

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
BETHLEN ISTVÁN GRÓF

Szerkeszti
SZEKFŰ GYULA

XXXIII. KÖTET
1938. MÁJUS—AUGUSZTUS

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

MAGYAR SZEMLE

1938 MÁJUS

XXXIII. KÖTET 1. (129.) SZÁM.

KERESZTÉNY NACIONALIZMUS

ATÁRSADALMAK, NEMZETEK: szellemi életegységek. Hogyne hasogatná, hogyne tömörítene valójukat a jelenkor eszméinek az emberi együttélés formáit szüntelenül alakító roppant áramlása.

Korunk új eszméinek büszke hordozóiként sokan hadat üzennek a francia forradalom eszmevilágának, pedig szellemi magatartásuk lényegében alig különbözik azokétól, akik egykoron „a felvilágosodás” jegyében, a természetfeletti erők, a hagyományok és az emberi természetről kialakult keresztény felfogás megtagadásával kiagyalták az emberi és nemzeti boldogulás receptjeit, a francia racionalizmus politikai bölcséletét. Az csak természetes, hogy az önmaga abszolút jelentőségétől áthatott és mindent csupán az ember mértékével mérő elkapatott egyén „öncélúság”-nak — mégoly „népjóléti bizottmány”-tól irányított — politikája thermidorba és napóleoni tömegmészárlások vérzivatarába fulladt. De vájjon — a francia múltra és az orosz jelenre gondolva — nem kell-e joggal a thermidorok szükség-szerű megismétlődésétől tartanunk mindenkor, amikor a történelmi előzmény, az emberek gúzsbakötése a természetfelettitől elrugaszkodó ember ideológiájával — azonos? Ne higgyük, hogy merőben a demokrácia a francia forradalom szellemiségének politikai vetülete, hogy a parlamenti demokrácia megszűnése egyértelmű az elvakult és ezért vakmerő „felvilágosodás” korának lezártával. Mindaddig a francia forradalom légkörében élünk, amíg meg nem szűnik a lázadás az abszolút értékek hierarchiás rendszerével szemben, amíg tőkében, vérben vagy anyagi szükségletek önkényesen elképzelt kielégítési formájának általánosításában, nem pedig az abszolút jóban, igazban és szépben látjuk és szolgáljuk az értékek teljességét. Nem szűnik meg a szellőn vagy már a szellemtől is idegen, merőben az ösztönéletből kirobbanó akarat lázadása az örök értékek ellen addig, amíg a nemzet minden tagja nem származásunk és elrendeltetésünk azonossága alapján értékeli egymást, embertársát, amíg nem érez természetfeletti irányban szüntelen felelősséget minden magatartásáért, művészetéért, politikájáért, családi életéért, egyéni képességeinek kifejtéséért, azért amit tesz, de azért is, amit tenni elmulaszt. Nincsen tehát nagyobb horderejű társadalmi reform az értékek forradalmának megszüntetésénél. A maga teljességében csak ez tudja megvalósítani az ember szabadságának és ezzel méltóságának általános érvényét.

Mennyire lapos közhelyként hangzó állítás, hogy egyes modern ideológiák éppen abban különböznek „a természetfeletti szolgálatban kimerülő“ keresztény felfogástól, hogy nem feledkeznek meg az életben vergődő, küzködő emberről, számolnak ennek húsból, vérből is összetett egyéniségével, küzdelmeivel, nemzeti aspirációival.

Akik annyira büszkék eszméik rendszerére, ne feledkezzenek meg arról, hogy ami ezekben vonzó és érték: a kereszténységből való. A XIX. században a liberalizmus támadta az Egyház szellemét, noha annak a szabadságnak a jegyében hódított, amelynek fogalma a kereszténység eszméinek győzelme előtt elkallódott és amelynek gondolata az ágostoni idők latin civilizációjában kezdett tért foglalni.

A szocializmus súlyát sem a marxizmusnak a tömegek előtt ismeretlen tanrendszere adta meg, hanem a szocialista mozgalom. Ennek gyakorlati, a tömegek rokonszenvét megnyerő törekvései sokszor olyan követelményeket támasztottak, amelyek különben az Egyház társadalombölcseletének alapvető természetjogi tételeiből következnek, az emberi életre, méltóságra, a munkára, a teljes munkabérré való jogból. A proletár-szocializmus azóta szenvedte a legsúlyosabb csapásokat, amióta materialista elméletéből folyó magatartása ellensúlyozta gyakorlati célkitűzéseinek értékét.

Vér, faj, állam, nemzet! Hatalmas értékek, roppant eszméket görgetnek ezeknek jegyében. De kérdem: lehet-e egyetlen hozzájuk fűzött vagy lényegükből kiinduló gondolattal a keresztény felfogást támadni? (Mert az ilyen gondolat a keresztény szellemben csak akkor ütközhet, ha mértéktelenül eltúlozzák: a társadalmi lét egyik vagy másik tényének — kizárólagos érvényű — abszolút jelentőséget tulajdonítanak.) A vér és a faj gondolatával az „Őszövétség“ útján nem a kereszténység gazdagította-e a nyugati világ fogalomkincsét? Vájjon a vér és faj valóságának tett-e bármi nagyobb szolgálatot annál a történelmi tényezőnél, amely a házasság szentsége, ennek keretében a faj fenntartására irányuló kötelező törekvés és a paráznság ostromozása útján küzdött a családok erősödéséért, védelméért, tisztaságáért, szaporodásáért és hadat üzent a sexualis promiscuitasnak és minden praktikának, amely veszélyezteti a faj fenntartását?

Ki szentelte meg az államot, ha nem az Egyház? Hány államszervezetet segített megalapítani, megerősíteni; nem tanítja-e minden tagját a legmesszebbmenő hűségre az állam irányában?

És a nemzet? Nem tragikomikus, hogy vannak, akik a nacionalizmust éppen azzal az Egyházzal akarják szembeállítani, amely a IV. századtól a XII. századig felnevelte a legnagyobb múltú nációkat? Az Egyház megeremtette a középkorban a keresztény kultúrközösséget, de amikor ennek alapjai megszilárdultak, nemcsak megtűrte a népek szerint különböző kultúrák kivirágzását, hanem ahol az emberi természet munkája ilyen irányban megnyilatkozott, ennek hajtásait ápolta, fejlődését egyengette.

Ha a bonyolult társadalmi összefüggéseket leegyszerűsíti is az a felfogás, hogy a családok családja a község, a községek családja a megye és a megyék családja a nemzet, kétségtelenül az erőteljes, természetes vérségi köteléken alapuló család egysége a nemzetközösség kialakuló-

sának alapja és a nemzet törpe méretű ideáltípusa. Ezért minden, ami a családot erősíti, egyszersmind a nemzet erejét, a nemzeti létet fokozza. Amikor tehát már Szent Ágostonnál találkozunk azzal a cicerói gondolattal is rokon alapelvel, hogy a család az állami élet kiindulópontja és nevelő iskolája, amikor az Egyház a házasság szentségével felbonthatatlannak rendeli a monogám házasságot, amikor bűnnek minősíti a paráznaságot és előljár az anyaság s a gyermek megbecsülése és védelme terén, ezzel a családvédelemmel a nemzetek megerősödését segíti elő.

Társadalompolitika, népgondozás szolgálja-e a népeknek nemzeté izmosodását? A XIII—XIV. századig egyedül az Egyház munkálta a szegényügyet, a kórházügyet, az árvák nevelését, a foglyok gyámolítását, ebben az időben tehát az Egyház az embervédelemnek egyetlen intézménye. Mennyi lelki és biológiai értéket mentett meg az elkallódástól a különböző nemzetek számára ez a szociális munka!

Ha a kereszténység kultúraalapító, kultúrafejlesztő, állam- és társadalomszervező, családvédelmi, szociális és a patriotizmust erősítő tevékenységén felül mérlegeljük az Egyház által ápolt erkölcsi szigor és bátorság, szorgalom és kötelességtudat, tehát a nemzet boldogulását elősegítő erények fejlesztésének, továbbá a hedonizmus, az érzékiség, a dúló szenvedélyek leküzdésének társadalompolitikai jelentőségét, el kell ismernünk, hogy nincsen nemzet Európában, amelynek kifejlődésénél az Egyház erkölcstana, szemlélete és munkája non bizonyulna a legértékesebb nemzetalakító tényezőnek. Non lenne-e tudatlanság vagy gonosztett a hamisítatlan nacionalizmus érzelmvilágát az ellen az Egyház ellen irányítani, amely egyik megalapítója a leghatalmasabb és népeik számára a legáldásosabb államoknak és Európa legnagyobb múltú nemzeteinek, serkentője és fenntartója a nemzetiség gondolatának? Az Egyház segedelmével bontakozott ki a keresztény szellemű nacionalizmus, de az Egyház természetesen szembeszegül éppúgy a nacionalizmussal űzött visszaélésnek, mint ahogyan nem szűnt meg ostorozni a szentségekkel való visszaélést sem.

A népcsoportok ösztönéletét delejes erővel átható nacionalizmus ott alakítja a közgondolkodást és a politikai akaratot, ahol a történelmi együtthatók kitermelték a népi élet nemzeti formáját. Ez minden nacionalizmus értelemszerű feltétele, hiszen a nemzet szeretete, akarása, sajátosságainak, egyéniségének érvényesítésére irányuló törekvés mindenképpen egy tapasztalati, történelmi, nemzeti létből kiinduló, erre irányuló magatartás. Miként minden megrázó erejű indulatot, roppant akaratot átjár az érzések és a szándékok tárgyának szenvedélyeket ébresztő természete, a nacionalizmusban is benne reszket annak a nemzetnek történelmi töltése, magasfeszültségű egyéni természete, amelynek felmagasztalására irányul. Így minden nacionalizmus nemzetként különböző, sőt egyazon nemzeti életközösségen belül is a nemzet történelmi helyzetének, környezetének, a ráható külső szellemi befolyásoknak és a belső társadalmi, szellemi és szerkezeti adottságoknak alakulásához képest változik.

A magyar nacionalizmus a szentistváni hazára irányuló középkori patriotizmusnak — a tömör nemzetegyéniséggel együtt fejlődő —

szellemi sarja, önkénnyel igen, de a történeti realitás talaján megmaradva senki sem választhatja el a honi keresztény tradíciót a nemzeti életközösség szellemi alapjaként értékes magyar hagyománytól. Ezen a földön keresztény múlt—magyar múlt, keresztény sors — magyar sors mindig elválaszthatatlan életegység volt és maradt. A magyar sors és elhivatás jelképes madara, a turul azért nem zúzódott semmivé a sárga és sok másszínű viharban, mert határozott röpte előtt és merész szárnyalásai után mindig megpihent a magyar Sión talajában gyökeret vert kereszt fáján.

Lehet érdekes és lehet tragikus más népek életében, a történelemben nem ritka félreértések folytán, a kereszténység szellemének és a nacionalista erőknél időnkénti ütközése, amelynek belső értelmét nehéz felfogni annak, aki nem részese az érdekelt nép ösztönéletének; de ha vannak ilyen jelenségek, értékelésük és a feltételezhető feszültségek feloldása nem a mi dolgunk. A mi feladatunk: hű megőrzése és fejlesztése a kereszténység és a magyarság elválaszthatatlan, mert egylényegű nemzeti hagyományának, jellegzetesen magyar szellemi egységének, annak az évezredek hagyatékának, amely sajátos színezetű nemzeti létünk eszmei ércfedezete. Ez a történelmi szellemi hagyaték azonban csak akkor bizonyul az új erővonalak közepette is időtálló értéknek, ha ennek hordozója nem csupán a politikai elit, hanem a magyar nép egyetemessége. Nemzeti létünk eszmei ércfedezetét csak akkor tudjuk súlyos kockázattól menten az utánunk következő nemzedékek számára megőrizni, ha az egész magyar népet alkalmassá tesszük a magyar hagyomány s ezzel a magyar sors és kötelesség tudatosan áldozatos teherviselésére. A keresztény magyar nacionalizmus eszmei tartalmának megőrzése és fenntartása tehát a magyar nép legszélesebb társadalmi csoportjainak kulturális, gazdasági és szociális felemelésére kötelez. Más összefüggések felismerése is ezt teszi az államhatalom mindenkorai letéteményeseinek kötelességévé.

A nemzet rendeltetése, mint minden szerves közösségé: az ember természetében és egyéni értékeiben rejlő képességek kibontakozásának megkönnyítése. Bonyolultabb, összetett szerkezetű társadalmi létben ehhez a szűkebb természetes közösségeknek, a családnak és a hivatás-közösségeknek egymást kölcsönösen kiegészítő tevékenysége már nem elégséges. A társadalmi egységesülés folyamata éppen ezért a családokból, községekből, hivatásközösségekből — a minden társadalmi helyzetben a közjó előfeltételein dolgozó állam révén — fokozatosan kialakította a legátfogóbb természetes közösséget, az emberi együttélés legteljesebb és legtágabb körű formáját, a nemzetet. A nemzet rendeltetése tehát az összes többi természetes és a mesterséges közösségekkel együtt megteremtteni a közjó állapotát, amelyben a nemzet minden tagja az isteni és a természettörvénynek megfelelő életet élhet. A nemzetet éppen azért illeti meg elsőbbség az egyénnel szemben, hogy ennek révén módjában legyen biztosítani minden kötelességét teljesítő tagja számára az életre, a családi életre és a munkára való jog, továbbá a társadalmi igazságosság érvényét. Keresztény nacionalizmus a nemzet lényegének, hivatásának keresztény gondolata és az eszme nagyszerűségétől áthatott társadalomépítő gyakorlata. Valóban tehát ez nem

más népeket nemzetükből kiforgató imperializmus, hanem minden embernek tulajdon nemzete életére való jogát elismerő humánus. Nem szüntelenül csak a határon túl tekintő, külsőségekben pompázó hivalkodás, hanem — bár kifelé meg nem alkuvó — mindig a nép felé forduló, nem leereszkedő, de a néppel együtt keményen, eltökélten az emberibb emberi, szociálisabb nemzeti életformáért ernyedetlenül dolgozó magyar szolgálat.

E nemzet- és emberszeretettől vezérelt magyar szolgálat roppant súlyú. Halaszthatatlan szociális feladatainak a nehézségek előtt meg nem torpanó, céltudatos, bátor és gyors megoldása nélkül elsikkad az életre való joga egyénnek, nemzetnek egyaránt.

Melyek ezek a szociális feladatok? A magyarság létbentartása, társadalmi szerkezetének kiegyensúlyozása, a szociális igazságosság érvényesítése. E hármasság célkitűzés irányában haladva zsákutcákba tévedünk, ha nem számolunk nemzeti életünk következő tényeivel: az összes európai még agrárjellegűnek mondható országokét messze meghaladó népsűrűségünk; az országnak előnyös külföldi kölcsönműveletekkel belátható időn belül nem enyhíthető tőkeszegénysége és kulturális viszonyainkhoz képest alacsony nemzeti jövedelme; a termelőberendezés teljesítőképességéhez viszonyítva szűk belföldi piac; a nemzeti jövedelemhez képest máris magas közteher; nemzetgazdasági roppant korlátolt adottságaink következtében minden önellátásra irányuló törekvés feltétlen csődje; legfőbb „kulcsiparágunk“, a mezőgazdaság kiváltképpen nagy tőkeínsége és alacsony tiszta hozama. Ezekből a tényekből következik legnagyobb szociális jelentőségű közgazdasági feladatunk: a nemzeti jövedelem emelése, mint tárgyi feltétele annak a nemzeti tőkegyűjtésnek, amely nélkül a vállalkozás népfoglalkoztató képessége sehol sem fejleszthető. Magyar sors: nemzeti jövedelmünk lényeges emelése akkor válik közéletünk tengelykérdésévé, amikor ezzel egyenértékű, elodázhatatlan feladat a jövedelemmegosztás arányosítása a társadalmi igazságosság szellemében. Csupán a közgazdasági politikának legfényesebb teljesítménye tudja elhárítani a nemzeti jövedelem emelésére és ennek arányosítására irányuló eljárásoknak fenyegető ütközését. Belső feszültségét tekintve, ettől alig különbözik a másik nagyjelentőségű nemzetpolitikai feladat: a munkafeltételek általános javítása a természetes szaporodást fejlesztő mennyiségi és minőségi népesedéspolitika térhódításával egyidejűleg. Valóban csak fölényes kultúrájú államvezetés tudja nagy arányérzékkel és mértéktartással egyetlen szintézisbe összefogni a különböző politikai célokat és ezeknek szolgálatára rendelt eljárásokat.

MINDHÁROM SZOCIÁLIS ALAPFELADATON komoly elhatározással akkor dolgozunk, ha a szerves, gyorsított ütemű belső telepítő munkát állítjuk társadalompolitikánk tengelyébe. A magyar fajta létbentartása megköveteli, hogy most gyökeresítsünk minél több családot a magyar televénybe, amikor módunkban van minden külső vagy belső gátlástól menten birtokpolitikánkat — más népcsoportok sérelme nélkül — a magyar fajta megerősítésének és önálló történelmi élete körülbástyázásának nemzetszolgálatába állítani. A történelem meg-

taníthatott bennünket arra, hogy a társadalmak vékony elitrétege elbukhat, megsemmisülhet, de a nemzet politikai fajtája mégis fennmarad, ha a pátria földjével szerves egységben élő széles néprétegek ösztönéletében és tudatvilágában tovább él a századokban fogant hagyomány, a történelmi élmények, örömök és fájdalmak sorsos közösségének, az elrendeltetésszerű együvé tartozásnak terhes, de büszke tudata. Legfőképpen ezért kell oly gyorsan, céltudatosan, kockázatokat is vállalva telepítenünk. Társadalmunk szerkezetének kiegyensúlyozása is ezt sürgeti. Eltartott családtagjaikkal együtt a mostani haza magyarságának kereken a fele bémunkaviszonyban él, kevés kivétellel tartalékok nélkül, létbizonytalanságban. Nem akarunk proletárm nemzet lenni! Nem akarjuk, hogy a gyökértelenség és a létbizonytalanság lelket, szellemet lenyűgöző ténye lényegéből kiforgassa a magyar karaktert. A földdel eljegyzett, hagyományos, szerves, gyökeres népi egyéniség kívánunk maradni s hogy minél többen ez maradhassunk, ezért is kell telepíteni. Szervezetlen, aránytalan a mezőgazdasági munkapiac, a napszám reális értéke sehogy sem fejlődik. Mindez csak természetes, hiszen a cseléd- és a napszámorsréteg a legtermékenyebb és az államtól mesterségesen elő nem segített gazdasági önállósulás a mezőgazdaságban a legritkább, tehát az agrármunkavállalat bővült, amikor a mezőgazdasági termelés intenzívebbé fejlődése megtorpant, még mielőtt kialakulhatott volna. Ezért, a mezőgazdasági bérszintet nyomó munkatúlkínálat mérsékléséért is kell telepíteni. Olyan telepes gazdák elsokasítását sürgetem, akik a birtokbalépéskor nem kénytelenek elkótyavetyélni az igényléskor még meglévő termőeszközök, állataik nagy részét, hogy rögtön megfizessék a föld vételárának egy részletét, hanem akik ennek méltányos feltételű törlesztését akkor kezdhetik meg, amikor a telepesbirtokba már gyökeret vertek. Elismerem, hogy egy jól vezetett nagybirtokon emberhez méltó módon értelmiségként, cselédként, munkásként megélhet annyi család, ahány telepesként megélne ott, ha a birtokot felosztanák. De ebből a szempontból nem minden nagybirtokot vezetnek kifogástalanul és a nemzet közszelleme, sorsállóképessége, társadalmi egyensúlya szempontjából egyáltalán nem közömbös, hogy például 100 cseléd- és munkáscsalád vagy ugyanennyi önálló parasztcsalád él-e egyazon földterületen. Elismerem, hogy a nagy telepítési akció erről az oldalról átmenetileg mérsékli a nemzeti jövedelmet, de joggal feltételezem, hogy a társadalmi feszültségnek ettől várható enyhülése végeredményben kedvezően befolyásolja a nemzeti jövedelem alakulását.

Miből ilyen gyorsított műveletek végrehajtása? Ehhez is és általában a nemzeti jövedelem megoszlásának a széles mezőgazdasági népcsoportok javára elgondolt tervszerű módosításához országos népjóléti alap létesítését tartom szükségesnek. Ezé az alapé lenne a jövedelem eloszlásának arányosítása céljából előírt közkötelezettségek és — később részletezett — kölcsönműveletek hozadéka és ennek terhére valószínűleg meg a korszerű falusi népvédelmet. Az alap bevétele a következő megfontolások alapján előírt közkötelezettségek hozadékából alakulna: Amikor az állam a fogyasztási adók rendszerét előírta, bizonyára nem akarta a kizárólag munkájukból élő legszegényebb néprétegeket súj-

tani, de az ilyen adók kihatását tekintve mégis ez történt, mert a fogyasztási és a forgalmi adók technikájából következik, hogy jogszabályokkal ezek alól egyetlen fogyasztó réteget sem lehet mentesítem. A falusi és a városi kisemberek jellegzetes háztartásából azonban könnyen ki lehet számítani, minimálisan mekkora a szociális védelemre szoruló néprétegek fogyasztását terhelő fogyasztási adókból származó közbevétel. Ennek az országos népjóléti alapba fizetésével az állam ellen-súlyozhatja a fogyasztási adók antiszociális hatását. Ugyanezt a megoldási lehetőséget látjuk a védővámokkal összefüggésben. Jelentős vámvédelem, mint mindenütt, nálunk is a belföldi piacot megkötő szervezeteket, termelési és értékesítési monopóliumokat váltott ki. Ezeknek tőkeszegény országokban kétségtelen előnye a termelés megszervezése, a meglévő tőkék okszerű kihasználása és a versenygazdálkodásból folyó tőkepazarlás megelőzése. Ezért van kevertrendszerű gazdálkodásunkban szükség a kartelekre. Számottevő hátrányuk azonban monopóliumukból következő árdiktatúrájuk, amelyekben őket még mindig csak a gazdasági észszerűség korlátozza. Az árdiktatúra természetesen a nemzeti jövedelem megoszlását azoknak a hátrányára módosítja, akiknek nincs értékesítési monopóliumuk. Ezért szenved általában a munka és a mezőgazdaság, kiváltképpen pedig a mezőgazdasági munka a piaci monopóliumok káros hatását. Ez mindjárt ellen-súlyozható lenne, ha karteladóval az állam rendszeresen lefölözné a kartelizált vállalatok konjunkturális nyereségtöbbletét és ezt, a boletta-alap javára 1932/1933-ban előírt közkötelezettségek (textil-, élesztőipari, szénbányászati illetékek) hozadékával együtt, a népjóléti alapba fizetné. A társadalmi igazságra irányuló eljárások költségfedezésénél ne feledkezzünk meg arról, hogy a nemzeti jövedelem kiáltó aránytalan megoszlása részben következménye, részben oka a nemzeti vagyon nem kevésbé aránytalan megoszlásának. (Sohasem egalitárius értelemben minősíték valaminő társadalmi tény arányosnak vagy aránytalanoknak, hanem mindig a „suum cuique“-elv alapján.) A magántulajdonban érdekelt gazdasági teljesítményétől és szociális jelentőségétől függetlenül aránytalan vagyonmegoszlás a tömegember századában nem tartható fenn. Nagy nemzeti érdekek fűződnek ahhoz, hogy zökkenésmentesen tompítsák a kirívó aránytalanságokat. Először Anglia lépett erre az útra, ahol Goschen, Sir William Harwart és Lloyd George neveihez fűződik az örökösödési adó kiépítése. Nálunk is meg kell találni ennek az adónak (házánkban illetékek) azt az új formáját, amely — miként Angliában — új tőkék képződésének és a vállalkozási kedvnek veszélyeztetése nélkül eredményesen szolgálja a dologi javak arányosabb tulajdoni megoszlását. A telepítés országos ügyére gondolva a felemelt és a mainál progresszívebb örökösödési adót (illetéket) a mezőgazdasági hagyatékból természetben, földben kellene leróni, egyébként az örökösödési és az élők közötti ajándékozás illetékének hozadéktöbbletét részben a népjóléti alap, részben pedig — a fogyasztási adóknak az alap részére átengedett részhozadéka pótlásaként — az államkincstár javára kellene fordítani.

A falusi-mezőgazdasági szociálpolitika, különösképpen a telepítések ügyének minél bőségesebb és előnyösebb feltételű finanszírozása

érdekében az országos népjóléti alapot mint jogi személyt fel kellene ruházni azzal a joggal, hogy szerzett magánjogi követeléseinek és bizonyos — előbb részletezett — közkötelezettségek — jövőben az alapot megillető — hozadékának fedezetére piacképes kötvényeket kibocsáthasson és hitelműveleteket lebonyolíthasson. Ilyen kötvények átvételére legalkalmasabb szerv az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézet, minthogy öregségi biztosítási díjtartalékának felgyülemelő tőkéi nem felhasználásra, hanem emelkedő kamathozadék biztosítására valók, miért is igen hosszú lejáratú, kedvező feltételű, közhasznú kötvényes kölcsönműveletekre kiválóan alkalmasak. A magánvállalati életbiztosítás nehéz helyzetére figyelemmel, nem vagyok híve olyan elgondolásnak, hogy a közhatalom kényszerítő erővel előírja a díjtartalékok bizonyos hányadának meghatározott vagyontárgyakba fektetését, mert ilyen eljárás előreláthatólag mérsékelné az évi biztosítási produkciót. Nem látom akadályát azonban annak, hogy a népjóléti alap olyan kötvénytípust bocsásson ki, amelyből a biztosító magánvállalatok díjtartalékuk számára — az illetékes tényezők közreműködésével — magángazdasági hátrányok nélkül évenként jelentős kötvénycsomagokat vehetnek át.

A népjóléti alap kötvénykibocsátásai, illetőleg hitelműveletei révén a legsürgősebb falusi-szociálpolitikai feladatokra, tehát szociális feszültségeink minél gyorsabb enyhítése érdekében, aránylag rövid idő alatt mozgósítani lehet azt az anyagi erőt, amelyre különben a népjóléti alap csak évi bevételeinek hosszabb időn át tartó alakulásából tenne szert. *Periculum in mora!* Ne a későbbi nemzedékek teherviselésének — az ilyen elgondolások végrehajtásából származó — súlyosbodására, hanem arra legyünk elsősorban tekintettel, hogy a magyar nép történelemálló képességét szellemben és életerőben, minél gyorsabb ütemben, nemzeti adottságaink közepette elérhető legmagasabb fokra emeljük.

A fogyasztási adók és az örökösödési illeték részhozadékból és az eredetileg a boletta-alapot megillető közkötelezettségeknek, továbbá a kartelizált vállalatok rendkívüli (konjunkturális) nyereségét terhelő adónak hozadékából lehetne szilárd elvi alapon megszervezni azt az országos népjóléti alapot, amelyen keresztül a jövedelmek arányosításának — számos részletintézkedésből összetett — hatalmas művelete, jól áttekinthető módon, megvalósítható.

A körvonalazott elvi és gyakorlati alapokon az alapvető feladat a magyarság létbentartása. Kelet-Európa népei mellett eltörpülünk, ha nem bírjuk le azt a tényt, hogy az élveszülöttek arányszáma, az életkörnyezetünkben élő agrárországokéhoz viszonyítva, nálunk a legalacsonyabb és a mezőgazdasági népesség halálozási viszonyai egyedül nálunk kedvezőtlenebbek a városi népesség halálozási arányainál. A telepítés kétségtelenül a magyarság létbentartására irányul, de csak akkor, ha ezzel egyidejűleg megvalósítjuk az agrárörökösödési jog reformját. A különböző társadalmi rétegek születési arányszámaiból ugyanis kitűnik, hogy a cseléd- és napszámoselem termékenysége a birtokosokét lényegesen meghaladja. Ha tehát a birtokpolitika eredményeként az előbb említett réteg visszafejlődik, az önálló birtokos-

elem pedig népesebbé válik, ezek a változások, ellensúlyozó eljárások nélkül, csökkentenék a természetes szaporodást. Ezért időszerűvé vált annak az elgondolásnak a megvalósítása, hogy ha egy birtokos gyermekeinek a száma háromnál kevesebb, egy gyermek, ha kettőnél kevesebb, két gyermek köteles részét egy családvédelmi, elgondolásunk esetében az országos népjóléti alap öröklí, nehogy az egy gyermek javára ható kapzsiság korlátozza a születések számát. Természetesen ennek megvalósítása esetében a rendszert ki kellene terjeszteni más vagyontárgyak tulajdonosaira is és az elgondolást összhangba kellene hozni örökösödési (illeték) adórendszerünk tervezett reformjával. A német Erbhofgesetz pedig irányt mutat a birtokegységek egészségtelen szétmorzsolódásának megakadályozására.

A magyarság létbentartásához segítenének a népjóléti alapból nyújtott családalapítási kölcsönök az elveszületések számához képest változó törlesztési rendszerrel, a földadónak és pótlékainak mérséklése a családi állapotra figyelemmel, a szociális biztosításokban a szülészeti segélyezés eredeti mértékének helyreállítása, a mezőgazdasági járadék-biztosításban az öregségi és az özvegyi járadék emelése a felnevelt gyermekek számához igazodó szülői jutalommal, közszállításoknál a több gyermekes kisiparos javára a versenyképességet növelő, az általános tételnél nagyobb engedélyezett ártöbblet és — újabb gazdasági fel lendülés esetén — Franciaországban és Belgiumban már kitűnően bevált családi bérkiegészítő-rendszer megvalósítása. Még ezeknél is fontosabb az új falusi nemzedék biológiai értékállományának megőrzése és életerejének fejlesztése. Ha Angliát álszégyenérzet nem fenyegeti abban, hogy a munkanélküliségtől leginkább sújtott vidékein közpénztár terhére tejjel és cukorral ellássa a serdülő nemzetséget és a Winterhilfe keretében Németország is mindent elkövet az iskolás gyermekek megfelelő táplálkozásának biztosítása érdekében, csak megnyugtató, hogy falun nálunk is megindult az iskolás gyermekek egy részének cukorral való ellátása. Tudunkkal eddig anyagiak hiányában csak két évfolyamról történt ebben a vonatkozásban gondoskodás. Megítélésünk szerint itt nem szabad megállnunk, ha erősíteni akarjuk a magyar fajtát, ha fejleszteni akarjuk a munkaerőben rejlő nemzeti vagyont, ha a magyar sorsnak megfelelő katonanyagot akarunk. Cukor, tej, zsír, télvíz idejére ruha és lábbeli, ezt kell nyújtanunk minden rászoruló falusi-tanyai iskolakötelesnek, kiváltképpen azoknak, akik hóban, fagyban úttalan-utakon járnak az iskolát. Az iskolakötelezettséget megvalósító szociális állam erkölcsi természetéből következik, hogy a tanulásra és az életre fizikailag megerősíti legerőtelenebb állampolgárait.

Ha békében és háborúban egyaránt oly nagy nemzetpolitikai feladatok hárulnak a falusi lakosságra, vajjon szabad-e késlekednünk egy egészen egyszerű, csupán természetbeni szolgáltatásokat nyújtó agrárbetegségi biztosítás előkészítésével? Hangsúlyozom ez az érdekelt legszegényebb falusi népréteg egészségügyén felül hasznosan foglalkoztatná az új orvosnemzedéket és a betegápolási és gyermekgondozási póttadó emelése nélkül megoldaná kórházügyünknek, népünk kulturális emelkedésével, a kórházról irtózásának megszűntével elfajuló

pénzügyi nehézségeit. Az agrárbetegségi biztosítást tervszerű kapcsolatba kellene hozni a tbc és a veneréás betegségek elleni küzdelemnek munkaközösségi alapon szervezett járási egészségügyi központjaival, amelyeknek megvalósítását országos programja keretében egészségügyi kormányzatunk már tervbe vette.

Ezek a sorozatos egymást észszerűen kiegészítő intézkedések a magyar társadalom-szerkezetet is előnyösen befolyásolnák, mérsékelnék a városbatódulást, a falusi magyarságot a városnál jobban erősítenék és a születési arányszám csökkenésének megakadályozásával lassítanák társadalmunk fenyegető előregedésének, súlyos közgazdasági következményekkel járó, folyamatát.

A városi-ipari és a falusi-mezőgazdasági szociálpolitika aránytalanságát — ami egyik oka a minden szempontból káros városbatódulásnak — mérsékelné a falusi apró foglalkozásoknak és a háziipari foglalkoztatásnak céltudatos megszervezése. Amikor erről szöveg a cárizmus alatt szövetkezeti alapon létesített játékipari muzsikfoglalkoztató intézményekre, a feketeerdei és a harzi német községekre gondolok; amazok egykor a londoni piacot, emezek pedig a Winterhilfe révén a német birodalmat árasztják el apró-cseprő játék- és díszárúkkal, amely csecsebecsék millió és millió munkanapot jelentenek a természetbeniekben legszegényebb vidékek népének. Amikor a magyar selyem és selyemgubó értéke a milánói tőzsdén vetekszik a legfinomabb külföldi selyemével, miért nem lehet a gazdaságokban meghonosítani az eperfacserjéseket, a tanítóság bevonásával miért nem lehet a falvak apraját, öregjét az eperfalevelek gyűjtésére és a hernyók táplálására nevelni. A selymeszet, a gyékényfonás, a háziszövés szövetkezeti alapon megszervezése mennyire gazdaságosan alakítaná a téli napok hasznosítását. Ennél a kérdésnél nem mellőzhetjük mezőgazdasági népünk munkavállalói viszonyban kialakult háziipari foglalkoztatásának eddig mellőzött ügyét. Az utóbbi években egyes élelmes fővárosi vállalkozók azokon a vidékeken, ahol legalacsonyabb a falusi napszám, kiváltképpen Borsod, Heves, Bihar, Békés és Csanád vármegyékben megszervezték a falu háziipari foglalkoztatását. Szőnyegcsomózás, kesztyűhímzés, blúzvarrás, seprűkötés, kosárfonás az ennek keretében folyó tipikus tevékenység. Ha valaki virradattól vakulásig dolgozik, bizony megkeres napi 70 fillért, legfeljebb 1 pengőt, feltéve hogy a külföldi piac felvevőképességének alakulása foglalkoztatását lehetővé teszi. A háziipari gyártmányok termelését és külföldi értékesítését állítólag csak ez a 7—8 filléres órabér teszi lehetővé. Lehet; mindenesetre árkormánybiztosunk egyik szociális feladata az igazság megállapítása. Akárki oldalán legyen az igazság, ezt a falusi háziipari foglalkoztatást ki kell venni azoknak a kezéből, akiknek kevés közük van a falusi magyar munkához és háziipari foglalkoztató szövetkezetekre kell bízni, amelyeknek keretében népszerűtő szakértők végzik a falusi munka szervezését. Ha tényleg kitűnnék, hogy a 7—8 filléres órabérenél jobb munkafeltételt a kivitel nem bír el, akkor azokon a vidékeken, ahol legalacsonyabb a napszám és legnagyobb a munkátlanság, az országos népjóléti alapból kell meghatározott költségkeretek között megfizetni a megélhetéshez elegendő és az ennél alacsonyabb, az

exportból még elviselhető munkabér közötti különbséget. A háziipari foglalkoztatás munkafeltételein keresztül ugyanis az ebből a szempontból legsúlyosabb terepen közvetve befolyásolhatjuk a napszám alakulását, tehát minden költséges bérhivatalok és a szociális feszültséget növelő büntető rendelkezések nélkül ezen az úton emelhetjük a mezőgazdasági munkabéreket. Ha pedig erre valaki azt felelné, hogy szövetkezeti alapon csődöt mondana a háziipari gyártmányok értékesítése, válaszunk csak annyi: ez érv lehetett a versenyzgdálkodás korában, de akkor, amikor életkörnyezetünkben és hazánkban egyaránt az irányított gazdálkodás életformái bontakoznak ki és az „egykez“ általánosan, talán a falutól idegen cégek tíz államtól irányított és támogatott altruista alakulatokkal szemben még sincsenek behozhatatlan előnyben. Csak ne legyünk kishitűek.

A falusi mezőgazdasági szociálpolitika kiépítésénél időszerűvé válik az agrármunka feltételeit kiegészítő agrármunkásbiztosítás korszerűtlen hiányainak megszüntetése, kiváltképpen akkor, ha termeléspolitikai okokból egyelőre mellőznék a javasolt agrárbetegségi biztosítás megvalósítását.

Az 1900: XVI. t.-c., az 1913: XX. t.-c., a munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti jogviszonyt rendező 1898: II. t.-c., továbbá a gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszonyt szabályozó 1907: XLV. t.-c. rendelkezései alapján a népegészségre legjelentősebb betegellátás elégtelen, korcs, felemás. A betegellátás terén a helybeli munkások minden szolgáltatásból kirekesztett, mostoha gyermekek. Az idegen községbeli munkást a betegség első nyolc napjára megillető, megokolatlanul rövid időtartamra járó szolgáltatást még nem terjesztették ki a munkavállalók keresőképtelen korban levő beteg családtagjaira. A cseléd 30 napos kórházi ápolás után kizárólag magára, illetőleg családjára marad ráutalva. A cseléd beteg családtagjai pedig a cseléd munkaviszonyából kifolyólag ingyenes kórházi ápolásban nem részesülnek és minden támogatást nélkülöznek a keresőképtelen korban levő családtagok akkor, ha a családfenntartó nem baleseti eredetű tartós betegség következtében kórházi ápolat.

A kötelező baleseti biztosítás fejletlen, korszerűtlen szolgáltatási rendszerrel működik. A mai helyzetben egy hónapnál rövidebb ideig dolgozó napszamosok és különleges gazdasági munkát végző idénymunkások, például aratók és répaszedők, még be sincsenek vonva a kötelező balesetbiztosításba. Halált okozó baleset esetén, a sovány végkielégítéstől eltekintve, a baleset esetére biztosításra kötelezetteknek keresőképtelen hátramaradottal, özvegyei és árvái nem részesülnek járadékszolgáltatásban.

A mezőgazdasági munkások és cselédek betegellátása és baleseti biztosítása terén elsősorban ezeket a hiányokat kell kiküszöbölni, mert mi értelme van messzebbmenő elgondolásokat hirdetni, ha ezeket a legemberibb alapéletigényeket a törvényhozás nem elégíti ki.

A keresztény nacionalizmus szellemében készült társadalompolitikai elgondolásomból most csak a legidőszzerűbb általános és mezőgazdasági vonatkozású elképzeléseimet közölhetem. A kézműipar, a magánalkalmazottak és az ipari munkásság nehéz életviszonyait is fel-

ölelő sokoldalú magyar szociális kérdés közhatalmi alakításának feladatait valóban nem részletezhetem egyetlen cikk keretében, miért is a városi-ipari szociálpolitika időszerű kérdéseiről ilyen összefüggésben más alkalommal írok.

GYAKORLATI KERESZTÉNYSÉGET, tehát szociálpolitikát kell akarnunk és megvalósítanunk, mert keresztény módon kell nacionalistáknak lennünk. Akarnunk kell a nemzetet, hogy a közületek kiegészítő tevékenységének szerepét betöltve szolgálja minden tagjának tökéletesedését és boldogulását. Ehhez a nemzet minden tagjának szüksége van nemzetére. A nemzetet tehát nemcsak akarnunk, hanem építenünk, erősítenünk is kell a társadalmi igazságosság és a szeretettörvény szellemében. De ennek a törvénynek szerezzünk érvényt kifelé, nemzetközi vonatkozásban is a Hegyi Beszéd értelmében, amely még az ellenség szeretetét is előírja. Ennek a szeretetnek a minimuma más nemzetek államai és tagjai természetes jogainak tiszteletben tartása. Az ő közjavukra irányuló tevékenységük értékelése és lebírása minden gyűlöletnek és irigységnek, amellyel különben hatalmasabb, gazdagabb nemzetek iránt viseltetnénk. Mindenekelőtt tehát az igazság szolgálatával munkáljuk nemzetünket, mert mi is elmondhatjuk, amit XVIII. Lajos írt instrukcióiban Franciaországnak a bécsi kongresszusra küldött teljhatalmú megbízottaihoz: „Országunk — erkölcsi szempontból — szerencsés helyzetben van, mert egyáltalán nem kell törekednie arra, hogy elválasztassék az igazság a hasznosságtól és ezzel saját hasznát annak az igazságnak területén kívül keresse, amely igazság mindannyiunk közös haszna.“

Ha egyes nemzetek magukat választott népnek tartják, akkor — mint minden nép — mi is választott nép vagyunk. Mi is a teremtésnek egy gondolatát éljük. Színfolt vagyunk a világ képét felvázoló teremtő palettáján, amely nélkül az emberiség képe egy színnel lenne szegényebb. Akkord vagyunk a teremtés szimfóniájában, Istennek egyik gondolata vagyunk, amelyet valóra váltani a mi hivatásunk.

KOVRIG BÉLA

AZ ÁLLANDÓ ERŐDÍTÉS RŐL

HA AZ ÁLLANDÓ ERŐDÍTÉS fogalma az erődítésnek legtökéletesebb alakját jelenti s így a mindenkori idők legfejlettebb erődítéseit látjuk benne, mégis a történelmi fejlődés során előbb találkozunk ezzel, mint az úgynevezett tábori erődítéssel, mely alatt a hadszíntéren, a harcászati helyzet követelményeinek megfelelő, rövidebb idő alatt, egyszerűbben épülő erődítést értünk.

Az ősember barlanglakásai, cölöpépítményei, majd később az árokkal körülvett meredek oldalú dombok stb. mind állandó jellegű erődítést jelentenek. A mai értelemben vett állandó erődítéssel is találkozunk már az egyiptomiaknál akkor, amikor tábori erődítésnek még nyoma sincsen. Utóbbi rendszeresen alkalmazva először a rómaiaknál fordul elő. Ha ez a tény különösnek látszik is, mégis egyszerű a magyarázata. A harc maga ugyanis a tulajdon megtartására irányuló törekvésből, a védelemből sarjadt (Clausewitz). A tulajdont biztosan akarom birtokolni s erre felkészülök mielőtt még az elbirtoklás veszélye fellépne.

Az állandó erődítés fejlődésében hűen tükrözi vissza a kor technikai fejlettségét. Fejlődésének legfontosabb határköveiként a következők jelölhetők meg:

Az egyiptomiak építik az első közértelemben várnak nevezett erődítéseket. Magasfalú, oldalozóművekkel és akadályokkal (vizesárok) ellátott kőépületek ezek, tűzbiztos kapukkal és tetőkkel.

A XVII. századig kialakulnak a nagyobb várak, nagyobb haderő befogadására, de inkább lakótelepek, városok védelmére. Két típusa a vízivár és a fellegvár. Előbbi síkságon, utóbbi hegyvidéken épült. Ezek már két védővonallal — külső és belső — rendelkeznek. A belső védővonal a mag (noyau), mely terület és befogadóképesség, tehát nagyság szempontjából az egyiptomi várnak felelt meg.

A védővonal töréseiben létesített oldalozóművek, „a bástyák“ az erődítés legfontosabb részei.

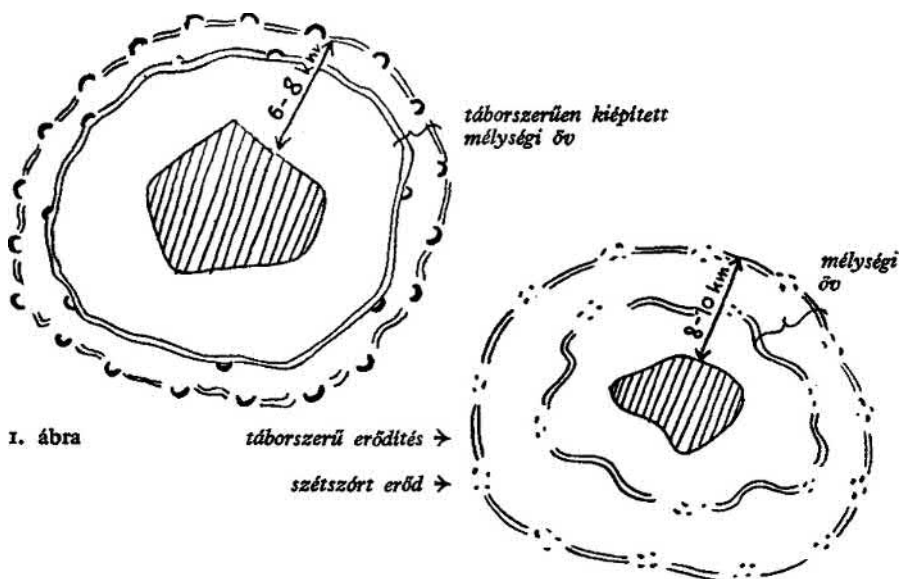
Vauban francia tábornok, az erődítés atyamestere, a XVII. században az erődítésnek új irányt szab. Elvei szerint a várak nem az életbiztonságot szolgálják, hanem a haza, az ország biztonságát. A várakat nem a településektől teszi függővé, hanem az ellenség támadási irányaitól. Így keletkeznek egyes várak oly helyeken, ahol azelőtt soha emberfia nem lakott. A várak feladata Vauban szerint nemcsak védelem, hanem a saját mozgó haderők hadműveleteinek támogatása is.

Ez időben a lőporos fegyverek az építés módját is megváltoztatják. A tüzérség nagyobb lőtávolságai miatt a védővonalat messzebb előre kellett tolni a megvédendő területtől, a nagyobb átütőképesség pedig a kő és téglák alkalmazását kötelezővé tette. Az előretolt védővonal azonban nem egyéb, mint a bástyák előretolása, erőd (fort) név alatt, s ezek láncának (előművek) feladata a támadók tüzérségének távoltartása a főellenállás vonalától, a vár belső övétől. Az eddig magasba haladó várfalak helyett most a falak vastagításán van a hangsúly és a mag lassan elveszti jelentőségét.

A vontcsövű lövegek megnövekedett lőtávolsága és átütőereje a kő és téglák helyett a vas és beton alkalmazását teszik szükségessé.

Elsőbben is a főellenállás az eddigi előművek vonalára kerül, mely annyira megnagyobbodik, hogy megerősítése összefüggő kínai falként a nagy költségek miatt már nem lehetséges. Ezért csak az erődök épülnek állandó modorban, míg a térközök háborús veszély esetén csupán táborszerűen.

Az építkezés a magasból a föld alá kerül. A föld felett csupán bombabiztos páncélkupolák és a gyalogság nyílt harcállásai maradnak, míg minden egyéb üreges építményekben a föld alá jut (kavernák: földalatti férőhelyek, raktárak, poternák: közlekedést szolgáló alagutak, stb. i. ábra).

A tüzérség további mennyiségi és minőségi fejlődése (közepes és nehéz tábori tüzérség, brizánsgránát) következtében a lövedék és páncél között verseny fejlődik, melyben az erődítés végül a páncél vastagítása helyett az elemek szétbontásában, a láthatatlanságra való törekvésben s ezzel az ellenséges tüzérségi tűz szétforgácsolásában keresi eredményességét. A tüzérség lőtávolságának nagyobbodása mind nagyobb sugarú s így nagyobb kerületű övet követel (2. ábra).

A napóleoni idők tömeghadseregei és a napóleoni hadászat az erődítésre is kihatottak. Felismerték, hogy egyes, egymástól távolfekvő pontok erődítése nem képes az előnyomuló hadsereget feltartani, mert az részével a várak ellen fordul ugyan, de zömével benyomul az ország szívébe. Ezért a pontok (övvárak) helyett immár a „terület-erődítés“ válik szükségessé.

Ennek két jeles mestere Brialmont és Seré de Riviere francia tábornokok. Előbbi az örvárakat több vonalban köti össze erődök láncával (zárókkal) s rendszerét „région fortifiée.-nek nevezi. Utóbbi rendszerének „rideau defensiv“ nevet adott s tulajdonképpen nem egyéb, mint a région fortifiée egyszerűbb, területileg kevésbé mély változata. Ezen rendszerek főtámaszai, mint említettük, az övvárak maradtak.

A VILÁGHÁBORÚ KEZDETÉN egy állam sem rendelkezett teljesen korszerű erődítési rendszerrel. Javarésze elavult volt, a 80-as évekből származott.

A támadási technika pedig (lövedék és páncél közötti verseny) épp ebben az időben szárnyalta túl az erődítést. Míg az erődítések csupán a 24 m-es mozsár lövedékeinek tudtak csak ellentállni, addig a mozgó hadseregben már 30.5 és 42 cm űrméretű tüzérséggel találkozunk. Így a várak építményei energiaemésztő képesség (ellenállás), tüzérsége pedig lőtáv tekintetében alul maradt a támadónak. Utóbbi hátrány következtében a várak tüzérsége nem volt képes a támadó tüzérséget távoltartani a váraktól.

A támadó tehát a fölény tudatában összelövi az erődítményeket és rajtaütésszerűen támad. A várak birtokosai, a védők, sok esetben kivonják a mozgó tartalékokat, a várakat magukra hagyják, megszűnik az összeköttetés a mozgó hadsereggel s a várak sorsa így megpecsétlődik. Valóban a világháború alatt a várak jórésze rövid ostrom után elesett.

Nézzük meg mégis, mit jelentettek a várak a világháború alatt.

a) Osztrák-magyar monarchia: Przemysl 8 orosz hadosztályt kötött le huzamosabb ideig, mely erő felboríthatna volna a helyzetet a Kárpátokban. Krakkó, mint biztosan tartható terület oltalmazza és lehetővé teszi az 1914. évi második visszavonulás után az átcsoportosítást. Az olasz határmenti erődítések az olaszok támadását oda terelik, ahol állandó erődítéseink nem voltak, a Karsztra. Erdélyben kiváló lehetőségek voltak állandó erődítések létesítésére, sajnos a monarchia ezt elmulasztotta s az ár átmeneti terület feláldozása volt.

b) Oroszország: A Nyemen-vonal erődítései 1914 őszén Rennenkampf visszaözoñló hadseregének lehetővé teszik a megállást és a sikeres ellenállás kifejtését a német támadással szemben. A Nyemen-, Bobr-, Narew-vonal erődítései állítják meg a német előnyomulást 1915 februárban a Mazuri-csata után. A Narew-, Visztula-vonal erődítései teszik lehetővé 1915 nyarán a visszavonuló orosz seregek megállását.

c) Németország: Az 1914-ben Franciaország ellen felvonuló német hadsereg déli szárnyának gyengítését, az északi szárnyon való

súlyképzés érdekében, nem kis mértékben a Metz és Diedenhofen terület erősítései teszik lehetővé.

d) Belgium: Lüttich, Huy, Namur, Antwerpen, ha bármily rövid ideig is, de késleltették a német előnyomulást, s ezzel időt nyert a francia hadsereg. Antwerpen ezenfelül 7 német hadosztályt kötött le akkor, amikor a Marne-i csatában a legnagyobb szükség lett volna rájuk.

e) Franciaország: Joffre marsall Maubeuge várparancsnokának haditörvényszéki tárgyalásánál ezt mondta: „Maubeuge ellenállása hadseregemet több ellenséges hadosztálytól és főleg annak nehéz tüzérségétől tehermentesítette, így része van a Marne-i győzelemben.“ Párizs pusztja jelenlétével a franciák részére kedvezően befolyásolta a német 1. hadsereg hadműveleteit és oltalmazta a Párizs területén összevont francia erők gyülekezését. Verdun-nek köszönik a franciák, hogy Joffre a Marne-i csatát kedvező hadászati feltételek mellett vehette fel s hogy 1916-ban Petainnek sikerült a német támadást kivédeni. Verdun volt különben a franciáknak az a támpontja, mely az egész világháború alatt sziklaszilárdan állott a helyén.

E kis áttekintés kétségtelenné teszi, hogy a váraknak elavultságuk dacára a világháborúban is jelentékeny hadászati szerepük volt.

Az elavultságot vizsgálva az alábbi adatok meggyőznek azonban arról is, hogy még így sem volt tehetetlen a várak betonja és páncélja a támadók tüzérségével szemben.

Douaumont francia erődre 120.000 tüzérségi lövedéket lőnek a németek, melyből 2000 db 27 cm-nél nagyobb kaliberű. Sértetlenül kerül mégis a németek kezébe. A visszafoglalásnál a franciák 3500 db 15 cm-nél nagyobb kaliberű tüzérségi lövedéket lőnek rá s a 18 építmény közül csupán 5 semmisül meg.

Galopin erőd páncéltornyát telitalálat éri, de 2 nap alatt újat helyeznek belé s újból működik.

Froidterre erődöcskére 600 nehéz gránát esik, teljesen körülzárják a németek, de tartotta magát.

Moulanwille erőd páncéltornya kétszer egymásután kap telitalálatot. Először 5, másodszer 8 nap alatt javítják ki és működik újra.

A világháború állandó erősítései tehát harcászatiilag is megállták helyüket ott, ahol a védőrség elszánt akarattal védte azokat.

Természetes következménye e tanulságoknak, hogy állandó erősítésekkel a jövő háborúban is fogunk találkozni. Sőt többel, mint a múltban, mert soha olyan lázas erősítési tevékenység nem folyt még, mint napjainkban. Alig van állam, mely ne erősítene.

Franciaország szédületes erősítési tevékenysége közismert „A Maginot-vonal“ már szállóige lett.

A németek és olaszok valószínűleg nem nézik ölhetett kézzel Franciaország tevékenységét, hanem maguk is erősíteneek.

Franciaország járszalagján a kisantant államai ugyancsak serényen erősítik határaikat. A csehek óriási pénzüsszegek befektetésével erősítik az egész, a románok és jugoszlávok főleg a magyar határuk mentét. Az oroszok ugyanúgy, mint a csehek a Maginot-vonal modorában erősítik európai határaikat. Az angolok és amerikaiak tengeri erősítéseiről gyakran hoznak hírt a napilapok.

KÉRDÉS MÁR MOST, hogy az állandó erődítések elvi és szerkezeti vonatkozásban változtak-e a múlttal szemben s ennek következtében milyen erődítésekkel találkozhatunk a jövő háborújában.

Elvi tekintetben kétségtelen, hogy magában álló öwárral a jövőben alig fogunk találkozni. Az övvár ugyanis egy pontot (területet) védett s így az ellenállás vonala — az öv — oly messze kellett e ponttól legyen, hogy az ellenséges tüzérségi tüzet attól távoltarthassa. Az öv sugara tehát függvénye volt a tüzérségi lőtávolságnak. Ma azonban a sugár a repülőek révén (bombázás) szinte végtelenné vált.

A világháború azt is bebizonyította, hogy az a vár tud legjobban megfelelni feladatának, mely kapcsolatát a működő hadsereggel nem veszi el (Verdun).

Végül a hadseregek számbeli fejlődése a maximumig — mellyel a hadszínteret teljesen kitöltik, valamint a közlekedés-technika vívmányai (terepjáró gépkocsik stb.), mind odamutatnak, hogy az állandó erődítést nemcsak pontokra, hanem még kisebb területekre sem lehet korlátozni, s így a hadműveletekre alkalmas területeket teljes mértékben kell lezárni. Ezzel ismét eljut az erődítés a régen ismert „région fortifié“ fogalmához — a terület-erődítéshez.

Kivitelben és ellenállóképesség szempontjából a következő csoportosítás lehetséges:

1. Az erődítés a falak és pán célok nagy ellenállóképessége helyett főleg az erkölcsi támaszra helyezi a súlyt. A sok kis, szétszórt létesítmény jól rejtve, az ellenség tüzeit igyekszik szétforgácsolni. E rendszerben a pán célok és löveg közötti verseny teljesen megszűnik. Az élőerőknek jut az ellenség feltartóztatásának feladata s így a tartalékok fedett, rejtett mozgási lehetőségeit is biztosítani kell.

2. Az erődítések korlátolt ellenállóképességűek. A pán célok és löveg közötti versenyben az erődítés csak egy határig megy, pl. 15 cm gránát átütőképességig. Ezzel a támadó arra van kényszerítve, hogy 15 cm-nél nagyobb űrméretű lövegek tömegét összpontosítsa a szándékolt áttörés helyén. Ez pedig időt vesz igénybe, az erődítés tehát, ha ez a célja, elérte célját.

3. Az erődítések elemei mindennemű tüzgép hatásának ellentáncának, tehát egy képzeletbeli igen nagy űrméretű lövedék átütőerejére vannak méretezve. E rendszerben a pán célok és löveg közötti versenyben az erődítés tehát előreugrik s felkészül oly tüzérség hatására, mely csak a jövőben fog esetleg a mozgó hadseregek szervezetében megjelenni. E rendszert abszolút erődítésnek nevezhetjük.

4. Mint új és még nem kikristályosodott erődítési rendszert „a mozgó erődítést“ említhetjük. Ennek lényege, hogy az erődítés csak papíron, tervekben van meg. A vasból vagy betonból készült és összeállítható elemek gépkocsikon odaszállíthatók, ahová éppen szükséges. Nehéz harcokcsik is e rendszer erődítési elemeinek tekinthetők.

Ezen rendszerek mindegyikének van előnye és hátránya, de mindegyiknek van alkalmazási lehetősége. Nem is oldható meg egyetlen rendszerrel az államerődítés, mert hiszen a rendszer felismerése egyben az ellenség kezébe adja a megtámadás rendszerét is. Ha valahol

indokolt tehát a „rendszerelenség rendszere”, akkor az az erődítés terén van. Minden legkisebb elem a terephez és feladathoz mérten sajátos kell legyen.

Ha a világháborút közvetlenül megelőző idők övvárainál is csak az erődök épültek állandó modorban s a térközöket a háború kitörésekor egészítették ki tábori erődítéssel, akkor a korszerű erődítésnél ez még fokozottabb mérvben kell érvényre jusson. A terület-erődítés ugyanis lényegesen nagyobb területet ölel fel, mint az övvár.

A korszerű erődítés bőven alkalmazza a területrombolást, — járhatatlanná tételt, mindennemű akadályt—az aláaknázásokat, az elárasztást, mocsarasítást, a terep gázzal való fertőzését. A tábori erődítés modorában épült elemek pedig a spanyol polgárháború tapasztalatai alapján valószínűleg nem fogják nélkülözni a vasbetont (gyorsankötő cement).

A korszerű területerődítés külső alakja tehát a tábori erődítéshez lesz hasonló, azzal a különbséggel, hogy legfontosabb elemei vasbeton és acélpáncél létesítmények, felismerhető rendszer nélkül. A békében elkészült elemek az egésznek csak vázát alkotják. Az említett létesítményeken kívül tartozéka az erődítésnek a közlekedési és híradóhálózat megfelelő kiépítése is. Ezek adják meg kapcsolatát a mozgóhadssereggel és a háttérrel.

Hogy a békében elkészült váz mit jelenthet, arra nézve szolgáljon tájékoztató, hogy a franciák és csehek a legveszélyesebb határszakaszokon minden 3—400 m-re létesítenek egy képzeletbeli 55 cm ürméretű löveg telitalálata ellen védő erődöt, melyben 2—3 géppuska és esetleg 1—2 löveg van. A jelek szerint több ily erőd sor épül egymás mögött.

A hadszíntér területén a tartalékok bomba- és gázbiztos kavernákban, földalatti óvóhelyekben lesznek elhelyezve s tűz ellen védett mozgásuk alagutak (poternák) révén van biztosítva. A figyelmet, harc- és tűzvezetést a periszkopos figyelőállások biztosítják.

A táborszerűen építendő létesítmények anyaga már békében a helyszínen tárol és minden előkészület meg van téve a leggyorsabb építésre.

A rejtés céljait szolgáló erődítés, fásítás természetesen már békében megtörténik.

A területerődítésnek oldala, szárnya nincs, mert azok járhatatlan vagy járhatatlanná tett területre támaszkodnak. Megtámadásuk tehát csak arcból lehetséges.

A leírt modorban épült és jelentős mélységű erődített területen a támadás, a hadseregek pillanatnyi felszerelésével, szinte kilátástalan. A védelem technikája ma valóban megelőzte a támadását. Utóbbira tehát nagy és nehéz feladatok megoldása vár.

VIDÉKI GUSZTÁV

A PETRÓLEUM-KÉRDÉS

AZ 1859. ÉV NYARÁN nevezetes kísérlet színhelye volt az észak-amerikai Titusville környéke. Gyalultatlan deszkákból összeraktakot fúrótorny alján kezdetleges fúrószerszám lendült munkára, hogy behatoljon olajat kutatni a föld kérgébe. De vajjon lehetett-e eredményt várni e jámbor nekikészülődéstől? Az egész vidék gúnymosollyal szemlélte a dolgot és az emberek hitetlenül rázták fejüket. Nem úgy az a két verejtekező férfi, Drake Edwin Laurent és Smith William, akik a torony körül foglalatostkodva egyszerű facsigákon átvett kenderkötél és ócska gőzgép segítségével igyekeztek a fúrót működésbe hozni.

Pedig valóban nem sok reménységre volt okuk: a föld nem egykönnyen engedte meg a sóvárgó emberi tekintetnek titkai kifürkészését. A komoly fúrás június elején kezdődött és szinte centiméterről centiméterre haladt előre, mígnem a fúró 12 méter mélységben kemény sziklaréteghez nem ért. Drake és Smith azonban nem estek kétségbe, hanem rekkenő hőségben, emberfeletti megfeszítéssel folytatták a munkát. És a makacs kitarás gyümölcse nem maradt el. 1859 augusztus 27-én, szombati napon, midőn a mérőőn 23 méter mélységet mutatott és Smith éppen a fúrás folytatásához készülődött, egyszerre sűrű fekete folyadék buggyant elő a mélyből és a lyuk száján túlfolyva lomhán terpeszkedett szét a szikkadt föld felszínén.

Noha nagy volt a siker feletti öröm, maguk az úttörők sem álmodtak arról, hogy az a piszkos folyadék, melyet a titusvillei fúrásban elsőízban erőszakolt emberi kéz a föld méhéből a napvilágra, valaha a világ uralkodó hatalmasságai közé fog tartozni. Pedig egy emberöltő sem telt el az első fúrás óta és a kőolaj a legelkeseredettebb, az egész világot behálózó gazdasági harcok középpontjába került, birtoklásáért vezető hatalmak a diplomácia és a titkos szolgálat legravaszabb fegyvereit játszották ki egymás ellen, sőt vélt petróleummezők kétes értékű birtokáért a háborútól sem riadtak vissza.

A titusvillei petróleummezők felfedezésével a kőolajipar történelmi fejlődésének első korszaka kezdődött meg. E fejlődés üteme és mérete igazi amerikai stílusban folyt le. Titusville lakossága három hónap alatt 1500-ról 9000 főre szaporodott, 1860 elején már több mint 40.000 szerencsevadász tódult az olajvidékre, rövidesen megjelent az első nagy szervező, a nemrég elhunyt Rockefeller John, aki kegyetlenséggel párosult eréllyel egyesítette a gombamódra elszaporodott

apró gazdasági egységek termelését. Szervezete, a newjersey-i Standard Olajtársaság az első fejlődési korszakot lezáró századfordulón a piac egyeduralmú hatalmassága volt.

A második korszak 1900-tól a világháború kitöréséig tartott. E korszak a finomítványok fokozódó termelése mellett egy másik gazdasági lánghalmot teremtett: a holland Deterding Henryt, aki a Németalföldi Királyi Kőolaj Rt. élén, majd később a Shell Szállítási Társasággal is összeműködve ádáz harc után megtörte a Standard hatalmát.

A kőolaj igazi jelentősége csak akkor mutatkozott, midőn a robbanómotor feltalálása a petróleumból lepárlással előállított benzin termelését a legelsőrendű feladatok sorába emelte. A petróleumkérdés a szó szoros értelmében politikai kérdéssé lépett elő és ha rejtett formában is, de valamiképpen mindig meghúzódott a nemzetek politikai magatartásában.

Minthogy a feltárt petróleummezők csekély száma miatt csak kevés nemzet dicsekedhetett azzal, hogy a gazdasági és katonai hatalmat jelentő kőolajszükségletét saját területén tudja fedezni, lázasan indult meg a verseny új területek kikutatására és ezek biztosítására. És ebben a versenyben a versenytársak nem vetették meg a diplomácia tekervényes útjait, a furfang, sőt az erőszak alkalmazását sem, amire számos meglepő példát mutat fel a kőolaj története.

A nagy igyekezetei, mellyel a hatalmak az olajmezőkre vetették magukat, teljes mértékben igazolta a világháború, amely a kőolaj történetének harmadik, nagy korszakát vezette be. A világháború hadászati műveleteit nem egyszer az irányította, különösen a keleti frontokon, hogy a központi hatalmakat a perzsa és román kőolajmezőktől elzárja. Az olaj- és benzinellátás biztonsága győzelmet vagy vereséget jelenthetett. A nyugati antant-front az utolsó nagy támadás megkezdése előtt egy pillanatra összeomlással fenyegetett, mert elfogyott a benzin és petróleum.

A veszély láttára küldötte Clémenceau ezt a híres táviratot Wilson elnökhöz:

„E háború döntő pillanatában, most az 1918. év kezdetén a világ a francia front legnagyobb hadi műveletének lehetne tanúja, ha a francia hadsereg pillanatig sem forogna abban a veszedelemben, hogy elfogy a gépkocsik, repülőgépek és a gépesített tüzérség számára szükséges benzinje. A lanyhaság e téren megbénítaná seregünk erejét és arra kényszerítene, hogy gyalázatos békét kössünk. Az az átlagos készlet, melynek mindig rendelkezésre kellene állania, 44.000 tonnái a havi fogyasztás 30.000 tonna. A látható készlet 28.000 tonnára csökkent. Az a veszedelem fenyeget, hogy rendkívüli intézkedések nélkül semmire csökken. Ezek az intézkedések öntől függenek, Wilson Elnök Úr, ha Ön közbelép, hogy az amerikai részvénytársaságoktól 100.000 tonna készletet kapjunk s ez az amerikai kikötőkben állandóan rendelkezésünkre álljon, hogy a kívánt pillanatban Franciaországba szállíthassuk.“

E sürgöny hatására rövidesen megindult a szállítóhajók serege Franciaországba és míg a német csapatok mozgási képessége anyagihiány miatt csökkent, a francia frontra folyt a benzin és petróleum, ami a hadjárat sorsára lényeges befolyással volt.

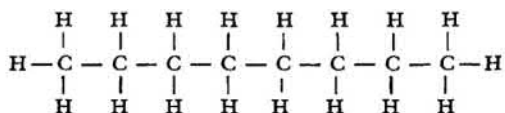
A világháborút követő korban a petróleum jelentősége nemcsak hogy nem csökkent, hanem egyenesen emelkedett. A petróleum-érdekeknek egyébként a békekötésekben is nagy szerep jutott. A termelés pedig egyre növekedő mértéket mutat.

Az első kutat Drake 1859-ben furta meg. 1933-ban a kutak száma 1,170.000! A világ termelése 1936-ban majdnem negyedmilliárd tonnára rúgott. Olyan mennyiség ez, melynek csupán kitermeléséhez népes társadalmak léte, országok, sőt talán világrészek érdeke fűződik. A benne rejlő gazdasági erő pedig beláthatatlan.¹

HOGYAN KELETKEZETT a föld méhének folyékony kincse? Erre a kérdésre a kémikus és a geofizikus adhat feleletet. A kémikus vizsgálatnak veti alá a kőolajat, megállapítja a benne foglalt vegyületek minőségét és mennyiségét, valamint kémiai szerkezetét. Mindezekből az adatokból pedig következtetést igyekszik vonni azokra a vegyi folyamatokra, amelyek a geológiai időkben lejátszódva a kőolaj keletkezésére vezettek.

Ezt a tevékenységet kiegészíti a geofizikus munkája, aki megvizsgálja a petróleumelőfordulások vidékének geofizikai viszonyait és összefüggést keres a petróleum keletkezése és a lelőhely földtani sajátosságai között.

A kémiai laboratóriumok munkásai már régen megállapították, hogy a kőolaj gyakorlatilag teljes egészében szénből (carbonium, C) és hidrogénből (H) áll. Nem egységes kémiai vegyület, hanem ellenkezően igen nagyszámú úgynevezett szénhidrogén elegye. Ezek a szénhidrogének a legkülönbébb összetételűek lehetnek. Legjellemzőbb rájuk, hogy szénatomjaik láncszerűen kapcsolódnak egymáshoz és amellet az egyes szénatomok még több-kevesebb hidrogén atomot is kötnék magukhoz. Ha szemléltetni akarnók egy ilyen szénhidrogén „szerkezetét“, vagyis a vegyületet felépítő atomok elrendezését, akkor a következő képlethez jutnánk:

Ez pl. a nyolc szénatomot tartalmazó szénhidrogén, az oktán. Az egyes atomokat jelképező betűket összekötő vonalkák az atomokat összekapcsoló erőket jelentik. Látjuk, hogy a szénvázat hidrogénatomok szállják meg, „telítik“.

A szénhidrogénvegyületek gerincét alkotó szénváz igen sok tagból állhat, tehát egész vegyületsorozatok lehetségesek. A lánc maga nem mindig egyenes, lehet elágazó, sőt önmagába visszatérő gyűrű is. A telítő hidrogénatomok száma is lehet több-kevesebb. Ha kevesebb, vagyis a hidrogénatomok nem szállnak meg minden lehetséges helyet, az ilyen szénhidrogén könnyen vesz fel az „üres“ helyekre még hidrogént vagy más atomokat, szívesen telítődik.

A nyers kőolaj e vegyületek gazdag változatosságát foglalja magában. Hosszú, 35 szénatomot tartalmazó szénhidrogéneket is sikerült belőle elkülöníteni. Minthogy ilyen hosszú szénláncú, sok atomból

¹ A petróleum körül dülő politikai és gazdasági küzdelmeket részletesen ismerteti Nauwelaerts L. *Harc a petróleumért* c. munkája, amely Varga József kiegészítésével ellátva a Magyar Kir. Természettudományi Társulat kiadásában 1937 őszén jelent meg.

felépített vegyületekkel rendszerint az élő szerves anyag világában találkozunk, a kémiai vizsgálat eredménye arra enged következtetni, hogy a petróleum keletkezésében valamiképpen élő vagy elhalt szervezeteknek kellett közreműködniük.

Ezt a feltevést a geofizikai olajkutatás teljes mértékben támogatja. Leghathatósabb eszköze az Eötvös-féle inga, amelynek segítségével a Föld kérgét felépítő tömegek elosztását lehet megállapítani. Ez a földalatti térképezés nem árulja el közvetlenül az olaj jelenlétét, hiszen az olaj, mint tömeg, még a leggazdagabb olajmezőkben is elenyésző a környező kőzetek tömegéhez képest. Ellenben kikutathatja azokat a tektonikus alakulatokat, melyek nem zárják eleve ki, sőt valószínűsítik az olaj rejtőzködését.

Az Eötvös-féle inga munkáját kiegészíti a szeizmikus módszer, melynek lényege az, hogy a földkéreg mélyében robbantással hullámokat létesítünk és ezek terjedési sebességéből következtetünk a tömegeloszlásra. Felhasználhatók azok a megfigyelések is, melyek a földrétegek villamos vezetőképességéből igyekeznek következtetésekhez jutni.

A geofizikai olajkutatás mindenekelőtt azt állapította meg, hogy nem várható olaj a mélységbeli és felszíni vulkanikus, továbbá a kontakt kőzetekben és a kristályos palákban, ellenben előfordulhat mindazokban az üledékes kőzetekben, melyek a szerves élet megjelenése óta keletkeztek. Kiderült az is, hogy a legtöbb gazdag olajterület az újkorban felgyűrődött hegységek tövében, tengerpartok közelében, vagy hajdankori, ma már szárazföldre vált tengerek medrében fordul elő.

Ez eredmények alapján kétségtelennek látszik, hogy a kőolaj csak szerves eredetű lehet. Keletkezésének legáltalánosabb elmélete a következő: A tengerek felszíni rétegeiben milliárdszámra élnek az apró állatkák és moszatok (plankton), melyek elpusztulva lassan az alsóbb rétegekbe süllyednek. A nyílt óceánok vizében ezek a tetemek nem jutnak messzire, mert a nyílt tenger vize nagy felületénél fogva bőségesen vesz fel a levegőből oxigént, amely az élettelen szerves anyagot a víztisztulás jól ismert folyamata szerint szétroncsolja. Ezért a nyílt tengerek iszapjába szerves anyag alig kerül. Ami pedig mégis eljut a fenékre, azt az ott nyüzsgő élőlények falják fel. Ezért a nyílt tengerek iszapjában szerves anyag alig található.

Más azonban a helyzet, ha a tenger zárt. Ilyenkor a kisebb felület és a csökkent hullámmozgás következtében a mélyebben fekvő rétegek vize nem tud felfrissülni, hamarosan elfogy az oxigén, amely a szerves anyagok bomlási folyamatának, de a magasabbrendű életnek is nélkülözhetetlen eleme. Zárt medencékben az élet már aránylag kis mélységben megszűnik és a planktonból eredő szerves anyag bomlatlanul száll alá a fenékre.

A Fekete-tenger medencéjében például csak a felső 100—200 méternyi rétegben van annyi oxigén, amennyi az élet fenntartásához szükséges. A nagyobb mélység már a halál birodalma, amely nemcsak nélkülözi az oxigént, hanem mérgezett is bizonyos oxigént nem igénylő (anaerob), de a szerves anyagból (fehérjéből) kénhidrogént

fejlesztő baktériumok működése következtében. Az idekerülő elhalt plankton nem bomlik el, hanem lassan permetez alá, mígnem az iszapba kerül: a Fekete-tenger iszapja 23—25% szerves anyagot tartalma?!

Ez az iszap (szapropél) a petróleum szülőanyja. Hogy milyen folyamatok révén alakult át kőolajjá, az nincs minden részletében tisztázva. Az elmélet helyessége mellett szól azonban az, hogy kőolaj csak ott van, ahol valaha olyanféle medence volt, mint a Fekete-tenger, továbbá, hogy Englernek sikerült halzsírnak nagy nyomáson való kezelésével petróleumszerű terméket előállítania.

A petróleum nem mindig maradt meg keletkezési helyén, hanem a vele együtt mindig keletkezett gázokkal (földgáz) a földrétegekben tovább vándorolt és évmilliók során a különösen kedvező földtani alakulatokban, nevezetesen a homokkő, vagy szivacszerű mészkőrétegek boltozatainak tetején (andklinárisokban) raktározódott fel.

A NYERS PETRÓLEUM nem hasznosítható gazdaságosan. A feldolgozás főművelete a lepárlás. Nem lévén a kőolaj homogén anyag, hanem különféle forráspontú szénhidrogének elegye, melegítéskor legelőször azok a részek alakulnak gőzzé, melyeknek a forráspontja a legalacsonyabb. Ezek eltávozása után emelni kell a hőmérsékletet, ha újabb gőzképződést, azaz lepárlódást akarunk. A hőmérséklet lépcsőnkinti, szakaszos emelésével tehát különböző párlatokhoz (frakciókhoz) juthatunk, amelyek a lepárlási hőmérséklet szerint csoportosítva a következők:

1. 220°-ig forró nyersbenzin.
2. 180—280° között forró világítóolaj.
3. 200—350° között forró fűtő-, gáz- vagy Dieselolaj.
4. 350°-on felül forró kenőolajok és paraffin.

E frakciók távozása után a lepároló edényben sűrű, fekete anyag marad vissza: az ú. n. párlási maradék (petróleum-aszfalt vagy bitumen stb.).

A termékek további feldolgozása és értéke az egyes korok szerint változott. A kőolajat felfedezése idején majdnem kizáróan világítási célokra, lámpaolajként használták. Ebben az időben a benzintartalom egyenesen kellemetlen volt, mert nem tudtak vele mit kezdeni, ezért a kevés benzint tartalmazó nyerspetróleum volt keresett.

A század fordulóján a helyzet megváltozott. Amilyen mértékben szorult vissza a petróleumvilágítás, oly mértékben növekedett a robbanómotor felfedezésével kapcsolatban a benzinszükséglet, így tehát ez került a termelés középpontjába. Az újabb időkben nagy fontosságúvá vált a harmadik frakció is, mint az egyre jobban elterjedő Diesel-féle motorok üzemanyaga.

A négy főfrakció további feldolgozása, szétbontása és finomítása a különböző felhasználási lehetőségek és igények szem előtt tartásával megy végbe. Az automobilközlekedés nagymértékű elterjedése a benzinre különleges követelményeket ró, ami a motorbenzin fajsúlya, kopogásmentessége (oktánszám) és egyéb tulajdonságai tekintetében pontos rendszabályok betartását követeli. Az előírt tulajdonságú ter-

mékek előállítására több eljárást dolgoztak ki, a nyers petróleum feldolgozásából hatalmas iparok keletkeztek. Az egyre növekedő szükséglet következtében azonban a fejlődés nem állhatott meg ama módszerek kifejlesztésénél, amelyek az egyszerű desztilláción alapulnak, mert nyilvánvalóvá vált, hogy azzal a benzinmennyiséggel, amely a nyers kőolajban eleve benne van, a szükségletet kielégíteni nem lehet. Ezért olyan eljárásokat kerestek, melyekkel a nyersolajból — az egyéb melléktermékek rovására is — minél több benzin legyen termelhető.

Ez a törekvés gyakorlati megvalósulásában két új benzinfeleséget teremtett: a krakkbenzint és a polimérbenzint. Az eljárás alapját egy igen régi megfigyelés adta. Még 1861-ben történt, hogy egy newarki petróleumleparló üzem kazánját az egyik munkás felügyelet nélkül hagyta. Az elvezetőcső valahogy eltömődött, minek következtében a kazánban az olajgőzök nyomása megnagyobbodott. A zavar megszüntetése után a kazánból jóval több benzin párolgott át, mint rendes körülmények között. A munkást bizonyára szemrehányások érték mulasztásáért, mert abban az időben a benzin a legkellemetlenebb melléktermékek közé tartozott. A mai kor azonban hálás lehet neki, mert ez az eset terelte először arra a figyelmet, hogy a nagy nyomáson való desztillálással a benzinhozadékot növelni lehet. Ma már azt is tudjuk, hogy ez miért következik be: a nagy nyomáson és hőmérsékleten a hosszú szénhidrogénláncok rövidebbekre töredeznek szét (krakkolódnak, az angol to crack szóból ered az eljárás és termék neve) és mivel a benzin éppen e rövidebb láncú szénhidrogénekből áll, mennyisége megszorodik.

A krakkóié desztillálást 15—70 légköri nyomáson és 500—600° hőmérsékleten végzik. Terméke, a krakkbenzin minőségben és mennyiségben egyaránt nyeresége a piacnak.

A krakkoló eljárás vezet a polimér benzin előállításához is. A krakkolás közben ugyanis nagy mennyiségű gáz keletkezik. E gázból a legutóbbi években szintén sikerült benzint előállítani oly módon, hogy a gázt nagy nyomáson hevítették. Ilyenkor azok a vegyületek, amelyek hidrogénben szegények, telítetlenek, benzinné egyesülnek, polimerizálódnak.

A krakk- és polimérbenzin előállítási eljárások csak az utóbbi időben alakultak ki. Ezzel sikerült megvalósítani a petróleumfeldolgozás legtökéletesebb, maximális benzinhozadékot eredményező módját, ami komoly segítsége az egyre emelkedő szükséglet kielégítésére irányuló törekvéseknek. Természetes, hogy a benzinellátás kérdését egyszer s mindenkorra nem oldják meg, miért is az új olajterületek felkutatásának munkája változatlanul folyik, az utóbbi időben bennünket közvetlen közletről is érdeklő módon és eredménnyel.

A MAGYARORSZÁGI PETRÓLEUMKUTATÁS nem újkeletű. Több helyütt már évtizedek óta ismeretesek bitumenelőfordulások, melyek petróleum jelenlétére engednek következtetést. E nyomokon elindulva már a múlt században az ország több vidékén végeztek kutatófúrásokat. Felállították azt az elméletet, hogy a galíciai tartórétegek a magyar-

országiakkal közösek és Magyarországon ugyanúgy van kőolaj, mint Galíciában. A fúrásoktól várt siker azonban elmaradt, aminek okát a Kárpátok tektonikai viszonyaiban kell keresnünk.

A múlt században végzett kutatófúrások eredménytelensége alapján azonban még indokolatlan lett volna lemondani a magyarországi petróleumelőfordulás lehetőségéről, amit a későbbi, a háború alatt Egbellben (Nyitra megye) és Horvátországban végzett fúrások igazoltak is.

Nevezetesekek voltak a háború előtti években az erdélyi medencében telepített fúrások, melyek igen bőséges földgázkitörést eredményeztek, azonban petróleumot nem hoztak felszínre.

A háború befejezése után a kutatások Csonka-Magyarország területére korlátozódtak. A kormány a kutatás jogát az Alföld egy részének kivételével a Hungarian Oil Syndicat nevű angol társaságra ruházta, maga pedig a Tiszántúlon mélyített le fúrásokat. Ezek a fúrások, mint pl. a hajduszoboszlói, debreceni és karcagi, gázzal kevert melegvizet adtak, a kutak termékei hasznosíthatóknak is bizonyultak, azonban a kutatás a kőolaj szempontjából meddő maradt. Még kevesebb eredménnyel járt az angol társaság működése. Ez a Dunántúlon mélyített le három fúrást, nevezetesen Budafapusztán, Kurd-Csibrák határában és Baja mellett, azonban petróleumot egyik fúrás sem adott.

A tiszántúli kísérletezés után a kincstár a kutatást Párád és Recsk környékére tette át, ahol olajnyomok már régtől fogva ismeretesek voltak. A geofizikai elővizsgálatok alapján ez egyik fúrást a Recsk melletti Lahócahegyre, a másikat a tíz km-rel északra fekvő Bükkszékre telepítették. A bükkszéki I. sz. kutatófúrás már 130 m mélységben olajnyomokat adott, 230 m mélységben egy második, majd 330 m körül egy harmadik olajréteget ért el. E próbafúrás nyomán a kincstár több kismélységű kutat telepített, amelyek ma tíz tonna olajat szolgáltatnak naponta.

A Dunántúltra vonatkozóan a pénzügyminisztérium 1933-ban az Eurogasco nevű amerikai vállalattal kötött egyezményt, amely szerint a vállalat az egész Dunántúlon öt év alatt nyolc fúrást köteles végezni. Siker esetére a kincstár a termelt olaj 15%-át, valamint a magyar fogyasztás teljes ellátásáig kiviteli tilalmat kötött ki. Az első két esztendő geológiai és geofizikai kutatásokkal telt el. Az első fúrást Mihályi mellett mélyítették le, amely benzinpárákkal szennyezett nagymennyiségű széndioxid-gázt tárt fel. A második fúrás nem vezetett eredményre. A harmadik, inkei fúrás, 1300 m mélységből jelentékeny metángáztartalmú, olajnyomokat tartalmazó széndioxid-gázt hozott felszínre. A negyedik és ötödik fúrást a zalamegyei Szentadorján (Lispe) közelében telepítették. Az I. sz. kút bőséges gázkitörés mellett, csak nyomokban adott olajat. A II. sz. fúrás ellenben komoly eredménnyel járt: 1300 m mélységből jelentékeny mennyiségű olaj tört elő erős sugárban. Ez a kút ma már rendszeres kiaknázás alatt áll, szinte amerikai gyorsasággal építették ki az ortaházi vasútállomásig a csővezetékét, amely folytonos üzemben 52 tonna nyersolajat szállít naponta. Ez a mennyiség azonban még nem a teljes kapacitás, a kút a próbamérések szerint napi 100 tonna termelésre is képes.

A szentadorjáni az első, egészen komoly magyarországi kőolaj-előfordulás. Értékét növeli a talált petróleum jó minősége: nyersbenzintartalma 40%, úgyhogy a további fúrások elé a szakértők nagy bizakodással tekintenek.

E fúrások már folyamatban vannak és minden nap hozhatnak eredményt. Szentadorjában egy harmadik kutat mélyítenek, de amellet másol is folyik a kutatás. A legújabban Bogyiszlóban, Mihálytól tíz km-re telepített fúrás már 2460 m mélységre hatolt le, de eddig csak bitumennyomok mutatkoztak, az olajat illetően csak jóslásokba lehet bocsátkozni.

Jóllehet az eddig feltárt olaj a belföldi fogyasztásnak csupán körülbelül 10%-át látja el, jelentőségét nem szabad lekicsinyelnünk, mert az eddigi fúrások, ha nem is hoztak mind olajat felszínre, a maguk összességében mégis arra engednek következtetni, hogy a Dunántúl termékeny földje alatt gazdag olajkincsek rejtőzködnek.

HOGYAN ALAKUL A PETRÓLEUM JÖVŐJE? E probléma jelentőségteljes kérdőjelként rajzolódik ki mind a világpolitika, mind a gazdasági élet egén. Hogy mennyi időre elég még a Föld gyomrában felraktározott készlet, azt egyrészt a fogyasztás, másrészt pedig a készletek nagysága szabja meg. Ami a fogyasztást illeti, ez ijesztő módon növekedik. A világ nyersolajfogyasztása

1859—1918-ig	0.92 milliárd tonna
1918—1927-ig	1.20
1927—1937-ig	2.10

A világ 1936-ban 247 millió tonnát fogyasztott. Az utolsó tíz esztendő fogyasztása tehát annyi, mint az előző, majdnem 70 évé, a világháborús időszakot is beleszámítva, az 1936-os adat pedig azt mutatja, hogy a szükséglet még mindig emelkedő irányzatot mutat.

Sokkal kevésbbé könnyű tiszta képet formálni a még rendelkezésre álló készletekről. Az erre vonatkozó becslések természetesen nem lehetnek tekintettel a jövőben feltárandó olajterületekre. E téren meglepetések ugyan érhetnek, de a világ már oly mértékben át van kutatva, hogy a mérleg jelentékeny meg javulása nem valószínű. Az eddig művelés alatt álló területek biztos kőolajkészletét az amerikai Garfias 3-5 milliárd tonnára becsüli.

E számot és a — bizonyára alacsony becslést jelentő — 1936. évi fogyasztást véve alapul, a Föld kőolajkészlete kb. 15 évre volna elegendő. Ha ez a szám nem is biztos, annyit mégis mond, hogy itt az ideje a petróleumtermékek pótlásáról való gondoskodásnak, mert 15 esztendő, de még 30 is, a világ életében rövid idő.

Van azonban egy másik, a mai élethez talán közelebb fekvő ok is, amely a petróleumtermékek pótlására irányuló törekvést mind a tudományos kutatás, mind az ipari megvalósítás homlokterébe állította, és ez a háború utáni nemzetközi politikai helyzet következtében kialakuló sajtóságos gazdasági berendezkedés.

A párizskörnyéki békék nagy tanulsága a háborút követő korszakban a legyőzött nemzetek számára az volt, hogy talpraállásukat

egyedül és kizáróan saját maguktól remélhetik. Ez az önmagára utaltság alakította ki Németországban a gazdasági önellátás rendszerét, aminek német részről történő következetes végrehajtása szükségképpen erre az útra tereli a világ gazdaság sok egyéb, főként kisebb és gyengébb egységét. Németországnak nincs számottevő nyersolaja. Érthető tehát, hogy a petróleumtermékek, elsősorban a benzin pótlásának ügyét Németország szorgalmazta nagy eréllyel. Ma Németország benzinfogyasztásának körülbelül felét állítják elő belföldön, mesterséges úton, ami óriási mennyiség, ha meggondoljuk, hogy a német évi fogyasztás 2.3 millió tonna. Igaz, hogy a mesterséges úton előállított benzin termelési költsége a természetes benzinét többszörösen meghaladja, azonban ezt a gazdasági hátrányt az arra ráutalt országok szívesen viselik azért az előnyért, melyet a gazdasági függetlenség jelent.

A műbenzin előállítására több eljárást dolgoztak ki. A nyersanyag tekintetében mindegyik ahhoz az anyaghoz fordul, amely oly bőségben áll rendelkezésre, hogy elfogyása jóidéig nem fenyeget: a szénhez. A szenekben kevesebb a hidrogén mint a benzint alkotó szénhidrogénekben, ha tehát szénből benzint akarunk előállítani, akkor a szénhez hidrogént kell kapcsolnunk.

Ezt a kapcsolást a gyakorlat két különböző úton hajtja végre. Az egyik eljárás, melynek gyakorlati megvalósítása Fischer nevéhez fűződik, csak újabb keletű és kokszból, valamint szénből előállított gázokból indul ki. Fischer elgázosító berendezésekben, generátorokban, levegő- és vízgőz befűvésével olyan gázelegyet állít elő, amely szénoxidból és nagymennyiségű hidrogénből (66%) áll. Ezt a gázelegyet 230 fokra fűtött csövön áramoltatja át. A cső a folyamatot serkentő anyaggal (katalizátorral) van töltve, melynek hatására a gázelegy benzinné alakul.

A másik módszer a szenet, illetve a szénből előállított kátrányt a hidrogén felvételére nagy nyomáson és magas hőmérsékleten kényszeríti. E nagynyomású, roncsoló hidrogénezési eljárás szerint a nyersanyagot kellő mennyiségű és nyomású hidrogén hozzáadása mellett acélbombába zárják és úgy hevítik, hogy a hőmérséklet 400 foknál magasabb, a nyomás 200 atmoszféra körüli legyen. Erre az erélyes hatásra a szén elroncsolódik és hidrogén felvétele mellett folyékony terméké válik.

A szén „elfolyósítási” folyamatát már a múlt századra vissza^nyúló megfigyelések alapján az újabb időben Bergius tanulmányozta. Űgy gondolta, hogy az átalakuláshoz serkentő anyagok, katalizátorok nem szükségesek. Később azonban kiderült, főként Varga József vizsgálatai alapján, hogy a folyamatban katalizátor is működik közre. Rohamos fejlődés következett, melynek során az I. G. Farbenindustrie A. G. kutatólaboratóriumában sok verejtékes munka és sokmillió márka árán megállapították, hogy melyek azok a katalizátorok, amelyekkel a legjobb eredményt lehet elérni.

A nehézséget az okozta, hogy a katalizátoroknak általában véve ellensége a kén: serkentő hatásuktól megfosztja, megmérgezi őket. A szenekben azonban mindig van kén. Az ebből származó veszede-

lemtől kínos gondossággal igyekeztek a rendszert megszabadítani, számos szabadalmat jelentettek be a kénmentesítésre és örültek, ha találtak egy-két olyan katalizátort, mint a molibdént vagy a wolfrámot, illetve ezek némely vegyületét, amelyet az elkerülhetetlen kénzennyezés nem befolyásolt, mely tehát „kénálló” bizonyult.

A kén tehát számúzve volt a nagynyomású hidrogénezésből, és mégis az eljárás jelentékeny tökéletesítése éppen erről az oldalról következett be. Varga József a budapesti műegyetemen különféle kátrányok hidrogénezésével foglalkozott. Munkaközben meglepetéssel vette észre, hogy a falepárlásból származó kátrány hidrogénezése sokkal rosszabbul megy, mint a szénből készült kátrányoké, kevesebb és rosszabb minőségű benzin keletkezik. A zavart nyilván az okozta, hogy vagy a fakátrány tartalmaz valami olyan anyagot, amely a katalizátort működésében bénítja, vagy hiányzik belőle egy olyan anyag, amely a katalizátorműködéshez szükséges és a többi kátrányban megvan. A kétféle kátrány között a főkülönbség, hogy kőszénkátrányokban mindig van kén, a fakátrányban nincsen.

De vajjon lehetett-e a kénre mint hasznos hatóanyagra gondolni, mikor az akkori tudományos felfogás egyöntetűen veszedelmet látott benne? Varga mégis rá mert lépni erre az útra. A fakátrányhoz kevés ként adagolt: a termelés azonnal megjavult és a folyamat a várt módon játszódott le.

Ez a felfedezés új állomását jelenti a műbenzin előállítási eljárásoknak. Kiderült, hogy nemcsak nem mérgező a kén, hanem jelenléte a gazdaságos termeléshez feltétlenül szükséges. Varga József eljárását a Holzverkohlung Industrie A. G. konstanzi telepén nagyobb kísérleti üzemben is eredménnyel próbálták ki, a Péti Nitrogén Műtrágyagyár péti telepén pedig évek óta működik egy kísérleti üzem, amely kifogástalan benzint állít elő.

A műbenzin előállítása laboratóriumokban, kísérleti telepeken, sőt egészen nagyban is (Németország) világszerte folyik és a kérdés az eljárás szempontjából megoldottnak tekinthető. Nehézséget okoz azonban, hogy a műbenzin drága. A nagynyomású eljárásban 2 kg szénből keletkezik 1 kg benzin, de a hidrogén előállítására, tüzelésre stb. további 3—4 kg-ot kell elhasználni. A Fischer-féle eljárás szintén nem termel olcsóbban. Németországban, ahol legrentábilisabb a termelés, a műbenzin literje 24 pfennigbe kerül, ami sokkal magasabb a kőolajból készült benzin termelési áránál.

A mai gazdasági viszonyok között ez az áralakulás talán ideig-óráig nem okoz nehézséget. Németország a múlt évben 1.2 millió tonna műbenzint állított elő. Kétségtelen, hogy a jövőben még lényegesen olcsóbbodni kell a termelésnek, de talán szabad remélnünk, hogy mire elérkezik a Föld kőolajkincsének elapadása, a műbenzin zökkenő nélkül fogja átvenni nagymúltú és sok vihart látott elődje szerepét.

LENGYEL BÉLA

MEZŐBERÉNY

— TISZÁNTÚL POLITIKAI SORSA? —

AZ UTÓBBI ÉVEKBEN sokat hallatott magáról ez a békésmegyei nagyközség, mert az első komolyabb nemzeti szocialista megmozdulások itt voltak és a német-magyar-tót vegyes lakosság állandó nyugtalanságával izgatta a közvéleményt. A pestisajtó időnként hűségesen beszámolt a mezőberényi eseményekről, de azok történelmi, gazdasági és politikai okait nem kutatta és így nem is tudta tisztázni a helyzetet. Most végre azután maga a kis alföldi társadalom tisztázta helyzetét, mert a legutolsó — múlt év-végi — képviselő-testületi választáson 6 nemzeti szocialista és 4 szociáldemokrata mandátummal felmorzsolta és megsemmisítette a polgári pártokat: a lakosság a két világnézeti anti-póluson helyezkedett el. Többé nem hisznek polgári ideológiákban: a középút-politikáját elvetették és felállították a marxista-nemzeti szocialista antitézist. Vagy az egyik, vagy a másik: több út nincs! Ez a tiszántúli falu a nagy európai világnézeti arcvonalban kiépítette a maga kis frontját és elindult egyedül múltat, tradíciókat, eddigi társadalmi kapcsolatait és megszokott életformáját megtagadva a jövő elé. Hogyan jutott ide? A múltnak és jelennek milyen csalódásai kényszerítették az összes konzekvenciák levonására és a két véglet közötti választásra? Mennyiben felelős maga az eseményekért és mennyiben játszottak közre külső körülmények? Mi vár rá a jövőben és elbírja-e majd a megpróbáltatásokat? Ezek mind-mind olyan kérdések, melyekre csak történelmének, gazdasági és politikai életének a válaszával lehet megfelelni.

TÖRTÉNELME — mint a többi alföldi településé — a tatár-törökrác hordák ismétlődő támadásainak és pusztításainak a végzetét hordozza magában. Az Árpádok korában már lakott hely: 1214-ben a nagyváradai püspökséghez utasítottak innen némely szerencsétlen jobbágyokat tűzpróbára. Akkor még kis falu volt kis határral és Berénynek hívták. A tatárok azonban elpusztították és kivonulásuk után sokáig nem hallani róla. 1329-ben Békés vármegye főispánja, Berendfia Márton bírta, akinek I. Károly adományozta hűséges szolgálataiért. 1347-ben már az Acsay-család birtokában van és két részből áll: Berényből és Bal-Berényből. 1387-ben beleolvad a híres gyulai uradalomba, melyhez akkor 43 község tartozott és a Losonczy-család tulajdonában volt. Zsigmond király 1403-ban Maróthy Jánosnak adta, Mátyás alatt kincstári tulajdonba megy át. Mátyás halála után a rendek fiának, Korvin Jánosnak adományozzák a gyulai uradalmat és vele Berényt is. Korvin János 1490-ben egyúttal Békés megye főispánja is lett és II. Ulászló beleegyezésével Deák Andrásnak, a budai vár udvarbírájának engedti át több más faluval együtt. 1492-ben ismét Korvin Jánosé, négy év múlva Derecsényi Pálé, a gyulai vár várnagyáé, akitől Korvin János vissza

akarta venni, de nem tudta, mert Derecsényi időközben eladta Kantler Ágoston budai kereskedőnek. Korvin János halála után 1504-ben a gyulai uradalmat özvegye, Frangepán Beatrix örökölte, aki — egy darabig nő léte Békés megye főispánja is volt — II. Ulászló unszolására a király unokaöccséhez, Brandenburgi György örgrófhoz ment feleségüi, így került Brandenburgi György örgróf birtokába a most már 55 faluból álló és 375.000 kat. hold terjedelmű gyulai uradalom. Berény tulajdonjoga ugyan vitás, mert Korvin János előbbeni odaajándékozásai zavarják az örgróf birtoklását, de ez nem izgatja annyira, hogy mint Békés megye főispánja a vele szemben elégedetlenkedő nemeseket kijátszva, a megyegyűléseket ott ne tartsa. Így lesz 1514-től 1517-ig Berény Békés megye székhelye.

A sok földesurat kiszolgált, alig 30 jobbágyportából álló, 300 lakosú falu a XVI. század elején biztatóan fejlődött. A Dózsa-féle parasztforradalmat szerencsésen elkerülte és nem szenvedte annak büntető-szankcióit. A jobbágylakosság még egységes: nincsenek élesen elhatárolható társadalmi osztályok. Emiatt az érdekek könnyebben összeegyeztethetők és a földesúrral szemben fennálló kötelezettségek szerződéses alapon szinte köztehertartozásként kezelhetők. Tehát bizonyos polgárosuló tendencia állapítható meg, ami a XV. század derekán az Alföldön általános és a magyar agrárpolgárság kialakulásával biztatott. A századvégi törvényes intézkedések — 1491. és 1498. évi artikulusok — azonban elvágják ezt a sokat ígérő fejlődést és csak kevés község tudja átvészelní az oligarcha-idők jobbágyellenes hangulatát. Berény ezek közé tartozott. A földesúrral jó viszonyban élt: Brandenburgi György segítette mindenben. A lakosságnak akkor az állattenyésztés volt a főfoglalkozása. A Körös szomszédsága jó legelőket és réteket biztosított, a földesúr pedig marhakereskedéssel is foglalkozván, az állatok értékesítéséről gondoskodott. Az állattenyésztés mellett virágzott még a halászat és kisebb mértékben a földművelés. Főleg búzát, zabot, kölest, lent és kendert termeltek. Minden úgy alakult Berény életében, hogy bizakodva tekinthetett a jövő elé és ekkor jelent meg az Alföld falvainak közös végzete: a török. A véres kard Berénybe is eljutott. Szegedi Deák Gergely hirdette ki, hogy aki nem fog fegyvert, fej- és jószágvesztéssel bünhődik. Hogy herényi ember résztvett-e a mohácsi csatában, azt nem tudni, de hogy a török végzetes hatással volt erre a kis alföldi falura, azt történelmének további alakulása szomorúan igazolja. A kettészakadt királyság korában már előre veti árnyékát a tatárjárásnál is kegyetlenebb pusztulás, A megye egyelőre hol az egyik, hol a másik fél uralma alatt van: a pártoskodás hatalmasan fellángol, amit a politikai ellentétek mellett a reformáció terjedése is szít. 1552-ben Brandenburgi György áttér az új hitre, vele a falu is. Nemsokára az örgróf elhagyja az országot és Berény a kincstár tulajdonába megy át. A nádori főhatóságot azonban csak pár évig élvezheti, mert 1566-ban elesik Gyula vára és Berény Pertaf török basa birtokába kerül. Ezzel befejeződött Mezőberény történelmének első korszaka és Berény megszűnik létezni.

A gyulai szandzsákhöz csatolt Berény további sorsa ugyanis egészen reménytelen. A török-magyar háborúk átvonuló seregei folyton pusztították és 1597-ben teljesen megsemmisült: lakossága elmenekült. 1616-ban a visszaszállingózó lakosok felépítették a szomszédos Gyúr község ide költözött jobbágyaival és rövid ideig, mint Gyúr-Berény szerepel.

A török földesúrnak szorgalmasan adóztak, a magyarnak szintén. Ez utóbbival mindig megalkudtak az adóra nézve. Névleges magyar földesurai sűrűn változtak ezután is. A kincstár nem sokáig mondhatta a magáénak, mert Gyúrral együtt Sárközy Mihály, Balázs Deák István és Kövesdy Bertalan kapta meg. Balázs Deák egyetlen leánya Segnyey Miklóshoz ment feleségüi, ebből a házasságból született Segnyey Borbála, aki Károlyi Mihály felesége lett és így Berény a Károlyiak tulajdonába kerül, miután a másik két résztulajdonostól a birtoklás jogát megváltották. A Károlyi-család névleges birtoklását 1661-ben megzavarta Wesselényi Ferenc akkori nádor, mert Berényt Gyúrral és Dobozzal együtt bizonyos Inczedy Mátyás, Galgóczy Miklós, Muronyi István és Gombos György nevezetű füleki, ónódi és szendrei illetőségű katonáinak adományozta, anélkül, hogy utána nézett volna, hogy ki a község tulajdonosa. A katonák nem vették komolyan a birtoklást, csak zsarolták a lakosságot, úgy-hogy azok 1667-ben ismét elmenekültek és 5 évig lakatlanul állt a falu. 1672-ben visszajöttek; a jobbágyok Károlyi László földesúrral kiegyeztek és a török földesúr mellett neki is fizettek adót, de nemsokáig maradhattak nyugton: a folytonos zaklatások miatt 1685-ben megint otthagyták falujukat és attól kezdve lakatlan 1701-ig.

Berény, úgy is mint Gyúr-Berény, ezzel végleg megszűnt. 1702-ben a visszatérő 26 család már Mezőberénynek nevezi, nyilván a stílszerűség kedvéért. A török közben eltakarodott: 1695-ben felszabadult Gyula, de a viszonyok nem változtak. A török helyébe rác hordák jöttek és 1703-ban ismét menekülni kell a lakoságnak. Ekkor pusztult el a Berénnyel szomszédos Félhalom és Kamut falu, melyek a mai Mezőberény területén voltak. De Mezőberény is megsemmisült. A bécsi kamara közigazgatása alá kerülő vidék olyan siralmas állapotban van, hogy a tiszttartónak kinevezett Lindner Keresztély pusztánál egyebet nem talált. Amikor 1715-ben visszaállították Békés vármegyéét, Károlyi Sándor jelentkezett jussáért, azzal az indokolással, hogy Mezőberény a török uralom alatt is a családjuké volt. A kincstár nem vette figyelembe Károlyi érveit és 1723-ban átadta a gyulai uradalmat Harruckern János császári és királyi hadiélmezési igazgatónak az óbudai vízimalom helyett, melyet III. Károlytól kért a hadsereg élelmezésénél szerzett érdemeiért és a kincstárral szemben fennálló követelése ellenében. Így jutott Harruckern a hajdani és egész Békés megyére kiterjedő gyulai uradalom birtokába, amelyik ebben az időben oláh és örmény pásztorok által bérelt birkalegelő volt.

Harruckern János György a lakatlan terület benépesítéséhez mindjárt hozzákezdett. A jelentkező régi tulajdonosi igénylőkkel kiegyezett: Károlyi Sándornak például 4000 forintot adott kölcsön és így semmi sem zavarta nagy munkájában. Már az előző évben felhívást intézett az ország lakosaihoz, hogy szívesen lát telepeseket birtokán. 1723-ban megérkezett az első tót-csoport, akik a már korábban Szarvasról átköltözött tótokkal alapítják meg a mostani Mezőberényt. Nagy kiváltságokat kapnak: szabad vallásgyakorlást, úrbéresi kötelezettségek alól néhány évi felmentést, malom, kocsmá, mészárszék felállítását és községi javadalmozást. Erre a hírre a Kishont (ma Gömör) megyei Varbócz, Rahó, Priboly falvakból továbbá Liptó és Turóc megyékből is jöttek telepések, akikhez a Nógrád megyei Segényd faluból csatlakoztak többen. 1725-ben németek jöttek a tótok mellé. Németország majdnem valamennyi vidékéről, de különösen Frankfurt, Hesszen, Elzász, Württemberg és Bäden környékéről érkeztek evangélikus vallású német telepések, mint szabad polgárok, akiket még 1717-ben a földesúri szolgáltatások alól hazájukban felmentettek. Velük jött a pestmegyei Soltvadkertről és Kishartáról néhány család. A német-tót lakosságot 1727-ben Sarkadról, Ugráról, Mikepércsről, Vértesről, Gesztről és Dobozról érkező 21 magyar család egészíti ki. Így válik teljessé Mezőberény vegyes lakossága és a következő 200 évben egymás mellett élve sorsközösséget vállalnak.

Az első évek már jelezték, hogy a három nép itt egymásra van utalva és nincs külön sors. Az istentiszteleteket szegényes templomban felváltva tartották: üldözött evangélikusok voltak és először vallási téren találtak egymásra. Azután a hétköznapi élet gondoskodott a közös sors kovácsolásáról. A pihent föld kívánta a szorgos kezeket: a lakosság dolgozott is eleget és a földművelés szelíd foglalkozás lévén, békessé tette az együttélést. Fölöttük olyan földesúr vigyázott, hogy minden rendben menjen, amilyen kevés akadt a történelem folyamán. Az első izgalmak mégis e korból valók. 1735-ben kitört a Péro-féle lázadás. Szegedinecz Péter szerb kapitány — népi és történelmi nevén Péro — vezetésével indult meg a nép Békésszentandrásról Köröstarcsán és Békéscsabán keresztül Arad felé. Mezőberényből 8 jobbágy csatlakozott: — nem tudni mi okból. Talán az idegen környezet és Békés megye örök forradalmisága remegtette meg őket és nem tudtak ellentállni. Három év múlva 1738-ban újabb forradalmi láz. A szomszédos Békésen pestis dühöngött: a lakosság megremült és csak Harruckern báró (1729 óta) lázintatos, de azért erélyes közbelépése akadályozta meg a nagyobb zavargások kitörését. Mezőberény születésekor diszpozíciót szerzett a nyugtalanságra és ez végigkísérte eddigi történelmén. Nyugtalansága nagy életkedvvel párosult. Saját határa sohasem volt elég. Még Harruckern életében Kondoros, Félhalom és Szarvas határából bérelt pusztákat. 1840-ben pedig az elpusztult Kereki község határát kapja meg. Terjeszkedésében a báró halála után fia, Harruckern Ferenc is támogatta és 1765-ben Mezőberényhez csatolta az elpusztult Félhalom egész határát. Ezzel 25.000 kat. holdra növekszik Mezőberény területe és magában foglalja Kamut, Félhalom és Kereki elpusztult községek határait. A 25.000 kat. holdból 5000 kat. hold volt a szántó, a többi rét és legelő. A lakoságnak még mindig az állattenyésztés a főfoglalkozása: a nedves, jó legelők és rétek egyelőre erre a legalkalmasabbak. Mária Terézia úrbéri rendezése simán folyt le, hiszen a lakosság szabad költözködési joggal bír és nem az a szolgajobbágy, mint amelyik a kevésbé zavart területeket népesíti be. Szabad költözködési jogát gyakorolja is: 1754-ben 39 tót család gróf Károlyi Ferenc szabolcsi birtokára, Nyíregyházára költözött, 1788-ban 30 német család pedig a temesmegyei Lieblingre. A Károlyiak egy ideig még zavarják a birtoklást: 1750-ben például gróf Károlyi Ferenc jelentkezett, de lemondott Mezőberényről, amikor Harruckern Ferenc elengedte a 4000 firt-os adóságukat. 1775-ben meghalt Ferenc báró és vele férfiágon magva szakadt a Harruckern-családnak: csak leányágon folytatódik a Wenckheim-családban. Az örökösök 1798-ig közösen kezelték a gyulai uradalmat, ekkor azonban 5 részre osztották: Mezőberény a csabai részhez került, melynek özv. Liskovits Józsefné, született Harruckern Borbála lett a földesura, aki azonban a következő évben többeknek eladta birtokokat. Mezőberényt Wenckheimék vették meg: a múlt század eleje már az ő tulajdonukban találja.

MEZŐBERÉNY ÉLETÉBEN a XIX. század hozta meg a végső elrendeződést. A három nép az idők folyamán összeszokott, de faji tulajdonságait mindegyik megőrizte és a településbeli elkülönülés is mind a mai napig megmaradt. A békés együttélést soha sem zavarta meg a nemzetiségi viszálykodás. Nagyszerűen megértették, hogy ezen a földön élniök és nem marakodniök kell. Faji súrlódások tehát nem voltak, ellenben a törvényszerűen bekövetkező társadalmi differenciálódás annál erősebb elkülönüléseket eredményezett és sokkal határozottabb formában jelentkezett, mint a faji hovatarozandóság. A múlt század elején még nem érezni a társadalmi osztálytagozódás állandó feszültségeket előidéző következményeit. A lakosság a földesúrral szemben egységesen védi meg érdekeit és az 1805-ben megújított urbárium sokkal több engedménnyel teszi elviselhetőbbé életüket, mint a Mária Terézia-korabeli. Külön érdekessége ennek az urbáriumnak, hogy a robotmunkának pénzbeni megváltását engedélyezi olyképpen, hogy az évenként teljesítendő 104 gyalognapszámból

csak 40-et kell ténylegesen teljesíteni, a fennmaradó 64 nap pedig napi 12 krajcárjával megváltható. A földesúri gazdaság ekkor megy át a mezőgazdasági nagyüzemi formába és a jobbágy munkáját nem tartja alkalmasnak a korszerű gazdálkodás folytatásához: szívesebben dolgozik bérmunkásokkal és a jobbágyoktól csak természet- és pénzbeni szolgáltatásokat fogad el. Ez mindenesetre könnyített helyzetükön és különben is a szépen fejlődő község szabad jobbágylakossága ismét polgárosodik: a jobbágyi rendszerből menekül és minden alkalmat megragad, hogy úrbéresi szolgáltatásai köztartozás jelleget öltsenek, életformája pedig fejlődőképességét megtartsa. Próbálkozásai közül elég talán csak egyről megemlékezni. Az 5779 lakosú község 1802-ben gimnáziumot létesít. A gimnázium ötletét Klaniczay János a békésbányai evangélikus esperesség felügyelője vetette föl 1798-ban a Szarvason megtartott egyházkerületi közgyűlésen. Az Alföldön ugyanis nem volt evangélikus egyházi latin iskola; földesurak, papok, jómódú polgárok szívesen fogadták a tervet és 1802-ben Mezőberényben megnyílhatott a gimnázium. Iskolaépületről özv. báró Wenckheim Ferencné gondoskodott. Ugyancsak ő biztosított a tanároknak lakást, segítette őket természetbeni járandósággal és tűzifával. Az iskola fenntartására egyik malmának összes jövedelmét átengedte. A környék minden egyházi funkcionáriusa, földesura, Mezőberény egész lakossága szintén támogatta az iskolát, melynek az első évben kevés növendéke volt, de 1830 körül már 200-an tanulnak Mezőberényben. Különösen nagy gondot fordítanak a magyar nyelv tanítására. (A gimnázium hármas tagozatú volt s grammatikai, szintaktikai és retorikai tanfolyamokkal.) Az iskola felügyelője, Podmaniczky János báró, a magyar nyelv és irodalom tanárát több éven keresztül sajátjából fizette és ezenkívül még 50 körmőci arannyal jutalmazta azt a tanárt, aki a magyar nyelv tanításával a legjobb eredményeket érte el. A magyar nyelv és a magyar kultúra szolgálatában missziót teljesített ez a gimnázium, amiben volt növendékei is segítettek. A végzett teológusok hálából pár évig az iskolánál maradtak magyart tanítani. A mezőberényi gimnázium sorsát azonban megpecsételte a nagy szegénység. Hiába volt minden próbálkozás: 1834-ben átköltözött Szarvasra. Ott rendelkezésre állott az éppen megszűnt Thessedik-iskola, amelyet a földesúr, Bolza József gróf átengedett a gimnázium céljaira, fenntartására pedig 280 kat. hold szántót és 25 kat. hold kertet adományozott, özv. Wenckheimné szintén hajlandó újabb áldozatokat hozni, hogy legalább az al gimnázium Mezőberényben maradhasson; 150 kat. holdat ajánlott fel, de már késő: a szegénység előbb elvégezte a maga dolgát...

A sok reménykedést és bizakodást sejtető gimnázium-alapítás megbukott az Alföld most már egyre határozottabb formát öltő új végzetén: a nagy szegénységen. Ezt a végzetet a még aránylag jobb anyagi körülmények között élő Mezőberény sem tudta legyőzni: további sorsában állandóan közrejátszik. A társadalmi osztálytagozódás a 40-es évekre teljessé lesz. Itt-ott már a földesúri gazdaságok széteséséről hallani. Különösen a legelő-elkülönítésekkel van sok baj szerte az Alföldön. Szarvason például 1835-ben fellázad a parasztság egy Kovács Pál nevű jobbágy vezetésével, mert a legelőt elvették

tőlük. A lázadás leverésére Mezőberényből viszik el a katonaságot, de a súlyos megtorlások már nem tudják megakadályozni az elégedetlenség kitörését. Mezőberényben 1847-ben a legelő-elkülönítés ugyan simán végbement, de utókövetkezményei a márciusi napok idején jelentkeztek. 1848 áprilisában a zsellérség hozzákezdett a földesúri legelők kisajátításához és a nagybirtokok felosztásához, őket ugyanis a birtokelkülönözés és jobbágyfelszabadítás eddigi anyagi bázisuktól — már t. i. a földesúri gazdaság keretein belül élvezett legeltetési, kaszálási és egyéb joguktól — fosztotta meg és ösztönösen reagáltak az eseményekre. Forradalmat csináltak a forradalomban. A kormány kénytelen a statáriumot kihirdetni: Frey Ádám népvézért a rögtönítélő bíróság halálra ítélte és mindjárt felakasztották, 82 társát pedig bebörtönözték. Mezőberény ezzel a kis szépséghibával ment bele a szabadságharcba és abból derekasán kivette a részét. A kedélyek lecsillapodtával megalakították a 968 főből álló nemzetőrséget, melyet kétszer a Bánátba, egyszer Arad megyébe vezényeltek, a honvédseregbe pedig 169-én álltak be. A vegyes lakosság szociális érzékenysége mellett a magyar hazának hű fia volt: az első tűzpróbát sikeresen kiállotta. Ebben az időben egy szomorú dicsőségben is része volt a községnek: az orosz seregek előnyomulása miatt Békés megye székhelyét 1849 augusztusában néhány hónapra ide helyezték át és története folyamán immár másodszor lett Mezőberény megyei központ.

Közvetlenül a földteherrendezés után Mezőberény társadalmi struktúrája a birtokmegoszlás szempontjából nagyon kedvezőtlen. 622 telkes gazdát és 510 zsellért mutat ki egy 1852. évi összeírás. A 622 gazdának a kezén 15.794 kat. hold föld volt, ami egyúttal az úrbéri földek területét is jelentette; a többi 8832 kat. hold allodiális birtok. A még sessiókban (1 sessio —56 kat. hold) számoló kimutató 35 egésztelkes gazdáról tud, akiknek kezén 1960 kat. hold van, a háromnegyed-telkes gazdák száma 89, a földjük 3738 kat. hold. Féltelkes gazda 203 van, a tulajdonukban levő föld 5684 kat. hold és végül a negyedtelkesek 295 főnyi csoportja 4412 kat. holdat bír. A helyzet tehát az, hogy egy nagyszámú zsellérréteg nincstelenül indul el a következő évtizedek reménytelen élete felé. Belőlük lesznek a negyvennyolcas idők után minden alföldi társadalomban egyre határozottabban elkülönülő agrárproletárok. Ez a nagy társadalmi osztály a nyolcvanas években az egyre szűkülő munkalehetőségek és az egyre kedvezőtlenebbül alakuló munkabérek miatt válságba jut: kivezető útnak a szervezkedést jelölik meg. Ekkor lángol fel az Alföldön soha nem képzelt méretekben az agrárszocialista mozgalom és magával ragadja az egész mezőgazdasági munkásságot. Békés megye tűzfészke lesz az országnak: sorozatos aratósztrájkok, összetűzések és elmérgesedett politikai akciók következnek. Mezőberény körül minden falu háborog, ő sem tudja kivonni magát és 1890-ben megalakul a munkáskor. Agrárproletárok mellett a megtelepülő nagyipar is gondoskodott a proletárok számának növeléséről. Hengermalom, szövőgyár és téglagyárak alapítása a mezőgazdaságban felesleges munkáskezeket leköti; a két proletárréteg azonban közös sorsú és közös érdekekkel bírván, a szocialista programban keresi boldogu-

lása lehetőségét. Eleinte a Szociáldemokrata Párt látja el őket Budapestről lefordított német propagandafüzetekkel, amelyek azonban marxí dogmákba préselik a problémákat és semmi hatásuk nincs. De amikor az agrárszocialista mozgalom kitermeli a saját vezéreit, akkor a Szociáldemokrata Párt égisze alatt önálló akciókba kezd és megveti a lábát örökre Tiszántúl erősen proletár jellegű vidékein. A mezőberényi német-magyar-tót vegyes lakosság materialisztikusabb szemléletével jó talajnak bizonyul: még tekintélyes gazdák is szocialisták lesznek. Parlamenti képviselőig azonban sohasem tudnak eljutni: csak hűségesen kitartanak eszméik mellett...

A módosabb lakosság: birtokosok, kereskedők és az egész középosztály a negyvennyolcas-hatvanhetesj ellentét körül vívódott. A háborúig ugyan csak egyszer választottak hatvanhetes képviselőt, máskor mindig negyvennyolcást küldtek a parlamentbe, de azért politikának — mivel nem voltak problémáik — ez is jó volt. Őket nem izgatta a századvégi nagy tiszántúli átalakulás, mert vagy nem vettek róla tudomást, vagy nem is vették észre, hogy mi ment végbe az agrártársadalomban. A gazdák saját gazdasági pozíciójuk megerősítésén fáradoztak. Még 1852-ben és 1854-ben, majd 1859-ben felosztották a közlegelőket olyképpen, hogy minden fertály — negyedtelek — után kiosztottak 12 magyar holdat. A zsellérek, mivel nem volt földjük, a legelőkből sem kaptak. A felosztott legelőkkel mind jobban terjedt a szántóföldi gazdálkodás. 1854-ben még 11.000 kat. hold a szántó és közel 9000 kat. hold a legelő: a századfordulóra alig marad legelő. A birtokos parasztság tehát egyre gyarapszik és Mezőberény a legmódosabb békésmegyei parasztközségek egyikévé válik. A határban levő nagybirtokokat sorra felparcellázzák. 1908-ban a gróf Merán-féle (közben szétesik teljesen a mezőberényi Wenckheim-uradalom) 1300 kat. holdas birtokot vásárolták meg, 1910-ben pedig Hoyos grófnak egy kisebb birtokát parcellázták. Mindezek csak a birtokos parasztság megerősítését szolgálták: a mezőgazdasági munkások nem tudtak felemelkedni. Leszorított életszinttel szemlélték a parasztság gazdasági térfoglalását: abból nekik semmi hasznuk nem volt. A parcellázások ugyan 350 új existenciát teremtettek, de ezek jórésze törpebirtokos volt, tehát proletárjellegük megmaradt. Így jut el Mezőberény a világháború kitöréséhez és négy év alatt kb. 4000 katonát állított hadba, akik közül 570-en nem jöttek vissza, 129-en pedig megrokkantak. Mezőberény másodszer is tanujelét adta a magyar haza iránti nagy áldozatkészségének és szeretetének. Németek, tótok, magyarok egyformán hazájuknak vallották ezt az országot és meghozták a legnagyobb áldozatot érte: másként már nem is tehettek volna. Az Alföld rányomta bélyegét erre a vegyes településre és bármilyen szociális helyzetű vagy bármelyik társadalmi osztályhoz tartozó lakosa érezte, hogy ez az a hely, ahol valóban élni és majdan meghalni kell...

A háború után jó ideig nyugodtan élt Mezőberény. A földreform során 651 házhelyet osztottak ki 156 kat. hold terjedelemben és 517 igénylő kapott 898 kat. hold földet. A nincstelenek földigénye ezzel korántsem nyert kielégítést, de a meginduló konjunktúra, a

magas terményárak és a napszám megfelelő alakulása egy ideig békessé tette a helyzetet. A községnek most már — 1930-ban — 14.410 lakosa van, akik közül 8391 a magyar, 2197 a német és 3809 a tót. A magyarul beszélők száma 14.071, tehát alig néhány száz öreg német és tót kivételével mindenki tud magyarul. A fiatalabb korosztályok meg éppenséggel csak magyarul tudnak. A magyarosodásnak ilyen nagymérvű lefolyása akkor bontakozik ki valójában, ha a vallás-megoszlási viszonyokat is figyelembe vesszük. A 14.410 lakosból 9144 az evangélikus, 3861 a református és 1119 a római katolikus. (Van még 166 izraelita — 1890-ben 319 volt —, 32 görög katolikus, 51 görög keleti és 37 egyéb vallású.) Az evangélikusok kivétel nélkül a leteleplő tótok és németek ivadékai. A reformátusok egy része és a katolikusok a tiszta magyarok. Mezőberény lakossága 200 év alatt majdnem teljesen magyarrá vált. Az asszimiláció azonban nem fog befejeződni, mert Németország újraébredése megzavarta az itteni németeket is és a disszimiláció jelei mutatkoznak...

Foglalkozás szerint: 9588 Östermelő, 2260 iparos, 510 kereskedő és 490 közszolgálati él a községben. A többiek a napszámos, házi-cseléd és egyéb kategóriákba tartoznak. Az östermelők közül 4374 a kereső és ezek közül csak 1815 az önálló. Legerősebb a törpebirtokosok csoportja, ezek főleg tótok és németek, kisebb részben magyarok. A komolyabb birtokkal rendelkező kisgazdaosztály szintén erős és majdnem kizárólag németekből áll. A proletárság inkább magyarokból mint németekből vagy tótokból tevődik össze. Hozzájuk tartozik még az iparban és kereskedelemben alkalmazottak mintegy 1000 főnyi vegyes csoportja is. A birtokos parasztság helyzete a környező községekhez képest nagyon jó. A 25.457 kat. holdas határban csak egy 1000 holdon felüli nagybirtok van 1690 kat. hold területtel. A 100—1000 kat. holdas birtokok száma 14, területük 4002 kat. hold. 50—100 kat. hold között 36 birtok van 2236 kat. holddal. Legnagyobb az 5—50 kat. holdas birtokok száma: 1024, területük: 14.285 kat. hold; 5 holdon aluli törpebirtok 2584 van 3238 kat. holddal. Ezenkívül még a szomszédos községek határában kb. 10.000 kat. holdat bírnak a módosabb gazdák.

Mezőberény társadalmi struktúrája pontosan fedi politikai struktúráját. Az alsó társadalmi osztályok az agrárszocialista mozgalom megszűntével a Szociáldemokrata Pártban helyezkedtek el. Ezzel véglegesen beszállásolta magát Mezőberénybe a baloldali politika. A felsőbb osztályok viszont egyideig a háború előtti politikát folytatták azzal a különbséggel, hogy a negyvennyolcas-hatvanhetes játék helyett a kormánypárt és a legnagyobb ellenzéki agrárpárt között próbáltak választani. Határozott állásfoglalásuk sohasem volt: a választásoknál dönt el mindig, hogy hova is tartoznak. Ebben a bizonytalan rétegben találta meg a nemzeti szocialista szervezkedés a maga embereit. Először egy téglagyáros, bizonyos N. Schultz József, kezdte a szervezkedést. Többször, több évig kint volt Németországban és előszeretettel foglalkozott a nemzeti szocialista tanokkal. Kerámiai szakiskolába járt és amikor az egyik tanára észrevette, hogy nagy rokonszenvvel viseltetik az említett eszmék iránt, ellátta különböző

propagandairatokkal és céltudatosan nevelte nemzeti szocialistának. Ajánlotta, neki, hogy különösen a kapitalizmussal, a szabadkőművességgel és a politikai katolicizmussal foglalkozzék. N. Schultzs József mint kész nemzeti szocialista jött haza és 1932-ben megkezdte a párt-szervezést. Közben Darré meghívására még egyszer kiment Németországba: egy szövetkezethez került és az agitátoriskolát is elvégezte. Amikor végleg hazajött, 1934 május i-én többedmagával megalakította Mezőberényben a pártot és hozzákezdtek Tiszántúl beszerzéséhez. A Festetich-féle irányt fogadták el és ki is tartottak mind-ezideig mellette.

A pártban nagy a fegyelem. A helyiség előtt egyenruhás őrség áll, bárki csak igazoltatással léphet be. A szervezet magját a 200 tagból álló törzsgárda alkotja. Minden törzstaghoz négy párttag tartozik. A törzstagok minden megmozduláson kötelesek megjelenni és parancsra a mögöttük sorakozó párttagokat értesíteni. Félóra alatt 1000 ember mozgósítható: ebben van nagy erejüknek a magyarázata. Választásnál, ünnepélyeknél vagy bármilyen megmozdulásnál pillanatok alatt ott vannak. A katonás szervezkedés mellett sok gondot fordítanak a propagandára. Kiadják a Magyar Nemzeti Szocialista Könyvtár és a Magyar Nemzeti Szocialista Füzettár sorozatot. Eddig hét könyv jelent meg kb. 1500 oldal terjedelemben. Ezeket a könyveket és füzeteket a vezetők írják és egy nemzeti szocialista nyomdász adja ki 3—4000 példányban. Tanításaik kissé zavarosak. Ahogy az agrárszocialisták is eleinte német propagandafüzeteket fordítottak le és a marxizmust magyarították a népnek, nemhogy az adódó problémákból — az egészségtelen birtokmegosztásból, a termelés alacsony színvonalából és a széles néprétegek szociális elesettségéből — csináltak volna programot, úgy a nemzeti szocialisták is a szabadkőművességtől a szarajevói gyilkosságig és a Stavisky-perig mindenről írnak, csak éppen az adódó magyar sorskérdésekről nem. Sokat foglalkoznak a fajisággal, de ebben az egyben tisztán látnak, mert nem helyezkedtek faji alapra: úgylátszik Mezőberény a vegyes lakosságával túlságosan kijózanítólag hat... Az államforma tekintetében a népképviseleti rendszert vallják, de a parlamentben majd csak egy pártról, a nemzeti szocialista pártról akarnak tudni. A diktatúrát nem tartják megfelelőnek; szabadságról álmodoznak. Legalább is egyik könyvükben ezt olvastam: „Szabadság — te leszel a jutalma annak az óriási hitnek, mely a nemzeti szocialista lelkekben él! Elégtétel leszel azért a sok nyomorult vádért és meghurcoltatásért, mely gonosz vagy értelmetlen emberek miatt éri a magyar nemzeti szocialistákat. Bosszú leszel — egy kicsinyes, gyáva és korcs időszak felett, melynek el kell pusztulnia, ha e nemzet élni akar.“

A programjuk egyelőre sok ellentmondást és még több idegen vonást árul el, a lelkesedés azonban nagy és azok a rétegek, amelyek eddig a polgári pártokra adták le a szavazatukat, most a nemzeti szocialista eszméket vallják és nyíltan vagy titokban erre a pártra szavaznak. Teljes győzelemre azonban nincs kilátásuk. A baloldali politika fogva tartja a mezőgazdasági munkásokat: ezek néha áttolódhatnak polgári területekre; választásoknál taktikai szempontból például a

kisgazdapártra szavaznak, de politikai beállítottságuk és egész ideológiájuk baloldali marad. A gazdák óvatosak: nyíltan nem mernek választani, csak titokban húznak a nemzeti szocialistákhoz. A középosztály ugyancsak így van és ezen az alapon majdnem teljes egészében a nemzeti szocialistáké. Tehát valahogy az a helyzet, hogy a nemzeti szocialista mozgalom a nyíltan kiállók mellett egy nagy, a rokonszenvét csak bizonyos alkalmakkor nyilvánító táborral rendelkezik. A legutóbbi — titkosan megejtett — képviselőtestületi választás ezt szépen igazolta. A 2783 leadott szavazatból 1321 a nemzeti szocialistákra, 673 a szociáldemokratákra, 653 a független kisgazdákra és 136 a kormánypártra esett. És mivel a szavazás kerületek szerint történt — tíz szavazókerület van Mezőberényben — vagy a nemzeti szocialisták, vagy a szociáldemokraták jutottak mandátumhoz.

TISZÁNTÚL politikai sorsa úgylátszik a marxista—nemzeti szocialista alternatívában fog kiteljesedni. Talán merész általánosításnak látszik ez Mezőberény példájából, de a jelek erre engednek következtetni. Ahogy a mezőberényi választásnál a két szélső pártra a szavazatok 72 százaléka jutott és ez mégis teljesen eldöntötte a választás sorsát, úgy nagyon valószínű, hogy másutt is hasonlóképpen fog alakulni a helyzet. A háború előtti agrárszocialista mozgalom az agrárproletariátust végleg eljegyezte a baloldallal. Az ipari munkásság és a kisiparosság egy része szintén baloldali. Viszont az ingadozó felsőbb társadalmi osztályok nem várnak sokat a polgári ideológiáktól. Kevesen talán kitartanak, de a többség csalódottan keresi az egyre elevebb és mindnagyobb hullámokban terjedő — és ami náluk a legfontosabb: a nacionalista jelszavakat és frázisokat hangoztatni nem szűnő — nemzeti szocializmusban politikai vágyainak beteljesedését. A következő általános választás talán már az erők ilyen megoszlásának a jegyében fog lefolyni. A meglepetés mindenesetre még hátra van és különösen akkor lesz megdöbbenő, ha majd az új választójogi törvény a politikai véleménynyilvánítást teljes szabadsággal és pártatlansággal lehetővé teszi...

KOVÁCS IMRE

A DIPLOMÁS NŐK HELYZETE MAGYARORSZÁGON

ENNEK A HÁBORÚ ÓTA különösen sokat vitatott kérdésnek újbóli felvetését az indokolja, hogy a Budapest Székesfővárosi Statisztikai Hivatal (Illyefalvy) 1937-es évkönyve sok új adatot hoz Budapest egyetemét és főiskolát végzett nőiről, akik az ország diplomás nőinek 80%-át jelentik. Ezeket az adatokat még egy forrásból volt módomban kiegészíteni. Az Egyetemet és Főiskolát Végzett Magyar Nők Egyesületének londoni központja: az International Federation of University Women felkérte valamennyi tagegyesületét, s így a magyar egyesületet is, hogy a londoni központtól megküldött kérdőíveket töltesse ki tagjaival. A kérdőíveket a genfi Nemzetközi Munkaügyi Hivatal állította össze abból a célból, hogy minden ország diplomás női által kitöltve, „az egyetemet és főiskolát végzett nők anyagi és gazdasági helyzetéről világszerte megbízható képet nyerjünk“.

Éppen 13 esztendeje, hogy Kornis Gyula mélyenszántó tanulmánya „Nők az egyetemen“ címen a Napkelet hasábjain megjelent (1925). A szerző ebben a külföldi nőmozgalmi irodalmat és a tényleges helyzetet vizsgálja, majd pedig rátér a magyar egyetemi nőkérdésre. Egyetemi karonként, illetve pályánként tekinti át a problémát, amelyben, a múlt és jelen ismerete alapján, megpróbál a jövőre nézve is bizonyos prognózisokat felállítani. Ezek a prognózisok — s velük együtt az egész tanulmány végső konklúziója — a nők magasfokú tanulmányainak szempontjából meglehetősen pesszimisztikusak. Ebből magyarázható, hogy a tanulmány körül annak idején sok vita folyt.¹ A továbbiak folyamán nem a vita anyagát, a pro és kontra érveket óhajtjuk újra áttekinteni, hanem ténymegállapító módszerrel csupán a tényleges helyzetet akarjuk számba venni a rendelkezésünkre álló új adatok alapján.

Tagadhatatlan, hogy az elmúlt 13 év politikai átalakulásai a nőkérdés terén is nagy változásokat hoztak. A XX. század három újberendezésű nagyhatalma közül Oroszország az 1918. évtől kezdődőleg a teljes női egyenjogúság alapjára helyezkedett. A fasizmus és a német nemzeti szocializmus — amelyek később, s így önkéntelenül is az orosz események bizonyos pozitív vagy negatív irányú hatása alatt keletkeztek —

¹ Czeke Marianne—Ritoók Emma: Nők az egyetemen. Válasz Kornis Gyula cikkére. Napkelet 1925. — Bobula Ida: Az egyetemi nőkérdés Magyarországon. Napkelet 1928.

a nőkérdésben más álláspontot vallottak. Akik mindent lélektani okokból szeretnek magyarázni, azt mondják erre, hogy Lenin a feleségével együtt csinálta meg a forradalmat,¹ míg Mussolini felesége — egyébként kitűnő feleség és családanya — soha nem érdeklődött, nem vett részt a Duce politikai munkásságában.² Hitler mellett nem állt, s nem áll ma sem, a köztudomás szerint, asszony.

Viszont Angliában és Amerikában, amint ezt Bemard Shaw az Applearc című kitűnő politikai szatírájában előre megjósolta, 1929-től kezdve találunk női minisztereket (Margaret Bonfield, Miss Perkins). Az óceánrepüléssel nők is sikerrel próbálkoznak meg: Amy Johnson, Beryll Markham — utóbbi teljesen egyedül repült Londonból New Yorkba — és Batter Johanna, aki déli irányban repülte át az Atlanti-óceánt. A francia Héléne Boucher és az amerikai Amélie Earhart életüket adták hivatásukért. A tudományos világsikert jelentő Nobel-díjat Curie asszony leánya: Irene Curie is elnyerte fizikai természetű kutatásaiért. Igaz, hogy az urával: Joliot professzorral együtt nyerte el, de anyja is így kapta meg egykor ugyanezt a díjat. 1931-ben a Béke-Nobel-díjat az „Amerika leghasznosabb polgára” címmel kitüntetett Jane Addams nyerte el. Irodalmi Nobel-díjat kapott 1932-ben Sigrid Undset. Az elmúlt évben Oslóban három női követ volt, az orosz: Kollontay asszony, az amerikai: Mrs. Harriman és a spanyol köztársasági: La Passionaria. A Saar-szavazás háromtagú nemzetközi bizottságának szintén volt egy női tagja: Miss Wambaugh, aki új módszert dolgozott ki a népszavazásokra s épp ezt próbálták ki először a Saar-vidéken. A William Beebe által vezetett mélytengeri expedíciónak két női tagja volt: Jocelyn Crane és Gloria Hollister, akik a tudományos és műszaki személyzetnek voltak a tagjai. Chiang Kaishek felesége, Mayling Soong — az amerikai Wellesley női College egykori növendéke — férjével együtt szervezi a most folyó japán-kínai háborúban a kínai ellenállást. Amerikai írónők, akiknek művei nemcsak egy esztendő „bestseller” könyvét jelentették, hanem komoly, maradandó világsikert: Pearl Buck (*The good earth*), Margaret Mitchell (*Gone with the wind*).

Németországban a háború utáni nőmozgalom történetében két korszakot kell megkülönböztetni: az első a nemzeti szocialista mozgalom kormányra jutásáig tart (1918—1931 december 31-ig) és a másik ekkor kezdődik (1932 január 1.). Az első korszak a szocialista kormányok alatt folytatta a háború előtti és alatti évek nőmozgalmi térhódításait. Utóbbiakról az elmúlt évben „Das unbekannte Heer: Frauen kämpfen für Deutschland” címen Else Lüders írt Blomberg volt birodalmi hadügyminiszter előszavával nagyhatású könyvet. Lüdersnek, aki a világháború alatt a Nationale Frauendienst³ köz-

¹ N. K. Krupskaja: *Erinnerungen an Lenin*, Zürich, 2 kötet.

² „Donna Rachel szerény milióból származik. A hírek szerint egy forlii kiscsozmában kiszolgáló, más verzió szerint a Mussolini családnál háziasszony, illetőleg háztartási alkalmazott volt.” Gunther: *Inside Europe*. 1937. London. 204. 1.

³ Ez a békebeli nagy német női szervezetekből (Vöröskereszt, Evangélikus Nőszövetség, Katolikus Nőszövetség, Szociáldemokrata Nőszövetség) alakult csúcs-organizáció, amelyet a német nők — hála Lüders asszony kitűnő szervező erejének — már pár nappal a világháború kitoréása után fel tudtak ajánlani a német hadügy- és belügyminisztériumnak.

ponti referense volt, kettős célja volt a könyvével: i. megörökíteni a német nők óriási háborús teljesítményét,¹ 2. átmenteni a nők háborús szervezése és munkája terén szerzett tapasztalatokat a következő háború számára. A német közvélemény teljesen tisztában volt a könyvben összegyűjtött anyag fontosságával: Lüderset — akit a nemzeti szocialista uralom elején szintén felmentettek a minisztériumi állásától — újra berendelték a birodalmi hadügyminisztériumba.

Lüders könyve² s *egyéni* sorsa visszavezet eredeti problémánkhoz: mi a nők helyzete a nemzeti szocialista Németországban? Ahol ilyen könyv a legnagyobb tekintélyű miniszter előszavával s ekkora személyi, sőt úgyszerrel tud megjelenni, az olyan országot nehéz nőellenesnek nevezni. Viszont tagadhatatlan az is, hogy az új irány annak idején mint „Männerbund“ indult el. De nem azt jelentette ez akkor sem, hogy a Pártnak a nőkre vonatkozóan politikai programja ne lett volna. Volt, de ez nem a nők legkisebb és legműveltebb kategóriájára vonatkozott, hanem éppen a legszélesebbre: a háziasszonyokra, családanyákra, munkásasszonyokra. Viszont Else Lüdersnek, Gertrud Baeumernek el kellett hagyniok — sok kiváló társnőjükkel egyetemben — megszerzett minisztériumi pozícióikat. A Mein Kampf a nőnevelés legfontosabb szempontjának a testnevelést tartja, a jövődő német anya testi-lelki kiformalását.⁸ Rosenberg az egész nőemancipációt a férfiak gyengeségéből és a zsidók káros befolyásából magyarázza,⁴ Hellmuth Nikolai⁵ pedig az állampolgári jogokat a hadi szolgálatra való alkalmasság alapján akarja kiosztani, ami a nők számára szükségképpen csak másodosztályú állampolgárságot jelentene.

Mindez azonban, úgy látszik, csak az indulás első láza volt. Ma a női ügyeknek nagy politikai felelősséggel és hatáskörrel bíró vezére van, Reichsfrauenführerin Gertrud Scholtz-Klink személyében, akinek a berlini DerfSingerstrasse 21. szám alatti szép, nagy „Deutsches Frauenwerk“ épülete valóságos nőügyi minisztérium. Lüderset újra visszahívták oda, ahol a háború alatt dolgozott: a hadügyminisztériumba. Gertrud Baeumert többször hívták vezető pozícióba a Frauenwerkhez, a hová másirányú politikai meggyőződése miatt ezideig maga nem kívánt menni, s így nem mehetett vissza miniszteri tanácsosi állásába a belügyminisztériumba sem. Több kiváló történet- és társadalomtudományi munkát tett közzé az utóbbi

¹ Lüders könyvét irodalmilag szépen kiegészíti a német nők háborús szenvedéseiről szóló regény: Kestien Käthe: Als die Männer im Graben lagen. Az angol nők háborús szervezeteiről és a világháborúban végzett munkájáról Lüdershez hasonlóan — vagyis nem szépirodalmi jelleggel — ír Helen Fraser: Woman and war. (Megjelent G. Arnold Shawnál, New-York. 1918.). Nálunk a nők háborús teljesítménye nincsen feldolgozva. Ádám Éva szép könyve (Hadak útján) inkább egy nő háborús élményeinek irodalmi feldolgozása, semmint az Összes magyar nő háborús szenvedéseinek és érdemeinek megörökítése.

² Lüders könyvének — és a magyar Ádám Éva: Hadak útján című művének is — részletes ismertetését I. e cikk írójától az Egyetemet és Főiskolát Végzett Magyar Nők Egyesületének hivatalos folyóiratában: a Magyar Női Szemlében (1937 augusztus — szeptemberi szám. 198. 1.).

³ Lásd 460. l.

⁴ Mythos des XX-sten Jahrhunderts.

⁵ Grundlagen der kommenden Verfassung.

években¹ s szerkeszti—Helena Lange életében vele együtt, annak halála óta (1930) egyedül — a Frau című szellemtörténeti és nőmozgalmi folyóiratot.² Ezt a lapot, noha nem náciirányú, sőt néha egyenesen náciellenes is mert lenni, magas szellemi színvonalára, egyedülálló irányára való tekintettel soha nem szüntették be s Baeumert sem bántották soha szerkesztői állásában.

Az egyetemeken folyó tudományos munkába a német nők az 1934—35- évben a következő arányokban kapcsolódtak be. Volt összesen 30 egyetemi magántanárnő, akik közül 13 a ny. rk. címet is elnyerte. A magántanárnők megoszlása városok szerint: Berlin 6, Hamburg 5, München 4, Breslau, Giessen és Heidelberg 2—2—2. A következő városokban 1—1 magántanárnő van: Jena, Marburg, Würzburg, Göttinga, Düsseldorf. Megoszlásuk szakok szerint: előadók közülök i nemzetközi magán- és büntetőjogot, 3 nemzetgazdaságtant, 8 orvosi tudományokat (anatómia, örökléstan, szemészet, közegészségtan, bakteriológia, bőr- és nemibetegségek, gyógyszeratan, patológiai élettan, fogászat), 3 német és angol nyelvészetet, 3 lélektant és neveléstant, 8 pedig természettudományokat (növénytan, állattan, kémia, fizika és oceanográfia). A műegyetemek 4 magántanárnoje ásvány- és földtant, továbbá vegytant, művészettörténetet, lélektant és művelődéstörténetet ad elő. Valószínű, hogy a nőknek az egyetemi tudományos életben való részvétele az adataim időpontjától eltelt négy év alatt csak erősödött, amint hogy erősödött a Párt női táborának az egyetem iránti érdeklődése. A Frauenwerk hivatalos folyóirata, a Frauenkultur, 1937. évi decemberi ünnepi számát ilyen cím alatt adta ki: Bekenniss zur Hochschule und Universität. E szám jelentősége abban áll, hogy a Párt nőmozgalma vállalja, sőt igényli a nők legmagasabb fokú tudományos kiképzését. Új szempontú — természetesen nemzeti szocialista szempontú — cikkeket kapunk itt arranézve, mik a nők különleges feladatai általában a tudományban, majd pedig külön a jogi, az orvosi és természet- és szellemtudományokban.

Oroszországról szándékosan nem beszélünk, pedig nem volna nehéz onnan adatokat hozni a nők új munkaeredményeiről.³

Közismert, hogy Franciaországnak a közelmúltban három női államtitkára volt: Irene Curie, Suzanne Lahore és Mme Brunshwieg.

MI A HELYZET MAGYARORSZÁGON? Mik itt a nők legkimagaslóbb teljesítményei?⁴ A Magyar Nemzeti Múzeumnál, illetve a régi Gyűjteményegyetem keretében 2 nő nyerte el az V. fizetési

¹ Männer und Frauen im geistigen Werden des Deutschen Volkes. Tübingen 1934. — Lebensweg durch eine Zeitwende. Tübingen. — Die Frau im neuen Lebensraum. Berlin. 1931.

² Hasonló célkitűzéssel, de a Frau-tól teljesen függetlenül indult el 1935-ben az Egyetemet és Főiskolát Végzett Magyar Nők Egyesületének hivatalos folyóirata, a Magyar Női Szemle. E tanulmány gondolatkörében sok anyagot találhat az olvasó a külföldi és magyar nőmozgalomra vonatkozóan a Magyar Női Szemle eddig megjelent három évfolyamában.

³ Lásd erre nézve Fannina W. Halle: Die Frau in Sowjetrußland. Berlin. Zsolnay 1932. — Továbbá ugyancsak Fannina Halletől: Frauen des Ostens. Europa Verlag, Zürich. 1938.

⁴ A nők közhivatalokban és tudományos intézeteknél elért eredményeire nézve adatainkat a Tiszti Cím- és Névtár 1937. kötetéből vettük.

osztály címét és jellegét. A Széchenyi-könyvtárban 5 női könyvtárnok, 1 alkönyvtárnok, 2 I. osztályú múzeumi őr, 5 múzeumi segédőr van és az Országos Levéltárban 2 női alleveáltáros működik. Az egyetemeken 4 női egyetemi magántanár van¹ (1 Budapesten, 2 Szegeden, 1 Debrecenben). Adjunktus van a budapesti egyetemen 3 (bölcészeti kar), Szegeden 1 (természettudományi kar). Tanársegéd van Budapesten összesen 11 (6 orvoskari és 5 bölcsészkar), Szegeden 3, Debrecenben 5, Pécsen 10. Női lektor a négy egyetemen összesen van 4, Budapesten van 2 női egyetemi irodaigazgató és egy egyetemi könyvtárnok, továbbá mind a négy egyetem mellett, női igazgató vagy vezető irányítása alatt, van egy-egy egyetemi leánykollégium.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztériumban egy női tanügyi segédfogalmazó működik, de a különböző tanácsokban és bizottságokban is találunk nőket. Így a Katolikus Tanügyi Tanács elnöki tanácsában 2 nő van, s a 16 szakosztályban — 127 osztálylétszámból — 18 nő munkálkodik. Az Irodalmi és Művészeti Tanácsban Tormay Cecile volt az egyetlen női tag. Az Országos Közoktatásügyi Tanácsnak egyetlen női tagja van. Az Országos Ifjúsági Irodalmi Tanácsnak 13 tagja közül 2 nő. Az Országos Ösztöndíj-Tanácsnál — nem segédhivatali minőségben — 1 nő működik, aki beosztott középiskolai tanárnő.

Ami a női középiskolai igazgatókat illeti, Budapesten 12 állami és községi vezetés alatt álló leánygimnázium közül 6-nak van női igazgatója s 2 tanárnőnek van — igazgatói hatáskör nélkül — igazgatói címe. Vidéken összesen 14 leánygimnázium van, ezek közül 5-nél van női igazgató. A 20 magyar leány líceum (Budapest 8, vidék 12) közül 6-nál működik női igazgató. A női középiskolai igazgatók statisztikáját nagyon feljavítják a felekezeti, illetőleg apáca-vezetés alatt álló leányközépiskolák, ahol férfiak általában nehezen nyerhetnek elhelyezést. Így a 6 budapesti leánygimnáziumi igazgató közül 3 apáciskoláknál működik, és az 5 vidéki leánygimnáziumi igazgatónő közül 4 apáca. Ezek különben nem is az igazgatónői, hanem a főnök-női címet viselik.

Még néhány női teljesítményt emelünk ki az utolsó 13 év magyar történetéből. Tormay Cecile a Napkelet alapítója és csaknem két évtizeden át szerkesztője volt, ő teremtette meg az ország egyik legnagyobb női csúcs-szervezetét: a MANSz-ot, és ugyancsak ő foglalhatta el a Népszövetség meghívására Curiené megüresedett helyét a Szellemi Együttműködés Bizottságában. Papp-Váry Elemérné trianoni magyar imádságát — legtöbbször neve említése nélkül — ezerszer olvassuk, halljuk, énekeljük. Halhatatlan érdeme marad, hogy a legyőzött magyarság életvágát és reményét négy sorba tudta szuggesztív erővel belesűríteni. Steller Mária zöldkeresztes védőnőt és szegedi államtudományi doktort a Népszövetség szociális osztálya állandó tisztviselelőjéül hívta meg és nevezte ki. Wendl Mária az első magyar egyetemi magántanárnő, 1935-ben megnyerte a Természettudományi Társaság pályadíját, a Rauer-díjat, Prahács Margit

¹ Az ötödik habilitálása most folyik Budapesten az orvosi karon. Ez az első eset, hogy magyar nőt orvosi tudományból habilitáltak.

budapesti egyetemi magántanár és Balogh Jolán, a Szépművészeti Múzeum Szoborosztályának vezetője, egy-egy esztendő Baumgarten-díjának nyertesei. Kol Erzsébet szegedi magántanárnő nemzetközi női ösztöndíjjal került ki Amerikába, de ott már a washingtoni Smithsonian Institution-tól nyert kiküldetést és anyagi fedezetet Alaszkában végzendő hó- és jégélettani kutatásokra. A budapesti egyetemtől nyert doktori oklevelet, de tudományos sikereit nem itthon, hanem az U. S. A.-ban aratja: Telkes Mária dr., akinek része volt azokban a fontos kutatásokban és felfedezésekben, amelyek élő sejteknek és szerveknek élő szervezetek kívül életben és működésben való tartására irányulnak. — Törvényhozásunknak 3 női tagja van. Budapest Székesfőváros törvényhatósági bizottságaiban 3 nő működik. Színházaink nemcsak külföldi, hanem magyar íróktól is több darabot mutattak be az utolsó években. Ezek szerzői Bethlen Margit, Hatvány Lilly, Gáspár Margit, Meller Rózsi voltak. Földes Jolán A Halász macska utcájával nemzetközi könyvsikert aratott.

Mindezek figyelembevételével vegyük most végre a kezünkbe a Statisztikai Évkönyvet és vizsgáljuk meg annak adatait. Budapesten ezidőszerint 5434 egyetemet vagy főiskolát végzett nő él. (Az egész országban van 8200). Az 5434 nő közül, alkalmazásban levő, önálló, kereső nő 3024, nyugdíjat élvez 520, férje, atyja vagy fivére tart el 1290-et. Örvendetes módon az öt és félezer budapesti diplomás nóból csupán 600 az ellátatlan munkanélküli. Ha ebből a számból leszámítjuk azokat, akik csupán fiatalságuk miatt nem tudtak még eddig elhelyezkedni, akkor azt kell mondanunk, hogy a magyar egyetemet és főiskolát végzett nő, akár munkahelyén, akár a családban, megbecsült és keresett tagja a magyar társadalomnak, hiszen 5500-ból 1300 férjhez ment és 3000 el tudott helyezkedni.

Ha a budapesti diplomás nőkre nézve a Statisztikai Évkönyvben közzétett adatokat tovább vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy egyetemi (Budapest, Szeged, Debrecen, Pécs — Kolozsvár, Pozsony) oklevele van 2886-nak, tanárképző főiskolája (Angol Kisasszonyok, Erzsébet Nőiskola, Orsolyák, Apponyi Kollégium) van 1470-nek, s egyéb főiskolai diplomája van 1078-nak. A 2886 női egyetemi diploma a különböző karok szerint így oszlik meg: jogot végzett 12, orvosi karon tanult 642, a bölcsészetián szerzett diplomát 1737, gyógyszerész lett 247, gépészmérnöki és építészmérnöki szakot végzett összesen 10, a közgazdaságtudományi kart abszolválta 231.

Az Évkönyv adatai nem terjeszkednek ki a budapesti diplomás nők kereseti viszonyaira. Ezt a hiányt egészíti ki az Egyetemet és Főiskolát Végzett Nők Egyesületének adatgyűjtése, amely szerint a kereseti viszonyok alapján az állásban levő diplomás nők így sorolhatók: a legtöbbször — ezt nevezzük 1. kategóriának — a jövedelme havi 100—200 P közt van, a létszám szerinti 2. kategóriában a havi jövedelem 200—300 P közt mozog, a 3. kategóriában a havi jövedelem 100 P alatt, a 4. kategóriában a havi jövedelem 400 P fölött, az 5. kategóriában a havi jövedelem 500 P fölött van.

Az Egyetemet és Főiskolát végzett Nők kérdőívei egy különösen érdekes kérdéscsoportot tartalmaznak. Az e kérdéscsoportra adott

válaszok¹— mivel az íveket névalírás nélkül kellett kitölteni és visszaküldeni — érdekes bepillantást engednek a szellemi pályán működő magyar nők küzdelmes életébe. Íme a szóban forgó kérdéscsoport:

1. Vannak-e férfikollégái, akik ugyanazt a munkát végzik, mint ön?
2. Ha igen, az ő fizetésük azonos-e az önével?
3. Ha nem, mennyi a különbség?
4. Úgy véli-e, hogy pályafutása során ön a férfikollégáitól eltérő elbírálás alá esett nővoltánál fogva?
5. Ha igen, milyen természetű volt ez a megkülönböztetés?

Erre a kérdéscsoportra a válaszok 53%-a igennel és 47%-a nemmel felelt. Az én véleményem szerint a nemmel felelők egy része nem akarta külföldnek szánt kérdőívén őszintén feltárni panaszait. Ha ez a benyomásom nem csal, úgy a kétféle válasz aránya ekkép módosulna: mintegy 60% nő érezte és csak 40% nem érezte a nemét gátlásnak a pályáján. *Mi* a panaszuk az igennel válaszolóknak? A fővárosban elhelyezkedettek általában előnyösebb helyzetben vannak vidéki kolléganőiknél, és az államnál elhelyezkedettek jobb helyzetben vannak a municípiumoknál elhelyezkedetteknél. Az állami ranglétra egy bizonyos fokozatának elnyerése után a küzdelem véget ér, a nők nem érzik többé, hogy visszaszoríthatók vagy hátrányos helyzetben volnának. A panaszok közül általános természetűek a férjes asszonyok 50%-ra csökkentett lakbére és nyugdíjkorlátozásai olyan esetekben, amikor a férj is az államtól kapja vagy kapta fizetését. Továbbá Budapest Székesfőváros néhány intézményénél az utóbbi két évben visszaszorították az alkalmazott és kinevezett egyetemet végzett nőket egy alacsonyabb, mert főiskolai diplomához egyáltalán nem kötött, státusba. Ez a körülmény, mint panasz, természetesen valamennyi ezen intézménynél szolgáló egyetemet végzett nő kérdőívén vissza-visszatér.

A férjes asszonyok közül egy azt írja, hogy a férje havi fizetése 120 P, az övé havi 80 P, s még sem véglegesítik állásában, mert férjzett volta miatt ő ellátottnak számít. E házaspárnak a havi 200 P jövedelemhez még egy gyermeke is van. Egy másik asszony azt írja, hogy a férje jövedelme havi 250 P, gyermekük van és őt a férje jövedelmére való tekintettel a szanaláskor végelbánás alá vonták. Ismét férjes asszony írja, hogy mivel a férje állami állásban volt, — ennek a házaspárnak két gyermeke van — őt a fővárosnál csak tízévi ideiglenes minőségben eltöltött szolgálat után véglegesítették, azaz nevezték ki tanárnői állásában. Ennek a hölgynek egyébként kiváló irodalmi és tudományos munkássága is van.

A tanári pályán működő nők közül többen panaszozzák, hogy elsőrendű munkájuk, s ennek fejében már elnyert hivatalos elismerés ellenére sem tudják elérni az igazgatói címet vagy pozíciót. Egyik kérdőív szerint az ívet kitöltő tanárnőre nézve már 1917-ben szóba került az igazgatóvá való előléptetés, illetve kinevezés, s 20 évvel később, ma, az illető még mindig csak tanár. Egyik tanárnő hozzáfűzi e panaszhoz, hogy „attól eltekintve“, hogy az igazgatói rangot elérni nem lehet, ő nem érezte — mint férfikollégákkal egy tantestületben

¹ Az íveket nemcsak budapesti, hanem vidéki diplomás nők is kitöltötték.

működő tanárnő — a nővoltát hátránynak vagy előnytelen diszkriminálási alapnak.

Állami és városi tisztviselők, közalkalmazottak és magánhivatalnokok egyaránt panaszzal, hogy nőnek nehezebb alkalmazást kapni, ha kapott, nehezebb az alkalmazásban véglegesítéshez jutni, ha véglegesítették is, nehezebb előlépni, s csaknem lehetetlen vezető pozícióba jutni. Ennek előrebocsátása mellett is a dolog úgy áll, hogy a tanári pálya, mint a nőmozgalom egyik legrégebben elfoglalt bástyája, a maga törvényesen megszervezett fizetési és előléptetési kategóriáival, még mindig a legjobb, vagy mondjuk úgy: a legkevésbé küzdelmes női pályákhoz tartozik.

Az állami és városi közigazgatásban elhelyezkedett nők kérdőívei a tanárnőkénél jóval több panaszt és sérelmet emlitenek. Az egyik kérdőívet idézzük: „Modern nyelvi szakos középiskolai tanár és bölcsészdoktor, volt külföldi ösztöndíjas vagyok. Most az egyik minisztériumban, mint díj nő, teljesítek szolgálatot. Letettem a kezelői vizsgát is. Mivel ugyanerre a munkára férfiatól 6 elemi, vagy legfeljebb 4 polgárit kívánnak, képzelhető, hogy a kollégáim engem, két egyetemi diplomával s nagy nyelvtudással, nem néznek jó szemmel. Állandóan acsarkodnak a „diplomások“ ellen s minden módon megnehezítik a munkámat. Mit tehetek? A diplomás nők a közigazgatásban ma csak a segédhivatalokban tudnak elhelyezkedni.“

A másik kérdőív, amelyet egy nagyjából hasonló előképzettségű (dr. phil., középisk. tanár, volt külföldi ösztöndíjas), de tíz évvel idősebb nő töltött ki, jóval keserűbb, lemondóbb, reménytelenebb. Ez a nő is — többévi külföldi tartózkodás után — ma kezelőnő egyik minisztériumunkban. Arra a kérdésre „Vannak-e olyan férfikollégái, akik ugyanazt a munkát végzik, mint ön?“ ezt feleli: „A gép- és gyorsírás, mint alsóbbrendű munka, ebben a minisztériumban kizárólag a nők számára van fenntartva. Különböző nő végezheti a férfiak munkáját, magasabb rendű szellemi munkát is, csak nem olyan rangfokozatban, nem olyan fizetési, társadalmi stb. viszonyok között.“ Arra a kérdésre „Milyen természetű a különbség, amelyet nők és férfiak közt az ön pályáján tesznek?“ ezt feleli: „Tudás, képesség, munkateljesítmény nemek szerint más elbírálás alá esik.“

Még egyetlen egy ilyen „közszolgálatos“ kérdőívet szeretnék bemutatni, amelynek írója nem állami, hanem városi közigazgatásban szolgál. Fiatalabb, mint az utóbb idézett válaszoló, de idősebb, mint az első volt. Referensi munkát végez — bölcsészdoktori diplomája van — de mint óvónő van rangsorolva. Tárnyilagos, érzelemtől ment válaszai az előző nőétől nagyon különböznek. Válasza: „Vannak-e férfikollégái, akik önnel azonos munkát végeznek?“ Felelet: „Igen.“

— „Ezek fizetése az önével azonos-e?“ „Nem.“ — „Mi a különbség?“ „Rangfokozatok szerint változik, de átlag 50—100 P havonta.“

— „Úgy véli, hogy pályafutásán nő voltánál fogva a férfikollégáktól eltérő elbírálás alá esett?“ „Igen.“ — „Milyen természetű volt a megkülönböztetés?“ — „Számomra előmeneteli lehetőség egyszerűen nincsen. Az előmenetel jogvégzettséghez van kötve, s ezt nemem miatt nem szerezhettem meg. (De azért a jogvégzettekkel azonos

munkakört töltök be.) Helyzetem anyagiakban is súlyos hátrányt jelent, mert például (karácsonyi, húsvéti) jutalmazás esetén engem nem a munkaköröm, hanem státusbeli viszonyaim (óvónő) szerint jutalmaznak.“

Ezek után nézzük az orvosnőknek a kérdőíveit. A szabad pályán működők legnagyobb része azt panaszolja, hogy a közönség elvárja tőlük, hogy ugyanazon orvosi ténykedésért ők kevesebbet kérjenek, mint férfi kollégáik. Itt is az az eset, ami más munkaterületeken, például az ipari munkában, hogy a női munkát először leértékelik, s mikor a nők e leértékeléssel szemben árleszállítással kénytelenek védekezni, bekövetkezik a férfi- és női munkát egyaránt sújtó árrombolás. Egy orvosné-orvosnő a kérdőívén azt írja, hogy az urával együtt dolgozik, de a páciensek meglepődnek, ha ő is ugyanazt a tiszteletdíjat kéri tőlük, mint a férje. Helyettes-osztályvezető főorvosnő panaszolja, hogy nővolta miatt nem mehetett a tisztiorvosokat képző tanfolyamra. Egy orvosnő magántanári képesítést szeretne elnyerni, de ez eddig „elvi“ okok miatt nem sikerült. Egy orvosnő-tanárság írná, hogy egyetemi tanárság állásából — amelyet már három esztendeje bírt — fizetéses gyakornokká „léptették vissza“, midőn a tanársági állásra alkalmas férfi-aspiráns akadt. Egy kitűnő magánprakszisú, szanatóriumi főorvosnő panaszolja, hogy több évtizedes szakirodalmi munkásság után sem tud hivatalos tudományos elismeréshez, megbízatáshoz jutni nővolta miatt.

Fejtegetéseink végére jutottunk, le kell vonnunk a konklúziót.

Annak ellenére, hogy az Egyetemet és Főiskolát Végzett Magyar Nők Egyesületének statisztikájából még mindig a diplomás nők nehéz küzdelmei világlanak ki — küzdelem a kenyérért és a becsületes munkával kiérdemelt pozícióért — mi úgy látjuk, hogy volt és van haladás az utolsó másfél évtized alatt ebben a kérdésben. Őszinte örömünkre Mihelics Vid ugyanerre a végeredményre jutott nem régen megjelent kitűnő tanulmányában,¹ amikor ezt írja: „Általában a kultúrvilág szociálpolitikája e pillanatban lényeges enyhülést mutat a kereső nők s kiváltképpen a kereső feleségek irányában. Nagy része van ebben a női szervezetek hatalmas megmozdulásának, ami az utóbbi évek igen sok nemzetközi értekezletén jutott kifejezésre, de természetesen még inkább a gazdasági bajok gyógyulásának.“

MAGYARYNÉ TECHERT MARGIT

¹ Katolikus Szemle 1938 január. 36. 1.

RAVASZ LÁSZLÓ, AZ ÍRÓ

„Hallóvá kell tenni a világot,
mert siketté lett a lelke.“

(Ravasz László)

Ravasz László írói munkásságát két pontról lehet már ma is jelképesnek tekinteni. Az egyik pont ott van, ahonnan az egész magyar irodalom, sőt általában az irodalom fejlődésmenetére lehet rálátni. Innen nézve ez a munkásság megvalósítása egy mindig csodálatos jelentőségű találkozásnak. Ennek a találkozásnak az az egyik történeti jegye, hogy ismétlődik. Ismétlődik, de nagy időközökben. Néha hosszú évszázadoknak kell eltelniök, hogy létrejöhessen. Azt is tudjuk róla, hogy az ember nem akarja huzamosabban elviselni ennek a ritkán megtörténő találkozásnak a szemléletét. A találkozókat szétválasztja, mindegyiket a maga külön útjára kényszeríti, hogy aztán a századok során a hiányérzettől úzve ismét eljutni igyekezzék ennek az együttlétnek a látásához.

Ebben a találkozásban emberségünk s ezzel egész műveltségünk két princípiuma vesz részt: az e világi és a világ fölött való, a humanum és a religiozum. „Nemo poeta et religiosus est“ — mondta ki a mi Janus Pannoniusunk az emberi látásnak nagy szétválasztó ítéletét akkor, midőn az európai szellemtörténet folyamán az első ilyen döntő jellegű megoszlás végbement. Innen kezdve szoktunk ahhoz, hogy az írásművészet teljesítményeit az „ars humana“ szemüvegén át nézzük. „Írtam pedig ezt nem én, hanem az élő Isten, ki sokképpen kényszerít vala reája“ — felelte erre a reformáció írója. Innen kezdve lett viszont élővé emberi lelkünkben a kitörülhetetlen vágy, hogy e párbeszédet, melyben nagy emberi büszkeségek és mély emberi alázatosságok szólaltak meg az idők folyamán, egyetlen szintetikus kijelentéssé sűrítsük. Ha nem tudtunk mást, pótlékokhoz fordultunk. Istenné tettük meg a költőt, az író, a művészt és esztétikumban kerestük a létünkhöz szükséges világfölöttit, máskor meg vallásos zélusunkban szobrot, képet romboltunk, író, és könyvet égettünk meg. Valódi találkozásokban igen gyéren volt részünk. De hogy ilyen találkozás még a legnyugtalanabb időben is lehetséges, annak bizonyágtevői Ravasz László beszédei és írásai. Itt már ezek nemcsak egy szellem-történeti alakulás tényezői, melyeket akármilyen „hideg“ történetlátás is köteles tudomásul venni, hanem lélekformáló és lélekmeztartó erők tétova mozdulatokkal és ideges rándulásokkal teli napjainkban.

„Beszéd“-et és „írás“-t mondtunk az előbb. Ezt a két szóból álló alcímet viseli legújabb műveinek most megjelent gyűjteménye is.¹

¹ Legyen világosság. Beszéd, írásk. Franklin-Társulat kiadása, Budapest 1938. 3 kötet.

Ezzel a két szóval már fel is léptünk arra a másik kilátópontra, ahonnan ezek a művek újabb jelképi jelentést mutatnak. Ravasz László művei valami titokzatos kettős kapcsolatról tudnak számot adni.

Az egyik kapcsolat a mondanivaló és a kifejezés között keresendő. E művek, csekély kivétellel, mind olyanok, melyek legbelsőbb szerkezeti elemeikben az élőszavas formálás és kifejezés törvényeinek engedelmeskednek. Áll ez még azokra is, melyek megalkotásánál a kézirat — mint ő maga mondja — nemcsak a „készület eredménye“, hanem már maga a befejezett mű. Műveinek olvasása közben mintha az a régi „irodalmi“ elv éledne megújított életre, melyet egyformán vallott Luther Márton és Pázmány Péter, az t. i., hogy az igazán határozó szó csak az élőn elhangzó, nem pedig az írásban vagy a nyomtatásban megrögzített. Ez a naturális elv átüt a sorokon és úgy érezzük, mintha egy nagyon vékony határmezsgyén járnánk, amelyről egyformán közel van hozzánk szó és írás, élet és irodalom. Szó és írás végzetes antinómiája itt megszűnik.

A másik kapcsolat szorosan melléje áll ennek az előbbinek. Az írás készülhet az íróasztal fiókjá számára, a szó közönség felé röppen. Az írás tud rejtőzködni, „titkos“-sá lenni, magát allúziók és mondatszövedékek ködébe burkolni, a szó soha, mert akkor megsemmisíti önmagát. Mint irodalmi ellenkép magyar prózánknek első, valósággal önálló, mert a latinság támasztó ereje nélkül megtett mozdulatai jutnak eszünkbe, a XVI. századi levelek, melyekben keserves küzdelmet vív egymással az élő szó és az írás. Ezekben a levelekben egy kifejezés fordul elő igen gyakran, a „szembe levés“, mint megjelölése annak az egyetlenül lehetséges és kívánt állapotnak, melyben az emberi közlés valósággal eléri azt, akinek szól. Ilyen életteli szembe levések irodalomma szilárdult formái Ravasz László művei. Magukban hordják azt a mágikus összefüggést, mely a kifejező és a befogadó, a beszélő és a hallgató, az író és az olvasó között létrejöhet. Hallható írások, „litteratum ex auditu“.

Abból, hogy írói személyiségében létrejött religiózum és humánium egybefonódása, egyenesen következik látásának tág volta. Nem egyszerű témagazdagságot értünk ezen. Protestáns pap-íróinkat gyakran fenyegeti az a veszedelem, mely szinte a hivatásukkal együttjáró témabőség folyománya. A lelkipásztornak már „hivatalból“ kötelessége, hogy az élet egészét lássa. Ebben a látásban nem lehetnek különleges kedvtelések, arisztokratikus elhárítások vagy egyéni válogatások. Valóban semmi, ami emberi, nem lehet nekik idegen. Ez a hivatásbeli kötelezettség rejt magában egyfelől nagy csábítást, másfelől pedig nagy veszedelmet, abban a pillanatban, mikor mindez irodalmi kifejezéssé válik. A meglátott dolgok hatalmasak és fenyegetők, erő és ellenállás rejlik bennük. Meglátásuk felhív a kifejezésre, démoni mivoltuk pedig visszarettent. A gyengét nem engedik tovább a pusztá látásnál és a dolgokat legyőző kifejezés belemenekül lírizmusba vagy retorikába, melyeknek hitelét még az Evangélium szavai sem biztosítják. Ilyenkor lesz az Ige pusztá kompozicionális eszközzé, az írásmű pedig egy dráma kitűnő első felvonásává, melyhez a másik kettőt már csak a közhelyek mindent megoldó képessége ragasztja hozzá.

Hogy Ravasz László emberi dolgainkat meglátó ereje mekkora területet tud átölelni, műveinek e mostani gyűjteménye egymagában is bizonyítja. Gyakorlati és szellemi életünknek nincsen olyan része, mely ne kapna helyet írásaiban. Néha huzamos és részletező megfigyelésben, tanulmányozásban viszi magával az olvasót, máskor egy-egy felvillanó stíl-kép figyelmeztet a minden emberit látó szem éles-ségére. És itt nemcsak azokra a műveire gondolunk, melyek létrejötté már nem a szorosan vett egyházi szolgálattévéből eredett, hanem valamennyire. Emberarcok, élők és halottak, hivatások és szerepek, tudományaink és hiedelmeink, jelenünk és emlékezéseink, értéseink és illúzióink, örök és jelenvaló kérdéseink teszik össze azt az „anyag“-ot, mely műveiben a tematika alkotó elemeiként szembenéz velünk.

Mindez azonban nála valósággal is csak anyag és eszköz, nem pedig önmagáért való. Emberábrázolásaiból hiányzik a naturalizmus aprólékos vonásokból összerakott, úntalan teljessége, gazdag problémafejtéseiből a szakszerűség féltékeny önelhatárolása. Ábrázolásaiban és fejtegetéseiben minden anyag önmagán túlvezető lendületet kap, a tényéknél valami messzebbre és magasabbra mutató energiát, de nem iskolás illusztrációképpen, hanem önmaga egyenes folytatásaként. Ebben a folytatásban nincsen tétova megállás vagy elkerülés, semmi nyoma annak a zökkenőnek, amelyet bizonytalan kezekben az anyag ellenállása okoz. „Ich schreite kaum — doch wahn' ich mich schon weit“ — mondja Parsifal a Grál-vár felé haladtában. Ilyen folytonos haladásra és emelkedésre kényszerítettünk Ravasz László írásaival. Van egy több képváltozatban is használt jelentős szava: hegycsúcs. Valóban mindig a hegycsúcsig kell vele végigjárnunk az utat, induljunk légyen el egy emberi ünnep alkalmiságából vagy a tudomány Örök antinómiáiból. Onnan aztán, de csakis onnan már tisztán és egyetlenül hangzik az Ige, mint az egyedüli Világosság és Igazság felelete.

Nem felejtjük el, hogy hitünk szerint ennek a Világosságnak és Igazságnak a meglátása nem a humánus erejének vívmánya, hanem kegyelmi ajándék. De annak, akinek megadatott a csúcsra vezetés képessége, az nemcsak ennek a felfelé való vonzásnak az állandó erővonalai között él, hanem embereket és dolgokat is ebből a dinamikus erővonal-rendszerből értékeli. Ravasz Lászlónál éppen azáltal válik lehetővé az emberi valóságoknak a csúcsig való vezetése, mert megtudja határozni e valóságoknak „szerkezetét és mintázatát“. Minden valóság, amely bennünk emberi természetünk vagy körülöt-tünk e világ adottságai következményeképp létezik és él, az az érték-megvalósulás lehetőségét hordozza magában. „Minden amit művelünk, sőt maga az egész élet, tulajdonképpen út... Az út maga egy, de kétfelé lehet rajta menni, rendesen két ellenkező irányban. Lehet távolodni és lehet közeledni...“ Ebben a lehetőségben rejlik a valóságok, az ember életének nagy kockázata. A kockázat annyi, mint szabadság az érték-megvalósításra vagy ennek megtagadására.

De ez emberi szabadság. Mert ha a végső lépésekig követjük az „ars humana“ vonalát, akkor kétségtelen, hogy itt az egyetlen tárgy az ember, mert neki jutott a nagy kockázatú szabadság egyidőben

örömteli és tragikus ajándéka. A „great adventure“ élője tud-e olyanná lenni, hogy a benne rejlő potenciális érték valósággá váljék, vagy nem? Ha egészen summázva tekintjük ezeket a műveket, akkor ez az a döntő jellegű kérdés, mely bennük feleletet keres és talál. A felelet keresésében és megadásában írás és beszéd, az irodalom az egyetlen tárgynak megfelelően maga is egyetlen hangot szólaltat meg: az üzenet, a prófécia hangját.

Éppen tőle tanultuk meg azt az irodalom-elvet, hogy minden műben benne rejlik a prófétai elem. „Lehet, hogy egy szonettben nem látod, mert a különvett selyemszárlól sem látod, hogy milyen színű, de hogyha az egész motringot: egy egész élet költeményeit egybefogva nézed, világosan látod a színvallást.“ Az irodalom profetikussá mivolta az ember segítő eszköze abban, hogy jobbá lehessen.

Lehetetlen itt e rövid számadásban tárgyilag összefoglalni mind azokat a gondolatokat, melyek az ember- és a magyarság-nevelés szolgálatát végzik beszédeiben és írásaiban. Azok az „anyag“-ok, melyeket az előbb már megpróbáltunk legalább vázlatosan felsorolni, mintegy varázsütésre bontják ki előttünk valósággá váltható értékeiket. Ha engedünk — már pedig engednünk kell — annak a hatásnak, melyet e gazdag kibomlás kikerülhetetlenül felkelt bennünk, akkor megtelünk ember és magyar voltunk fölül édes reménységel, de ugyanakkor a felelősségtudat komolyságával is. De ne higgyük azt, hogy pusztán az értékek igazságtartalma az, ami a hallgatót vagy az olvasót megragadja. Az igazsággal szembeállhat a szkepszis ellentett igazsága vagy önmagában való romboló ereje, a hit hatalmával a hitetlenségé. A megragadottságban döntő szerepe van annak a csodálatnak, mellyel mintegy kísérik őt, járva az eszmék meredélyei fölött, annak az optimizmusnak, mellyel logikai vállalkozásaiban mi magunk is résztveszünk, annak a szuggeszióknak, mely szemléletes képeiből, dialektikus formájú és mégis egyetlen célú mondataiból felénk áramlik, egyszóval mind annak, ami a próféciaiban már személyes alkat, stílus és szerkezet, ami — az ő szavaival élve — a „prófécia művészeté“.

Bármennyire a legnagyobb magaslatokon való járás is műveinek az olvasása, egyetlen pillanatban sem érzünk szédülést vagy fáradást. Első oka bizonyára azokban a szellemi tájakban rejlik, melyeket vezetésével megmutat nekünk. Mindegyike létünkhöz és üdvösségünkhöz tartozó: egzisztenciális. Nem húnyhatjuk be előttük a szemünket, mert akkor már saját szellemi megsemmisülésünket idézzük elő. A másik ok az, hogy tudatos vezetőre bíztuk magunkat. Műveinek e mostani gyűjteményében több írása is foglalkozik elv és gyakorlat szempontjából a műalkotásnak azzal a fájával, melynek ő éppen az újjáteremtője. A régi retorika szónoki beszédnek nevezi ezt a műfajt, de Ravasz László elvi tanulmányait olvasva egyre szegényesebbeknek és tartalmatlanabbaknak tetszenek azok a műfaji jegyek, melyeket eddig meghatározóiként ismertünk. „A beszéd — írja — logikai dráma. Minden műalkotás velejében ellentét feszül, s ennek győzelmes feloldása a művészi siker; de ez a feszültség sehol sem oly döntő fontosságú, mint a drámában és a beszédben. A dráma is abból áll

elő, hogy egy adottság: jellemeken nyugvó kezdő helyzet, lélektanilag megokolt cselekmények során átalakul egy merőben más, végső helyzetű, mely a drámának nevezett életdarabot szükségesen befejezi. Mindenikben megremegtet a sorsfordulat, de megráz és fel-emel a vég. Amit a drámánál a legnagyobb művészi instrumentum: egy egész színház minden technikájával és minden színművészeivel mint egyetlen kollektív eszköz ábrázol: azt a beszédben egy ember végzi, aki akkor teremti és akkor adja elő az egész művet. De éppen azért, hogy teremthessen, szükség, hogy belevonja a drámába e második személyt, titokzatos és roppant társát: a hallgatóságot. Ezáltal a nagy logikai dráma már nem a szónok gondolatában és beszédében játszik le, hanem a hallgatóság lelkében, mint valóságos lelki vihar: állítás, ellenmondás, harag, lelkesedés, győzelem, felmagasztaltság.“ Minden műfaj csak akkor tud megújulni, hogyha egy olyan egyéniség hasonlítja magához, akinek ez elrendelt kifejezési formája. Ezt a teremő áthasonítást vitte végbe irodalmunkban Ravasz László. Kezében a már-már hitelét és létjogát veszítő műfaj magisztrális szerszám, a kollektív akarataktetés karmesteri pálcája.

És ez a megújított műfaj most egyszerre mélyen magyar is. Ősi életmódunk és hajlamaink emlékeztetője és kifejezője. A legtisztábban szóhoz juttatója drága kincsünknek, annak az „élő, zengő testnek, annak a közös műalkotásnak“, melynek neve magyar nyelv. E közös műalkotás olvadt össze most egy formáló művész kezében az egyéniség lelkével, vallott hitével és igazságával. Az ötvözet nevét maga a művész adta meg: „ars hungarica“.

KERESÉNYI DEZSŐ

SZÓNYI ISTVÁN MŰVÉSZETE

A MAI MAGYAR MŰVÉSZET távolról sem mutat egységes képet, s mint minden kornak, úgy a jelennek is jellemző sajátága, hogy többvetületű szellemiségnek, művészi törekvésnek a jövőért folytatott harca. Kiállításokon s a modern művészi élet más alkalmain keresztül nagy számban szerepelnek olyan festők, akik még az impresszionizmus előtti korszak stílusát ismételve, s — bár tagadják — lényegileg a müncheni akadémizmusból merítenek s úgy vélik, hogy ők képviselik „a magyar“ festészetet. Vezető, patriarcha-mesterük Karlovszky Bertalan volt, aki régi, főképpen müncheni, itt-ott velencei késő-barokk mesterektől eltanult, bár tagadhatatlanul ügyes bravúrokban, de a mai művészeti felfogástól teljesen idegen, materialista felületi hatásokban dolgozott. Vele együtt az egész, kis számúnak éppen nem mondható csoport is megrekedt. Mások az impresszionizmushoz ragaszkodnak s nagyjából Csók István stílusvilágát próbálják folytatni, bár inkább utánozzák a nagy mestert, jöllehet ez a stílus már a páratlan tehetségű ősz mester ecsetjével sem tud újat mondani. Csók István a nagybányaiak közül való. Stílusának jellemző sajátága, hogy ebben az iskolában, amely sem nem naturalista, sem nem impresszionista, hanem ezeknek sajátos, magyar változata, egyedül ő maradt hű a francia impresszionista szellemhez, bár úgy formailag, mint lelkiességét tekintve eredetien egyéni és zamatosan magyar. Az iskola tulajdonkép való megalapítója, Hollós Simon még inkább naturalista s az impresszionizmushoz annyi köze, hogy némely, olykor vázaltszerű alkotásán fontos szerepet játszik a napfény. A nagybányai iskola igazi vezető mestere, Ferenczy Károly viszont sok tekintetben már az impresszionizmuson is túlhaladt. Különösen utolsó korszakában távolodott el az impresszionizmus formafelbontó lázától s közeledett a nagy francia impresszionistákkal, Cézanne-nal, Gauguin-nel, Puvis de Chavannes-nal egyidőben a formákat összefogó, „szintetikus“ komponáláshoz. Ez a korszaka lett a mai stílustörekvések egyik igen jelentős ágának kiinduló pontja. A mai magyar festészet második csoportja a nagybányaiak folytatójának látszik, de törekvésük mégis inkább a posztimpresszionizmus felé tolódik el s távolról sincsenek annyian, mint az előbb hivatkozott müncheniek, a műcsarnokosok.

Párizsban Cézanne és Gauguin posztimpresszionizmusát az új n. izmusok, a modern művészet lázas forradalomkítőrései követték,

melyeknek alig akadt számbavehető magyar képviselője. Ennek okául többek között azt is felhozhatjuk, hogy az első hullámok a világháború harcveronalain akadtak meg. Nem lehet azonban tagadni, hogy az expresszionizmus, a kubizmus és más hasonló törekvésekből nem egy, jóllehet elkésett magyar festő táplálkozott, de meg kell említeni azt is, hogy nálunk ezeknek inkább csak keveredésével, sajátos átértékelésével, mintsem egyiknek vagy a másiknak a követésével találkozunk, olykor még ma is.

A fiatalabb korosztály egy igen jelentős része az eddig említett stílustörekvéseknél helyezkedik el s a legmodernebbek is több csoportra tagozódnak. Igen jelentős szerepet játszik mai művészetünkben a már a köztudatban is „római iskola“ néven szereplő együttes, noha ők is több évjáratra tagolódnak s végeredményben nem alkotnak szoros értelemben vett művészi iskolát. De a festékfelület és a külső formák alatt meghúzódó lényegben, gondolkozásmódjukban, szellemükben sok rokon vonás rejlik. Modern festészetünknek legsúlyosabb irányát kétségtelenül azok alkotják, akikben, sok más indíték, lelki adottság és szellemi beállítottság mellett, legerősebben a nagybányai hagyomány él, illetve akiknek művészete ennek a sajátosan magyar művészi eredménynek a folytatása. Három egymástól egyénileg erősen különböző, de végső elemzésükben mélységesen rokon művész, Egry József, Szőnyi István és Bernáth Aurél állanak e „derékhadnak“ nevezett stíluscsoport élén. Nem sorolhatók egységes csoportba, mégis elég szép számmal vannak, akik valamilyen módon Munkácsyval is kapcsolatba hozhatók s a legtöbb esetben Rudnay Gyula és Nagy István jelentik az összekötő hidakat. Aba-Novák Vilmos festői gondolkozásában, drámai komponálási módjában Munkácsy Mihály lelkének a rokona s ezt a rokonságot csak növeli az, hogy Aba-Novák is nagy szeretettel foglalkozik a paraszti magyarság lelkének, életének a megjelenítésével. Munkácsyhoz, de Aba-Novákhoz is fűzi néhány rokoni szál azokat a festőket, akik elsősorban a nép ábrázolásával, a népi látás- és gondolkozásmód elsajátításával, a magyar parasztság érzésvilágának a megtapintásával és színekbevetítésével akarnak sajátos, korszerű, magyar festői formanyelvet kialakítani. Aba-Novákhoz legközelebb áll e tekintetben Pekáry István, aki nem is annyira képei, mint inkább finom szőnyegek révén ért el szép sikereket és eredményeket. Hasonló törekvéssíkon mozog a „Magyar Képirók“ csoportja, élén Boromisza Tiborral, Mokri Mészáros Dezsővel, Büky Bélával s a nagyon fiatal és ígéretes Litkey Györggyel. De igaztalanok lennénk, ha nem szólnánk arról, hogy a pompás együttest alkotó erdélyi írók mellett újabban magára talál a képzőművészet is, mégpedig oly módon, hogy nem keres külön utakat, hanem a régi hagyományokba kapcsolódva s a mai magyar festőkkel szinte párhuzamos úton haladva fejlődik. A legszilárdabb összekötő a nemrég elhunyt Nagy István volt, valamint Koszta József. Az erdélyi modern magyar festők szépszámu csoportjával most nem foglalkozhatunk, de meg kell említeni, hogy két vezető mesterük, Szolnay Sándor és Nagy Imre egy vonalban állanak a legjobb országbeliekkel.

A római iskola a legszélesebb skálájú stíluscsoport, mert belesorolható Szőnyi István és Aba-Novák, miként szorosan beletartozik Molnár C. Pál, Medveczky Jenő, Kontuly Béla, Jeges Ernő, hogy a

legfiatalabb évjáratokról már ne is szóljunk. Molnár C., Medveczky és Kontuly az iskola legtipikusabb képviselői, egyrészt mert az ő nagyjában neoklasszikus törekvésük vert legszélesebb hullámokat a volt római ösztöndíjasok között, másrészt, mert éppen neoklasszikus és neoprimitív törekvéseikkel ők kapcsolódnak leginkább Itáliához, részben az olasz novecentóhoz, részben pedig az itáliai trecento és korai quattrocento festőihez. Hozzájuk ma már olyanok is sorakoznak, akik nem voltak római ösztöndíjasok.

És még sok színes kő, számos üvegdarab kellene ahhoz, hogy csak megközelítőleg teljessé rakosgassuk a mai magyar festészet mozaikját, hogy úgy stílustörekvéseit, mint pedig a mögöttük meghúzódó szellemi hátteret megrajzolhassuk. De az eddigiekből is elég plasztikusan igazolódik az a bevezető állításunk, hogy a mai magyar festészet nem egyseges, hanem szétágazó. Ennek a jelenségnek csak felvázolására törekedtünk, mert okozati megvilágítása igen sok teret igényelne. De egy-két fontos ok megjelöléséről mégsem mondhatunk le. Legelőször is le kell szögeznünk, hogy ez ma általános korjelenség, hiszen a századforduló nagy szellemi harcai csak most jutnak a teljes kifejléshez. És ha a széttagoltság nálunk sokkal erősebb, mint máshol, akkor annak egyik legfőbb oka csak az lehet, hogy szellemi életünk közel sincs még ahhoz a közös nevező felé menetelő megnyugvási folyamathoz, amit egyes nyugati kultúrterületeken már láthatunk úgy társadalmi és politikai, mint szellemi és művészi téren. De be kell vallanunk, hogy a széttagoltságot nagy mértékben növeli az az egészségtelen állapot, hogy nálunk nincsenek komoly értelemben vett művészi feladatok, a művészek „támogatása“ segélyekkel, legjobb esetben képek vásárlásával történik, amelyek közül bizonyára kevésnek fogja az utókor azt a megtiszteltetést adni, hogy a raktárakból a múzeumok kiállítási termeinek falára függessze. Teljesen célszerűtlen, helyesebben öncélú ily módon a magyar művészi alkotás. Nagyszabású, komoly feladatok mellett a művészek figyelme szükségszerűen tolnék el az önmaga gyönyörködtetésére való alkotás, a „lázos stíluskeresés“ egészségtelen szellemétől. Mert végső oknak azt kell megjelölnünk, hogy az egészségesebb szellemű és stílusú modern magyar piktúra kialakulásának ez a legnagyobb akadálya: az „egyéni“, a „korszerű“, de mindenképpen „stílus“. Ebből a széttagoltságból emelkedik ki a már említett Szőnyi István munkássága.

A MÚLT SZÁZAD VÉGÉN SZÜLETETT (1894) Újpesten. Újpesten és nem Budapesten, gyermekeivit nem a főváros rohanó zajában, hanem inkább e vidéki város szegényesebb légkörében élte. A közeli hegyek és síkságok, a szélesen hömpölygő Duna sokkal többet jelentett számára, mint a zakatoló nagyvárosi élet. A múlt század végén született, de emberi értelmének, egész lelkivilágának a kibontakozása már a mi századunkra esik. Ami lényegtelennek látszik talán, pedig egyénisége finom tónusainak kiszíneződésében ennek is fontos szerepe van. Szőnyi István egész lelkében századunk gyermeke, ha nem is annyira gépies és gépesített rohanásával, hanem egy nyugodtabb, tisztább, lelkibb és emberibb időtáj fel-felidéződő vágyával.

Alighogy ifjúvá serdült s még rá sem ébredhetett férfilelkének titkaira, amikor félre kellett tennie a használni alig kezdett ecsetet, hogy — fegyverrel cserélje fel. A háborút végigszolgált a s annak élménye lehet Szőnyi művészetében a béke, amit ember teremthet az emberiség és a természet között.

Első gyűjteményes kiállítását 1920-ban rendezte, miután a háború végeztével két évig Réti István mellett folytatta tanulmányait. Ezen a kiállításon a 20-as évek elejének leghatározottabb egyéniségű stílusával mutatkozik be, amellyel nemcsak a közönség körében talált elhatározó fogadtatást, hanem megigézte vele számos idősebb és fiatalabb kortársát, festőket és grafikusokat egyaránt. Azóta több mint másfél évtized telt el, amely idő alatt sokat változott, de ha a kiállítást megelőző kísérleteket és a közbeeső állomásokat megvizsgáljuk, világossá válik előttünk, hogy Szőnyi lassú léptekkel indult el Ferenczy Károlyból, általában a nagybányaiakból s hogy egész eddigi útja egységes, mondhatni síma fejlődés, amelynek alapját nemcsak formai és színproblémák adják, hanem egy mélységesen emberi, nagyszerűen férfilelek.

A háborút közvetlenül megelőző években Ferenczy Károly, majd a háború után Réti István tanítványa. Mint nagybányai ösztöndíjas növendéknek alkalmat nyílt közvetlenül megismerni azt a tájat, amely mestereinek ihletője volt s amely az ő lelkéhez is édesen simult. Szőnyi tehát Nagybánya egészségesen magyar hagyományából, a természet, a táj lágy formáinak, dús színeinek, a napfény szépségeinek a lelkébehangelésével, szeretetével indult művészi útjára, aminek hatása megérezik egész további fejlődésén. Képeinek alapja mindig a valóság. A századeleji spekulatív törekvések már csak azért sem igen érintették, mert a világháború alatt, amikor ezek legjobban virágoztak, katona volt. De lelki összetételétől amúgyis távol állottak. A háború után jelentkezik ugyan művészetében egy-két vonás, amely arra mutat, mintha az expresszionizmus őt is megcsapta volna. De ez csak látszólagos, mert formailag semmi köze ehhez a sajátosan germán szellemű törekvéshez. Ennek analízáló s a szellemi tartalmat túlhangsúlyozó formásága idegen volt Szőnyi mélységesen magyar lelkivilágától. Közvetlenül a háború után, különösen rézkarcain, megérezik Rembrandt művészetének az igézete is. De csak rövid ideig s inkább technikai értelemben, mint festői stílusát vagy lelkiségét illetőleg. Réti mellett szorgalmasan látogatta Olgyai mester grafikai osztályát is a főiskolán, ahol ekkor indult szép virágzásnak a rézkarc, amely azóta már háttérbe szorult a fametszet mellett, de akkor néhány évig jelentős szerepet játszott a magyar művészi életben. És hacsak rövid ideig is tart Szőnyi e korszaka, meg kell állni egy pillanatra itt, mert rámutat arra, hogy miként fogadta őt a közönség és miként a művészek. Alig fordulhat meg az ember műbarát házában, hogy ne lásson jónéhány rézkarcot Szőnyi éveiből. De a korbéli rézkarcolók művei azt mutatják, hogy nem is annyira Olgyai irányította ekkor a magyar grafikát, hanem a fiatal tanítvány, Szőnyi István. És hatását azok sem tudták elkerülni, akik közül ma már nem egy első vonalban alkotó művésznk lett, mint Aba-Novák Vilmos, Vargha Nándor, majd Istokovits Kálmán, Barcsay Jenő, hogy csak a legfontosabbakat említsük.

A valóságból való kiindulás mellett fiatalkori stílusának kialakulásában fontos szerepet játszik a maga epikusán lírai és romantikus egyénisége.

1920 körül alakult ki első stílusa, amit zárt vonalak, plasztikus formák és heroikus lelkeség, hatalmas emberiség-látás jellemeznek. Kezdetől fogva erős szál fűzi a természethez, a valósághoz. De nem pillanat- és véletlenszerűségében látja és jeleníti meg azt. A megfigyelt életet, legyen az táj, állat vagy ember — más nem igen érdekli —, átformálja a maga romantikus lelkületén, szigorú, zárt, kompozicionális törvények szerint.

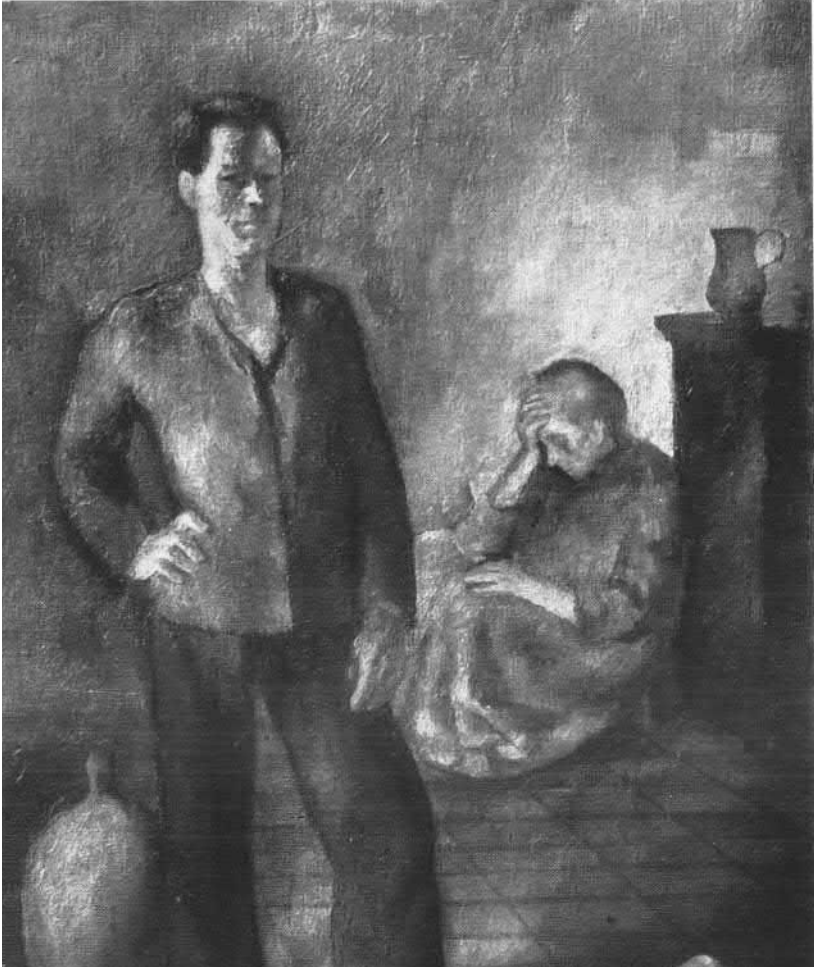
Első képei között gyakoriak a robusztus, meztelen, többnyire férfitestekből alakított kompozíciók. Ezek a férfiakok nem annyira külső formaiságukban, mint expresszív lelki megjelenésükben mondanak meglepőt és újat. (Hegytetőn, Betsabe, Kettős arckép.) Mégis tévedés volna ezt a német expresszionizmussal akár stílusbeli, akár szellemi kapcsolatba hozni. Mert ezek a kompozíciók nem lélektani analízisek, hanem a maga egészséges emberiség-képzetének a megjelenései és romantikus életlátásának a kifejezései. Látszólag kevés kapcsolata van ez időben a nagybányaiakkal, akiket inkább a táj, mintsem az ember érdekelt. Szőnyi azonban nemrég tért meg a háborúból, ahol látta a hős, de könnyen pusztuló gyöngé embert. Élményeiben csak a hős, erős ember élt tovább és e látásvágya csak ekkor találta meg a maga kifejezési formáit. Festőiségében, lágy színességében, sápadtan szürkés tónusaiban mégis Nagybánya levegője rezeg. Ha mindenáron ősoket akarunk keresni, még leginkább Rembrandt fénykezelésének távoli hatását érezhetjük előbb, zárójelben megidézett képein. Nála azonban a rembrandti fény-árnyékküzdelem nem honija fel a zárt erőteljes körvonalú formákat. A rajznak egyébként is mindaddig nagy szerepe van festményein, noha az utóbbi időben a régebben meghúzott vonalakat a szín- és tónusfoltok alatt elfolyó, de határozottan érezhető látszatrajz foglalja el. De ekkor az egymástól elhatárolt felületek még megőrzik a maguk helyi színekarakterét és nem olvadnak az egész felületen szétfolyó, egységes tónussá, mint később.

Fejlődésének második korszaka akkor kezdődik, amikor a huszas évek közepétől kezdve állandó nyári tartózkodási helyül Zebegényt, a Duna melletti festői fekvésű falut választja. A Duna hullámos-lágy völgyében aktívabbá válik természetlátása, ami leginkább képszerkesztési törekvésében nyilvánul meg: az egyszerűség kedvelésében, a nagyban való látásban, a részletek összefogásában jelentkezik. Különösnek látszik, hogy Szőnyi eme újabb korszakában sokkal erőteljesebb zárt-ságról beszélünk, mint a megelőzőben, de csak akkor, ha nem szobrászi zárt-ságra gondolunk. Mert a festő szintetizáló törekvése másképpenvaló, mint a szobrászé. A festő formáit nem annyira erőteljesen meghúzott vonalak, éles kontúrok adják, mint inkább azok elmosódása, s a színelületek és fényfoltok összeolvadása. Fokozott mértékben áll ez Szőnyi művészetére vonatkoztatva, aki szinte szentferenci értelemben, modernül, de nem egészen helyesen mondva, pantheisztikusan látja a világot. Tájkép libákkal c. (1932) képén a részletek csak az egészben élnek. A fáknak, karóknak s libáknak

csak tájbaolvadásukban van értelmük, bár az egységes, melegen hangolt színtónusból kiugranak, mint egyéni foltok. A részletformák elmosódnak s mégis zárt egészszé olvadnak. Határozottan szintetizáló művészet ez, amelynek fontos eszközei a könnyed, bár szinte architektonikusan szigorú képszerkesztés, sajátos tárgy kiválasztása, aránylag nem túl széles színskálája és a fény állandó, fontos jelenléte. A fényt azonban nem arra használja fel, hogy ezzel felbontsa a képfelületet apró foltocskákra, vagy hogy ezáltal ellentétes hatásokat idézzon elő, hanem mint első korszakának néhány alkotásán ezzel is arra törekszik, hogy a helyi színeket s általában az egész kompozíciót még jobban összekapcsolja. A valóság színeit nézi és festi, meghagyja lokális szerepüket, de nem szakítja el egymástól őket. Mint ahogy a természetben is összetartoznak. Ezért van az, hogy tájképei nem úgy hatnak, mint a természetből kivágott darabok. Az egész tájnak az érzetét keltik bennünk. Az egész tájnak az érzetét, az ő kissé romantikus, de mindig hű interpretálásában, a létező természet finoman hangolt, meleg tónusú színeivel. Szőnyi elsősorban lírikus. Nem szereti a komor hegyes vidékeket, a vad felhőket, a drámai feszültségeket. A harcot, a küzdelmet nem szereti, vagy talán nem is ismeri. Legfeljebb epikus hangokat penget néha. Csöndes, hangulatos, lágy, kellemes fény- és színritmusokban élő tájak, az irodalmiság minden árnyalata nélkül. Színfelfogásában is lényeges változás állott be. Eleinte jobban ragaszkodott a természet való színértékeihez. S miként formafelfogásában és fénykezelésében is több szerepe van későbbi képein jelentkező aktívabb látásának, a tudatosabb komponálásnak, így a színei is átalakulnak. Nem annyira kötöttek. Fantáziája gazdagodott, színei költőibbek lettek.

Szőnyi művészetét ma már nem igen kell ismertetni, hiszen egyike azoknak a magyar művészeknek, akiket úgy a hivatalos művészeti szervek, mint pedig a műpártoló közönség egyaránt ismer és értékeli. De van egy-két pont, amelyen vagy nem értik meg, vagy pedig helytelenül magyarázzák, ami a kiállítási kritikában éppen úgy megnyilvánul, mint a róla szóló nagyobb cikkekben. Nem egyszer olvastuk azt a kifogást, hogy Szőnyi inkább „vizuális látomásoknak“ él s azokat vetíti képeire s a „belső tartalom“ kevésbé érdekli. Más kritikusi viszont csaknem hasonló megállapításra jutnak, amidőn annak örülnek, hogy Szőnyi kerül minden tartalmi megjelenítést s tisztán látás- és látomásélmények, festői motívumok megszólaltatója s szeretik őt az „abszolút festőiség“ zavaros esztétikai elve megtestesítőjeként magyarázni és feltüntetni.

Mindkét felfogás helytelen és téves alapokon nyugszik. Mert bizonyos az, hogy hiába keresünk Szőnyi István képein bármilyen szövegben foglалható „tartalmat“, ezt nem igényű és nem akarja a művész s nem kívánja az sem, aki nem hajlamos arra, hogy az irodalom és a festészet örök rendeltetését és célját összetévevessze. Minden képében benne van az ő maga lelke, tükröződnek rajtuk azok az érzelmek, amelyek a látott, érzékelt és érzékített „tárgyhoz“, világhoz kapcsolják. S hogy ezeknek az érzelmeknek az alján milyen mély s mennyire emberi gondolatok nyújtóznak, azt alább látni fogjuk, melyeknek megmutatása az „abszolútisták“ beállítását is megcáfolja.

Szőnyi István : Anyám és én.

Szónyi István : Erdő mélyén.

M. F. I. Petrels felu.

Kevés művésznünk van, akit olyan erős és sűrűn fonott szálak fűznek akár a természethez, mint tájhoz, akár az emberekhez. De meg kell itt jegyezni azt, hogy az a viszony, amelyet ezek a szálak létrehoznak, festészetének a legegységesebb jellege ellenére sem érthető meg az individualizmus mérlegére állítva, hogy sajátosan irodalmi követelményekről már ne is beszéljünk. Szőnyi nem fest egyéni tájakat, sohasem fest tájrészleteket, hanem mindig típusú magasztított és magasztosított egyéneket, vagy általánossá érzékített tájakat elevenít meg vásznain. Lelkisége alakjainak, kompozícióinak, tájainak egészében, összességében jelentkezik. „Anyám és én“ c. képe (1923) ábrázolhatja más anyát és más fiút. A helyzet adottsága hozta magával, hogy éppen a saját anyját és önmagát festette meg, mert ez a megoldás esett legközelebb úgy is mint modell, úgy is mint tartalom és érzelem. Kétségtelen, hogy ezen a képen felismerhetők az ábrázoltak egyéni vonásai, érezhető, hogy itt szükségképpen róluk van szó. Mégis ez a kép az anya és a fia bensőséges, szeretetteljes viszonyát tárja elénk — egyetemes értelmezésben s általános érvénnyel. Ami különösen egyéni ebben a képben, az Szőnyi romantikus lelkivilága, ami később sem tűnik el, talán csökken, de bizonyos nyugodtabb, tágabb látásúvá válik, világértékelése kiszélesedik, mélyebb lesz. Ennek az útnak a szép példája a közismert és sokat méltatott „Zebegényi temetés“. A „nagy törvénybe“ való belenyugvás érzése tárul itt elénk. De van benne valami, amit különösen a magyar falu temetésmenetében érzünk: az a végtelen megnyugvás, az a sóhajt visszafojtó beletörődés, az a nagyszerű, bölcs nyugalom, ami oly különösen jellemzi a magyar parasztot. De ezek az érzések nem az arcon, nem is a mozdulatokban, hanem az alakok egész tartásában, szinte szintömegekké formálódásuk módjában, a falusi nép és a végtelen táj nyugodt összetalálkozásában jelentkezik.

Szőnyi elsősorban tájfestő és mégsem tekinthető annak. Tájképein csaknem kivétel nélkül alakok állnak, álmélnak vagy mozognak, de soha sincs Staffage- vagy genre-szerepük. Élnek, de nem ágálnak s ha beszélnek, hangjuk halk, cselekvésük egyszerű, szerény, de nagyon kifejező, mert emberien nyugodt. A kép minden eleme a festő szinte fantasztikus világszemléletében és költőiségében válik művészi eleggégé.

Érdekes dolog az, hogy milyen nosztalgikus vágyal vonzódik a falusi emberek felé. Az utolsó években, mondhatni az utolsó évtizedben készült képeinek legnagyobb része falusi környezetben él — ha nem álmodik. De ez nem véletlen. Nem véletlen, hogy Szőnyi, a természet nagy rajongója ennyire összenőtt ezzel a környezettel. A parasztnak éppen úgy mindene a természet, a föld, a fű, a fák, az állatok és az emberek is, mint neki. Nem ismerjük más népek és fajták paraszti társadalmának lélektanát és az általa őrzött és művelt földhöz való viszonyát, de hogy a magyar parasztságban milyen elemi erőként hat ez a viszony, az Szőnyi képein túl is legszebb élményeink közé tartozik. S akiben ezek az élmények elevenek, az kénytelen megbámulni ezeket a festményeket. Lehet, hogy Szőnyinek nem „célja“ a magyar paraszt ábrázolása, ezért nem is festi a parasztokat individuális, külső megjelenésükben, sem színpadiasan, sem irodalmi tartalommal, sem bol-

dog ünneplőben, sem hétköznapi gatyában. Számára a parasztság nem téma és nem tartalom, nem is festői motívum, hanem nagy, határtalan szeretetteljes élmény. Csakúgy távolról, ködlő foltokban, de erőteljes szuggesztivitással, meggyőző erővel festi meg a magyar parasztság lelkivilágát, egészét, mindenségét.

Félő azonban, hogy ez utóbbi mondatok közel járnak az „abszolút festőiség“ híveinek azon meggyőződéséhez, hogy Szőnyi vizuális festőisége alatt valami transzcendentális lelkiesség húzódik meg. Távolról sem szeretnék ezt a hitet kelteni. Mert Szőnyi a legnaturalistább, sőt legveristább festők egyike, azok közé a kevesek közé tartozik, akik őszintén tudnak örülni a magyar táj dús színeinek, simogató, tikkasztó vagy üdítő levegőjének, hódító tavaszi földszagának. Mindebből világosan adódik Szőnyi festőiségének és tartalmiságának természete. Mert: az „Eladó a borjú“ c. vásznan elsőrendűen festői problémák érdeklik, mint korábbi és későbbi képein, a „Vasárnap délutánon, a „Kertben“ címűn, a „Mosón“on“. De festői problémáiban, ezüstös szürkéiben, meleg kékjeiben, téglás, tompa vöröseiben, lágyan egymásbaomló tónusaiban a világba és sajátosan a magyar tájba szélesen bele-simuló, békés lélek él, ha nem is követel túlzott érvényesülést. Festői problémáinak megoldásában benne van magalelke s benne rezeg a táj minden hangulata, amit e nagytávlatú költő szélesskálájú rezonátora a legfinomabb emberi érzékenységgel fog fel s nagyon sok képére rásimul a magyar parasztság áldása, a „Paraszt nyár“ életereje. Nem Programm és nem irodalom, nem stíluskeresés, hanem őszinte költészet, ecsettel, színekkel, széles vonásokkal, lustán terpeszkedő foltokkal, megnyugtató nyugalommal megszólaló festőköltészet. Nem Fart pour Fart értelemben vett festőiség Szőnyi művészete, hiszen ez csak technikai kérdés volna. És nem is abszolút, mert viszonylagos; viszonylagos a nézőhöz, a megalkotott tárgyhoz és viszonylagos a festőiség csudálatos kolosszusaihoz, Tizianhoz, Giorgionehoz, Brueghelhez, Rembrandthoz — noha távolról sincs szándékunkban velük még csak a legtávolabbi hatáskapcsolatba is hozni. Nem akarunk és hiába is keresnénk Szőnyi képeiben festői-etimológiai hatásokat. Nem szándékunk őt az egyéniség szent tisztaságától és Isten adta nagyszerű adományától megfosztani akkor, amikor azt állítottuk, hogy általános emberi érzelmek és lelki tartalmak megszólaltatója, hiszen éppen ezáltal több, mint az emberi „közösség“ más tagja. Titkos, de általános, korunkban valami szerencsétlenül üldözött nyugalomvágyat fejez ki egyéni erővel és — talán általános érvénnyel. S ami pedig a megidézett nagy festőkhöz való viszonyát illeti, az sokféle, ahány igazi nagy festőköltőre gondolunk — annyiféle. Mégis — ne essék túlzásszámba vagy ne illettessék az elfogultság vádjával — leginkább Giorgionehoz kell őt „rokonítanunk“. Ez a gondolat akkor jutott eszünkbe, amikor a velen-
cei Accademia di Belle Artiban megcsudálhattuk ennek a nagy művész-kérdőjelnek „Tempesta“ című vásznát s visszaemlékeztünk a múlt év őszén bemutatott „Erdő mélyén“ c. képére, erre a megigézően szép, mélytűző színekkel festett, páratlan harmóniát, szín-, tónus- és lélek-
kiegyensúlyozottságot sugárzó festményre. Talán semmi köze a Tempestához, lehet hogy Szőnyi nem is látta, mert csak pár éve került a

magántulajdon zárkájából a velencei képtár mindenkit befogadó termeibe, s tudtunkkal magyar mesterünk azóta nem járt Itáliában. De ha járt is, nem lényeges, mert Szőnyiinek el kellett jutni ehhez az eredményhez. Legalább is ezt mutatja szinte törvényszerű fejlődése, művészi, „formai“ kialakulása és lelki-emberi világbatágulása. Minden bizonnyal az elgyöngülő s Szőnyi festményeivel szemben nem könnyű elfogultság száműzésével állíthatjuk, hogy ez a kép a festészet történetének legszebb, legfestőibb, legtartalmasabb alkotásai közé tartozik, s abban egy egészen új, magyar, Szőnyi által megfogalmazott szint jelent.

Még nagyon sok elmondanivaló volna erről a festészetről, amiről azonban le kell mondanunk, egyrészt a helyszűke, másrészt, s ez a nagyobb akadály, az élő szó szegénysége miatt. Mert a festészet titkaiba szavakkal-írással csak rámutatni lehet, de azokat megmagyarázni, kifejezni — képtelenség. Befejezésül mégis el kell mondani egyet-mást. Már az eddigiek folyamán is többször utaltunk arra, hogy Szőnyi művészetének egyik legjellemzőbb vonása az összefogó képszerkesztés, aminek szoros következménye, s ez különösen utolsó, beérettebb korszaka alkotásainál nyilvánvaló, hogy képeinek hatása monumentális és — egyszersmind klasszikus, a szó tiszta értelmében. Fokozatosan, a magyar művészi hagyományból, a nagybányai örökségből kiindulva saját útján jutott el idáig, külső hatások nélkül vagy azok gyors levetkőzése után. Mai művészete megfelel a korszerű és mélylelkű emberek igényeinek-vágyainak. Valósági formákon alapuló, szintetikus, klasszikusan monumentális művészi stílust alakított ki magának a stíluskeresés minden mesterkéltisége és hideg számító akarata nélkül, amihez mások is eljutottak ebben a korban nálunk is, külföldön is vagy az antik művészethez vagy a középkor (trecento) mestereihez vagy pedig a múlt század klasszicizmusához való visszafordulás, belőlük való merítés útján. Szőnyi, mint római ösztöndíjas, nem került e hatások alá, bár valószínű, hogy Róma klasszikus levegője és a derűs olasz napfény neki is hasznára vált útjának megtalálásában. Minderre csak azért tértünk ki, mert nem volt szándékunk kapcsolatba hozni az új-klasszicizmussal, amikor a klasszikus jelzővel illettük. Általános és nem stílusértelemben kell értelmezni. De azért van valami köze ehhez is, amennyiben az összefogás, a zárt, egységes kompozíció az új-klasszicusoknak is korszerű vágya; csakhogy az ő formaiságuk lényegesen más.

Szőnyi István a maga útján, a festői problémák helyes, korszerű értelmezésével, de egyben általános érvényű, időhöz, korhoz nem köthető megoldással jutott el gazdag, legutóbbi eredményeihez. És bizonyára még hosszú út áll előtte.

V. NAGY ZOLTÁN

ROMÁNIA ÚJ ALKOTMÁNYA ES A KISEBBSÉGEK

EZ ÉV FEBRUAR KILENCEDIKÉN délelőtt Goga Oktávián volt Románia miniszterelnöke — ugyanaz nap este Miron Christea, az ország görögkeleti pátriárkája. Nyolcadikén délután Goga még egy „új Romániáról“ beszélt, melyet az ő kormányzata fog megvalósítani — a következő napon nyoma sem volt kormányának: ment az ország éléről, éppen olyan hirtelenül, mint amilyen váratlanul odakerült. Azt beszélik, hogy a Goga-kormányt az uralkodó is csak átmenetinek szánta, hogy hidat alkosson és okot nyújtson a diktatúra bevezetésére. Hidat alkotott és okot csakugyan adott, hogy változás következék, az országot a legtökéletesebb felfordulásban, a legsúlyosabb káoszban hagyta maga után hatheti kormányzat után. Lírai hangulatban lehet verset írni, de nem lehet népek sorsát intézni. A Goga-kormány mohón, kegyetlenül és zajosan, kapkodva és alkotmányellenesen próbált belpolitikát csinálni s pár hét alatt tönkre tette az ország gazdasági alapjait. Külpolitikája szerencsétlen „volt: kétféle „világnézetre“ nem lehet külpolitikát alapítani s Európa nem bízott kétszínű játékában. Az ország elvesztette nyugalmat; Pamfil í^eicaru, egyik legobjektívebb újságíró írta nap nap után, hogy abban a hisztériában, amely az országot elfogta, lehetetlen megélni; tűrhetetlen, hogy mindennap új és új vészír keletkezzék, hogy megálljon a munka és megbénuljon az ipar és a kereskedelem. „A kormány balkezes intézkedései“ — mondta róla Averescu tábornok, a volt miniszterelnök — „olyan zavart okoztak az országban és olyan kellemetlen helyzetbe sodorták a külfölddel szemben, hogy az ország életkérdésévé lett a kormány minél gyorsabb eltávolítása.“ Kül- és belpolitikai helyzet jobban soha sem jusztifikálta egy kormány bukását, mint a hathetes Goga-kormányét. Mikor az uralkodó útjára bocsátotta őket és az új kormány tette le esküjét, a király azt mondta: „Az igazságosság korszaka fog következni, melyben a múlt minden hibáját a legnagyobb erélyességgel orvosolni akarjuk.“ Ami visszafordítva azt teszi, hogy a múlt tele volt hibával és igazságtalansággal.

SZERDÁN, FEBRUÁR KILENCEDIKÉN terjedt el a hír, hogy a Goga-kormány bukik s helyét egy Mironescu-kormány foglalja el. A következő napon királyi kihallgatások voltak s délután minisztertanács ült össze, melynek végével Goga beadta lemondását, amit az uralkodó, várakozása ellenére, elfogadott. Utóda azonban nem Miro-

nescu lett, hanem Miron Christea elnöklete alatt alakult meg a kormány.

Az új kormány sajátságos gyülekezet volt.

Elnöke az uralkodó államvallás legfelső dignitáriusa, a görögkeleti pátriárka lett, akkor, mikor alig pár héttel előbb ugyanaz az egyházfő tiltotta el a politizálástól az egyház összes papjait. Helyettese és külügyminisztere a hat héttel előbb tartott parlamenti választásokon megbukott liberálistpárti kormány elnöke, Tătărescu, belügyminisztere a még nemrégben nemzeti parasztpárti Calinescu lett, annak a pártnak tagja, melyet radikálizmusa és dinasztikus illojalitása miatt kormányképtelennek tart a király. A többi miniszter is mind „valaki” volt, akiken kívül, mint tárcanélküli államminiszterek helyet foglaltak a kormányban Maniu és Goga kivételével az összes volt miniszterelnökök: Angheliescu, Iorga, Vajda Sándor, Averescu tábornok és Mironescu. De ezek a miniszterelnökök és politikusok nem mint pártvezérek voltak a kormányban, non pártjaikat képviselték, hanem közéleti tekintélyüket és tudásukat vitték abba bele. A Christea-kormány nem koalíciós kormány volt, nem támaszkodott pártokra, pártok nélkül, az ország kifejezett akarata ellenére alkotta meg kormányát a király. A kormányban több tábornok foglalt helyet s a prefektusi állások nagy részét katonai parancsnokokkal töltötték be; de nem volt nyílt katonai diktatúra: a tárcák szakemberek kezében voltak, akik lemondtak elveikről, feladták pártállásukat.

A kormány megalakulása után az uralkodó szózatot intézett az ország népéhez, melyből nemcsak azt tudjuk meg, hogy mi az új kormány rendeltetése, hanem bevezetésekképpen azt is, hogy milyen volt Románia legközelebbi politikai múltja:

„Nyolc év óta minden gondolatomat és erőmet az foglalkoztatta, hogy az országot nyugodt mederben vezessem és biztos politikai alapra helyezzem, megfékezve azokat a politikai irányzatokat, amelyek azért, hogy minél nagyobb számú szavazatot nyerjenek a választások alkalmával, propagandájukkal véget nem érő nyugtalanságot és zavart okoztak a közéletben és a nép lelkében. Ezek a zavarok aláásták a nemzet létét. Romániát meg kell menteni... Románia pátriárkájának elnöklete alatt kormányt létesítettem. Ez a kormány politikamentessé teszi a közigazgatás életét, gazdaságosan fogja vezetni az államháztartást és megcsinálja azokat az alkotmányos változtatásokat, melyek megfelelnek az ország új szükségleteinek.”

Új utakat jelölt ki az uralkodó népe számára, mást, mint amilyent az eddigi Románia követett. „Királyi fasizmust” — írta a francia „Populaire” — de a maga „álszenteskedő, burkolt formájában.”

A KORMÁNY ELSŐ INTÉZKEDÉSE a „közrend fenntartásáról” szóló rendelet kibocsátása volt, melynek minden rendelkezése katonai kormányzat berendezését jelenti.

Romániában eddig is, a világháború óta mindig volt valahol, többnyire a határmenti, kisebbségi területeken ostromállapot; a rendelet most az egész országra kiterjesztette s „a közrend fenntartása és biztosítása a katonaság kezdeményezésébe” ment át. Egy halom bűncselekményt és vétséget a polgári bíróság hatásköréből a katonai bíróságéba utalt át; jogot adott a katonai hatóságoknak, hogy

házkutatást tartsanak, lapok megjelenését szüntessék be, nyilvános gyűléseket betiltsanak. Kiegészítette ezt pár nap múlva, a február 17-én kiadott törvényrendelet, mely a közrend ellen elkövethető vétségekről szól: börtönbüntetést szab azokra, kik titkos politikai szervezetekben vesznek részt, katonai alakulatokban „menetelnek“, gyalog vagy kocsin politikai dalokat énekelnek; szállodák, vendéglők és kávéházak bezárhatók, ha helyiségeiket politikai célokra, gyűlések tartására bocsátják; állás- és nyugdíjvesztés büntetésében részesülnek azok a tisztviselők, minden egyház papjai (kivéve természetesen a pátriárka), kik „pártban, politikai csoportosulásban vesznek részt, vagy politikai akcióhoz csatlakoznak“. Aki politikai alakulathoz tartozik, köteles abból hét napon belül kilépni. A szent szinódus intézkedni fog, hogy híveit politikai pártoknak tett esküjük alól feloldja.

A papok eltiltását a politizálástól nagyon indokolta az, hogy az ortodox egyház papjai nemcsak a pártpolitikában, hanem egyesek, a vasgárdához tartozva, politikai gyilkosságokban is részt vettek. 1937 március elején a kultuszminiszter, Viktor Iamandi, fordult volt a pátriárkához, hogy vessen véget papsága botrányos politizálásának. „Egyházunk oltárai,“ — írta átiratában — „melyek az erkölcs terjesztői kellene hogy legyenek, a politikai harcok szülte gyűlölet és egyenlenség színtereivé váltak. Politikai gyűléseken való részvétel, zászlók felszentelése, eskük kivétele nem egyeztethető össze sem a keresztyén hit lényegével, sem az állam magasabb érdekeivel.“

A fenti rendelkezéseket részletezve adta tovább a belügyminiszter a prefektusoknak, kiknek nagy része már katonai személy volt. Meghagyta, hogy nyomjanak el minden politikai izgatást, tiltsanak el minden politikai gyülekezést és tüntetést, zárják be a pártklubokat, akadályozzák meg a propagandát, tiltsák meg a nyomdáknak röpiratok kinyomatását, irtsák ki a riasztó hírek terjesztésének rossz szokását és tartóztassák le az agitátorokat. Különösen lelkükre kötötte a tisztviselők politikai szereplésének tilalmát. „Valóságos anarchia az, hogy az állam által eltartott tisztviselők olyan politikai működést folytassanak, mely az állam törvényes rendjének felforgatására irányul.“

Hatályon kívül helyezte a kormány a tisztviselői szolgálati szabályzatot és elmozdíthatatlanságukra vonatkozó intézkedéseket s függesztette az egyetemek autonómiáját.

Intézkedett a kormány a törvényhozásra vonatkozóan is. A minisztertanács véleménye szerint a törvényhozási választások határt nem ismerő agitációja minden alkalommal olyan, minden békés munkát lehetetlenné tevő légkört teremtett, ami súlyos veszedelmet jelent az országra; azt elkerülendő, az előző kormány által kítűzött választások megtartását hatályon kívül helyezi és a törvényhozás összehívását bizonytalan időre elhalasztja.

E rendelkezéseket végre kellett hajtani s legradikálisabban Corneliu Codreanu „Mindent a hazáért“ pártja tett eleget. Mielőtt a tisztviselőknek a politikai pártokból való kilépésére vonatkozó határidő lejárt volna, Codreanu feloszlatta pártját. „Hírül adom,“ — közölte párthíveivel — „hogy a mai naptól kezdve a ‚Tótul pentru tará‘ nem létezik.“ Tagjait feloldotta kötelezettségeik, esküjük alól, párhelyi-

ségeit bezáratta. De folytatta: „Győzelmünk órája nem érkezett el, a mai óra még az övék. Ha a vének azt gondolják, hogy úgy jó, ahogyan ők cselekszenek, mi nem akarunk leckét adni nekik.“ Dúcának annakidején adtak, lelőtték.

A FEBRUÁR TIZENKETTEDIKÉN az uralkodó elnöklésével tartott koronatanács bizottság kiküldését rendelte el, hogy új alkotmánytervezetet készítsen. Szükség volt reá, mert ami Romániában alkotmányképpen számított, az nem volt az, hanem egy darab papír, aminek a román államhoz és a román élethez semmi köze nem volt.

A két román fejedelemség először 1831-ben kapott alkotmányt, az úgynevezett „regulamentul organice-et, orosz kézből, Kiseleff Péter tábornok szerkesztette, „egy nemesen gondolkozó, széles látókörű ember, inkább európai, politikai filozófus, mint katona“. Az alkotmány is olyan volt, minden, csak nem román. Ez az alkotmány, változtatásokkal, érvényben maradt, míg 1866-ban az első Hohenzollern trónralépte után belga és francia mintára az akkori Európa liberális szellemében másikat csináltak, amely szintén kisebb változtatásokkal fennmaradt Nagy-Románia megalakulásáig, mikor a sok új terület csatolása miatt új alkotmányra lett volna szükség. De az 1923 márciusi alkotmány csak revíziója, a réginek csak az új viszonyokhoz való hozzáidomítása volt; kevés változtatás mellett megmaradt régi liberális szelleme.

Mindezek az alkotmányok idegen földről, idegen szellemben kerültek Romániába, rendelkezései nem mentek át az életbe, azok alkalmazására senki sem gondolt. Az ország közéleté más utakon haladt. Az általános választói jog elveszett a választási terror és korrupció között; a pártok látszólagos váltógazdasága az uralkodó önkényén; a közigazgatás és bírói függetlenség a rossz fizetések szülte korrupcióba fulladt s a polgári szabadságokat szuronyukra tűzték a csendőrök.

Pár évvel ezelőtt, 1934-ben, Rádulescu-Motru, a filozófia tanára a bukaresti egyetemen, Románia egyik legkiválóbb gondolkozója, könyvet írt a „Román állam ideológiájáról“. „Mivel a román állam“ — írta — „nem normális viszonyok között, hanem hol török, hol az európai nagyhatalmak rossz befolyása alatt fejlődött, mai napig provizóriumban élünk.“ „A valóságos román állam“ — folytatta egy másik lapon — „tökéletes ellentéte az alkotmány román államának. Megállapították ezt már sokan sok alkalommal. Az alkotmány betűje és a politikai élet teljes ellentéte nem lejnég senkit. Pedig hazugságra nem lehet egy nép jövőjét felépíteni. A román állam az európai nagyhatalmak alkotása; a régi Európa szellemisége tartotta keresztvíz alá: demokratikussá és polgárivá akarta tenni s mindkettő ellensége a román nép nemzeti tradíciójának. Európa új szellemisége újjá kell hogy szülje, meg kell hogy adja a román nép saját öntudatát. Az új európai szellemiségben a román állam vissza kell hogy térjen valóságos alapjaira: parasztságára.“

Mindegy, hogy Rádulescu-Motru azt a következtetést vonja le, hogy Románia üdvössége parasztdemokrácia szervezésében van.

A premissza: hogy Románia, mióta alkotmánya van, egy évszázad óta, alkotmányán kívül élt — ez megmarad. S ha a Christea-kormány annak tudatában, hogy az állam eddigi alkotmányai idegenek voltak a nemzet számára, új alkotmányt akart adni, mely nem idegen, mely a román népre van szabva, évszázados hibát korrigált és százados mulasztást pótolta volna.

Nem ez történt: az új alkotmány nem a román földből nőtt ki, hanem idegenből került ismét az országba.

Az új alkotmány alig két hét alatt elkészült s a kormány a szokásos játékot játszva, február 24-re népszavazást rendelt el felette. A szavazás megtörtént s 4,283.395 szavazó szavazott igennel és 5413 nemmel. Az alkotmány győzelme hatalmas volt, egyhangúságot jelentett, csak az volt érthetetlen, hogy miért történt, hogy míg az igennel szavazóknak csak nevét írták fel, a nemmel szavazók szavazatáról jegyzőkönyvet vettek fel és a szavazó lakcímét is feljegyezték.

A „nem“ szavazatok egy regáti megyén kívül mind Erdélyből származtak: Alsófehérben 267, Szörényben 324, Fogarasban 422, Temestorontálban 651 és Erdély legrománabb megyéjében, Beszterce-naszódban 739. Maniu pokoli munkájának az eredménye volt ez a sok erdélyi „nem“ — állította a bukaresti „Capitala“.

Február 27-én, vasárnap délből vitte fel a kormány az új alkotmányt kihirdetés végett a királynak. A pátriárka-miniszterelnök saját-ságos beszédet mondott: a múltat becsmérelte.

„Ma szétzúdott a huszonkilenc fejű választási hidra, amely annyi kárt okozott az országnak. Ma leszakadt a nép szeme elől a pókháló, hogy lássa, honnan várhatja menekvését, ő felségének hősi elhatározása s az ország érdekeinek megértése következtében ma véget értek a veszedések, véget ért a gyűlölet, a választási verekedések, sőt gyilkosságok. Ezek helyett bekövetkezett a nyugalom, a rend, a békés munka és testvériség korszaka, úgy mint a régi legendás időkben.“

Hasonló hangnemben felelt az uralkodó:

„Minden erőmmel és akaratommal a mentő úton fogok haladni s megalkuvás nélkül megerősítem a becsületet és munkát a közügyek intézésében... A mai nap mindenkinek örömmünnap kell hogy legyen, mert holnap Románia számára a haladás széles kapui tárulnak fel.“

Azután a kormány tagjai letették az esküt az új alkotmányra. A „Curentul“ úgy tudta, hogy mikor február 10-én a kormány megalakult, a kormány tagjai nem a régi formula szerint az alkotmányra tettek esküt, hanem az esküforma csak úgy szólott, hogy a miniszterek hűséget esküsznek a királynak és megvédelmzik az ország érdekeit. Most, február 27-én esküdtek először az alkotmányra.

NEM SZÁNDÉKUNK, hogy az új alkotmányt részletesen ismertes-sük; minket jórészt azok a rendelkezései érdekelnek, melyek vonatkozással lehetnek a kisebbségekre.

Az alkotmány saját-ságos keveréke a polgári szabadságokat biztosító és a nacionalista törekvéseket előmozdító rendelkezéseknek, megtartva a hatalmi ágak régi hármasságát, a törvényhozást az országos képviselőlet helyett érdekképviselőre helyezte.

Az alkotmány deklarálja a törvény előtti egyenlőséget és biztosítja egyik szakaszában együttesen s következő szakaszaiban külön-külön meghatározva a polgári jogokat és szabadságokat: az egyéni szabadságot korlátok nélkül; a lakás sérthetlenségét a törvény által meghatározott eseteket kivéve; „külön törvények által megállapított feltételek mellett“ az oktatás szabadságát; „törvényes keretek és feltételek mellett“ a gondolat és véleménynyilvánítás szabadságát; a levéltitok sérthetlenségét; „alkalmazkodva a törvényekhez“ a gyülekezési és egyesülési szabadságot. A 19. szakasz szerint a „lelkiismeret szabadsága abszolút“ és az összes „kultuszok“ (cultelor) egyenlő szabadságot és védelmet élveznek, de magába foglalja az alkotmány az egyházaknak az eddig a felekezetről szóló törvénybe foglalt jogegyenlőtlenségét, mely szerint az ortodox keresztyén és a görög katolikus egyház „román egyház“, az ortodox a románok nagy többségének vallása lévén, az ortodox egyház uralkodó, dominant egyház az államban, a görög katolikus egyháznak pedig elsőbbsége van a többi felekezet felett. Kétségtelen, hogy az a kijelentés, hogy az ortodox és a görög katolikus egyházak „román“ egyházak, azt akarja feltüntetni, hogy az egyházak nemzetiségük szerint vannak elkülönítve s vallási téren is mélyíteni akarja a különbséget, mely a többségi és a kisebbségi nemzetek között van.

Az 5. szakaszban statuált egyenlőségnek nagy megszorítását alkotja a 27. szakasz, mely kimondja, hogy „figyelembe véve a román nemzet többségi és államalkotó jellegét“, polgári és katonai hivatalra csak román állampolgár alkalmazható. A numerus valachikus törvénybe iktatása ez, bizonyosan meggondoltan mellőzve a százalékarány megállapítását, ami csak 20 százalékban állapítva is meg, a kisebbségi tisztviselők számát növelné, olyan kevés magyar tisztviselő foglal a román hivatalnoki karban helyet. A 67. szakaszban az a rendelkezése, hogy miniszter csak az lehet, aki „legalább három nemzedék óta román“, a magyaroknak valószínűleg nem fog sok fejfájást okozni, jóllehet útját vágja annak, hogy egy kisebbségi minisztérium szervezése esetén annak vezetője kisebbségi ember lehessen. Bizonyosan több nehézséget fog okozni e rendelkezés maguknak a románoknak, kiknek faji tisztasága sok esetben non igen haladja túl az alkotmányos három generációt.

A 94. szakasz szárazon kimondja, hogy „a román nyelv az állam hivatalos nyelve“ és semmi intézkedés nincs a kisebbségi nyelvek használatáról.

Az államfő és a végrehajtó hatalom szervezésére vonatkozó rendelkezések nem érdekesek. A törvényhozó hatalom szervezetében nagy változás fog végbe menni; a képviselőház, — mint említettem — nem országos képviselet, hanem érdekképviselet alapján fog összeállani, a választandó képviselők a következő három foglalkozási csoport körébe kell, hogy tartozzanak: 1. földműves és kézimunka; 2. kereskedelem és ipar; 3. szellemi foglalkozások.

Meg kell, hogy említsem, hogy az alkotmány változtatás nélkül magába foglalja a felekezeti törvénynek azt az előző rendelkezését, melynek értelmében a szenátusnak a két román egyház összes főpapjai tagjai, míg a többi egyházak egyházfői közül csak egy s az is

csak akkor, ha egyháza legalább 200.000 tagot számlál. Ennek a rendelkezésnek a tényleges eredménye eddig is az volt, hogy a romániai római katolikusokat, kiknek legalább 90 százaléka magyar, a szenátusban a rangban legmagasabb egyházfő, a cseh származású bukaresti érsek, Cisar képviseli, s magyar püspök egy sincs jelen; az unitárius egyháznak pedig, melynek kevesebb, mint 200.000 híve van Erdélyben, egyáltalában nincs képviselője a szenátusban.

A KISEBBSÉGI SZERZŐDÉS első szakaszában Románia kötelezte magát, hogy a szerződés rendelkezéseit alaptörvényként fogja elismerni, alkotmányába iktatja. Mikor 1923-ban Nagy-Románia első alkotmánya került a törvényhozás elé, abban egy szó sem volt kisebbségekről. A magyarok legalább a nyelvhasználat jogának rendezését kérték s Bratianu azt ígérte, hogy arról külön törvényben fog intézkedni, de olyan törvény soha sem jött létre. Most ismét itt volt az alkalom, hogy Románia eleget tegyen szerződéses kötelezettségének. Semmi sem jellemzi jobban a kisebbségek helyzetét, mint az, hogy ismét készült egy alkotmány és abban ismét egy szó sincs a kisebbségekről. Istrate Micescu, a román ügyvédi kar legkiválóbb tagja, a rövidéletű Goga-kormány külügyminisztere, külföldi lapoknak adott nyilatkozatában azt mondta: „Az új alkotmány célja elsősorban, hogy a románoknak biztosítsa megszentelt jogaikat s erősítse meg azok garanciáit, mert ezek nélkül a jogok csak platonikus kijelentések, jogi tartalom nélkül.“

Az alkotmány, mint fentebb idéztem, a román nemzet többségi és államalkotó jellegét említi. A nacionalista mozgalom követelésének tesz ezzel eleget, mely az utóbbi három-négy év óta hatalmába kerítette a román közéletet. „A népakarat kifejezése ez“, — mondta Goga miniszterelnöksége alatt a „Frankfurter Zeitung“nak adott nyilatkozatában — „ami két okból keletkezett, egyfelől a tisztességtelen és erőtlen demokrácia iránti undorból, mely semmire sem való, mert vére politizálással van megmérgezve, másfelől a betolakodó népesség, a zsidók beözönlése miatt, ami mind nagyobb súlyt kölcsönzött a nacionalista követeléseknek“. Ez a nacionalizmus elégnék találja, ha az uralkodó nép államalkotó és többségi jellegét hangsúlyozza s az ország faji és nemzeti kisebbségeivel szemben az alkotmányon kívül csinál politikát.

A Goga-kormány ezenkívül erős határt vont egyfelől a zsidóság, másfelől a magyar és német kisebbség között.

A kormány már említett külügyminisztere, Istrate Micescu, azt állította, hogy a romániai zsidóság nem is tartozik a nemzetközi szerződésekkel védett kisebbségek körébe. Az ó-királyságban — mondotta a „Journal de Génève“-nek — a zsidókat nem tekintették és ma sem tekintik nemzetiségnek és ugyanazt a tökéletes jogegyenlőséget élvezték és élvezik, mint a többségi román nép. „Le akarnak e privilégiumról mondani?“ — kérdezte — „el akarják különíteni magukat a román nemzet-től? De — folytatta — „alkalmazható-e egyáltalában a zsidókra a kisebbségi szerződés? Az a szerződés az osztrák-magyar monarchiától elszakított területek magyar és német lakosságára vonatkozik s nem nyerhet alkalmazást a régi királyság területén a zsidókkal szemben, kiknek jogviszonyait az ország törvényei szabályozzák.“

Hogy mindez — valószínűleg szándékos — tévedés, azt mindenki tudja, aki a kisebbségi szerződéseket ismeri. Az mindenesetre sajátos a romániai zsidókérdésben, hogy maga a zsidóság sem döntötte el egyöntetűen nemzeti státusát. Románia az a furcsa ország a világon, melyben a zsidóság legalább négyfelé tartozik: a régi királyság területén a többségi román néphez, Erdélyben egy részük a magyarsághoz, Bukovinában a németiséghez számítja magát, míg a besszarábiai zsidók önálló kisebbséget, valami cionizmust akarnak alkotni.

Hogy a Goga-kormány politikája a zsidósággal szemben milyen határok között mozgott volna, azt a kormány rövid élete mellett is el tudjuk képzelni; csak azt nem tudjuk, hogy a zsidóságnak a kormány által felállított kategorizálása lett volna-e reá befolyással?

Kétségtelenül egészen más légkört akart a Goga-kormány teremteni a szerinte valóságos nemzeti kisebbségekkel szemben. „A magyar kisebbséget“, — mondta a miniszterelnök elébb idézett Frankfurter Zeitung-beli nyilatkozatában — „nem fenyegeti semmiféle veszély. A kormány nem tervez rendszabályokat, melyek a magyarságot természetes jogai gyakorlásában korlátoznák. A román állam gyarapodhatok és erősödhetik anélkül, hogy szüksége volna arra, hogy a többi, együttélő nemzetiséget elnyomja. Míg a kisebbségek nem cselekesznek államunk egysége ellen, addig minket nem zavarnak.“ Még nyugodtabb jövőt ígért Goga a német kisebbségeknek. „A romániai németekről“, — mondta ugyanakkor — „a legnagyobb nyíltsággal beszélhetünk. Kulturális örökségeikkel, százados civilizációjukkal, nagyszerű közgazdasági tulajdonságaikkal, rendszeretükkel és fegyelmezettségükkel lojális állampolgárai Romániának, akik utógondolat nélkül csatlakoztak a román államhoz. Nekik is érdekük, hogy a román állam gyarapodjék és erősödjék.“

A magyarságnak, természetesen, állást kellett foglalni az új politikai helyzetben. A Tatarescu-kormány idejében, a decemberi választások alkalmával a magyar párt önálló listával ment a küzdelembe. A választás eredményéről volt szó e folyóirat ezt megelőző számában.

A Goga-kormányal szemben más volt a helyzet, mint a liberális éra alatt. Az új kormány — mint fentebb idéztem a miniszterelnököt — elnéző és megértő magatartást ígért s a magyar párt lojálisán fogadta az ígéretet. A párt vezetősége tárgyalásba bocsátkozott a kormánnyal s eredményeképpen az utolsó pillanatban, a kormány bukását megelőző napon választási egyezmény jött létre a kormány és a magyar párt között. A megegyezésben a kormány tizenhat képviselői és nyolc szenátusi mandátumot biztosított a pártnak.

Mi nem akarjuk a párt e lépését megjegyzéssel kísérni. Bizonyos, hogy azt sem magyar, sem erdélyi román körökben nem fogadták megnyugvással. De eszünkbe jut Jakabffy Elemérnek egy cikke, melyet az 1931 tavaszi választások előtt írt, s amelyben többek között ezt írta: „Eddig csak egyszer történt, hogy a kormánnyal menve könnyű volt számunkra a választás. Meg is bántuk, hogy a dolog könnyebb végét fogtuk meg. A párt most az önálló küzdelem felvételét határozta el. Ali nem előszobázunk a hatalom birtokosainál, közlünk egy lépést sem tesz senki azok felé, kik mind jobban megmutatják, hogy politikai ideáljuk a diktatúra, s mi fegyvertársakat sem keresünk, hanem bizunk abban, hogy jól megszervezett tömegeink diadalra viszik zászlóinkat.“ Ezek férfias szavak voltak.

Az egyességnek persze semmi jelentősége sem lett, mert a Goga-kormány másnap megbukott.

A CHRISTEA-KORMÁNY nem volt olyan beszédes, mint előzője, tagjai nem nyilatkoztak a világ minden sarkában, Bukarestben, Genfben és Londonban. Kisebbségi politikájukat se árulták el. Az a két hónap, mely a kormány megalakulása óta eltelt, nem elég, hogy képet nyújtson, melynek alapján azt meg lehessen állapítani.

A kormány megcsinálta az új alkotmányt, melyben — mint írtam — megállapítja az állampolgári kötelezettségeket és kimondja a törvény előtti egyenlőség elvét: kisebbségekről nem szól. Az alkotmány közzététele alkalmával népeihez intézett királyi szózatban ez állt: „Az új alkotmányban határozott alakot ölt a román nemzet elsőbbsége, mely áldozatok árán és hitével létet adott nemzeti államunknak“. S aztán folytatta: „Egyenlő bánásmódot biztosítunk Románia földjén évszázadok óta élő másfajú népek számára“. Hallgatás és beszéd egyformán ellentétben áll egymással s az a kérdés, hogyan fogja a kormány a jövőben ezt az ellentétet kiegyenlíteni?

Március elején a kormányban mint tárcanélküli miniszter helyet foglaló Vajda Sándort megbízták a kisebbségi ügyek vezetésével. A magyar sajtó megnyugvással vette tudomásul. Vajda „Erdély szülöttje“, — írta a „Keleti Újság“ — „ő maga is a kisebbségi román népek volt reprezentánsa s a magyarság sorsát nem nézi a gyűlölet és elfogultság prizmáján keresztül; megbecsüli a magyarok önértetes magatartását, nemzeti hagyományaikhoz való ragaszkodását és elítéli a múltnak azt a kinövését, mely a kisebbségi kérdést bérelt toliakkal tartotta elintézhetőnek.“ „Illetékesebb kézbe, mint Vajdáéba, a kisebbségi kérdés nagy és bonyolult problémájának megoldása nem kerülhetett volna“ — írta a nagyváradi „Szabadság“.

Azt, hogy a kisebbségi politika milyen irányt készül venni, egypár jelenség elárulja.

Említettem, hogy az ország közigazgatása túlnyomóan katonai kézbe és ostromállapot alá került. Ezen az alapon a kolozsvári VI. hadtest parancsnoksága, melynek hatásköre Erdély nagy részére és Biharra, Szatmárra terjed, rendeletet adott ki. E rendelet szerint:

„Tilos bármilyen célú gyűlés vagy összejövetel a hadtestparancsnokság előzetes engedélye nélkül. Eljegyzések, esküvők, keresztelők, falusi bálók, előadások, estélyek, kulturális előadások tartására városokban a rendőrség, községekben a prefektúra előzetes engedélye szükséges.

Tilos minden politikai propaganda, politikai eszmék személyes terjesztése.

Tilos minden megnyilvánulás, bármily módon és eszközzel is történjék, ha az a román nemzeti érzés gyalázásának vagy megsértésének minősíthető. Ilyenek: *a)* a tiszteletlen magatartás a nemzeti zászlóval vagy a nemzeti himnusszal szemben; *b)* tiszteletlen magatartás a hivatalos nyelvvel szemben; *c)* tiszteletlen magatartás a nemzeti ünnepek iránt; *d)* a többségi román elem, a román állami intézmények és a román nemzeti történelem lebecsülése vagy megcsúfolása.

Tilos minden olyan megnyilatkozás, bármilyen módon és formában, amiből arra lehetne következtetni, hogy a román állam jelenlegi határai változást szenvedhetnek.

Tilos minden olyan akció, mely az államvallás vagy annak papjai elleni lebecsülésben vagy tiszteletlenségben nyilvánul meg.

Hivatalos és közintézményeknél tilos a köztisztviselők részéről a hivatalos nyelven kívül más nyelv használata.

Társas gépkocsikon vagy villamosokon az állomások bejelentése csak a hivatalos nyelven történhetik.

Kikiáltók és árusok nyilvános helyen csak a román nyelvet használhatják, hasonlóképpen minden kiragasztott reklám csak román nyelvű lehet.

A sajtóban és minden más közlésben szigorúan tilos a helységek, megyék és országrészek más elnevezésének használata, mint a hivatalos nyelven.

1938 április 1-ig az összes kereskedelmi cégek, bankok, iparvállalatok, minden más vállalat és szabadfoglalkozásúak cégtáblái román nyelvre és pedig helyes román nyelvre írandók át. A jelenlegi idegen nyelvű felírások elfedése bármilyen módon történjék is tilos.“

Hogy ezek a katonai rendelkezések azután hogyan fejlődtek tovább, mutatja a bihari prefektus rendelete, mely a katonaság rendeletét magyarázza és, példának okáért, a következőket mondja:

„Közüntvények tisztviselői semmi körülmény között nem használhatnak más nyelvet, mint a hivatalos nyelvet. A községekben a dob útján való közzététel csak románul történhetik. Autóbusz- és villamoskocsi állomásain a megállás és indulás jelzését csak románul szabad megtenni. Tilos, hogy utcákon és köztereken újságok vagy más áruk eladói más nyelven kiáltozzanak, mint román nyelven. Akik nem tudnak románul, azok az ilyen foglalkozástól eltiltatnak. Az összes reklámokat román nyelven kell kiírni.

Nemzeti zászlónkat teljes méltósággal kell tisztelni és csak a nemzeti ünnepeken és a törvényben előírt alkalmakkor szabad kitűzni. A zászlók az előírt nagyságúak kell hogy legyenek és nem lehetnek szagatatottak vagy elmosódott színűek.“

Voltak más jelenségek is.

Az igazságügyi minisztériumban törvény készült, melynek értelmében mindazokat a közjegyzőket elmozdítják, akik nem beszélnek tökéletesen az állam nyelvén.

Hasonló rendeleteket bocsátottak ki a besszarábiai hadtestparancsnok és prefektusok is, ahol ezáltal az orosz és ukrán nyelv szorul ki a közéletből. Ugyancsak Besszarábia területén a belügyminiszter folytatta a Goga-kormány lapbetiltásait s megtiltotta az összes Besszarábiában megjelenő orosz, ukrán és jiddis nyelvű lapok kiadását egy magyarul szerkesztett zsidó lappal, a „Zsidó jövővel“ egyetemben.

Úgy látszik, nem fognak megszűnni a hírhedt nyelvvizsgák sem. Március 28-ára a kolozsvári postaigazgatóság 120 tisztviselője volt Kolozsvárra s ugyanannyi Temesvárra rendelve a Bánságból nyelvvizsgára. Kolozsvárit ez alkalommal nemcsak hivatalnokok kellett, hogy jelentkezzenek, hanem harminc útkaparó is. Útkaparó — hogy ne legyen kétség felőle, mert kétségtelenül fontos állami érdek, hogy ne magyarul, hanem románul kaparják Nagy-Románia sáros országútjait.

A kisebbségi élet egyik problémájának rendezését a Christea-kormány is folytatja: az állampolgárság rendezését. De ez nem tartozik ide, nem vonatkozik a magyarokra. Igaz, hogy a román sajtó egy része, a „Curentul“ és — talán bosszúból a Goga-féle paktum miatt — a nemzeti parasztpárti „Dreptatea“ azt kérdezte, hogy „miért csak a zsidók, miért nem a magyarok is? miért nem vonatkozik az állampolgárság felülvizsgálása egyformán az összes »idegenekre« miért

csak a zsidókra?“ De eddig nincs jele, hogy a kormány ki akarná terjeszteni a felülvizsgálatot.

Egy nem a kormány intézkedésétől függő kérdés, az országos ügyvédszövetségnek az a határozata tartja már hetek óta izgalomban a kisebbségi ügyvédeket, mely nyelvvizsgára akarta kötelezni őket. Pár nappal ezelőtt (április 9-én) új, enyhébb határozatot hozott a szövetség, melynek értelmében azok az ügyvédek, akik tanulmányaikat az országban végezték s okleveleiket ott szerezték meg, non kötelesek nyelvvizsgát tenni. De amennyiben egy ügyvédről az ügyvédi gyakorlat folyamán kiderülne, hogy nem tud tökéletesen az állam nyelvén, az illetékes kamara kérheti az illető ügyvéd nyelvvizsgájának elrendelését.

Az ALKOTMÁNY TEHÁT MEGSZÜNTETTE a népképviselői törvényhozási rendszert és a törvényhozást érdekképviselői alapra helyezte. Ez azt jelenti, hogy a pártok, a magyar párt is, meg kell, hogy szűnjenek.

A kisebbségi sajtó foglalkozott a kérdéssel. A németeknek most sem lesz nehéz; náluk, mint a „Südst“ írja, a pártot teljesen helyettesíteni fogja a „Volksgemeinschaft“. Úgy látszik a magyar sajtó is effélére gondol. „A népkisebbségi pártokban eddig sem a szokásos pártpolitizálás folyt“ — írta a „Magyar Lapok“, — „hanem bizonyos néprajzi egységeknek önmagukra vonatkozó társadalmi tevékenysége. Ha forma szerint pártoknak is nevezik ezeket az alakulatokat, lényegükben nem azok, hanem egy-egy kisebbségi népközösség, egy-egy nemzetiség Összefoglaló testületé.“ A „Keleti Újság“ Bethlen Györgyre, a párt elnökére hivatkozott, aki, a lap szerint, hasonló felfogást nyilvánított már előbb is. „A magyar párt^{EC} — vigasztalja magát már előre a lap — „más dolog, mint a hatalomért versengő román pártok; a magyar párt soha sem kerülhet kormányra, annak a szerepe az, hogy őrt álljon a magyarság érdekei mellett és fejezze ki a törvényhozásban a magyar álláspontot. Ezt megselekedheti más, nem politikai alakulat is, amilyen volt a kezdetek kezdetén a „magyar szövetség“.

Március 30-án az első Christea-kormány lemondott, de azonnal megalakult a második, melyben a tárcanélküli miniszterelnökök nem kaptak helyet. Első cselekedete volt, hogy feloszlatta a politikai pártokat.

Hogy az új kormány és egy esetleg összeülő új törvényhozás sorsa mi lesz, azt a jövő fogja megmutatni.

SZÁSZ ZSOMBOR

FIGYELŐ

SZABADSÁG A MIKROFON ELŐTT

A RÁDIÓ hatalmas élősdí szervezet, előadóí túlnyomóán a szépirodanémetzedék lép a mikrofon elé, mely születése óta ismeri és szellemében ráidegződött. Váíjon akkor is élősdí marad? Feleletül csoportosítáni kell a rádióelőadásokat.

Irodalmi fölfedezésre, az íróí híí első hítelesítésére a rádió valószínűleg ezután sem hívatott, legalább nem elsősorban. Kezdő írók értékeről egy szűkebbkörű s összefüggő olvasóelit dönt; e szerepében soha semmiféle technikai forradalom — például a „boulevard sajtó“ fölfedezése — sem ingatta meg komolyan. Az íróí régen is, ezután is a kiadó és a folyóiratok, illetve a könyvek és folyóiratok elitolvasója teszi íróvá. A napilapok már jóval kevésbbé, ők az új tehetséget csak szűkebbkörű hítelesítés után fogadják be s népszerűsítik. Még jobban áll ez a rádióra. Hallgatósága olyan nagy, olyan elütő származású és kevert ízlésű, méreténél és társadalmi tagoltságánál fogva annyira passzív, hogy válogatásra, egységes irodalmi ítéletre alkalmatlan. Eddig nem is igen akart íróí avatni, névtelenektől húzódik, fél, hogy egy ismeretlen társadalmi réteg képviselőí. Az irodalmi híí útja a barátí körtől az országos visszhangig évszázadok óta egyforma s most is, mint hajdan, az írott szövegen alapul, melyet olvasni kell s nem elég futólag hallgatni. A rádió tehát a szépirodalmi előadót valószínűleg ezentül is az irodalomtól veszi át.

A tudományos előadó személye még kevésbbé vitás. Senki sem válik hívatott szakemberré azzal, hogy egy nyelvészeti, történelmi, művészeti, orvosi, élettani, természetrajzi, mezőgazdasági stb. kérdést rádióelőadás céljából alkalmilag megvizsgál. A jó ismeretterjesztő előadás laboratóriumi melléktermék, a rendszeres kutatás forgácsa. Ha egy rádió prózai műsorát kizárólag belülről szerkesztik, a műsorszerkesztő — enciklopédikus műveltség híján — óvatosságból olyan aktív tudóshoz fordul, akiről fölteszi, hogy napi munkájában a legújabb tudományos álláspontot is megismeri. Ha viszont egyik-másik tárgykört külső szakbizottság állítja össze a rádiónak, már csak tudományos meggyőződésből és összetartásból is a tudomány aktív munkását szemeli ki. Alkotó tudósok — rövid mikrofontyagorlat után — nemcsak megbízhatóbban, de rendszerint mulatságosabban, ötlete-
sebben népszerűsíteneik, mint a foglalkozásszerű népszerűsítő.

A rádió prózai műsorában azonban mindinkább egy eredeti műfaj is kialakul. Az újságkrónikás, publicista és színházi Conférencier közé helyezem azt a képzeletbeli, eszményi „rádiókrónikás“ -t, aki egy láthatatlan, szinte lelkiismereti hanggá válva, a népszerű író s a személyes hatású színházi Conférencier erényeit egyesíti. Roppant nehéz a dolga. Egy négy szemközti beszélgetés bensőségéhez s ugyanakkor sokmillió fül roppant akusztikájához alkalmazkodik, millió hallgatóval s ugyanakkor mégis egyenként, négy fel közt megbeszéli legemberibb gondoljait, ő a „mindennapi élet

moralistája“, a rádió tömeghatását egyéni gondolatébresztéssel ellensúlyozza, a kollektivizált tömegben a magános emberig hatol, mindig megmarad magányához szól. Fölhasználva a testetlenség illúzióját, vándorló, tér fölött és zajok között lebegő baráti hanggá válik. Előreláthatólag e műfaj első igazán érett formájában a „mindennapi élet moralistája“ összeolvad a helyszíni közvetítővel s a rádió összes utánozhatatlan előnyeit kiaknázza: az egyidejű négyszemközti intimitást és tömegközlést, valamint a csekély térbeli kötöttséget.

A személyi kiválasztással párhuzamosan a tárgyválasztás problémája is fölmerül. Olyan előadót válasszunk-e, aki maga dönt a tárgyról, vagy a tárgyat kell-e előbb kiválasztani s ahhoz megfelelő előadót keresni?

E kérdésre a rádiópróza szépirodalmi és ismeretterjesztő kettős szerepe szerint kétféle a válasz. Első esetben a már vázolt személyi korláton kívül nehéz és fölösleges a tárgyat is előírni. (Természetesen a rádiókrónikást is szépirórnak számítjuk.) De az individuális szépirodalmi tárgyszabadsággal a ciklikus, tehát hosszabb lejáratú irányítás még összefér. Egy-egy rádióforma: párbeszéd, zenés kép, prózával vagy zenével kevert versmondás stb. kiaknázása után a prózai vezető újakkal kísérletezik s a szabad tárgyválasztást az új szépirodalmi ciklus irányába befolyásolja.

Az ismeretterjesztéssel már jóval nagyobb tárgyi kötöttség jár. A kezdő idők igénytelen műsorával összehasonlítva, a rádió nemzetnevelő szerepe egyre bővül, erre utal az Institut International de Coopération Intellectuelle 1935. évi ankétja is a rádió intellektuális feladatairól. Kiegészítésül hozzá kell tennünk, hogy ez a szerep fordítottan aránylik az általános műveltséghez. Ha magas egy ország műveltsége, a falusi népkönyvtárak, mindenféle szétszórt szabadegyetemek, nagymultú vidéki lapok stb. mellett a rádió csak járulékos kultúreszköz, „primus inter pares“, sekélyebb műveltségű országban ellenben a villamosítás és az olcsó népvéők egyesített fölhasználásával az autonóm vidéki művelődést központilag pótolja. Ilyen országban az ismeretterjesztő előadások tárgyát föltétlenül irányítani kell. A gyakorlat egyébként is eldöntötte a kérdést. Európa legtöbb rádiója rátért a tudományos tárgysorozat és szerző előzetes és együttes kiválasztására. Ma már inkább az a probléma, mikép osszuk fel az ismeretterjesztést szellemi és természeti tudományokra s hogyan alkalmazzuk a különböző nemzetek társadalmi, foglalkozási stb. tagoltságához. A kezdeményező mindenestre maradjon a rádió. Szépirodalmi előadásoknál a személyi kiválasztás szabad tárgyválasztással és legfeljebb ciklikus irányítással párosulhat, ismeretterjesztésnél az állandó tárgyi kötöttség is ajánlatos, sekélyebb műveltségű országokban pedig egyenesen elkerülhetetlen.

De a személy- és tárgyszabadság kérdése a rádiókézirattal kapcsolatban is fölmerül. Melyik jobb: a szabad előadás vagy az olvasott szöveg? Végleges válasz előtt a rádiódráma játékmódjára utalok. Akármilyen nagy mimikái átéléssel játszanak a színészek, színpadi gyakorlatukkal ellentétben mindig olvassák a szöveget. A kötött és felolvasott szöveg tehát kellő előkészítés után nem hátráltatja a természetes előadást.

Bonyolultabb az írott vagy rögtönzött fogalmazás kérdése.

A rádióelőadóra nyomasztó felelősség hárul. Virtuálisan minden emberhez szól, aki ért a nyelvén s erős a készüléke. A legkisebb tárgyi tévedés aránytalan rombolást okoz. Akármilyen elvont és érdektelen az előadás, mindig százezres közönségre kell gondolni s a felelősség is ehhez mért. Már pedig ekkora felelősséget csak átgondolt, megírt és ellenőrzött szöveggel lehet vállalni. Az ismeretterjesztő, nemzetnevelő előadásokat tehát az óriási rádióakusztikával összefüggő felelősség miatt föltétlenül meg kell írni.

A szépirodalmi, szórakoztató előadások kéziratkénszere vitathatóbb. Különösen a rádiókrónika csábít rögtönzésre, az alkalmi fogalmazás utolérhetetlen bensőségére. A rádióba maholnap minden műfaj, minden kísérlet, minden ötlet bekerül, csak a pillanat ihletét tiltják ki. Okos, igazságos ez?

Ha a tudományos rádióelőadások szövegproblémáját a velejáró felelősség tisztázza, a szépirodalmi rádióelőadására viszont a lélektan felel. Szabad előadás, rögtönzés elképzelhetetlen a rögtönző és a nézők összejátszása nélkül. A rögtönző a tekintetek bővületében él, egy látható és szinte testileg érzékelhető várakozás ösztönzi. Ilyenről szó sincs a rádióban. Ellenkezőleg. Lobogó képzelőerővel sem lehet a magány tévérzetétől szabadulni, a rádióelőadó látszólag monologizál és nem rögtönöz. Ebben a lelkiállapotban épp a kézirat siet segítségére. A szövegolvasás fokozatosan megszabadítja a magányérzéstől, a ügyelem vagy tetszés külső jele nélkül is egyforma meggyőződéssel beszélhet. Külső biztatás híján viszont nem lehet 15—20 percig egyforma meggyőződéssel rögtönözni, tréfálni megéppenséggel nem.

De csonka volna a hallgató öröme is. A jó szabadelőadó legalább annyira köt a tekintetével és mozdulatával, mint a beszéddel. Ha tekintet és mozdulat, szóval a vizuális inger hiányzik, a szabad szó és kötött szöveg éles határa elmosódik s a megfontolás a biztosabb kötött szöveg javára dönt.

Egyrészt a roppant rádióakusztikával járó felelősség, másrészt az előadói magányérzettel összefüggő lelkiállapot az összes rádióelőadás kéziratkénszere mellett szól.

Ezt a kéziratot azonban rádiószerűvé kell tenni. Majdnem azt írtam: hangolni. A rádió fiatal szervezet, munkatársai járatlanok sajátos alkataban, nem ismerik a rádióviszhang törvényeit. Irodalom és tudomány a renaissance óta majdnem teljesen átnyergelt az írásbeliségre, a nyelv, a mondatritmika stb. egy egyoldalú közlésforma hatása alatt áll. A rádió ellenben a hallásra támaszkodik s a fennmaradó íráskultúrával párhuzamosan helyreállítja az ókori és középkori művelődés auditív formáját. E csöndes forradalomnak előreláthatólag rendkívül nagy a szellemi hatása. Ma a kezdetén tartunk, a rádiókéziratokon még kevés a nyoma. Ahogy világképünk, életformánk stb. elmaradt a technikai lehetőségek mögött, a rádióelőadó sem alkalmazkodott még a hatalmas új hangszerhez.

Eszményi szempontból tehát egyelőre minden szöveget át kell írni, rádióra kell alkalmazni. Lehet, hogy a jövőben lesznek „rádiófrók“, szakszerű szövegüket éppen úgy nem kell majd átdolgozni, ahogy egy eredeti hollywoodi forgatókönyvet sem kell filmre alkalmazni. Ám a helyes és végleges fejlődés valószínűleg nem a hivatásszerű rádióíró, hanem egyszerűen a kétféle kifejezési formában: az írásos és auditív közlésben egyaránt jártas író felé vezet. A rádió élősdiként kezdte, önálló nemzeti és humánus feladatai mellett tovább is az irodalom s a szellemi és természeti tudományok nemes szándékú, hatásos élősdije kell hogy maradjon.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

AZ ÖTVENÉVES MÁTYÁSFÖLD

ASZŰK UTCÁK mentén, apró telkeken, egymás melletti összevisszaságban átfogó terv és szakszerű útmutatás nélkül keletkezett sivár pestkörnyéki épületkonglomerátumban, ahol a tűzfalas viskók, ólak és félszerek, a néha csinos, sokszor ízléstelen villaszerű épületek és emeletes házak egymást nyomják agyon, valóságos oázist alkot az ómátyásföldi villa-telep, amely ebben az évben ünnepli alapításának ötvenedik évfordulóját.

Az ómátyásföldi villaváros alig 300-nál több, legnagyobbbrészt 600—900 négyszögöl területű, szinte kivétel nélkül jól ápolt kertek övezte családi házból áll. Harmincholdas parkját körülölelő, árnyas fák szegélyezte utcái egyformán 15 m szélesek. A telep a budapest—gödöllői országút és a HÉV vonala mellett, 8½ km-nyi távolságra a Keleti pályaudvartól, a Gellérthegy magasságában fekvő fennsíkon terül el. Magas fekvése és gazdag növényzete biztosítja egészséges levegőjét, a jól ápolt kertekben öntözésre elfogyasztott nagy vízmennyiség elpárolgása pedig az erős nyáresti lehüléseket.

A telepnek szép temploma, elemi iskolája, nyolcosztályos gimnáziuma, saját víz- és villamosműve, valamint hatalmas strandfürdője van. Ezek az intézmények, valamint szépen ápolt parkjai és a kényelmes padokkal ellátott nagy parkerdő Mátyásföldet kellemes üdülőhellyé teszik. A telep alapítója és a most felsorolt kultúrintézmények megteremtője a Mátyásföldi Nyaralótulajdonosok Egyesülete. Az egyesületnek elsősorban gazdasági téren mozgó tevékenységét szerencsés módon egészíti ki a belőle kinőtt Mátyásföldi Lawn Tennis Club társadalmi és sporttevékenysége. A klubházat — amely tíz jól ápolt tennispálya közepén a parkerdőben fekszik — az anyaegyesület 1935-ben üdülőházzá bővítette ki és tágas terraszos kerttel, valamint központi fűtőberendezéssel látta el. Az ekként kibővített épület s annak környezete valósággal díszíti a nagy parkerdőnek és nemcsak sportcélokat szolgál, hanem egyben a kaszinó szerepét is betöltve, a telep egész közönségének szórakozási igényeit szolgálja. Télen-nyáron itt zajlanak le a bálók, koncertek és egyéb összejövetelek, míg a mozgófénykép- és színelőadásokat a gimnázium színpaddal, öltözőkkel és modem vetítőházzal is felszerelt hatalmas tornatermében tartják.

Élénk társadalmi élete, egészséges fekvése, tanintézetei és a főváros közelsége a jó középosztály kedvelt tartózkodási helyévé tette a telepet.

Külön említést érdemel a gimnázium gazdag felszerelése, az iskola-épület közelében létesített erdei iskola, valamint a parkerdőben most épülő hatalmas sporttelep, amelyen 400 méteres futópálya, szabványos futballpálya, kosárlabdó-, diszkoszvető stb. pályák állanak majd rendelkezésre. A gimnázium már eddig is az elsők közé küzdött fel magát. A középiskolai versenyeken általános feltűnést keltett a mátyásföldi gimnázium sportteljesítménye és az ifjúság kitűnő testi fejlettsége, amely utóbbi egyéb tényezők mellett az egészséges környezet és jó levegő hatásának köszönhető.

Az államilag kinevezett kiváló tanárok vezetése alatt működő egyesületi gimnázium növendékeinek száma 320—350, noha az intézet csak 1932-ben létesült.

Úgy a telep alapításának mint kifejesztésének és felvirágoztatásának érdeme kizárólag a fennállása ötvenedik évfordulóját ez évben ünneplő Mátyásföldi Nyaralótulajdonosok Egyesületét illeti. Noha ez soha semmi-féle közület — állam, megye, község — vagy más társadalmi szerv részéről anyagi támogatásban nem részesült, ma már több mint másfélszáz ezer pengős évi költségvetéssel dolgozik és rendes bevételeiből kb. évi 50.000 pengőt tud beruházásokra, illetőleg azok költségeinek törlesztésére fordítani.

A telep fenntartásához a politikai község a múltban és a jelenben egyaránt oly csekély összeggel járult, illetve járul, hogy az csak a közvilágítási költségek kisebbik részének fedezetére elég. A telep minden egyéb szükségletének kielégítéséről mindenkor az egyesületnek kellett és kell gondoskodnia.

Ez az egészen különleges, talán egészen egyedülálló jelleggel és működési körrel dolgozó társadalmi egyesület 1887-ben akként alakult, hogy néhány vagyonos budapesti polgár ebbe az egyesületbe tömörülve, nyaralótelep alapítása céljából szerződést kötött a cinkotai uradalom akkori tulajdonosával a mai Ómátyásföld területét alkotó birtoktest egy részére nézve.

Éz a szerződés: 1. Elővételi jogot biztosított a megalakuló egyesület részére oly értelemben, hogy a cinkotai uradalom másnak nem adhatott el telket, mint az egyesületnek, vagy annak, akit az egyesület mint vevőt prezentál. 2. A telekárát négyszögölenként 65 krajcárral minimalta, a tényleg elért ár ezt meghaladó részének fele az eladásokat közvetítő egyesületet illette. 3. A tagok részére biztosította az erdő ingyenes használatát üdülési célokra. 4. Az utcák szélességét 15 méterben állapította meg. 5. Kikötötte továbbá a szerződés, hogy a telkek 600 négyszögölnél nem lehetnek kisebbek, 6. minden vevő tartozik belépni az egyesületbe és hogy 7. minden vevő túrni tartozik a telkére az átírás alkalmával telekkönyvileg bekebelezett ama tulajdonjogi korlátozást, hogy magát az egyesület mindenkori alapszabályainak és a közgyűlés, valamint a választmány jogerős határozatainak aláveti. Már az egyesület eredeti alapszabályai olyan rendelkezéseket tartalmaztak, amelyek a telep kertváros jellegét egyszersmindenkorra biztosítani alkalmasak voltak. Ilyenek: a villaszerű építkezés, a terveknek az egyesület részéről való előzetes elfogadása, az alapszabályokban előírt határvonal-távolságok betartása, bizonyos építkezési előírások; állattartás, kocsmá, bolt, mészárszék, gyár, ipartelep stb. létesítésének tilalma stb.

Az egyesület tagjai ilyen konstrukció mellett tulajdonképpen nem is fizikai személyek, hanem a telepen létesülő mindenkori telkek mindenkori tulajdonosai, ami kifejezésre jut abban is, hogy a tagsági díj a telektulajdonos telke után négyszögölenként nyer megállapítást. (Ézidőszerint évi három fillérben.)

Megtörtént már, hogy az egyesület valamely tagot valamely okból kirekesztett. Ez jogait nem gyakorolhatta, de azért kötelezettségeitől nem szabadult, mert ezek nem őt, hanem a telket terhelik. A kialakult bírói gyakorlat szerint nem kell bevárni míg a tag felvételét kéri, az új tulajdonost egyszerűen taggá nyilvánítja a választmány és ha az illető megtagadja pl. a tagsági díj fizetését, a bíróság elmarasztalja.

Az egyesület — tehát a tagok közössége — érdekeinek ez az ügyes körülbástyázása számtalan esetben hasznosnak, a kertvárosjelleget és egységesség megóvása érdekében szükségesnek bizonyult.

A bölcs előrelátással és sok gyakorlati érzékkel megfogalmazott kikötéseknek köszönhető a mai igényeket is mindenben kielégítő, példásan szép és rendezett telep gyors fejlődése. Az eredetileg lekötött mintegy 75 holdnyi területű birtokrészen a telkek gyorsan elkelték annak ellenére, hogy az

egyesület a jelentkező vevőket társadalmi szempontból is megrostálta és már 1889 januárban további 75 hold jelöltetett ki parcellázásra. Mivel a telkek ára már az alapítás harmadik évében 3 forint 50 krajcára emelkedett, az egyesület a reá eső eladási jutalékból tekintélyes pénzhez jutott, melyből már 1891-ben örökáron megvásárolta az erdőt a vendéglőépülettel együtt.

A későbbi évek folyamán is több opciós szerződés jött létre újabb és újabb csatlakozó területekre nézve. A 65 krajcáron felüli vételáron ezeknél is 50—50 százalékos arányban osztozott az eladó az egyesülettel, de ekkor már 3 forint 50 krajcárnál olcsóbb áron eladást eszközölni nem lehetett.

Több telket vásárolt a HÉV is, amelynek cinkotai vonala mint gőzvasút 1888-ban helyzetetett üzembe.

A telekeladásokból az említett 50 százalékos részesedési alapon olyan szép összegek folytak az egyesületi pénztárba, hogy azokból a telep rendezés, fásítás stb. költségeit fedezni tudta, de segítségére volt a feladatok megoldásában a tagoknak szinte az első naptól kezdve kialakult példás összetartása és lokálpatriotizmusa, amely Mátyásföldön szinte csodákat művelt.

Nemcsak az történt, hogy a vagyonosabb tagok közül mindig akadt néhány, akik egy-egy közcélú feladat megvalósítását természetbeni és készpénzbeli adományaikkal elősegítették, de társadalmi összejövedeleik — bálók, koncertek, bazárok stb. — rendezésével is komoly összegeket tudtak „összetáncolni“.

Az ilyen módon létesült intézmények közül első helyen kell megemlítenem az elemi iskolát, amely már 1898-ban, tehát tíz évvel az egyesület megalakulása után megnyílt, az egyesület által erre a célra emelt épületben és a szép római katolikus templomot, amely a Beniczky Gábomé sz. Batthyány Hona grófnő ajándékozta telken az egyesület tagjaiból Paulheim József elnöktele alatt megalakult Templomépítő Bizottság buzgalmából 1905. évi augusztus 27-én adatott át rendeltetésének.

A templom céljára rendezett mulatságok között említést érdemel az 1903, illetve 1904 nyarán rendezett „bazar“; az előbbi 2307.66, az utóbbi 5309.40 korona tiszta bevétellel zárult. Ezeknek az összejövedeleeknek a vonzóerejét nagyban növelték a fővárosi művészek és írók, akik közül számosan voltak mátyásföldi villatulajdonosok.

A nagyobb feladatok megvalósítása természetesen amortizációs kölcsönök igénybevételel történt, amelyek felvételét a nagy egyesületi vagyon és a rendszeres, biztos egyesületi jövedelem tette lehetővé. Az 1902-ben felvett 80.000 és 1911-ben felvett 125.000 koronás kölcsönökön kívül ismételtlen jegyzetetett az egyesület kisebb „belső kölcsönöket“ is.

Így már 1891-ben kibocsátott a tagok között terepszabályozási célokra 100 darab 20 forintos részjegyet, 1894-ben a vendéglőépületnek kibővítésére 5 százalékkal kamatozó 100 forintos részjegyeket és 1924-ben — amikor már amortizációs kölcsön nem volt — négyszögölenként tíz aranykoronás kölcsönt vett igénybe azoktól a tagoktól, akik ennek nyújtására önként hajlandóknak nyilatkoztak.

A nagyobb létesítmények közül külön említést érdemel az 1902-ben megnyílt uszoda — a mai strandfürdő — és az 1911 nyarán üzembe helyezett villanytelep és vízmű, amelyek mindegyikét az egyesület tagjaiból alakult külön társaságok hívták életre — részjegyek jegyzése útján — és amelyeket később, még pedig 1920-ban akkor váltott meg az egyesület, amikor mindkét üzem nehéz helyzetbe jutott és szükségessé vált megmentésük.

Az uszoda első befektetési költsége 1902-ben 33.673 forint 41 krajcár, a villanytelepé és vízműé 1911-ben 315.000 korona volt, amely utóbbihoz maga az egyesület 125.000 korona értékű 100koronás részjegy jegyzésével járult.

A parképület részletekben épült. Az 1891-ben megvett favázás emeletes téglapülete 1894-ben kibővítették két szilárdépítésű hatalmas oldal-szárnyal, — melyek közül az egyikben egy 23 m hosszú, 11 m széles és 9 m magas koncert- és báltermet helyeztek el — majd 1895-ben elhatározták a régi középső épület lebontását. Erre azonban csak 1902-ben kerülhetett sor. Az így teljessé vált hatalmas „Parkszálló épület” sok víg estének és éjszakának lett színhelye. 1932 óta fokozatosan gimnáziummá épült át. Ma a volt sötét pincehelyiségek is angol aknákkal világított, jól szellőző, száraz, egészséges, derűs helyiségek, amelyek zeneterem, cserkészotthon, zuhanyfürdő stb. célokat szolgálnak. Az intézet gazdag szertáraival és gyűjteményeivel a tankerület egyik legjobban felszerelt középiskolája.

Addig, amíg a telep élelmezése probléma volt, az egyesület e téren is tevékenykedett, sőt 1907-ben a tagok — megint csak részjegyes alapon — megalakítottak egy Fogyasztási Szövetkezetét is, amely később beleolvadt a budapesti „Háztartás” szövetkezetbe.

A telepet a minisztérium 1934-ben az 1927. évi XVI. t.-c. alapján üdülőhellyé nyilvánította és a belügyminiszter az Üdülőhelyi Bizottság feladatkörével az egyesület választmányát ruházta fel.

A telep gyors fejlődését a háború megakasztotta. Intézményeik elavultak, elkoptak, megrongálódtak s az egyesület anyagi gondokkal küzdött. 1930 óta azonban közel 300.000 pengő beruházásával az egyesület összes intézményeit modernizálta, kibővítette és racionalizálta, s újolag felvirágoztatta a telepet. Ezek nyomán hatalmasan emelkedtek az egyesület rendes bevételei, amennyiben azok:

1933- ban	110.000 P,
1934- ben	133.000 P,
1935- ban	150.000 P,
1936- ban	155.000 P,
1937- ben	155.000 P-t tettek.

Az eszközölt befektetések az egyesület jövőbeli egészséges és biztos fejlődésének szilárd alapjai. Jövedelmezőségük a még megoldásra váró közfeladatok, elsősorban pedig az utak szilárd burkolattal leendő ellátását a közeljövőben lehetővé teszi, annál inkább, mert az egyesületi jövedelmek elsőrendű közszükségletek — villany-, vízszolgáltatás, tandíj — kielégítésére szolgálnak, melyek állandóan emelkednek.

Mátyásföld alapítóinak előrelátása példásnak bizonyult. Ma, amikor szerte az országban közszempontokkal nem számoló, elhamarkodott parcelálások folynak, követésre méltó példa arra, hogy tervszerű, okos elindulással, telekkönyvileg biztosított megfelelő tulajdonjogi korlátozásokkal, összefogó, megértő együttműködéssel milyen szép eredményt lehet elérni.

KÖRMENDY-ÉKES LAJOS

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Ausztria csatlakozásának következményei. — A lengyel-litván konfliktus. — Hitler beszéde. — A spanyol nemzetiek győzelme. — A francia kormányválság. — A német népszavazás. — Chamberlain beszéde és Anglia álláspontja. — Csehszlovákia helyzete és az autonómista mozgalmak. — A román királyi diktatúra. — Az angol-olasz megegyezés.

AZ EURÓPAI KÜLPOLITIKÁT Ausztriának Németországba való beolvasztása változatlanul befolyásolta. Még ott is, ahol nem említették kifejezetten a csatlakozás által bekövetkezett és az európai egyensúlyt érintő német hatalmi helyzetet, folytonosan a megnövekedett német hatalom állott a külpolitikai tevékenység középpontjában.

Így volt ez a lengyel-litván konfliktus esetében is. Ismeretesek Lengyelországnak a tengeri kijáróra vonatkozó igényei, melyek méltánylást találtak a német-lengyel megegyezésben is. A lengyel közvélemény is érzi a danzigi átjáró nehézségeit s nyilvánvalóan nem lenne ellenére, ha a lengyel-litván történeti kapcsolat valamilyen följújtásával inkább Litvánia oldaláról kapcsolódhatnék bele a számára oly fontos Baltikumba, ahol már eddig is érdekes tevékenységet fejtett ki az ottani kis államok közt a lengyel diplomácia s ez a tevékenység, mely kiterjed Finnorszáig, nyilvánvalóan tekintettel volt a Lengyelországot és a Baltikum államait egyaránt érintő német és orosz hatalmi helyzetre is. A lengyel-litván ellenséges viszony kétségtelenül zavarta ezt a külön lengyel külpolitikai tevékenységet, mely nem idegenkedik annak a kelet-középeurópai s észak-déli irányú blokknak gondolatától, mely elválasztaná egymástól Oroszországot és Németországot. A lengyel biztonságának Litvánia magatartása mindig kárára volt s a litvánok féltették külön állami és nemzeti létüket a fölemelkedő új lengyel hatalomtól, mely régi lengyel történeti és népi jogcímekre hivatkozva Vilnát magának foglalta le, míg Litvánia — történeti alapokon — kitarzott amellett, hogy Vilna változatlanul Litvánia fővárosa. Lengyelországot Litvánia magatartása több ízben provokative érintette s a lengyel külpolitika számolt azzal, hogy mily szoros szövetségi és baráti szálak kapcsolják Csehszlovákiához és főképp Oroszországhoz; az orosz-litván megegyezés analóg mása szinte a csehszlovák-orosz viszonyoknak. Egy határincidens most alkalmat szolgáltatott Lengyelországnak, hogy rendezze a lengyel-litván viszonyt, és sajátos módon ez az alkalom egybeesett az osztrák-német egyesülés napjaival, mikor is a nemzetközi érdeklődést teljesen lefoglalták a német események s a nagyhatalmak is, a további bonyodalmak elkerülése és a helyzet tisztázása végett amellett voltak, hogy Litvánia teljesítse Lengyelország jogos követeléseit. 1920 óta nem volt lengyel-litván diplomáciai viszony s a két ország kapcsolatait szomorúan jelezték a fölszedett vasúti sínek; Lengyelországot nyilvánvalóan jelentős mértékben korlátozta balti politikájában ez a helyzet, mely az orosz és csehszlovák külpolitika kedvére volt. Lengyelország ellenfelei Nagy-Lengyelország felújításától és Litvánia bekebelezésétől tartottak; de az észti közvetítéssel folyó lengyel-litván tárgyalások során erről természetesen nem esett szó és Lengyelország, a Rómából sietve hazajött Beck külügyminiszter irányítása alatt — bár óvatos és preventív hadmozdulatok természetesen történtek — mindenben a maga egyensúlyi és békepolitikája szellemében járt el. Kívánta a lengyel-litván diplomáciai viszony fölvételét, a vasúti és postai forgalom megindítását, a lengyelelles propaganda megszüntetését és a litvániai lengyelek kisebbségi jogainak biztosítását, a kereskedelmi kapcsolatok fölvételét, Vilna Lengyelországhoz való jogos tartozásának végleges elismerését s elégtételt a határsértésekért, a lengyel kereskedelemnek a Njemenen át való irányíthatását Memel felé. A szovjet nem sietett Litvánia segítségére, sőt Litvinov nyíltan meg is mondta, hogy Oroszország nincs a segítségre alkalmas helyzetben, amely megnyilatkozás méltó figyelmet

ébredt a kellő világosságot vetett az orosz szövetségi kapcsolat mostani értékére s ez Csehszlovákiára mai helyzetében nem lehetett közömbös. A nagyhatalmak közreműködésével így a lengyel-litván viszály elsimult és Litvánia teljesítette Lengyelország követeléseit.

Nyugaton a spanyol polgárháború benyomásai alatt állott részben a külpolitika. A spanyol polgárháború most már végleges befejezés felé siet s e helyzet nem lehetett hatástalan az olasz-angol megegyezésre sem. A nemzetiek hosszas harcok révén kettészakították a köztársaságiak frontját és területeit, elérték a tengert s tovább vonulnak Barcelona felé. Nem követte megvalósulás azokat a francia baloldali fogadkozásokat, melyek segílyt akartak vinni a baloldaliak katalóniai frontjára, ami nyilván nem tett volna jót a spanyol helyzet végső megoldásának, s e tervek magában Franciaországban, főleg a vezérkar köreiben, sem találtak kedvező fogadtatásra. A spanyol helyzet fölszámolásával, a földközi tengeri kérdések tisztázásával együttjáró angol-olasz megegyezés magával vonja majd Franciaországot is, annál inkább, mert e három hatalomnak a földközi tengeri kérdések rendezése mellett sok meggondolni valója van az osztrák-német egyesülés által teremtett új helyzet felől is. Ahogy az olasz-német tengelypolitika következtében volt a spanyol ügyekben való közös német-olasz, majd pedig az olasz állásfoglalás, úgy következtében a javuló angol-olasz és a javulni készülő olasz-francia viszonyoknak a spanyol kérdés rendezése is, melynek az európai egyensúlyi politikában rövidesen kedvező hatása lehet.

Franciaország elsősorban érzi most már egy ilyen megegyezés szükségét, hiszen a német hatalom középeurópai kiteljesedésével a francia politika és a kelet-középeurópai biztonsági gondolat teljes csődbe jutott. Franciaország elszigetelt helyzetén csakis a készülő angol-olasz megegyezéshez való hasonlással segíthet s csakis így véli ellensúlyozhatni a középeurópai német hatalom messzire kiható méreteit. A nyugati hatalmak ilyen közeledésére annál is inkább szüksége van Franciaországnak, mivel közben kellő mértékben megismerhette mind az orosz, mind a csehszlovák szövetség értékét. Innét van az, hogy a francia külpolitika újra mintha számolni látszana Lengyelország keleteurópai egyensúlyozó hivatásával. Viszont Anglia előtt, mely mindenképp kitart a francia szövetség mellett, elsősorban is egy nyugodt és erős Franciaországnak van értéke. Ezért szemlélték az angol politika mértékadó körei bizonyos idegességgel a francia népfront-politikát, a folytonos belső nyugtalanságokat és sztrájkokat, melyeknek hatása magára a francia politikára is igen káros volt, épp az osztrák-német csatlakozás végrehajtásának napjaiban. Anglia nézetei szerint az európai egyensúly elvét és gyakorlatát csakis erős, belpolitikáikig és katonailag egyaránt biztos Franciaország képviselheti; viszont a népfront belpolitikája igen legyöngítette külpolitikailag is Franciaországot, s a népfront szociális politikája a sok sztrájjal igen ártott a fölfegyverzés napjaiban a francia katonai erőnek. Az osztrák-német egyesülés napjaiban jött kormányválság után következő Blum-féle kormány nem oldhatta meg a helyzetet, de betetőzte a népfront eddigi politikai kudarcát, Blum bemutatkozó beszéde színtelen és jelentéktelen volt és hasztalan hangoztatta a nemzeti egységet, azt nem tudta megvalósítani. A Blum-kormány pénzügyi javaslatai, melyeket idegenül nézett a polgárság képviselő radikális párt és véglegesen megbuktatott a szenátus, teljessé tették a népfront-politika kudarcát; a marxista szellemű pénzügyi javaslatok a vagyon egy részét igénybe akarták venni egy belső gazdasági mozgás előidézésére, ami az életszínvonalat lényegesen csökkentette volna, s amit a francia polgárság nyugodtan nem is nézhetett. Emellett a francia közvélemény idegesen vette tudomásul a német eseményeket, kezdte belátni az orosz szövetség értéktelenségét s a népfront-kormányok fegyverkezési tempóját

kevésnek tartotta, s a népfront-kormányt okolta a nemzeti erők szétforgácsolá-
sáért a francia külpolitikai hatóerő és a francia erő által garantált európai
egyensúly válságos napjaiban. Paul-Boncour külügyminiszter érezte, hogy
Kelet-Európában nagy vereségek érték a francia külpolitikát; ezért indultak
meg aztán bizonyos diszkrét tárgyalások olyan irányban, hogy Csehszlovákia
közelebb hozassék Lengyelországhoz és Románia átengedje a Csehszlovákia
segítségére menendő orosz osztagokat, amely utóbbi hadmozdulat nem éppen
kedves a román politika előtt. Az angol-olasz viszony és a német események
hatása alatt, már az utolsó Blum-kormány idején érezhető volt Franciaország
közeledési szándéka Olaszországhoz; már ekkor elhatároztatott, hogy Rómába
újra francia nagykövet megy, aki megbízólevelében hozza az abesszíniái olasz
impérium elismertetését, amit természetesen követnie kell majd a népszövet-
ségi határozatnak is: ez utóbbi pontot vallja az angol fölfogás is, de különösen
a francia politika hangsúlyozza ki. Blum kormányának bukása után a francia
politika kereste azt az „erős embert“, aki a helyzet nehézségeit sikerrel
hidalhatja át. A válság majd egy hónapig tartott, hiszen Blum kormánya
egy pillanatig sem lehetett szilárd, éppen a német egyesülés mámoros és
eredményes napjaiban. Április közepére oldódott meg a helyzet, mikor is
Daladier, az eddigi nemzetvédelmi miniszter lett a francia miniszterelnök,
aki Blum nagy létszámú kormányánál jóval szűkebb kormányt állított össze,
programjában hangsúlyozta Franciaország európai szerepét, békeszeretetét,
biztonságát és a külső biztonság érdekében szükséges belső rend és nyu-
galom jelentőségét. Ez a kormány úgy alakult, mint a rend és a nyugalom,
valamint a nemzeti önvédelem erős kormánya. A kamara óriási szótöbbséggel
bizalmat is szavazott neki s úgy látszik, sikerül végre a nemzeti egységet
megvalósítania. Hangsúlyozza a kormány a fegyverkezés nagy jelentőségét
és minden erőt a nemzeti védelemre akar összpontosítani. Helyre akarja
állítani a munka és a termelés biztonságát és erélyes kézzel jár el a nemzeti
egységet és termelést oktanul bénítá sztrájkok ellen; kiemeli, hogy a kor-
mány a jövőben közvetlenül a munkássághoz fordul, minden más közvetítő
szakszervezeti és egyéb szervezet kiküszöbölésével. Daladier kormányalakí-
tásában helyet foglal Chautemps, a Blum előtti miniszterelnök is, aki először
látta be a népfront életképtelenségét s különös súlyt ad a kormányalakítás-
nak, hogy a külügyeket egészen új ember, a nagytekintélyű pénzügyi szak-
ember, a volt francia washingtoni nagykövet és pénzügyminiszter, Bonnet
vezeti. Az ő föladata lesz az angol-olasz viszonytal párhuzamosan a francia-
olasz viszonyt is megjavítani és a három nyugati hatalom szorosabb kapcsola-
tánál közreműködni. A készülő nagyhatalmi koncentráció látható jelei
máris mutatkoznak: a francia kormány jelentős tagjai készülnek Lon-
donba és háború esetén máris szó van az angol és francia haderők teljes egy-
szesítéséről és közös vezérletéről.

Mialatt Nyugat-Európában ilyen jelentős változások készültek, elő,
melyek nem lehetnek kihatás nélkül a német politikára és Közép-Európa
sorsára sem, azalatt az egyesült Németország változatlanul az osztrák csatla-
kozás örömteli hatása alatt állott. Nagy előkészületek történtek az osztrák
csatlakozást jóváhagyó április 10-i népszavazásra, mely már az előkészü-
letek során is egyhangúnak ígérkezett. A népszavazás előkészületeit a kiren-
delt népszavazási biztos, Bürckel irányította, akinek a népszavazások lebonyo-
lítása körüli szakismereteit a saarvidéki népszavazás sikeres lebonyolítása
óta elsőrangúan méltányolja a legmagasabb vezetés. Ügy tetszett, hogy
Ausztria politikai irányítása teljességgel Bürckel kezében összpontosult, így
a birodalmi helytartóvá kinevezett Seyss-Inquart s általában a csatlakozást
előmozdító osztrák nemzeti szocialista réteg a nagy propagandában, az öröm-
mámorban és az egységes irányítás során bizonyos fokig a közérdeklődésben

az első napok után kissé háttérbe szorult. Általában nagy energiával folyt Ausztria teljes egyéolvasztása a birodalommal s mindenütt megtörtént a teljes leváltás, illetőleg csere; ezért is van, hogy a nemzeti egység olyan módon domborodik ki a szemléző előtt, hogy a Németbirodalomból jött tényezők jutnak Ausztriában fontos szerephez, akik ezt az egységet határozott módon képviselik. Ugyanekkor osztrák elemeket viszont a lelki összeolvadás minél teljesebb valóraváltása végett a birodalomban helyeznek el; nagy tömegű osztrák munkást vittek birodalmi utazásokra és az osztrák katonaságot a birodalomba vezénylik, míg Ausztriába német katonaság és a fontosabb helyekre német igazgatás kerül. Továbbra is történt néhány politikai háttérű öngyilkosság; Otto Planettát, Dollíuss egyik kivégzett vélt gyilkosát, aki vallomása szerint Dollfussra csak egy lövést adott le, míg a kancellár testében két golyót találtak, rehabilitálták és róla utcákat neveznek el; Schuschnigg kancellár sorsáról nem érkezett részletes jelentés, csupán annyi, hogy jól érzi magát, — a kancellár az utóbbi napokban már nem volt Bécsben s lakása előtt megszüntették a védőőrizetet. Göring és Göbbels Bécsbe jöttek s nagy beszédeket tartottak az egyesülés jelentőségéről; Göring vezértábornagy főleg az osztrák ipar iránt érdeklődött s általában intézkedett afelől, hogy Ausztria bekapcsolódjék a négyéves gazdasági tervbe. Göbbels propagandaminiszter pedig az osztrák kultúralét német vágányra való átváltása körül tett jelentős intézkedéseket, ami a bécsi szellemi életre nyilván nem lehet közömbös hatású, hiszen minden megtörténik, hogy Bécs telítődjék nemzeti szocialista és nagynémet szellemmel, ami az eddigi külön osztrák szellemisséggel szemben szintén a német egység megnyilatkozása. Figyelemreméltóak azok a megnyilatkozások is, melyeket a német politika jelentős tényezői tettek Ausztria új hivatásáról. Ausztria visszatért a birodalomba s ezentúl az egységes németiség keleti Ostmarkja lesz, mintegy a középeurópai német politika új középpontja s a német missziós gondolatnak úttörője Kelet-s Közép-Európa felé, amire a Duna és helyzete Magyarország, a Balkán és Csehszlovákia felé (a morva átjáró révén) különösen predesztinálja is. Máris fontos intézkedések történtek a dunai német flotta megszervezése körül, aminek különösen akkor van jelentősége, ha tekintetbe vesszük a most készülő csatornahálózatot, mely a Dunát az Északi-tengerrel kömő össze és a Duna révén, Németországon át kapcsolatba kerülne így az Északi-tenger a Fekete-tengerrel, amely nagy terv megvalósulás esetén a keleti német hatóerőt jelentősen fölfokozná. E keleteurópai politika jegyében történt nyilván Papén volt kancellárnak és bécsi nagykövetnek Ankarába különleges megbízással való követi kiküldetése is. Nem közömbös ez a küldetés a nyugati hatalmak számára sem, hiszen egész Európa ismeri Papén jelentős diplomáciai képességeit, melyeknek a nemzeti szocializmus uralomrajuttatásakor és az osztrák-német egyesülés előkészítésekor is élénk tanujelét adta volt. Papén ankarai küldetése figyelemreméltó: épp az angol-olasz megegyezés küszöbén történt s ismeretes Törökország óvatos és néhol kiélesedő viszonya Olaszországgal, továbbá Franciaországgal és Angliával, mely hatalmaknak mind vannak a közel keleten szárazföldi és tengeri bázisaik; valamint jelentős e küldetés a német-orosz viszony, a feketetengeri német politika és a romániai, valamint arabiai olajtelepek szempontjából is.

Március 18-ára összehívták a német birodalmi gyűlést, melyen Hitler ünnepelte az osztrák-német egyesülést. Beszélt a németek széttagoltságáról és a német egység fontosságáról; kifejtette, hogy bár Kelet-Középeurópa kevert népisége közt lehetetlen egységes népi-nyelvi határ megvonása, az egy tömbben élő németiséget a természeti és történeti jog igazsága készítette az egyesülésre, hiszen a külön Ausztria léte igazságtalanság volt, mely a világháború után csak a Versailles! diktátumok erőszaka árán volt fönnttartható;

a hat és félmilliónyi osztrák-németnek igénye van az önrendelkezési jogra. Kikelt Schuschnigg kancellár politikája ellen és méltatta az új német világhatalmat. Kifejtette, hogy szűkebb hazáján, Ausztrián, nem tűrhetne tovább az erőszak uralmát s a sokat emlegetett német ultimátum nem volt több, mint a fajtestvér aggodalma az elnyomott, legázolt fajtestvér sorsa fölött; a Schuschnigg által tervezett népszavazás Hitler kancellár szerint a német nép elleni merényletnek készült. Most hetvenötmillió német él együtt, de így sem lehet szemet hunyni a többi német fajtestvérek sorsa fölött. Méltatta Mussolini magatartását és garantálta az olasz határok biztonságát s további négy esztendőre kért tervei megvalósítására. A következő időszak a választási propaganda lelkesülésében telt el; Hitler föloszlatta a régi birodalmi gyűlést, újat hívott össze és az egész birodalomban szavazást rendelt el az egyesülés felől, maga is résztvett a propagandahadjáratban és nagy beszédeiben méltatta műve jelentőségét Königsbergtől Grazig. Április 9-én Bécsben mondott nagy beszédet Hitler, mely teli volt szűkebb osztrák hazája iránti szeretettel s e szeretet olyan értelmezésével, hogy Ausztria most az egységes birodalom részese; kiemelte a fölszabadítás nagy művének jelentőségét és szép szavakat mondott saját hivatástudatáról, mely által mintegy a Gondviselés eszközeként működött közre az egyesülés megvalósításán; ismételten elítélte Schuschnigg politikáját s hangsúlyozta, hogy száz év múlva az egyesülés akadályozóira senki sem fog emlékezni, de viszont róla mindenki hálával fog szólni, mint Ausztria nagy fiáról, aki önjelétől emelkedett oda, hogy végrehajtsa az egyesülést. A népszavazás természetesen kedvező eredményű volt: 48,751.587 szavazat esett az egyesülés mellett és csak 452.170 ellene.

Általános érdeklődést keltett az osztrák katolicizmus helyzete, hiszen az ausztriai katolicizmus kapcsolatai ismeretesek voltak a régi Ausztriához. Az egyesülés tényleges végbemenetelekor éppen ezért keltett mindenütt föltűnést Innitzer kardinális üdvözlése, ahogy a változást ünnepelte. Ismeretes volt, mint vett részt több ízben Bürckel körzetvezető az osztrák püspöki karnak a csatlakozás időszakában tartott megbeszélésein, hol nyilvánvalóan segítően közreműködött az osztrák püspöki kar ismeretes pozitív állásfoglalásának az új rendszerhez való hozzáhangolásában. Ismeretes volt az is, mint tett Innitzer kardinális látogatásokat Hitlernél, amiből sokan a katolikus egyház és a germán faji elvek alapján álló államhatalom bizonyos közeledésére következtettek. A püspöki kar egyébiránt a népszavazásról úgy nyilatkozott, mint a német vér szavából folyó természetes hitvallásról s reméli, hogy az egész német nép életében most már a megbékélés korszaka következik el. A Vatikán viszont kijelentette, hogy a püspöki kar a Szentszék előzetes tudta és hozzájárulása nélkül nyilatkozott. Egyházi körökben bizonyos aggodalmat és izgalmat is keltett az osztrák püspökök nyilatkozata s a Vatikán különböző formában elítélőleg szólott a „politikai katolicizmusról”. Bár ugyanakkor a Vatikán, mint mindig, készségét nyilvánította a német és osztrák katolikusok jogait biztosító békére. Innitzer kardinális április elején Rómába ment és megjelent a Szentatya előtt, mely találkozás jelentősége hivatott katolikus körök szerint az volt, hogy a Szentatya vigaszt és erősítést adott a kétség napjaiban: „confirms fratres tuos” ... Az Osservatore Romano eredeti német nyelven közölte Innitzer kardinális nyilatkozatát az osztrák püspökök magatartásáról, mely hivatva lesz eloszlatni az esetleges félreértéseket, melyek nyilván az osztrák katolicizmus kényes helyzetéből következethetők. Innitzer kijelentése hangsúlyozza, hogy az osztrák püspökök március 18-i ünnepélyes nyilatkozata magától értetődően nem akart olyat helyeselni, ami Isten törvényeivel, a katolikus egyház jogaival és szabadságával össze nem egyeztethető; az államról és a pártokról tett nyilat-

kozatot nem szabad a hívők lelkiismereti megkötéseként felfogni és propagandisztikusan fölhasználni. Az osztrák püspökök követelik, hogy a konkordátummal kapcsolatos egyetlen kérdésben se legyen változás a Szentszékkal való előzetes megállapodás nélkül, súlyt helyeznek a keresztény elveknek az egész életben való érvényesítésére és külön kiemelik a katolikus ifjúság helyes szellemben való nevelésének fontosságát.

A német-osztrák egyesülés során a környező államokban mód került a kormányok nyilatkozataira és a hadseregeket képviselő egységek találkozássaira; így volt ez az olasz, jugoszláv, magyar és lengyel határokon. A magyar kormány nevében március 23-án Kánya Kálmán külügyminiszter tett nyilatkozatot, mely kiemelte Magyarország semlegességét az osztrák-német viszonyban, illetőleg azon reményét, hogy Ausztria és Németország békésen rendezik ügyeiket. Ausztria helyébe egy másik baráti állam került és Magyarország helyesen járt el, mikor érdektelenséget és semlegességet mutatott a német nép e nagy kérdésében. Magyarország a Német birodalommal eddig követett politikáját a jövőben is folytatni fogja, annál is inkább, mert a német kormány nem hagyott fenn kétséget aziránt, hogy Magyarország jelenlegi határvonalát éppen oly sérthetetlennek tartja, mint Olaszország, Jugoszlávia és Svájc határait. Itt tartjuk megemlítenedőnek a svájci szövetségi tanácsnak ama figyelemreméltó nyilatkozatát, mely a legvégső védelemig is kihangsúlyozza Svájc függetlenségét és sérthetlenségét, aminek jelentősége éppen az, hogy a német népközösségi tanok külpolitikai vonatkozásban Svájcot illetőleg is éreztették hatásukat, akár Közép-Európa összes országai-ban.

Angliában élénk érdeklődést keltettek a középeurópai események, maga a hivatalos angol politika azonban látszólag mozdulatlan maradt. Hangsúlyozták több ízben a Franciaországgal való teljes szolidaritást és élénken dolgoztak a fegyverkezés minél teljesebbé tételén. Az osztrák-német egyesülés napjaiban az angol külpolitika teljes erővel dolgozott az olasz-angol megegyezés minél előbbi megvalósításán is, s a tárgyalások olyan sikerrel haladtak, — ha viszont előzőleg nagy mulasztások is történtek, melyek Németország eljárását megkönnyítették — hogy még Hitler római látogatása előtt sikerült tető alá hozni a végleges megegyezést. Olaszország szempontjából is nyilván nem lehetett elhanyagolható a teljes olasz-angol megegyezés akkor, mikor Németország közvetlen szomszédságába került s az osztrák függetlenség, a középeurópai olasz külpolitika e sokat hangoztatott sarkalatos tétele megsemmisült. De előzőleg a figyelmet még Anglia középeurópai magatartása foglalta le, hiszen az angol közvélemény nagy figyelmet szentelt már hosszabb ideje a szudétanémet kérdésnek. Chamberlain március 24-én tartott nagy beszéde az angol középeurópai álláspont világos körvonalazása volt. Hangsúlyozta a Népszövetség fontosságát, Anglia kötelezettségét Franciaország és Belgium megvédésére és segítésére. De különösen fontos volt beszédének az a részlete, amelyben a csehországi német kisebbségekről és a csehszlovák állam új helyzetéről beszélt. Csehszlovákia kormányának és a német kisebbségeknek megegyezése nagyban előmozdítaná szerinte a szilárd-ság helyreállítását ennek az országnak határain jóval túlmenő területeken. Nem forog fenn automatikus kötelezettség a Csehszlovákia védelmét illető katonai eljárásra; ez a kérdés nem olyan, mint amilyen Belgium és Franciaország kérdése. De Anglia készséggel segítséget nyújt Csehszlovákiának kérdései békés megoldásában s a nehézségek áthidalásában csehek és németek között. Olaszországról szólva kiemelte, hogy Olaszország elfogadta az idegen önkénteseknek Spanyolországból való elszállítását célzó angol javaslatot; hangsúlyozta, hogy az olasz kormány megfelelt a véle közölt föltételeknek és a tárgyalások gyorsan haladnak már előre.

Csehszlovákia állott tehát a nyugateurópai külpolitikai érdeklődés középpontjában s Chamberlain szavai, melyek eleve kizárták a német kormány megnyilatkozásainak birtokában egy esetleges német veszedelem létét, mindenesetre megnyugtatóan hatottak, bár Csehszlovákiában nyilván nem kelthették a föltétien megnyugvást. A francia és angol közvéleményben egyaránt bizonyos kedvezőtlen hangulat uralkodott el az utóbbi időben a cseh politika iránt, mely határozottan visszaszorult s az előbbi passzivitást most bizonyos tanácstalanság és kapkodás váltotta föl. A szudétanémetek egyre erélyesebben lépnek föl jogaik érdekében és Henlein már cseh-német dualisztikus államról beszél. A szudétanémet politikát már teljességgel áthatotta a német népközösségi gondolat és lelkesedve üdvözölték egész nyíltan a német-osztrák egyesülést. Chamberlain békés és megnyugtató szavait Nyugaton bizalommal fogadták, de a szudétanémeteket nem elégítik ki többé a csehszlovák kormányzat engedményei és a szemlélő azt a benyomást nyeri, hogy a szudétanémet politika egyre jobban a mai csehszlovák államiság felbontására tör és ügyes politikai taktikázással csak időt akar nyerni. Nem sokkal az Anschluss után tette a csehszlovák kormányzat azt az engedményt a németeknek, hogy számarányuknak megfelelően 22%-nyi közhivatali alkalmaztatásra van joguk, mely számarány csupán általános jellegű és regionálisan módosul; így például a történelmi Csehországban 33% német alkalmazandó. Szinte az Anschlussal egyidejűleg megbomlott az eddigi cseh-német koalíció; a német agrárpárt kilépett a kormányból és Henleinékhez csatlakozott, követte a példát a keresztényszocialista párt is; a német szociáldemokrácia többé nem láthatja el a németiség képviselőtét s így végleg megbukott a csehek 1926-os elgondolása, mely a németeket a kormányzatba való bevonással és látszatengedményekkel semlegesíteni akarta. Henlein pártja ezzel a csehszlovák parlament legnagyobb pártja lett s a cseh pártok is egyesülésre, szorosabb szervezkedésre lesznek majd kénytelenek. Március 24-én deklarálták a parlamentben a közös autonomista frontot; a magyarok nevében Szüllő Géza beszélt, aki hangsúlyozta a köztársaság mesterséges, idegen elemekből való összeállításának hibáit, követelte a jogegyenlőséget és a szlovák-magyar testvériség, a közös szlovenszkói autonomista front mellett nyilatkozott; Ernst Kundt a szudétanémetek nevében a nagy német néphez fűző büszke öntudatról beszélt s a német egység realitását magyarázta a cseh politikában; Wolf a lengyelek nevében követelt önkormányzatot, Tiso a szlovák nemzeti különálló egyéniség, a pittsburgi szerződés szerint kívánta Szlovenszkó autonómiáját. A csehszlovák politikában érthető megütközést keltett az autonomista front, melynek következései messzehatásúak lehetnek. Nem hatott megnyugtatóan Hodzsa miniszterelnök március 29-i rádiószózata sem, mely általánosságokat hangoztatott, a köztársaság nemzetközileg garantált kisebbségi kötelezettségeiről és az eddigi szabadelvűségéről beszélt; hangoztatta a németek iránti eddigi bőkezűséget és kikelt mindennemű külföldi befolyás ellen, s kilátásba helyezte a kisebbségi jogok kodifikálását.

Az általános középeurópai érdeklődésben teljesen háttérbe szorult Románia, ahol a királyi diktatúra vasszigorral működik, az újjáalakult kormány fölöszlatta a politikai pártokat, majd április közepére nyilvánosságra hozta az új államvédelmi törvényt, amely rendkívüli módon megszorítja a szabadságjogokat.

Méltó befejezője volt ennek a külpolitikai időszaknak az angol-olasz egyezmény, amely szabályozza a megjavult olasz-angol viszonyt s a két hatalom érdekkörét kölcsönösen körülírja és meghatározza; ismertetésére következő szemlénkben lesz módunk.

MAGYAR KISEBBSÉG JUGOSZLÁVIÁBAN

A magyarság általános helyzete a Délvidéken. Népművelési és irodalmi előadások — A szabadkai Magyar Olvasókör és a zentai Közművelődési Egyesület magyar nemzeti irányít szabott működésének — Az újvidéki Magyar Polgári Kaszinó könyvtárának fejlődése — Az újvidéki Katolikus Kör kultúrházat épít — Tánctanítás államnyelven — Magyar egyházi énekek tilalma a doroszlói népiskolában — Egy tanító 200 tanulóval Magyarokán — Adatok a jugoszláv közoktatásügy köréből — A vajdasági magyar főiskolai diákság szervezetei. Ismét a Tökölánium kérdése a Szerb Maticában — Gazdasági szakoktatás és a magyar gazda- és kultúrkörök. A műkedvelő színjátszás és a délszláv-magyar közeledés körébe vágó hírek.

HA A MAGYAR KISEBBSÉG viszonyait Jugoszláviában ma aránylag elfogadhatóknak minősítjük, ezzel mindössze azt szeretnénk kifejezni, hogy a rosszindulatú sovinizta üldöztetések kora elmúlt és a délvidéki magyarság több-kevesebb mozgási szabadsággal élheti belső életét. Megállapításunk természetesen nem jelenti a délvidéki magyar nemzettömb megalégedettségét akár politikai, akár nemzetgazdasági vagy pedig művelődési téren. Ezeken a területeken a panaszok és sérelmek egész sorát lehetne felhozni annak bizonyítására, hogy a jugoszláviai magyarság is éppen elég kívánnivalót támaszthatna a kormányzattal szemben.

A jugoszláviai magyarság egyik belső életmegnyilvánulási területe az általános művelődés. Megelégedéssel emlékezhetünk meg a magyar kultúrkörök iskolánkívüli népművelői előadásairól; ez előadások keretében a népegészség ápolása, az írni-olvasni tudás elsajátítása, egyes gazdasági szakkérdések ismertetése, a városokban pedig a magyar irodalmi ismeretek népszerűsítése alkotja a főbb tárgyakat. A kultúrkörök mellett értékes népoktató munkát végez a Marton Andor szerkesztésében Szabadkán megjelenő Munka című gazdasági szaklap is, amelynek szerkesztősége, főleg a Bánáti Gazdasági Egyesület támogatásával, több délvidéki magyar községben székelyvarrottas-tanfolyamot rendezett sikeresen. Az újvidéki Reggeli Újság pedig a különböző délvidéki magyar kultúrkörök nem túlságosan rendszeres működését, illetőleg tevékenykedését igyekezett céltudatos irányba terelni, előbb Egyesületi Közlöny c. mellékletének tájékoztatásaival, majd pedig a lap szerkesztőiből alakult Közművelődési Tanács megalakításával. A Reggeli Újság szervezte közművelődési tanács az egész Délvidékre kiterjedő értékes kulturális munkát fejt ki; főfeladatának a közművelődési egyesületek előadásra alkalmas anyaggal való ellátását tartja.

Az utódállamokba szakadt magyar nemzetrészek megtartó és összekovácsoló legfőbb ereje kultúrájának fejlesztése és megőrzése; éppen ezért számunkra sem közömbös, hogy ezzel az értékkel vajjon öntudatos sáfárkodás vagy pedig műkedvelői időtöltés folyik.

A bánáti Pádé község Magyar Gazdaköre iskolánkívüli népművelői előadást tartott. Ennek keretében az előadók több gyakorlati és a helyi magyarság szélesebb érdeklődését felkeltő kérdést ismertettek. Ezek között dr. Kopasz Pál orvos a tífuszról és más fertőző betegségről és az ellene való védekezésről szólott, míg Kristály István, az ismert vajdasági író, a magyar irodalom néhány klasszikusának műveit ismertette nagyszámú hallgatóság előtt. Ugyancsak irodalmi estet tartott, népművelői előadás keretében, a temerini Magyar Katolikus Kör. Itt Arany János-emlékestet rendeztek a költő műveinek szemelvényes bemutatásával. A nagysikerű irodalmi est bevezetőjét Ködmön János róm. kat. káplán tartotta és előadását több mint 800 ember hallgatta végig. A nagy sikeren lelkesedve a kör elhatározta, hogy közelebről Vörösmarty-estet rendez. — Az újvidéki Polgári Magyar Kaszinóban is figyelemreméltó irodalmi est volt, amelyet Gyóni Géza emlékének szenteltek. Gyóni Géza munkásságát és műveit Blazsek Ferenc, az újvidéki Reggeli Újság egyik szerkesztője ismertette, aki sokat foglalkozott a költő életpályájának és halálának körülményeivel is. A kitűnő előadást pompás Gyóni-vers szavalatok tették színessé. — A zombori Magyar

Közművelődési Egyesület ugyanekkor Ady-émlékünnepelyt tartott. Kohlmann Dezső dr. középiskolai tanár Ady költészetét és életét ismertette. — A Középbácska című újverbászi magyar lap rendezésében Ady—Petőfi-estet tartottak a verbászi Keresztes Ifjak. A két költő műveiből magyarul és szláv fordításban szavaltak, de több megzenésített költeményt is előadtak. Az előadáson megjelent a délvidéki magyarság vezetőin kívül a község szerb előjárósága és a helyi németiség több vezető tagja, valamint a Szokol Egyesület elnöke. Az előadásnak nagy sikere volt.

A magyar közművelődési egyesületek működése egyre öntudatosabb magyar eszmei célok irányában alakul. E megállapításunkat megerősíti a szabadkai Magyar Olvasókör eddig ellenzékben volt egyik csoportjának januári összejövetelén elhangzott az a beszéd, amelyben Janiga János dr. hangoztatta, hogy a szabadkai Magyar Olvasókör munkájának hagyományos magyar szellemben kell folynia. A nagymúltú Magyar Népkörből alakult Olvasókörben e nyilatkozattal beállott egységet minden délvidéki magyar nagy örömmel köszönheti. Hasonló szellemű megnyilatkozásban szögezte le a zentai Magyar Közművelődési Egyesület elnöke, Mohácsi Pál nyug. középiskolai tanár az egyesület célkitűzéseit; kijelentette, hogy a zentai Magyar Közművelődési Egyesület kizárólag a kommunistaellenes, pozitív keresztény felfogás és erkölcs alapján áll, az egyesületet pedig magyar nemzeti szellemben kívánja vezetni. Ennek megfelelően a zentai Magyar Közművelődési Egyesület legfőbb célkitűzéseit: a magyar nyelv gondozása, a vajdasági magyar nép szociális viszonyainak megjavítása és megszervezése, valamint az iskolán kívüli oktatás bevezetése a délvidéki magyarság hiányos iskolai oktatásának pótlására, végül — de nem utoljára — a vajdasági irodalom anyagi és erkölcsi támogatása.

A délvidéki magyar művelődés kérdésébe vág az újvidéki Magyar Polgári Kaszinó könyvtára fejlődésének ismertetése. Újvidéken minden magyar kultúrkör rendelkezik kisebb-nagyobb könyvtárral. Jelentős könyvtára azonban csak a Magyar Polgári Kaszinónak van. A könyvtár múltévi forgalmáról a Reggeli Újság az alábbi kis statisztikát közli: a kaszinó olvasótagjainak száma 1937-ben 317 volt és 13.951 kötet forgott közkézen, az 1936. évi 253 olvasó, illetve 10.491 olvasott kötetel szemben. Az olvasótagok létszámának 70%-a nő, akik általában a modern magyar írókat olvasák. A kaszinónak jelenleg összesen 3675 kötetből álló könyvtára van. A befolyt olvasási díjakból 1933-ban 215, 1934-ben 142, 1935-ben 122, 1936-ban 191 és 1937-ben 328 új könyvet vásárolt a kaszinó könyvtára.

Sorrendben mindjárt ezen a helyen számolhatunk be egy másik újvidéki egyesület, a Beltéri Katolikus Kör törekvéseiről. A kör márciusban tartott évi rendes közgyűlésén jelentést terjesztettek elő, amelyben ismertették az elmúlt évben kifejtett kulturális teljesítményeket. A jelentés legszámtottevőbb pontja a kultúrház építéséről szóló bejelentés, mely szerint a Beltéri Katolikus Kör kultúrházépítő-mozgalma teljes sikerrel járt és ezideig erre a célra 370.000 dinárt gyűjtöttek össze. Az építkezéssel az összeggel rövidesen megkezdődik.

A délszláv hivatalos lap (Sluzbene Novine) március 15-i számában, 1875/938. sz. a. egy sérelmes rendelet látott napvilágot, amely a tánciskolák és táncoktatás rendjét szabályozza. Eszerint a táncoktatás nyelve kizáróan a szerb-horvát-szlovén nyelv. Táncoktató csak jugoszláv állampolgár és olyan egyén lehet, aki az államnyelvet tökéletesen bírja. Már most elképzelhető, ha egy színmagyar községben a magyarajkú fiatalság magyar táncot akar tanulni, a tánclépések magyarázatát szerb nyelven kell végighallgatnia, a magyar táncot pedig szerbül kell megtanulnia. E rendelet magán viseli a tipikusan belgrádi gondolkozás minden tünetét.

Sérelem különben akad nem egy a délvidéki magyar oktatásügy terén is, amint az alábbiakból látni fogjuk. A doroszlói állami elemi iskola igazgatója, Kukusinac Stevan, eltiltotta a helyi népiskola magyar tanulóinak a magyar egyházi énekek tanulását. Bencsik János kántor az iskola egyik osztályában magyar egyházi énekekre oktatta növendékeit, mikor az igazgató megjelent az énekórán és hazazavarta a kisdiakokat. A helyi római katolikus plébános jelentést tett az igazgató intézkedéséről a szabadkai püspöknek, aki a kérdésben nyomban eljár a báni hivatalban és most a báni hivatal intézkedésétől függ, tanulhatnak-e magyar egyházi éneket a katolikus vallású doroszlói magyar gyermekek?

Magyarkanizsán és környékén állandó a panasz, hogy a magyar tanítók hiánya miatt egyes tanítók a hatalmas diáklétszám mellett az oktatást nem látják el kifogástalanul. Több magyarkanizsakörnyéki telepés községben ez az állapot egyenesen tarthatatlan, mert egyes tanítók 100—150, sőt 200 gyermekkel kénytelenek foglalkozni naponta. Márpedig ilyen létszámú diákságot egy tanerőnek oktatni egyszerűen lehetetlenség. Emiatt Batta Péter, dr. magyarkanizsi ügyvéd, a helyi magyarság vezetője, száztagú küldöttséggel járt a magyarkanizsai igazgatóságon, ahol azonban sürgős orvoslást nem helyeztek kilátásba; éppen ezért a magyar küldöttség elhatározta, hogy a tarthatatlan állapot megszüntetésére Belgrádba megy az illetékes minisztériumba.

Jugoszlávia általános közoktatásügyéről Magarasevic közoktatásügyi miniszter parlamenti beszámolójából a következő adatok kerültek nyilvánosságra: 1918-ban Jugoszláviának 650.000 népiskolai tanulója volt. Ez a szám azóta 1,431.000-re emelkedett. Eszerint az ország 1937. évi 15.2 millió népességének mintegy 9.4%-a jár az elemi iskolákba. A Dunabánság 1931. évi 2,387.000 lakosára 270.000 elemiiskolás jut. Ebből közel 50.000 a magyar tankötelesek száma.

A szabadkai jogakadémián a Péter király-alapból 2000 dináros pályadíjat írtak ki az akadémia legkitünőbb előmenetelő diákja részére. A pályadíjat Kovács László magyar akadémikus nyerte el.

Az újvidéki Magyar Polgári Kaszinó kizáróan magyar főiskolai diákok támogatására, Kovács Bódog-díj elnevezéssel, pályadíjat létesített. A kaszinó egykori díszelnökéről elnevezett pályadíjra kizáróan olyan jugoszláviai magyar főiskolai hallgató tarthat számot, aki valamely délvidéki magyar járás vagy vidék helyzeti vagy szociális viszonyait értékes tanulmányban ismerteti. A pályadíjat az idén tűzik ki először.

A belgrádi magyar egyetemi hallgatók Bolyai Farkas Köre újonnan választott vezetősége lemondott. A helyébe választott vezetőség nagy elhatározásokkal vette át a kör munkájának irányítását és elsősorban a kör anyagi helyzetének megjavítását határozta el. Ezenkívül felvette a kapcsolatot a jugoszláviai magyar diákság zágrábi szervezetével; a két diákszervezet remélhetőleg most már a legjobb egyetértésben tölti be szociális és kulturális hivatását a két egyetemi városban.

Az újvidéki Szerb Matica irodalmi tanácsa január 27-én, Szent Száva napján ülést tartott, amelyen a budapesti Tököliánium alapításának százéves fordulóját ünnepelték. Ezúttal ismét szóba került a Tököliánium Újvidékre való áthelyezése. Az irodalmi tanács szerint ez természetesen csak akkor volna kivihető, ha e budapesti szerb kultúrintézményt felszabadítanák a magyar kormány zárlata alól és értékesítendő vagyonából Újvidéken új alapokra fektetnék a Szerb Matica alatt működő kulturális szövet. Az újvidéki Reggeli Újság jelentette e kérdésben, hogy egy magyar hivatalos bizottság már Belgrádba érkezett azzal a megbízatással, hogy tárgyalásokat kezdjen a délszláv kormánnyal a horvátszlavonországi és boszniai

Julian-iskolák zár alól való felszabadítása érdekében; a volt magyar iskolák ellenében a magyar kormány hajlandó volna a Tököliánumot átengedni.

Köztudomású, hogy Jugoszláviában az alsó- és felsőfokú intézményes szakoktatás, de ezenkívül a hivatalosan rendszeresített gazdasági szaktanfolyamok is kizáróan államnyelven folynak. Így a magyar gazdaságitudományok és egyéb szakoktatásra jelentkezők ipari vagy gazdasági szakképzését — amint már említettük — a magyar gazda- és kultúrköröknek kell ellátniok. Féladaadó munkát végeztek ezen a téren a temerini, a székelykevei és a magyarpádéi gazdakörök, nemkülönben a Bánáti Gazdasági Egyesület, amelynek támogatásával több bánáti községben főleg székelyvarrottas-tanfolyamokat tartottak, nagyszámú jelentkező részére, kitűnő eredménnyel.

A gazdasági szakoktatás körébe vág Muhi János zombori gazdasági szakírónak „A jugoszláviai magyarság gazdasági megszervezése” címmel, a belgrádi rádióban magyar nyelven tartott előadása. Előadását a rádió szerb és török nyelven is közvetítette.

A téli évad bőségesen nyújtott alkalmat a magyar műkedvelői színjátszás előadásainak megtartására. A mozgalmas színi idény programjából csak a kiemelkedőbb eseményeket soroljuk itt fel. A szabadkai Magyar Olvasókör Molnár Ferenc „Delila” című darabjának előadása után, a kör dalárdájának szereplésével nyilvános hangversenyt tartott, amelyen oratóriumszerű előadásban Kacsóh Pongrác „János vitéz” című zenés darabját adták. A szabadkai előadás után e zenés színjátékot több vajdasági városban sorozatosan mutatták be. Törökkanizsán Herczeg Ferencnek „Gyurkovics-lányok”, a szabadkai Olvasókörben pedig a „Kék róka” című darabját hozták színre. Az újvidéki Beltéri Katolikus Kör műkedvelői pompás rendezésben a „Marica grófnő” című operettet mutatták be, hatalmas számú közönség előtt, amelynek soraiban a város minden nemzetisége képviselve volt. Végül az újvidéki és a szabadkai Szerb Színház előadásáról emlékezünk meg, amelyen Tóth Ede „Falurossza”-t adták elő népes nézőtér előtt.

A délszláv-magyar közeledés jegyében több feljegyzésre érdemes esemény kér itt helyet. Ezek között Lungulov Radivoj, a Narodna Obrana tartományi szervezete elnökének a szabadkai Névén című lapban a Napló (Szabadka) karácsonyi számában megjelent Dettre-féle cikkre adott választ említjük meg először. A cikkben figyelemreméltó sorok vannak: „A szomszéd az első rokon” — állapítja meg egy szerb közmondás alapján Lungulov, majd így folytatja: „Mi többek vagyunk egyszerű szomszédoknál. Sorsunk a múltban századokon keresztül összeforrt a magyarság sorsával. Ha olykor idegen érdekekért mégis egymás ellen küzdöttünk, csak szüntelen pusztultunk és véreztünk az idegen urakért. A jövőnk tehát a kinyújtott kéz becsületes elfogadása és megegyezés a kikerülhetetlen valóság alapján...”

„Kossuth és Miletics” címmel az újvidéki Dán című lapban Matics Milivoj Kossuthal kapcsolatban megállapítja, hogy: „A magyar történelem e nagyszerű alakja alapján azonos elvi állásponton volt a szerb nemzetiségi mozgalmak vezére, Miletics Szvetozárral. Sajnos, hogy a forradalmi időkben a délvidéki szerbség követeléseit nem volt mód meghallgatni; Kossuth a minimumot kínálta, Miletics a maximumot követelte.”

A szabadkai jogakadémia hallgatói a magyarbarát Ivies Alexa akadémiai dékán vezetésével a szegedi egyetem meglátogatására májusban Szegedre érkeznek. — „Junaci Pavlove Ulice” címmel Molnár Ferenc „A Pálutcai fiúk” című diákregényét Zágrábban horvát nyelvre fordították.

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG IRODALMI ÉLETE

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG háború utáni, immár közel két évtizedes irodalmi életéről mérleget készíteni: sürgető kötelesség és hasznos feladat. Egyfelől kész eredményeket könyvelhetünk el, másfelől élő folyamatokat figyelhetünk meg, a félmúlt és a jelen olyan folyamatait, amelyeknek irányát, értékét és erejét inkább csak latolhatjuk, de csalhatatlanul föl nem mérhetjük. A jelen irodalomtörténéskének munkája elsősorban leíró és csak másodsorban lehet értékelő. Ki látja ma tisztán, hogy a holnap mit fog értékül elismerni?

Két főkérdésre óhajtunk választ adni. Az egyik az, hogy minő hely illeti meg az erdélyi irodalmat az egyetemes magyar irodalmon belül, a másik, hogy az erdélyi magyarság megmaradásában és további életküzdelseiben milyen szerepet tölt be az irodalom. Mindkét kérdésre csak az erdélyi irodalomnak, tágabb értelemben a mai Erdély szellemi életének alapos megvizsgálása után adhatnánk kimerítő választ. Beszámolóink csupán az irodalom szűkebb területére szorítkozik s csak érinti az erdélyi magyar tudományos élet, sajtó és könyvkiadás szerepét; de így is eligazít a fenti kérdésekben.

1918 ELŐTT ERDÉLYI irodalomról beszélni nem igen lehetett. Az Erdélyből elszármazott írók a magyar irodalom nagy egységében olvadtak fel és azt erdélyi színekkel csak ritkán árnyalták. Hiába írta Ady egy jövőt sejtő, szomorú órájában „egy ismeretlen Corvin-kódex margójára“ Erdély ébresztőjét — a sikoltó szó nem talált visszhangra. A dualizmus korának Magyarországa a nemzeti egység keresésében nem tűrt külön színeket. A hagyomány tálán fővárosi szellem a polgári-sodás gyors fejlődésében megfélekedzik a vidék gazdag tradícióiról és „kozmpolita“ lelkületével teljesen háttérbe szorítja azokat. Pedig Erdélynek és a magyar vidék nem egy nagy városának megvolt még a maga évszázados szellemi öröksége. A dualizmus kora előtt ezek a partikuláris hajlandóságok még elevenen éltek, de a centralizmus korában lassanként átalakulnak és alkalmazkodnak az egységet kereső új magyar polgári világ eszményeihez. Az erdélyi városok gyors fejlődése, különösen az 1900-as években, rohamosan végét veti a régi hagyományoknak. Ha lett volna ennek a kornak egy új Apor Pétere, sajtó szívvel írhatta volna meg a huszadik század „Metamorphosis Transylvaniae“-ját.

Pedig a decentralizációnak már a háború előtt is komoly lehetőségei voltak Erdélyben. Kolozsvár tudományos világa, Marosvásárhely intellektualizmusa és Várad élénk szellemi élete a századforduló első tizedében gazdag ígéretekkel biztatott. Nem véletlen, hogy a modern magyar irodalom gyökerei éppen Nagyváradon erednek. Valamikor innen indult ki a „Holnap“ gárdája, a „Nyugat“-mozgalom közvetlen őse. Budapest mellett 1867 után is Kolozsvár marad a magyarság második tudományos központja. E tekintetben Erdély fővárosa továbbra is megőrizni igyekezett többszázados dicső múltját. De a tudomány mellett irodalma inkább visszafejlődött. Komoly és művészi értelemben vett szépirodalom nem tud gyökeret verni Erdélyben. A ma már közel 80 éves Erdélyi Irodalmi Társaság inkább tudósokat, mint írókat választott tagjai közé. A Kemény Zsigmond-Társaság, a Szigligeti-, Kölcsey- és Arany János-Társaságok szintén nem tudtak lehetőséget nyújtani a decentralizáció számára. Szerepük kimerült az irodalom és tudomány népszerűsítésében, egyszerűen közvetítő szerepet játszottak a közönség és az irodalom között. A háború előtti erdélyi irodalmi próbálkozások egymásután szűnnek meg, így Kovács Dezső értékes lapja: az „Erdélyi Lapok“, de hasonló sorsra jut a későbbi „Erdélyi Figyelő“, a „Haladás“ és az „Új Erdély“ is. Ez utóbbiak már a „Nyugat“ forradalmiságát próbálják művészeti téren érvényesíteni, egyelőre sikertelenül. Egyedül az „Erdélyi Szemle“ él tovább a háború előtti kezdeményezések közül. A háborút megelőző évek legfőbb jelentőségű irodalmi csoportosulásai, az „Erdélyi Lapok“-at kivéve, már mind Ady Endre szellemében történtek. Ezeket a kezdeményezéseket tekinthetjük a háború utáni erdélyi irodalom közvetlen őseinek. Nemcsak azért, mert Ady hatását tükrözik vissza, hanem azért is, mert ez a nemzedék veszi át 1918 után Erdély irodalmi életének vezetését.

A mai Erdély írói, fellépésüket tekintve, négy nemzedékre oszlanak. A legidősebb generáció tagjai: Kovács Dezső, Gyalui Farkas, Szabolcska Mihály, Jékey Aladár és Sebesi Samu már a nyolcvanas években lépnek fel és működésük a háborúig jórészt le is zajlik. A megváltozott időkben sem irodalmi eszméikkel, sem közéleti tevékenységükkel nem tudnak döntő hatást gyakorolni az új erdélyi irodalom kialakulására. Helyettük az erdélyi irodalom megszervezését az akkori harmincévesek veszik át, akik teljesen a modern magyar irodalom formai és eszmei forradalmiságát tették magukévá. Ez a második nemzedék adja a mai erdélyi irodalom gerincét, eszmei világát és nagyjában ez áll az erdélyi irodalmi élet vezető helyein. Reményik Sándor, Kós Károly, Berde Mária, Makkai Sándor, Szentimrei Jenő és a többiek mind 1910 és 1916 között lépnek először szépirodalmi alkotásaikkal a nyilvánosság elé. A harmadik írói nemzedék a „Tizenegyek“ című antológiával jelentkezik. Legismertebb egyéniségei: Tamási Áron, Kacsó Sándor, Kemény János báró, Finta Zoltán, Balázs Ferenc és Maksay Albert. Eszmevilágban az előbbihez csatlakozik de már jobban föl tudja ismerni a kisebbségi élet realitásait. Ez a harmadik nemzedék is az egyetemes magyar kultúrán nevelkedett, tanulóéveik az impériumváltozás előtti időkre

esnek, írói kialakulásukat azonban csupán a harmincas évektől számíthatjuk. A legújabb íronemzedék, amelyiknek első nyilvánosság elé lépése az 1931-ben megjelent „Új arcvonal“ és az 1930. évben napvilágot látott „Új Erdélyi Antológia“ volt, már a változott új idők jegyét hordja magán. Ismertebb tagjai Wass Albert gróf, Kis Jenő, Szemlér Ferenc, Abafáy Gusztáv, Kovács József, Nagy István, Szilágyi András stb. Ezek a fiatalok úgyszólván gyermekkorukban kerültek a román impérium alá, nevelésük részben vagy egészben másnemű, mint az előbbieké; a magyar irodalom iránti érdeklődésük szorosan a kisebbségi élettel kapcsolatos. Igazában az új idők ifjúsága ez, mert hiszen a múltat közvetlen tapasztalatból nem ismerte, de annál több érzéket mutat a jelen problémái iránt és az előbbi három nemzedék sokban romantikus irodalomszemléletével szemben inkább a realizmus felé hajlik. Művészi kialakulásról ennél a nemzedéknél még nem beszélhetünk. Mondanunk sem kell, hogy e négy írói nemzedéket nem választják el egymástól merev ellentétek; a különbségek inkább csak az életkörülményeiktől kialakított látásmódban mutatkoznak.

Erdély írói lázas öskeresésükben eleinte vissza-visszakalandoztak a múltba, de Petelei Istvánon túl közvetlen kapcsolatokat nem lehetett kimutatni. A Petelei előtti idők nagy erdélyi kultúrszervezőinek és íróinak emléke már csak a szakemberek tudatában él, közvetlen hatásuk felolvadt az irodalom központosító törekvéseiben. A Bód Péterek, a Teleki Sámuelek és az Aranka Györgyök kezdeményezései, a XVIII. század végének és a XIX. század elejének bátor kultúrharcai rég elfelejtődtek már. A XVIII. század nagy könyvtáralapítóinak emlékét, a századvég felvilágosodást hirdető enciklopédistáinak szellemét, a francia irodalomért rajongó főurat, az első állandó magyar színházat megteremtő kultúrhősöket és az „Amerikai utazás“ szerzőjének kultúrprogramját kevesen ismerték, műveik és alkotásaik nem váltak szerves részeivé a különben erős fejlődésnek induló erdélyi magyar művelődésnek. A jelentős kultúrintézmények, mint az Erdélyi Múzeum és a később megalakult Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület tovább élnek, de munkájukból hiányzik az európai látás, a kultúrpolitikai áttekintés és az erdélyi magyarság nagy tömegeivel való reális életkapcsolat. Nem csoda, hogy az Erdély sorsáért igazán aggódók 1867 után számtalanszor mutattak rá, de mindhiába, az erdélyi hagyományok pusztulására.

Az új élet az erdélyi irodalomban a lírával kezdődött el. Éveken át a lírai termelés vezet és az 1918 utáni kisebbségi élet első művészi hitvallását szintén a líra adja meg. Mindjárt a sorsfordulatkor, a magyarságra nézve oly tragikus napokban veszi kezébe a tollat az ismeretlen Ady-tanítvány, a „halott Patroklosz“ egyik legelső védelmezője, Áprily Lajos. Az akkor még ismeretlen enyedi költő a tragédiák viharai elől a havasok tetőin vonul meg és itt döbben rá az erdélyi sorsra. Tekintetével átöleli a messze elterülő völgyeket, hegycsúcsokat és falvakat s kiejti a titokzatos szót, amely művészi és politikai programmá válik: „Erdély“. Reményik Sándor allegóriái még az új viszonyokba bele nem tört és a múltat visszasíró erdélyi magyar-

ság fájdmát verik vissza. Ők ketten kezdik kialakítani azt a transylvan-ideológiát, amelyet később a Helikon is zászlajára tűz. Mellettük aztán újabb és újabb nevek tűnnek fel. Olykor még az idősebb nemzedék költői is megszólalnak: a Petőfi és Arany hagyományait követő Szabolcska Mihály és az Adyt nagyrabecsülő, nagyságát előre megsejtő Jékey Aladár. Mindketten megérik Erdély nagy átalakulását, de már az új helyzet követelte magatartás kialakításában nincsen szerepük; a régi irodalmi szemléletet képviselik, az új erdélyi irodalom nem belőlük indult ki.

1918-ban az S. Nagy László által még 1914-ben alapított „Erdélyi Szemle“ körül csoportosulnak szinte kivétel nélkül az erdélyi írók. A határon sokáig sem könyv, sem lap nem jöhetett át, de Erdély a saját erejéből megteremti mindkettőt. A régi lapok közül kevés marad meg, annál több az új kezdeményezés. 1924-ig több mint 300 különféle időszaki folyóirat és lap jelent meg magyar nyelven Erdélyben. Az 1936-os esztendőben pedig egyedül Kolozsvárt 80 magyarnyelvű lap és folyóirat látott napvilágot. A sajtónak döntő szerepe van a kisebbségi irodalom és a politika kialakításában. Kazinczy korához hasonlóan, a lapok kezdetben mindenkit méltányolnak, aki Erdélyben ír. A nagy irodalmi termelési láznak igazi hajtóereje a magyar nyelv és a magyar írás szeretete. De árnyoldala, hogy ez a szeretet meghonosítja a dilettantizmust és az esztétikai szempontokat egyre inkább háttérbe szorítja. Mindenki író akar lenni: az orvos, az újságíró, a tanár és a diák, hivatlanul is az irodalom zászlajához szegődnek. Az erdélyi irodalom e hőskorának értékes jellemvonása az a határozott és bátor sorsvállalás, amely az írókat és híveiket jellemzi. Programokat állítanak fel, irányokat védnek és támadnak, lelkesednek és lelkesítenek. Ezekben az években rengeteg lap születik, sok könyv jelenik meg Erdélyben. A legfontosabb tényező azonban, a közönség gyéren jelentkezik. Az erdélyi magyar olvasó inkább a világirodalom és a modern magyar irodalom klasszikusait olvassa, mint saját íróit. Az erdélyi olvasókat meg kellett hódítani. Ez a feladat nem volt könnyű és igazában csak akkor sikerült, amidőn az erdélyi irodalom erkölcsi és anyagi sikerei eloszlatták a kételkedők kishitőségét. Ezt az erőfeszítést mutatja be Berde Mária kitűnő regénye: a „Szentségvivők“. Az író kettős fronton küzd. Meg kell birkóznia a külső nehézségeken kívül saját népe közönyével is. Író és közönség akkor találhatnak először egymásra, amikor hat író merész vállalkozásában megszületik az „Erdélyi Szépmíves Céh“. Eleinte két lap áll egymással szemben: a „Pásztortűz“ és a radikális szellemű „Napkelet“. Később, a „Napkelet“ megszűnésével, az irodalmi ellentétek is elsimulnak.

Mint minden irodalom, úgy az erdélyi is, első feladatának tekintette a programadást és a mítoszteremtést. Legvitatottabb program-pont volt az erdélyiség fogalma. A Reményik, Aprily és Kós Károly által felállított költői transylvanista programot már kezdetben is sokan támadták úgy Erdélyben, mint Magyarországon. Erdélyben az európaiság hirdetői szálltak szembe az általuk „romantikusnak“ bélyegzett transylvanista programmal, Magyarországon az irodalom

kettészakadásától féltek. Húsz esztendő alatt több ízben kitört az erdélyiség körüli vita és a két tábor igazában sohasem tudta e tekintetben megérteni egymást. Legújabban Szemlér Ferenc a fiatal írók nevében támadta a transylvanizmust, de cikkét Kós Károly erős kritika tárgyává tette, természetesen a maga transylvanista szemszögéből. A fiatal írónemzedék közül többen Szemlér tanulmányának szellemében szóltak hozzá az erdélyiség vitatott kérdéséhez, az idősebbek viszont inkább Kós Károly tételét tették magukévá. Elvi fontosságú az a megnyilatkozás, amelynek Szenczei László adott hangot, kifejtve az erdélyi realizmus álláspontját. A fiatalok nagy többsége Szenczei szerint el akarja vetni az idősebb nemzedék „romantikus” álláspontját és azt hirdeti, hogy az irodalomnak az erdélyi valóságot kell bemutatnia. A harc tehát nem dőlt el és a tüze valószínűleg még sokszor fog fellobbanni, ha Erdély írói meggyőződésüket és költői programjukat követni akarják.

AZ ÚJ ERDÉLYI IRODALOM első fejezete 1926 körül ér véget. Ez időben záródnak le a nagy világnézeti ellentétek és irodalmi harcok. Egyelőre létrejön a kisebbségi írók közös frontja, ami mögött a nemzeti és népi alapon való összefogás akarata rejlett. A Helikon megalakulása és a Szépmíves Céh megindulása jelzik a további fejlődést. Az erdélyi irodalom kialakulásában, mint említettük, a lírikusoké az elsőség. Reményik és Áprűy mellett Olosz Lajos, Bartalis János, Tompa László, Szentimrei Jenő, Walter Gyula, Bárd Oszkár, Berde Mária és Sípos Domokos teszik népszerűvé a lírát. A szabadverselés, bár eleinte divatos, Bartalis Jánostól és Szentimrei Jenőtől eltekintve, nem tud gyökeret verni. A lírikusok szellemi őse Ady. Belőle próbálják megmagyarázni a transylvanizmust az erdélyiség hívei.

A líra mellett az elbeszélés is jelentkezik. Az erdélyi regény még csak a kritikusok és titkos regényírók álma, de az elbeszélés már út a regényhez, iskola, amely a regényírásra nevel. A műfaj régebbi képviselői: Kovács Dezső és Sebesi Samu újból írnak még, de egyre kevesebbet. A közönség tetszését különösen Kovács Dezső diáktörténetei, dickensi modora nyerik meg. A békeévek boldog diákéletének rajzait tükrözik vissza Kovács Dezső elbeszélései. Miként Adyt a lírikusok, úgy tisztelik Peteleit az elbeszélők Erdélyben. Mindkettőben őszüket látják, műveik, saját irodalmi felfogásuk igazolását. Petelei turgenyevi világa, rég elfelejtett elbeszélései feltámadnak halottaikból és újból kiadásra kerülnek, de sajnos ezúttal sem jutnak el a nagy olvasórétegek tudatába. Már ekkor az elbeszélésben éppúgy, mint később a regényben két irány uralkodik: a népies és a városi. Az előző a faluhoz fordul és a népet tartja az erdélyi magyarság legnagyobb valóságának, az utóbbi témáit az erdélyi városok társadalmi életéből meríti. Sajnos, az elmúlt idők irodalomszemlélete mindkét irány követőin erősen meglátszik. Új színt csupán a székely írók tudnak az erdélyi elbeszélésbe hozni. Jókai és Mikszáth hagyománya a legtöbb erdélyi elbeszélő kibontakozását megakadályozza. Balogh Endre, Gyaliay Domokos, Makkai Sándor, Szentimrei Jenő, Karácsony Benő, Ligeti Ernő, Szántó György, Tamási Áron és Nyirő József éppúgy

elbeszéléseket írnak, mint Tabéry Géza, Berde Mária, Sipos Domokos és Kós Károly. De legtöbben már arról álmodnak, hogy megszülethessék az erdélyi regényirodalom is, amelyik majd szárnyakat fog adni gondolataiknak. Ez az álom néhány év alatt valósággá vált.

Tabéry Géza az első a regényírók közül, aki Budapesten is komoly sikert arat. Eleinte elbeszélésekben, később regényben dolgozza fel a Bolyaiak tragédiáját. A „Szarvasbika“ sikere felbátorítja a többi erdélyi elbeszélőt is. Gulácsy Irén a „Fekete völegények“-kel még nagyobb sikert arat, de kezdik megismerni Gyallay elbeszélései mellett Tamási Áront és Nyirő Józsefet is. Tamási Áron „Lélekindulás“-a és Nyirő József „Jézusfaragó ember“-e, ha nem is aratnak nagy közönségsikert, a tiszta irodalmiság híveit már megnyerik. Tőlük várják határon innen és túl a nagy erdélyi regények megszületését. Mindketten stílusreformátorok, de stílusrobbantó és új stílust teremteni vágyó akarataik nem jár teljes sikerrel. Évek hosszú sora után közülük a stílus tisztasága dolgában Tamási Áron válik ki és bár regényeivel is komoly sikereket arat, mindvégig ő marad az erdélyi elbeszélés reprezentánsa. Mint kiváló elbeszélőt meg kell említenünk a korán elhunyt Balogh Endrét, a „Hajótöröttek“ szerzőjét. Az ugyancsak korán elhunyt Sipos Domokos is hagyott hátra az „Istenem, hol vagy?“ című kötetében néhány figyelemreméltó elbeszélést. Az erdélyi dráma még gyermekcipőben jár. Hiába hirdetett ismételten pályázatot a kolozsvári színház igazgatója, Janovics Jenő, a drámaírás csak a legutóbbi években kezd megindulni.

Az 1919-től 1926-ig terjedő években férfivá nőtt az az írónemzedék, amely a legválságosabb időkben indult és a lírán és elbeszélésen keresztül jutott el a regényhez.

Az erdélyi regényirodalom fellendülése elsősorban az Erdélyi Szépművészeti Céhnek köszönhető. Ez a vállalat 12 éves működése alatt közel 100 kötet erdélyi regény megjelenését tette lehetővé. Hogy ez a nagy irodalmi termelés lehetségessé váljon, szükség volt az írók közötti ellentétek elsimítására és a közönség megszervezésére. Ezt a munkát a Kemény János báró kezdeményezésével 1926 nyarán Marosvécsen összegyűlt írók végezték el. Azóta minden évben összeül az erdélyi írók parlamentje, hogy szavát hallatva irányítsa Erdély szellemi életét. A Helikon megteremtésében és az ellentétek elsimításában Kuncz Aladár diplomáciai tehetsége járt elől. Az új eszme, ami az addig különböző világfelfogású és egymással sokszor mereven szembenálló írókat összetartotta, a tiszta művészet elve volt. A Helikon irodalmi hitvallása szerint az irodalomból ki kell zárni az irányzatosságot, tiszta irodalmat kell adni, világnézetek feletti, az örök humanum eszményeit tükröző irodalmat, amiből „hangosan csendüljön ki az ember dallama“. A humanista alapelv mellett helyet talált a Helikon ideológiájában a transylvanizmus is. De sem az európaiság, sem a transylvanizmus hirdetői nem voltak teljesen megelégedve a létrejött egységgel, az új eszmék eleinte több oldalon is támadókra találtak. A székelyek, élükön Benedek Elekkel, Tamási Áronnal, Szentmaréi Jenővel és Nyirő Józseffel bejárták Erdélyt és egy radikálisabb, szókimondóbb irodalompolitikát hirdetnek. A „Korunk“ pedig bal-

oldali szempontból támadta a Helikon irodalmi célkitűzéseit. A „Napkelet“ megszűnése után az egykori radikális írók a „Korunk“ köré csoportosultak. Ezekben az években Kolozsvár átveszi az erdélyi magyarság szellemi vezetését. Erdély fővárosa hosszú időn át az írók, kiadók és lapvállalkozók Mekkája. Az 1917-től 1937-ig terjedő években az Erdélyben kiadott öt és fél ezer magyar könyv közül több mint kétezer itt jelent meg. A lapoknak pedig csaknem egyharmada Kolozsvárt látott napvilágot.

A Helikon megszületése után a líra és az elbeszélés teljesen háttérbe szorul és a regény veszi át egyeduralmát. Három regénytípus uralkodik: a falusi, a városi és a történeti regény. Mindhárom már elbeszélés formájában megvolt. Az első kettő részben a jelen, részben a közelmúlt problémáiba nyúl, az utóbbi a jelen szemén át nézi a múltat. A népies regények közül Tamási és Nyirő munkái válnak ki, mellettük Gulácsy Irén és Berde Mária írnak falusi tárgyú regényeket. A városi társadalmi regény sokkal több problémát ölel fel, hiszen a városi ember élete bonyolultabb, mint a falusié. A városi magyarság új elhelyezkedése, a szociális kérdések, a román és a magyar együttélés és végül a szerelem nyújtja a témaváltozatokat. Ha tárgyuknál fogva legtöbbször nem erdélyiek is a városi regények, művészig nem egy értékes problémával találkozunk köztük. Ligeti Ernő, Szántó György, Kádár Imre, Kemény János, Kisbán Miklós, Károly Sándor és elsősorban Karácsony Benő regényei említendők itt. Ebből a csoportból kiválnak azok a regények, amelyek a háború és a fogság élményeit dolgozták fel. Markovics Rodion „Szibériai gamizon“-ja és Kuncz Aladár „Fekete kolostorba már világsikerhez jutnak, bár ez nem csupán mondanivalóik őszinteségének köszönhető, hanem annak is, hogy elsőkül dolgozzák fel a háború milliókat érintő élményeit. A harmadik és a legnagyobb: a történelmi regények csoportja. E tekintetben Erdély olyan irodalmi divatot indított el, mely részben a felvidéki, részben a magyarországi szépirodalomra is hatást gyakorolt. A történeti regények írói leginkább Erdély múltját dolgozták fel. Legjelentősebb alkotásai: Gyallay: „Vaskenyéren“, Gulácsy: „Fekete völgyek“, Tabéry: „Szarvasbika“ és „Vértorony“, Nyirő József: „Sibói bölény“, Kós Károly: „Országépítő“, Makkai: „Ördögszekér“, „Sárga vihar“, „Táltos király“ és „Magyarok csillaga“ című regényei.

Ami e kor tudományos törekvéseit illeti, megállapításaink — sajnos — nagyon kedvezőtlenek. Tudósaink a megváltozott körülmények hatása alatt lemondanak egyelőre a húszas évek nagy követelményéről: a magyar egyetemről és terveiket az erdélyi lehetőségek szűk kereteihez szabják. Ha valahol, úgy itt mutatkoznak meg leginkább a repatriálás és a kivándorlás súlyos következményei. Intézmények hiányában nemcsak a természettudomány, hanem a legtöbb humanistatudomány is elsorvad. A legnemzetibb tudományszakoknak, a magyar történelemnek, nyelvészetnek, irodalomnak, művelődés- és művészettörténetnek mindössze néhány szerény művelője van. A tudományos élet központja az „Erdélyi Múzeum“. A Múzeum Egyesület évi népszerűsítő előadásai és vándorgyűlései igyekeznek

pótolni a legszükségesebb hiányokat. A legutóbb (1937 augusztusában) Udvarhelyt tartott vándorgyűlés azt mutatja, hogy a szaktudományok iránti érdeklődést a szélesebb olvasórétegekben is fel lehetne kelteni.

1928 KÖRÜL LÉP ELŐSZÖR az erdélyi magyar élet küzdőterére az ifjúság. 1919 és 1926 között az Erdélyben középiskolát végzett magyar fiatalság nagy része Magyarországra ment tanulmányai folytatására. 1926 után e helyzet kezd megváltozni, mind többen és többen maradnak otthon és rövid néhány esztendő alatt 100-ról 1300-ra emelkedik a kolozsvári egyetem magyar hallgatóinak száma. Az egyetemi fiatalság között hamarosan megindult a szellemi szervezkedés is. Egyesületek alakulnak, cikkek, tanulmányok jelennek meg, lapok keletkeznek, mind azzal a céllal, hogy ennek az új fiatalságnak életakarát tükrözzék vissza. Figyelemreméltó, hogy míg a háború utáni fiatal erdélyi magyar intelligencia érdeklődése inkább irodalmi, addig ennek az új ifjúságnak már társadalmi érdeklődése van és ez az irodalmat háttérbe szorítja. A mai erdélyi fiataloknak főproblémái az erdélyi falu, a szövetkezeti mozgalom és a kisebbségi élet gazdasági megszervezése.

Az ifjúság szellemi mozgalmainak első nagy eredménye az 1930-ban megindult „Erdélyi Fiatalok” című folyóirat. Az utóbbi esztendők során felekezeti különbség nélkül e köré a lap köré csoportosult az erdélyi ifjúság legjava. Az „Erdélyi Fiatalok” irodalmi és faluszemináriumi adták meg az ideológiai alapját az új erdélyi ifjúságnak. Néhány évvel az „Erdélyi Fiatalok” megalakulása után konzervatív programmal „Hitel” címen új ifjúsági folyóirat jelenik meg és azóta ez a két folyóirat fejezi ki az erdélyi ifjúság kettős arculatát. Az irodalmi érdeklődés kielégítésére látott napvilágot 1931-ben az „Új Arcvonal” című antológia és alakult meg 1932-ben az erdélyi fiatal írók „Ády Endre Társaság”-a. Ugyancsak az ifjúság feleledő irodalmi érdeklődését bizonyítja az 1937-ben megjelent „Új Erdélyi Antológia”, ahol elsőnek mutatkoznak be a harmadik nemzedék írói. A legutóbbi évek ifjúsági életében megnyilatkozó és erősödő irodalmi érdeklődés mintegy ellenhatása a harmincas évek társadalomtudományi és politikai beállítottságának. A világháramlatok hatása alatt 1928 és 1935 között az erdélyi ifjúság nagyrésze két táborra szakadt, a „Sarló” hatása alatt megszülető erdélyi baloldali ifjúságra és az 1933 körüli fellépő jobboldali magyar ifjúságra. Éveken át dúlt a harc az ifjúság különböző frakciói között, de a gazdasági válság és a közös kisebbségi élet mégis csak felkeltette a különböző csoportokban az egymásrataltságot vágyát és szükségét. Ez a szükséglet oly elemi erővel tört előre és szorította háttérbe a világnézeti, vallási és személyi harcokat, hogy végül is sikert aratott a ma már mindenki előtt ismert „Vásárhelyi találkozón”. A „Vásárhelyi találkozó” felállította a kisebbségi élet kódexét, azaz azt az erkölcsi magatartást, amelyet az erdélyi magyarság nagy kérdéseiben mindenkinek tanúsítania kell. Utat mutatott, de egyúttal régi ellentéteket is lezárt, olyan magas eszményeket tűzött ki, melyek évtizedeken át vezethetik az erdélyi fiatalságot népi és nemzeti törekvéseinek megvalósítása felé.

A fiatalok közül a következőket említhetjük meg, mint akik komoly ígéretei a kisebbségi szellemi életnek. Irodalmi téren: Szenczei László, Szemlér Ferenc, Kováts József, Kovács István, Katona Jenő, Dsida Jenő, Bözödi György, Flórián Tibor, Kiss Jenő, Szabédi László, Méliusz József, Bányai László, Salamon Ernő, Varró Dezső. Tudományos téren: Szabó Béla, Abafáy Gusztáv, Mikó Imre, Balogh Edgár, László Dezső, Bíró Sándor, Vita Zsigmond, Jancsó Béla, Albrecht Dezső, Venczel József, Kéki Béla, Bíró József.

Néhány szóval meg kell emlékeznünk az erdélyi magyar irodalom halottairól is. Azokról, akik hazajöttek és az erdélyi kisebbségi sors vállalásában, az erdélyi anyaföldért folytatott küzdelemben az élen jártak. Benedek Elek és Kuncz Aladár voltak az elsők; egyik élete alkonyán, a másik a fogságban megtört életkedvvel, de hazajött és hűséges maradt Erdélyhez a koporsóig. A halott Jékey Aladárt, Balogh Endrét, Kovács Dezsőt és a korán elhunyt Sipos Domokost említjük meg, mint az ébredő erdélyi irodalom egykori derék munkásait.

Már a legfiatalabbaknak is vannak halottaik. Rövid egy esztendő leforgása alatt három értékes fiatal tehetséget temettünk el. Első volt Balázs Ferenc unitárius pap, aki a „Zöld árvíz“ című regényében megmutatta az elméleti társadalomszervezés erdélyi lehetőségeit; élete példájával pedig a gyakorlati megvalósítás módjaira mutatott rá. Kovács István a legjobb fiatal lírikusok egyike, Kováts József pedig a regényírás komoly ígérete volt.

A halottakon kívül voltak más veszteségei is az erdélyi irodalomnak. Az utóbbi években egyre többen hagyták itt Erdély földjét. Bartalis János mellett Áprily Lajos, Nagy Emma, Gulácsy Irén, majd Makkai Sándor távoztak Erdélyből. Az itthonmaradottak fájdalmasan vették tudomásul eltávozásukat, de a kisebbségi harcot nem adták fel.

A hűszeszendős erdélyi irodalom mérlege — a heroikus küzdelmek és súlyos megpróbáltatások ellenére — sem kedvezőtlen. Hűsz esztendő alatt öt és fél ezer magyar könyv jelent meg Erdély területén; ebből majdnem másfélezer könyv szépirodalmi tárgyú. Két évtizeddel ezelőtt alig volt még néhány író, aki az író névre valóban érdemes volt. Ma szépszámú neves erdélyi íróra hivatkozhatunk. Hűsz évvel ezelőtt az erdélyi irodalom még csak „jámbor szándék“, néhány jóakarató kezdő nagyotakarása volt, ma élő valóság. Az impériumváltozás kezdetén nem volt sem erdélyi folyóirat, sem könyvkiadóvállalat és főként nem volt erdélyi könyvet olvasó közönség. Ma mindez van. De ha általános szempontból, az egész modern magyar irodalom szemszögéből vizsgáljuk is az erdélyi irodalmat, úgyis megállapíthatjuk annak nagy jelentőségét. Az erdélyi irodalom szerves továbbörökítője a modern magyar irodalom értékes hagyományainak. A szemléletmód az irodalmi formák és eszmék tekintetében nem forradalmi, de határozottan modern és a régi meg új irodalom között igazi „hídverést“ jelent. A líra területén Erdély költői tovább viszik Ady szimbolizmusát és népszerűsítik a modern magyar irodalom költői nyelvét. A regény terén a fogságregények mellett az egész magyar irodalomban uralkodóvá teszik Erdély írói a történeti regényt. A székely írók pedig a modern népiességet juttatják diadalra határokon innen és túl. Az erdélyi

dráma még gyermekcipőkben jár, de Kos Károly, Tamási Áron, Nyirő József, Karácsony Benő darabjai azt mutatják, hogy ezen a téren is komoly eredményeket várhatunk.

Az erdélyi irodalom húsz esztendejéből azonban azt a tapasztalatot is levonhatjuk, hogy az nem akart és nem tudott minden életkérdésünkre választ adni. Azok tehát, akik a háború utáni erdélyi magyarság életét irodalmán keresztül teljesen megismerhetni vélik, nagyon csalatkoznak. Kisebbségi életünk ezernyi apró küzdelme, örömei, lelkesedései, sikerei és veszteségei csak részben fejeződtek ki Erdély mai irodalmában és akkor is az egyes írók egyéni látásán át nyertek irodalmi kifejezést. Az irodalom tehát nem abszolút tükre a kisebbségi életnek, bár az erdélyi írók munkáin keresztül számos vonatkozásban nyerünk abba betekintést. Az írók kulturális jelentőségének hangsúlyozásakor azonban nem szabad megfeledkeznünk más tényezőkről sem. Az erdélyi magyar kultúra névtelen hősei: papok, tanárok, tanítók és az olvasók sokezernyi tábora talán éppen olyan fontos fenntartója a kisebbségi életnek, mint az a néhány erdélyi író, akiknek neve ma már az egész magyarság köztudatában él.

Erdély írói, miként eddig, úgy ezután is a békés meggyőzés minden eszközével küzdenek az erdélyi magyarság szellemi életének fejlesztéséért és irodalmán keresztül annak megmaradásáért. A kultúrközeledés érdekében mindent elkövetnek és hiszik, hogy valaha a szellemi erők közelebb fogják hozni azokat a népeket, amelyeket ma a politikai és gazdasági érdekek elválasztanak, bár tudják, hogy a jövő a körülöttünk forrongó világ ma még ismeretlen erőiből fog megszületni.

JANCSÓ ELEMÉR

AZ EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUS TANULSÁGAI

MÁJUS UTOLSÓ HETÉBEN zajlottak le Budapesten a harmincnegyedik nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus ünnepségei. Ez a Kongresszus sem mértékben, sem eszmei tartalmában nem maradt mögötte elődeinek. A Kongresszus előkészítése a maga nemében tökéletes volt; hatalmas, az egész világgal összeköttetést tartó gépezet bonyolította le a propagandát, a zarándokgyűjtést; itthon pedig irodalom, sajtó, rádió együttműködött a Kongresszus szervezőbizottságával és a Kongresszust felhasználta a modern tömeglelkipásztorkodás nagyszerű kifejlesztésére. Ha a Kongresszusnak semmi más hatása nem lenne, mint az, amit a magyar katolicizmus lelki megújhodása terén nyújtott, akkor is megérte a rája fordított munkát és áldozatot.

A Kongresszust mindenki a maga szemmértékével értékeli. Hogy az állam, a kormány, a főváros hathatósan támogatta ezt a kifejezetten katolikus ünnepet, annak indító oka nyilvánvalóan az, hogy a nemzetközi Kongresszusnak — nemzeti jelentőségét felismerte.

Bár a Kongresszus elvből kizárt minden kifejezetten magyar propagandát és ezt az elvet a Kongresszus összes megnyilatkozásai, beszédei következetesen megtartották, a Kongresszus mégis elérte azt, hogy a meghirdetésétől megtartásáig, másfél éven át a külföldi sajtó, beleértve az óceánon túlit is, jóformán napról napra foglalkozott vele és ismertette hazánkat, népünket, egyházi, vallási életünket. Magán a kongresszuson pedig elfogult és elfogulatlan szemlélőnek egyaránt beszélt rólunk az öreg Duna, melynek partján egyedül a magyar tudott ezeréves államot alkotni; ős Budavára, melynek felmentése az európai keresztény kultúra megmentését jelentette; a főváros szépsége, nagysága hirdette a magyar élniakarást.

A Kongresszus nagy ünnepségei a Hősök terén, a dunai hajókörmény pompájukkal, félmillió tömegükkel apokaliptikus látomásként hatottak; a Szent Ostya előtt leboruló világot hozták ide a Duna partjára, hol annyi vér omlott valaha Krisztus hitének, keresztjének védelmében. Mintha a Didaché 9. fejezetének (II. század első feléből) imádsága valósult volna meg földünkön: „Mint ahogy ez a Kenyér előbb szét volt hintve a dombokon és a búzaszemek összegyűjtése után eggyé vált: úgy egyesüljön a Te Egyházad a föld széleiről a Te országba ..A legtávolabbi világrész, Ausztrália, Új-Zeeland is elküldötte képviselőit, ezrével jöttek a hívek Észak- és Dél-Amerikából; a háborúval sújtott Kína ifjú Egyháza is megjelent és indiai zarán-

dokok csoportja találkozott itt az etióppal. A Kongresszus zarándokai tanúi voltak a kilencszáz éves magyar katolicizmus buzgóságának, a magyar áhitat melódiáit hallották és a magyarság eucharisztikus jámborságát csodálhatták az éjjeli szentségimádáson és a káprázatos dunai körmeneten.

A Kongresszus a magyarság keresztény hivatásáról tett tanúbizony-ságot. Nem akarunk büszkélkedni, de hisszük, hogy a Kongresszus minden idegenből jött zarándokának észre kellett vennie, hogy ma sem Európában, sem távolabb nincs olyan ország, melyben a keresztény-ség úgy áthatná az állam és a társadalom életét, mint nálunk. Azokat az évezredek kapcsolatait az egyház és állam között, melyekkel Szent István királysága kereszténnyé nevelte a magyarságot, a liberális XIX. század igyekezett ugyan lazítani, de Egyház és állam nálunk soha elválasztva nem volt, a közoktatásban, a közigazgatásban, törvényhozásban a két tényező közt még mindig oly igazi együttműködés van, hogy más államokban a középkor folyamán sem volt az harmonikusabb. Ez az együttműködés a Kongresszus folyamán is remek kifejezést nyert. A pápai legátus, a bíborosok a Kormányzónak voltak vendégei, a Kongresszus fővédője a Kormányzó felesége volt. A kormány katolikus tagjai hitvalló beszédeket mondtak a Kongresszus ünnepein. Annak, aki nemcsak a tényeket nézi, hanem az általuk kifejezett szellemet, ezek a tények nagyon is korszerű igazságokat mondhattak. Azt, hogy az Egyház és állam egymásra vannak utalva; hogy konkordátum nélkül is (Magyarország sohasem kötött a Szentszékkal konkordátumot) meg lehet találni a kettő közötti békét a nemzet, az állam és az egyház közös javára. Aki nyitott szemmel nézte a Kongresszus alatt a magyarság lelki életét, az még másról is meggyőződhetett. Arról pl., hogy a nemzet lelki egységét meg lehet őrizni — mint ahogy a magyarság megőrizte — sokfélekezetű államban is, ha a lelkiismereti szabadság eszméjét mindkét fél, a katolicizmus is, a protestantizmus is megtartja. A Kongresszusnak ez is nagy tanulsága: a magyar protestantizmus, bár épp az Eucharisztia dogmája az egyik ütközőpont a katolikus és protestáns hitvallásban, példát adott most a lovagias és testvéri viselkedésre, anélkül hogy saját hitelveit megtagadta volna.

Sajnálhatjuk ugyan, hogy a Kongresszus „idegenforgalma“ — csak megszokásból használjuk e szót — nem volt oly nagy, mint a Kongresszus meghirdetésekor vérmesen reméltük, a Kongresszus mégis méreteiben is, idegenből jött zarándokainak számával is — valóban nemzetközi volt. A napisajtóból ismeretesek azok az okok, melyek miatt egyes nemzetek lemaradtak és hogy a többi országokból is kevesebben jöttek, mint ígérkeztek, azt is megértjük a középeurópai változásokból és bonyodalmakból. Az idegenforgalom ma egész Európában megcsappant; államfők, külügy- és hadügyminiszterek kölcsönös látogatása nem mindig jelent biztatást arra, hogy valaki messzi útra induljon.

Kongresszusunk oly időben hirdette meg programját, a Vinculum caritativum, a népeknek, nemzeteknek Krisztusban való egységét, mikor az emberiség egységének természetes alapjai kerültek veszélybe. A kereszténység összhangba tudta hozni a nemzeti önállóságot az emberiség egységének tudatával; az egy Isten, az egy Megváltó hite

a természetes és természetfölötti rendben biztosította a különböző nyelvek, nemzetek, törzsek összetartozását az emberiség és a kereszténység nagy családjában. A „humánus“ és a „natio“ azóta került oly merev ellentétbe, hogy a humanizmus az emberfaj egységük természetfölötti alapjait tagadta (teremtés, megváltás). A genfi Népszövetség csődjét mindenki érzi; az emberiség egységét és békéjét lelki és természetfölötti alapok nélkül nem lehet biztosítani. A túlzó fajelmélet ellene mond az emberiség természetes egységének is, mit a humanizmus még meg akart őrizni.

Amikor a Hősök terén a pápa legátusa magasba emelte a Szent Ostyát, amikor árják és nem-árják, feketék, sárgák, rézbőrűek és fehérek leborultak az Eucharisztia előtt, a szívekből Szent Ágoston sóhaja szállhatott a Szentség felé: *O sacramentum pietatis, signum unitatis, vinculum caritatis!*

Az egész Kongresszus a pietas-nak, a mélyből fakadó, lelket formáló áhítatnak, jámborságnak volt csodás megnyilatkozása. Az utolsó vacsora terméből ez az áhítat katakombák fenekére szorult és onnét tört fel a bazilikák tágas csarnokaiba és a dómok félhomályos ivei alá. Most az Isten szabad ege alatt hallgatott ország és világ szentmisét és a szívek áhítata a rádió hullámaival együtt sugárzott a Hősök teréről szerte a világba és a négy égtájról a nemzetek képviselőinek szíven és ajkán át az egész Egyház egyesült az Eucharisztia imáadásában. A „sacramentum pietatis“, az áhítat szent jele valóban az emberiség és a kereszténység egységének vált szimbólumává. Az Eucharisztia hite és imáádása itt most milliók közt törte át azokat a korlátokat, melyek fajta, testszín, nyelv és leszármazás szerint választják el az embert az embertől. A „signum unitatis“ megmutatta, hogy a kerek földön nincs oly térbeli távolság, melyet a hit, a közös világnézet át ne hidalna. Amit a vér, a nyelv, a népiség elkülönít, azt Krisztus összeköti, anélkül hogy megtagadná a vér, faj, nyelv különbségeit.

Ezért a tanulságért különösen hálásak lehetünk a Kongresszusnak. Az árság is, a testvértelenség is nyomasztó érzés. Kis népek életenergiáját könnyen elsorvasztja. Ezt az érzést a magyarság csak a kereszténység magas, gyökeres átélésével győzheti le. A Kongresszus megmutatta, hogy a világon van még hit, mely a tagadással szembe tud szállani; megmutatta, hogy a szellem, a világnézet fölötte van az anyagnak; hogy az emberiségből még nem vezett ki a közös Atyának és az egy Megváltónak élő tudata.

Ha a Sors azzal ijeszti a magyarságot, hogy vagy felörlődik hatalmasabb szomszédai közt, vagy felszívódik beléjük, a Gondviselés a nemzet ezeréves történelmére mutat és azzal nyújt alapos reményt arra, hogy a magyarság hivatása és küldetése fennmarad. Ez a hivatás pedig abban áll, hogy a kereszténység nemzetfenntartó erejéről századokon át tanúságot tegyen. Küldetése pedig az, hogy népek torzsalkodásában, a gyűlölet egymástirtó lázában, fajok vetélkedésében, világnézetek harcában küzdjön tovább is Krisztusért, aki a szeretet kötelékével köti össze az emberiségnek széthullani kész tagjait.

KÜHÁR FLÓRIS O. S. B.

NÉMETORSZÁG GYARMATI KÖVETELÉSEI

A NÉMET BIRODALOM aránylag későn lépett a gyarmati hatalmak sorába, amikor ezek tengerentúli birtokait már többé-kevésbé konszolidálták. Bismarck maga ellene volt a gyarmati expanciónak, mert elsősorban a Birodalom európai helyzetét akarta megerősíteni. Mikor azután Németország komoly gyarmati politikát kezdett folytatni, a legértékesebb gyarmatok már biztos kezekben voltak. Ha a később megszerzett gyarmatok nem is voltak olyan értékesek, Németország már presztízssokokból is ragaszkodott hozzájuk és igyekezett őket gazdaságilag kiaknázni. Annál fájdalmasabb volt az egész német népre azoknak elvesztése, amit a versailles-i szerződés 119. §-a kényszerített ki. Ez kimondta, hogy Németország gyarmatairól a szövetséges főhatalmak javára (Nagybritannia, Franciaország, Amerikai Egyesült Államok, Japán, Olaszország) tartozik lemondani, amelyek viszont a Népszövetségnek fogják azokat rendelkezésére bocsátani. Ezeket a gyarmati területeket a népszövetségi tanács Mandátumbizottsága fogja kezelni. A népszövetségi alapokmány 22. §-a ezzel kapcsolatban kimondja, hogy a gyarmati népek azon előrehaladott nemzetek gyámsága alá lesznek helyezve, amelyek segédeszközeik, tapasztalataik vagy földrajzi helyzetüknél fogva leginkább alkalmasak arra, hogy ilyen felelősséget vállaljanak és erre egyben hajlandók is. Gyámsági megbízatásukat mint a Népszövetség mandatáriusai annak nevében fogják gyakorolni. 1922-ben a német gyarmatok mint mandátumi területek valóban szétosztásra is kerültek. Japán kapta a csendesóceáni német szigeteket az Aequatortól északra. Ausztrália Német-Újguineát kapta és az Aequatortól délre eső többi szigeteket, kivéve a Samoa-csoportot, mely Újzeelandnak jutott és Nauru szigetét, mely brit mandátumi területté vált. Délnyugat-Afrika a Délafrikai Unió fennhatósága alá jutott. Togónak kétharmadrészét Franciaország, egyharmadát pedig Anglia kapta. Kamerunból egy hatod Angliának, öthatod Franciaországnak jutott. Német-Keletafrikából Urundi és Ruanda királyságai a Belga-Kongóhoz lettek csatolva, míg a többi terület Tanganyika néven Angliának jutott.

A német delegáció a békeszerződésnek ezen intézkedései ellen természetesen a legélesebben tiltakozott. Hivatkozott Wilson 14 pontjára és kongresszusi beszédére, mely a gyarmati kérdésnek ilyen megoldását kizárja. A német delegáció a hatalmak részéről azonban

azt a választ kapta, hogy Németország képtelennek mutatkozott a gyarmatosításra és ez okból nem tarthatja meg gyarmatait. Ezt a vádat egy a világháború folyamán angol részről kiadott kékkönyvre alapították, amely számtalan állítólagos bizonyítékát tartalmazza annak, hogy a német közigazgatás a bennszülött lakossággal rosszul bánt. Ez a vád, melyet a német publicisztika „Kolonialschuldlüge“-nek nevez, hosszú éveken át volt még vita tárgya. Német részről természetesen felháborodva utasították vissza ezt az állítást, aminek antantrésről sem adtak túlságos nagy hitelt. Ezt többek között Hertzog délafrikai miniszterelnöknek egy 1924-ben tett nyilatkozata is igazolja, melyben kételyét fejezte ki a tekintetben, hogy akad-e még valaki, aki a kékkönyvnek tartalmában hisz.

Németország a versailles-i szerződés életbelépte után sem nyugodott bele gyarmatainak elvesztésébe és mindenekelőtt a békeszerződést diktáló hatalmak döntésének jogosságát vonta kétségbe, ugyanakkor természetesen a „Kolonialschuldlüge“ ellen is folytatta küzdelmét. Wilsonnak 14 pontja közül az 5. a gyarmati kérdés pártatlan rendezését ígéri. Szó szerint ezt mondja: „Szabad, nagylelkű és abszolút pártatlan rendezése minden gyarmati igénynek, melynél szigorúan abból az elvből kell kiindulni, hogy minden ily irányú szuverenitási kérdés eldöntésénél az érintett lakosság érdekei éppúgy figyelembe veendőek, mint azon kormánynak jogos igényei, melynek követelése felett dönteni kell.“ Ennek jogi jelentősége abban áll, hogy a fegyverszüneti feltételekben, melyek a későbbi békefeltételeknek képezték jogi alapját, kimondottan hivatkozás történt Wilson programjára. Lansing államtitkár, aki akkoriban az antanthatalmak nevében beszélt, jegyzékében kiemelte, hogy a békét Wilson által felállított elvek alapján akarják megkötni. Az amerikai kormány ezt valóban komolyan is vette, amit az a jelentés is bizonyít, amit House ezredes 1918 október 19-én küldött rádió útján Wilsonnak. Ebben leszögezi, hogy a német gyarmatok fölött a következő alapelvek szerint kell dönteni: 1. jogos igények, 2. a gyarmati lakosság érdekei. Ami Anglia jogos igényeit illeti, úgy House szerint figyelembe kell venni ennek azon aggályait, hogy Németország gyarmati kikötőit tengeralatti hajók bázisává építhetné ki. Németországnak viszont szüksége van a trópusok nyersanyagára, azonkívül települési területre szaporodó lakosságának az elhelyezésére. Végül megemlíti, hogy a gyarmatok egyszerű elfoglalása ellentétben állana a békefeltételekkel. Ehhez a jogi konstrukcióhoz a győző hatalmak egyébként mindig is ragaszkodtak. A német békedelegáció előtt kijelentették, hogy a mandatárius hatalmak a Népszövetség megbízatása alapján fognak eljárni és ebből a viszonyból semmiféle külön előnyt húzni nem akarnak. De különösen az Egyesült Államok helyeztek súlyt arra, hogy ez a jogviszony el ne homályosukon. Wilson kormánya 1920 november 26-án jegyzéket intézett az angol kormányhoz, amelyben hangsúlyozza, hogy annak az uralomnak, melyet a hatalmak a német gyarmatok fölött szereztek, teljesen téves értelmezése volna, ha azok a megbízatás legszigorúbban értelmezett szellemétől a legkevésbé is eltérnének. 1921 április 4-én pedig hivatkozik a washingtoni kormány az Egyesült Államoknak a szerepére a

győzelem kivívásánál és ragaszkodik ahhoz a jogához, hogy a német gyarmatok sorsa felett az ő beleegyezésével ne lehessen dönteni.

A jogi helyzet tehát az volt, hogy a német gyarmatok a mandatórius hatalmak tulajdonába nem mentek át végleg és így Németország még a népszövetségi jog alapján is igényt támaszthatott arra, hogy egykori gyarmatait a Népszövetség megbízásából kezelhesse. A kérdést tehát nem vette le a napirendről, bár nyilvánvaló volt, hogy a Birodalom külpolitikai gyengesége folytán ezt az igényét aligha sikerül egyhamar érvényesíteni. Tudjuk nagyon jól, hogy Németország gyarmati követeléseit a nemzeti szocializmus uralomrajutása után kezdte nagyobb súllyal hangoztatni. Mégis érdekes, hogy Hitler „Mein Kampf“-jában a háború előtti német gyarmatpolitikával végleg leszámolt. Ellentétben a mai német szemlélettel, mely nyersanyagbázisra törekszik, Hitler elsősorban települési terület megszerzését tartja szükségesnek a szaporodó lakosság elhelyezésére. Ezt a települési területet nem tengerentúli országokban akarja megszerezni, hanem Kelet-Európában, a mai Németbirodalom közvetlen szomszédságában, a balti államokban és Oroszországban. A nemzeti szocializmus jövő feladatait illetően kijelenti: „Mi a háború előtti gyarmati és kereskedelmi politikával végleg leszámolunk és áttérünk a jövő területpolitikájára (Bodenpolitik der Zukunft).“ A Birodalom megerősödésével és közvetlen külpolitikai céljainak elérése után a gyarmati követelések is mind élénkebbek lettek. A birodalmi gazdasági miniszter Hjalmar Schacht már régi harcosa volt Németország gyarmati igényeinek. Amikor a mai német kormány elérkezettnek látta az időt a gyarmati kérdés újabb felvetésére, Schacht a múlt év végén a „Foreign Affairs“-ben egy cikk keretében vitatta a német álláspont jogosultságát és ahhoz a feltűnést keltett következtetéshez jutott, hogy mindaddig, amíg a gyarmati nyersanyagkérdést Németország szempontjából nem oldják meg, ez minden békeszeretete dacára a nyugtalanságnak a forrása fog maradni. Hasonló élesen nyilatkozott Schacht 1937 május végén Párizsban. Aki a mai helyzetet fenn akarja tartani — mondotta —, annak sohasem fog sikerülni a nyugtalanság egy elemét kiküszöbölni.

Természetes, hogy Hitler vezér és kancellár is több ízben foglalt állást ebben a kérdésben. 1937 január 30-i beszédében Németország ellenfeivel polemizál a gyarmati kérdésben és kijelenti, hogy Németország nem katonai célokból kívánja vissza gyarmatait, hanem tisztán gazdasági érdekből. Az 1937. évi szeptemberi pártnapon felolvasott proklamációjában pedig kijelenti, hogy a német élettér (Lebensraum) gyarmati kiegészítés nélkül túl kicsi ahhoz, hogy a nép élelmiszer-szükségletét állandóan biztosítani tudja. Egy hónappal később az aratási ünnepségen pedig megismétli gyarmati követeléseit.

Nem lehet azt mondani, hogy az angol közvélemény vakon elzárkózik a német követelések teljesítése elől. Számptalan bizonyítéka van annak, hogy Angliában igen súlyos tényezők keresik a németekkel a megegyezést ebben a kérdésben. Philipp Snowden a „Spectator“ 1926 június 12-i számában cikket közöl, melyben kifejti, hogy Németországnak a Népszövetségbe való belépése után gyarmatosításra alkalmas területek felett mandatóriusi hatalmat kell átengedni. A német

gyarmatok elrablása — írja tovább — nemcsak nyílt megsértése a szövetségesek által tett ígéreteknek, de egyben kísérlet is arra, hogy Németország gazdasági felemelkedése megakadályoztassék. Egyébként elítéli a németek gyarmati képességeiről terjesztett hazug propagandát. Az „Economist“, ez a nagy befolyású közgazdasági hetilap, 1935 október 19-i számában aránylag még elég óvatosan fejezi ki magát, amikor megjegyzi, hogy szó lehet arról, miszerint a régi német gyarmatok előbbi uraiknak mandátum formájában visszaadassanak. Általában azt vitatja, hogy bár igazságtalanság volna az afrikai bennszülötteket egyik európai fennhatóság alól a másik alá helyezni, a régi német gyarmatok mégis kivételt képeznek ez alól. 1936 február 5-én Lansburry munkáspárti képviselő az alsóházban javaslatot terjesztett be, melyben felszólítja a kormányt, hogy a nyersanyag és a nemzetközi piacok kérdésének megoldása érdekében a Népszövetség útján konferenciát hívjon egybe. Lloyd George támogatta ezt az indítványt, míg a kormány kívánságára egy általános és jelentőség nélküli javaslatot fogadtak el a nemzetközi békéről. A „Manchester Guardian“ (weekly edition) 1937 február 12-i számában azt írja, hogy az angol kabinet már nem sokáig térhet ki a gyarmati kérdés megtárgyalása elől. Tagadja ugyan, hogy gyarmatokhoz való jog létezik, de ha már ezen a nyelven beszélünk — írja —, Németországnak ugyanolyan joga van ehhez, mint Nagy-Britanniának. Ha a gyarmatok Anglia számára jók, kell hogy Németország számára is jók legyenek és fordítva. Mi azt állítjuk — írja tovább a lap —, hogy mi jobban tudunk gyarmatosítani mint a németek. Ilyenkor azonban a német történelem legrosszabb példái lebegnek szemünk előtt, viszont elfelejtjük a szégyenletes incidenseket (shameful incidents) sajátunkban. Németországban ez a cikk nagy benyomást tett, dacára annak, hogy a Harmadik Birodalom egyes intézményeit is nem éppen kedvező kritika tárgyává tette. Az „Economist“ 1937 november 6-i számában újból foglalkozik ezzel a kérdéssel, kapcsolatban Mussolini ismert nagy beszédével, melyben Németország számára gyarmatokat követel, és ezt írja: Akár beleavatkozik Róma a gyarmati kérdésbe, akár nem, ezzel a problémával foglalkozni kell. Nem könnyű ugyan megfelelő megoldást találni, mégis ettől a megoldástól függ sok tekintetben Európa jövője. Nagy figyelmet keltett a londoni „Times“-ban közölt vita a gyarmati kérdéstről is, melyet a lap 1937 október végén zárt le és amelyből arra a következtetésre jutott, hogy Angliában általános az óhaj egy Németországgal való békés megegyezésre. Az angol közvélemény túlnyomó és legértékesebb része nem osztja a szélsőséges felfogásokat. Tehát — írja a lap — nem híve sem annak, hogy a gyarmati kérdésnek Versailles-ban történt megoldása most megfordítottassék, amihez Nagy-Britanniának egyébként hatalma sincsen, sem annak a felfogásnak, hogy a versailles-i döntésnek örökre érvényben kell maradnia. A gyarmati kérdés nem meríti ki ugyan a német problémát, mégis ez áll annak legelején.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy Anglia minden további nélkül hajlandó volna a német gyarmati követeléseket teljesíteni. Mindenekelőtt a hivatalos tényezők azok, amelyek igen tartózkodóak a német követelésekkel szemben. Így Austen Chamberlain

mint külügyminiszter 1929 április 22-én kijelentette, hogy a mandátumok felosztása végleges jellegű. Ezzel tulajdonképpen szét akarta osztlatni azt a német reményt, hogy Németország mint népszövetségi tag egykori gyarmatai felett mandátumhoz juthat. 1935 szeptember 11-én Sir Sámuel Hoare jelentette ki a népszövetségi közgyűlésen, hogy gyarmati probléma nincsen, legfeljebb nyersanyagkérdés van. Ez pedig oly módon oldható meg, hogy a gyarmatokkal nem rendelkező országok nyersanyag- és élelmiszerszükségletének a beszerzése idegen fennhatóság alatt álló területekről biztosíttassék. Ez a nyitott ajtó elvének nemzetközi elismertetése és garantálása útján volna elérhető. 1936 január 13. és 14-én Lord Lugard, elismert gyarmati politikus, a Népszövetség mandátumbizottságának a tagja és volt afrikai gyarmati kormányzó, a „Times“-ban cikket közölt, mely Németország címére szólt és amelyben arról a súlyos felelősségről beszélt, mely a gyarmatok birtoklásával együtt jár. Azok a népek — írja —, melyeknek nincsenek gyarmataik, csak boldogok lehetnek, hogy ettől a teheről mentesültek. Viszont azok a szerény előnyök, melyek a gyarmatok birtoklásával együtt járnak, szerződésekkel is biztosíthatók. 1937 február elején a Birodalmi Ipari Szövetség alsóházi bizottsága határozatot hozott, melyben — mint hangoztatja — a felelős miniszterek nyilatkozataival egyetértésben a gyarmatok visszaadásának követelését elutasítja, viszont hajlandó a nyersanyagkérdés megoldásáról tárgyalni. Ugyancsak állást foglalt a Délafrikai Unió parlamentje 1937 áprilisában Német-Délnyugat-afrika visszaadása ellen, melyet mandátum formájában birtokol. 1937 nyarán a Nemzetközi Kereskedelmi Kamarának berlini kongresszusán Göring miniszterelnök megnyitóbeszédében Németországnak gyarmati követelése mellett szállott síkra, ami erős ellenmondásra adott alkalmat. Különösen Mr. Heath, Ausztrália londoni főmegbízottja szállt élesen szembe Göring tételeivel. Eden angol külügyminiszter az 1937 szeptemberi népszövetségi közgyűlésen érintette a gyarmati kérdést és pedig a német követelések szempontjából kedvezőtlenül. Kijelentette, hogy a nyersanyag kérdése lényegében nem gyarmati probléma, mert a gyarmati területek nyersanyagokban alig 3%-át szolgáltatják a világ nyersanyagszükségletének. Anglia a gazdasági helyzet enyhítésének érdekében kész tárgyalásokba bocsátkozni bármely kormánnyal arról, hogy módosítsa a gyarmati területein fennálló preferenciális vámrendszert. Bizonyos országoknak nem azért vannak nehézségei, mondotta tovább, mert a szükséges nyersanyag nem állana rendelkezésükre, hanem azért, mert valutapolitikájuk következtében azt nem tudják megfizetni. Köztudomású, hogy Mussolini németországi útja után október végén egy beszédében kijelentette, hogy Németországnak is joga van afrikai gyarmatokhoz. Eden nem maradt adós a válasszal és néhány nappal rá kijelentette, hogy Olaszországnak, amely a világháború után Európában és Afrikában új területeket kapott, nem áll jogában a német gyarmati követeléseket támogatni, amikor semmi bizonyítékát sem nyújtotta annak, hogy a maga részéről is hozzájárulna ennek a kérdésnek a megoldásához.

Anglia a német gyarmati követeléseket azáltal akarja elértéktelentíteni, hogy a gyarmati kérdésből nyersanyagkérdést csinál és azt

állítja, hogy ez utóbbi kérdést másképpen is mint a gyarmatok visszaadásával meg lehet oldani. Ez volt Hoare álláspontja fennidézett nyilatkozatában, erre céloz Lord Lugard a „Times“-ban megjelent cikkében is. Ugyancsak ezt vallja Eden fenti beszédében is. A Birodalmi Ipari Szövetség alsóházi bizottságának idézett határozatában is leszögezi, hogy örömmel fogad minden javaslatot, mely Németországnak és más országoknak nyersanyag- és élehniszerszükségletét biztosítani képes. Már House ezredes említett rádiójelentésében hivatkozott arra, hogy Anglia attól fél, miszerint a németek gyarmataikon tengeralatti bázisokat építenek és ezáltal a Birodalom főútvonalait veszélyeztethetik. Ezt az aggodalmat House jogos angol igényként könyveli el. Ma természetesen nemcsak flotta- hanem repülőbázisok létesítésétől is fél. Ugyancsak a biztonságra és birodalmi egységre hivatkozik az említett alsóházi bizottság is. Az utóbbit különösen Német-Keletafrika, a mai Tanganyika-mandátum visszaadásával látják általában veszélyeztetve, mert ennek a birtoklása tette lehetővé, hogy a Szudántól Kapstadtig terjedő terület brit fennhatóság alatt összeköthető legyen, amihez az angol befolyás alatt álló Egyiptom is csatlakozik, úgyhogy a kairó—kapstadti szárazföldi út létesítésének jogi akadályai megszűntek. Angliában természetesen élénken hivatkoznak arra is, hogy ehhez a kérdéshez a domíniumoknak is joguk van hozzászólni, mert egyes német gyarmatoknak a mandatáriusai is teljesen függetlenek az anyaállamtól. Szeretik általában azt is hangoztatni, hogy a német gyarmatok sohasem jelentettek nagyobb értéket és a háború előtti német külkereskedelemben is elenyésző szerepet játszottak. S ha Eden külügyminiszter kiemeli, hogy a gyarmatok a világ nyersanyagszükségletének csak 3%-át tudják fedezni, ez azt is jelenti, hogy a német gyarmatok e szempontból alig esnek latba.

Német részről minderre természetesen nem maradnak adósak a felelettel. Szó volt már a jogi évről, mely szerint a gyarmatokat jogtalanul vették el Németországtól, mert Wilson 14 pontja és a fegyverszüneti feltételek lettek általa megsértve. A bennszülötteket sem kérdezték meg, hogy hova akarnak tartozni. Anglia kísérletezett ugyan ilyen plebiszcitummal, de amikor látta, hogy a bennszülöttek a német uralom visszaállításának lehetőségét nem fogadták kedvezőtlenül, beszüntette ezt a további kísérletezést. Ami Angliának a birodalom biztonságára vonatkozó aggályait illeti, Hitler 1937 január 30-i beszédében kijelentette, hogy Németország nem katonai célból, hanem kizárólag gazdasági okokból kíván gyarmatokat. A volt német gyarmatok értéktelenségére vonatkozóan egyszerűen az a válasz, ha azok nem érnek semmit, miért tartják meg őket, miért nem válnak meg tőlük? Schacht említett angolnyelvű cikkében igen alaposan kifejti a német álláspontot a gyarmati kérdésben és visszautasítja az angol ellenvetéseket. A külföld ma általában sokat foglalkozik a német autarkias törekvésekkel és a gyarmati kérdés tárgyalásánál sem hagyja azokat figyelmen kívül. Schacht erre azt feleli, hogy Franciaország, Nagy-Britannia, Oroszország és az Egyesült Államok már régen valósítottak meg messzemenő autarkiát. Így az utolsó 12 évben Nagy-Britannia behozatala a Britbirodalomból 31%-ról 42%-ra emelkedett, míg

kivitel oda 41%-ról 49%-ra. Franciaországnak behozatala gyarmati területeiről az utolsó tíz év folyamán 10%-ról 26%-ra ugrott, míg kivitele 14%-ról 32%-ra. Az Egyesült Államok részesevé a világereszkedelemben aránylag kicsi, mert saját területen óriási gazdasági erőforrásokkal rendelkeznek. Azt mondják, írja Schacht, nem kellene mást tenni, mint a nemzetközi árucserét fokozni, amiáltal Németországnak nyersanyagszüksége biztosítható volna. Schacht erre azt feleli, hogy nyersanyagok birtoklása ma politikai kérdéssé vált, mert azoknak visszatartásával, illetve átengedésével egy politikai barát vagy ellenfél helyzetét befolyásolni lehet. Ezért szükséges az, hogy minden nagy nemzet saját nyersanyagbázis felett rendelkezzen. Ami már most a volt német gyarmatok jelentőségét illeti a háború előtti német kereskedelem szempontjából, erre Schacht azt feleli, hogy a háború előtt szabad kereskedelem volt, Németországnak hatalmas tőkái voltak külföldön elhelyezve, így tehát a gyarmatoknak alapos feltárása számára nem volt olyan fontos. Dacára ennek így is rövid idő alatt aránylag sokat teljesített ezen a téren. Ma, amikor nincsen szabadkereskedelem, Németország pedig el van adósodva és nehéz gazdasági helyzetben sokkal nagyobb intenzitással igyekezne gyarmatait feltárni és sokkal több élelmiszert és nyersanyagot termelne azokon, mint a háború előtt. Németországnak szüksége van arra, hogy nyersanyagait saját területén tudja előállítani, amely saját közigazgatása alatt áll és amelyen saját valutája van forgalomban.

Ami a gyarmati kérdés jövőjét illeti, úgy annak megoldását a német közvélemény másképpen látja mint az angol. A németek gyarmati jóvátételről beszélnek, mert — amint azt fenn ismertettük — a gyarmatokat Németországtól a fegyverszüneti feltételek megsértésével vették el. Ezt az álláspontot helyezik szembe azzal a felfogással is, mely szerint Németországnak mint a világháborúban vesztes félnek bele kell nyugodnia abba, hogy a győzők a győzelem jogán német területeket birtokolnak. De még ha el is tekintünk ettől a jogsérelemtől és Németország elfogadja a mai népszövetségi jogot a gyarmati kérdés megoldásának alapjául, akkor is ennek a kérdésnek a jövője szervesen összefügg a Népszövetség jövőjével. Ha a Népszövetség esetleg végleg megbuknék, akkor a mandátumi területeket újabb jogi rendezés alá kellene vonni, mert nyilvánvaló, hogy azok mai kezelése a Népszövetség megbízatása alapján történik és ez a jogi helyzet már azért sem homályosuk el eddig, mert a mandatárius hatalmak a Népszövetségnek időnként jelentést kötelesek tenni és bizonyos terveikre vonatkozólag annak beleegyezését kikérni. Ha majd abban a kritikus időben Németország hatalmi pozíciója elég erős lesz, alig kétséges, hogy sikerülni fog néhány régi gyarmatát vissza is kapni. Érdekes feljegyezni, hogy az öt nagyhatalom közül, melyekre a versailles-i szerződés értelmében a német gyarmatok átruház tattak, ma csak kettőt lehet komolyan népszövetségi tagnak számítani: Nagy-Britanniát és Franciaországot. Az Egyesült Államok a versailles-i szerződést egyáltalán nem ratifikálták és nem is lettek tagjai a genfi intézménynek. Japán már régebben kilépett és Olaszország éppen csak hogy még tagja a Népszövetségnek, anélkül hogy tagságát túlkomolyan venné.

Olaszország egyébként — mint köztudomású — a német gyarmati követeléseket pártfogolja.

Ezzel szemben azok az angol tényezők, melyek a német követelések elöl nem zárkoznak el eleve, éppen az ellenkező póluson keresik ennek a kérdésnek a megoldását. Elsősorban a Népszövetség keretén belül, de mindenképpen egy általános európai vagy világpolitikai megegyezés útján. Akik ilyen megoldásnak a hívei, nagyrészt kimondott anti-imperialisták, akik mindenféle gyarmati birtoklásnak az ellenfelei és amennyiben a primitív népek feletti idegen uralom elkerülhetetlennek látszik, úgy ezt egy nemzetközi közigazgatás útján óhajtják megvalósítani. Erre a következtetésre jut a „Manchester Guardian“ (weekly) 1937 február 12-i cikkében, amelyben kifejti, hogy a gyarmati kérdésnek csak egy megoldása lehetséges, a mandátumi elv kiterjesztése és mint végcél egy nemzetközi közigazgatás felállítása. Ugyanilyen felfogást vall Attlee őrnagy említett cikkében. „A gyarmati kérdés megoldása — írja — tehát csak az lehet, hogy az összes gyarmatok csak mint mandátumok birtokolhatók.“ A kérdés gyakorlati megoldása érdekében természetesen megkívánják azt, hogy Németország térjen vissza a Népszövetségbe, de azonkívül messze menő garanciát nyújtson a tekintetben, hogy egy kollektív szövetségi rendszerhez csatlakozik és a felmerülő viták elintézésénél egy nemzetközi bíróság döntésének aláveti magát. Általános óhaj az is, hogy Németország adja fel előbb mai gazdasági izolálódását. Német államférfiak általában tiltakoznak azon vád ellen, mintha szándékosan különítenék el a Birodalom gazdasági életét a külföldtől. November végén Göring miniszterelnök jelentette ki éppen a gyarmati követelésekkel kapcsolatban, hogy a négyéves tervnek nem az a feladata, hogy Németországot a világtól elzárja.

Igen nehéz a gyarmati kérdés jövőjére vonatkozólag jóslásokba bocsátkozni. Bizonyos, hogy Németországnak az utóbbi években számtalan külpolitikai sikere volt, amelyeket részben szívósságának és nagy határozottságának köszönhet. Nem lehet természetesen észre nem venni, hogy ezeket a sikereket szuverenitásának határain belül érte el. A felfegyverkezéssel és a Rajnavidék megszállásával külállamok érdekeit érintette ugyan, de azok tényleges fennhatósági szféráját sehol sem sértette meg. A gyarmatok visszaszerzése ezen az úton tehát kizártnak mondható, ha nem számolunk egy újabb világháborúval, melynek kimenetele kétséges. Bár a gyarmati kérdés megoldása Németország szempontjából nem látszik olyan egyszerűnek, mint amilyen a felfegyverkezés és a Rajnavidék megszállása volt, mégis azt kell hinnünk, hogy egy végleges európai rendezésből ennek a kérdésnek a megoldása nem maradhat ki. Németország túlságosan szívósan ragaszkodik gyarmati követeléseihöz és azok az érvek, melyekkel ezt a követelést el szokták utasítani, túlságosan gyengék ahhoz, hogy egy európai megegyezés ennek a kérdésnek megoldása nélkül lehetségesnek látszana. Viszont az sem valószínű, hogy egy ilyen megoldás a nemzetközi kollektív gondolat mellőzése révén jöhetne létre.

TÖRÖK ÁRPÁD

A GYARMATI KÉRDÉS ANGOL SZEMMEL

LORD HALIFAX múlt év őszen történt németországi látogatása óta a gyarmati kérdés rendezése a világpolitika egyik minél előbbi elintézésre váró kérdésévé lett. Ez a kérdés a németek után, érthető módon, legnagyobb mértékben az angolokat érinti. A versailles-i békeszerződés megkötése alkalmával felosztott német gyarmatok legértékesebb és területileg legnagyobb részét Nagy-Britannia és a brit domíniumok kapták. De akár a régi gyarmatok visszaadása, akár kárpótlásképpen más gyarmati területek juttatása lesz is a németekkel folytatandó tárgyalások eredménye, valószínű, hogy elsősorban Anglia és csak kisebb részben Franciaország gyarmatbirodalmából kell kikerülni a német gyarmati igényeket kielégítő területeknek.

Múlt év novemberében Lord Halifax Berlinben és Berchtesgadenben folytatott megbeszélései során semmi pozitív tartalmú megállapodás nem történt. Terjedtek el ugyan olyan hírek a világsajtóban, amelyek szerint Németország kötelezte volna magát arra, hogy hat évig szünetelteti a gyarmati területek visszaadásának kérdését, ha ennek ellenében szabad kezet kap az osztrák és csehszlovákiai német kisebbség kérdésének rendezésénél. A későbbi események azonban igazolták, amint hivatalos részről mind Berlinben, mind Londonban kezdettől fogva a leghatározottabban kijelentették, hogy ilyen természetű megállapodásokról a novemberben lefolyt és tisztára informatív jellegű tárgyalások alkalmával egyáltalán nem esett szó.

Német részről a gyarmati igények hangoztatása több ízben megtörtént. Legutoljára Hitler február 20-i beszédében is volt egy rész, amely a gyarmati igényekkel foglalkozott. Ez a legújabb bejelentés tartalmazott egy nagyfontosságú új szempontot is, a gyarmati kérdés rendezésének a Nemzetek Szövetségének hatáskörén kívül kívánatosnak tartott rendezését, de ennek nagyobb visszhangja eddig nem volt Angliában. A február 20-i beszéd hangsúlya Ausztrián volt, így érthető módon a brit közvéleményt is inkább az érdekelte, hogy mit mond Hitler az osztrák kérdéstről, közvetlenül a berchtesgadeni találkozó után. Az Eden távozása révén felkavart külpolitikai vihar hosszú vitákban foglalkoztatta mind az alsóházat, mind a lordok házát, de a gyarmati kérdés ezeken a vitákon nem került sorra.

Jelen pillanatban a legnehezebben áthidalható ellentétnek az látszik a gyarmatait visszakövetelő Németország és a volt gyarmatokat

mandátumok formájában birtokló hatalmak, Nagy-Britannia és Franciaország között — Japán több okból ennél a kérdésnél lényegileg alig vehető számításba —, hogy Németország szeretné gyarmataitól történt megfosztását mint különálló és külön orvoslandó sérelmet kezzeim; ezzel szemben a brit és vele egyetértésben a francia külpolitika arra törekszik, hogy a gyarmati kérdést a háború örökségeképpen maradt más elintézetlen kérdésekkel együtt egy nagy általános rendezés keretei között vegyék sorra. Hitlernek a február 20-i beszédében a Nemzetek Szövetsége ellen intézett kérlelhetetlen éles támadása mutatja legjobban a német külpolitikának minden nemzetközi jellegű megállapodással vagy kötelezettséggel legmerevebben szembehelyezkedő álláspontját. Ebből a szempontból két év alatt igen nagy változás állott be. A „Manchester Guardian“ a Reichstagban most elhangzott beszéddel összehasonlítja Hitlernek azt a másik beszédét, amelyet majdnem pontosan két esztendővel előbb, 1936 március 7-én, a Rajna-terület visszafoglalásának napján mondott. Hitler itt még azt a tételt állította fel, hogy mivel a birodalmi kormány fennhatósága a Reich egész területén helyreállott, megszűnt a fő ok, amely Németországot Genf elhagyására készítette és visszatérése bekövetkezhetik, ha a gyarmatok kérdésében sikerül méltányos megállapodásra jutni. A mostani beszéd a Nemzetek Szövetségébe való visszatérés lehetőségét határozottan tagadja. Ez a tétel a gyarmati kérdéssel kapcsolatban azért nagyjelentőségű, mert nem ismer el többé semmiféle kapcsolatot a gyarmati területek visszaszerzése és Németországnak a népszövetségi rendszerhez való visszatérése között.

A brit közvéleményt a gyarmati kérdésnek német részről történt megváltozott kezelési módja eddig, mint már említettük is, nagyobb mértékben nem foglalkoztatta. Valószínűleg azért, mert a gyakorlatiasan gondolkodó angolok tisztában vannak azzal, hogy az ilyen és hasonló, a módszerre, a quomodo-ra és nem a quid-re vonatkozó szempontok a kérdés lényegét sohasem változtatják meg. A kérdés lényege brit felfogás szerint nem is csupán Németországra vonatkozik, hanem arra, hogy a „kielégített“ és „kielégítetlen“ államok egymással szembenálló csoportjai eltűnjenek. Mivel pedig kétségtelen tény, hogy Németországgal mint kielégítetlen — dissatisfied — hatalommal szemben a gyarmati kérdés rendezése is „kielégítés“-ének egyik előfeltétele, a gyarmatok ügyét el kell intézni, de hogy ez az elintézés népszövetségi keretekor belül történik-e meg vagy azokon kívül, ez magán a lényegen nem sokat változtat.

A BRIT KÖZVÉLEMÉNYNEK a gyarmati kérdéssel szemben mutatott felfogását dokumentumszerű megbízhatósággal tükrözi az a kötet, amely „The Colonial Problem“ címmel mint a Brit Külügyi Társaság — Royal Institution of International Affairs — tanulmányi csoportjának a jelentése nemrégén jelent meg az Oxford University Press kiadásában. A tanulmányi csoport — Study Group — a Chatham House bevált és már hagyománnyá lett szokásaihoz híven, a gyarmati kérdést minden elképzelhető vonatkozásban részletes vizsgálat alá vette. Előre megformulázott, tehát praejudiciumnak számít-

ható véleménymondás nem szokott az ilyen kötetekben lenni, ezzel szemben lehetőleg teljes információt találhatunk bennük, ami természetesen magától érthető, jellegzetesen brit szempontok szerint.

Egyik legelső megállapítás, amely a Britbirodalom szervezetével közelebbről nem ismerős olvasó számára hasznos lehet, arra vonatkozik, hogy a brit gyarmati birodalom aránylag kicsiny területet foglal el, ha a brit korona uralma alatt álló egész területtel hasonlítjuk össze. A Britbirodalom területe a hivatalos adatok szerint $11\frac{1}{2}$ millió négyzetmérföld, a lakosság száma pedig 480 millió. Ebből 351 millió egyedül Indiára esik. Ezek az adatok nem foglalják magukban Szudánt mint angol-egyiptomi condominiumot, a délisarkvidéki kontinensen brit részről igényelt területeket és a mandátumokat, amelyek nem tekintendők brit területeknek. A brit birtokban, illetve protektorátus alatt vagy mandátumban levő gyarmati területekből 2,375.000 négyszög-mérföld esik az Egyesült Királyságra, 61,500.000 lakossal; ehhez járulnak a három domíniumhoz, Ausztráliához, Új-Zélandhoz és az Afrikai Únióhoz tartozó gyarmati területek, körülbelül félmillió négyszög-mérföld, 1,200.000 lakossal.

Németországot, a kötetben található felfogás szerint, amikor ötven évvel ezelőtt gyarmati birtokát megszerezte, nem az a vágy vezette, hogy népfeleslegének letelepülési helyet szerezzen, hiszen a kerek számmal egymillió négyzetmérföld területet befoglaló német gyarmatok 12 milliónyi bennszülött lakossága között alig 25 ezer német telepes élt. A németek gyarmatszerzése részben külföldi piacok szerzése végett, de még inkább azért történt, mert gyarmati birtokok megszerzése hozzátartozott a nagyhatalmi tekintély látható külsőségeihez. A gyarmatok elvesztésével Németországot egyrészt anyagi károsodás érte, másrészt világhatalmi tekintélyén esett érzékeny csorba.

A gyarmatbirtokok szerzésére és fenntartására vonatkozólag idők folyamán érdekesen változott a világgözüvélemény felfogása. Disraeli és társai számára — írja Leonard Woolf, a gyarmati kérdés egyik híres ismerője — a gyarmatszerzés alapmotívuma inkább a hatalom és presztízs volt s csak másodsorban a pénz és az új piacok. De már a XIX. század utolsó évtizedében a gazdasági imperializmus teljes egészében kifejlődött. Európa teljes mértékben elipari-asodott nagy államaiban a politikai hatalom a születési arisztokrácia kezéből a pénzarisztokrácia kezébe ment át. Vele együtt az uralkodás, hatalom és presztízs politikai eszméit felváltották a kereskedelem, az ipar és a pénz érdekei. Franciaországban a gazdasági terjeszkedés új tanának megalapítója Jules Ferry volt, akit mindinkább úgy tekintenek, mint a második francia gyarmati birodalom igazi megalapítóját. Angliában Joseph Chamberlain, a mostani miniszterelnök atyja, mint gyarmatügyi miniszter emelte ki a gyarmatokat régóta tartó elhanyagoltságukból és folytatta a terjeszkedésnek azt a politikáját, amelynek hirdetői Seeley és Dilke, valóraváltói pedig Lord Rosebery és Lord Salisbury voltak.

Németországban is érezhető változáson ment át a gyarmati kérdésben vallott felfogás. Bismarck egy 1871-ben kelt levelében ezeket

írta: „Nekem gyarmatok egyáltalában nem kellenek. Nekünk, németeknek a gyarmatok pontosan olyanok lennének, mint a díszkard és a díszöltözet a lengyel nemesnek, akinek nem volt inge, amit alatta viseljen.“ A kancellár egészen 1880-ig fenntartotta gyarmattelenes felfogását, de attól kezdve fokozatosan megváltoztatta álláspontját, részben a birodalmi külügyminisztérium, részben a két Hansa-város, Hamburg és Bremen nagy kereskedelmi és hajózási vállalatainak a nyomására. Később, mikor a nyolcvanas évek második felében megkezdődött a német gyarmati területek megszerzése, Bismarck mindig nagyon vigyázott arra, hogy az angolok érzékenységét meg ne sértse.

A tanulmányi csoport egyik tagjának, R. Gale Woolbextnek megállapítása szerint a gyarmatok szerzésének indító okait három csoportba lehet osztályozni: katonai, gazdasági hatalom és presztízs-szemponatok. A katonai hatalom megszerzése szempontjából történő gyarmatosítás legklasszikusabb példája az Indiába és Ausztráliába vezető tengeri út biztosítása Nagy-Britannia részéről. Ennek a brit-birodalmi szempontokból életet és halált jelentő útvonalnak biztonságát politikailag a brit-olasz viszony tartós elromlása, technikai szempontból pedig a repülés fejlődése zavarta meg. Liddel Hart „Európa fegyverekben“ című, jól ismert könyvében erre vonatkozólag jellemzően írja a következőket: „Olaszország légi haderejének kifejlődése következtében a Szuez és Port Szaid közötti száz mérföld hosszú csatornából kétezer mérföld hosszúságú csatorna lett Szuez és Gibraltár között.“ Stratégiai szempontok a német gyarmatok visszaadásánál is játszhatnak fontos szerepet, különösen a brit uralom alatt Tanganyika-területnek elnevezett Német-Kelet-Afrika esetében. Cecil Rhodes nagy imperialista álmát, a teljesen Brit-Kelet-Afrikát, Német-Kelet-Afrikának meghódítása tette teljessé. A háború óta Anglia valóban állandóan dolgozott az Alexandriától a Fokvárosig vezető útvonal kiépítésén. A vasúti vonal, kisebb szakaszok híján, már majdnem egészen elkészült. Az India felé vezető légiúttól Alexandriában elágazó délafrikai légijáratok megszervezése néhány év alatt megtörtént; a személyforgalom gyors fejlődése mellett az angol posta Dél-Afrika egész levélforgalmát máris repülőgépen bonyolítja le. Így érthető, hogy brit szempontból komoly áldozatot jelentene Németország volt gyarmati területeinek Kelet-Afrikában való visszaadása, mert ez a kontinensen végigvezető útvonalat kettőbe szakítaná. Másrészt alig lehet másnak, mint túlzott aggodalomnak, sőt képtelen rémlátásnak nevezni az olyan véleményt, mint aminek Amery volt konzervatív-párti gyarmatügyi miniszter adott kifejezést, mintha a németek, ha keletafrikai gyarmataikat visszakapnák, azonnal tengeralattjáró-flottatámpontokat építenének britellenes céllal.

A katonai és stratégiai szempontoknál sokkal fontosabb szerepet játszanak a gazdasági szempontok az egész gyarmati kérdésben. A tanulmányi kötet egyik legterjedelmesebb fejezete foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy kifizető vállalkozás-e bármely nagyhatalom részéről gyarmatok alapítása és fejlesztése. Ha ez a fejezet csupán azt állapítaná meg, hogy aktív gyarmatpolitika folytatására egyedül a tőkeerőben gazdag államok vállalkozhatnak, az ilyen felfogással szemben

jogosan szembe lehetne helyezni mind az önzés, mind a képmutatás vádját. A brit közvélemény azonban, amint a Brit Külügyi Társaság tanulmányi csoportjának véleménye is világosan elárulja, mindjobban közeledik ahhoz a felfogáshoz, hogy a gyarmati kérdést, különösen a fekete kontinens, Afrika gazdasági megszervezése esetében, csak a gyarmatosítás munkájában résztvevő vagy részt venni kívánó nemzetek barátságos együttműködésével lehet kielégítően megoldani. Erre vonatkozólag egy érdekes kísérlet már történt, mégpedig az 1884—85-i berlini gyarmatügyi konferencián, amely a Kongó-medencére vonatkozólag felállította a konferencia óta sokszor hangoztatott „nyitott ajtó“ elvét. Ez a Brüsszelben 1890-ben, majd 1919 szeptemberében a saintgermaini egyezményben megerősített elv a Kongó-medencében gyarmatbirtokkal rendelkező hatalmak kereskedelmi és civilizációs tevékenységét egységes alapon rendezi.

Sokat emlegették Angliában és mindenütt, ahol nagyfontosságú nemzetközi kérdések kerültek megvitatásra, a gyarmatkérdés nemzetközi vonatkozásaival együtt a nyersanyagok kérdését is. A valóság az, hogy a világ nyersanyagkészleteinek legnagyobb része nemzetileg független államok birtokában van. A gyarmatokon előállított nyersanyagok közül nagyobb jelentősége csupán a nyersguminak van. Nagyobb nyersanyagkészletek vannak ezenkívül még a gyarmatokon cinkből, foszfátokból és grafitból.

A gyarmatosítás egyik legfontosabb részét a befektetések alkotják. Erre vonatkozólag Schacht még 1924-ben az afrikai német gyarmatok ügyében olyan tervet ajánlott, amely a Keletindiai Társaság mintájára a volt szövetségesek együttműködésével gyűjtené össze a szükséges tőkét a volt német gyarmati területek továbbfejlesztésére. Angliában most is tisztában vannak azzal, hogy ha nyugodtabb légkörben komoly és végleges eredményekkel biztató tárgyalásokra kerülhet a sor, Németország, még ha a kérdés politikai részét sikerül is sikeresen megoldani, nagyobbarányú nemzetközi hitelakció-lebonyolítás nélkül nem térhet vissza a gyarmatokkal bíró hatalmak közé.

A GYARMATI KÉRDÉS várható megoldása iránt a brit közvéleményben a legnagyobb és legkomolyabb érdeklődés Lord Halifax múlt őszi németországi látogatása idején mutatkozott. A látogatást megelőző hetekben a „Times“ heteken át között leveleket a német gyarmati igények kielégítéséről. A levélírók mind az angol politikai élet legnagyobb súllyal bíró emberei közül kerültek ki és ezek a levelek, éppen azért, mert a legkülönbözőbb pártállású és a legkülönbélebb felfogást valló emberek írták, minden másnál pontosabb tükörképet adtak a brit vezető rétegeknek ebben a nagyfontosságú világpolitikai kérdésben elfoglalt álláspontjáról.

A levelek között nagyon kevés volt, amelynek hangján határozott németbarátság íze érzett volna. Ezzel szemben a gyarmatok visszaadásának kérdésében a merev non possumus álláspontját egyedül az imént már említett L. S. Amery, volt gyarmatügyi miniszter képviselte. A levelekben megnyilatkozó legáltalánosabb felfogás a német gyarmatok visszaadását azért tartja ajánlatosnak, mert ez Német-

ország kétségbe nem vonható módon jogos igényeinek kielégítése által igen jelentős lépés volna a tartós béke megszervezéséhez. Ezzel szemben feltűnő a levelek bizonytalan hangja, amikor az általánosságban elfogadott elv gyakorlati kivitelére kerül a sor. Azt elismerik a levelek, hogy mivel a körülbelül egymillió négyzetmérföldnyi német gyarmati területnek több mint négyötöde mandátumok formájában brit kézre került, elsősorban Angliának kell visszaadni területeket. Azt a levélírók általában nem veszik tragikusan, hogy a németek formálisan valamennyi volt gyarmatukat hiánytalanul visszakövetelik és tisztában vannak azzal, hogy ebben a kérdésben bármilyen végleges megállapodást hosszú alkudozás fog megelőzni. Fontos szempont azután az is, hogy Hitler felfogása a gyarmati kérdésben, akár Bismarcké, lényeges változáson ment át. Több levélíró is emlékeztet arra, hogy a „Mein Kampf“ lapjain Hitler meglehetősen lenézéssel kezeli a gyarmati kérdést. „Szerecsen földek“-nek nevezi az afrikai gyarmatokat s visszaszerzésüket már csak azért sem tartja a nemzeti szocialista külpolitika elsőrangúan fontos kérdésének, mert ő Kelet-Európa „üres“ területein akarja letelepíteni a német népfeleslegeket. Az afrikai és más trópusi vidékeken fekvő volt német gyarmatok visszaszerzése legfeljebb presztízs-okokból jöhet számításba. A presztízs-szempont, angol felfogás szerint, különben is mind nagyobb szerepet kezd játszani a gyarmatok visszakövetelésénél. A gazdasági szempontok hangoztatása inkább csak ürügy és, mint Schacht imént említett terve is mutatja, a németek különben sem gondolnak arra, hogy nemzetközi tekintélyüknek ezt a jelentős gyarapítását saját anyagi erők igénybevételével el tudják érni.

Mégis melyek volnának azok a legvalószínűbb területek, amelyeket brit részről felajánlanának Németországnak? A legértékesebb terület német szempontból kétségtelenül Német-Kelet-Afrika. Erről azonban a legtöbb levélíró az imént már említett okból — az Alexandria és Fokváros közötti, végig brit fennhatóság vagy legalább is befolyás alatt álló útvonal kettőbe szakítása — nem szívesen beszél. Togo és Kamerun visszaadása körül volna a legkevesebb nehézség, de ezeknek nagyobbik részét, mint mandátumot, Franciaország kapta. Nem lesz könnyű feladat a C-típusú mandatárius területek közé sorolt Német-Délnyugat-Afrika visszaadása sem, mert azt a Délafrikai Únió kapta és még az egyébként megértő álláspontjáról ismert Smuts tábornok sem akar hallani róla, hogy az Únió erről a véglegesen bekebelezettnek tekintett területről lemondjon. Az Afrikán kívül eső német gyarmatok területileg a német gyarmatbirodalomnak mindössze egytizedrészét alkották és itt a fehér telepések száma mindössze kétezer volt. Ezek közül az egymástól nagy távolságra fekvő és csak nagy költséggel fenntartható polinéziai szigetcsoportok és Új-Guinea szigetének egy része majdnem értéktelenek lennének a mai Németországra. Japán pedig az ő fennhatósága alá került volt német szigetekről stratégiai okokból aligha volna hajlandó lemondani.

A német gyarmatok visszaadását ellenzők táborának érveit Lord Noel-Buxton, a gyarmati kérdésnek egyik legelismertebb angol ismerője, a következő hat pontban sorolja fel:

1. Németország kikerülhetetlenül ellenséges hatalom Angliával szemben.
2. Németország el van szánva, hogy Európában a támadás politikáját fogja követni; oktalanság volna tehát részére gyarmati engedményeket tenni abban abban a reményben, hogy ezzel támadó szándékától vissza lehet tartani.
3. Németország követeléseit vissza lehet utasítani.
4. Németországot a hadiszerecsé jogosan fosztotta meg gyarmataitól.
5. A bennszülöttek érdeke súlyos kárt szenvedne, ha újra német uralom alá kerülnének; ennek a szempontnak érvényesítése döntő fontosságú.
6. Akár volt jogos vagy jogtalan Németország megfosztása a gyarmatoktól, bennünket a birodalom stratégiai érdekei arra köteleznek, hogy Tanganyikát magunknak tartsuk meg.

Ezekre az érvekre Lord Noel-Buxtonnak, mint a mérsékelt szempontokat valló közvélemény kifejezőjének, válasza a következő:

1. Lehetetlen dolog külpolitikát arra az álláspontra építeni fel, hogy bármelyik nagyhatalom állandóan ellenséges magatartást tanúsít. Vájjon a XIX. század szabad lett volna-e a háborúktól olyan mértékben, mint ahogyan valóban volt, ha Castlereagh és Wellington 1815-ben hasonló felfogást vallottak volna és Nagy-Britannia nem adta volna vissza Franciaországnak a tőle elfoglalt gyarmatokat?

2. Ha bizonyos lenne, hogy Németország háború útján kíván terjeszkedni Kelet felé és ettől a szándékától semmi módon sem lehetne eltéríteni, valóban észszerű eljárás lenne megtagadni tőle minden engedményt és a békének még fennmaradó éveit vagy hónapjait leveretését célzó háborús előkészülettel tölteni. De ha ez a feltevés nem helytálló, az a kötelességünk, hogy a németeket ne ingereljük ilyen katasztrófa-politika folytatására. Ha a németekkel azt éreztetnek, hogy a Nyugat-Európában élő testvérnemzetek igényeiket még csak figyelembe sem veszik, a keserűség és kiábrándulás könnyen arra bírják őket, hogy népük sorsát Keleten úgy alakítsák ki maguknak, ahogyan tudják.

3. Azok, akik azt hiszik, hogy Európának békés jövőben lesz része, amíg Németország jogos sérelmei orvosolatlanul maradnak, a „bolondok paradicsomáéban élnek. Ilyenféle felfogás kerítette hatalmába Franciaországot 1933 előtt, amikor megbocsáthatatlan rövidlátással feltételezte hogy Németország az idők végtelenségéig védtelen fog maradni.

4. Ha vannak is olyanok, akik annak idején erkölcsileg igazolhatónak tartották Németországnak gyarmataitól való megfosztását, nagyon kevesen vannak manapság, akik erkölcsi szempontból megengedhetőnek tartanak, hogy megszegjék Wilson 14 pontjából azt a pontot, amely „a gyarmati igények tökéletesen pártatlan megvizsgálását ígéri.

5. A bennszülöttek érdekeinek tekintetbe vétele a legtöbb hitel érdemlő szempont. De nem szabad elfelejteni, hogy ami Afrika bennszülött lakosságának igazi érdekeit illeti, Németország tudományos felkészültségével és csodálatraméltó szervezői tehetségével igen sokat tehet éppen azon a téren, amelyen Afrika legjobban rászorul a gyarmatosító kultúrnemzetek segítségére.

6. Azok, akik a német gyarmatok visszaadását stratégiai alapokon ellenzik, megfeledkeznek arról, hogy Németországnak nem lehet alapja más területeknek, mint volt gyarmatainak igénylésére. De ettől eltekintve is, elsősorban Németország érdekében álló lenne, hogy a területi igények végleges megállapítása érdekében tárgyalásokat kezdjen. Tárgyi okokból különben is arra lehet következtetni, hogy Németország gyarmati igényeit Afrikának inkább nyugati, mint keleti részén szeremé kielégíteni.

A németeknek, mint gyarmatosítóknak, a bennszülöttekkel való bánásmódja természetesen foglalkoztatja az angolokat. A jövőre nézve itt-ott merül fel bizonyos aggodalom a Harmadik Birodalom demokraciellenes kormányzati módszere miatt. De az angoloknak van annyi gyakorlati érzékük, hogy erre túlságosan nagy súlyt ne fektessenek. Ami pedig a múltat illeti, tagadhatatlan, hogy a németek jó gyarmatosítók voltak; bizonyos tekintetben, így a következetes fegyelem-

tartásban, jobbak az angoloknál is, de a franciáknál bizonyosan különbek. Graham Seton Hutchison, aki a háború előtt Rhodesiában teljesített szolgálatot és mint Intelligence Officer az volt a kötelessége, hogy a német gyarmatokon élő bennszülöttektől adatokat gyűjtson gazdáikra vonatkozólag, határozottan állítja, hogy a németek jól bántak a bennszülöttekkel. Érdekes adatokat mond el Patrick Balfour, a „Lord's of the Equator“ című Afrikával foglalkozó s a mult esztendőben megjelent könyv szerzője a németekről, mint gyarmatosítókról. Balfour hosszabb időt töltött könyvének megírása előtt Afrika különböző részein, többek között a volt német gyarmatokon is. Ő úgy találta, hogy a bennszülöttek még most is kedvezően emlékeznek vissza volt német gazdáikra és szívesen várnák vissza okét. Mikor kikérdezett egy francia kameruni bennszülöttet, az egyszerű néger a maga naiv módján a következőképpen tett összehasonlítást régebbi és mostani gazdái között:

„A német jön. Azt mondja, ki akarja vágatni őseink szent erdejét, hogy utat csináljon. Mi tiltakozunk őseink sírjainak megsértése miatt. De a német az erdőt kivágatja. Megcsinálja az utat. És amikor az út készen van, rájövünk, hogy az használ nekünk, mert portékánkat könnyebb a piacra vinni.“

„A francia jön. Azt mondja, ki akarja vágatni őseink szent erdejét, hogy utat csináljon. Mi tiltakozunk. A francia kivágatja az erdőt. De nem csinálja meg az utat.“

Patrick Balfour is említi, hogy ha egy-egy német gyarmatos durva volt is, a bennszülöttek inkább a németek erélyére emlékeznek vissza, ezt pedig dicsérettel és nem kifogásképpen emlegetik. Erre vonatkozólag egy tanganyikai néger így idéz:

„A háború előtt, ha valami rosszat tettem, német gazdám megvert és ezzel rendben volt a dolog. Alá, ha rosszat teszek, hosszú paláver következik a bíróság előtt és esetleg börtönbe csuknak, esetleg nem is kapok büntetést, amit nem értek. Azelőtt jobb volt. Német gazdám erősebb volt, mint a brit gazdám.“

Patrick Balfour mindezekén felül meg van győződve, hogy befolyásolástól mentes népszavazás esetén a volt afrikai német gyarmatok bennszülött lakossága a német uralom visszatérése mellett döntene.

A brit parlament tárgyalásai közben eddig inkább csak a külügyi államtitkárhoz intézett kérdések formájában került sor a gyarmati kérdésre. Az alsóházban Lord Halifax németországi útját követőleg és azóta sem volt „gyarmati vita“. Eden lemondása után hosszabb vita volt a parlament mindkét házában az európai politika legaktuálisabb kérdéseiről, de a gyarmatok visszaadásának kérdését nem említette egyik szónok sem. Az utolsó félév alatt egyetlen olyan vita volt, és az sem az alsóházban, hanem a Lordok Házában, amely érdemben foglalkozott a gyarmati kérdéssel.

November 17-én Lord Allen terjesztett elő indítványt Lord Halifax németországi útjával kapcsolatban. Az indítvány a békeszerződések után maradt sérelmek orvoslásáról szólt, a Nemzetek Szövetségének keretei között végrehajtandó általános rendezés — general settlement — formájában. Lord Allen indítványát megindokoló, beszédjében kitért a gyarmati kérdésre is. A gyarmati status quo meg-

változtatásánál ő is két szempontot érintett: a stratégiai érdekeket és a bennszülött lakosság érdekeit. Végül kifejezést adott annak a véleményének, amely Angliában azóta is és azelőtt is mindig alapvetően fontos szempont volt, hogy t. i. a gyarmati kérdést csak az indítványban említett általános rendezés keretében véli végrehajthatónak.

A vita felszólalói között a gyarmati kérdést ketten érintették. Lord Noel-Buxton, aki ez alkalommal is ugyanazokat az érveket sorakoztatta fel, mint az imént részletesen idézett levelében. Lord Samuel kijelentette, hogy bár ő, mint zsidó, természetes rosszalással látja a jelenlegi német kormányzati módszereket, a gyarmatok visszaadásának kérdésében mégsem tudná Németország jogos igényeit megtagadni. „A mi háborús céljaink közé nem tartozott a német gyarmatok birtokbavétele“ — mondotta Lord Sámuel beszéde végén. „Ha engedünk a régi kísértésnek, hogy ragaszkodunk ahhoz, ami a birtokunkban van, nem teszünk jó szolgálatot az emberiségnek és a béke ügyének. Nem elég, hogy a Britbirodalom erős legyen jogilag és stratégiailag; erősnek kell lennie erkölcsileg is.“

Az ELMÚLT két hónap eseményei a gyakorlati megoldás szempontjából bizonyosan hátráltatni fogják a gyarmati kérdés rendezését. Lényeges változást Ausztria bekebelezése aligha fog előidézni. Anglia tovább fog fegyverkezni és amilyen mértékben fog katonai ereje növekedni, valószínűleg annál kevésbé lesz hajlandó a brit külpolitika a német igényeknek német elgondolás szerinti kielégítésére. Semmi kétség nem lehet az iránt, hogy Anglia a német gyarmati igényekről ezután még inkább mint ezelőtt csupán a fentebb említett általános európai elrendezés keretei között lesz hajlandó tárgyalni.

Hitler február 20-i beszédében az ilyen általános európai rendezésre vonatkozó tárgyalásokon való részvételt kereken visszautasította, mivel ez, ha megváltozott és gyökeresen megreformált formák között is, de a Nemzetek Szövetségének feltámasztását jelentené, amiről pedig a Harmadik Birodalom urai egyelőre hallani sem akarnak. De a február 20-i beszéd napján Hitler alig sejtette, hogy alig három hét múlva, mint diadalmenetben bevonuló győztes imperátor szólhat a Birodalomba visszatérő osztrák tartomány fővárosának népéhez. Az európai külpolitika legközelebbi sorsa, úgy hisszük, a szudétánémetség ügyével van a legszorosabb összefüggésben. Ha a német külpolitika, mint az osztrák kérdést, a szudétánémetek sorsát is saját hatalmi eszközeivel akarja rendezni, akkor az angolok „general settlement“-terve továbbra is időszerűtlen elképzelés marad. De ha Németország Ausztria birtokbavételével éppen úgy „kielégített“ állam lesz, mint lett Olaszország Abesszínia elfoglalásával, akkor több remény lehet az általános európai rendezés céljából megindítandó tárgyalások megkezdésére. Ezeknek keretében kerülhet azután sor a gyarmati kérdés rendezésére, előbb semmiesetre sem. Addig más nem történhetik, mint történt az elmúlt hónapokban: Németország megismétli csorbíthatlan igényeit a gyarmatok visszaszerzésére, Anglia pedig kijelenti a német igényekhez elvben való hozzájárulását.

A MAGYAR CSEMEGESZŐLŐ

A MAGYAR SZŐLÉSZEK ÉS BORÁSZOK februárban ünnepelték meg szűkebb körükben Mathiász János születésének százéves fordulóját, s szüretkor készülnek országos ünnepségen áldozni a kiváló magyar szőlész emlékének. Mathiász emléke ezt valóban meg is érdemli, mert kétségtelen, hogy a magyar csemegeeszőlő termesztésében korszakos jelentőségű volt a munkássága. Előtte a magyar csemegeeszőlőfajták száma nem gyarapodott másképpen, nem fejlődött minőségben a kor szerint másképpen, mint kész és ismert idegen fajták behozatalával, betelepítésével, honosításával. Mathiász mélyebben fogta meg ezt a kérdést, a nyugatról hozott legjobb fajták keresztezésével elemeire bontotta tulajdonságaikat, s kiválasztással olyan új, immár a magyar földön előállított fajtákat állított elő, amelyekkel felülmúlni igyekezett az ismert legjobb és legszébb csemegeeszőlőket is.

Mathiász emlékezete időszerűvé teszi, hogy röviden visszatekintsünk a magyar csemegeeszőlő egész múltjára, annál inkább, mert a gyakorlat embere a jelenben él, s nagyon könnyen feledi a múltat, amelyből pedig később is sok tanulság meríthető. Ne higyjük, hogy a magyar csemegeeszőlő kérdései csak korunk emberét foglalkoztatják; ellenkezőleg, a magyar csemegeeszőlő múltja visszanyúlik a magyar történet kezdeteibe. A szőlő általában a legrégebb termesztett gyümölcsök közé tartozik, s bár a biblia az almafát tette meg a tudás fájának, kétségtelen, hogy éppen a régebbi évezredekben a szőlő nagyon fontos nyersen fogyasztott gyümölcs is volt, s nem korunk fedezte fel a csemegeeszőlő értékét és fontosságát.

A honfoglaló magyarság szőlő szavunk bolgár-török eredete szerint már az őshazában ismerte ezt a növényt, azonban Magyarország területére az első szőlőfajták, mint általában első gyümölcsfajtáink, a Balkánról jutottak. Szőlőnevekkel már a középkori írásokban találkozunk, de kevés esetben tudjuk megállapítani, vajjon fajtanévnek tekinthetők-e. Talán ilyen és pedig talán éppen csemegeeszőlő lehetett az Oklevélszótárban olvasható asszonyszőlő és leányos szőlő, biztosan csemegeeszőlő a kecskecsecsű, amelynek neve a Schlagli latin-magyar szójegyzék kódexének, a Hortulariumnak lapszélén olvasható.

Első elterjedt és közkedvelt csemegeeszőlőnk kétségtelenül a kecskecsecsű volt, amelynek ma is három színváltozata ismeretes, a kék vagy fekete, a piros és a fehér. Ez egyik legkiválóbb képviselője a nagy-

fürtű, nagy- és hosszúbogyójú, keményhúsú, vastagbőrű, későnérő ősi csemegeszlőknek. Már az ókorban elterjedt kaukázusi hazájából a Földközi-tenger északi és afrikai partvidékén messze nyugatra, ahol marokkói szőlőnek nevezik. Mi a délszlávból fordítottuk a nevét, amelyet a német és a francia tőlünk vett át. A német már a XVI., a francia csak a múlt században. Gesner Konrad 1561-ben Németország kertjeiről írt munkájában több magyar származású gyümölcsöt említ, ezek közt találjuk Woysset, boroszlói polgár kertjében: „Aliae ex Hungaria, acinis longis admodum, appellat ab ea figura Geissduten“. A francia szőlészek Pis de chévre alakban fordították nyelvükre.

A XVI. században már sok ismert szőlőfajtánk nevével találkozunk a családi levelekben és a szójegyzékekben. Ez a század talán éppúgy megbecsülte a jó gyümölcsöt, mint korunk, nyilván ennek jele, hogy Szikszai Fabricius Balázs, sárospataki tanár részletesen közli szójegyzékében a környéken ismert gyümölcsfajták neveit, köztük a szőlőfajtákét is. A XVI—XVIII. században nálunk elterjedt és közkedvelt csemegeszlőfajták nevei sem hiányoznak a névsorból. A XVIII. század két kiváló magyar szőlészének, Komáromy Jánosnak és Matolai Jánosnak értekezéseiből viszont kiderül, hogy ebben a három században változatlan maradt a magyar csemegeszlők száma.

A kecskececsű után hamar elterjedt nálunk a muskotályszőlő. Ez is már az ókorban jutott Európába, ahol az újkorban délről a balkáni, itáliai és spanyolországi úton hozták Közép-Európába. Ez magyarázza sokféle nevét. Magyarban sárga muskotály, franciában Muscat Lunel a hivatalos neve. Bogyói nagyok, gömbölyűek, húsosak, izük erősen muskotályos zamatú. Magyar szakmunkákban olvasható, hogy Franciaországból került volna hozzánk. Ez annyira téves, hogy éppen ellenkezőleg a balkáni úton hozzánk korán eljutott muskotályszőlőket vitték Németországba. Gesner már említett munkájában Woysset boroszlói kertjének magyar származású szőlőfajtái közt a kecskececsűn kívül a muskotályt is megnevezi: „Muscatellinae ex Hungaria“.

Híres szőlőnk volt ebben a korban a góhér. Matolai azt írja róla, hogy az első helyet érdemli a magyar csemegeszlők közt. Bogyói hosszúkásak, sárgásfehérek, igen édesek; korán, már augusztusban érnek. Nagy elterjedése az országban arra mutat, hogy régen eljutott hozzánk a Balkánról. Ezt igazolja különben többféle neve is. Fabricius Tokaj vidékéről góhér néven említi, ugyanakkor azonban Calepinus magyar munkatársa dunántúli bajorszőlő nevét jegyezte fel, amely ott ma is használatos és bajnár, bajnák alakban is feljegyezték. Mind a góhér, mind a muskotály nem kizárólag csemegeszlő, hanem csemege- és borszőlő.

A góhér mint a legkorábbi csemegeszlő még a múlt században is nevezetes szerepet játszott a magyar csemegeszlők közt. Mikor divatos lett a gyümölcsfák és szőlő cserepes nevelése és korai hajtása, nem volt erre a célra alkalmasabb szőlőfajtánk. Entz Ferenc feljegyezte, hogy Tolmácson már május elejére megérett a korai őszibarack és szőlő. „Mikor még Tolmácson Nógrádban a Szent-Iványi-féle méltán

híres fanövelde fennállott, évenként május első napjára érett öszibarackot és szőlőt küldtek fel Felsőes Urunknak kedves és természetes hódolat s áldozat képében. A gyengéd és szerény tolmácsi hódolat a korai Chevreuse és a góhér volt, amint azt bizonyosan tudjuk.“

Szintén már Fabricius feljegyezte a romonyaszőlő nevét is. Neve egyenesen a Balkánra, Ruméliára és Romániára utal, ahol Razaki a neve. Nagyfürtű, nagy és igen hosszú bogyójú, kékesvörös, vastaghéjú, későnérő szőlő. Sokáig eltartható, s ezért nagyon becsülték. Különösen Tokaj vidékén és Erdélyben terjedt el, úgy látszik Erdélyen át jutott Tokaj vidékére, ahol terjedésének elérte északi határát.

Van fehérszínű változata is, ennek nálunk bolgárszőlő volt a neve, s szintén már Fabricius feljegyezte ezen a néven. Később is találkozunk ezzel a csemegezőlőnkkel, hol bolgár vagy bogár, hol fehér romonya néven. Fabricius uva dactylina latin nevét jegyezte fel, ami világosan mutatja, hogy hosszúbogyójú. Korunkban már nemcsak nálunk ritka, hanem a Balkánon is. Az újabb időben Bulgária más csemegezőlővel hódította meg a világot, az Afuz Alival, most ezt hívják bolgárszőlőnek.

Visszatekintve régi csemegezőlőinkre, azt kell mondanunk, hogy már a XVI—XVIII. század magyarságának gazdag és értékes sorozat állott rendelkezésére a csemegezőlőkből. Volt nagyon korai szőlője, a góhér, amely ezenkívül édes ízével is kitűnt; volt illatos középérésű szőlője, a sárga muskotály, aki tehát a muskotályos zamatot kedvelte, élvezhette; volt késői érésű, főként fekete, hosszúbogyójú szőlője, a romonya és a kecskecsesű, mindkettő, de különösen a kecskecsesű télen át élvezhető volt, a szőlőkedvelőnek nem kellett tehát télen sem lemondania egészséges csemegejéről.

Mindezek a csemegezőlőfajták, mint részben már nevük hirdeti, a Balkánról jutottak hozzánk, nálunk azonban a jobb gondozás következtében szebb és jobb termést hoztak, mint hazájukban, s így méltán tekintették nyugati szomszédaink magyar szőlőfajtáknak. Vittek is tőlünk Bécsbe és Sziléziába nemcsak szőlőfürtöket, hanem töveket is, noha ezekkel nem nagyon boldogulhattak. A felsoroltakkal nem merítettük ki balkáni eredetű csemegezőlőfajtáinkat, ilyennek tartják a kék ökörszeműt, más néven dodrelabit is, amelyet diónagyságú bogyók tüntetnek ki, s Tótfalun még a szőlőtetű pusztítása előtt is nagyban termesztettek a fővárosi piac számára, valamint a fűrjmonyszőlőt is, amely tartós, sárga asztali szőlő.

NYUGATI SZŐLŐFAJTÁK csak a XVIII. században kezdtek hódítani nálunk, amikor a magyar arisztokrácia körében elterjedtek a francia merkantilizmus eszméi. Eleinte azonban nem volt nagy jelentőségük, mert nem tudtak kitömi a nyugati példát követő néhány arisztokrata francia stílusú kertjéből. A szőlőtermesztő rendkívül konzervatív, a magyar pedig különösen. A magyar szőlészet legjobb ismerője, Schams Ferenc, külön fejezetben foglalkozik a magyar szőlőtermesztő konzervativizmusával. „Magyarországon — írja ezelőtt körülbelül egy évszázaddal — sohasem vágják ki a szőlőt, hogy azután évek múlva fiatal tőkékkel újítsák meg, mint ez több más szőlőtermesztő ország-

ban szokásos. A megtelepített szőlő évszázadokon át változatlanul marad használatban. A kipusztuló tőkét homlítóssal újítják meg, így követi egyik tőkenemzedék a másikat.“

Ez a szinte egyedülálló konzervativizmus magyarázza meg azt is, hogy Magyarországon a szőlőtetű pusztításainak koráig, tehát a múlt század második felének közepéig, egész szőlővidékek voltak, ahol ugyanúgy rendszertelenül, nem sorban állottak a tőkék, mint az ókori és a középkori szőlőkben. Schams megkülönböztet Magyarországon régi és új szőlőket, s megállapítja, hogy az ország felső részében, vagyis azon a területen, amely a török megszállás határától északra van, kevés kivétellel mindenütt régi szőlők vannak, vagyis olyanok, amelyekben nem sorban állanak a tőkék, csak az ország alsó felében látunk új szőlőket, tehát olyanokat, ahol a tőkék sorban vonulnak a szőlőhegyre. Azt is megállapítja, hogy ezek a szőlők a török megszállás és a felszabadító háborúk alatt kipusztultak, s így kényszerültek a különben nagyrészt új tulajdonosok az új rendszer szerint ültetni a szőlőtökéket.

A reformkorban egyre erősebben jelentkezik nálunk Nyugat hatása a mezőgazdaságban, s így természetesen a szőlészetben is. De még a múlt század első felében is inkább csak a jelszavak hangosak, s a tevékenység inkább nyugati szakmunkák lefordításában merül ki, semmint a példák széleskörű követésében. A magyar csemegeszőlő-termesztés terén is kevés a változás. Mindössze azt állapíthatjuk meg, hogy szőlészeti szakirodalmunkban feltűnik a legkiválóbb francia csemegeszőlő, a Chasselas neve.

Fábián József, a francia szőlészet és borászat megújítójának, Chaptalnak munkáját fordította magyarra, s ebben olvasunk a Chasselasról. Ezért javasolta később Görög Demeter, hogy a Chasselas nevezzük magyarban Fábián-szőlőnek. „A Chasselas nevű szőlő — írja Görög — egy a legjobb és legtartósabb asztalra való szőlők közül, amelyet csak százegynéhány esztendővel ezelőtt kezdtek Franciaországból Németországba, s először is a Rajna mellékére általplántálni és Gutedel, Schönedel nevezetek alatt szaporítani. Megérdemli valóban, hogy a két Magyar Hazában is elterjedjen, még pedig igazi magyar név alatt... Néhai nemes Fábián József tisztelt Hazánkfiá volt az, aki magát Chaptal munkájának lefordítására elszánta, s azt két jó nagy kötetben ki is nyomatta. Méltó tehát, hogy mi is a Hazánkba befogadott, jóféle szőlőre az idegen Chasselas név helyébe nemes Fábián érdemes Hazánkfiának becses nevét függesszük, s azt ezentúl Fábián-szőlőjének nevezzük.“ Még Molnár István közismert szőlészeti kézikönyvében is olvassuk a fehér Chasselas nevei közt a Nemes Fábiánt.

A szép ajánló szavak ma is olvashatók, de a Chasselas, a legkitűnőbb francia csemegeszőlő csak akkor tudott nagyobb mértékben hódítani Magyarországon, mikor a szőlőtetű a múlt század második felében kipusztította a régi szőlőket, s a szőlősgazdák kénytelenek voltak mindent újra kezdeni. Ekkor már nem maradhattak az ősi homlítósságnál, hanem számot kellett vetniök, hogy újra szőlővel ültetik-e be a hegyet, ami nagy költséggel járt, s további költséget kívánt a szőlőtetű ellen való állandó védekezés miatt, avagy áttérnek a gyümölcs-termesztésre. És ha szőlővel telepítették be a hegyet, most már juttat-

hattak bővebben helyet a magasztalt nyugati, kivált francia fajtáknak, köztük a francia csemegezőlőnek is, a Chasselasnak.

Tudjuk, hogy a szőlőtetű pusztítása következtében öltött egyre nagyobb, korunkban már túlfejlett arányokat a homoki szőlőtermesztés. Mivel azonban a homoki bor elmaradt a hegyi bor mögött, a homokon különös fontossága lett a csemegezőlőtermesztésnek. Ezt különben elősegítette a kor szava is, amely élénk hangon dicsérte az antialkoholizmust, s a figyelmet állandóan a csemegezőlőre igyekezett terelni. Az új bortörvény ismét a hegyvidékre igyekszik központosítani a bortermesztést s kétségtelen, hogy csemegezőlőtermesztésünk jövőben igen nagy szerepet juttat a homoknak.

A múlt század végén, még inkább századunkban, már a fehér és a piros Chasselas lett nálunk is, mint Nyugat- és Közép-Európában a legelterjedtebb csemegezőlő. Száz éven át addig magasztalta a hazai szakirodalom is, hogy a szőlőjét újratelepítő, vagy a homokon új szőlőt telepítő magyar szőlész, tóikor csemegezőlőt ültetett, nem is gondolhatott másra, mint a Chasselasra. A régi magyar csemegezőlők pedig lassankint feledésbe merültek. Csak itt-ott van még hírdő belőlük, de a korszerű szőlész már nem nézi jó szemmel egyiket sem.

AMIKOR MATHIÁSZ JÁNOS megkezdte munkásságát a magyar szőlészeti terén, Nyugat-Európában már más kérdések foglalkoztatták a növénytermesztőket, mint nálunk. Itt akkor még azt hitték, hogy kész nyugati fajták átvételével és elterjesztésével meg lehet oldani a növénytermesztés, gyümölcsészet és szőlészeti korszerű kérdéseit. Nyugaton ekkor már kutatták, miképpen lehetne az egyes fajták előnyös tulajdonságait valamiképpen egyesíteni. A növényivaros szaporodásának titkait bontogatva, rájöttek, hogy a természet kezében milyen értékes a növényfajok és fajták keresztezése, s már a XVIII. században valóságos keresztezési láz hevítette a növénynevelőket, gazdákat és kertészeket. Egyesek kiváló eredményeket értek el, pl. a belga Hardenpont új körtefajtájával, Hardenpont téli vajkörtejével, a hollandusok a két nagygyümölcsű amerikai eperből előállított ananász-eperrel, az angol Knight cseresznyéivel nagy feltűnést keltettek. A virágkerteszet teljesen rátért a keresztezésekre, egyik újdonság a másik után jelent meg, s a muskátlik, rózsák és a sok más kerti virág mind keresztezéssel előállított mesterséges fajtáival hódította meg a közönséget.

Csak természetes, hogy ilyen korban a szőlő sem maradhatott érintetlenül a kor hatásaitól. A szőlészeti különben is nagy kérdéseket vetett fel az amerikai szőlők hasznosításának célkitűzése. Az európai szőlőnek Amerikában több testvérfaja honos, de ezek bogyoja kisebb, ize silány, sőt kellemetlen. Azt hitték, hogy keresztezéssel értékes fajkeverékeket lehet előállítani az európai és az amerikai szőlőkből. S bár a múlt század második felében a szőlőtetű európai pusztítása egyenesen ráfordította a figyelmet az amerikai szőlőkre, amelyek nem szenvednek a szőlőtetűtől, s így egyes szőlészek a szőlőtetű ellen a védekezést az amerikai és európai szőlők keverékfajtáiban keresték,

eddig ebben a körben a keresztezés nem ért el nagyobb arányú eredményt.

Annál fontosabb volt azonban a szőlészetben az európai szőlőfajták keresztezése. A gazdasági élet óriási méretű fellendülése, a kapitalizmus nagyfokú specializálódást hívott életre a mezőgazdaság minden ágában, a szőlészetben és borászatban is. A meglévőknél sokkal alkalmasabb fajtákra volt szükség, s az új fajtákat természetesen keresztezéssel igyekeztek előállítani, vagy legalább azt a kísérleti fajtaanyagot, amelyből a kívánt tulajdonságú fajtákat kiválogathatják. Eszményi célokat tűztek ki, eszményi borfajtákat és csemegeszőlőfajtákat képzeltek el, s az eszményt mentői tökéletesebben meg akarták közelíteni. Kezdték Franciaországban, de a francia példát csakhamar követték szerte Európában.

Mathiász János 1838 február 22-én született Ádámföldön, Sáros megyében. Apja gazdatiszt volt, a fiú jogásznak ment s a kassai jogakadémiát végezte, majd 1860-ban Abaúj vármegyéhez került, ahol mint főispáni titkár 20 évig szolgált. De a hivatalnoki pálya számára csak külszín volt s az is maradt. A fiatal titkár egyszer csak szőlészeti szakmunkákat kezdett olvasgatni, majd cserepekben kezdett szőlőt nevelni. A szőlészet iránt mutatott érdeklődése csakhamar szenvedéllyé erősödött. Bár Kassa éghajlatánál fogva nem alkalmas szőlőtermesztésre, Mathiász 1866-ban három hold földet vásárolt s ott gazdag élő szőlőfajtagyűjteményt szedett össze. Buzgón tanulmányozta a külföldi szőlőiskolák jegyzékeit, s minden újdonságot meghozatott. Csakhamar 1600 szőlőfajtát gondozott kis szőlőiskolájában.

Mathiász ezzel a kezdő szőlészeti munkásságával bizonyos mértékig kora divatját követte. A francia Chaptal nyomán nálunk már Görög Demeter gyűjtött gazdag szőlőiskolát Bécsben a Kahlenbergen. Gyűjteményéből gazdag anyag jutott Pestre, ahol Mayerffy Ferenc folytatta Görög munkásságát. Majd Schams Ferenc, végül az OMGE tulajdonába jutott a szőlőiskola, amely végül Entz Ferenc igazgatása alá került. Entz így tisztázhatta a magyar szőlőfajták természetrajzi ismeretét, s megállapíthatta a hiteles fajtaneveket, amelyek bozótjában addig lehetetlen volt tájékozódni.

Ez volt a szőlőiskolák központi folyama. A példát azonban kicsiben nagyon sokan utánozták. Pl. Kassán is Munkátsy József műépítész kis szőlőgyűjteményt tartott, s Mathiászt ez a Munkátsy vezette be a szőlészet gyakorlati rejtelseibe. A cserepes gyümölcsfa és szőlő is nagyon divatos volt abban a korban. Nem volt akkoriban számottevő gyümölcskertész és szőlész, aki nem tartott törpefát és törpeszőlőt cserepben. Gazdag gyűjteménye volt cserepes szőlőkből pl. a már említett Entz Ferencnek is, az új magyar kertészet megalapítójának is.

A cserepes gyümölcsfákat és szőlőket természetesen kiállításokon mutatták be. Entz érdekesen mondja el kalandját, amely a Bach-korszakban érte egy bécsi kertészeti kiállításon, ahol páratlanul álló cserepes szőlőgyűjteményét nem tudta értékesíteni a mindenható miniszter szeszélye következtében, s tetemes anyagi kárt szenvedett. Mathiász is ellátogatott cserepes szőlőgyűjteményével Bécsbe 1873-

ban a kiállításra, s csemegezőlőivel elnyerte az első díjat Ennék hatása alatt az orosz cártól kapott ajánlatot, hogy vegye át a krími szőlőtelep igazgatását, de Mathiász nem fogadta el. Mindazonáltal ekkor már kétségtelen volt, hogy jövőjét a szőlészet terén kell keresnie. Egy kassakörnyéki hadgyakorlaton megismerkedett gr. Andrássy Gyula külügyminiszterrel, aki hamarosan felismerte Mathiász tehetségét s meghívta szőlészének. 1881-ben Mathiász megvált vármegyei hivatalától és Kassától, s áttelepedett szőlőiskolájával együtt Szőlőskére, ahol a kereken száz holdas szőlő méltó működési kört biztosított tevékenységének.

Ebben az időben terjedt el nálunk országszerte a szőlőtetű, s okozott akkor még leküzdhetetlen nehézségeket a szőlőtermesztőknek. Ugyanakkor kezdődik nálunk a homokterületek felkarolása, szinte rohamos betelepítése. Kecskeméten ekkoriban kezdte meg munkásságát Katona Zsigmond, szintén a homok szőlőtetűmentességétől is befolyásolva. Mathiász 1889-ben ellátogat Kecskemétre Katonához, s 1890-ben maga is követi a példát, előbb 20, majd még 10 hold földet vásárol a homokon, ahova átköltözik egész fajtagyűjteményével és minden gazdag gyakorlati tapasztalatával.

Kecskeméten teljesen a csemegezőlő nemesítésének áldozta minden idejét. Közben Franciaországban, a magyar szőlészeknek Entz Ferenc óta gyakran járt iskolájában, látta és megtanulta a szőlőkeresztezést, s ennek hatása alatt célul tűzte ki eszményi csemegezőlőfajták előállítását. Bort is szűrt és igyekezett a homoki bor hírnevét öregbíteni, de ez a tevékenysége csak a szőlészettel járó elkerülhetetlen mellékfoglalkozás volt. A sors hosszú étellel áldotta meg, 1921 decemberében hunyt el 82 éves korában. Ebből 30 évet töltött Kecskeméten, s a három évtized alatt százával állította elő az új csemegezőlőket a nyugati törzsfajtákból, kipróbálta, válogatta azokat, hogy mentői jobban megközelíthesse célját, az eszményi csemegezőlőfajtát.

Fajtagyűjteménye nem pusztult el. Az állam 1926-ban megvásárolta az egész kis homoki birtokot, s most M. Kir. állami Mathiász János szőlőtelep néven szakszerű vezetés alatt folyik ott a félszázaddal ezelőtt megkezdett szőlőnemesítési munka. Mathiász valami 180 új szőlőfajtát hozott forgalomba, a Mathiász-telepen ezek közül kereken 80-at tartanak fenn. Jelentőségük mindenesetre még csak a jövőben alakul ki és dől el, amikor a nálunk ma még mindig egyeduralgó Chasselasszal a Mathiász-féle új csemegezőlőfajták az életben kelhetnek versenyre. Mathiász törekvése és munkássága annyira új volt a magyar szőlészetben, hogy jelentőségét ma még meg sem határozhatjuk mindenben. Hatásának meg kell majd mutatkoznia az egész magyar gyümölcsészetben, ahol csak napjainkban kezdődik vajmi szerény mértékben a céltudatos fajtakeresztezés.

Az új magyar csemegezőlőfajtákat Mathiász, noha nyugat-európai szőlők keresztezésével nyerte, történeti magyar nevekre keresztelte. Egyesek ma már közismertek, noha még mindig csak kis mértékben termesztik. Esetleg azonban külföldön elterjedtebbek, mert Mathiász külföldi összeköttetéseket szerzett és tartott fenn, hogy mindenünnen szerezhessen szőlőfajtákat. Legnevezetesebb Mathiász

csemegeeszőlői közt a Csaba gyöngye, amelyet a Bronnerstraube és a Muscat Ottonel keresztezéséből állított elő. A legkorábban érő szőlőfajtánk, ez nyitja meg a csemegeeszőlő idényét. Külföldön is elterjedt. Még az olaszok is elismerik jelentőségét. Jellegzetes muskotályos zamata a Muscat Ottonel öröksége. 1900-ban hozta piacra Mathiász az Erzsébet királyné emléke nevű csemegeeszőlőt. Többszörös keresztezés eredménye. Előbb a Chasselas Queen Victoria Withe és a Raisin de Calabre keresztezéséből nyerte az Ezeréves Magyarország emléke nevű fajtát, amely azonban inkább csak mint új fajták egyik szülője vált be. Ezt keresztezte Mathiász a Duke of Buccleuch nevű szőlőfajtával, s az eredmény lett az említett Erzsébet királyné emléke. Jól szállítható, sokáig eltartható, szép külsejű, igen nagy és hosszúkás bogyójú, lágyan ropogós húsú csemegeeszőlő. Ezután Mathiász az Erzsébet királyné emléke fajtát keresztezte a legkorábbi fajtájával, hogy nagybogyójú korai csemegeeszőlővel lephesse meg a piacot. A kísérlet sikerült, s 1911-ben piacra hozhatta a Szőlőkertek királynője nevű új fajtát, amely korai érésű, nagyfürtű, nagy és hosszúkás bogyójú, jellegzetes zamatú, szállításra is alkalmas csemegeeszőlő. Azt tartják, hogy a Szőlőkertek királynője Mathiász szőlőnemesítési munkájának legértékesebb eredménye, valóságos csúcsteljesítménye.

Ha Mathiász kiváló csemegeeszőlőfajtáinak tulajdonságait tekintjük, feltárul előttünk szőlőnemesítési munkásságának célja és értelme. Abban a korban, amikor nálunk mindenki szinte kizárólag Chasselas-fajtákat ültetett, s ezzel a magyar csemegeeszőlőtermesztés rendkívül egyoldalúvá lett, holott hajdan, mint láttuk, nagyon változatos volt csemegeeszőlőink sorozata, Mathiász világosan meglátta, hogy továbbra is törekednünk kell a változatosságra a csemegeeszőlőtermesztésben, s olyan új fajtákkal hódítani meg a piacot, amelyek a kivitel céljaira is megfeleljenek. Ma már mindenki tudja, hogy milyen nagy fontosságú csemegeeszőlőkivitelünk, de jelentőségét Mathiász már akkor felismerte és a szőlőnemesítésben le is vonta, amikor nálunk ezt még senki sem sejtette.

A világpiacon, a középeurópai piacon is, ma ádáz verseny folyik, s a győztes az, aki a legszebbet, legjobbat, legolcsóbbat, szóval a legversenyképesebbet hozza piacra. A középeurópai piacon újabban főként az olasz és a bolgár csemegeeszőlőkkel kell felvennünk a versenyt. A bolgárok Afuz Alijukkal arattak diadalt, az olaszok nemcsak régi ismert nagybogyójú, szép fajtáikkal, hanem újabb, keresztezésekkel előállított fajtákkal is, amelyek közt kivált Pirovano új fajtái nevezeteseek. Olyan korban, amikor csak az a csemegeeszőlő versenyezhet a világpiacon, amelynek minden fürtje kiállítási remek, minden bogyója külön gyönyörűsége a szemnek és a száznak, méltán érdemel elismerést Mathiász munkássága, aki a magyar csemegeeszőlők közt is nagyfürtű, nagybogyójú, tartós, jól szállítható, különleges zamatú korai, középérésű és kései fajtákat akart és tudott előállítani.

Azt olvastuk azokban a megemlékezésekben, amelyek Mathiász János emlékének hódoltak, hogy szőlőnemesítésünk úttörője nem teremtett iskolát példájával. Ezt az állítást nem fogadhatjuk el. Mathiász óta több szőlőnemesítő foglalkozik nálunk a szőlő kereszte-

zésével. Azt mondhatjuk, hogy a fejlődés nem maradt el. Már az is nagy eredmény, hogy Mathiász legkiválóbb új fajtáinak gyengéit is felismerték, s törekednek e fajták további nemesítésére. Például tudjuk, hogy a Csaba gyöngye nem eléggé egységes, más és más szőlőtermesztő egymástól többé-kevésbé eltérő alakjait tartja. Szükséges tehát az eltérések összegyűjtése s a legértékesebbnek kiválogatása.

Külön is ki kell emelnünk Mathiász János követői közül Kocsis Pál nevét. Mint fõntebb láttuk, Mathiász követte kora szellemét s a nyugattól várta a magyar csemegezőlõ megújódását. Elmondtam azonban, hogy már régi századokban voltak balkáni származású, de kiváló csemegezőlõfajtáink. Ezekkel Mathiász nem foglalkozott. Egyedül a késõbbi kövidinka keltette fel érdeklõdését, amely a török kitakarodása után különösen a homokon terjedt el. Ezt azért használta fel több keresztezéshez, amelyek új eredményeit mindig Kecskemét nevével jegyezte, hogy különleges homoki fajtákat nyerhessen. Legértékesebbnek tartják ezek közt a Kecskemét virága nevû fajtát. Kocsis Pál felismerte a hazai, vagyis balkáni úton hozzánk jutott régibb és újabb szõlõfajták jelentõségét, s ezeket keresztezi részben nyugati fajtákkal, részben Mathiász fajtáival. Értékesnek tartják Kocsis új fajtái közül az Irsai Olivér korai muskotályt, amely a Csaba gyöngye és a pozsonyi fehérszõlõ keresztezése, és a Julius Caesart, amely pedig a Csaba gyöngye keresztezése a piros Chasselasszal. Mindkettõ korán érlik, utóbbi jó évben már július közepén.

Mathiász példája tehát él és szelleme itt munkálkodik a magyar szõlészek közt. Miként õ kezdte, most már többen várják a keresztezéshez szükséges kis eszközökkel a szõlõ virágzását, hogy meggyűjtve egyik fajta virágpórárt, megporozzák vele valamely más fajta virágjának termõjét. Azután papírzacskóval zárják el a külvilágtól a megtermékenyített fűrtõt, amelynek magjaiból új, értékes szõlõfajtákat remélnek. S amikor a magyar szõlészek legkiválóbbjai így munkálkodnak a magyar csemegezőlõ további nemesítésén, ilyenkor szõlõvirágzás idején áldó emlékezettel gondolnak az úttörõre, Mathiász Jánosra.

KORNIS GYULA ÚJABB MUNKÁI

VIVERE NECESSE EST, philosophari non est necesse: ezzel a megfejtelt mondással lehetne jellemezni napjaink közvéleményét a filozófia fontosságát illetően. Hatolhat-e számbavehető távolságra az elvszerűen látó bölcs szava oly korban, mikor az életközelség, a „dinamikus látásmód“, a dolgok irracionális és „exisztenciális“ szemlélete válik egyre inkább tudományos jelzővé? Mikor egyre erősödő támadások érik a történeti egyházakat s az így felszabaduló vallásos érdeklődés „misztikus tudományok“ furcsa képleteiben próbál kielégülést találni? Nagyon is megérthető, hogy zavaros, önellentmondások logikai terhe alatt küzködő átmeneti korunk szereti elkerülni a logikus és elvszerű látás fórumait és megvonja érdeklődését a filozófiától. A mai ember szereti beásni magát egyetlen szempont békaperspektívájába s aki másképp lát, azt menthetlenül ellenségének tekinti. Átmeneti korunk átlagemberére történeti átokként nehezedik az a lelki defektus, hogy képtelen éppen a gondolkodásbeli „átmenetek“ realitását felismerni.

De ha ez a korszerű rövidlátás minden épkézláb „modern“ gondolkodású átlagemberre szinte kötelező is, éppen azoknak, akik a történet kerekét hol előbbre, hol hátrább mozdítják, t. i. a politikusoknak, nem lenne szabad megfedkezniük arról a történeti szempontból is nagyon fontos körülményről, hogy minden filozófus kezében két igen fontos ütőkártya van: a pszichológia és a pedagógia. Az emberismeret és a nevelés az a két lépcső, melyen át a filozófus az elvek elefántcsonttornyából a valóság földszintjére ereszkedhetik, vagy tisztultabb atmoszféráért ismét felemelkedhetik. Emberismeret nélkül lehetetlen a sikeres napipolitika és nevelés nélkül elképzelhetetlen minden komoly politikai célja: a jövő építése.

Ha végigtekintünk Kornis Gyula tudományos munkásságának újabb útjelzőin, „Az államférfi“ óta megjelent köteteken, lehetetlen el nem ismernünk, hogy a filozófus mondanivalójának valóban lehet reális és praktikus súlya is. Az a következetesség, mellyel Kornis egy filozófiai világkép alapján előbb a lélektan, majd a neveléstudomány területén biztos léptekkel előrehatolt, eljuttatta a realitásoknak oly mélyreható megismeréséhez, hogy ennek birtokában minden ítéletének hibaforrása a minimumra csökkent. A jövő filozófiatörténetének feladata lesz e nagy út minden állomását szemügyre venni, a jelenben csak hozzávetőleg jelölhetjük meg azokat a pólusokat,

melyek köré e gondolatrendszer a szemünk előtt kikristályosodni látszik. „Az ember természete“ és „az ember nevelése“ az a két fókuszpont, melynek gyűjtőtávolságába Kornis gondolkodása a problémákat bevonni látszik. Kornisnak e felfogása ellenkezik ugyan néhány divatos történet- és kultúrfilozófiai tanítással, melyek a történet és kultúra reális súlypontját áthelyezik materialisztikus vagy misztikus tényezőkre (mint pl. Marx vagy Spengler), de már sem kétséges, hogy az idő melyik felfogás felett fog hamarabb eljárni. Egészen minimális józanság elég annak belátásához, hogy eleve reménytelen vállalkozás az embert, a humánomot kiszorítani a filozófiai gondolkodás előteréből: hisz még akik önmagukat áltatva a „humanizmus“ ellen küzdenek, még ezek a gondolkodók sem kívánnak egyebet, mint „új típusú“ embereket, akik nem hódolnak a humanizmusnak. Ez pedig nem más, mint egy Újabb humanizmus.

Kornis valóban a reális problémák gyökeréig tud hatolni, mikor filozófiájának e kiérlelt alaptételét egy percre sem téveszti szem elől. Ahogy „A lelki élet“ nagyobb távlatából közelebb hozta, „kinagyította“ „Az államférfi“ alakját, úgy nagyít ki e politikai csoportképéből további portrékat újabb munkáiban: Apponyiét és Pázmányét.¹ A filozófus alkotása ezzel a magyar történetírás közvetlen közelébe kerül, bátran kiteve a történeti realitást ismerni tartozó történészek kritikájának. Kornis „Apponyi“-ja módszerét tekintve a Spranger-féle szellemtudományos lélektan közeli rokona: hogy mit tartunk értékesnek és mit nem, az dönti el lelki hovátartozandóságunkat. E szempontból Kornis adatai, melyeket Apponyi minden megnyilatkozásának egészéből merít, mindenütt pontosan fedik lélektani következtetéseit. Ha tehát a történészek módosítani kívánják valaha az ő általa festett portrét, ezt csak akkor tehetik, ha döntő fontosságú újabb adatokat tudnak felfedezni. Nem véletlen, hogy Kornis éppen „Apponyi világnézetét“ adta címül munkájának, jóllehet ez Apponyinak úgyszólván egész lelki életét jellemezni tudja: mert Apponyi valóban az embereknek és politikusoknak ahhoz a típusához tartozott, akiknek „világnézetük van“. Nem abban az értelemben, hogy egységes képen tudta látni az életet és a világot, hiszen ilyen világnézete minden gondolkodó embernek van. Még csak nem is abban az értelemben, hogy a katolikus vallás igazságaiban mélységesen, élményszerűen hitt, mint minden hívő a vallásában. De „világnézete volt“ abban a lélektani értelemben, hogy világnézetét tudatosan, programmszerűen állandóan lelki szemei előtt tartotta s minden cselekedetét ezen az ideális eszményrendszeren át előre mérlegelte. Apponyi életének minden emberi erénye és politikai hibája ebből az extrém idealizmusból fakad: a modern tipológia jól ismeri az idealistákat, akik az emberi természet végeessége folytán eszményeik miatt a valóságtól elidegenedni kényszerülnek. Hogy Kornis e pontban Apponyi egyéniségének valóban leglényegét látta meg, annak bizonyítéka, hogy e mozzanattal a nagy magyar államférfi minden lelki megnyilvánulása összhangban áll. Nem véletlen, hogy Apponyi a zenéért rajong s nem — mondjuk — a festészetéit. Érthető, hogy Beethoven, Liszt, de még inkább Wagner

¹ Apponyi világnézete, 1935 és Pázmány személyisége, 1935.

a kedvelt muzsikusa s még véletlenül sem Bach, Mozart vagy Rossini. Természetes, hogy üres óráiban éppen filozófiával foglalkozik, hogy a közjogi-katonai kérdés érdeklő s nem látja előre a világháború fenyegető rémét, hogy lenyűgöző emberi nagysága ellenére sem tudta népét biztosabb jövő felé irányítani. „Mint az elvek embere, egyenest föl-felé tört az eszményhez, szinte csúcsvíves architektonikus rendszerben gondolkodott és űzte a politikát: gótikus államférfi volt. Magasbatörő eszményeivel és elveivel tiszteletet, sőt áhítatot ébresztett, az ideálok boltozatainak titokzatos magasságaiba ragadta a lelket, de lényegében mégis hidegen hagyta, cselekvésre sugalmazó erő nem áradt ki belőle.“

Más lelki tájak tűnnek fel „Pázmány személyiségének“ háttérében. Bár az alaptónus, a „katolikus értéktudat“ itt is ugyanaz, Pázmány nem „ábrándos filozófus“, hanem az aktivisztikus barokk sajátos képviselője: „szervező hatalmi típus, eszköze lélekformálás műveltség által“. Lelki habitusában ritka harmóniában, de páratlan politikai jelentőséggel olvad egybe a küzdenitűdás a békeszeretettel, az agitáció a megértéssel, a bátorság a koncentráltsággal, az önérzet a szerénységgel. Ha meggondoljuk, hogy a politika feladata a reális élet formálása s hogy e reális élet nem kizáróan küzdelem, sem nem csupán béke stb., akkor Pázmány lelki alkata valóban a legszerencsésebb politikai Ötvözetnek minősíthető. Nála nincs „az elmélet és gyakorlat között sikongó diszharmónia“: eszményei politikai, egyház- és kultúrpolitikai s nem utolsó sorban irodalmi tettekké, alkotásokká válnak. Pompásan igazolva látszik itt Kornis „Államférfi. ‘-ának alapbeállítottsága: hogy t. i. a politikai lélek egy sajátos, különleges lelki ötvözet s hogy nem minden nagy ember kiváló politikus is egyúttal s megfordítva. Kornis e két portréjában a nemzeti kegyelettel teljes összhangban tudja igazolni nagy művének azt a részletét, ahol Apponyit — Eötvössel együtt — a „gyengeakarátú politikusok“ közé sorolja: „erkölcsi nagysága felülmúlja politikai nagyságát“. Viszont Pázmány „robosztus lelkében a lelki primátus az akaraté“: s a jó politikusnak nyilván az erős akarat legnélkülözhetetlenebb alaptulajdonsága. Kornis éles szemére vall, hogy Pázmány „vulkanikus lelkialkata“, állandó aktivitása mögött is meg tudja látni azt a tragikus árnyékot, mely „Zrínyitől Széchenyiig“ minden nagy magyar önismerő mögött végzetesen meghúzódik. De míg Pázmánynál e tragikus vonás a magyarság történeti hivatásának eredendő tragikumából, létének elkerülhetetlen antinómiáiból fakad, Apponyi alakját saját lelkialkata predesztinálta arra, hogy a magyar történet tragikus hőségé legyen: „az igazság végső diadalában hívő világnézete a megváltó szenvedésnek történeti szerepére különösen alkalmassá avatta“. Éppen a túlságosan idealisztikus-formalisztikus gondolkodás volt az oka, hogy „mikor európai mértékkel mérve is Apponyi és Andrassy a legmagasabb történetfilozófiai és államelméleti színvonalat képviselték, ugyanakkor fényes elméjük minden fáradozása ellenére is a nemzet ezeréves történetének legmélyebb pontjára süllyedt.“ Mert minden történetfilozófia és államelmélet hibája az, hogy a történet nem filozófia és az állam nem elmélet. Kornis nem késik megvonni a párhuzamot:

„a történet Tisza lényeglátó reálpolitikájának adott igazat. Apponyi a nemzetnek eszményeket kitűző filozófusa, de nem gyakorlati államférfia volt.“

A tipológiai párhuzamok megvonása egyébként is Kornis lélekábrázolásának egyik legerősebb oldala s gyakran ér el ezzel művészi plaszticitást. Mintha egy képtárban sokáig elmélyedve állván egy portré előtt, továbbindulunk s egy futó pillantást vetünk a szomszédos képekre is, úgy villan fel Kornis tanulmányainak végén is egy-egy újabb arc: Pázmány mellett Richelieu és Bossuet, Apponyi mellett Széchenyi, Kossuth és Tisza. Sajnálattal nélkülözzük ezt a betetőzést Petőfi pesszimizmusának jellemzésében.¹ Az érzelmi, erkölcsi, történetfilozófiai és metafizikai pesszimizmus hatalmas eszmetörténeti távlatából Petőfi örökmozgó lelke hol kinőni, hol meg abban elveszni látszik. Igaz, hogy Kornis célja csupán Petőfi pesszimizmusának, e lelki részletnek ábrázolása s a pesszimizmus Petőfinek csak perifériális, néha éppenséggel csak utánzótt és megjátszott megnyilvánulása volt, vagy mint Kornis maga állapítja meg kiindulásában: „nem a pesszimizista Petőfi az igazi Petőfi: velejében nagy eszményhívó optimista“, így szerzőnk eleve elhárítja a töredékesség vádját. De a még így leszűkített szempontú vizsgálat is vezet egyetemes érdekességű eredményre. „A németek legerősebb filozófusának, Hegelnek... alapeszméi maradék nélkül megtalálhatók Petőfinek, e legszemléletesebb magyar költőnek történetfilozófiai elmékedéseiben, csakhogy poétikus ruhába öltöztetve. Hegel szerint az állam ‚az öntudatossá vált erkölcsi szubsztancia‘, Petőfi szerint ‚a tiszta erkölcs‘ megvalósulása.“ „A monarchia emberei — idézi Kornis — gátolni akarják a világszellem fejlődését, haladását s ez istentagadás. Én ellenben hiszem, hogy fokonyként fejlődik a világszellem ...“ Petőfinek e hegelianizmusa annyira szembeszökő, hogy nem lehet véletlen találkozás. Ennek feltárása Kornis munkájának irodalomtörténeti szempontból is jelentőséget ad. Valószínű, hogy ez eszmei kapcsolat reális genezisést is ki fogja tudni mutatni a filológia, mégpedig nyilván a Hegel—Jung-Deutschland—Erdélyi János vonalon.

Kornis eddig említett újabb munkái a filozófus egyik ütőkártyáját, a pszichológiát „játsszák ki“. Többi művei a másikat, a pedagógiát juttatják érvényre. S amint a portrék fő módszertani erőssége az értékelméleti alapú látásmód volt, úgy ez utóbbi tanulmányoknak² is főerőssége, hogy biztos és kíméletlenségig tiszta értékfelfogásból fakadnak. Kornis kultúrpolitikai tanulmányaiban végső fokon mindig azzal nyeri meg olvasóját, hogy az értékeket nem cseréli fel és nem helyettesíti be egymással, mint ezt — sajnos — oly sok kultúrpolitikus teszi: nála a gazdasági érték éppúgy az őt megillető helyet kapja meg, mint ahogy a szellemi javakat sem becsüli túl, a nacionalizmust éppúgy szóhoz juttatja, mint a humanizmust, a történeti látásmódnak éppúgy biztos megszólaltatója, mint az értékelméletinek és így tovább. Mindez csak úgy lehetséges, hogy egy mélyen megalapozott és átélt

¹ Kornis Gyula: Petőfi pesszimizmusa. Budapesti Szemle 1936.

² Kornis Gyula: A kultúra válsága, Budapest, 1934. — Kornis Gyula: Egyetem és politika, Budapesti Szemle, 1936. stb.

filozófiai értékskálán méri le a dolgokat s így aki nem akar vele egyet-érteni, annak egy éppoly jól megalapozott értékskálát kellene Kornissal szembeszegeznie: ez pedig napjainkban igen ritka jelenség. Kornis nem esik sem a kultúrmonizmus fennkölt, sem a politikai monizmus kevésbé fennkölt rövidlátásába. Iskolapéldája e tisztult látásmódnak az 1936 május 12-én elmondott rektori beszéd: Egyetem és politika. „Az új tudománypolitika — úgymond —, amelynek eszménye a régít leromboló scientia militans, támadja a magát „előfeltevésmentesnek hívő tudományt, kimutatva, hogy mennyi szubjektív és objektív előfeltétele van minden tudománynak... Azonban figyelmen kívül hagyja, hogy ha vannak is a tudománynak előfeltételei, ez a gondolat nincsen ellentétben a tudomány „tárgyilagosságával“. Mert a tudomány éppen a maga előfeltételeit is tudatos vizsgálat tárgyává teszi, folyton bírálja, érvényfokát próbára teszi és ebben különbözik a közönséges dogmatikus ismerettől... Éppen ebben különbözik az igazságkereső tudomány, amely a maga előfeltételeiről tudatos akar lenni, a dogmatikus politikától, amely a maga politikai szempontjait rendszerint kritikai vizsgálat nélkül, ösztönszerűen abszolút érvényű kiindulópontnak tartja... A tudományt képviselő egyetem a szabad vita helye, ahol egyedül az észnek kell itélnie, a politika ellenben az igazságot hatalmi szóval akarja eldönteni, legyen ez a diktátor parancsszava, vagy a parlamenti többség követelménye.“ Kornisnak e hajszálfinom analízise rokonságban van a nagy német kultúrfilozófusnak, Eduard Sprangernek a felfogásával, aki szintén helytelennek tartja, hogy „a tudás hatalom“ régi jelszavát — kritikátlan értéktévesztéssel — manapság sok helyütt megfordítják s úgy vélik, hogy „ahol a hatalom, ott a tudás“.

Persze csalogódik, aki a ma annyira szokásos naiv szimplifikálással azt várja, hogy Kornis csak azért ismeri fel a politikai irányban elfogult tudománypolitikai dogmatizmus hibáit, hogy rögtön beleessék az ellentett előjelű, a liberális-demokratikus dogmatizmus csapdájába. Nemzetünk történetének mélypontjain szinte szimptomatikus az a szimpleksz „vagy-vagy“ szemlélet, melynek halálos szorításában „két pogány közt egy hazáért“ nőnek tragikus hőské a sui generis magyarság szellemóriásai, Zrínyi Miklós nyomdokain... Kornis túlságosan jól ismeri mind a politikai gondolkodás lélektanát, mind pedig annak egyetemes és magyar történetét, semhogy beleessék a vezércikkírók és „törtető politikusok“ oly dúsan tenyésző helyi-érdekű és távlatmentes dogmatizmusába. Nemcsak meggyőző, de szinte lenyűgöz az az objektív és hidegen metsző élelés, mellyel Kornis a politikai színpad kulisszatologatóit jellemzi. „Mi tehát — úgymond — a törtető politikus ismertetőjegye? Egyéni becsvágy komoly tehetség híján, ideál nélkül.“ „Átlagemberek, akik a tömeg ösztöneit és szenvedélyeit szolgálják, önálló eszméket, melyek ezekkel a szenvedélyekkel szembenállnak, nem mernek termelni és felvetni. Egyéni érdekük, hogy a politika felszínén maradjanak, mert nem lévén Önsúlyuk és saját komoly eredeti foglalkozásuk, melyből megélhetnének, továbbra is politizálniuk kell: nem a politikának van rájuk szüksége, hanem nekik van szükségük a politikára, mert ebből tudnak

csak megélni. Politikusok pedig csak úgy maradhatnak, ha a tömeg ösztöneinek irányában dolgoznak: a saját érdekük azonosul a tömeg érdekeivel.¹ Lehet, hogy Kornis e képet a francia forradalom alapján rajzolta ki, az is lehet, hogy a császárkori Róma végnapjairól mintázta, de az sem lehetetlen, hogy egy ma is létező ország élő figuráit adja át benne a halhatatlanságnak. Bárhogy legyen, a kérdés nyitva áll a public discussion számára: cáfolja meg, aki tudja.

Nyilvánvaló, hogy Kornis kultúrpolitikai gondolkodásának prima és ultima ratiója nemzetpedagógiai természetű: minden nemzet virágzásának tengelye az „értékes ember“. Téved, aki azt hiszi, hogy e felfogás túlságosan szofokratikus, vagy a nagy tömegekről megfedelkedő, tudós osztályönzés diktálta koncepció. Éppúgy nem az, mint ahogy a Széchenyi-féle „kiművelt emberfő“ sem volt az. Elméletben nyilván nem az, mert „értékesnek lenni“ többek közt annyit is jelent, mint meg nem feledkezni embertársaink érdekeiről. De a gyakorlat is igazolja Kornist. Mert mit ér a tömeg egy oly politikussal, aida a tömeg érdekeit szívében és szájában hordozza, de nem rendelkezik azokkal az emberi értékekkel, melyek révén szolgálatot is tehetne a tömegnek? Kornis gyökeréig hatol a nemzetek ez élet-halál problémájának és megragadja azon a ponton, ahol még nem ágaznak el az aktuális politikai koncepciók egymásnak ellenszegülő válfajai. Mert az végeredményben, a probléma lényegének szempontjából, teljesen mindegy, hogy vannak népek, melyek egyetlen értékes emberre építenek, és vannak ismét mások, amelyek több értékes ember vezetésében jobban bíznak: ez végeredményben az illető népek természetétől és sajátos izlésétől függ. Nem szabad ebben a kérdésben olcsó, de elharmarkodott ítéletet mondanunk. Mert a parlamenti rendszer hívei joggal érvelnek azzal, hogy kétszáz ember között több értékes ember akadhat, mint „egy“ között; de a diktatúra hívei éppoly jogosan hivatkoznak arra, hogy éppen lezüllött korokban sokkal nagyobb az esély arra, hogy egyetlen nagyértékű ember találkozzék egy országban, semmint kétszáz. Ezen a felületes fokon a probléma eldönthetetlen, legalább is azok számára, akiknek elsősorban az objektív igazság a fontos. Előítélet nélküli ténynek kell elfogadnunk azt, hogy vannak népek, melyek szeretik a tekintélyelvet, és vannak, melyek nem szeretik. S aztán követnünk kell Kornist, aki — filozófiai módszerrel — a „dolgok végső előfeltevéseit“ kutatja s így talál rá e különböző koncepciók közös előfeltevésére, az értékes embernek végeredményben kultúrpolitikai problémájára.

Nem érdektelen e koncepció egy reális teherpróbáját szemügyre vennünk: Kornisnak a szellemi munka válságának leküzdésére tett parlamenti javaslatát.² Ha egyrészt a kiművelt emberfők a nemzet létérdeke, másrészt viszont épp a kiművelt emberfők, a diplomás emberek túl nagy száma okoz egyre nagyobb gondot a nemzetnek: fenntartható-e továbbra is Kornis Gyula fennebb vázolt kultúrpolitikai koncepciója, mely teljes összhangban áll Széchenyi elgondolásával? Szinte izgalmas végigkísérnünk azt az utat, melyen szerzőnk

¹ Komis Gyula: Az államférfi, 1933 I. kötet 18. és 26. lap.

² A kultúra válsága. 3—41. lap.

e logikai Scylla és Charybdisz között az igazság partjára küzdi magát. A problémának van szerinte egy nemzetközi része, mely egyelőre leküzdhetetlen: a középosztály válsága, mellyel mindenütt bizonyosfokú szellemi munkanélküliség jár együtt. De túl ezen van a problémának egy speciálisan magyar része, melynek tehát „megoldását nem várhatjuk a világválság enyhülésétől“. „Az az expanzív művelődéspolitikai, amely egészen jóhiszeműen az utolsó félszázadban a középiskolák rohamos szaporításában élte ki magát s boldog-boldogtalant szellemi habitusára való tekintet nélkül bocsátott be a középiskolák kapuján és eresztett ki mélyen leszállított érettségi bizonyítvánnyal, most termi meg férges gyümölcsseit“. Ekkor kezdődött meg az a folyamat, mely a trianoni béke óta még megdöbbentőbb méreteket öltött: hogy az iskolát nem a műveltség megszerzésére, hanem elsősorban a társadalmi érvényesülésre való eszköznek tekintik a legszélesebb rétegek is. Naivitás lenne azt hinnünk, hogy az iskolák előzőnlésének természetes oka van: megszorodott a szellemi érdeklődésű ifjak száma. Ez esetben valóban az lenne az egyetlen méltó kultúrpolitikai feladat, hogy szaporítsuk az iskolák számát. De az ok — sajnos — nem ez. Aki érintkezik, mint Kornis is, az ifjúsággal, napról-napra kénytelen tapasztalni, hogy az oktatás nívója egyre jobban csökken: minél többen kerülnek ki a középiskolákból, annál kevesebb az a szellemi poggyász, melyet egy-egy ifjú onnan az egyetemre magával hoz. Ha arra gondolunk, hogy mit jelentett egy érettségi ezelőtt harminc esztendővel, vagy mit jelent ma is pl. Franciaországban: torkunkon akad a kultúrfölény mindig készen álló jel-szava. E folyamat természetesen áterjed az egyetemre is. „Az egyetemeken — úgymond Kornis — a statisztika szerint mindjárt az első vizsgákon 30—35% bukik meg.“ (Gondoljuk meg, hogy ezeket az ifjakat az érettségi bizonyítvány „főiskolai tanulmányokra érett“-nek deklarálta!) „Közismert tapasztalat, hogy nincsen olyan ifjú, aki nem végzi el az egyetemet s nem szerez oklevelet, ha szívós, ha sokszor nekirugaszkodik a vizsgálatoknak. A tanár szíve helyén sincsen számológép: pusztán humanitásból, sokszor jobb lelkiismerete ellenére, a harmadik-negyedik próbálkozásnál végre átereszteti a jelöltet. Az egyetemről, főiskolákról évenként kikerülő 2800—3000 főnyi ifjúság felének úgyszólván karitatív diplomája van. Nem a legfelháborítóbb igazságtalanság-e, hogy az, aki ma pusztán szóanalomból ily karitatív diplomát szerez, holnap már összeköttetései útján állásba kerül, ellenben annak, aki kitűnően végezte az egyetemet, tehetsége évekig parlagon hever, sőt megfelelő szellemi munkakör hiányában, fokozatosan elkallódik?“ Ez az antiszelektív folyamat matematikai szabályszerűséggel, lavinaszerűen növekszik: a „karitatív diplomával“ ellátott tanárok már gyengébb nevelésben részesítik tanítványaikat, akikből ismét egyetemi hallgatók lesznek és akik még karitatívabb diplomát kapnak... Et sic tendit ad nullám.

Magát az egyetemet is alapjaiban támadja meg ez a kóros folyamat. Hol vagyunk ma már attól, hogy az „egyetem a tudomány megszentelt csarnoka“ legyen? Egyre inkább diplomagyárrá kényszerül átalakulni, ahol a többséget csak az oklevél megszerzéséig érdekli a „tudó-

mány“. Hányan, de hányan tesznek évente hamis esküt a rektor kezébe a neodoktorok közül: akik megszerzik a doktori címet, anélkül hogy a doktori jelleget valaha is megközelítenék? Rossz nyelvek szerint azért szakítottak a régi szokással s nem írják többé kutyabőrre a doktori diplomákat, mert a kutyák szaporodása már régóta nem tud lépést tartani a doktorok számának egyre impozánsabb emelkedésével... Egyetlen gyógyszer csak ez antiszelekcióval szembeszegezett leg-szigorúbb szelekció lehet. Kornis — híven kultúrfilozófiai alapmeggyőződéséhez — határozottan a szelekció mellett foglal állást, javaslata „az értékesek védelme az értéktelenek eilen“. E szelekciónak a középiskolában kell megtörténnie: az érettségizetteknek csak a jobbik fele léphesse át az egyetem kapuit, mely legyen zárva a rosszabbik, a buk-dácsoló másik fél előtt. E szigorú szelekció „riasztó hatással lenne lefelé a középiskolai tanulókra, illetőleg ezek szüleire, akiket nem gyermekeik tehetsége, hanem pusztán a magasabb társadalmi pozíció elérésének vágya hajt kóros aszcendizmussal a középiskolák felé.“ A túlságosan liberális-demokratikus kultúrpolitikai felfogás ellen-értvét is rögtön megcáfolja Kornis: igaz, hogy a szigorú középiskolai szelekció — emberek vagyunk — néha arra érdemeseket is elzárhat az egyetemi oktatástól, de „vájjon nincs-e szükségünk az élet egyéb köreiben is okos, tehetséges emberekre?... Bárki igen kiváló és a nemzet életében nagyjelentőségű személyiséggé fejlődhetik az egyetemi oklevél pecsétje híján is.“ Ha viszont az egyetemek megszabadulnának „az oda nem való, tehetségtelen, szellemileg selejtes elemektől“, több remény nyílna arra, hogy végre „a szellemi elit lesz a vezető társadalmi réteg ebben az országban“.

Itt tűnik ki, hogy a kultúrpolitikának hatalmas politikai jelentősége is van, hisz a nemzet életére nézve semmiképpen sem lehet közöm-bös, hogy a vezetés és igazgatás értékes vagy selejtes elemek kezébe van-e letéve. A kvantitás és a minőség küzdelmében a filozófus Kornis habozás nélkül az utóbbi pártjára áll. Úgy hisszük, hogy ebben minden-kinnek egyet kell vele értenie. Ma, Istenbe vetett bizalmunkon kívül, nem lehet más reménységünk, mint bízni egy értékesebb ember-gárda felnevelődésében és megtenni mindent, kíméletlen politikai következetességgel, ami e nagy nemzetnevelődést előmozdíthatja. E feladat túlmutat a napi politikán, de mégis egyben reális napi-politika is, hisz e nevet csak az a politika érdemli meg, mely túlmutat a „hic et nunc“-on.

A filozófia művelésének az a sajátosan magyar módja, mely a legelvontabb elvekről szólva sem válik légbenjáróvá s viszont a leg-reálisabb problémákat vizsgálva is állandó kapcsolatban tud maradni a legalapvetőbb elvekkel is: ez Kornis munkásságának élő jelentősége.

M. S. MESTER MŰVÉSZETE

A MAGYAR MŰVÉSZET értékelésében a XV. század jelentős fordulópontot képvisel. Az egyetemesség előtt alázatosan hódoló középkor legfőbb műalkotásai — a katedrálisok — egyén feletti stílusáramlások lerakódásaiként keletkeztek, melyeken különböző stílusok szinte geológiai személytelenséggel rétegeződtek egymás fölé. Az új korszakkal meginduló individualizmus azonban a nemzet eszméjét is szilárdabban határolta körül. Művésztörténetünk ettől kezdve a nemzeti hovatartozás kérdésével rendkívül bonyolulttá válik, sőt kényessé is, mert ha azokat a mestereket, kik sem származásukban, sem stílusukban nem mutatják fel a magyar kultúra jegyeit, csupán hazánk területén dolgoztak, mégis a magyar művészet lapjain szerepeltetjük, olyan törekvéseknek szolgáltatunk hamis alapot, melyek nemzeti életünkre egykor károsak lehetnek. Inkább legyen szegényebb művésztörténelmünk néhány műemlékkel, mintsem a magyar művészet idegen nemzet gyarmatának látszódjon. Ezért midőn a nagyrészt német lakosságú vidékről származó M. S. mester német tudomány által is igényelt művészetét tanulmányozzuk, fokozott figyelmet kell szentelnünk annak a megvizsgálására, hogy milyen kapcsolatok fűzik ezt a művészt a magyarsághoz.

A mester legismertebb művén, a Szépművészeti Múzeumban őrzött Mária és Erzsébet találkozását ábrázoló képen a gyöngéd lírai vonalvezetés, a lélek mélységeinek és rezdüléseinek a szépséggel való érzékeltetése, az olasz művészetet idézi fel képzeletünkben, dacára annak, hogy a festményen legkisebb olasz motívum sincs, sőt minden részlet német iskolázottságú mester kezére vall. A ferdeszemű, sötétebb bőrű, póriasabb megjelenésű Erzsébet tagbaszakadt alakja meghajlik a gyenge Szűz előtt és sejtelméitől indítva, meghatottan ajkához emeli annak törekeny finom kezét. Mária fejkendőjének leomló szárnyába belekap az enyhe szellő, gótikusán finom, csípőben lágyan kihajló alakját ritmikusan hullámzó körvonalak határolják, melyek a csókra felemelt hosszú ujjú kéz által alkotott lírai görbével átvezetnek Erzsébet szegletesebb, megtörő vonalakkal jellemzett alakjához. Műyen másképp ábrázolta ezt a jelenetet az a Jörg Breu, akinek a német tudomány oda szeretné ítélni ezt a képet¹ és épp azon az Ausztriában készült oltárán (Herzogenburgi oltár), mely állítólag számos rokonvonást mutat fel a mi képünkkel. Breunál sietve közeledik egymásfelé a két

¹ Emst Buchner: Der Altere Breu als Maler (Augsburger Kunst der Spätgotik und Renaissance). Augsburg, 1928. 316—11.

nő és a mozdulatuk nyugtalansága kilendíti fejkendőik és köpenyük szárnyát, az egyikét jobbra, másikét balra. Már távolról nyújtják egymás felé karjaikat s Mária két kézzel ragadja meg az öreg Erzsébet csontos kezét, mintha hevesen meg akarná rázni. Mennyivel durvább felfogás ez, mint az M. S. mester más művészek által nem ábrázolt kézcsók motívuma!

A budapesti Vízitáció háttérben részletesen ábrázolt sziklás hegyvidék terül el, egy folyó partján fekvő várossal. Ez a táj kétségtelen Dürer művészetéből szakadt ki, akárcsak az előtér virágcsendélete. De az előtéri virágokban, magasba szökkenő íriszekben, már megmutatkozik a művész egyéni rendező kedve, mert azokat nem úgy ábrázolja, mint Dürer s ahogy azt a természet a maga látszólagos tervszerűtlenségében vegetatív bőséggel élénk önti, hanem félköralakban helyezi el. A kompozíciót alátámasztva talapzatul a virágokból egy hullámvölgyet képez az alakok lába alá. Az aprólékos elmélyüléssel kidolgozott elő- és háttér mint idegen művészet ihletében fogant szinte erőszakkal betölt két díszlet között terül el a jelenet tulajdonképpeni színhelye, a közép-tér. Ennek megalkotásánál a művészt nem vezette már a való világ utánzása, hanem ezzel egyszerű síkok és ritmikus hullámvonalakból álló, az alakok hangulatának megfelelő eszményi környezetet teremtett. Az elő- és még jobban a háttér leíró ábrázoló módszere és a közép-tér ideális képalkotása között olyan nagy ellentmondás feszül, mely számunkra sok mindent felfed. A német képek tájképe szerves egység, itt azonban az említett részek között alapelvekbe vágó különbség áll fent, mert a festő németes iskolázottságú művészi tudása és az ő sajátos, inkább az olasz formalátáshoz közelebb álló, magyar művészi szándéka között is nagy az ellentét. A művész eltanulta a német művészet mikroszkopikus hűségű természetutánzását, de megtanult szerepéből helyenként kizökken, elszólja magát. Német beszédébe nemcsak magyaros hangsúlyt, de néha magafeledten egy-egy magyar szót is belevegyít s ezzel elárulja azt, hogy melyik nemzet szellemi közösségébe tartozik bele. Akit nem győzött meg a képszerkezet, az emberábrázolás stílusa arról, hogy a Szépművészeti Múzeum Vízitációja nem lehet német festő műve, azt meg kell győzzék erről azok az ellentétek, melyek ott bujkálnak ebben a virágos, iriszes tavaszi tájban, s a jelenet szent gyümölcsöket titkon érlelő szüzi hangulatában, mely fölé a tündöklő arany ég ragyogása borul.

A ma is a hontszentantali plébániatemplomban őrzött Krisztus születését ábrázoló tábla nem éri utol a Vízitáció finomságait. A jelenet főalakjai átlós irányban rendeződnek el, de a mellékszereplők zsúfolt alkalmazása, az áttekinthetetlen térszerkezet M. S. művészetében szokatlanul zavarosan hat. Véleményünk szerint a mesternek ez az egyetlen műve, melyről leolvashatók némi kapcsolatok Jörg Breu művészetével s úgy tetszik nekünk, hogy itt M. S. fennmaradt műveinek legkorábbi darabjával állunk szemben, melynek megfestésénél a mester még nem szabadult annak a művészcsoporthoz a hatása alól, melyhez Breu is hozzátartozott.

A következő jelenetek a passió drámaibb, komorabb világába vezetnek el. Az olajfák hegyén vagyunk. Krisztus magányosan vívódik

az alvó tanítványok között. Ez a jelenet főleg az északi művészetnek kedves témája. Az egyensúlyt, a magatartás szépségét, a hősiességet kereső olasz képzelet számára nem nyújthatott ihletet ez az éjszakai dráma, melyben Krisztusnak nem isteni, hanem emberi elemei, tépelődései és vért izzadó halálrettegése nyilvánult meg. Az egyensúlytalan töprengő germán léleknek azonban annál többet mondott és a művészeket minduntalan ábrázolására serkentette. A jelenet legérettebb, legnémetebb megfogalmazását Dürer adta, egy késői rajzán, melyen nagy lelkitusakodásában Jézus arccal a földre borul. Szétvetett kezekkel és lábakkal terül el a kopár talajon, miközben a szétfosló ködből és felhőkből kibontakozik az angyal alakja, amint hozza feléje halálának megszentelt jelét, a keresztet. Az ég és a föld áll szemben egymással, az emberi dráma és az isteni misztérium olvad itt össze. Az olajfák-hegyének ábrázolása a magyar festészetnek talán aránylag még a németnél is gyakrabban megfestett témája. De a magyar festők megfosztják ezt a jelenetet minden misztikájától. A német festményeken ritkaság, ha elmarad az égi rendelés képviselője és hírnöke, az angyal, míg a magyar festményeken az a ritkaság, ha szerepel. A magyar képeken nemcsak az alvó tanítványok, de a megnyilatkozó egek sem enyhítik Krisztus egyedülletét. Krisztus egyedül térdel a kopár sziklaszál előtt, melynek ormán ott ragyog az elrendeltetés kegyetlen szimbóluma: a keserű kehely. A jelenetet a lélek tusakodásának és a magányosságnak pátosza járja át. A misztériumból szörnyű földi tragédia lett, olyan fenséges, olyan komor s annyira emberi, mint amilyen a középkor korai századaiban, a rossanoi kódex lapjain s a kölni St. Maria in Kapitol faajtáján volt. Régi festészetünk legnagyobbjai, Kolozsvári Tamás, B. E., a jánosréti és végül M. S. mester is megfestették ezt a jelenetet s a két utóbbi azon kivételek közé tartozik, kik az angyalt is ábrázolták, de rendkívül jellemző, racionális módon. A jánosréti mester Esztergomban őrzött oltárán az angyal, ez a szárnyatlan fehérruhás szép ifjú már elvégezte kötelességét, a kehely már ott csillog az ormon, ő pedig nyugodtan sétálva közeledik a kert ajtaja felé. A jánosréti mester angyala végkép elfelejtett repülni! M. S. mester nem élezi ki ennyire a jelenetet. Az ő angyalkájának finom alakjából kinőnek a szárnyak, az egyik kék, a másik piros, de nem sok hasznát veszi azoknak, mert nem lebeg, hanem nyugodtan álldogál és épp készül a kelyhet elhelyezni a csúcson. Az olajfák hegyének előterében a három apostol szépen megrajzolt csoportja pihen. János evangélista gyöngéden megrajzolt fejében, hajának elrendezésében füle előtt elomló fürtjeiben a budapesti Vizitáció Máriájának hangulatokban elmélyedő, könnyed ecsetű mesterét ismerhetjük fel. A két testvér-apostolnak, Jánosnak és Jakabnak alakjait a dombsor enyhelejtésű szelíd hullámvonala foglalja össze és választja el a szegletes komor sziklavidektől, melyben emberi gyengeségével tusakodó magányos Megváltó megrázó gesztussal emeli kezét az Ég felé, miközben a távolban Júdás közeledik a katonasággal és a csöcselékkel.

A keresztvitel ábrázolásánál a hontszentantali kép átlós elrendezése tér vissza. A festményt számos szereplő népesíti be s a képteret teljesen betölti, de a szerkesztés kiszámított eszközeivel a művész mégis

M. S. mester: Részlet az Olajfák hegyéről.
Esztergom, Keresztény Múzeum. (M. F. I.)

M. S. mester (1506): Krisztus a kereszten.
Esztergom, Keresztény Múzeum. (M. F. I.)

M. S. mester: Részlet a Kálváriáról.
Esztergom, Keresztény Múzeum. (M. F. I.)

M. S. mester: Részlet a Három Királyokról.
Lille, Palais des Beaux-Arts,

rendet teremt s egy pillanatig sem hagy kétségbe afelől, hogy ki itt az esemény középpontja. A tömegben lerogyó Krisztus alakja egy tehetségtelenebb művész keze alatt könnyen elsikkadt volna a zsoldosok, hóhérlegények és kísérek rajában, de M. S. ismeri annak a tudományát, hogy a legszétesőbb képelemeket is a centripetális szerkezetnek rendelje alá. Minden kihangsúlyozott vonal Krisztus felé vezet. A kereszt törzse, gerendája, melyhez a hátsó szélen ballagó himpellér létrája csatlakozik, az élen haladó, visszaforduló katona jobbáiban megsuhogtatott kötél, a Krisztus hajába belekapó balkézen keresztül, mind a Megváltó szenvedő arcához irányítja a néző tekintetét, melyre felkiáltójelként mutat le a keresztnél segédkező legény lándzsája. Ez a néhány erőteljes nagy vonal képezi a festmény vázát, melynek közeit, mint keretet, töltik ki az alakok. De még ezen felül is gondoskodik a művész az egyes csoportok egymáshoz fűzéséről. A Krisztus kíséretében lévő hátsó katona csak azért tekint vissza a János evangélistától támogatott, szent asszonyoktól kísért Madonna felé, hogy ezáltal összeköttetést hozzon létre a két csoport között. Ennek a jelenetnek az összevetése Jörg Breu hasonló tárgyú festményeivel tanulságul szolgál, nemcsak M. S. stílusára, de általában az egész magyar művészetre is. Breu és német kortársai kéjelegnek a durvábbnál durvább jelenetek ecsetelésében. Krisztust ütik-verik, leköpi, fegyverekkel döfködi, dorongok közé szorítják a fejét, vagy kötelekkel pattanásig feszítik homlokát, haját kitépik, fejéhez székeket vagdosnak, ököllel állba vágják, kalapáccsal hasogatják koponyáját, trágár mozdulatokkal gúnyolják és kövekkel hajigálják. Buchner szerint M. S. képei a melki oltár mesterének kezére, tehát Jörg Breura vallanak. Pedig milyen másképp néz ki Breu oltárán a keresztvitel. A középkori kínzókamrák egész szertára kivonul, a sok alak között az ember alig találja meg Krisztust. Seholy egy gyöngéd hang, amely pedig M. S.-nél a vezérszólamot viszi. Az esztergomi képen csak az egyik katona próbál meg gonoszkodni. Megfogja Jézus egyik hajfürtjét, de szinte finomkodó mozdulattal s mintha gondosan ügyelne, nehogy meghúzza. A kötelet is ütésre lendíti, de a szemlélőnek az a benyomása, hogy lasszóművészként inkább azt akarja bemutatni, hogy a kötél milyen szép hullámvonalakban repül fel a levegőbe, mintsem ártani. És hogy ez a Vizitáción már megcsodált lírai vonalritmus, amit itt a kötél játéka képvisel, nehogy észrevétlen maradjon, mégegyszer, párhuzamosan megismétli azt a dombok lejtésében. A drámai jelenetekből is kicsendül a művész lírai alaptermészete.

Lírai hangnemben a Vizitáció képezi a csúcspontot, míg a drámában a Kálvária jut el a maga nemében hasonló magaslatokig. A képteret az elfojtott szenvedélyek feszültsége tölti be. A Megváltó utolsó haláltusája zajlik le. Szemei fennakadnak, keze görcsösen megvonaglik, teste megfeszül, mialatt oldalából patakszik a vér. Jobbján és balján a szenvedélyek küzdenek egymással. A Madonna elájult a fájdalomak súlya alatt. Az őt támogató János eltorzult arccal tekint fel a keresztre. Egy szent asszony arcára tapasztott kézzel, bánatán gubbaszt, mint egy agg szibilla. A másik oldalon egy törökruhás főtiszt hatalmas indulattal emeli kezét a Megváltó felé, míg busa bajszú magyar típusú fegyver-

hordozója, kit a művész azáltal is megkülönböztet a képtáblákon szereplő többi katonától, hogy csúcsos sisakkal ábrázolja — elégedetlen arccal veti fejét az ellenkező oldalra, mintha nem akarna a jelenet tanúja lenni. Zászlós dárdáját keményen megszorítja, míg másik kezével egy heves kontrasztpozícióval belekap a pajzsába. Ennek a két alaknak a szerepe egy pillanatra elgondolkoztatja a szemlélőt. Itt az egyházművészet kialakult ikonográfiája szerint a római centurio — kit gyakran keleties öltözetben ábrázoltak — kellene álljon, amint a „Bizony, az Isten fia volt ez!” szavakkal a Megváltóra mutat. A római kapitánynak ez a felfelé utaló mozdulata itt is megmaradt, a balladai feszültségű kép egyetlen kitörő hatalmas gesztusában, de ebben a bősziált janicsár ágában a hitvallást tevő meghatódott centuriót felismerni mégis idegenkedünk. Ilyen roppant indulattal nem tesz tanúbizonyosságot a Megváltó mellett, sőt inkább úgy látszik, mintha szidalmazná. A művész képzelete előtt nem a régmúlt megtérő századosa lebegett, hanem az a vészterhes komor árnyék, mely ijesztően rajzolódott ki a magyar láthatárra. A „Nagy Török” ez, kiről ezekben az évtizedekben Laskai Oszvát obszerváns házfőnök prédikált. S mellette ott áll Keletről szakadt társa, a magyar vitéz, kiben már forognak az indulatok a kereszténység nagy veszedelme ellen. A jellegzetesen magyar vallásosság, mely az isteni kinyilatkoztatást nemcsak a szentírás lapjain, hanem történelmünk véres eseményeiben, a magyar hivatástudat hősiességében is keresi, Magyarországnak, mint a kereszténység jó vértinek a gondolata talán ott ködlött M. S. mester képzeletvilágában is. Jörg Breu is ábrázolt magyar katonákat a drezdai Orsolya oltárán, melyen szörnyű dúvadak a magyarok, amint temérdek toliakkal kalpagjaikon, nagy nyaláb nyilakkal kezükben, csizmás lábaikkal szüzek kiontott vérében tápodnak. Mialatt Magyarországon hősi küzdelmekben forrott ki a hivatástudat, hogy a magyarság Európa védelmében vérével és csontjával kell gátat vonjon a pogány veszedelem ellen, s ez elől a gondolat elől a festők sem zárkózhattak el, addig a német művész képzeletében a magyar még mindig a nyilai miatt annyira rettegett pogány portyázó fajta vadságában jelenik meg, exotikus szörnyként. M. S. mester keresztrefeszítésén heves szenvedélyek izzanak, de ezeket a szerkezet korlátai közé szorítja a művész. Az alakok elhelyezése szigorúan szimmetrikus. A kereszt két oldalán elhelyezett csoportokat a festő tömegben és színértékben gondosan kiegyensúlyozza. Krisztus ágyékkendőjét s a zászlót nyugtalanul lobogtatja a szél, de az indulatok vihara nem csaphat keresztül a kereszt vízszintes gerendájának tektonikus vonalán. Csak egyetlenegy engedményt tesz a művész, a baloldali száraz fák vékony ágait valamivel a kereszt fölé nyújtják s ideges expresszív rajzokkal Krisztus jobb kezén begömbülő ujjainak hatását fokozzák. A keresztgerendához ezeknek a fának, másik oldalon pedig a zászlórúdnak a függőlegese járul, úgyhogy a kompozíciót a keresztörzs által két részre osztott szilárd keret veszi körül. De a szenvedélyes formákat nemcsak ilyen fegyelmezett szerkesztéssel enyhíti a művész, hanem a drámába gyöngéd lírájának hangjait is belevegyíti. Figyeljük meg hogyan fogja meg János evangélista a Madonna csuklóját, hogy a két kéz görbülete a szomorúfűz ágaira

emlékeztető bágyadt lejtést kapjon. Ezt a képet méltóan csak Grünewald néhány évvel később keletkezett isenheimi oltárával vethetjük össze. Grünewald felfeszített Krisztusának nemcsak az arca, de egész teste eltorzul. Teste tele van tüskékkel, a megalvadt vér és a kezdődő rothadás színei éktelenítik el. Lábfeje megdagadt. A megnehezedett tetem súlya meghajlítja a kereszt ágait. Ujjai ernyedten nyílnak szét. Grünewald Krisztusa szörnyű hulla, M. S.-é pedig csak most vívja hősiességét. Noha a felakadt szemű agonizáló Krisztus fejének vad naturalizmusú ábrázolásában M. S. nem áll a német mester mögött, a testet mégis ideálisabban, Grünewald megrázó túlzásait elkerülve festi meg. A Megváltó izmai megfeszülnek, ujjai görcsösen vándorolnak be a tenyerébe. Mint egy kínpadra vont kemény katona úgy igyekszik a fájdalom feltörő szavait magábafojtani ez a heroikus Krisztus. Grünewald keresztje tövében, a rejtelmes, kósza fényektől átjárt sötét táj előtt fenséges misztérium játszódik le. Mária Magdolna kéztördelő alakjában felsikolt a bánat s kétségbeesés, de a vele szemben álló Keresztelő János személyében az isteni végzés jut szóhoz. A tépett ruhájú próféta baljában nyitott könyvet tartva erőteljes mozdulattal mutat a Keresztrefeszítettre, példázva, hogy az írás szavainak be kellett teljesedni. A kép másik szélén, a Keresztelő szavainak hatására a Madonna fájdalma áhítattá változik s az evangélista János által támogatva félájultán, összekulcsolt kezekkel emelkedik fel Megváltó fia imádására. E helyett a szent színjáték helyett M. S. nappali világítású képen a földi szenvedélyek és szenvedések balladáját találjuk, ahol a Krisztus-alak nem a misztika malasztja, hanem saját hősiességének magatartása által nő emberfölötti méretekbe.

A következő esztergomi képtábla, az 1506-os évszámot viselő „Feltámadás“ a mester leggyengébb műve. Únott, sablonos és súlyos elrajzolások tűnnek fel rajta. Mintha figyelmét már más feladatok kötötték volna le s a kivitelnél a segédeknek is nagy szerep jutott volna.

Genthon véleménye szerint¹ M. S. mesternek ehhez az oltárához tartozik még a selmeci múzeumban lévő Szt. Katalin és Borbála, úgymint a Szt. Katalin templomban, tehát eredeti helyén álló, gyermekét tartó holdsarlós Madonna. Az ideges, de nem zavaros ruharedőkben, a gyöngéden kidolgozott alakokban és a hangulat poézisében a budapesti Vízitáció mesterének kezére ismerünk.

A Szt. Katalin oltárnál valamivel később keletkezett az a valószínűleg szintén nagyobbarányú mű, amelynek egyik tábláját a Három királyok imádását Genthon a lille-i múzeumban találta meg. M. S. mester szelleme itt már megnyugodott, a Vízitáció fiatalos báját s a Kálvária balladás túlfűtöttségét itt a nagyvonalúság, a nemes, méltóságos magatartás foglalja el. A tavaszi virágzások és viharzások ideje elmúlt. M. S. mester férfikori művészetének első érett gyümölcsét sejtjük e képen. Az előbbi festmények drámaiasságot is mérséklő, hűvösen előkelő világospiros, világoszöld, fehér, lila, barna színakkordjai mélyebb zengésűek lesznek. A bíbor, a drága prémek, a damaszt- és brokátköntösök, az ötvöstárgyak, koronák és aranyláncok pompája köti le a szemet. A Madonna előkelően és tartózkodóan ül

¹ Genthon István: A régi magyar festőművészet. Vác, 1932. 100—II.

lépcsős emelvényén, a hontszentantali képről jólismert fejkendője alól fürtösen bomlik ki a haja. Ferde metszésű szeme, egész arcszabása édestestvére az Olajfákhegyén alvó János evangélistának. De legtöbb egyezést az előző festményekkel a kezek rajza mutatja fel. Mindegyiknek párját meg lehet keresni a már tárgyalt műveken. M. S. a kezeket itt is a csuklóban betöri vagy kifelé hajlítja, miáltal a kézfej körvonalainak lágy ívelést ad. Számtalan apró részlet összevetéséből kitűnik, hogy a kép feltétlenül M. S. mester munkája. Az eget itt is, mint az előbbi festményeken, az arany háttér pótolja. Régibb festészetünk csökönyszerűen kitar a középkori aranyháttér mellett, de ezt nem írhatjuk csupán a maradiság számlájára. A XVI—XVII. századi költészetünk tele van a ragyogó fémek és drágakövek hasonlataival. A költő rubintomnak becézett hölgyének arany a haja, kláris az ajka, gyöngy az álla, melle aranyalma, léptenyomán gyöngy nő és arany terem. Itt egy olyan népnek az ízlése mutatkozik meg, melynek már a honfoglaláskor óta kedvenc művészete az ötvösség. Ez az ötvösízlés teszi érthetővé az elavult aranyháttér mellett való kitarást. A Három királyok háttérét udvari emberekkel benépesített különös renaissance architektúra zárja le. Ezeknek az egyazon típusú, sorozatházaknak aligha lehetett valóságos mintaképük. Keleties, velenceies elemek, a román építészet lizénás ívei kissé manierisztikus renaissance építészeté vegyülnek össze. Három motívum azonban úgy tetszik nem a képzelet útján született meg. Az előtéri király palástját egy császárporthés antik gemma díszíti. Ilyet bármely gyűjteményben láthatott a művész. A háttérben pedig bronz kandeláberek és egy ormánalakkal díszített szökőkút tűnik fel, amilyenekről Bonfini a budai udvarról szólva beszámol. A képből kitekintő király öltözete is megegyezik a budai udvar divatjával, maga Ulászló király is így öltözött. E korban közkedvelt fehér ingmell helyett a gazdag köntös alatt magasra gombolt dolmány tűnik fel, s ez mintha halvány magyaros vonást adna az öltözetnek. A képből kitekintő királyban Buchner joggal keresett élethű, de talán idealizáló portrét. Az ábrázolt személy kilétének kiderítése M. S. mester személyére és sorsára is vetne némi fényt. M. S. mester, mikor e művét festette, új környezetbe kellett kerülnön, ahol nemcsak a fényes, nagyúri öltözetrel, de az olasz művészet szórványos emlékeivel is meg kellett ismerkedjen. Az olasz hatás képén már érezhető, de nem akkora, hogy késő-gótikus formarendszerét gyökeresen megváltoztathatta volna. Kézenfekvő tehát a feltevés, hogy a művész a Selmecebányai oltár befejezése után közvetlenül Budán járt. Természetesen ez csak be nem bizonyítható hipotézis, de jól megmagyarázza azt, hogy a kép hogyan került Franciaországba. A királynő, Anne de Foix, XII. Lajos unokahúga volt, s még ebben az évben, rövidesen II. Lajos megszületése után, július utolsó napjaiban, gyermekágyi lázban meghalt s így az ő francia udvartartása is felbomlott. Egy Budáról hazájába visszatérő francia előkelőség vihette magával a képet, mely azután a lille-i múzeumba került.

M. S. mester művészetének elemzésénél meggyőződhetünk arról, hogy a művész egyéniségének Gerevich által megalapozott¹, Genthon

¹ Gerevich Tibor: A régi magyar művészet európai helyzete. Bp. 1924. 24—25. 1.

által tovább fejlesztett kutatása a leghelyesebb nyomokon járt. Hekler¹ a Urai és drámai műveket, a hontszentantali és budapesti képeket egyrészt, az esztergomi sorozatot másrészt két különböző mesternek tulajdonította. A nagyérdemű kutató a képeken két különböző temperamentumot vélt felfedezni, de ehhez a pszichológiai kiinduláspontú, gondolatmenethez legyen szabad csak annyit hozzáfűzni, hogy a Szeptember végén-ek mélabús ellágyuló költője Az örült-nek s az Apostol-nak is szerzője volt, hogy Vörösmarty, ki a messi távlatok sóvárgásáról s az élet szelíd szépségeiről szólt, A két szomszédvár zord drámáját és a Vén cigány tépett vízióit is átélte. Az emberi lélekben nagy ellentétek férnek meg. De az alaposabb morfológiai vizsgálat azt is megmutatta, hogy M. S. drámájában ha egyebütt nem, de egy dombsor enyhe hajlatában mindig ott bujkál a művész líraisága. Az Olajfákhegyének János evangélistája és a Vizitáció igézetes szépségű Madonnája ugyanazon kéznek a remeklése.

Hoffmann Edith² legújabbán megjelent tanulmányában M. S. mester és általában a magyar művészet stílusában — először Gerevich által hangsúlyozott — józanságot kétségbe vonta, utalva arra, hogy a magyar éppoly joggal nevezhető vérmes és bicskás fajtának is. Vizsgálódásaink során volt alkalmunk a magyar racionalizmusra bővebben rámutatni, mely viszont nem zárja ki a heves vérmérsékletet. Lobogó temperamentum és a józanság nem zárják ki egymást. Mindkettő a sokrétű emberi egyéniség más-más síkján a valóság átélését fejezi ki. A szilaj szenvedélyekben a test indulatai működnek, míg a józanság ép ezekre a tényezőkre és a konkrét világ jelenségeire irányított szemlélet. Tehát temperamentum és józanság ugyanannak az életérzésnek ösztönös illetőleg értelmi megnyilatkozása.

Másfelől meg Buchnemek és német társainak álművészetével szemben körvonalazhatjuk a művész egyéniségét. M. S. mester, noha iskolázatlanabb, tanulatlanabb Jörg Breunál, őt tehetség dolgában messze felülmúlja s művei a német művész nyers, durva forma- és színvilágával éles ellentétet képeznek. Az ő festményei Breu munkásságába beleillesztve, onnét megmagyarázhatatlan és elképzelhetetlen lucidum intervallumként, szigetként emelkednek ki. M. S. mester igenis belekapcsolódott egy hatalmas művészi körnek, a dunai iskolának a munkásságába, de mint önálló és tevékeny egyéniség. A dunai iskola a művészettörténelem egyik legnehezebben megfejthető gyökerű stílusa. Indulását a XV. sz. végén egész Európán végighömpölygő vallási áramlás adta. Ekkor a világot újra megszállta az utolsó ítélettől való vak rémület. Firenzében Savonarola máglyáin égtek el a festmények, drága ruhák, az életöröm tanúi, hogy helyet adjanak a zord dominikánus vallásos uralmának. Németországban a költők szomorúan énekeltek a bizonytalan jövőről, az élet közeli elhamvadásáról és képzeletüket eszkatologikus váradalmak töltötték be. Egy fiatal művész, Dürer ekkor metszette fába az utolsó dolgok lázas vízióit: az Apokalipszist. Eljött

¹ Hekler Antal: A magyar művészet története. Bp. 96—100. I. és Ungarische Kunstgeschichte. Berlin, 1937. 178—180. I.

² Hoffmann Edit: Jegyzetek a régi magyar táblaképfestészethez. Archaeológiai Értesítő, Bp. 1937. 17. és 22. 1.

az 1500-ik év, az élet töretlenül áradt tovább s a révületek nem igazolódtak be. A kedélyek megnyugodtak, de a felkeltett vallásos tűz nem húnyt el egészen. Azok a művészek, akik ezekben az években a sors különös játéka folytán a Dunán leutazva Ausztriában dolgoztak, megilletődött csodálattal merültek bele a dűneri Apokalipszis látományaiba. A vad pátosz őket is megszállotta s a passió jeleneteit döbbenetes naturalizmussal kezdték ábrázolni. Hadd markoljon bele Krisztus szenvedésének véres élménye az aluszékony lelkekbe! Ezek a mesterek, kik a német művészet legkülönbözőbb területeiről vándoroltak a Duna völgyébe, még egy nagy élményt is átéltek: a dunai tájat. A gazdag és regényes hegysorok, a nagy folyam s a rajta sziporkázó fények emlékei festményeikbe is beleíródtak. Ebből a két tényezőtől, a vallásos és természeti élményből bontakozott ki a dunai iskola stílusa, mely egyéni képességeiket annyira felfokozta. Mennél inkább múltak el azonban ezek az extatikus évek, annál inkább csökkent művészetük ereje, s Cranach, Jörg Breu hazájukba visszatérve, a Dunavölgytől elszakadva kicsinyes művész mesteremberek lettek. Az első dunai iskola ilyenképpen szétesett. Évek múlva egy szerencsésebb honfitársuk Albrecht Altdorfer hajózott le a Dunán, ki a táj szépségét újra átélte s az egykori vallásos élmény visszfényét elődjeinek képein megcsodálhatta. Nagy tehetségével, gazdag képzeletével ő népszerűsítette és alakította újjá a dunai iskola hagyományait. De nála a vallásos vízióból már mese, a megnyilatkozó egekből pedig szinkáprázatok lettek. Csak két művész, kiknek viszonya a dunavölgyi művészethez tisztázatlan, hordozta még büszkén az első iskola stílusát és lendítette magasba: Grünewald és M. S. Az előbbi, a nagy misztikus, a francia határ mentén festette meg főművét, az utóbbi pedig ezt a stílust elhozta keleti hazájába s ott plántálta el. M. S. bár a dunai stílusban nevelkedett, annak szellemétől mégis tartózkodóan visszahúzódik, kerüli a durvaságot, a vad pátoszt, a misztikát, ő józanabb, földhözköttettebb, magyarabb. Művészetében ez a magyar szemléletmód annyira megnyilvánul, hogy még akkor is, ha bebizonyosodnék, hogy felvidéki német családból származott, akkor is joggal állíthatjuk, hogy a magyar kultúrából szervesen nőtt ki s vérségi származásához nincs több köze, mint Munkácsynak vagy Petőfinek volt. Mert a vérnek van szava, de a szellem a vérnél is erősebb.

CSABAI ISTVÁN

A „VISSZAROMÁNOSÍTÓ“ MOZGALOM

AZ IMPÉRIUMVÁLTOZÁS KÖVETKEZTÉBEN román uralom alá került magyarságnak egyik legjelentősebb részét kétségkívül a székelyek alkotják. Míg a magyarság többi rétegei egyes nagyobb városokban, vagy vidékeken nem képeznek összefüggő tömböt, hanem inkább kisebb nagyobb, itt-ott összeérő szigeteket a körülöttük élő románok és szászok között, addig a székelyek egymás mellett elterülő négy vármegyében egy majdnem 100%-os színmagyar tömeget jelentenek. Ez a négy megye: Csík, Háromszék, Udvarhely és Marostorda egy része, az úgynevezett Székelyföld, mely sajátos magyar jellegénél fogva mindig különös figyelmet érdemelt; hiszen még a legutolsó, 1930-ban megejtett népszámlálás is 472.447, tehát majdnem egy félmillió magyart talált itt.

Még a háború előtti magyarellenes propaganda is kénytelen volt számolni e magyar vidék különleges fontosságával. Így érthető, hogy a béketárgyalások alkalmával a székelység sorsáról a szászokkal együtt külön rendelkezéssel akartak intézkedni. Ennek megvolt az előzménye a Párizsba küldött román delegátusok elképzelésében is, mely főképpen Alexandra Lapedatu, későbbi liberális kultuszminiszternek egy e célra írott történeti tanulmányában nyert kifejezést. A tanulmányt szerzője „politikai és néprajzi tájékoztatónak“ szánta.

„A székelyek, — olvashatjuk ebben a cikkben — nem lévén semmi lehetőségük magyarországi testvéreikkel való földrajzi összeköttetésre, arra vannak ítélve, hogy alávéssék magukat annak az etnikai tömegnek, melynek közepébe őket a sors odadobta. A székelykérdés megoldása csak egy lehet: az, amely az etnikai terület földrajzi helyzetéből következik, azaz a jövőbeni román politikai szervezetbe való belefoglalása egy közigazgatási és kulturális önkormányzat megadásával, mely biztosítja különleges nemzeti életük fenntartását és fejlődését. És pedig annak az elvnek az alapján, mely az összes nemzeti kisebbségeknek önkormányzatot fog biztosítani... önkormányzatot, melyet ebben az esetben éppen a románok fognak elsőkül megadni és tiszteletben tartani ... Mert egy nagy és összefüggő, 12.000.000-t kitevő etnikai tömegben a 450—500.000-nyi székely idegenszerű kis etnikai szigete nem jelent és nem is jelenthet soha komoly zavart a román nép nemzeti és politikai életében.“¹

Lapedatu eme véleménye úgy tekinthető, mint a béketárgyalásokra kiküldött román megbízottak általános felfogása. Sajnos, amikor később arra került a sor, hogy a kisebbségek kérdését — s köztük a

¹ Alexandra Lapedatu: Miscellanea, 159—162. lap.

székelységét is — a kisebbségi szerződésben megnyugtató megoldáshoz juttassák, ebből az elképzelésből igen kevés valósult meg.

A szerződés általános és könnyen kijátszható rendelkezéseket tartalmaz. A székelység kérdését azonban kiemeli a többi általános jellegű intézkedés közül és a 11-ik cikkben kimondja, miszerint „Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román állam ellenőrzése mellett vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen“. A székelyek helyzete ilyenformán nemzetközi szerződésben biztosított s így meg lehetett a reményük arra, hogy az új impérium nem fog e szerződéssel ellentétes intézkedéseket tenni.

A román közvélemény eleinte alig ismerte az új román állam kisebbségeit. Különösen az ókirályságbeli románok árultak el gyakran meglepő tájékoztatatlanságot ezen a téren. Így érthető, ha a székelység az impériumváltozást követő első években keveset szerepelt a román sajtóban és közvéleményben. A románság tudomásul vette, hogy az ország lakosságának 8.4%-a magyar, egyebekben pedig nem érdeklődött közelebbről a kérdés iránt.

Az erdélyi románok természetesen ismerték a helyzetet éppen úgy, mint a nevesebb regáti, vagyis ókirálysági román tudósok is. 1920-ban, mikor Goga — Averescu pártjában — kormányra került, székében beszéltek, hogy ő komolyan gondolt a székely önkormányzat megvalósítására. Sőt Marosvásárhelyen magyar egyetem felállítását is kilátásba helyezte abban az esetben, ha a magyarság a Székelyföldre vonul vissza s a többi erdélyi városban levő helyzetét feladja. E tervből azonban semmi sem lett. Így a Székelyföld is osztozott a többi erdélyi vidék sorsában. Iskoláit román állami tulajdonba vették s a hivatalokat megszervezték. Az állami és megyei tisztviselők nagy részét megtartották. Udvarhely megye tanfelügyelője Nistor Ioachim lett, báró Horváth Emil, volt magyar kormánybiztos egykori munkatársa és a magyar kormánynak abban az időben látszólag hűséges exponense. Ez a Nistor a székelység szempontjából különleges szerepet játszott. Ő volt az, aki már 1919 júliusában memorandumot intézett az Erdélyt ideiglenesen kormányzó Consiliul Dirigent-hez, kérve a székelyföldi románosítás megindítását. A Consiliul Dirigent-et azonban 1920-ban megszüntették s így a Nistor-féle beadvány elintézése elmaradt.

A magyarság és a székelység felé akkor fordult újra a figyelem, mikor 1921-ben megindult a politikai szervezkedés. Az Országos Magyar Pártnak 1922-ben történt megalakulása az ismertető cikkek egész sorozatát váltotta ki a román sajtóban. Ezek között már voltak olyan megnyüatkozások, melyek a székelységet külön kiemelték. Iorga professzor lapjában, a „Neamul Românesc“-ben hangsúlyozta, hogy a magyarok a „székelyek kivételével“ tökéletesen azonos fajt képviselnek. Más alkalommal meg kijelentette, hogy a székelyek között sok elmagyarosodott román van.

A következő évben, 1923-ban Gusti professzor tudományos folyóirata az „Arhiva pentru Stiinta si reforma socială“ közölt nagyobb ismertető cikket a romániai magyarokról és székelyekről. A cikkben Vasile Stoica megállapítja, hogy:

„Habár nyelvi szempontból a magyarok és székelyek ugyanazon néphez tartoznak, mégis múltjuk és mentalitásuk alapján ez a két finnugor népcsoport két különböző etnikai egyéniséget képez... A székelyeket a XIII. század végén (?) telepítették le katonai célból, mégpedig az őslakó románság ellen. A székelység tehát az első magyar csoport, amely Erdélyben megtelepedett. Nyelvi összeköttetése azonban megszakadt az alföldi magyarsággal. Életkörülményei miatt szelleme különbözik a magyar szellemtől és nagyon hasonlít a románhoz. Történetük szoros összefüggésben van Moldva és Havasalföld történetével.“¹

E tanulmány megjelenése után a románság bizonyos köreinek érdeklődése felébredt a székelyek iránt. A már említett Nistor tanfelügyelő újabb emlékiratot szerkesztett és azt most már a közoktatásügyi miniszterhez nyújtotta be. Emlékiratában kérte „az elszékelyesített románok érdekében a közoktatás románosításának fokozását“. A közoktatásügy élén ekkor Angelescu állott, aki éppen ebben az időben kezdte meg ismeretes tevékenységét a magyar felekezeti iskolák ellen. Valószínűleg Nistor beadványának tulajdonítható, hogy a sok bezárt felekezeti iskola között első sorban székelyföldi iskolák szerepeltek.

Ezen iskolák bezárásának menetére jellemző, hogy egyetlen rendelettel (90.127—1923. sz.) egyszerre 15 székelyföldi római katolikus iskolát zárt be s egyúttal megvonta az egyházközségektől az engedélyt, hogy felekezeti iskolát tarthassanak fenn. Δ rendelet semmiféle indokolást nem fűz a nagyrányú bezáratáshoz.

Nistor beadványa azonban másoknak is a kezébe került. Így elolvasta Popa Lisseanu egyetemi tanár, akkor közoktatásügyi államtitkár. Olyan új lehetőségeket látott ebben a kérdésben a románságra nézve, hogy azokat „tudományosan“ is szerette volna megalapozni. Ezért hozzáfogott a „tudományos kutatáshoz“. Vele egyidőben és szintén a Nistor-féle beadvány hatása alatt kezdte meg a székelykérdés tanulmányozását Sabin Opreanu is, a kolozsvári egyetem földrajz-tanárának későbbi asszisztense.

Természetesen a székelykérdés emez új lehetőségei ekkor még nem szerepeltek a nyűvánosság előtt. Annyira nem, hogy az 1923-ban megkötött, úgynevezett csúcsai paktumban Goga felajánlotta a magyaroknak a székely megyék prefektusi állásait. Nyűvánvaló ebből, hogy az erdélyi viszonyokat jól ismerő Gogának eszébe sem jutott a székelységet elkülöníteni a magyarságtól, éppen úgy nem, mint Mamiinak, aki 1924-ben a székely megyéket a románok közt levő igen tekintélyes magyar szigeteknek mondta.

Nyilvánvaló azonban, hogy a székelység mind jobban kezdte érdekelni a románokat. Látszik abból a sokféle irányú román megnyilatkozásból, mely 1924-ben történt ebben a kérdésben. A legelső ezek közül Lapedatu kultuszminiszternek március 16-án, a brassói Saguna liceum dísztermében tartott előadása, amikor is ugyanolyan szellemben ismertette a székelykérdést, mint annakidején Párizsban.

Erre a megértő szellemű előadásra sajnos, igen hamar elkövetkezett a cáfolat, mégpedig több oldalról is. Elsősorban Lapedatu saját kollégája részéről, Angelescu közoktatásügyi minisztertől, ő éppen ekkor terjesztette be törvényjavaslatát az állami elemi oktatásról,

¹ Arhiva pentru stiinfa si reforma socială, anul 1923. p. 700.

melyet ez év júliusában meg is szavaztak. Ennek a törvénynek 159. szakaszában a székely megyék közoktatásügyi szempontból kultúr-zónának minősítetnek, azaz fokozott románosítás középpontjába kerülnek. Ezzel kezdődött meg a székelyföldi állami iskolák magyar tanítóinak fokozatos kicserélése és az ókirályságból különleges kedvezményekkel (50%-os fizetéstöbblet, stb.) idecsalogatott, magyarul nem tudó román tanítók munkája.

Valószínű, hogy Angelescu kultúr zónájának eszméjéhez a Nistor-féle memorandum is hozzájárult. Ugyanerre vezethető vissza Sabin Opreanu vállalkozása is, mellyel alá akarta támasztani a székelyföldi kultúr-zónát. E célból „tanulmányozni“ kezdte a székelység történetét s kutatásainak eredményét 1924 végén cikksorozatban közölte a „Societate de Maine“ című román folyóirat hasábjain. Cikkei később könyvalakban is megjelentek „Terra Siculorum“ cím alatt. Célkitűzésére jellemzők a szerző következő gondolatai:

„Román történész, földrajztudós, politikus stb. bármiféle hazafi, ki népe sorsa iránt érdeklődik, méltán kérdezheti: mi történt az őslakó román lakossággal, vagy a később is jöttékel a Hargita keleti és nyugati nyúlványainál? Akik sosem voltak barátaink, mindig tagadták egy őslakó román lakosság létezését nemcsak a Hargita hegyei körül, hanem egész Erdélyben. E kérdések újrafelvétele ma kettős fontossággal bír: Először tiszta tudományos, azután gyakorlati politikai szempontból.

Az itt érintett kérdésre vonatkozó igazság megállapításából bizonyos kulturális és politikai intézkedéseknek kell következniük, melyek képesek legyenek a legközelebbi jövőben biztosítani egy igazságos egyensúly helyreállítását a Hargita környéki lakosság elosztásában, ahol ma Románia legegységesebb kisebbsége, a székelység lakik.

Azért választottam a székely tartományból Udvarhely megyét — folytatja tovább Opreanu —, mert a Kárpátokon inneni Romániában ez van a legjobban elszékelyesítve. Ha sikerülni fog, hogy legalább részben is bebizonyítsuk a történeti igazságot e szék román lakosságára nézve, annál könnyebb lesz ez Felső-Dácia többi kisebbségi lakosságú tartományaira nézve.¹

Szerző továbbiakban kifejti, hogy eltekintve a román földrajzi nevektől, az intézmények, a népviselet és szokások alapján is a székelyek közelebb állanak a románokhoz, mint a magyarokhoz. Állításainak legnagyobb részét történetileg arra a diplomára alapítja, melyet Ulászló király (Vladislav) adott ki 1301-ben az Oláhfaluban lakó kenézék számára. Ebben az okiratban e község jogai biztosítatnak a székelyekkel szemben. „Tehát — folytatja tovább a szerző: az okmányból az derül ki, hogy Udvarhely megye őslakói románok voltak“ ez az első diploma, melyben említés van az udvarhelyi székelyekről; az Oláhfaluvall történeteket pedig Opreanu szerint e szék egész ősi lakosságára lehet alkalmazni.

A székelykérdés ilyenén való felfogása természetesen érthető feltűnést keltett mindenfelé. A román és magyar sajtó egyformán felfigyelt rá. Magyar részről Karácsonyi János történétíró felelt Opreanunak a „Magyar Kisebbség“ 1925 januári számában. Válaszában rámutatott, hogy Sabin Opreanu egy történelmi okmányhamisító „kelep-céjébe“ esett, mivel az 1301-es Vladislav-féle diplomát igaznak tekinti, holott azt a XIX. században hamisították, vaskos tudatlansággal, mert hiszen Ulászló nevű magyar király 1424-ig nem is létezett! így tehát Opreanu egész elmélete, melyet e hamisított diplomára épített fel, elesik, mivel az aléptítmény hamis.

¹ Sabin Opreanu: Terra Siculorum p. 3—4.

Karácsonyi fejtegetései azonban nem riasztották vissza Opreanut céljának követésétől. Tovább tanulmányozta a kérdést s két év múlva, 1927-ben újra kiadott egy röpiratot, most már a legnagyobb erdélyi román közművelődési egyesület az „Astra“ segítségével. Művének címe „A románoknak a vallás útján való elszékelyesítése“. Az elszékelyesített románok számára nézve már nem ad olyan határozott adatokat, mint két évvel azelőtti cikkeiben. Lehet, hogy Karácsonyi figyelmeztetése némileg óvatosságra intette őt. „Nehéz ma már meghatározni a székelyek közötti románok százalékát, —írja röpiratának befejező soriban — de hogy számuk nagy volt s hogy talán annak a vérnek, mely ma folyik ebben a népben több, mint fele román vér, az több mint valószínű.“¹

Opreanu e munkája nem annyira tartalma miatt jelentős, mint azért, mert az Astra kiadásában jelent meg. Az Astra tehát érdeklődni kezdett a székelykérdés iránt s hogy nem tett közelebbi lépéseket annak román megoldása érdekében, az valószínűleg az akkori politikai viszonyoknak tulajdonítható. Ugyanis ekkor, 1927-ben már kirobbanás-hoz közeledett az a feszültség, mely Románia két legnagyobb pártja, a liberális és nemzeti parasztpárt között évek hosszú során át felhalmozódott s az egész román közvélemény lázasan figyelte e politikai harc mozzanatait. Az Astra, mint az erdélyi románság szervezete, a Maniu vezetése alatt levő nemzeti parasztpárt esélyeiért izgult s így a Sabin Opreanu által felvetett kérdés egyelőre háttérben maradt. Az előtérbe kerüléséhez különben is olyasvalakire lett volna szükség, aki minden erejével belefeküdjék a román sajtó ezirányú megoldozásának munkájába. De az út már elő volt készítve.

Az AZ EMBER, aki néhány évvel később tényleg megindította akcióját ebben az irányban, különös és mindenképpen érdekes egyéniség: Dobrota M. Octavian. Erdélyi román papfiú, aki néhány évi egyetemi tanulás után tanári katedrát kapott a székelyudvarhelyi 1922-ben alapított „Stefan Octavian Iosif“ líceumban. Az ugyanekkor létesített sepsiszentgyörgyi és Csíkszeredái román líceumok azonos célt szolgáltak: a székelyek elrománosítását. Ennek a célnak szolgálatában állott az udvarhelyi iskola is, melynek Dobrota előbb tanára, később igazgatója lett.

1925-ben hetilapot alapított „Harghita“ címen, mely eleinte két nyelven, románul és magyarul próbálta a román érdekeket képviselni, később csak magyarul jelent meg s a mindenkori kormány rendelkezésére állva, a kormánypártoknak csinált propagandát a székelyek között. Elképzelése az volt, hogy magyarul, a magyar körülmények ismeretében fog magyar híveket toborozni a román pártoknak. Így természetesen minden módon támatta a Magyar Pártot s annak politikáját s állandó polémiát folytatott az Udvarhelyen megjelenő Székely Közélet c. hetilappal, mely a magyar érdekeket képviselte.

Ilyen előzmények után lépett Dobrota 1928-ban a nagy román nyilvánosság elé, mikor a Cuvantul című román újság november 20-i számában cikket írt a székelység „visszarománosítása“ érdekében.

¹ S. Opreanu: Săcuizarea Românilor prin religie p. 37.

„Kibújik a szeg a zsákból“ írta a Székely Közélet, ismertette Dobrota cikkét. Az udvarhelyi magyar körök nagy meglepetéssel értesültek erről, mert Dobrota addig sok tekintetben úgy szerepelt, mint a román-magyar megértés harcosa. Magyar leányt vett feleségül, magyar társaságba szívesen járt, a falvakon magyar érzelmű propagandabeszédeket tartott a nép előtt. Most pedig kiderült, hogy mindezt a székelység elrománosítása érdekében cselekszi. Nemsokára azonban összetűzött azokkal a magyar munkatársaival, akik, mint Réti és mások, segítségére voltak a Hargita című újság szerkesztésében és terjesztésében. Kivált tehát az általa alapított lap szerkesztői közül s új terveken gondolkodott. Már csak azért is, mert időközben, nem tudni mi okból, líceumi állását elvesztette. Hogyan tudná megélhetését biztosítani? Csak úgy, hogyha bebizonyítja, hogy az egész románságnak szüksége van rá. Így azután megfogamzott fejében az a gondolat, hogy egy új hetilapot indít, amely azonban most már kizárólag román nyelvű lesz és a székelyföldi román tisztviselőkre épül fel. A gondolat 1931-ben vált tétté, amikor március elsején megjelent a „Secuimea“ („Székelyföld“) című hetilap. Felelős szerkesztője G. N. Gárnetiu, míg a tulajdonképpeni szerkesztője és spiritus rector-a Dobrota.

A lap első számából kiderül, hogy Dobrota müyen módon képzelte el céljának megvalósítását. Eddig ugyanis az volt az elképzelése, hogy egyenesen a székelyeket próbálja meggyőzni a román érdekek szolgálatának hasznáról. Most minden erejével azon van, hogy a románságot győzze meg a székelyek elrománosításának szükségéről. Mivel a románosító munkában csak román eredetű tisztviselőkre lehet számítani, arra kell törekedni, hogy a székely megyékben lehetőleg minden állásba csak tiszta románok kerüljenek. Ezeket a románokat egyesületekben, heti összejövetelek, előadások által kell összefogni és románosító öntudatukban megerősíteni. Dobrota ezt a programot jobb ügyhöz méltó szívóssággal és kitartó fanatizmussal próbálta megvalósítani. Már az első évben elég tekintélyes sikereket ért el és sokfelől biztatást kapott. Így például a Iorga-kormány alatti választások alkalmával csak román képviselőket engedtek propagandára a megyében.

Más irányban is jelentkeztek a „Secuimea“ által megindított propaganda hatásai. Megkezdődtek a még állami szolgálatban levő magyar tisztviselők nyelvvizsgálói. Gondolhatjuk, hogy milyen eredménnyel vizsgáztak. Másrészt viszont újra hozzászóltak a székelyek elrománosodásának kérdéséhez az egyes román tudósok. 1932-ben jelent meg Popa-Lisseanu-nak tekintélyes könyve. „Secuiei și secuizarea Romanilor“ (A székelyek és a románok elszékelyesítése). Ez a könyv nagy befolyással volt a székelység képének a román közvéleményben való kialakulására.

„A székelyek — írja a bevezetésben — a magyar nyelvet beszélik, de természetükkel és életszokásaikkal különböznek a magyaroktól. Románia közepén, Erdély keleti részében laknak, *de nem képeznek egy tömör blokkot*, amint a magyarok propaganda céljából hamisan feltüntetik. *A valóságban egy ilyen blokk nem létezik*, mert amint nem létezik Erdélyben egy szintiszta szász lakosságú község, épp úgy nem létezik egyetlen szintiszta székely község sem. S ha mindezek dacára a hivatalos magyar statisztika olyan falvakat is felfedez, ahol csak székelyek

lagnak, ez csak a magyar statisztikát jellemző különös felfogásnak tulajdonítható. A „székely blokk csak az 1848 utáni modern időknek a találmánya, melynek célja az, hogy elhitesse egy erdélyi székely néperő létezését a románság kellős közepében“.

Popa-Lisseanu könyve nagy feltűnést keltett. A következő évben franciául is kiadta munkáját: *Sicules et Roumains, Un procès de dénationalisation* 1933 cím alatt. Sőt három év múlva magyarra is lefordíttatta dr. Kendy Sándor (ismeretlen valaki!) által és a térképekkel, statisztikai adatokkal megspékelt 122 oldalas könyvet ezrével osztogatták ingyen a székely atyafiaknak. Fordítása azonban olyan rosszul sikerült, hogy nem valószínű, hogy a székelyek nagyon kaptak volna rajta.

Ettől kezdve a román sajtó állandóan felszínen tartja a székelyföldi visszaramánosítás kérdését és folyton fokozódó dühvei uszít ezen a téren. Ez érthető már csak abból a jelenségből is, hogy 1933-ban a román közvélemény véglegesen a jobboldali világnézethez csatlakozik és így kisebbségi kérdésben is a nemzeti kizárólagosság szélsőséges elvét vallja. Dobrota munkáját tovább folytatja és Udvarhelyt lassanként a székelyföldi visszaramánosítás középpontjává teszi. Kitartó munkatársai is akadnak. Elsősorban az oklándi főszolgabíró, Cionca Macedón. 1933 végén a nagyobb székely helységekben román tanárok, köztük Ghibu professzor, előadásokat tartanak a székelyek román eredetéről.

1934-ben már olyan általános a székelyföldi visszaramánosítás gondolata, hogy hatóságok, kultúregyesületek, képviselők, román püspökök, egyszóval a román hivatalos fórumok is minden eszközzel támogatják Dobrota mozgalmát. Ez év elején Dobrota és Cionca magánkihallgatáson jelennek meg Bálán Nicolea szebeni ortodox román metropolita előtt és őt a székelyföldi román egyházak fokozott iramú építésére kérik fel. Ugyanekkor egy másik küldöttség a balázsfalvi görög katolikus érsekségnél jár hasonló céllal. Egyidejűleg memorandumot adnak be a közoktatásügyi miniszterhez is, a székelyföldi román oktatásügy átszervezése érdekében. Ezekre a közbelépésekre most már további intézkedések történnek. Bálán metropolita 100.000 lejt ad Cioncanak templomok építésére, ugyanakkor pedig szakértőt küld ki a székelyföldi egyházi viszonyok tanulmányozására. Angelescu közoktatásügyi miniszter pedig elrendeli, hogy minden községben állami iskola szervezendő, tekintet nélkül arra, hogy van-e ott felekezeti iskola vagy nincs. Az Astra ugyanakkor megkezdi orvosi szakosztálya révén a székelyföldi vérvizsgálatokat. A mozgalom kiszélesedik. Csíkszeredában újraéled az 1929-ben alapított és azóta csak tengődő „Gazeta Ciucului“ című újság; két gyergyószentmiklósi román ügyvéd 500 példányban veszi meg és küldi ingyen a falvakba. Ugyanebben az évben indul meg a harmadik székely megye román hetilapja is, a Sepsiszentgyörgyön megjelenő „Neamul Nostru“.

A visszaramánosítás mozgalma körül most már akkora propaganda folyt, hogy mindenütt beszéltek róla. Magyar körökben sokan Iorgának tulajdonították az egész akciót és őt hibáztatták érte, mat valamikor ő kezdte volt hangsúlyozni a székelyek külön eredetét. E híresztelések Iorgát kellemetlenül érintették és ezért 1934 március 9-én megemlítette a kérdést a szenátusban. Elismeri, hogy a székelyek magyarfajúak és közülük nagyon soknál még ma is az első letele-

pülők fizikai jellege található meg. De azt is állítja, hogy „van egy román elem is, amelyiket elnemzetietlenített az állam, a szegénység és saját tudatlansága. Ott a mi románjainkat vissza kell kémünk, minden eszközzel.“

Iorga fellépését nemsokára más román előkelőségek is követték, így az ortodox egyház pátriárkája, Miron Cristea 1934 májusában memorandumot adott be a kormányhoz a székelyföldi „visszarománosítás“ kérdésében. Többek között azt követelte, hogy csak román tisztviselők maradjanak a Székelyföldön és az állam lásson hozzá, hogy előadók által, állami óvodákkal, iskolákkal, de mindenekelőtt az ortodox egyház minél szélesebb körű támogatásával szerezzék vissza az elszékeltesített románokat. Dobrota diadalmasan javasolja újságjában, hogy most már e vidék neve ne székelység, hanem „Elszékeltesített vidék — Regiune Secuizată“ legyen.

A Secuimea most már mind merészebb hangot üt meg. Az elhajított kő pedig repül tovább.

1935-ben a visszarománosító mozgalom újabb eredményeit láthatjuk. Magyar tanító már alig maradt állami szolgálatban. Ugyanez áll a jegyzőkre és más állami hivatalnokokra. 1929-ben például csak 33 román tanító volt Udvarhely megyében, 1934-ben már 141 van, a következő évben pedig újabb 58-at neveznek ki. Természetesen a magyar tanítókat vagy nyugdíjazták, vagy nyelvvizsgával, nyugdíj nélkül elbocsátották, vagy pedig áthelyezték. Ugyanez a helyzet a csíki és háromszéki román tanítóknál is. Csíkben 1935-ben 400 tanító közül már csak 90 kisebbségi. A románok mindenütt megszorodtak, sőt olyan módon lépnek fel, hogy az már Dobrotáékat is megriasztja. A Gazeta Ciucului című újság 1935 elején egy „Patriotarzii“ című cikket ír, melyet Dobrota egészen leközel és szomorúan megjegyzi, hogy sajnos minden sora aktuális: „Egy idő óta valóságos álhazafias járvány ütött ki“ Csík, Udvarhely és Háromszék megyében — olvassuk. A szegény székelyföldi románok sorsa százalmas kereskedelmi árucikk lett, amellyel ezek a félműveltek elárasztották a piacokat, kompromittálva az eszmét, groteszk és derűtséget keltő találékonyssággal.“

E szomorúságot azonban ellensúlyozta Dobrotáék szemében az, hogy Cionca kezdeményezésére 1935 januárjában megnyílt Oklándon az első paraszt-főiskola székelyföldi román tanulók részére. A tanítás ingyenes volt, a költségeket az Astra vállalta. Az így kiképzett románok falvaikba visszatérve, öntudatos képviselői lettek a románosításnak.

1935 februárjában Dobrota és Gárnepu összekülönböznek. Dobrota új lapot alapít, melynek címe „Glas românesc in Regiunea Secuizată“. Gămetiu a következő hónapban Gazeta Odorheiului címen folytatja régi lapját. A két „vezér“ között elvi ellentétek is vannak. Gárnepu ugyanis védelmébe veszi a kisebbségi tanítókat, kik az állam szolgálatában kötelességüket teljesítik. Ezzel szemben Dobrota a Glas Românesc-ben mindenféle magyar tisztviselő eltávolítását követeli. Harcol a renegátok ellen, mert szerinte azok mindig megbízhatatlanok. Programja röviden a következőkben foglalható össze: A Székelyföldön meg kell akadályozni annak a lehetőségét, hogy valaha is önkormányzatot létesíthessenek. Ehhez azonban román lakosság kell.

„Tehát meg kell teremteni ezt a román lakosságot, még pedig a legtermészetesebb módon, vissza kell hozni az elszékelyesített románokat, akik itt a Székelyföldön 35—40%-ra is rúgnak.“

1935 folyamán az állam és a különböző román hazafias egyesületek mind nagyobb erővel avatkoznak bele a székelyföldi „visszarománosítás“ munkájába. Az akció elsősorban az állami iskolák és a sok helyen megépített román nemzeti egyházak keretében folyik.

A propagandát vezető hazafiakat nem riasztja vissza a román tekintélyek óvatosabb vélekedése. Ők a helyszínen vannak, tehát jobban tudják. A Glas Romanesc nemsokára a székelyföldi lakosság román eredetű egyedeinek százalékát az addigi 40-ről 60—70 százalékra emeli, Gociman pedig, az egyik legismertebb uszító, arról beszél, hogy az 500.000 székely közül 300.000-et „elszékelyesítettek“. Az arányemelést befejezi az Astra által rendezett vérvizsgálatról beszámoló Rámneanfu Petre, mikor kijelenti, hogy a megejtett vérvizsgálatok alapján „a székelyek román eredetűek“. Ezt pedig nemcsak a Kolozsváron tartott előadásában mondja, hanem az Astra kiadásában megjelenő, külföldi propaganda célú „Revue de Transylvanie“ című francia nyelvű folyóiratban is, ahol ismerteti a vérvizsgálatok eredményét. Megállapítja, hogy kutatásai szerint „a ma székelyeknek nevezett erdélyi lakosok etnikai eredete azonos a románokéval“. Ez szerinte történelmileg is megmagyarázható, mégpedig úgy, hogy a településkor csak kevés székely jött Erdélybe s akik jöttek, azok elsősorban harcos férfiak voltak. Ezek tehát összeházasodtak az őslakó románság leányaival. Az a tény, hogy a székelyek ma is magyarul beszélnek, Ramneantu szerint egész egyszerűen azzal magyarázható, hogy a családokban mindig a családfenntartó férfi határozza meg, hogy milyen nyelven beszéljenek a családtagok.¹

1936 óta már kitaposott utakon jár „a visszarománosító akció“. Bátran lehet azonban egyszerűen igazi nevén: románosításnak nevezni, mert a „visszarománosítók“ nyilatkozatai csak a helyzetet nem ismerőket téveszthetik meg.

Miután Ramneanpi „bebizonyította“, hogy a székelyek eredete azonos a románokéval, ma már természetesen az egész székelységről beszélnek, mikor a „visszarománosításra“ gondolnak. Az állami intézkedések alátámasztják ezt az igazságot. 1936 húsvétja alkalmával Miron Cristea pátriárka intézett felhívást papjaihoz a visszarománosítás ügyében. Ugyanez év júniusában Angelescu közoktatásügyi miniszter adott ki körrendeletét, melyben az ókiráltságbeli középiskolákat kötelezte arra, hogy támogassák a székelyföldi románokat. Eszerint minden iskolának támogatása alá kell vennie egy székely községet, gondoskodnia kell a község könyvtáráról, a falu székely tanulói közül 2—5-öt ingyen kell tanítania és minden évben meg kell látogatnia az általa gyámoltított falut.

1936 végén tartotta Mussolini ismeretes nagy beszédét, melyben a Magyarországgal szemben elkövetett igazságtalanságokat bélyegezte meg és az olaszok barátságáról biztosította az igazságtalanságok jóvátételét követelő magyarságot. Képzeltük, miképpen érintette ez

¹ Revue de Transylvanie 195. Tome II. N. 1. p. 45.

Dobrotát. Hát vájjon nem befejezett dolog a mai „status quo“? Hiszen akkor még az is lehetséges, hogy egykor itt a Székelyföldön, ha egyéb nem is, de egy önkormányzat megvalósul és nem lesz többé szükség reá, mint törvényszéki tolmácsra, mert egy önkormányzat esetében a székelyek anyanyelvüket használhatják a bíróság előtt! Innen magyarázható hírhedt cikke, melyben fékevesztett gyűlöletében inkább Szent Bertalan éjszakát helyez kilátásba a magyaroknak, csakhogy az ő terveit semmi se zavarja. Ez már kissé sok volt a kormánynak is, melyet kellemetlenül érintett a dolog, annál is inkább, mert a maga nemében páratlan uszítás ügye az angol parlamentben is szóbakerült; tehát két hétre betiltatta a lapot. Azóta a lap valamivel enyhébb hangon, de ugyanazt a politikát képviseli.

Áttekintve a román sajtó eme tevékenységét a székelykérdésnek 1918 óta való fejlődésében, megállapíthatjuk, hogy a mai székelyföldi helyzetet elsősorban ennek a sajtónak tervszerű uszítása idézte elő. Ma már nincs magyar jegyző s nagyon kevés magyar tanító van a Székelyföldön. Más vidékekhez viszonyítva a felekezeti iskolák száma rendkívül kicsi s a meglévők napról napra újabb támadásokat kell kivédjenek. A legtöbb faluban egyedüli magyar értelmiség a magyar pap. Vele szemben ott áll a román jegyző, a román tanítók hada és a román csendőr. A székelyföldi „vezető-középosztály“ ma már kilencven százalékban legalább román. A falvakat ők vezetik. A nép magyarul beszél, de már itt is, ott is nagyobb csoportok térnek „vissza“ a román egyházakba. Terrorral, csábítással, primárnak kinevezett román papok mesterfogásaival egyre szaporodik a román egyházak híveinek csapata. Eddig hozzávetőleges becslés szerint kb. 5000-en tértek át a különböző román egyházakba. Minden székely megyében rendeznek évenként egy-egy paraszt-főiskolás tanfolyamot. Ezekon a tanfolyamokon évről évre több falusi gazdát képeznek ki arra, hogy a falujában zászlóvivője legyen a románosításnak. És nagyon sok faluban már megtörtént a falu kettészakadása: egyik részen a privilegizáltak, akikben valami román eredetet fedeztek fel, másik részen azok, akik még egyelőre székelyek. Természetesen az előbbiekből telik ki a primár, a falut vezető réteg, akiknek ténylegesen kezében van a falu. A többieket terrorizálják, a magyar papot feljelentik, a csendőrt, az ügyészt mozgósítják ellene s így érthető, ha ma a legtöbb székely faluban túrheteretlenül súlyos a helyzet. Mi lesz ennek a vége? Nehéz lenne jóslásokba bocsátkozni.

A JUGOSZLÁV BELPOLITIKA ESEMÉNYEI

In memoriam Bajza József. Kormányátalakítás; a paraszt-demokrata koalíció és az egyesült ellenzék megegyezése; vita a horvát kérdéstről a parlamentben és a sajtóban; Korosec a horvát viszonyokról; szenátorok kinevezése és választása; Korosec bejelenti az új képviselőválasztásokat és a politikai törvények módosítását Jugoszlávia nem ratifikálja a konkordátumot, a kormány súlyos erkölcsi veresége; a szerb pravoszláv egyház új patriarchája; az Anschluss kihatása Jugoszláviára.

ELSŐ SZAVAM A KEGYELETÉ. Midőn a Magyar Szemle szerkesztőjének felkérésére arra vállalkozom, hogy évnegyedenként beszámoljak a jugoszláv belpolitika eseményeiről, különös tekintettel a szerb-horvát kérdés alakulására, meg kell állapítanom, hogy e rovat eddigi vezetője, az év elején váratlanul elhunyt Bajza József olyan űrt hagyott maga után, melyet az övéhez fogható felkészültséggel és írói készséggel nálunk ezidőszerint senki sem tud betölteni. Még sok időbe fog telni, míg egyenrangú utódja akad az elárvult egyetemi tanszéken, a szakirodalomban és a publicisztikában egyaránt.

Korai halálát tisztelőinek és barátainak hatalmas serege, az egész magyar szellemi élet gyászolja, de őszintén fájjalja elmúlását a horvát nemzet is. Hogy horvát körökben mennyire érzik a veszteség súlyát, arról — a sok egyéb megemlékezés között — a Pittsburghban angol nyelven megjelenő „Croatiapress“ nekrológja igen szépen tanúskodik: „Az ő halála — olvassuk a februári számban — nemcsak a magyar nemzet vesztesége, hanem a horvát nemzeté is, mert őszinte és hűséges barátunk volt. A háború után egészen haláláig Battorych Kornél álnév alatt számos cikket írt a horvátokról és a horvát kérdéstről, ... melyekben a horvátoknak egy szabad és független államhoz való elvitathatatlan jogait bizonyította... Kora ifjúságától fogva Bajza tanár meghitt barátja volt Suflay Milánnak, a horvát vértanúnak. Ez a barátság jelképe volt annak a barátságnak, mely a horvát és a magyar nemzetet egymáshoz fogja fűzni, ha a horvátok visszanyerik szabadságukat. A vitéz és lovagias magyar nemzetnek, a gyászoló özvegynek és a család többi tagjainak legmélyebb részvétünket fejezzük ki. A horvátok mindig hálásan fognak Bajza tanárra gondolni és emléke örökké fog élni közöttünk!“

BAJZA JÓZSEF utolsó cikke a Magyar Szemle novemberi számában jelent meg. Azóta annyi minden történt Jugoszláviában is, hogy beszámolómban csak a legfontosabb események ismertetésére szorítkozhatom.

Amikor nyilvánvalóvá lett, hogy a szerb egyesült ellenzék és Macek között immár harmadfél éve húzódó tárgyalások eredményes befejezése küszöbön áll, Stojadinovic sietett kormányát a múlt év október 4-én rekonstruálni és új erők bevonásával a reá váró bel- és

külpolitikai feladatok megoldására akcióképesebbé tömi. Ez a részleges kormányrekonstrukció azonban nem jelentett irányváltást. A kormány a régi vágányon folytatja működését és Stojadinovic nagy külpolitikai sikereire és gazdasági téren elért tagadhatatlanul számottevő eredményeire támaszkodva, ma — úgy látszik — biztosabban ül a nyeregben, mint bármikor azelőtt.

A kormányátalakításnál sokkal nagyobb jelentőségű a parasztdemokrata koalíció és a szerb egyesült ellenzék között október 8-án létrejött megegyezés, melyet Maček a horvát parasztpárt, Pribičević Ádám a független demokratapárt, Stanojevic Aca az óradikális párt, Davidović Ljuba a demokratapárt, Jovanovic Jovan pedig a szerb földművespárt nevében írtak alá. Az esetleges kibontakozás szempontjából rendkívül fontos egyezmény főbb pontozatai a következők: Az 1921 június 8-i alkotmányt a horvátok nélkül szavazták meg, az 1931 szeptember 3-1 alkotmánynak pedig nincs erkölcsi ereje, mert ellenkezik a demokrácia alapelveivel s mert nem csupán a horvátok nélkül és a horvátok ellen léptették életbe, hanem a szerb nép nélkül és a szerbek ellen is. A kormánynak, mely ennek az egyoldalú alkotmánynak az alapján áll és álparlamentre támaszkodik, sem a hordátoknál, sem a szerbeknél nincs tekintélye. Az egyedüli helyes út a kitűzött célhoz az, hogy az államban olyan nemzeti kormány kerüljön hatalomra, mely a nép feltétlen bizalmával rendelkező politikai pártok képviselőiből tevődik össze. Egy ilyen kormánynak a koronával egyetértésben már hivatalbalépése napján a következőket kellene kihirdetnie:

Jugoszlávia ideiglenes alaptörvényét s ezzel egyidejűleg az 1931 szeptember 3-i alkotmány eltörlését. Ennek az alaptörvénynek az állam vitán felül álló lényeges elveit kell magában foglalnia, melyek az új végleges alkotmány hatálybalépéséig lesznek érvényben. Az alaptörvénybe a következő rendelkezéseket kell felvenni: Jugoszlávia örökös, alkotmányos és parlamentáris monarchia; Jugoszláviában a Karagyorgyevidinasztiából származó II. Petar király uralkodik; a király nagykorúságáig a királyi hatalmat a régenstanács gyakorolja; a polgári és politikai szabadságok és a parlamentáris kormányrendszer biztosítása; az alkotmányozó nemzetgyűlés oly többség határozatával alkotja meg az alkotmányt, amely az alkotmányozó nemzetgyűlés szerb, horvát és szlovén képviselőinek többségéből áll; az ideiglenes alkotmány kihirdetése napján ki kell írni az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat egy igazságos és demokratikus választási rend alapján; a kormány köteles minden biztosítékot megadni, hogy az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat az igazi nemzeti akarat kifejezésre juttatása érdekében szabadon fogják végrehajtani; a kormány a parlamentarizmus elvei szerint felelősséggel tartozik a nemzetgyűlésnek; a megegyezést aláíró pártok blokkba tömörülnek arra a közös küzdelemre, melynek célja az egyezményben foglalt állami és politikai Program megvalósítása és végrehajtása.

Amilyen meglepéssel fogadták a megegyezést az ebben közvetlenül érdekelt pártok hívei, éppen olyan ellenszenvet és felháborodást váltott ki a megállapodás a nagyszerb irányzatot képviselő szerb pártoknál, sőt a kormánypárt híveinél is, amelyek és akik még mindig az egységes állam és az „egységes jugoszláv nemzet“ álláspontjához ragaszkodnak. Szerintük a megegyezés nem oldja meg a horvát kérdést, mert az csak a követendő eljárást, a procedúrát szabályozza. Már pedig ez a procedura lényegében államcsínyt jelent, amennyiben

az 1931. évi alkotmány hatályon kívül helyezését és egy új ideiglenes alkotmány és választási törvény oktrojálását célozza. A megegyezés további hibája, hogy nem tesz említést a vitán felül álló alapelvekről, vagyis a határok sérthettségéről, a hadsereg, az állam és a „nemzet“ megbonthatatlan egységéről.

„Ha elfogadjuk — írta a félhivatalos ‚Vreme‘ (okt. 10) — a három nemzet elméletét, akkor el kell fogadnunk a ‚három állam‘ elméletét is. Ez pedig nemcsak a föderációhoz vezetne, hanem még messzebb, a konföderációhoz, vagy éppen három külön államhoz, ami a ‚Samouprava‘, a kormánypárt hivatalos lapja szerint (okt. 10) az anarchiával, az állam felbomlásával és az ország elárverezésével lenne egyértelmű.“

Ezeknek és a többi hasonló kifakadásoknak az a közös alaphibájuk, hogy teljesen figyelmen kívül hagyják a következő közismert tényeket:

1. Az 1931. évi alkotmánytörvény a diktatúra szüleménye, mely azt egyoldalú intézkedéssel egyszerűen rátukmálta az országra. 2. Macek több ízben a leghatározottabban kijelentette, hogy fenntartás nélkül elfogadja az ország területi sérthetlenségének az alapelvét. 3. A centralista állami berendezkedés fenntartása és a „nemzeti egység“ elvéhez való görcsös ragaszkodás mellett egyáltalán megoldhatatlanná válik a horvát kérdés, melyet pedig az állam nyugalma, konszolidálódása és fennmaradása érdekében előbb vagy utóbb, de okvetlenül és a horvát nemzet jogos követeléseinek megfelelően észszerű kompromisszum alapján kell megoldani.

Hogy mi lesz az egyezmény sorsa, azt nem lehet előre tudni. Az azonban egészen bizonyos, hogy a jugoszláv belpolitikai élet még hosszú ideig a megállapodás körüli ádáz harcok jegyében fog állani.

A HORVÁT KÉRDÉS az egyezmény megkötése óta is változatlanul a belpolitika homlokterében áll, amint ezt a skupstinában és a szenátusban február és március hó folyamán lefolyt költségvetési vita is mutatta. A kormánypárton kívül a szerb szélső nacionalisták csoportja, a Ljotic vezetése alatt álló „Zbor“ és a Hodjera-féle „Borbas“-ok továbbra is hajthatatlanul ragaszkodnak a „nemzeti egység“ fikciójához és a legmerevebben szembehelyezkednek az állam föderatív alapon való berendezésének a tervével. A többi közt Stanković Svetozar földművelésügyi miniszter a JRZ (kormánypárt) magyarkanizsai (Stara Kanjiza) szervezetének április 27-én tartott gyűlésén kijelentette, hogy Maéék felforgató politikát folytat, mert az alkotmány megváltoztatását követeli és meg akarja bontani az állami és nemzeti egységet. Már pedig ezt semmi szín alatt son lehet megengedni. Hasonló értelemben nyilatkozott egy május 8-án Szabadka (Subotica) városában rendezett ünnepélyen Cvrkic Vojko postaügyi miniszter is, mondván, hogy Jugoszlávia nem engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy az ország egyes részei egymástól elkülönüljenek. Ezzel a kétségtelenül jogos horvát követelések teljesítése előli merev elzárkózással szemben ill a horvát nemzet túlnyomó többségének az álláspontja, melynek Macek a „Revue de Paris“-ban közölt és Baricevic képviselő által a skupstinában is szóváltott alábbi nyilatkozatában adott kifejezést:

„Mi a szerbek, horvátok és szlovének föderációját akarjuk, a horvát nemzet részére külön kormánnyal. A jövőre vonatkozólag azonban nem tehetek ígéretet. Ha nem adnak nekünk elégtételt, akkor az elszakadásra irányuló törekvések nagy európai válság esetén az állam széthullását fogják előidézni.“ Hozzáfűzte még, hogy ifjúkorában meggyőződéses pánszláv volt, most azonban, amikor azt látja, hogy a csehek elnyomják a szlovákokat, a szerbek pedig a horvátokat, nem hisz többé az összes szlávok egységében és szolidaritásában.

Hogy egyébként szerb részről milyen eszközökkel folytatják a Macek elleni harcot, arra jellemző a „Vreme“ egyik május 7-i cikke, mely Maceknek a zsidósággal való összeköttetést hányja a szemére, mire Macek azzal válaszolt, hogy a horvátok között nincs helye az antiszemitizmusnak. Erről csak azért beszélnek, mert a horvát tömegekben azt a hitet akarják kelteni, hogy Horvátország összes, de főleg szociális bajaiért nem Belgrád, hanem a zsidóság felelős.

Itt tehát még mindig egy kiegyenlíthetetlennek látszó ellentét áll fenn, ami a Belgrád és Zagreb közötti feszültséget egyre jobban növeli. Teljes joggal mondhatta ezért Angjelinovic G. volt követ és miniszter a szenátus március 22-i ülésén:

„A nemzeti egység immár megsemmisült. A lelki viszony horvátok és szerbek között sohasem volt rosszabb, mint mostanában. A pravoszláv vallás teljesen eggyé vált a szerb nemzettel. Zagrebben egy új horvát irodalmi nyelv kiművelésén dolgoznak, azzal a céllal, hogy az ennél jobban különbözzék a szerb nyelvtől. Szlovéniában pedig akadémiát alapítottak, melynek az a hivatása, hogy megteremtse és kiformalja a szlovén nép nemzeti és kulturális egyéniségét“. Hasonló hírokat penget Marjanović Milan szerb közíró is, aki a belgrádi „Krug“ című hetilapban megállapítja, hogy „ma már maga a Jugoszláv. szó is hitelét veszítette. Ha használják, akkor is legfeljebb csak cégérül szolgál, mert már teljesen lejárta az a politikai rendszer, mely 1918—1938-ig e szó mögé rejtőzött. Ennek a szónak most már nincs semmiféle ereje, mert nincs tartalma, sem mélyebb jelentősége, ami viszont annak a következménye, hogy a gyakorlatban csupán a szerb hegemoniális törekvések leleplezésére használták.“

Ezzel szemben egészen más hangot üt meg a belgrádi egyetemi hallgatók Szent Száva-egyesületének az egyesület tagjaihoz intézett felhívása, melyben figyelmezteti őket „a nagy szláv anya: Oroszország óriási hatalmára és a szenvedésekben megedezett orosz népi lélekre, mely diadalmasan került ki minden megpróbáltatásból. Közeledik az igazi nagyszerű nemzeti forradalom, mely elsepri a ma szemetjét és megsemmisíti a gyökeréig romlott Nyugat hazug marxista tanait. Megvalósulnak Dosztojevskij, a nagy szláv lángész látományai, aki megjósolta, hogy a megtisztelt szlávság fog új kinyilatkoztatást hozni az emberiségnek. Keletről kél az új csillag. Döntő események küszöbén állunk.“ Ez nyilvánvalóan a pánszláv eszmének a szerbség közötti újraéledését jelenti, mely eszme mostanában annál veszedelmesebb, mert egyúttal a bolsevizmus eszméjének a terjesztésével párosul.

A költségvetési vita során KoroSec belügyminiszter expozéjában kitért a horvát kérdésre is. Szerinte a horvátországi viszonyok nem ideálisak ugyan, de nem is olyan kétségbeejtők, mint ahogy némelyek azokat feltüntetni szeretnék. A feszültség, mely a Stojadinovic-kormány megalakulásakor uralkodott, azóta jelentékenyen enyhült és a légkör ma sokkal békülékenyebb. A horvát mozgalomnak szerinte voltaképpen öt más és más célú tagozata van: 1. A „Hrvatska Seljacka Stranka“ (Horvát parasztpárt). Formálisan ez a politikai párt nem létezik és a törvény értelmében nem is létezhetik, mivel kifejezetten törzsi és regionális jellege van, ami az alkotmány és az

egyesülésről szóló törvény szerint tilos. De ha ez a szervezet mint párt nem is létezik, mégsem lehet azt mondani, hogy nem fejt ki politikai működést. Ez az egyesült ellenzékkel kötött megállapodás alapján folytatott politikai tevékenység azonban a hatóság legéberebb ellenőrzése alatt áll és ahol áthágja a törvényesség keretét, ott az államhatalom azonnal közbelép. 2. A „Gospodarska Sloga“ (Gazdasági összetartás). Ez szövetkezeti alakulat, mely a szövetkezeti törvényen alapszik s így a bíróság, nem pedig a rendőrség hatáskörébe tartozik. 3. A „Seljacka Sloga“ (Paraszt- vagy földművesösszetartás). Ez viszont kulturális szervezet, mely a falusi lakosság kulturális szintjének emelésére és különösen az analfabetizmus leküzdésére törekszik. Hatósági beavatkozásra még nem szolgáltatott okot. 4. A „Hrvatska Seljacka Zaštita“ (Horvát parasztvédelem). Ez a szervezet a szélsőséges elemek elleni védekezést tűzte ki céljául. Úgy látszik azonban, hogy emellett még más, tisztán politikai céljai is vannak, s emiatt ezt az alakulatot fel kellett oszlatni. 5. A „Hrvatski Radnicki Savez“ (Horvát munkásszövetség). Ez kimondottan munkásszervezet, mely hasonlóan a szerb vezetés alatt álló „Jugoras“-hoz (Jugoslovenski Radnicki Savez: Jugoszláv munkásszövetség) a munkások gazdasági és szociális helyzetének megjavítására törekszik. Ha itt-ott politikai térre is elkalandozik, a hatóság rögtön közbelép és visszatereli a szervezet működését a törvényes és alapszabályszerű keretek közé. Ez a lényegileg gazdasági és szociális jellegű alakulat, mint egyébként a többi alakulat is, politikai értelemben szintén egyik része a H. S. S. (Hrvatska Seljacka Stranka: horvát parasztpárt) hívei országos szervezetének.

„Mindezekkel a szervezetekkel szemben — mondá KoroSec — csak a törvényes rendelkezések szerint járunk el, minden idegeskedés és brutalitás nélkül. Azt óhajtjuk, hogy eljárásunkkal és munkánkkal olyan légkört teremtsünk Horvátországban, hogy minden egyes horvát, aki alkotó munkára hajlandó, velünk együtt dolgozhassák a mi közös államunkban az egész nép javára.“ Alig hihető, hogy ennek a hangulatos felszólításnak különösebb fogamatja legyen! A kibékülésnek és a megegyezésnek — amint ezt bizonyára KoroSec, a borraalópolitika felülmúlhatatlan bűvésze is jól tudja — egészen más ára és útja van. Erről azonban KoroSec nem nyilatkozott, s mert a jelenlegi kormány a király nagykorúsága előtt nem tartja időszerűnek, sem szükségesnek az alkotmány gyökeres módosítását, legkevésbé pedig egy új alkotmánytörvény megalkotását és a horvátokkal szemben az engedmények terén legfeljebb az önkormányzati jog és hatáskör nagyobbarányú kibővítéséig hajlandó elmenni, a kormány és a horvát vezetőség közötti megegyezésnek a lehetősége ma éppen olyan kilátástalan, mint bármikor azelőtt.

A KORMÁNY PARLAMENTI HELYZETÉT jelentékenyen megszilárdították az ideai szenátorválasztások és kinevezések. A jugoszláv szenátus tudvalévően választott és kinevezett szenátorokból áll. A szenátorok választásáról szóló 1931 szeptember 30-i törvény 5. §-a szerint minden 300.000 lakosra egy választott szenátor jut és ezen

az alapon az 1931. évi népszámláláskor kimutatott 13,930.918 főnyi összalakossághoz mérten 46 választott tagja van a szenátusnak. A szenátorokat azonban nem a szavazásra jogosult polgárok, hanem bánóságok szerint az ott megválasztott nemzetgyűlési képviselők, a kinevezett báni tanácsosok, az ugyancsak kinevezett városi elnökök és 1933 ősz óta a választott községi elnökök, vagyis túlnyomóan a mindenkori kormány kénye-kedvétől függő elemek választják, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy a horvát többségű Tengermelléki és Szávabánóság, valamint a szlovén többségű Drávabánóság kivételével ellenzéki ember választás útján nem kerülhet be a szenátusba. Nyilvánvaló továbbá az is, hogy ilyen választási rend mellett a nemzeti kisebbségek a szenátusban választás útján egyáltalán nem juthatnak képviselőhez. A szenátorok kinevezésének a jogát a király, jelenleg pedig a kiskorú király helyett a régenstanács gyakorolja és ugyanannyi szenátort nevezhet ki, mint amennyit a fenti módon választanak. A szenátorok felének hat évre szóló mandátuma ez év kezdetén lejárván, a régenstanács január 9-én 11, majd március elején újabb 4 szenátort nevezett ki, míg a választás útján betöltendő 23 szenátori helyre a választásokat 8 bánóságban és a belgrádi városi kerületben február 6-án tartották meg. A 23 szenátori mandátumból 17 a kormánypártnak, 6 pedig a Macek-pártnak jutott. Az egyesült ellenzék és a többi szerb ellenzéki pártok egyetlenegy mandátumot sem tudtak maguknak biztosítani. A Macek-párt részéről a többi közt KoSutic (Rádió Stjepan veje), a Genf-be emigrált Krnjevic, Pemar Ivan (az 1928 június 20-i skupstinai véres merénylet egyik súlyosan sebesült áldozata) és Jelasic, a horvát parasztpárt főtitkára kerültek be a szenátusba. A kormány a választási eredményt nagy diadalnak, bel- és külpolitikájának fényes igazolásaként tüntette fel, holott a száraz tényállás az, hogy a szenátorok választásáról szóló törvény egész szerkezeténél fogva már eleve biztosította ezt az eredményt.

A Maóek listáján megválasztott horvát szenátorok egyébként elhatározták, hogy passzivitásban maradnak és nem vesznek részt a szenátus munkájában. A passzív rezisztenciának ez az állandósítása főleg a külföldi közvélemény előtt majdnem érthetetlen, mely emiatt Maceket és társait már több ízben a reálpolitika iránti érzék teljes hiányának a vádjával illette. Ha azonban figyelembe vesszük azt, hogy Rádióknak és a horvát parasztpártnak a törvényhozás munkájába való bekapcsolódása éppen a horvát érdekek és nemzeti követelések szempontjából annak idején mekkora eredménytelenséggel járt és milyen tragikus véget ért, s hogy a belgrádi kormány a parlamentben, különösen a jelenlegi alkotmány alapján, mindig meg fogja találni a módját a horvátok majorizálásának, akkor nem lehet és nem is szabad a horvát nemzet vezetőségének ezt a kiábrándító és felette fájdalmas tapasztalatokon alapuló magatartását eleve helyteleníteni.

Miután a kormány a szenátusban hatalmas és megbízható többséget szerzett magának, elérkezettnek látta az időt az új képviselőválasztások „megfelelő” előkészítésére. Az 1935 május 5-1 általános választásokból kikerült nemzetgyűlés mandátuma ugyanis a jövő év első felében lejár, s mivel a kormány helyzete a saját megítélése szerint

nemcsak a törvényhozás két házában, hanem az országban is rendkívül kedvező, a képviselőválasztásokat még ennek az évnek a folyamán, valószínűleg már szeptemberben akarná megtartani. A választások „kellő előkészítésének“ a célját szolgálja a többi közt a Koroáec belügyminiszter által a pénzügyi törvény póthatározmányaként előterjesztett határozati javaslat is, mely felhatalmazza a kormányt, hogy a skupstina és a szenátus illetékes bizottságával egyetértően módosíthassa a politikai törvényeket, valamint a bánsági és a községi önkormányzatról szóló törvényt is. Kormánykörökben biztosra veszik, hogy a választásoknál a kormány nagy többséget fog kapni s hogy a választás előrelátható eredménye Maceket az elé az alternatíva elé fogja állítani, hogy vagy megegyezik a kormánnyal, vagy pedig továbbra is, esedeg még éveken át, passzivitásban marad. A választások után a horvát politikai vezetőség majd megállapíthatja, hogy követelése gyakorlati megvalósításához nem számíthat az UO. (Egyesült ellenzék) hatékony támogatására, mert annak három csoportja, illetve pártja a választások után sem fog olyan erőt jelenteni, mely az 1937 október 8-i egyezmény gyakorlati megvalósítását biztosíthatná. Azt állítják továbbá, hogy a passzivitás meddő (és a kormányok által a horvátokkal szemben kezdettől fogva alkalmazott kizárólagos módszerekkel súlyosbított) politikájának a végtelenségig való folytatása feltétlenül meg fogja gyengíteni a horvát nemzeti mozgalmat s azokat a horvát elemeket, melyek már régebben elégedetlenek a jelenlegi helyzettel és az aktivitást célravezetőbbnek tartják, a bekapcsolódásra és a kormánypárttal való együttműködésre fogja serkenteni.

Erre a kormánypárti vágyalomra horvát részről a következőképpen reagálnak: Akinek politikai érzéke van és aki igazi hazafi, az nem fogja zárt sorainkat megbontani. Most nem szabad azt feszegetni, hogy annak idején mit kívántak Starcević, Radic, Strossmayer, Supilo és a horvátság más nemzeti vezetői. Mindez a múlt, a politika viszont a jelen, a szembenálló erők jelenlegi viszonyának helyes megítélése és ennek folyományaként a nemzeti törekvések megvalósítására irányuló áldozatos munka. Ehhez hozzátehetjük még azt, hogy szakadárak mindenütt voltak és vannak, így természetesen a horvátoknál is. Egészen bizonyos azonban, hogy a nemzeti ügy sorsát nem a konclesők fondorlatai és a többnyire lemondást jelentő gyáva megalkuvások üzéréinek önző mesterkedései döntenek el, hanem végeredményben mindig a nemzeti őserő és a törhetetlen nemzeti akarat. Ha a horvát nemzeti mozgalom híveinek táborában esetleg mégis nagyobbarányú eltolódások történnének, úgy azok nem annyira a kormány, mint inkább a Pavelió-félé horvát radikális szárny irányában és javára fognak bekövetkezni, mely minden megalkuvás nélkül a teljesen független és önálló Horvátországért küzd.

A KONKORDÁTUM ELLENZŐI egyre hevesebb támadásainak hatása alatt Stojadinović már a múlt év október 9-én a sajtó képviselői előtt tett nyilatkozatában kijelentette, hogy a konkordátumot egyáltalán nem tárgyalhatja le a szenátussal s ezt a teljes meghátrálást jelentő nyilatkozatot Korocec belügyminiszter a múlt év december 29-én

tartott expozéjában még azzal egészítette ki, hogy a kormány nem fogja módosítani a skupstina által már megszavazott konkordátum-javaslatot és egyáltalán semmiféle konkordátumot nem szándékozik kötni, mert szükségesebbnek tartja, hogy a pravoszláv egyházzal a régi jó viszonyt mielőbb helyreállítsa.

A szerb pravoszláv egyház azonban nem érte be a fenti kormány-nyilatkozatokkal, mire Stojadinovic január 20-án kelt 2790. számú jegyzékében a következő kijelentést tette: „A kormány nevében újból kijelentem, hogy a törvényjavaslatot végleg levettük a napirendről.“ Mivel azonban a Szent Szinódus még ezzel sem érte be, a miniszterelnök február 1-én kelt 1865. számú bizalmas jegyzékében még a következőképpen egészítette ki fenti nyilatkozatát: „A kormány nevében kijelentem, hogy ez a konkordátum nem kerül többé a népképviselőt elé ratifikálás céljából. A kormány az állam és a Vatikán közötti viszony rendezésénél feltétlenül tiszteletben fogja tartani azt az alkotmányos elvet, hogy az összes elismert felekezetek egyenjogúak.“

Ilyen előzmények után ült össze ez év január 22-én Belgrádban a szerb pravoszláv egyház főtanácsa, a Szent Szinódus, és 18 napig tartó tanácskozásairól a nyilvánosság számára február 8-án hivatalos jelentést adott ki, melyben megállapítja, hogy a miniszterelnök biztosítékot nyújtott arra nézve, hogy a konkordátumot nem ratifikálják, hogy továbbá február 3-i átiratában elfogadta az egyházi főtanács összes követeléseit s hogy a kormány a konkordátum elleni harc során károsultaknak megfelelő anyagi kártérítést ad, megszünteti az eljárást azok ellen, akik a konkordátum ellen küzdöttek és megbünteti azokat az állami tisztviselőket, akik a múlt év július 19-i egyházi tüntető körmenet alkalmával történt sajnálatos eseményekért felelősek. Egyúttal megígérte, hogy a szerb pravoszláv egyház főhatóságát minden olyan lépésről előzetesen értesíteni fogja, mely a jugoszláv állam és a Szent-szék közötti viszony szabályozására irányul. (Ez azt jelenti, hogy a Vatikán a jövőben a jugoszláv állammal csak olyan megállapodást köthetne, amelyhez a szerb pravoszláv egyház főhatósága már előzőleg hozzájárult.)

Teljes joggal állapította meg tehát a szerb pravoszláv egyház püspöki tanácsának az összes lapok március 5-i számában leközölt újabb nyilatkozata, hogy a konkordátum elleni harcban a szerb pravoszláv egyház teljes győzelmet aratott. Az egyház hajója ismét békés vizeken halad, mert a Szent Szinódus a kormánynál kellő megértést és a szerb pravoszláv egyház jogos követeléseinek teljesítésére fenntartás nélküli készséget talált, ami végül lehetővé tette az egyház és az állam közötti hagyományos jó viszony helyreállítását.

A konkordátum ezzel végleg lekerült a napirendről, ami lényegileg a szerb pravoszláv egyház döntő diadalát és a kormánynak valósággal szégyenletes vereségét, a Vatikánnak és a jugoszláviai róm. kat. egyháznak pedig rendkívül súlyos sérelmét jelenti. A kormány erkölcsi vereségét némileg ellensúlyozza azonban az egyház kiengesztelésével elért politikai siker, mely a többi közt abban is mutatkozik, hogy február 21-én a kormány pravoszláv tagjainak részvételével végre megválaszthatták az új patriarchát Dozic Gavriło, a crnagorai és tengermelléki

metropolita személyében. A patriarchát egy külön testület választja, melynek 41 egyházi és 19 világi tagja van. Magyar szempontból a patriarchaválasztásnak az volt a külön nevezetessége, hogy azon Zubkovic György, a budai szerb pravoszláv püspök és a magyar országgyűlés felsőházának tagja is résztvett, sőt egyike volt a 6 patriarchajelöltnek is. Ezzel a fenyegető belpolitikai válság végleg elsimult. „Párizs felér egy misével“, mondta egykor IV. Henrik francia király, Stojadinovic pedig úgy véli, hogy a hatalom megtartásáért érdemes volt Canossát járni.

Hogy a „megbántott“ szerb pravoszláv egyház kiengesztelését és a megbékülést teljessé tegye s ezzel az egyház politikai támogatását is biztosítsa magának, a kormány a törvényhozástól felhatalmazást fórt és ezt a pénzügyi törvény egyik póthatározmányában meg is kapta, mely szerint a pénzügyminiszter az igazságügyminiszter javaslatára a szerb pravoszláv egyháznak patriarchal pótadó címén ezentúl egyenlő havi részletekben évente 60 millió dinárt fog kifizetni. A 10%-os patriarchal pótadó, melyet a szerb pravoszláv egyház alkotmánytörvényének 10. cikke alapján vetnek ki a minden pótlékolás nélküli egyenesadó után az adókönyvben az egyház adóköteles hívőire, a papi fizetések kiegészítésére, illetve fedezésére szolgál. Amennyiben a költségvetési év végéig tényleg befizetett 10%-os patriarchal pótadó összege meghaladná a 60 millió dinárt, úgy az egyháznak ezt a többletet is kiutalják, de amennyiben ez a pótadó kisebb összeget eredményezne, úgy a hiányt az egyház köteles lenne az államnak megtéríteni. Az elszámolást az 1938—39. költségvetési év végén fogják megejteni. Ez a kormányintézkedés csak a szerb pravoszláv egyházra vonatkozik és újabb bizonyítéka annak a kivételesen kiváltságos elbánásnak, melyben a szerb pravoszláv egyházat a többi egyházakkal szemben és gyakran ezek rovására részesítik.

A jugoszláviai rom. kat. egyház felfogásának a konkordátum végleges elejtéséről Stepinac zagrebi érsek adott kifejezést a horvát lapokhoz intézett nyílt levelében, melyben kijelenti, hogy ő teljesen megérti a hívők nagyfokú elégedetlenségét, mely az egyházzal szemben a lefolyt 20 év alatt elkövetett temérdek igazságtalanság miatt egyre fokozódik. Mindazonáltal ezidőszert még nem tartja kívánatosnak tiltakozó gyűlések megtartását, mivel az egész világ jól tudja, hogy ki indította meg a róm. kat. egyház és a konkordátum elleni példátlan hajszát. Ha a hívők összetartanak, úgy nem kell félni semmiféle hajszától, hazugságtól és gyűlölettől, mert kellő felkészültséggel végül is ki fogják harcolni a jugoszláviai róm. kat. egyház szabadságát és teljes egyenjogúságát.

Az ANSCHLUSST a délszláv közvélemény szinte egyöntetű megértéssel fogadta, már azért is, mert ez a befejezett tény egyszersmindenkorra véget vet a restaurációs törekvéseknek. Amíg Ausztria létezett, mindig fennállott a középeurópai viszonyok megzavarásának a veszélye. „Ausztria megszűnésével megszűnt végre az a nemzetközi boszorkánykonyha, mely Bécsben állandó cselszövésekkel igyekezett az Európa békéjét veszélyeztető nyugtalanságot fenntartani.“ „A jugo-

slávok — írja a „Vreme“ március 15-i száma — csak helyeselhetik a népek önrendelkezési jogának a diadalát, mert az ő nemzeti államuk is ennek az elvnek az alapján jött létre.“ (Arról azonban, hogy a dél-magyarországi területek elcsatolásánál a nemzetiségi elvet és a népek önrendelkezési jogának az elvét egyszerűen sutba dobták, a belgrádi félhivatalos természetesen mélyen hallgat.) Megnyugtatóig hatott a szerb közvéleményre Hitlernek Stojadinovic németországi látogatása alkalmával a szerb újságírók előtt tett nyilatkozata, hogy „egy erős Jugoszlávia Németország érdekében áll“, továbbá még az is, hogy a Führer külön kiküldött útján biztosította a Jugoszláviával közös határok sérthetlenségét. Stojadinovic miniszterelnök a szenátus március 17-i ülésén foglalkozott az Anschluss következtében előállott új helyzettel, mely Jugoszlávia szempontjából is kétségtelenül történelmi fontosságú tényt jelent. „Anélkül hogy érinteni akarnám — mondá kellő óvatossággal és diplomatikusan Stojadinovic — a nemzetközi szerződések megsértésének a kérdését, meg kell állapítanom, hogy országunk határainál egy 75 millió lakosú Nagynémetország alakult meg. Tartózkodom azoknak a felmérhetetlen politikai, katonai és gazdasági következményeknek a vázolásától, amelyek ebből a tényből a mi népünkre és a mi államunkra hárulnak. Én csupán a tényt állapítom meg. A nagy német birodalom határai immár a Karavánknál és a Drávánál vannak és a totalitások államok, amelyek nem tagjai a Népszövetségnek, teljesen elvágnak bennünket Nyugat-Európától. Ezek mind olyan tények, amelyek parancsolólag megkövetelik az egész nép lelki egységét, hogy ebben a jövőre oly fontos időben kellő józansággal kitűzhesse külpolitikájának körvonalait és megjelölhesse ennek irányát.“

A lelki egység szükségességét hangoztatta a belgrádi sajtó is, mely az Anschlusst kapcsolatba hozta a horvát kérdéssel. A többi közt a „Balkán“ című lap azt írta, hogy Ausztria megszűnte után egyáltalán nem kell többé számot vetni a horvát kérdéssel, sem pedig Macek dr.-ral. Erre horvát részről azt válaszolták, hogy az Anschluss egyáltalán nem olyan esemény, mely az eddigi horvát politika bárminő megváltoztatását tenné szükségessé, mert az sohasem függött Ausztria fennállásától vagy megszűnésétől. A horvát politikát egyedül a horvát érdekek szabják meg és ezek sohasem voltak és ma sincsenek alávetve a külföldi események alakulásának. A horvát kérdés a horvát nép életével függ össze. Amíg horvátok lesznek, lesz olyan politika is, mely a horvát nemzeti jogok megvalósítását célozza. „A mi évszázados nemzeti küzdelmünk megacélozza a mi elhatározásunkat, hogy addig ne tágítsunk, amíg nemzeti követeléseinket meg nem valósítottuk.“ Hogy merre fordul majd a jugoszláv belpolitika iránytűje és milyen fordulat várható az Anschluss következtében a szerb-horvát kérdésben, az nemcsak belső, hanem külső tényezőktől is függ. Egészen bizonyos azonban az, hogy a nagy politika sakktablóján a horvát kérdésnek is igen fontos szerepe lesz abban a versenyjátzmában, mely a roma—berlini tengely két nagyhatalma és a nyugati nagyhatalmak között az egész Balkánon a gazdasági és politikai túlsúly megszerzéséért máris megkezdődött.

FIGYELŐ

A MAGYAR ÍRÓ HAZASZERETETE

AZ ÍRÓ HAZASZERETETÉNEK megítéléséhez az objektív mértéket szükségszerűen magában az irodalomban kell keresnünk. Hitelesített tényekkel, legjobbaknak értékelt íróink magatartásával kell egybevetnünk a mindenkori írók állásfoglalását, amelyet a nemzeti élet egészével szemben gyakorolnak. Azt kell keresnünk: van-e olyan egyenes vonal, amely kijelöli e magatartást, s az ettől való elhajlás szöge méri az író, vagy a róla vélekedés hibáját.

A hazaszeretet fogalmát is írókból vonjuk el. Sok változata van ugyanis; bonyolódott lelki komplexusok összesége, más érdekerületre tartozó tények fedőfogalma. Értéke a magyar íróknak, hogy széles hazaszeretet-kritikát fejlesztettek ki. Leggyakrabban az érdek-hazafiság ellen fordul ez. Eötvös a hazafiaszkodás egyik gyökerének látja a „kíméletlen önzést“, amely „nem enyészik el a műveltség által, csakhogy az önzés a hazafiság leple alá vonul, melyben pirulás nélkül jelenhetik meg“. Az önzés-hazafiság tenyészésére legkedvezőbb minden olyan kor, amelyben anyagi érdekek igazságosabb átrendezése kerül előtérbe. Ezért adódik ok a megbíralására — egy gazdasági átalakulás szükségében — Vörösmartynak is: „Kértek — s a haza kér, csizmátok nincsen — s a haza álljon elő... Vesztegetők, szentségieknek! mi düh szállá belétek, Mit keres a szent szó szemtelen ajtókon?“, és Aranynak is: „Volt elég, kit nagy honszerelme vonzott megragadni minden koncot, nehogy más elkapja még.“

Mivel emberi beállítottságunk a legkönnyebb felé irányul, a jóhiszemű hazaszeretet a napi használatra kifejlesztette a maga felületen mozgó, erőfeszítéstől mentes formáit. Van egy, amelyet legjellemzőbben a „lip-service“, — Angliában most járatos kifejezés — jelöl meg. Ehhez járul nálunk a hang forte-ja is. Hiszen az Elveszett Alkotmány-ban úgy írja le Arany Cerberust, hogy három feje közül lehangosabb a piros-fehér-zöld színű. — Éppen ő a legkövetkezetesebb bírálója ennek a hazaszeretet-formának. „Sokan szeretik a hazát, de gyűlölik minden fiát, ha népszerű alkalmakon oly nagyot, mint ők, nem kiált.“ Ezzel a formával érintkezik, s hasonlóan specialitásunk, az ünneplő hazafiság. Petőfi puritán felfogása feszül vele szembe. De ennék a kora, eltekintve a mától, a kiegyezést követő idő, amelyben a nemzeti illúziók önünneplésben élik ki magukat. Szükségszerűen ennek a kornak költőjénél, Endrődi Sándornál, találjuk a legerősebb bírálatot: „Cifrázkodó népség, hivalkodó nemzet, áldomások rabja, ünnepek bolondja, mikor térsz eszedre!“

Két rokonforma a nyelv-hazafiság és a ruha-hazafiság. Külön tanulmány kellene annak megmutatására, hogy a nyelv-hazafiság irodalmi képviselői is, milyen avas, milyen elviselt gondolkozásmódot fedtek vele. Súlytalanságát Széchenyi Akadémiai Beszéde emeli ki „A nyelvnek pengése korántsem dobogása a szívnek, s ekkép a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is korántsem magyar még.“ Ugyancsak ő bírálja — a Gvadányi-féle ruha-hazafiságot, hogy „kuruzslóként csak a külsőre hat, mindenüvé zsinórt varr, s mindent veres-zöld és fejjérel eltarkít, már azt hiszi, szíveket bájolt, velőket hódított.“ Tompa, enyhe szimpátiája mellett, kénytelen megsokalni a Batthyány-gyászt, Kossuth-csipkét, Garibaldi-kelmét.

E népszerű, állandóan élő formákat nemcsak bírálta a magyar író, hanem kialakított egy magasabb, fajsúlyos hazaszeretetei, amelyet magára kötelezőnek fogadott el. Alapját Eötvös ebben jelöli meg: „némi magasabb hivatás öntudata“, s „némi igény nagyobb jogok követelésére.“ Berzeviczy Gergely határozottabb kifejtésben állítja: „Nincs szebb és nemesebb hazafiság, mint az, amely oda törekszik, hogy lakosai az ország gazdag, bőven termő, de elhagyott természeti kincseit kiaknázhassák.“ E törekvés írói módját Zrínyi Afumában határozza meg: „Én nem hízelkedhetem, édes nemzetem, tenéked, hogy hazugsággal dicsérjelek, mert a Prófétaként „Én népem, akik téged boldognak mondanak, éppen azok csálnak meg“; hanem íme, megmondom magadnak fogyatkozásodat, olyan szívvel és szándékkal, hogy megismervén magad is, vedd ki azt a mocskot lelkedből, reformáld vétkedet.“

A magyar író hazaszeretetének jellemzői tehát: társadalom-gazdasági beállítottság és erős, el nem hallgató, kritikai állásfoglalás. Szintézisben fogja össze az emberi és művészi hivatást. A formai cél mellé akarati értéket visz az irodalmi munkákba. Íróink a felületi szép mellett a mélyebb szépséget is célul veszik: az élet megtisztítását a kényszertől, bizonytalanságtól, megalázottságtól, korlátolt látóhatártól, — tehát az éltszépséget.

A funkciók között, amelyek az éltszépségért működnek, az író munkája csak egy. Túlzó értetlenség tulajdonít neki nagyobb felelősséget, akár javára, akár kárára, mint amennyi a valóságban illeti, a tények beszédével szemben. Ha a feltételezett hatóerővel rendelkeznek az író, az élet, mint társadalmi jelenség, már nem volna olyan, amilyen. Az Elveszett Alkotmányban a már szatírára vont jelszó „Korán van még, éretlen rá a magyar nép“ nem ünnepelhetne nyolc év múlva centenáriumot. A társadalmi tehetetlenség ellenállása mellett az író alakító hatása igen mérsékelt. Így hárul újból és újból a magyar íróra is, dolgozni Széchenyi Magyarországaért, melyben a nagyobb rész gyomra, feje és erszénye nem üres.

Szimbolikusan vehető, hogy világi költészetünk első terméseiben már megjelenik a társadalombírálat. Apáti Ferenc Feddő Énekének folytatása a XVI. század költészete. A forma nyelve vallásos, érzülete hazafias, tartalma szociális. Az írók prófétai attitűdben dorgálják a főurakat, hatalmaságokat, mert „kéméletlen az föld népén csak hatalmaskodnak“. Szkhárosi Horváth András megállapításai a földesúri rendszerről „Hamis harmincadot te nagy sokat leltél... Az szegény népeknek erejét elveszed... Férges szalonnádat mind reájok osztod ...“ számtalan variációban ismétlődnek. Csatlakozik a költőkhöz Heltai Gáspár is; szépprózájával áll ki a föld népe mellé. Nincs szüksége a mese álarcára, hiszen történelmünk e válságos szakában az író páratlan szabadsággal élhet. A mese csak irodalmi forma, benne Heltai leplezés és szépítgetés nélkül feddi a „kegyetlen dúsokat“, akik „gazdagsága a szegény és ártatlan emberek verítékéből gyülik“, akik előtt „akár vétkezett a szegény, akár nem, de mindenkor ő a bűnös“, mert „a szegény mindenütt el van nyomva“. A társadalmi bírálat átszűrődik a drámába is. A Balassi Menyhárt Áruitatásáról írt komédia nemcsak megállapítja az ország romlását általános szólamban, hanem pontos ok után kutat, s a Balassi-féle fourakban találja, akiknek — minden csak alkalom nagybirtok összeharcsolására.

Fent keresi az okot Zrínyi is: „Reformáljuk magunkat elsőben, kik elei vagyunk az országnak, az után az alattunkvalókat,“ De bírálatot gyakorol a nemességen is; címkórsága kiirthatatlan, „egy nemzet sem pattog úgy s nem kérkedik a nemesség titulussával, mint a magyar“, reprezentáló étkezésében, öltözetében, épületeiben pazarol; jogi érzéke fogyatékos, „prókátor-ságot nem az igazságszeretettől penig, hanem másokat nyomorítani kíván-

ván tanul“. Rovásra veszi a jó tisztviselők hiányát, az akkori — fizetett — közalkalmazott, a hadnép, rossz anyagi kezelését. „A fizetlenség s a bosszúság megszagattatja a vasláncokat is a férfiemberrel, nemcsak a disciplinát.“ (Ugyanez Széchenyinél is „Nem annyira szép okoskodások, magas helyen fénylő példázatok tartják a közembert az emberség útján, mint inkább ama helyzetetés, melybe tesszük, hogy t. i. fáradozásai után jobban s bátrabban élhessen.“ Ez egyben alátámasztja az írói hatásról mondottakat.)

A barokk-korban (és természetesen a neobarokkban is), valamint a rokokó korában a hazaszeretet eltér e vonaltól; a szemek fölfelé fordulnak, a lojalitás lesz a hazaszeretet kritériuma, s Zrínyit kiszorítja a köztudatból a „művész“ Gyöngyösi István.

Amint e fázison túljutott a magyar élet, az irodalom visszatért az egyenesbe. Berzsenyi-kora nemzetét múlásra ítelt „rút sybarita váznak“ mondja; ugyanezt jövendőli Kölcsey is, az ő halk, szelíd tónusában „És más hon áll a négy folyam partjára, más szózat és más keblű nép; s szebb arcot ölt e föld kies határa, hogy kedvre gyúl, ki bájkörébe lép.“ Mindkét megállapítás általános moralizálás, senkire nem, vagy bárkire alkalmazható, érdeket nem sért, tehát az iskolás köztudatban a hazaszeretet mintájaként élnek. Pedig ha tovább fejtjük ki a tartalmukat, és keressük az okokat, miért állt a nemzet e látszatban, igen súlyosaknak érezzük a két idézetet. Petőfi csak ismétli Zrínyi második dalát „És az ily elkorcsult nemzet életet nem érdemel“, de a cenzor nem engedte kiadni a Magyar Nemzet című versét, mert nemzetgyalázást érzett benne. „A cenzor — írja Voinovich Géza — nem ismerte föl a szeretet a keserűségben és a vádban, mi annyi költőnél megjelen.“

A jelenről rosszat, a múltból csak jót írnak e kor költői, ők fantáziálják ki azt a naiv, aranyozó történet szemléletet, amely még ma is fedi a múltat középosztályunk minden rétege szemében. Ezt a hazafiságot, mert úgy szerepelnek benne a múlt alakjai, mint a pohárköszöntőkben az ünnepelek, toast-hazafiságnak nevezhetnők. Ezt a költészetet pedig művelődésünk legnagyobb métegyének és előhaladásunk legnagyobb akadályának mondja Wesselényi Miklós. „Minden hízelkedés veszedelmes, mert tömjénye édes és kábító; de talán egyik sem részegítő inkább, mint a nemzet nevében kapott... Némely íróink ... elhunyt, sőt élő hősokeket csapatonként kapnak s egekig magasztalnak ... Ha örökké csak fedezni akarjuk gyarlóságainkat, fel fogja azokat a külföld takarni, de kímélet nélkül, s többnyire nagyítva ... Annál inkább ad hitelt nekik, minél többször hallja negédes dicséretünket önmagunkról.“ A múltat bírálva mind a történelemmé vált, mind a jövendő nemzeti csapásokért arra viszi vissza a felelősséget, hogy a föld népe jogtalan szolgává alacsonyított vagy alacsonyodhatott le.

Széchenyi felismerte a történelem önmagával való azonosságát, hogy a múlttal szemben a ma nem jelent silányabb értéket, s szintén a toast-hazafiság ellen fordul. „Nincs a világ évrázsaiban név, nem lehelt Athénban s Rómában ember soha, kihez sok... semmi egyéb, mint csak hiú hazánkfia nem hasonlított volna. Nézzük csak gyalázatunk s porban-csúsásunk számtalan tanujeleit, elég van kinyomtatva — s Aristidest, Demosthenest, Leonidast, Catot, Brutust, Scipiót vég nélkül találunk benne, mintha köztünk csak úgy teremnének, mint a káposzta vagy dinnye.“

A népies irodalomban nem a forma népiessége dönt, hiszen az sokszor nem is népies, hanem a föld népe kitagadottságának meglátása, megírása, s az akarat: megváltoztatni. Petőfi a XIX. század költői feladatául veszi a „nap hevében, éhen-szomjan, kétségbeesve tengők“ számára kimozgatni hármat: részt a bőség kosarában, helyet a jogok asztalánál s a szellem nap-

világának ragyogását. Úgy érzi, hogy gyermek, aki szülőjére ostort emel. De ez kikerülhetetlen kötelessége. „Addig ostorozlak, nemzetem, míg végre földobog szived, vagy szívem megszakad.“

Petőfi nemzetkritikája nem magyarázható temperamentumával, népből sarjadásával. Megvan a nemes Vörösmartynál, a higgadt Aranynál, az arisztokrata Eötvösnél.

Vörösmarty többnyire játékos szatírába rejti a bírálatát. De éle van, mikor kicsúfolja a Sors a magyar konvenciók beállítását, hogy beteg viszonyainkért a külső körülmények a felelősek. A nemzeti életszemlélet tagadja, mikor a hangoztatott szegénységgel szembe szegezi „Rossz gazda vagy, szegény jó nemzetem ... Kívánod, ami nincs, s nem kapható; s mid van, kezed között olvad, mint a hó ... Gondolkoztál-e már, mi adna pénzt? Tégy, mint más nemzetek: végy kölcsön — észt.“ De mikor sok reménykedés után a föld népének joggalansága, otthontalansága, földtelensége tovább marad, a tréfa — s ez mutatja, mennyi komolyság rejlett mögötte — döbbenetes kifakadássá zordul. „A hazának nincsen háza, mert fiainak nem hazája. Neve: szolgálj és ne láss bért. Neve: adj pénzt, és ne tudj mért. Neve: halj meg más javáért. Neve szégyen, neve átok, ezzé lett magyar hazátok.“ Ugyanezt írja Petőfi is: „Haza csak ott van, hol jog is van, s a népnek nincs joga.“ De mennyivel enyhébb — a szenvedélyes Petőfi! Keményebb és vádolóbb szavakat senki nem írt le a magyar költők közül, mint a Szózat írója.

A Falu Jegyzőjét és Az Elveszett Alkotmányt egy esztendő s ugyanazon tendencia hozta létre. Eötvös az alkotmány tradíciós részét, a vármegyei rendszert, benne a kiváltságos osztály, s az elnyomott jobbágy életét vetítette elének a szatíra torzításában. Ugyanígy Arany is. Nem kíméli a közéletet, a nemesi világot, a „nemzeti szellem“ jelszavát, mert érdekek húzódnak meg alatta, a jó magyar gazdaasszonyt, a népnevelést, amelynek „hatalmas emeltyűje a szesz“, nemzeti jellemvonásainkat. A két mű teljesen fedi egymást nemzetbírálatában. De Arany munkája általánosságokban mozog inkább; pályadíjat nyert vele. Eötvös regénye határozottabb, többet láttat meg az osztálytagozódásból, elnyomásból, szociális tendenciája mélyebb; vád hull rá itthon. Ezt azonban Arany sem kerülte el. A szentséggé vált szabadságharcból csupa rosszat emel ki a Nagyidat Cigányok „kétségbeesett kacaja“: tervtelenséget, nagyrabcsült én-t, hivatalosztatást, nemzeti gögőt, ünnepi parádékat, szép emlékeket (a halottaknak), nyomort (az élőknek). Ez fáj fel a rokkant honvéd Koldus énekében is, a nemzeti hálátlanság e kritikájában „Ne pirongassatok, hogy koldulni szégyen, koldusbotom miatt más piruljon, én nem. Ha tisztét mindenki tette volna, mint én, falatomhoz e sós könnyet nem vegyítném.“ A „cenzor“ ismét nem értette meg a vádban és keserűségben a szeretetet. Toldy Ferenc „egy ritka szép lélek szomorú aberrációjának“ nevezi, Thewrewk Árpád pedig frivolitásnak, mivel a szerencsétlen nemzetről torzképet rajzol. Az utókor bölcsebben ítél — a múlttól.

A nemzetkritika körébe tartozik Tompa Mihály allegóriája is, A gólyához. Egyoldalúan csak az idegen elnyomásra való tiltakozást érez benne a közfelfogás, pedig éppen a legégetőbb szavai a nemzetre vonatkoznak. (Erről a magatartásról bővebben beszámolnak Tolnai Lajos regényei.) S Tompánál is idővel lohad az allegóriák páthosza, s szatírába oldódik fel.

Így nyilatkozott a kétségen felül álló nagy íróink hazaszeretete. Magatartásuk vonala egyenes: Apától Petőfin, Vörösmartyn át Aranyig; Heltaitól Eötvösig; Zrínyitől Wesselényin át Széchenyiig. A vonalvezetést folytathatnák máig, de ezzel vitás területre jutnánk, mi pedig a hiteles mértéket keressük. Magatartásuk vonala minden korszakban, a nemzeti korszakokban

pedig legvilágosabban, ugyanaz: a nemzet egész élettörténetének erős, feltáró, sokszor ostromozó, vádoló, vagy pedig szatírával torzító bírálata. Egyben magának a hazaszeretetnek is kritikája. Tárnya változik korok szerint, de legszívesebben a föld népének helyzetét és sorsát választja témául; és nincs olyan kérdés, amelynek érintését tilosnak érezné. S hogy még a lírikus sem menekül tőle a szubjektív világába, „a valónak égi másába“, mutatja, hogy a magyar irodalomnak meghatározó alapjelenségével állunk szemben.

A „cenzorok“ sokszor nem értették föl a keserűségben és vádban projiciált szeretetet. Arany is, Eötvös is, Petőfi is hazafiatlan, nemzetgyalázó színbe került. S mindig abba került az író, valahányszor anyagi érdekeket érintett és a vád intenzitása arányban állt az érdekek nagyságával. Íróink azonban a nemzetet komolyan értékelték, a körülményekkel szemben fejlődésképesnek s jobb sorsra méltónak ítélték. Ezért mindig kötelezőnek ismerték magukra a nehéz, fájdalmas, ütköző hazaszeretetet. Apácai Cseri János hite lobogott bennük: „Mit kell cselekednünk, ha olyan időben születtünk, mikor a tudatlanság mire sem becsüli a tudomány harcosait? Vajon kétségbe kell-e esnünk? Nem! Szégyenen és gyalázaton keresztül az erény útján csak előre!“

NÁNAY BÉLA

DIÁKSZOCIOGRÁFIAI VÁZLATOK

DIÁKSZOCIOGRÁFIÁN a diákság életkörülményeinek megfigyelését és leírását értjük.¹

A szociális kérdések napjainkban az érdeklődés központjában állanak. Természetes tehát, hogy a nevelés széles területén is helyet kér magának ez a fontos kérdés. A gazdasági nehézségek, a családi körülmények, a táplálkozási és lakásviszonyok olyan erővel hatnak az ember egyéni életére, hogy ezeknek vizsgálata elől az iskola, különösen a közép- és középfokú iskola nem térhet ki; hiszen a tanulók szociális viszonyai természetszerűleg kihatnak tanulmányi előmenetelükre és erkölcsi felfogásukra. A tanári munka tengelyében ma a nevelés áll. A nevelés azonban csak úgy lehet eredményes, ha nem ismeretlen tényező a tanár előtt a másik nagy nevelő erő: a család. A nevelőnek tehát ismernie kell a gyermek családi körülményeit, mert sokszor csak ezeknek helyes ismeretében tudja megérteni a gyermek esetleg rendellenes magatartását. Ezek megítélésére nem elegendő egy-egy félévenként végzett osztályfőnöki látogatás, hanem részletes szociográfiai felvétel szükséges. Ennek a felvételnek tudatosnak és részletesnek kell lenni.

Kívánatos volna, ha a középiskola első osztályába lépő gyermekről szociográfiai lap készülne, amely tartalmazná: a szülők foglalkozását, keresetét, lakásviszonyait, a gyermekek számát, a diák előző tanulmányi eredményeit, stb. Ezeket a lapokat kartoték formájában kellene készíteni és osztályonként megőrizni. Fel kellene jegyezni a beállott változásokat: a szülők anyagi helyzetének módosulását, testvér születését, a tanuló fegyelmi eseteit, elő-

¹ Bartóc: Diákszociográfia a nevelés szolgálatában. Keresk. Szakoktatás 1936-1937. sz.18-24. 1.

menetelét, jutalmazását, stb. Ezek a lapok elkísérnék a gyermeket az érettségiig, esetleg a főiskolára is. Ha a tanuló iskolát változtatna, egyéni lapja is átkerülne az új iskolába. Ez a megoldás biztosítaná, hogy a tanár, a tanári testület mindig helyes képet kapjon a diák szociális helyzetéről. Fegyelmi vagy tanulmányi ügyben, segélyek, ösztöndíjak odaítélésénél pontos útbaigazításul szolgálna, mint a gyermek testi-lelki, hű fotográfiája.

A napokban megnyílt székesfehérvári Tanügyi Kiállítás egyik részét alkotja a tankerület közép- és középfokú iskolai tanulóirol készült szociográfiai felvételezés is. A közép-és középfokú iskolák tanulóinak családi, lakás-, világiatási, fütési, ruházati, étkezési viszonyait szemlélteti ez a kiállítási anyag. Bemutatja továbbá az iskolai segítőegyesületek működését is. A feldolgozott anyag 18.059 közép- és középfokú iskolai fiú- és leánytanuló helyzetéről készült. Kiegészíti ezt a felvételt a mindennapi elemi iskolák 120.411 tanulójáról készült adatgyűjtés. A gondosan felvett anyagot egész terjedelmében nem lehetett a kiállítás anyagába beleilleszteni, de megérdemli, hogy legalább e dolgozatban nyilvánosságra kerüljön.

Ugyancsak e cikk keretében ismertetjük a közép-és középfokú iskolai tanulók nyári nagyszünidejének szociális vonatkozásait.

Az ELEMII ISKOLAI TANULÓK szociális helyzetének tanulmányozása kettős célt szolgál. Egyrészt igen sok kérdésben útbaigazítást ad a tanítónak (füzetek, könyvek, ruhasegély, tejakció, stb.), egyes esetekben pedig magyarázatul szolgál a tanuló otthoni helyzetét illetőleg (pl. rosszul tápláltságból eredő gyengeség). Másrészt úgyszólván teljes szociális képét nyújtja a megvizsgált terület egész népességének. Ez a kép pedig annál hívebb és tökéletesebb, minél nagyobb pártatlansággal és minél kevesebb mellékgondolattal készült.

Az itt feldolgozásra került adatokat a Székesfehérváron rendezett Tanügyi Kiállítás céljaira a kir. főigazgató rendeletéből a székesfehérvári, győri, szekszárdi és veszprémi tanfelügyelőségek készítették a tankerületükhöz tartozó tanítókkal. Így a kép négy teljes vármegye összesen 120.411 elemi iskolai tanulójáról készült és kizár minden egyoldalúságot. Az adatok tehát pontosak, nagy kört ölelnek fel, olyan nagyot, hogy bátran mondhatjuk, hasonló vonatkozású és ilyen nagyarányú szociográfiai felvétel még nem készült az országban. A Magyar Statisztikai Zsebkönyv V. évf. szerint (201. lap) az 1935/36. iskolai évben beiratkozott tanköteles elemi iskolai tanulók száma az egész országban összesen 960.076, úgyhogy az általunk feldolgozott anyag felöleli az ország összes elemi iskolai tanulóinak 12-5%-át. Ez a tekintélyes szám megengedhetővé tesz bizonyos általánosítást.

i. A család és lakása. A felvétel tárgyát képező gyermekek 90%-a élvezheti a teljes szülői gondoskodást és nevelést. 7.2% gyermeknek vagy az apja, vagy az édesanyja nem él, tehát félárva. Rokonok vagy idegenek kenyéréren él ii 15 gyermek, azaz a tanulók i%-a; ezek teljesen árvák. Szomorúan egészíti ki ezt a számot a menhelyi gyermekek hosszú sora. A tankerület elemi iskolai tanulóiból 2872, azaz 2.4% a menhelyi gyermek; ezek tekintélyes része, amint tudjuk, törvénytelen születésű.

A népszaporodás ütemét, a családok népességét mutatja a következő táblázat, amely a tanköteles gyermekek testvéreinek számát tünteti fel:

1	gyermek van a családok	.....	13	%-ában
2	„ „ „	.....	23.5	„
3	„ „ „	.....	21.1	„
4	„ „ „	.....	15.5	„
5	„ „ „	.....	14.3	„
5-nél több	„ „ „	.....	12.6	„
	Összesen.....		100—	%

Legtöbb az olyan család, 23.5%, amelyben két gyermek van. Az ötnél több gyermeces családok száma majdnem megegyezik az egykés családok számával. A 13% egykés család nagyon sok. Ez az arány pedig nem igen fog javulni, mert ritka az a család, ahol az első gyermeket 6—12 év után követi a másik. Az egy és két gyermeces családok százaléka az országban 25.4%. Az itt felvett adatok szerint pedig 36-5%, tehát jóval magasabb az országos átlagnál.

Vizsgáljuk meg ezeketán, hogy a gyermek kikkel és milyen környezetben él. A gyermekek kétharmada (66.8%) csak a szülőkkel él együtt, tehát a családban nincs nagyszülő vagy egyéb rokon. 23.5%-nál a szülőkön kívül a nagyszülők is a családban élnek. Közel 10%-nál pedig a szülők testvérei is a családdal együtt élnek. A lakásviszonyok elég szomorú képet mutatnak. A tanulók kétharmada egyszobás vagy egyszoba konyhás lakásban lakik. 14.8% olyan egyszobás lakásban él, ahol főznek is, tehát itt a téli hónapokban a gyermek a családdal együtt az egyetlen mindenre használt szobában kénytelen meghúzódni éjjelre nappalra. A gyermekek egyharmada (33.5%) kettő, vagy többszobás lakásban lakik.

Érdekes, hogy bár a gyermekeknek csak 66.5%-a lakik egy vagy egyszoba konyhás lakásban, mégis 80.3% a szülőkkel egy szobában alszik, ami arra mutat, hogy a fűtés miatt a két vagy több szobával rendelkező családok is egy szobába húzódnak éjszakára, mert valószínű csak egy szobát fűtenek. (Az adatok felvétele télen történt.) Ez a helyzet egészségesnek nem mondható, de a szükség kényszeríti ki. Még szomorúbb a kép, ha látjuk, hogy a gyermekeknek csak 28%-a alszik külön fekvőhelyen, míg a 72% többemagával alszik egy ágyban. Ennek az egészségtelen állapotnak kettős oka van. Egyrészt a szegénység; nincs megfelelő számú fekvőhely, vagy a téli időre tüzelő hiányában húzódik egy szobába az egész család. A másik és gyakrabban előforduló ok a szülők helytelen felfogása. Hozzászoktatták a gyermekeket kiskorukban, hogy szülőkkel vagy más hozzátartozókkal aludjanak, s erről most már nem akarják vagy nem tudják leszoktatni. E téren a tanító felvilágosító munkájára van szükség.

2. Táplálkozási viszonyok. A szociográfiai felvétel elmaradhatatlan része a táplálkozási viszonyok vizsgálata. Az itt következő adatok felvétele 1938 január 20-án történt, amikor még tart a disznóölésből a hús. A vizsgálódások itt kétirányúak. Egyrészt azt nézzük, hogy a tanuló hányszor, másrészt, hogy mit evett.

A mindennapi elemiiskolába járó apróságok táplálkozási viszonyai döntően befolyásolják a jövő nemzedék életerejét, munkabírását. Nemzeti szempontból nem lehet közömbös, hogy milyen erős lesz a jövő nemzedék. Fontos tehát annak ismerete, hogy ez a nemzedék megkapja-e a szükséges táplálékot.

A tanulók 84.4%-a étkezett a megvizsgált napon háromszor, a többi ennél kevesebbszer vagy egyszer sem. Ez a szám egyúttal azt is jelenti, hogy csak ennyi tanulónak van lehetősége a feltétlenül szükséges táplálék megszerzésére. A többi 15.6%, 18.890 gyermek nem tudja megkapni fejlődő szervezete számára a szükséges táplálékot. A tanulók 13%-a napjában csak kétszer, 2.5%-a napjában csak egyszer jutott a megvizsgált napon ételhez. 147 tanuló, 0.12% egyszer sem étkezett. Ezek a gyermekek éheznek. Ez a tény még szomorúbb, ha hozzászámítjuk, hogy 1543 gyermek, 1.2% iskolai akció keretében kapott ebédet, 5856,4.8% ugyanígy jutott tejhez. Ha ez az áldásos akció nem működne, bizonyára még több szerencsétlen gyermek koplalna. Ezen a területen tehát még igen nagyok az iskola szociális feladatai, melyeknek megoldása sok és rendszeres munkát kíván.

Azoknak, akik naponta nem tudnak háromszor étkezni, legtöbbjük reggelit nem kap (6870 gyermek, 5.7%). Sokan a vacsorát nélkülözik (3417

gyermek, 2-8%), míg 3112 gyermek, a tanulók 2.5%-a az ebédet nélkülözi. Ozsonnát nem evett az iskolában a gyermekek 34.8%-a. Sok gyermek az egyes táplálkozások alkalmával csak kenyeret eszik: reggelire 11.6, ebédre 6.4, vacsorára 8-8%. Az iskolában ozsonnázott gyermekek 30%-a csak kenyeret evett. A kenyérevésre és a kihagyott étkezésekre vonatkozó adatoktól eltekintve, álljon itt az egyes étkezések minőségi összetétele:

Reggeli:	
tejes ételt evett.....	50·8 %
egyebet evett.....	31·9 „
Ebéd:	
teljes ebédet evett.....	54·9 %
csak levest evett.....	13·1 „
csak főzeléket evett.....	6·6 „
csak tésztát evett.....	4·1 „
húsneműt evett.....	12·4 „
Vacsora:	
friss ételt kapott.....	43·2 %
déli maradékot evett.....	45·2 „
Ozsonna:	
puszta kenyérnél jobb ozsonnát evett a tanulók...	35·2 %-a.

Összefoglalva az étkezési adatokat, arra a végső megállapításra juthatunk, hogy a megvizsgált 120.411 gyermekből csak 68.875 gyermek, azaz 57.3%-nak jut megfelelő táplálék. Ugyanis:

Reggelire tejes ételt kapott	50·8 %
Teljes ebédet evett	54·9 „
Friss ételt vagy déli maradékot kapott vacsorára	88·4 „
Rendes ozsonnát evett	35·2 „
	<u>229·3</u>
	4 = 57·3

Ez másszóval azt is jelenti, hogy a megvizsgált vármegyék lakosainak kb. ugyanennyi százalékánál megfelelő a táplálkozás. Ez a helyzet nagyrészt szegénységben, másrészt azonban a falusi nép helytelen táplálkozási szokásaiban leli magyarázatát. Az utóbbi igazolására elég egy pillantást vetni a tanulók táplálékának összetételére.

Az iskolai hatóságok is látják a segítség szükségességét, azért tej-, valamint ebédakció formájában sietnek az arra rászorulóknak egyrészének segítségére. Az iskolák tejakciójáról részletes adatok állnak rendelkezésünkre, úgy hogy ezek tárgyalása egyrészt megmutatja a segítség nagyságát, másrészt arról tájékoztat, hogy honnan ered a segítség.

Mint láttuk, összesen 5856 gyermek, a tanulók 4.8%-a kap tejet iskolai akció során. Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vármegye, Tolna és Veszprém vármegyében ki tudjuk mutatni, hogy hány gyermek hány liter tejet kapott az iskolai segítő-akció folyamán naponta.

				Egy tanuló kapott átlag
Győr vm-ben	611 gyermek naponta	143 liter tejet	0·23	
Tolna vm-ben	1422 „ „	531 „ „	0·37	
Veszprém vm-ben	1851 „ „	464 „ „	0·25	
Összesen.....	3884 gyermek naponta	1138 liter tejet	0·29	

Egy-egy segélyben részesült gyerek átlag napi 2—3 deci tejet kap. A legkedvezőbb fejadag a tolnamegyei gyermekeknek jut, majdnem 4 deci-liter naponta.

Vizsgálódásunk körét a következő adatokra még jobban szűkítjük s így vizsgáljuk egy vármegye, Veszprém vármegye területén belül azt, hogy a segélyezésképpen kiosztott tejet ki bocsátotta az iskola rendelkezésére, végül azt kutatjuk, hogy tanulólétszámukhoz viszonyítva, melyik iskola-fenntartó hozott e téren nagyobb áldozatot.

A segélyező:	Napi l. tej:	Az összes segély %-ban
1. Társadalmi egyesület	114	24.7%
2. Város	102	21.9%
3. Község	80.5	17.4%
4. Uradalmak	75.5	16.2%
5. Gyűjtés útján.....	47.0	10.1%
6. Szülők	25.5	5.4%
7. Magánosok	19.5	4.3%
	464— liter	100— %

A fenti sorrend megmutatja egyúttal az egyes tényezők segítőkészségét is. Az első helyen álló társadalmi egyesületek között szerepel a „Faluszövetség“ és a „Tüdőgondozó“ is. Feltűnő, hogy a vármegye két városa, Veszprém és Pápa, milyen nagy arányban kiveszi részét a segélyezésben. Nem mondható kielégítőnek az „uradalmak“ résztvállalása, éppen a Dunántúlon, ahol pedig igen sok a nagybirtok.

Tejakió Veszprém vármegyében iskolafajok szerint:

Az iskola megnevezése :	Összes tanulója :	Tejet kapott naponta :	%
Római katolikus	20.468	1314	2.5
Evangélikus	2.712	195	7.1
Református	5.055	193	3.8
Állami, községi, társulati, magán	2.266	79	3.4
Izraelita	286	70	24.4
Összesen.....	30.787 tanulóból	1851 gyermek	6— %

Kitűnik a fenti táblázatból, hogy milyen alacsony százalékkal szerepelnek a róm. kat. iskolák, s viszont a zsidó iskolák milyen nagy segítséget adnak tejakió formájában a gyermekeiknek. Nem valószínű, hogy a zsidó gyermekek között annnyival több lenne rászorulva erre a segítségre. Ez a jelenség a szervezett segítséget mutatja.

3. A tanulók ruházatkódása. A tanulók ruházatát az egyes tanítók bírálták el. Csak a tanulók 72%-a van kifogástalanul öltözködve, 237%-nak csak hiányos ruházata van, míg 5232 gyermek, 4.3%, hiányosan sem tud öltözködni, hanem az egészségre veszélyes ruházatban kénytelen látogatni az iskolát.

A társadalom igyekszik segíteni a bajokon. Akárcsak a táplálkozásnál, itt is kedvezőtlenebb lenne a helyzet még a fenténél is, ha az iskola nem hívná segítségül a társadalmat. Az iskolák cipő- és ruhasegélyeket a „karácsonyi akció“ alkalmával osztanak ki. A segítség munkájában kiveszik a részüket az egyházi hatóságok, uradalmak, a Hangya, részvénytársaságok, gyárak, tehetősebb családok, különböző egyesületek, városok és községek. Erre használják fel sok helyen a színelőadások jövedelmét és a karácsonyi vásárok bevételeit. Társadalmi gyűjtéseket is rendeznek a gyermekek megsegítésére. Pénzbírságokból is számos gyermek kap ruhát vagy cipőt.

Győr-Moson-Pozsony k. e.e. vármegyék és Győr szab. kir. város tanfelügyelőségének kimutatása szerint pénzbírságokból 535, karácsonyi segélyakcióból pedig 2931 gyermek részesült cipő- vagy ruhasegélyben a legutóbbi tanévben. Tolna vármegye tanfelügyelősége kimutatja, hogy pénzbírságokból, karácsonyi segélyakcióból és társadalmi úton 3970 gyer-

meknek nyújtottak a vármegye iskoláiban cipő- és ruhasegélyt. Hatalmas összegeket sikerül így a szociális segítség szolgálatába állítani. Egyedül Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vármegyék és Győr szab. kir. város egy év folyamán 21.374-50 P-t fordított a tanulók segítésére. Tolna vármegyében is közel húszezer pengő állott rendelkezésre ilyen célra. Veszprém vármegyében az iskolák jellege szerint a következő összegeket fordították a tanulók megsegítésére karácsonyi ruha- és cipősegély formájában:

Az iskola jellege :	A kiadott segély évi összege :	Az összes tanulókból egy-egy tanulóra eső összeg :
1. Róm. katolikus ...	16.520— P	0.80 P
2. Református	5.514— „	1.09 „
3. Evangélikus	2.280— „	0.84 „
4. Állami	1.195— „	1.04 „
5. Községi	580— „	1.10 „
6. Társulati	350— „	1.29 „
7. Magán	164— „	7.45 „
Összesen.....	26.603— P,	egy tanulóra jut átlag 0.86 P

Az átlagon felül tudott a gyermekeknek segítséget adni a rom. kat. és ág. h. ev. iskolák kivételével mindenik iskolafenntartó.

A ruha- és cipősegélyen kívül igen sok gyermek ingyen tankönyveket is kap. Vármegyénként a tanulók egyharmadát látják el ingyen tankönyvvel. A rendelkezésünkre álló adatok szerint ingyen tankönyvet kapott az 1937/38. tanévben

Tolna vármegyében	10.507 tanuló
Győr „	9.792 „
Veszprém „	5.238 „

Ilyen hatalmas segélyezés ellenére alakult ki a mindennapi elemi iskolai tanulók fent vázolt, sajnos, éppen nem kedvező szociális képe.

A KÖZÉPISKOLÁS DIÁK a nyári nagyszünetidőben regenerálja szellemi és fizikai erejét. Ez az idő tehát a pihenésre, erőgyűjtésre való. Azt, hogy mennyire használja ki és milyen módon pihen a diák a nagyszünetben, rendszeren anyagi körülményei szabják meg. A leghetesebb szülők gyermekeiket „nyaralni“ viszik. A diákok másik csoportja szüleinél pihenéssel tölti a nyarat. Vannak olyan tanulók, akik szüleiknek rendszeresen segítenek; dolgoznak az iparban, gazdaságban, üzletben vagy irodában. Mind gyakoribb az olyan diák, aki a nyarat szellemi vagy fizikai munkában kénytelen eltölteni, hogy ezzel megszerezze a következő tanév megkezdéséhez szükséges összeget.

A következőkben a székesfehérvári tankerület (Fejér, Győr, Tolna és Veszprém vármegyék) közép- és középfokú iskoláiba járó fiú- és leánytanulónak helyzetét vizsgáljuk az 1937. évi nyári szünetidő szempontjából. Mindezekelőtt nézzük a következő kimutatást:

	Leány- tanulók	Fiú- tanulók
	%-a	%-a
1. Szüleinél pihen	39—	39.1
2. Nyaralni megy	44.6	29.3
3. Szüleinek segít	15.6	25.3
4. Fizikai munkával keres	0.6	5—
5. Szellemi munkával keres	0.2	1.3

Vizsgálódásunk folyamán — amelynek eredményét nagyrészt a székesfehérvári Tanügyi Kiállításra dolgoztuk fel — minden vonatkozásban azt tapasztaltuk, hogy a leánytanulók szociális helyzete jobb, mint a fiúké. Ez a fenti kimutatásból is kitűnik. Az első pontnál még a fiútanulók helyzete látszik kedvezőbbnek, de ha azt vizsgáljuk, hogy kinek van módjában „nyaralással“ eltölteni a nagyszünetét, akkor már erősen kitűnik a leánytanulók kedvezőbb helyzete. A 3. pontban azokat a tanulókat tüntetjük fel, akik a szülőknek rendszeresen segítenek az iparban, gazdaságban, irodában vagy az üzletben. Itt egyrészt érthető, hogy a fiúk százaléka nagyobb, másrészt feltűnő a fiú- és leánytanulók között mutatkozó közel 10%-os különbség, ha figyelembe vesszük, hogy ebben a rovatban szerepelnek azok a leánytanulók is, akik nyáron a „háztartási“ munkában segítenek, főznek, takarítanak, stb. Ebben a munkában kevés leánytanuló vesz részt, pedig a nyári szünet alkalmas arra, hogy a közép- és középfokú iskolák leánytanulói megtanulják a háztartási munkákat. Még feltűnőbb a leánytanulók kedvezőbb helyzete, ha a 4. és 5. pontokat vizsgáljuk a fenti kimutatásban. Fizikai vagy szellemi munkával 706 fiú és csak 53 leánytanuló keresett pénzt az elmúlt nyár folyamán.

Különbő módon keresnek ezek a tanulók. Van aki építéseknel, vasútnál napszámosmunkát vállal. Akad a fizikai munkát vállalók között könyvkötő, alkalmi zenész, újságkihordó, kőfaragó, asztalos, levélkézbesítő stb. A lányok kézimunkáznak pénzért, újságkihordást vagy újságárusítást vállalnak. Akad közöttük kifutó, kerti munkás, üzleti elárusító, betegápoló stb. Sokan tanítást vállalnak, mások biztosítási ügyletek kötésével keresnek.

A négy iskolafaj (gimnázium, tanítóképző, felsőkereskedelmi, polgári) tanulóinak viszonyai is különbözők, így különböző az az arányszám is, amely a nyári szünet eltöltését mutatja. A legjobb anyagi viszonyok között a gimnáziumok növendékei vannak. A tanítóképzőbe járó tanulók anyagi viszonyai egy árnyalattal jobbak, mint a felsőkereskedelmi iskolai tanulók helyzete. A legszegényebbek a polgári iskola növendékei. Annak hátrányát, hogy a felsőkereskedelmi iskolába a tehetősebb szülők csak akkor adják gyermekeiket, ha más iskolában, rendszeren a gimnáziumban nem feleltek meg, jegyzetben idézett cikkünkben fejtettük ki.

Nagyjában az előbbi sorrend alakul ki a következő összeállításban is:

A nagyszünetben fizikai vagy szellemi munkát vállaló tanulók iskolafajonként:

	Fiúk	Lányok	Összesen
	% - a		
1. Felsőkereskedelmi iskolások	17·7	—	17·7
2. Tanítóképzők növendékei	10·5	1·2	11·7
3. Polgári iskolai tanulók	9·9	1·—	10·9
4. Gimnáziumi tanulók	3·5	0·3	3·8

A tanítóképzők azért előzik meg a fenti kimutatásban a polgári iskolákat, mert egyrészt a tanítóképzősök közül sokan vállalnak tanítást a nyári vakációra, másrészt a polgári iskolák alsó osztályos növendékei koruknál fogva még nem alkalmasak munkára.

Hisszük, hogy ezek az adatok egy lépéssel előbbreviszik a diákszociográfiai érdeklődést és kíváncsún tartjuk, hogy minél több pedagógus vezesse be munkaeszközei közé ezt az új segédtudományt.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A brazíliai forradalom. — Az angol-mexicoi ellentét. — A belga kormányválság. — A román Vasgárda fölmozgatása. — Az angol-olasz megegyezés. — Az olasz-francia tárgyalások. — Hitler Olaszországban. — A Népszövetség ülése. — A csehszlovák kérdés, a középeurópai probléma és a nyugati hatalmak.

A LEGUTÓBBI szemlénk zárta utáni időszak külpolitikai jelenségei változatlanul, közvetve vagy közvetlenül, a német kérdés hatása alatt állottak, így a nyugateurópai politikában eddig alig ismert fontossággal szerepeltek a középeurópai ügyek fölötti gondolatok. Ugyanakkor azonban a német kérdésnek távolabbi kihatásai is megfigyelhetők. Itt most részletesen nem emlékezhetünk meg arról a kínai előretörésről, mely megállította, elárasztotta a japáni hódítást; ami viszont jelentős mértékben fölszabadította Angliát és Oroszországot is, mely utóbbi — változatlanul hírlő belső bizonytalanságai ellenére is — újra érdeklődni kezd az európai dolgok iránt; természetesen ennek az újabb orosz európai politikának még egyáltalában nem tisztázódtak a körvonalai; csak érdekes jelenségként említhető itt meg, hogy Hitler Rómából való visszatérte után bizonyos német-orosz javuló viszony volt észlelhető, mely minden világnézeti ellentét mellett is nyomon követné az emelkedő német-orosz áruforgalmat és egyben a csehszlovák kérdés semlegesítésére is alkalmasnak mutatkozhatik talán a német külpolitika előtt.

De ezen még nem tisztázódott körülmények mellett különös érdekességgel bír a május közepén lezajlott brazíliai forradalom, mely iránt a német közvélemény és hivatalos külpolitika gondos figyelmet tanúsít. Vargas elnök erős uralmát annakidején a német közvélemény örömmel üdvözölte és közös „világnézeti“ irányt vélt benne fölfedezni, annál is inkább, mivel a tengerentúli német érdeklődés különös intenzitással fordult Brazília felé, ahol a német bevándorlottak fontos szerepeket töltenek be a gazdasági és politikai élet terén már hosszú idő óta. A „zöldingesek“ leveretése óta azonban a német közvélemény és a hivatalos nézeteket tolmácsoló orgánumok heves és elkeseredett hangon panaszkodnak Vargas elnök ellen, aki nem kíméli szerintök diktatúrájával a német kultúrát, a német vagyont és a német népcsoport jogait. Nem hagyandó itt figyelmen kívül az a körülmény sem, hogy Chile és Argentina sem látják szívesen a nemzeti szocialista tanoknak államaik területén való terjedését, amiben viszont a nagy erővel rendelkező és öntudatos délamerikai németiségnek, amely a hazai kapcsolatokat most újult intenzitással vette föl és amely iránt a világot átkaroló új német politikai gondolkozás is annyi figyelemmel viseltetik, nyilvánvaló része van. A brazíliai lázadóknál nagy számmal idegen eredetű fegyvereket találtak; argentinai és chilei kormányzatok pedig szigorúan és törvényes úton akarják szabályozni a nemzeti szocialista politika elleni védelmüket; el akarják tiltani a nemzeti szocialista és a faji propagandát és az alkotmánnyal szembenálló doktrínák terjesztését. A német közvélemény idegesen véli észlelni Dél-Amerikában az Északamerikai Unió befolyását, melynek elutasító álláspontja a német politika mai irányával szemben ismeretes. — Amerika különben egy másik válság színhelye lett; Anglia és a mexikói kormányzat

között súlyos nézeteltérések támadtak az angol kézben lévő olaj- és petróleumforrások miatt; a mexikói rendszer nem méltányolta az angol érdekeket és szempontokat, ami a diplomáciai viszony megszakítására vezetett; viszont nem sokkal e május közepén következett szakítás után újabb belső nyugtalanságok híre érkezik Mexikóból.

Ha ezek a távoli összefüggések Nyugat-Európában érthető figyelmet keltettek, annál csöndesebben ment végbe ugyancsak május közepén a belga kormányválság, mikor is Spack, az eddigi külügyminiszter foglalta el a miniszterelnökséget; a kormány katolikusokból és szocialistákból alakult és szíves fogadtatás közben hitet tett a demokrácia gondolata mellett. Viszont annál élénkebben figyeltek Európa-szerte a román válságra; hiszen úgy látszott a közben meghalt Goga Octavián balsikerű kísérlete közben, hogy Románia teljességgel átmegy a kelet felé utat kereső német politika szférába, aminek viszont sem a gazdaságilag a román petróleum által érdekelt Anglia és az amerikai tőke, sem pedig a netáni nemzeti szocialista Romániával szomszédos Oroszország nem örülhetett. Nyilvánvalóan jelentős nyugati és orosz hatások működtek közre benne, hogy Károly király váratlanul elbocsátotta Goga kormányát és királyi diktatúrát létesített igen szigorú rendszabályokkal. Ha Goga is tudatosan a német orientációt vállalta, bár el nem mulasztotta ugyanekkor a régi angol, francia és kisantant-kapcsolatok változatlan voltának hangsúlyozását is, akkor viszont a király és minden eddigi rendszer, így Goga rendszere ellen is fenekedő Vasgárda már nyíltan hirdette a teljes szakítást a nyugati hatalmakkal és még nyíltabban vallotta a német kapcsolatot. Németország rokonszenvesen figyelte politikai és gazdasági okokból egyaránt Goga kísérletét és még nagyobb rokonszenvel tekintett Goga eltávozta után a Vasgárda felé, tudván, hogy a porondon most már nyíltan szembenállónak a román politika eddigi folytonosságát főntartó király és a Vasgárda vezére, a Károly király ellen hangolt demokratikus Maniu és a parasztpárt által is rokonszenvel kísért Zelea Codreanu. A húsvét utáni napokban került végső döntésre a sor; a király a készülő vasgárdista puccsot csirájában fojtotta el és a nyugati hatalmak dicséretétől kísérten fogott a teljes rendcsináláshoz; Codreanu hadbíróság elé kerül, felelősségre vonják többek között Dúca haláláért is, elkobozták a Vasgárda vagyont és erős katonai uralommal fékeztek le minden forradalmi és minden egyéb politikai tevékenységet. A közigazgatás élére a királyhoz hű katonák kerültek; a királyi diktatúra pedig hozzálátott Románia teljes átszervezéséhez; régi politikai pártok megszűnése és a nép egyhangú szavazatával elfogadott új rendiség bevezetése után az ország teljes „egységesítése“ van soron: az új közigazgatási beosztás eltünteti a régi történelmi országrészeket, az új megyerendszer igyekszik összekeverni Erdély területét a regáttal. Természetesen a kisebbségek számára ez a diktatórikus változás fokozott rosszabbodást jelent.

Az elébb vázolt külpolitikai jelenségek azonban mind mellékes és kísérő tüneteknek bizonyultak a nyugati nagyhatalmak, Olaszország és Németország politikájával szemben, bár az összefüggések félreismerhetetlenek. Ahogy március külpolitikáját az osztrák-német egyesülés hatotta át, április és május külpolitikáját félreismerhetetlenül befolyásolta az angol-olasz megegyezés. Ennek viszont világosak a német politikával való viszonylatai; egyfelől az olasz-német viszony miatt, másfelől meg amiatt is, hogy az osztrák-német egyesülés által a hatalmas új Németország közvetlen szomszédjává lett Olaszország most már a maga részéről is értékelt az angol-olasz viszonylatok rendezésének életbevágó fontosságát. Innét volt az az angol nézet is, hogy az Anschluss óta elsőrendűen olasz érdek az angol-olasz megegyezés, amely a földközítengeri olasz-angol status quo-t és egyensúlyt

szabályozza: hiszen ismeretesek azok a német külpolitikai elgondolások, melyek azt tartják, hogy míg Németország természetes élettere Közép-Európa, addig Olaszország életterét északról elhatárolják az Alpok a Földközi-tenger felé; viszont a német politika szíves hajlamot mutatna arra, hogy támogassa Olaszországot a francia és angol túlsúly ellenében, míg néki Közép- és Kelet-Európában volna szabad keze. E nézetek valósulásából viszont állandósult volna Olaszország számára az a földközítengeri politika, mely a spanyolországi német-olasz taktikából következett és mely Olaszországot, utóbb Németországnak a spanyol ügyektől való visszahúzóda után is (aminek viszont az osztrák kérdés megoldásának siettetésében volt jelentősége), tartós ellentétben hagyja Angliával. Mialatt Franco hadai elérték oly módon a Földközi-tengert, hogy a köztársasági területet Spanyolországban kettészakították és elvágták a tulajdonképpeni spanyol területeket az egyre jobban Franciaországhoz csatlakozó Katalóniától (a valóságos francia annexió lehetősége egyideig az olasz politikának komoly aggodalmakat is okozott), azalatt egyre kedvezőbbben alakultak az angol-olasz megegyezés lehetőségei. Hiszen többé Anglia sem áll olyan ellentétesen szemben Franco irányával, mint ezelőtt, akkor, mikor a kizárólagos német és olasz befolyás uralkodott a spanyol politikán és gazdasági életen (mert erősek voltak pl. a német szándékok, hogy a spanyol vasérctelepek német érdekkörbe vonassanak) — Angliának sikerült biztosítania a maga érdekeit a spanyol területeken és egyben élénken közrehatott a spanyol helyzet megbékítésén és humanizálásán. A hosszú angol-olasz tárgyalások során különösképp az olasz önkénteseknek a spanyol harcterről való visszavonása képviselte a legnehezebb részletet és e pont így az egyezményben is jelentős helyet kapott. Az olasz és angol kormányok megerősítették az eddigi földközítengeri status quo-t, az olasz kormány gondoskodást ígért afelől, hogy az angol területek közelében összpontosított haderők újra arányosan elosztatnak, megegyeztek a Vörös-tengert és Arábiát illető vitás kérdésekben is, megegyeztek abban, hogy a közelveleti olasz rádió-propaganda megszűnik, az olasz kormány Abesszíniát illetőleg kijelentette, hogy tisztában van Angliának a Nílus forrásvidékét és a Tana-tót illető lényeges érdekeivel: ami nyilvánvaló lényeges területi nyereséget jelent Anglia számára, tekintve a Tana-tónak a szudáni ültetvények, a Nílus és Egyiptom életében való rendkívüli fontosságát, az olasz kormány megígéri, hogy az ‘ abesszín bennszülötteket nem kötelezi katonai szolgálatra, kölcsönösen elismerték újól a Szezei-csatorna szabad használatának jogát. A spanyol kérdést illetőleg az olasz kormány kész az olasz önkénteseknek a spanyol frontról való arányos elszállítására a benemavatkozási bizottság által meghatározott időben és módon az angol formula szerint; az olasz kormány továbbá kijelentette, hogy nincsenek területi, politikai vagy gazdasági kiváltsági igényei Spanyolországban és a Baleári-szigeteken és nem is akar fegyveres erőket tartani e területeken; az angol kormány viszont az olasz biztosítékok teljesítését a spanyol ügyben az egyezmény hatálybalépte előfeltételének tekinti. Az angol kormány ezenkívül Abesszínia tekintetében kijelentette, hogy a Népszövetség előtt lépéseket tesz az olasz helyzet tisztázása tekintetében. Az egyezményt követte az eddig erősen angol-ellenesen orientált olasz közvélemény hangulatának hirtelen megváltozása és angolbarát ovációi között Mussolini és Chamberlain baráti táviratváltása, mely viszont Angliában járult lényegesen hozzá a kiélezett hangulat csökkenéséhez. Az olasz méltatások kiemelték, hogy a berlin-római tengely mellett az angol-olasz jóviszony a béke újabb reményére ad okot; a német megnyilatkozások is örömmel fogadták az egyezményt és német részről ugyanekkor el nem mulaszthatták az esetleges angol-német tárgyalások bekövetkezése szón-

dírozását, ugyanekkor azonban ezt az angol hivatalos körök még nem látják aktuálisnak az 1938 elején volt helyzettel szemben; viszont az angol politikát bizonyos aggodalmak jellemzik a német helyzetet és Közép-Európát illetően és az olasz-angol megegyezés éppen ezért hatott közre némi vonatkozásban a középeurópai helyzetre is.

Ha az angol politika jelenleg nem is látszik értékelni azt a német külpolitikai elvet, mely szerint Németországnak és Angliának együtt kell haladniuk, annál jobban együtt halad az angol politika Franciaországgal és ezzel a francia-angol közösséggel az olasz politika is kellő mértékben tisztában van. Éppen ezért viseltetett az olasz politika bölcs óvatossággal azon német koncepciókkal szemben, melyek Olaszország számára a középeurópai tértől való távolmaradás fejében Észak-Afrika, Szavoja, Nizza és Korzika felé mutatna kilátásokat „faji” és történelmi alapokon. Azzal is tisztában van az olasz politika, hogy az angol-olasz megegyezéssel párhuzamosan Ítéli majd haladnia egy helyreállított olasz-francia jóviszonynak is; hiszen az angol és francia kapcsolatokat a német középeurópai jelenlét egyensúlyozása teszi fontossá az olaszok számára. Viszont a presztízs-szempontokra gondosan ügyelő olasz politikai gondolkodás súlyt vet reá, hogy Franciaország elismerje az abesszin impériumot, ami új francia nagykövet kinevezése által ölthet látható formát. E megoldástól Daladier kormánya, mely nagy mértékben élvezi a maga szilárdsága és erélye által Anglia bizalmát, nem is idegenkedett; a nagyköveti kijelölés Mistier személyére esett, a francia konstruktív politikusok egyik legjelesebbjére. Kezdetben az olasz és a francia köröket egyformán áthatotta az a gondolat, hogy minél előbb tető alá kell hozni az olasz-francia megegyezést és a tárgyalásokat Ciano külügyminiszter még akkor is folytatta Blondel ügyvivővel, midőn Hitler német vezér és kancellár díszes vonata az ünnepi díszbe öltözött Róma felé közeledett. A francia szempont az volt, hogy a tárgyalásokat már azért is le kell mielőbb folytatni, hogy a Népszövetség májusi ülésén Franciaország már teljes elhatározással állhasson az Olaszország és a többi népszövetségi orientációjú államok viszonyaitat barátián rendezni akaró Anglia mellé. A francia politikát az olasz-francia kapcsolatok javításában vezették középeurópai szempontok is, de vezették főképpen az északafrikai olasz-francia gyarmati határkérdések rendezésére irányuló szándékok. Hiszen inkább lélektani, mint gyakorlati és életbevágó ellentétekről volt szó a két latin testvér között. A spanyol ügy kétségtelenül itt is szerepet játszott és később némi árnyat is borított a tárgyalások menetére.

Franciaország olyan egyezményt akart kötni Olaszországgal, mint amilyent Anglia kötött s e szándékok mindenben fedték Chamberlain angol miniszterelnök szándékait, aki nagyarányú egyensúlyozó szövetségi viszonyra törekedett Anglia, Franciaország, Olaszország és Németország között. Ennek a négyes szövetségnek célja pedig főképp a világgazdaság új rendezése lenne s itt Van Zeeland tervei Volnának irányadók. A francia-olasz vitás pontok mindenesetre mások, mint az angol-olasz ellentétek voltak; itt Olaszország kifogásolja, hogy Franciaország átmenő forgalomban átengedi a spanyol köztársaságiaknak szánt hadiküldeményeket; a franciák viszont a spanyol határt csak akkor volnának hajlandók újra nemzetközi ellenőrzés alá helyezni, ha az olasz önkéntesek teljesen és végleg eltávoznak a spanyol hadszíntérről.

A francia-angol-olasz viszonylatokat volt megtárgyalni hivatott a francia miniszterelnök és külügyminiszter londoni látogatása. De előzőleg különös jelentősége volt Hore-Belisha angol hadügyminiszter római látogatásának, mely messze túlment a szokásos udvariassági látogatásokon. A földközitengeri szemleútjáról hazautazó angol hadügyminiszter fontos

tárgyalásokat folytatott Rómában és tájékozódott azután Párizsban is. Mindennek külön érdekességet adott az a tény, hogy úgy az angol-olasz megegyezés, mint a francia-olasz tárgyalások és Hore-Belisha római látogatása közvetlenül megelőzte Hitler olaszországi útját és Mussolininak így bőven volt alkalma előkészülnie a Rómában történő jelentős német-olasz megbeszélésekre a nyugati külpolitikai helyzet és erőviszonyok teljes mérlegelése alapján. Hore-Belisha Párizsban is bizalmas megbeszéléseket folytatott és itt különösen kiemelendők Gamelin vezérkari főnökkel való tárgyalásai az angol-francia katonai együttműködés kimélyítéséről; nem sokkal utóbb e tárgyalások francia államférfiak londoni látogatása során nyertek döntő alakot, mikor is a Rajnától a Földközi-tengerig húzódó egyetlen angol-francia határvonal elve gyakorlati megvalósítást is nyert. A szoros francia és angol érdekközösség e tárgyalások során a netán még kételkedők előtt teljes bizonyítást kapott; ezek az április végén lefolyt tárgyalások a közös francia-angol biztonság mellett megegyezést hoztak a középeurópai kérdést illetően is. A francia gazdasági életet megszilárdított Daladier politikája és a fegyverkezésre és készletgyűjtésre nagy súlyt vető angol politika közti egyezés most már teljesen nyilvánvaló; nem tévedtek azon német magyarázatok, melyek az értekezlet sikerét főleg abban látták, hogy Anglia és Franciaország katonai szövetséggé mélyítették el kapcsolatukat, mikor is háború esetén a francia és angol erők azonnal közös irányítás alatt állanak és hogy Franciaországnak sikerült felkeltenie a tartózkodó Anglia figyelmét a középeurópai probléma, főleg a cseh kérdés iránt. Anglia ezután is megőrzi elvileg a középeurópai dolgokban aggódó tartózkodását, mellyel változatlanul a békés közvetítések és méltányos megegyezések híve; de szövetségi hűség és érdek köti Franciaországhoz és ismeretesek Franciaországnak középeurópai kötöttségei és érdekei; konfliktus esetén Franciaország oldalán Anglia is azonnal hadba vonul. Külön fontos pontja volt az értekezletnek, hogy a nyugati hatalmak a Németországgal szomszédos és gazdaságilag Németországgal kapcsolatos kis államok helyzetén gazdaságilag és közvetve politikailag vásárlásokkal kívánnak segíteni; német kommentárok ezt az elgondolást politikai zsarolásnak minősítették és utaltak rá, hogy amint Anglia is óvja a maga tengerentúli nyersanyagforrásait, úgy akarja Németország is Közép-Európában a gyarmatok révén hiányzó nyersanyagokat beszerezni; annak idején azzal ütötték el Németországot a gyarmatoktól, hogy Közép-Európában is vannak lehetőségei; most ezeket is el akarják zárni előle. Emellett kirohantak némely német megnyilatkozások azon nyugati elgondolások ellen, melyek németellenes bázisnak akarnák fölhasználni Csehországot. A dunai államoknak való azonnali gazdasági segítség mellett a két nagyhatalom Berlinben, illetőleg Prágában az egyre fenyegetőbb csehszlovák kérdésben való békeközvetítésre is vállalkozott.

Nem sokkal a londoni tárgyalások befejezte után indult el Hitler német vezér és kancellár Rómába, hogy viszonzza Mussolini tavalyi látogatását. Róma történeti pompája teljében fogadta a német birodalom vezérét, akinek szűkebb hazáján kívül most volt módja először megismernie a németen kívül más földet és kultúrát; maga Hitler vezér és kancellár személyesen is méltányolta útja élményszerű és újszerű jelentőségét. A római találkozón nyilván megbeszélésre került az egész új olasz-német problematika. Nemcsak a közös brenneri határ kérdése foglalkoztathatta a tárgyalásokat, de a német kül- és gazdaságpolitika Trieszt és a Földközi-tenger felé fordulni akaró tendenciája, egy esetleges német-olasz katonai szövetség gondolata, az olasz hadikikötőkben esetleg lehetséges német földközítengeri támpontok, a középeurópai probléma. Nem érdektelen itten annak megemlí-

tése, hogy a pompás római fogadtatás időszakában szoros közeledés történt Olaszország és Jugoszlávia között az eddig annyira vitatott adriai kérdés terén, ami főleg az olasz-jugoszláv flották együttműködési lehetőségeiben nyert kifejezést. A németbarát vonalú Jugoszlávia Olaszországgal együtt erősen érdekelt a német adriai törekvésekben és ha annak idején az Osztrák-Magyar Monarchia adriai jelenléte is létrehozott egy olasz-szerb szoros együttműködést, ez a német birodalom mai súlya mellett, minden barátságos helyzet mellett, szintoly természetes. Másik figyelemreméltó jelenség, hogy a csehszlovák kormány elismerte az abesszíniái olasz impériumot és a római tárgyalásokon is nagy szerepet játszó csehszlovák problémában Olaszország a német elgondolásoktól eltérő egyéni állásfoglalást mutatott. Ez annál is inkább jelentős, mivel az osztrák kérdésben a csehszlovák és olasz állásfoglalás annak idején közös volt. Ma Olaszország közép-európai érdekei és nézetei változatlanok; Olaszország azon német nézetek mellett, hogy t. i. Közép-Európa kizárólagos német élet- és érdekerület és Olaszországnak a Balkán és Közép-Európa helyett délen és keleten vannak ügyei, változatlanul mégis hangsúlyozta a maga közép-európai fontosságát és jelenlétét. A tárgyalásokon nem jött létre olasz-német katonai szövetség, melyre most a német kormány olyan súlyt helyezett, hogy ezzel az angol-olasz meg egyezést saját javára ellensúlyozza és amelyre viszont Mussolini tavalyi berlini látogatásakor inkább Olaszországnak lett volna szüksége: akkor viszont a német katonai és politikai körök tanúsítottak — bízva az angol-német kapcsolatok fejlődésében — tartózkodást Olaszországgal szemben. Az olasz megnyilatkozások viszont kiemelték, hogy Közép-Európában olaszoknak és németeknek párhuzamosan lehet haladniuk. Mussolini kiemelte az olasz és német érdekek párhuzamosságát és a berlin-római tengelyből eredő baráti szellemet; Hitler pedig biztosította Olaszországot Németország őszinte barátságáról és arról, hogy a két nemzet elhatárolt életkörének próbáját, a brenneri határt, a németiség mindig tiszteletben fogja tartani. Hitler római tartózkodása alatt XI. Pius pápa már nyári üdülésén volt Castelgandolfóban; itt nyilatkozott egy német zarándokcsoport előtt akkép, hogy a Róma utcáin lengő lobogók nem Krisztus keresztlének jelvényét viselik, de egy más keresztet. A látogatás után, május közepe előtt, a Vatikán nyilatkozatot adott ki a faji mítosz ellen; Németország pedig a konkordátum fölmondásának lehetőségét emlegette, válaszként vezető katolikus köröknek Hitler látogatása alatti magatartásukra.

Hitler vezér és kancellár útjának végeztével a külpolitikai érdeklődés Genf felé fordult, ahol francia és angol támogatással Olaszország abesszíniái impériumának elismeréséről tárgyaltak. A volt négus megjelenése a dolgok érdemi elintézését nem késleltette túlságosan; mellette főleg Litvinov exponálta magát Anglia és Franciaország álláspontjával szemben; azonkívül újra a spanyol probléma okozott bizonyos nehézségeket. Az angol indítvány az abesszin kérdésben arra irányult, hogy minden tagállam saját belátása szerint dönthessen, ami csekély kivétellel általános elfogadásra talált. A Népszövetség méltányolta Olaszország befejezett uralmát Abesszínia fölött. A spanyol és abesszin ügyeken kívül főleg a csehszlovák probléma foglalkoztatta az érdeklődést. De egyre nyilvánvalóbb lett, hogy Genf többé nem döntő ura az európai politikának; a tényekkel szemben az itten történtek akadémikus jellege nyilvánvaló.

Ha angol és francia közreműködéssel sikerült Genfben az olasz-abesszin problémát megoldani és ha Anglia eleget tett szerződéses kötelezettségének, e sikerrel szemben a spanyol ügyben ütköztek továbbra is az olasz és francia álláspontok. Sőt a genfi kedvező eredmény után a francia közvéleményt annál kellemetlenebbül érintette Mussolini május 14-i geno-

vai beszéde, melyben hitet tett az olasz-német együttműködés mellett, kidomborította és katonailag is alátámasztotta a diktatórikus világnézeti frontot és az olasz kommentár szerint válaszolt egyben az Egyesült Államok némely diktatúraellenes vezető köreinek s ha a Hitler fogadásakor a Palazzo Veneziában hiányzottak a „világnézeti“ utalások, akkor most újra megjelentek az olasz politika homlokterén és ha Hitler fogadtatásakor elmaradt a demokratikus államok elleni megnyilatkozás, mint tavaly Berlinben az oly szerepet kapott, akkor most viszont az olasz politika újra kinyilvánította a berlin-római tengely melletti elvi kitartását Mussolini szavaiban, melyek nyilván szükségesek voltak az olasz külpolitika újabb tényei mellett a német-barátság dokumentálására. Mussolini elítélte a Habsburgok és Metternich Ausztriáját, újra méltányolta az osztrák-német egyesülésben a nemzetállami szempontot, hitet tett a berlin-római tengely, a jugoszláv-olasz barátság, az angol-olasz megegyezés mellett, újra elítélőleg nyilatkozott a szankciós politikáról és a stresai frontról, bizonyos tartózkodással beszélt a francia-olasz tárgyalásokról, mondván, hogy franciák és olaszok a barrikád két ellentétes oldalán állanak. Párizsban úgy vélték, hogy Olaszországot még élénken foglalkoztatja a brenneri határ kérdése és érthető csalódást keltett itt az elutasító magatartás, mellyel Mussolini a franciák ellen fordult, éppen a genfi eredmény és az angol-olasz megegyezés után. Kétségtelennek látszik, hogy erre a beszédre nyilvánvalóan szükség volt olasz-német vonatkozásban a Hitler látogatását követő különféle ellentétes nézetek miatt és kétségtelennek látszik, hogy a genovai beszéd elmondásában, illetve a francia-olasz viszony kedvezőtlen alakulásában közrejátszottak német hatások is; mindenesetre a német megnyilatkozások örömmel magyarálták a francia-olasz tárgyalások kedvezőtlen menetét. Ez a fordulat jelentős mértékben veszélyezteti Daladier politikájának és építő munkájának sikerét, hiszen erre természetesen megmozdult ellene a baloldal és a genovai beszéd hatása alatt a népfront-politika újra jelentkezik.

Közben május 4-én és 5-én Szinajában a kisantant konferenciát tartott, melynek egyik pontja volt a Magyarország felé való közeledés. A konferencia nem volt hajlandó foglalkozni a szudétánemet kérdéssel, mert az Csehszlovákia belügye és nem érinti a kisantant-államszövetséget; viszont jugoszláv részről olyan magyarázatok hangzottak el, melyek szerint Jugoszlávia bármikor megegyezhetne Magyarországgal, — de hű marad szövetségi kötelezettségeihez; amiben kétségtelenül kétoldali utalás rejlik, híven a jugoszláv politika sajátos jellegéhez. A különben jelentéktelenül lefolyt konferencián föltűnő volt a nyugati hatalmak hatása, mely ellensúlyozta azokat a német hatásokat, melyek Jugoszláviának és Romániának német érdekkörbe való vonására irányultak; itt a két állam részéről gazdasági okokon kívül politikai megfontolások is közrejátszanak, főképp a kelet felé irányuló német tendenciáknak őket érintő részletei.

A három oldalról német szorításba került Csehszlovákia számára mai viszonyai között nem nyújthat menedéket a kisantant, — a csehszlovák politika tehát fokozottan igyekszik a német külső és a szudétánemet belső nyomással szemben biztosítani magának a nyugati hatalmak támogatását. A csehszlovák belpolitikát teljesen lefoglalják a készülő kisebbségi státúmus előkészületei; a cseh társadalomban a nagy veszedelem küszöbén szoros összezárkózás megy végbe és így annál rosszabb néven veszik a szlovákok autonomista közös frontját a magyarokkal, akik szintén egyre erősebben emelik föl szavukat jogaik érdekében, bár az angol és francia közvélemény elsősorban a német problémára figyel, a magyar és a szlovák kérdés kissé homályban marad. Benes elnök továbbra is hangoztatja különböző megnyilatkozásaiban a csehszlovák állam hivatását, békeszeretetét; az elnök

húsvétra nagy politikai amnesztiát adott; a kormány pedig júniusra kiírta a községi választásokat, melyeket bizonyos fokig a nemzetiségi kérdésben való népszavazásnak is tekintenek. Benes elnöknek a humanitásról és demokráciáról mondott és gyakran ismételt szavaival szemben Konrad Henleinnak, a szudétanémet párt vezérének magatartása egyre erősebben és határozottan utal a csehszlovák államot fenyegető veszedelmekre. A szudétanémetek egyre kevésbé titkolják a nagynémet birodalommal való közeli szellemi kapcsolataikat; céljuk mintegy az egyetemes németiség csehszlovákiai és keleteurópai képviselője \$ amennyiben maximalista programjuk minden vonatkozásban teljesülne, Csehszlovákia könnyen juthatna politikailag és gazdaságilag teljes függőségbe a német birodalomtól. Henleinnak az április 24-én, a szudétanémet pártkongresszuson mondott beszédében ez a tendencia már egészen nyilvánvaló; élesen fordult az alig 50%-nyi cseh uralma ellen a többi nemzetiségek fölött, a cseh békedelegációt hazugsággal és hamisítással vádolta meg, már eleve elutasította a készülő kisebbségi statútumot, mert az szerinte nem lenne más, mint az erőszak és a jogtalanság kodifikálása, kifejezetten hitet tett az egységes német világnézet, a nemzeti szocializmus mellett. Mindezt hihetetlen megdöbbenéssel és elkeseredéssel fogadja a cseh társadalom, mely tisztában van a Henlein mögött álló erőkkel és azt hangoztatja, hogy a szudétanémetek követeléseinek teljesítése esetén a csehek a németek rabságába süllyednek alá. Henlein a karlsbadi gyűlésen nyolc pontba foglalta össze az egyenjogúságot, nemzeti jogi személyiséget, német néptalajt, német önkormányzatot, kisebbségi jogokat, a jogtalanságok kárpótlását, német hivatalnokok alkalmazását stb. illető német követeléseket. A nyugati közvélemény is bizonyos megdöbbenéssel fogadta Henlein erős hangját; mindamellett a középeurópai kérdés iránt fokozottan érdeklődő angol és francia diplomácia a békés megoldás híve és a prágai kormánnyal közös megegyezéssel a nehézségek kiküszöbölését tanácsolta „demars“-ban csehszlovák kormánynak. A londoni tanácskozáson is szóba került elsősorban a csehszlovák kérdés és a nyugati hatalmak nyilvánvalóan a nemzetiségi viszonyok átrendezését elsőrangú fontosságúnak tartanak — éppen a német igények leszerelése és megbékítése végett. Anglia magára vállalta a közvetítést is a csehszlovák és német kormányzatok között; bár természetesen a nyugati hatalmak Csehszlovákia német vonatkozású sérthetlenségére épp az európai egyensúly érdekében nagy súlyt vetnek és vele szemben ma korántsem olyan érdektelenek, mint azt Anglia részéről szeretné a német külpolitika. Május közepén Londonba érkezett Henlein és itt főképp a németekkel nem éppen barátságos mértékadó angol körök, elsősorban Churchill meggyőzésére törekedett. Az angol mértékadó körök súlyt helyeznek a szudétanémet követelések igazságos teljesítésére, de nyilvánvalóan nem nézik túlságosan szívesen a német külpolitika egyre növekvő befolyását a szudétanémet ügyekben; Henleinnak így módja volt

OBSERVANS

bizonyos intéseket is nyernie. Visszatérőben Londonból, hír szerint, Berlinben is tárgyalt; Prágában küszöbön állanak Hodzsa miniszterelnökkel való tárgyalásai.

CSEH EMLÉKIRATOK A BÉKEKONFERENCIA ELŐTT

NAGY SZOLGÁLATOT tett az újabbkori középeurópai történet-tudománynak, de különösképp a kisebbségi kérdések vizsgálatának az a hatalmas német forráskiadvány, mely első ízben adta nemrég közzé teljes szövegükben, francia eredetiben és melléje német fordításban azokat a cseh emlékiratokat, melyek az 1919—20-as békekonferencián annyira közrehatottak Közép-Európa átalakításában.¹

A rövid bevezetésben a kiadó kiemeli a csehszlovák államalakulás aitorganikus, mechanisztikus jellegét és reámutat, hogy ezek az emlékiratok döntő dokumentumok a cseh hivatástudat, történetfilozófia és nemzeti jellem megítélésében; német szempontból említi külön a csehországi német kérdéssel foglalkozó III. számú emlékirat fontosságát, mely eddig is ismeretes volt szélesebb rétegek előtt, annál kevésbé voltak részletesen ismeretesek a többi emlékiratok, bár fölhasználásukkal itt-ott már találkozunk (Tibal, Temperley). A szerzőség kérdésében úgy nyilatkozik, hogy mindvégig fölismerhető Masaryk gondolatmenete és az általa végleg megfogalmazott cseh hivatástudat és történetfilozófia, különösképp pedig az Új-Európáról szóló könyv számos tanulsága; maga a tulajdonképpeni szerző Benes akkori csehszlovák külügyminiszter; a kiadó idézi is Benes emlékiratainak azon helyét, ahol e kérdésről nyilatkozik:¹ már jóelőre és részben Masaryk intésére is fogott hozzá a cseh igények és szempontok összeállításához és mivel nélkülözött minden segítséget, irodalmat, hát gyorsan, improvizálva dolgozott; később a cseh békedelegáció még kiegészítette és helyesbítette a sietve készült emlékiratokat, melyek a cseh ügynek akkora gyümölcsöket hoztak azután. A kiadó utal még a cseh népi gondolatnak, a cseh németellenes történeti gondolkodásnak az emlékiratokban való jelenlétére, az emlékiratoknak a magyar-német viszonyra, a csehszlovák-jugoszláv korridorra, a dunai csehszlovák igényderek vonatkozó érdekes és különleges részleteire és különösen figyelemreméltónak jellemzi a legutolsó emlékiratot, mely a cseheknek a világháborúban való részvételükért igényelt hadikárpótlás és jóvátétel kérdésével foglalkozik.

¹ Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenskonferenz von Paris 1919—1920. Übersetzt und mit einer Einleitung herausgegeben von Dr. jur., Dr. rer. pol. Hermann Raschhofer (Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht. Herausgegeben vom Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht in Berlin. Heft 24. 331 I. 8°). Berlin, 1937.

² Edvard Benes: Der Aufstand der Nationen. Berlin, 1928. 687—8. old.

Az 1. SZÁMÚ emlékirat a csehszlovákok történetével, civilizációjával, harcaival, munkájával és jelentőségével foglalkozik. Elmondja, hogy a szlávok mind hátramaradtak a latin és a román világgal szemben, fölszabadulásuk a politikai és gazdasági elnyomás alól sehol sem volt teljes. Ha ma már hamisaknak bizonyultak azok a nézetek, folytatja az emlékirat, melyek a szlávoknak békés, demokratikus, szelíd jó tulajdonságokat tulajdonítottak és a németeket hódítónak, elnyomóknak, harcosaknak tüntették fel, nagyjából mégis fönnállanak ilyenfajta különbségek. A szlávoknál a brutalitás és az elnyomás szelleme sohasem volt akkora, mint a germánoknál, a szlávok individualisták, érzelmesek, álmodók és idealisták, valóságérzésük csekély, a germánok meg kollektív hajlandóságnak és az évszázados római-latin szomszédság révén természetszerűen megelőzték a szlávokat. Nyugatról a germánok nyomták a szlávokat, keletről meg a mongolok, avarok, magyarok, tatárok, törökök. Individualista voltuk az újkorban átalakította őket a demokrácia igényei szerint; nem egyszer hiányzik belőlük a forma, az elegáns magatartás, túlságosan is rabjai ma is pártoskodó, anarchista, individualista szelleműnek. A csehekről szólva az emlékirat utal az évezredes cseh történetre, a csehek nyugati helyzetére, mely a németek szomszédságában meggyorsította fejlődésüket. A XIV. és XV. században a csehek élén jártak Európa demokratikus és vallási megújulásának, de a Habsburgok letiporták őket, katolizálták, centralizálták államukat. A XIX. század föllendülést hozott, a cseh társadalmi fejlődés rendkívül kedvező, van erős parasztság, szervezett munkásság, gazdag és független polgárság, mely a németellenes védelem gondjait hordozta mindig. A német közelség megerősítette a cseheket; később egyre jobban Prágában dőlt el már a dualizmus és a Monarchia sorsa és a cseh gazdasági fejlettség messzi a legerősebb és legmesszibb terjedő volt egész Közép-Európában. A csehek misszója mindvégig a humanitás szolgálata, a szellemi és erkölcsi értékek védelme a német barbárság ellen, nem a fegyver, de a moralitás eszközeivel. A cseh civilizáció legnagyobbjai mind tisztában voltak a csehek e humanista rendeltetésével s a csehekben és a Budapest által rettentően elnyomott szlovákokban éledt föl először a szláv szolidaritás gondolata. Földrajzi helyzete a cseh népet a szlávok élére állította és a németellenes védelem első frontjába helyezte; a világháború utáni új élet kezdetén, a központi hatalmak üldözése alól fölszabadulva a csehszlovák nép jogosan kér méltánylást maga számára Európától nagy szolgálataiért.

E történeti és ideológiai bevezetés után a II. számú emlékirat a csehszlovák köztársaság területi követeléseivel foglalkozik a következő csoportosításban: A három főországnak, Cseh-, Morvaországnak és Sziléziának határkiigazítást kell nyernie Ausztria és Németország felé; rendezni kell a szlovák kérdést is: mert a magyarok a szlovákokat erővel szakították el és mesterségesen különítették el a csehektől, most itt az ideje, hogy újra egyesüljenek a népek önrendelkezési joga alapján; a magyarországi ruténeket külön helyzet illeti meg, a legjobb őket is a csehszlovák köztársasághoz csatolni, egyéb nehézségek kiküszöbölése végett; biztosítani kell Csehszlovákia és Jugoszlávia között a területi

összeköttetést bizonyos magyar- és németlakta területeken át; nemzetközivé kell tenni az Elbát, a Dunát, a Visztulát, a Pozsony—Triest, Pozsony—Fiúmé, Prága—Fürth—Nürnberg—Strassburg közötti vasutakat; biztosítani kell a bécsi cseheket és a lausitzi szorbokat. A történeti indokolás foglalkozik a Nagymorva Birodalommal, mely kiterjedt a cseh területeken kívül nyugati Galíciára, Szlovenszkóra és Pannóniára és melyet a 907-es magyar betörés tett tönkre, a szlovákok visszahúzódtak a Kárpátokra, de csak 1025-ben kerültek végleg magyar uralom alá; ezalatt a csehek magukra maradva fokozatosan megerősítették a németekkel szemben államukat, mely a középkorban magas fokra emelkedett, csak a Habsburgok tették tönkre dinasztikus céljaikkal, abszolutizmusukkal és német célú germanizációjukkal, habár jogilag a cseh állam sohasem szűnt meg létezni. A cseh államiság határain kívül is laknak csehek; ezeket most a nemzetiségi elv alapján vissza kell csatolni; területi kiigazításra van szükség Porosz-Sziléziában és Alsó-Ausztriában; előbbiben Glatzot és Troppau—Teschent mellett Ratiport is az új államhoz kell csatolni; utóbbiból pedig Gmünre és Morva-mezőre van igénye a csehszlovák köztársaságnak. Szlovenszkót illetően az emlékirat hangoztatja e terület teljes földrajzi egységét és különösen kiemeli a déli határ fontosságát, amelyet a Duna, a Mátra és a Bükk alkot, kelet felé pedig a tokaji dombvidék határolja el a Bodrogig, nyugat felé (mint a kitűnő szerző sietős munkájában írta) a Bodrog és az Ung. Szlovenszkó két részre, keleti és nyugati tagozatra oszlik; az utóbbi a Tisza, az előbbi a Duna felé fordul völgyeivel és folyóival. A szlovenszkói megyék ismertetése után a népességi kérdésekkel foglalkozik az emlékirat. A lakosság száma az 1900-as magyar népszámlálás szerint 3 millió; 7% szétszórt német is lakik itt és 140.000 rutén a keleti megyékben. 1900-ban 1,967.970 (97%) szlovák volt Magyarországon; majd közli az 1900-as magyar statisztikai adatokat. Óvatosságra int a magyar statisztikával szemben; úgymond, egy magyar miniszter is beismerte a budapesti parlamentben, hogy a magyar statisztikára nem lehet támaszkodni. A magyar népszámlálások magasabb utasításra sok százezer nem magyart magyarnak írnak be, hogy így emeljék a magyarok számát; napirenden vannak a statisztika összeállítása körül a hamisítások, csalások, fenyegetések; főképp a városokban az iparos- és munkásosztály között; a szerző itt Jászi Oszkár adataira hivatkozik. Valójában, folytatja, 2,300.000 szlovák van és ehhez még hozzáveendő az a kb. 700.000 szlovák, aki a magyarok üldözése elől Amerikába menekült; majd a csehszlovák állam megalakítása után hamarosan visszatérnek. 400.000 szlovák az ország többi részein él szétszórva, főleg a Tisza vidékén, a Bácskában és Budapest környékén. Itt, Budapesten 30.000 szlovák lakik (az emlékirat szövegébe később kéziratosan belejavították, hogy 90.000), Budapest környékén pedig több mint 50.000 (a számot itt is átjavították 90.000-re), ezek az erős üldözés alatt csak rejtekezve tarthatják fenn magukat. A hivatalos statisztika teljesen hazug, mert a magyarok e területeken abszolút urak akarnak lenni és a szlovák, román, délszláv népességű területeken a hamisítások által akarják kizárólagos uralmukat föntartani. Szlovenszkó számára igénybe kellene venni bizonyos magyar-

lakta területeket is. Magán Szlovenszékön a magyar lakosság szétszórva él s főleg a városokban lakik, a mértéktelen magyarosító rendszer tudatosan kolonizálta magyarokkal Szlovenszéköt. A magyarlakta területek igénybevételét különben az is indokolja, hogy még így is nagyszámú szlovák szórvány marad magyar uralom alatt. Fő érve Szlovenszék annexionjának az igényelt terület tökéletes földrajzi egy-sége a Kárpátok és a Duna között. A dunai határ Csehszlovákia számára életszükséglet; itt koncesszióknak helye nincs; e kérdéstről nincs vitának helye a magyarokkal. Pozsonyra van elsősorban szüksége a csehszlovák államnak és bár e város lakóinak többsége német és laknak benne magyarok is és a szlovákok a magyarokhoz és németekhez viszonyítva kisebbséget jelentenek, mégis: a város környéke, határa szláv. Pozsony évszázadokon át szlovák város volt és úgy tekintették, mint Szlovenszék fővárosát. Később erős elnemzetietlenítésnek esett áldozatul és ma abban a helyzetben van, mint volt Prága és Pilsen azelőtt; pár évtizeddel azelőtt ezek még német városok voltak, ma meg a legnagyobb cseh városok. A dunai határ az egyedül lehető Magyarország és Szlovenszék között — minden más határ bizonytalan lenne és viszályokra adna okot. Csehszlovákia elsőrendűen dunai állam politikai és gazdasági tekintetben egyaránt; a Duna Csehszlovákia középeurópai létének alapja; ez az új államalakulás oszlopa és ez védelmének záloga is a németek ellen; a Duna által tesz szert Csehszlovákia keleteurópai jelentőségre, erősítgeti ismételten az emlékirat, mely még külön hangsúlyozza, hogy nem elég a kijárás; Csehszlovákia dunai helyzetének valóságosnak kell lennie. A dunai déli határ aztán folytatódna a Mátra, Bükk és a Hegyalja felé és bár itt nincs zárt és természetes határ és bár az itteni magyarok bekebelezése a nemzeti elv ellen való, e megoldás az emlékirat szerint a szlovákoknak mégis életszükségletük; hiszen valaha itt is szlovákok laktak, de a brutális magyar elnyomatás kiirtotta innét a szlovák elemet s a visszakövetelés így bizonyos fokig jóvátétel jellegű is. Természetesen a bekebelezett más nemzetiségűek nemzeti ügyeinek rendezését s teljes szabadság, a szabad nemzeti fejlődés lehetővé tétele, a nemzetiségi jogok teljes biztosítása jellemzi majd, németek és magyarok felé egyaránt; különben is Csehszlovákia valósággal inkarnációja lesz a modern demokráciának. Egy végső megjegyzés még kiemeli, hogy a rendezés annál könnyebb is lesz, hiszen nyilvánvalóan a békekonferencia befejezése után igen sok magyar elhagyja Szlovenszéköt.

A XI. EMLÉKIRAT következő részlete a rutén kérdéssel foglalkozik. Az 1910-es magyar statisztika 464.259 (2.5%) rutént tartott nyilván (későbbi javítás szerint 472.587-et), akik a Tisza felső vidékén helyezkedtek el. Miután ismerteti a rutének földrajzi helyzetét és keletgalíciai ukrán rokonságát, fölveti e terület sorsának kérdéseit. Lehetne odacsatolni Kelet-Galiciához és általa Lengyelországhoz, ha ez Kelet-Galiciát bekebelezi, vagy Ukrajnához, esetleg Nagyoroszországhoz. De sem Lengyelország, sem Ukrajna nem akarnak átjönni a Kárpátok túlsó oldalára. Viszont nem lehet otthagyni a rutén népet a magyar faj hallatlan elnyomatása áldozatául, hiszen ez alól minden

képp szabadulni akar. Az emlékirat demokratikus megoldást javasolt; autonóm tartomány formájában Csehszlovákiához csatolandó e terület; így a szabadság és a jog elvének a leginkább elég van téve és e megoldás semilyen elvet és érdeket nem sért.

A következő érdekes szakasz a csehszlovák és jugoszláv korridor kérdésével foglalkozik. A konkrét javaslatokat történeti magyarázatok előzik meg; Közép-Európában a németek és a magyarok együtt akarnak uralkodni a többi nép fölött; a pángermán tervek magyar segítséggel korlátlan uralomra törekednek a Balkán, a Közelkelet és így a jugoszlávok fölött is; a németek vesztették össze céljaik érdekében a bolgárokat és a szerbeket, hogy így könnyebben juthassanak Konstantinápoly hoz, majd rajta át a perzsa öbölhöz. A magyar szomszéd gonosz politikája teszi lehetővé ezt a terjeszkedést; a magyar és német szövetség évszázados tradíciója az elnyomó küzdelem a csehszlovákok és a jugoszlávok ellen; ezek meg létharcukat vívták tíz évszázadon át az északi és déli szlávokat szétválasztó magyarnémet szövetséggel szemben. Valójában a XIII. századig Csehország, Morvaország, Szilézia és Szlovénia a délszlávok közvetlen szomszédai voltak Nyugat-Magyarország, Pannónia révén, ahol Krajnával, Stájerországgal és Alsó-Ausztria szlávjaival érintkeztek. A csehszlovák-jugoszláv szomszédságot a magyarok és a németek széttörték; de csak heves harcok árán bírták a XIII. és a XIV. században szétválasztani a csehszlovákokat és jugoszlávokat Pannóniában. A magyar és német elemet szétválasztó szláv határterület ma sem tűnt el teljesen; Nyugat-Magyarország vegyes lakossága közül 25—30% a szláv a magyar hatóságok heves elnyomása ellenére is. A csehszlovákok s jugoszlávok között észak—déli irányban húzódó területen — Moson, Sopron, Vas és Zala megyékben — 700.000 lakosból 200.000ma is szláv (horvát, szlovén, szlovák), 300.000 a német és 200.000a magyar. Kézenfekvő a megoldás, hogy Csehszlovákiához kell csatolni Moson és Sopron megyét, Jugoszláviához pedig Vas és Zala megyét. Az emlékirat utal az ezen megoldást ellenző nemzetiségi, stratégiai szempontokra is, melyek a csehszlovák-jugoszláv határt mechanisztikussá és nem ellenállóvá teszik. De megnyugtatón aztán fölhozza a mellette szóló érveket is. Az egész világ tudja, hogy a nemzetiségi elv sehol sem érvényesülhet teljesen, mindenütt vannak kisebbségek idegen államban: itt pedig magas érdek indokolja a területi annexiót, de az idegen népesség joga és szabadsága biztosítva lesz; ha a két szláv állam nem lehet egymás szomszédja, a szlávok a magyaroknak esnek itten áldozatul. A stratégiai érvekkel szemben kiemeli, hogy ha e határ mesterséges és katonailag nem védhető, akkor arra kell gondolni, hogy másutt is vannak mesterséges, kedvezőtlen és nehezen védhető határok; különben is erre a határra nem katonai invázió elleni védelem miatt van szükség; ellenkezőleg: a határ a békét szolgálja és új koncepciók felé nyit utat. Pozitív haszna, hogy elválasztja a magyarokat és németeket, megakadályoz minden szlávellenes szövetkezést. Viszont a csehszlovák-jugoszláv gazdasági kapcsolat számára nélkülözhetetlen ez a határvonal, mert közvetve Csehszlovákiát Olaszországgal és a nyugattal

köti össze; megakadályozza a németek balkáni terjeszkedését és a kelet felé irányuló pángermán politikát s elválasztván a németektől a magyarokat, kényszeríti őket a csehszlovákokhoz és jugoszlávokhoz való közeledésre. A demokratizált magyarok fogják is majd keresni a közeledést a két szomszédos szláv testvérállamhoz, melyek így a béke ügyének nagy szolgálatot tesznek. Ez a megoldás természetesen magával hozza Ausztria csatlakozását Németországhoz.

A II. emlékirat VI. fejezete a közlekedési utak nemzetközivé tételével foglalkozik; itt is a németekkel szembeni ellenállás a vezető motívum, valamint az Osztrák-Magyar Monarchia fölbontásából eredő esetleges, aggodalomra nyugaton okot adó gazdasági nehézségek áthidalása. Az emlékirat biztosítani akarja a tengert Csehszlovákia számára, ezért van szükség a Dunára is. Csehszlovákia dunai állam, olvassuk többször újólág; Csehszlovákia számára a Duna nemzetközivé tétele életkérdés. Ugyanilyen fontosságú az Elba nemzetközisítése is, mert ezáltal, minden esetleges német gátlás ellenére, Csehszlovákia Hamburggal közvetlen kapcsolatba kerül. Hiszen Csehszlovákia évente 250 millió korona értékű cukrot szállít Angliába; az Elba nemzetközisítésével közvetlen lenne oda az út. Ki lehetne rekeszteni így Csehszlovákia és a nyugati szövetségesek kapcsolatából Németországot. A Visztula nemzetközivé tétele egyformán érdeke Csehszlovákiának és Lengyelországnak, szoros kapcsolatot létesít a két állam gazdasági élete között, a csehszlovák gazdasági élet közvetlen kapcsolatba jutna Danziggal és csehszlovákok és lengyelek közösen védekezhetnének a németekkel szemben. A csehszlovák csatornahálózat által kiépítése így Prága a Kelet-tengerrel közvetlen kapcsolatba kerülhetne, Morvaország pedig a Fekete-tengerrel a Duna útján. A vasútvonalak nemzetközivé tétele hasonló célokat szolgálna. A következő vonalak jönnének itt tekintetbe elsősorban: Pozsony—Trieszt, Pozsony—Fiúmé, Prága—Nürnberg—Strassburg. A következő nagy vonalak pedig minden német akadályozás ellenére nyugathoz, Itáliához és a Balkánhoz segítenék közvetlenül Csehszlovákiát: Lyon—Milánó—Trieszt—Zágráb—Belgrád—Bukarest—Odessza, Párizs—Strassburg—Nürnberg—Prága. Krakó—Varsó, ehhez csatlakozna: Krakó—Lemberg—Kiev—Moszkva, Trieszt—(Fiúmé)—Pozsony—Prága, Prága—Brünn—Kassa—Jassy—Odessza—Bukarest, Prága—Pozsony—Budapest—Belgrad—Szófia, Prága—Pozsony—Lemberg—Kiev—Moszkva. Ha ezek a vonalak nem lennének, a magyarok és németek bármikor elvághatnák Csehszlovákia déli és nyugati kapcsolatait. A csehszlovákok balkáni kapcsolata már azért is fontos, hogy útját vágja a németek balkáni terjeszkedésének. Prágának direkt francia kapcsolatra van szüksége, hiszen a Monarchia fölosztása óta Prága Köfeép-Európa középpontja, erre kell átmennie a nyugatról jövő gazdasági összeköttetésnek Közép-Európa felé a németek kikapcsolásával, csehszlovák közvetítéssel. A világháború előtt a Monarchia és Németország teljesen izolálták Európától Csehországot. Az emlékirat további részletei a lausitzi szorbok ügyével foglalkoznak; autonómiát és a csehekkel való közvetlen kapcsolatot kíván nekik a szerző. Majd

a bécsi csehekről szólva, hamisnak jelenti ki az osztrák statisztika adatait, melyek szerint Bécsben csak 102.000 csehszlovák volna; tulajdonképpen Bécsben 400.000 csehszlovák lakik. Ezek most nehéz helyzetbe kerülnek; biztosítani kell nekik a kisebbségi jogokat; aggasztja azután a Magyarországon maradt 400.000 szlovák sorsa is.

A III. MEMORANDUM a csehországi német kérdéssel foglalkozik és jelentősége igen nagy a cseh-német viszony alakulásában. Mindenekelőtt statisztikai adatokat közöl a csehországi németiség helyzetéről. 1910-ben volt összesen Cseh-, Morvaország és Szilézia területén 3,512.582 német; ebből Csehországra esett 2,467.724, Morvaországra 719.435, Sziléziára 325.523. Az emlékirat szerint német kérdés tulajdonképpen csak Csehországban létezik, Morvaországban szétszórva élnek a németek, itten nincs egységes német tömeg és települési terület.¹ Sziléziát illetőleg szükség van hosszú lengyel-csehszlovák határra; nem szabad engedni, hogy az itt benyúló német ék elválassza egymástól a két szláv államot; amellet így a német nyomás túlságosan közel jutna a csehszlovák centrumhoz. Csehországot illetőleg az emlékirat három nagy német területet különböztet meg, melyek igen laza, sőt semilyen kapcsolatban sincsenek egymással és így is teli vannak hatalmas cseh szigetekkel; ezek: az Eger—Saaz körüli vidék, Reichenberg környéke és a dél-csehországi települési terület. A dux—teplitzi bányavidéken a csehek mintegy a lakosság 50%-át alkotják; minden ellenkező statisztikát hamisnak jelent ki az emlékirat. A cseh nemzeti tanács számításait idézi, melyek szerint a hamis osztrák statisztika egymillióval emelte a németek számát; utal rá, hogy a németiség milyen hevesen foglalt annak idején állást az általános választójog bevezetése ellen, mert ez többek között veszélyeztette volna a városokban a németiség kizárólagos uralmát; így a cseh demokratikus iránnyal szemben a csehországi németiség mindig a reakciót képviselte. A 2,467.724 csehországi németből legalább 800,000—1,000.000 vonandó le, állítja újra a szerző, aki non győz panaszkodni az osztrák statisztika rendszeres hamisításai ellen. Utal aztán arra is, hogy az általános választójog sokat változtatna ezen a nemzetiségi helyzeten a csehek javára s különben is a német települési terület rendkívül kevert jellegű, önmagában is három összefüggéstelen részre oszlik szét, nem össze-

¹ Konrad Henlein, a Szudétánémet Párt vezére folyó év április hó 24-i karlsbadi kongresszusán erre a részletre vonatkozólag a következőket mondotta: A csehszlovák békedelegáció a célból, hogy a szudétánémetségtől megtagadják az önrendelkezési jogot, meghamisította a nemzetiségi viszonyok statisztikáját. A III. számú emlékirat 2-ik főokmányában azt állította: a németek problémája csak Csehországban áll fenn, mert Morvaországban a németek szétszórva élnek és sehol sem alkotnak zárt német tömböket. Ez állítással szemben kijelentem: nemcsak Csehországban, hanem Morvaországban és Sziléziában is nagy zárt német települési terület van. A németek százhusz járásban abszolút többséget alkotnak, ezek közül nyolcvankét járásban 90—100%-os többséget. A szudétánémetség 3466 községben képvisel abszolút többséget és csak 41 olyan község van a zárt német területen, ahol a németek száma az 50% alá esik. A zárt német nyelvterület 1921-ben 28.000 négyzetkilométer méretű volt (1930-ban 25.775). A csehszlovák békedelegációnak a német problémáról nyújtott adatai tehát ellentmondanak az igazságnak ... (Idézve a prágai Die Zeit am Montag alapján a Prágai Magyar Hírlap 1938 április 26-i számában.)

függő és így sem Ausztriához, sem Németországhoz nem csatlakozhat. A gazdasági indokolásban utal a szerző arra, hogy Csehszlovákia nyersanyagforrásainak igen jelentős része van németlakta területeken, ezek elszakítása teljesen tönkretenné az államot, de maguk az elszakított német vidékek is összeomlanának, úgy reá vannak utalva a cseh központra, mellyel a gazdasági összefüggésen túl geopolitikailag is rendkívül szorosan összefüggenek; különösen szüksége van a csehszlovák államnak a nagy szénvidékekre, melyek nélkül elveszne a csehszlovák állam politikai és gazdasági jelentősége és szomszédai rabságába süllyedne alá. Csehország oszthatatlanságát stratégiai okok is indokolják; a németlakta hegykoszorú elvétele az egész államot kiszolgáltatná a németeknek és a csehek a rettentő nyomásnak nem tudnának ellenállani. A történeti indokolás részletesen foglalkozik a középkori német „kolonizációval“, a fehérhegyi csata körülményeivel, a „germanizáló“ Habsburg-birodalommal és bürokráciájával, mely üldözte a cseheket; utal arra, hogy „Deutschböhmen“ külön sohasem létezett; ismerteti a huszita háborúkat és a XIX. századi cseh újjáéledést, különös súlyt vet a városok visszacsehesedésére. A csehek, szerinte, a demokratikus elvet képviselték mindig a németiséggel szemben, mely folyton autokrata hajlamú volt és ellene való önvédelmi harcukat csakis szellemi eszközökkel vívták. Az „elnémetesített“ városok visszacsehesedésében nagy szerepet játszott a cseh munkásság, mely a belső cseh vidékekről a határszéli ipari középpontok felé tolult. A jövőre vonatkozólag a németek sorsát Csehszlovákiában a teljes demokrácia és a teljes kisebbségi jog garantálja majd; az általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójognak meglesz a maga jó hatása; a németek megmaradnak iskoláik és túlságosan is széles jogaik eddigi birtokában; ugyanazon jogok illetik a németeket, mint a cseheket; Csehszlovákia második Svájc lesz és a német második államnyelv. A németek sorsát garantálja az ősi cseh érzék a demokrácia, a jog, igazság iránt. A cseheket áthatotta a realizmus szelleme és ismerik az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetiségi kérdésben elkövetett hibáit, ők most nem akarnak ugyanebbe a hibába esni; a cseh tradíciók éppen úgy biztosítják a németek igazságos sorsát, mint a politikai eszély. A német népiség is igenlően fordul a csehszlovák állam felé, tudja, hogy érdekei ellen való a Németországhoz vagy az Ausztriához való csatlakozás; különösen a gazdasági szempontok azok, melyek a demokrácia szempontja mellett a csehszlovák államiség mellett állásfoglalásra bírják a németeket...

A IV. EMLÉKIRAT a tescheni kérdést elemzi. Teschen birtoka szerinte a lengyelek számára másodrendű kérdés, de életkérdés a cseheknek. Történeti jogon a cseh koronához tartozott mindig, őslakossága a cseh, a lengyelek csak utóbb hatalmasodtak el. A 426.370 lakosból 233.850 (54 85%) a lengyel, 115.604 (27.11%) a csehszlovák és 76.916 (18.04%) német. A lengyel többség mesterséges, a valóságban nincsen meg és nagy számát a helytelen népszámlálási eljárásnak köszönheti. A sziléziai bennszülötteket ugyanis, akik átmenetet jelentenek a csehek

és a lengyelek között, a lengyelek magukhoz számítják; a nép magamagáról azt mondja, hogy „morvával“ beszél, azaz úgy, mint Morvaországban; ha lengyelnek tartják, sértésnek veszi. 1848-ig itt kizárólag a cseh nyelv és a cseh kultúra uralkodott és ma is az a helyzet, hogy a katolikus reakciótól féltő lengyel protestánsok a csehek mellett állnak. Csehszlovákiának a területre a kiterjedt szénvidékek miatt van szüksége és főképp a kassa—oderbergi vasútvonal miatt, mely Szilézián át Prágát és Morvaországot életérként köti össze Nyugat- és Kelet-Szlovenszkoval a rendkívüli jelentőségű jablunkai hágón át; ha ezt a vonalat Csehszlovákia nem tudná megszerezni, veszélyben lenne a Szlovenszkoval való közvetlen érintkezés. Lengyelország találhat magának kárpótlást Porosz-Sziléziában is. Az emlékirathoz csatolt további mellékletek a lengyelek előretörését Teschen felé teszik bíráló tárgyává és orvoslást követelnek.

Az v. MEMORANDUM hosszasan foglalkozik a szlovák problémával és vele kapcsolatban természetesen a magyar kérdéssel is. A történeti bevezetés a magyarok bejövetele előtti szlovák települést hangoztatja a nyugati Felvidéken, a Vág, Garam, Nyitra és Ipoly partjain, a Duna mellett és Nyugat-Magyarországon a Fertőtől a Balatonig; míg kelet felé megállapítja a bolgár-szlávok, az oroszok és a lengyelek jelenlétét. A IX. században Nyugat-Magyarországról a magyarok kiirtották a szláv elemet; csak a Duna túlsó partján maradtak meg a szlovákok, elterjedésükről a helynevek maradványai tanúskodnak. Nagy szlovák település volt Hevesben, Borsodban, Gömörben és a Mátra körül; de ezt visszaszorították a kunok vagy a palócok; aztán a törököktől s a tatároktól kellett sokat szenvedniük a szlovákoknak. A magyar királyok természetesen velük szemben a német kolonizációnak kedveztek s a németeket az őslakosok rovására nagy kedvezésekben részesítették; de a nép ellenállott az általános germanizációnak. A XVIII. századig bizonyos mértékben túrték a magyarok a szlovák nyelvet, de a XIX. század első felétől a szlovákokra valóságos mártírium következett; ez az elnemzetietlenítés korszaka, mikor a hadsereg, közigazgatás, iskola mind a magyarosítás szolgálatában állt. 1825-től kell védekeznie a mártíriumot szenvedő szlovák népnek az erőszakos magyarosítás ellen. Nem használtak egyes magyar vezetőknek népükhöz szóló intelmei — írja az emlékirat — (pl. Széchenyi 1842-ben és Eötvös 1859-ben), a magyar nép tömege megvetette a más nemzetiségűeket és jobban bízott a brutális erőszakban. Ismeretes a magyar közmondás: „tót nem ember“ — ezt az emlékirat még többször idézi. 1868-ban papíron biztosították a más nemzetiségűeknek is az állampolgári jogokat, de a valóság más volt; a magyar állam megvetette a nemzetiséghez és nyelvhez való természetes jogot. Idézi a szerző Bánffy 1906-os mondását: a magyar állam alapja a minél teljesebb sovinizmus kell hogy legyen — és más magyar politikusok még nyíltabban és cinikusabban nyilatkoztak ... Európa annaleseiben nincsen hasonló elnyomás, mint ahogy a magyarok elnyomták a szlávokat. Több ízben idézi az emlékirat Grünwald Béla Felvidék című röpiratát és belőle vett idézetekkel támasztja alá álláspontját. Beszél a szlovák gimnáziumok

bezáratásáról és a magyarosító iskolaügyről; majd hosszas statisztikai adatokat közöl arról, mennyire nem volt szlovák iskola és szlovák nemzetiségű hivatalnok. Idézi a lajoskomáromi, veszprémi, csernovai eseteket. Elmondja, hogy a magyar kormány legfőbb célja volt a szlovákok kiirtása. A magyarok valóságos razziákat rendeztek szlovák gyerekek után 1874—1900-ig, akiket elszakítva szüleiktől az Alföldre vittek, hogy ezekkel is szaporítsák a magyarok számát. Különösen az 1883-ban alakult Femka (!) egyesület foglalkozott ezekkel a razziákkal és a szlovák gyermekek deportálásával. Hajszákat indítottak 12—15 éves fiatal szlovák lányok után, kiknek nagy része aztán bordélyba került. Idézi Alexander Poploff orosz szerzőnek Pétervárott 1889-ben megjelent, a magyar viszonyokkal foglalkozó francia könyvét: „L’ésclavage au coeur de l’Europe.“ Foglalkozik a magyar kormány által a szlovák népet ért gazdasági elnyomással is; a magyar rendszer igyekezett megakadályozni, hogy a szlovákok anyagilag gyarapodjanak. A magyar elnyomatás elől 739.565 kivándorló menekült Amerikába és e nagy szám jelentőségét megérteti, szerző szerint, már az a tény is, hogy a magyar statisztika kb. kétmillió szlovákot ismer el. Ismételten utal a magyarok erkölcsi visszaéléseire a szlovákokkal szemben; 1907-ben Nyitra megyében szlovák parasztlányokat verbuváltak markotányos szolgálatra; a valójában ezek osztrák és magyar katonatisztek számára teljesítettek örömléanyi szolgálatokat. A magyar statisztika az „anyanyelvi“ bevallással tudatosan hamisított és magyar anyanyelvűnek írt be mindenkit, akinek nem volt szlovák nemzeti tudata; az anyanyelvi bevallásnak nem kell egyeznie azzal a nyelvvvel, melyet a fél anyja beszélt. Így pl. Pest megyében 20.000-rel sikerült a szlovákok számát lejjebb szorítani. A magyar statisztika 547, 802 szlovákul tudó magyart mutat ki; ilyen nincs; ezek mind szlovákok; a magyarok sohasem tanulták meg az elnyomottak nyelvét. Idézi Nyíregyháza esetét: 38.198 lakos közül 1880-ban szlovák többség volt; 1910-ben Szabolcs megyében csak 1117 szlovákot számláltak, de itt ugyanakkor 18.719 volt a szlovákul is tudó magyarok száma; nyilvánvaló, hogy ezek nem magyarok... A szerző úgy véli, egyéb statisztikai felsorolások közben, hogy a magyar statisztikákkal szemben a Czoernigg-féle 1851-es összeírás a megbízhatóbb. Az emlékirat ez után a határmegállapítással foglalkozik; a mellékelt térképek fogalmat adhatnak róla, mint követelt magának Csehszlovákia a Fertő-tó mellett végig a Duna mentén, beleértve a szentendrezsiget északi szögletét is, határvongjat; északkelet felé pedig a határvonal Szikszót és Sátoraljaújhelyt is egészen magába foglalta volna.

A VI. emlékirat a rutén kérdés részleteit tárja föl. A három megoldás — orosz-ukrán, ukrán-lengyel — fölött a csehszlovák megoldást tartja a leghelyesebbnek. Kitér a magyar elnyomásra ismételten és különösen a máramarosi pör foglalkoztatja, melyet az elnyomó magyar államhatalom ártatlan rutén patrióták ellen vezetett. Kiemeli, hogy a magyar veszéllyel szemben a Ruténföld révén Csehszlovákia hidat nyerne Románia felé; ez annál is inkább lehető, mert szlovák-rutén ellentét sohasem volt. Utal arra is, hogy sok rutén menekült ki Amerikába, semhogy tűrje tovább a magyar elnyomást; ezek is, akár az

otthoniak a csehszlovák államhoz való csatlakozást óhajtják. Mellékeli Komarnický Mihály rutén vezetőnek Hodzsa Milán budapesti csehszlovák követ előtt tett nyilatkozatát, mely panaszkodik a világháború előtti és alatti magyar üldözések miatt, segítséget kér és a Csehszlovákiához való csatlakozást javasolja; hasonló szellemben szól a másik melléklet is, a Beskid Antal vezetése alatt álló eperjesi rutén nemzeti tanács nyilatkozata, mely hívja a csehszlovák csapatokat, hogy a nép szabadon dönthessen sorsáról.

A VII. számú emlékirat újjólag foglalkozik a lausitzi szorbok (vendek) felszabadításával a német uralom alól, a VIII. emlékirat Ratibor felé követel határkiigazítást, a IX. emlékirat Glatzot követeli, a X. a cseh-osztrák határ átigazításával foglalkozik részletesen, majd a bajor, a porosz-sziléziai és a szász határ melletti javításokat magyarázza. A XI. számú memorandum jóvátételt és hadikárpótlást kíván; hivatkozik a cseh hadikárookra, a világháború alatti magatartására a cseh népnek, a szökésekre, szabotázsokra, a szibériai cseh légiók szolgálataira a nyugati civilizáció védelmében a bolsevizmus ellen; kiemeli, hogy a cseh nemzet három hadsereget állított a szövetségesek oldalára Szibériában, Olaszországban és Franciaországban és hogy a cseh nemzetet a szövetségesek elismerték hadviselő félnek; a béke és az erkölcsi elégtétel érdeke magyarázza a csehszlovák kormányzat igényét a megfelelő elégtételre...

A középeurópai történeti és politikai kutatás nyilván értékelni tudja majd a csehszlovák emlékiratok fontosságát és jelentőségét; hiszen általuk a csehszlovák államalakulás számos részlete nyer megvilágítást. Jelenleg elsősorban is a politikai szempont foglalkoztatja a nagy érdekesség# kiadvánnyal kapcsolatban a cseh és német illetékes köröket,¹ de szükséges volna velük szemben a megfelelő magyar állásfoglalás is. Ez a vázlatos ismertetés egyszerűen és tényszerűen kívánta szolgálni ezen minket annyira érdeklő emlékiratoknak a magyar közönséggel való megismertetésének ügyét, amely, úgy véljük, nem lehetett haszontalan föladat.

GOGOLÁK LAJOS

¹ L. erre vonatkozólag pl. a Prager Presse 1937 október 6., 8. és 9-1 számaiban a következő cikksorozat: Die Tschechoslowakei auf der Friedenskonferenz und unsere Minderheiten (Ein Beitrag zu einer historisch-politischen Diskussion). Von X. Y. — az álnév mögött egy igen magasállású csehszlovák személyiség rejtőzik, akinek az ismeretes emlékirathoz és a békekonferenciához nyilvánvalóan sok köze van; a cikksorozat igyekszik elhárítani a Csehszlovákia ellen az ezen emlékiratokkal, a békekonferencián való eljárással és a kisebbségi kérdéssel kapcsolatos vádakot és hangulatotj elsősorban a német kérdéssel foglalkozik.

MAGYAR SZEMLE

1938 JÚLIUS

XXXIII. KÖTET 3. (131.) SZÁM.

A MAGYAR ÉLET ÉRTELMÉRŐL

MAGYARNAK LENNI annyit jelent, mint hinni a magyar nemzet örökkévalóságában. Ez a hit volt az, amely a nemzetet mindezideig megtartotta. Ez a magyar csoda titka, — mert csak a hit művel csodákat. Most az ismét elkövetkezett kételyek és gondok idején eszmélünk rá fájdalmasan, hogy ennek a hitnek templomot építeni elmulasztottunk. S annyi tévelygés és mulasztás után ezentúl egy pillanatra sem feledkezhetünk meg arról az igazságról: elpusztul az a nemzet, amely lelkében elhiszi, hogy van nála Isten előtt kedvesebb, hogy van nála más nép drendd-ten értékesebb.

Nem dacból származó túlzás van-e ezekben a megállapításokban, amidőn korunkat köztudomásúlag az jellemzi, hogy nemcsak államok, népek, nemzetek pusztulásával számol, hanem át van itatva egész szellemisége a kultúrák múlandóságának tudatával? Az európai érték-bábel összeomlása után még megmaradt értékeinket talán a kétségbeesésből származó azzal a hittd akarjuk védeni, amdyról a költő azt mondja: „Hiszek hitetlenül Istenben, mert hinni akarok s mert... sohse volt még így rászorulva sem élő, sem halott“. Származzon ez a „túlságos hit“ dacból vagy kétségbeesésből vagy következzen szükségszerűleg a nemzeti közösségben élésből, a probléma természete azt kívánná, hogy az élményt feltáró gondolatok és szemlélet révén s ne száraz fogalmak segítségével igazoljuk állításainkat. Ez azonban túl hosszadalmas eljárás volna s egyébként is hit, örökkévalóság általános voltuknál fogva alkalmasak, hogy fogalmi rövidítésükben határoljuk d itt használt értelmüket, míg magát a nemzeti lét örökkévalóságára irányuló hitélményt igyekezni fogunk inkább szemléletesen megvilágítani.

Első feladatunk annak megállapítása, hogy van-e ma ilyen vagy hasonló hit egyáltalában a magyar nemzetben, amilyenről beszélünk. Könnyű volna a múltra hivatkozni, Balassa Bálinttól kezdve mindmáig minden magyar költő élete művéből kimutatható ennek a hitnek jelenléte és Adynak a három magyar múzsa: Dac, Gond s Hit ihlette költészetét ezdd a kérdésed való vívódás itatja át. A jelenben maradvá, elég egy egész rövid ideig tartó személyesen vezetett „ankét“, hogy meggyőződjünk arról, mennyivel többen vannak ennek a hitnek hordozói, semmint gondoljuk. Azt kérdeztem háromnég magyarától a márciusi döbbenet csendjében: „Mennyi időt

adtok még a magyarságnak? Három-négy évszázad után él-e még a magyar nemzet? A kapott ingerült válaszok után feljebb-feljebb mentem az időhatárban, míg végre a vizsgálat eredményét ebben a mondatban tudtam összefoglalni: hiszen ezek fanatikusan mind azt akarják, hogy a magyar nemzet a világ végéig éljen s anélkül, hogy tudnák, az erről való meggyőződés van minden gondolatuk alján. Nem pislákoló hit ez tehát, hanem orkán, amelyben ellenállhatatlan erő van, amely azonban nincsen semilyen egységes cél szolgálatába fogva, amely alszik s amelynek energiái kihasználatlanok. Soréi, akit Mussolini is mesterének ismert el, írja, hogy minden ember lelkében van egy metafizikai tűzhely, amelyet élete folyamán a hamu belep, de a tűz ritkán alszik ki alatta s ha a nagy Ébresztő jön, amely szavával lefűjja a lerakodott hamut a lelkekről, a tűzhely lángja újraéled. Fűzzük hozzá, ha egy nemzet életében hosszabb ideig nem következik el olyan hivatásos nagy államférfiú, aki ezt a feladatot elvégzi, úgy a nemzet az önmagáról való megfeledkezés útjára téved.

A másik alapvető kifogás, amelyet eleve erőtlenné kell termünk, az, hogy a magyar ember jelentését önmagával határoztuk meg, mondván, hogy olyan ember, aki hisz a magyar nemzet örökkévalóságában. Ezzel elsősorban azt állítottuk, hogy a magyar nemzet előbb van meg, mint az őt alkotó egyesek. Eltekintve attól, hogy az örökkévalóságnak ez a hite, amelyről beszélek, legtisztultabb formájában posztulálja a magyar nemzetnek mint eszmének, az ezt hordozó és megvalósító egyeseknek és a közösségnek magának élete előtt való és élete után folytatódó létezését, — pozitivistá lelkületből eredő kételyekre való tekintettel külön is hangsúlyozzuk, hogy itt az „igazi“ magyar emberről van szó. Ennek következtében meghatározásunk így hangzana: az igazi magyar ember hisz nemzete örökkévalóságában. Ezt a megállapítást azzal kell mindjárt kiegészíteni, hogy ez parancsoló hit, amely irányítja vagy kellene hogy irányítsa földi életében hordozóját.

Említsük meg, hogy a nemzet egyetemén belül számosan lesznek olyanok, akik értetlenül állanak minden ilyen, velük szemben megnyilvánuló magatartás-igénnyel szemben, azt nem értik, mert hiányzik belőlük az értékazonosság, vagy hiányzik belőlük az az energia, amely más tendenciával és egyéni érdekek által befogott lelki erőiket felszabadítani s ebben az irányban újjárendezni tudná. Vannak gyávák, akik ösztönösen megérik, hogy ez nem kényelmes hit, mert harcra késztet, finom érzékkel sejtik, hogy ha ennek a hitnek odaadják magukat, észre sem veszik és már kockázatot jelentő harc vonalba fejlődtek, ahol drága életük lesz esetleg a tét. S végül elég számosan vannak magán a nemzeti vagy mondjuk az állami kereten belül is olyanok, akik ebben a hitben provokációt látnak éppúgy, mint minden idegen, akiknek a magyarságról szóló elítélő nyilatkozataiban mindig felfedezhető az a düh, amit ez a hit belőlük kivált. Ez a hit, amely ha nem tudatosan is, de a nemzet minden tagjában él, annak valóban sajátos színezetet ad; az általa meghatározott létérzés különböztet elsősorban meg bennünket Európa minden más nemzetétől s lehet, hogy ezt érezve minősítették sokszor csodálkozva, sokszor gyű-

lölve bennünket ázsiaiaknak, ázsiai puszták emlékét máig őrző, idevévedt nomádoknak.

Ez a hit magától értetődöttségében állami létünk fundamentuma és ennek megtámadottságát hosszú időn keresztül nehezen viselheti el egy nemzet, ha tagjai nem váltak már a fejlődés, helyesebben a történelem folyamán a nemzet öntudatos tagjaivá. A fejlődés dialektikája tudniillik az, hogy ez a magától értetődő hit a történelem folyamán meg-megrendül. A hitet követő kétely szintéziséből származik a kötelezettséget magában foglaló az a hit, amely nemesebb és nagyobb hivatású, mint az előbb említett — s egész nemzeti létünket kísérő örök kétségbeesés és aggodalom felett általa lettünk úrrá. Amidőn a népben vagy a parasztosztályban bízunk, mint a nemzet elpusztíthatatlan örök erőforrásában, nem utolsó sorban az ő nyugodt, kételyek által meg nem tépett, megingathatatlan hitükre akarunk építeni. Primitív népek belepusztulnak abba, ha hitüket megcsúfolják. Erős nemzeteknél a vak életösztön a történelem folyamán minden kétségbeesés legyőzése után gazdagabban, hivatástudattá nemesedik. Kultúra és a közösség életébe való bekapcsolással kell a népet ebben az irányban is ellenálló erejű nemzetté emelni.

Az egyes emberi csoportokat aszerint a szempont szerint is meg lehet különböztetni, hogy milyen mértékű fennállásra számítanak annak tagjai, milyen hosszú idő az, ameddig elképzelésük szerint a csoport fenn fog maradni. Különbséget jelent az is, hogy a csoport fennmaradása, életének tartóssága, hitük szerint tőlük függ-e elsősorban, vagy pedig úgy érzik, hogy a fennmaradás nem kizárólag az ő művük. Bárhogy is legyen azonban, minden csoport életműködésére döntő befolyású, hogy milyen véleménnyel vannak tagjai annak élettartamát illetően. Az élettartamot viszont jelentékenyen befolyásolja tagjainak ez a hite, amelyet elsősorban a közösség állni szolgált érték szeretete, az annak szolgálata iránti hajlandóság határoz meg. Minél magasabbrendű a csoport, annál hosszabb ideig való fennmaradásába hisznek tagjai. Nem az emberiség örökkévalóságában hiszünk azonban, az nem formált egység — a legmagasabb értékű formált emberközösség a nemzet.

Többek által szépen kidolgozott elmélet az, amely szerint magának a hitnek átélésére, a hitélményre, talán minden nemzedéken belül két-három ember alkalmas csupán s a hitbeli zsenialitás éppen olyan ritka, mint a teremtő géniusz más megnyilatkozása. A hitbeli zseni élményeinek átvételére alkalmas, arra képes emberek száma is elég szűkreszabott egy-egy közösségen belül, s a tömegek számára nem marad más, mint e keskenyebb réteg már halkult értékű élményeinek közvetítésével, azok felhasználásával épített szervezet, amely a benne való részvétel által készíti elő és formálja azokat a lelkeket, akik majd többre és a legtöbbre alkalmasak lesznek.

Ez a hit továbbá az a legfontosabb tényező, amely a közösség egyes csoportjait a leghatározottabban elkülöníti egymástól. A parancsoló hit, az öntudatos hit és az öntudatlan hit átszínezi az egész szellemi életet s megteremti minden más szempontú társadalmi réteg-

ződést áttörve, azoknak közösségét, akik hasonló hitélmény által vannak összekapcsolva.

Arról van szó tehát, hogy valamit, amit tudok vagy tudni vélek, érzelmileg átszínezve bizonyossággá teszek, valamit, aminek igazságmagva van, érzelmeim által irányítva, mert lehetőségeket sejték az értékvalósulás irányában, nem bizonyítható elemekkel is egységgé egészítem ki, amely folyamatot a közösségben élés tesz elsősorban könnyűvé és lehetségessé, öntudatlanul minden életnyilvánulás mögött ott van a múltak öröksége, a nevelés és kultúrában való részvétel következtében egy ilyen, először még nem tudatos meggyőződés, amely később a kétségbeesés fázisain keresztül parancsoló hitté változik.

A nemzet örökkévalóságában hinni senki sem Kanttal a kezében tanult s annak, amit mi ezzel a kifejezéssel jelöltünk, egy sajátos, egyénekenként változó színezetű és intenzitású, de alapjában azonos élmény fog megfelelni. A nemzet, — tagjainak meggyőződése és hite szerint nem halhat meg. Ez ismét többfélet jelenthet. Jelenti például azt, hogy nem tudom a nemzet halálát elképzelni, nem akarom elképzelni, mert az egyértelmű volna azzal, hogy gondolatban gyilkosságot követek el. Kitér lehetőleg mindenki az általa szeretett lény halálának elképzelése elől, bár tudja, hogy az be fog következni. Tudom azt s amikor kimondtam, már kétségem támadt, hogy „tudás”-e ez, hogy nemzetem el fog majd egyszer pusztulni; de már nem is hiszem, mert hiszen a lehetősége megvan, hogy éljen a világ végéig. Amit tudok, hiszek, az az, hogy nemzetek és kultúrák elpusztultak e földön látható formájukban. Ez kétségtelen. Kétségtelen továbbá az is, hogy más nemzetek, erősebbek és hatalmasabbak, pusztulását el tudom képzelni. Lehetséges, hogy más nemzetek fiai is hisznek nemzetük örökkévalóságában, erre azonban csak következtethetek, ebben nem vagyok bizonyos. Nem tudok hinni más nemzet öröklétében, éppen úgy, mint ahogy nem hiszek Mohamedben. S tudom, hogy vannak mohamedánok, de nem hiszem, hogy mekkai zarándokok mutatják meg az igaz életre vezető utat a keresztényeknek. A saját nemzetünk örökkévalóságába vetett hit és más nemzetek hasonló hite azonban megfér egymás mellett, nem zavarják egymást. Az, amiben bizonyos vagyok, hogy mi a jelzett értelem szerint ebben a hitben élünk oly erősen, hogy csak kozmikus katasztrófa pusztíthatja el nemzetünket, — vagy önönmagunk. Meghatározásunkat tehát, mert ebben a hitben csak magyar ember élhet s mert a magyar nemzet fennmaradásában hiszünk ilyen módon, így kell megváltoztatni: magyar az, aki a magyar nemzet fennmaradásában hisz, tehát nem egy másikéban. S ezzel a hittel nem lehet két nemzet örökkévalóságában hinni.

Ez az örökkévalóságba vetett hit elsősorban a jövő felé mutat, ami a halhatatlanság szó választását tenné indokolttá. Azonban az kevésbé látszik megfelelőnek, mert hiszen a múltba visszamenőleg is minél távolabbi eredetet keresünk s ez sohasem elégíti ki hitünket. Először — ez a „Honnan” mítosza — igyekeztünk lehető távolról származtatni őseinket, minél távolabb Keletre helyezni el az őshazát. A Volga-vidéke túlközel van, Ázsia belseje már jobban megfelel, mert kevésbé felkutatott földterület; időbe visszamenőleg Árpád őseit

keressük s éber figyelemmel kell vigyázni arra, hogy amikor erre az eredetre emlékezünk, ne már mai kész formájában tételezzük fel a távoli időpontban is a magyar nemzetet. De ilyen módon jutunk el ahhoz, hogy maga az abszolút szellem, a nemzet mint Istennek egy gondolata, nem kizárólag filozófusok konstrukciója, hanem annak gondolati elemei, a közösségek lelki életében, ami egyébként természetes, maradéktalanul adva vannak. Mert nem az egymásután következő nemzedékek végtelennek érzett sora az, ami az örökkévalóság hitét kiváltja. Van egy eszme, amely soha meg nem valósítható és d nem érhető, örök értékek sajátos aránya és egyszerű szép formája, ami a nemzet iránycsillaga, amely felé halad a történelem országútján, amdyhez hasonló értékek élnek lelkében, ott tükröződnék vissza s — ebben az örökideában, ezeknek az azonos és hasonló értékeknek örökkévalóságában hiszünk.

A maradandóság, mint a múlandóság ellentét-párja látszana még megfelelőbbnek ennél az élménynek visszaadására és kifejezésére. Azonban ez azért vetendő d, mert az örökkévalóság csdekvésre készítő normaigényét, valami fátum által lefátyolozott, letompított színben tartalmazza csupán s bár ebben a formájában jellemző is, azonban minden látszat ellenére az „örökkévalóság“ jobban kifejezésre juttatja azt, amit mondani akarunk.

Ez az örökkévalóság hite nem kényelmes hit. — Nem a tartóssági reklámokkal egyértelmű. Sok ideig tart, elpusztíthatatlan, mindezek az attribútumok megilletnek dolgokat, amelyek nem értékek; amennyiben valami érték, annak időben való kiterjedését és hatását az örökkévalóság jellemezheti csupán. A szellem örökkévalóságába vetett ezt a hitet kiegészítheti azután a nagyobb, az ős-hitforrásból táplálkozó meggyőződés a lélek halhatatlanságáról.

Még kiegészítőleg álljon itt a kételyektől szabadulni nem tudók számára Babits fordításában a következő Kant-idézet: „Úgy kell csdedkednünk, mintha lehetséges volna és ha még egész teoretikus fejtegetésünk csupa csalódás volna, akkor sem lehetne csalódás a maxima: tégy meg mindent ezért a nagy célért, mert ez kötelesség.“

MI A MAGYAR NEMZET, mi az, aminek örökkévalóságában hiszek? ez az a kérdés, amdynek eldöntésén fordul meg ez okfejtésben minden. A tudás-szociológiának tanulságai szerint konkrét társadalmi helyzet és kor döntően befolyásolják fogalmaink megalkotását. Sehol sem olyan szembetűnő talán ez, mint a faj, nép, nemzet fogalmakkal kapcsolatban. Az a körülmény, hogy az állam határain belül az azt alkotó nemzeteken kívül élnek-e más népek, vagy a birodalomnak vannak-e az ébredéshez közelálló idegen népességű részei, vagy hogy élnek-e az államot alkotó nemzetnek leszakadt vagy elszakított részei más államokban, továbbá, hogy az önfenntartáson túl van-e hódításra hajtó energia az államot alkotó nemzetben vagy az csak a lét fenntartásához elég — mindezek a tényezők rányomják bélyegüket az egyes nemzetfogalmakra s megnehezítik a lényeg felismerését. Ebből következik, hogy minden egyes nemzeti létet élő közösségnek kötelessége kielemezni azokat a tényezőket, amelyekből a saját maga nemzeteszmenyét kidol-

gozhatja s ha úgy tetszik, a többiek elhanyagolásával, vagy azokat esetleg az összehasonlítás bázisaiul felhasználva, nemzet-fogalommal általánosíthatja. Az semmi esetre sem vezethet célhoz, ha én ezeknek a kész és más történeti politikai helyzetből következő fogalmaknak felhasználásával akarok a magyar nemzet-fogalomhoz eljutni. Feladatunk szempontjából egyébként nem is a nemzet fogalmára van szükségünk, hanem a nemzet-élményre s a nemzet eszméjére. Ezeknek kidolgozása a magyar történelemből és a magyar irodalomból lehetséges, továbbá politikusaink, közíróink megnyilatkozásaiból s a lényeg intuitív megragadásából. Csak ennek van itt fontossága, mert hiszen ebbe vetett hitről lehet szó csupán. A nemzet örökkévalóságában hisz az is, sőt talán elsősorban az, akinek a nemzet „csak“ élményei által átszínezett szemlélete, képzetei, gondolatai vannak — s „fogalma“ nincs.

Ennek a magyar nemzet-eszmének az elemei természetesen azonosak lesznek mások nemzet-eszméivel, — azonban az abban foglalt tényezők értékelési sorrendje, az a fontosság, amelyet egyik vagy másik tényezőhöz fűzünk, egyéni jelleget fog adni a mi nemzet-eszménknek. Már pedig akkor, amikor a magyar nemzet jelentését keressük, tehát azt, hogy milyen lényeges vonások különböztetik meg a többi nemzetektől, erre kell figyelemmel lenni. Ilyen eredmény birtokában adhatunk csak választ arra, hogy melyek azok a lényeges elemek, amelyek normává emelendők, hogy a nemzet létezésének értelme legyen s ez alapon szerkeszthetem meg körültekintően a győzelmet ígérő doktrínát. A múltat visszatekintőleg így láthatom meg, melyek voltak ennek a sajátos stílusnak, belőle folyó lényeges eredményei, amelyek következtében és amelyek által a nemzetnek, illetőleg létezésének értelme volt.

Anélkül természetesen, hogy a következőkben mondottak a végleges vagy azt megközelítő eredmény igényével léphetnének fel, ilyen módon kíséreljük meg a magyar nemzet-eszme tudatosítását az egyes gondolatlemek felsorolásával. — A nemzet az azonos szellemben élő, tradíciót hordozó generációk egymásután következő végtelen sora, amely közösség, mert önérték-tudata, erőérzete, létének veszélyeztettsége tagjait egybekapcsolja; küzdelmi, sors- és hitközösség, amelyben él az ország felett rendelkezés, a hatalmi renddel való azonosság büszke tudata még azokban is, akik annak gyakorlásából ki vannak zárva. De nem azért van és lehetséges a nemzet, mert a nemzedékek hosszú sora azt megteremti, hanem azért következik egymásután nemzedék nemzedéket követve az időben, mert van nemzet, van eszme, amely felé nemzedékek zárt sorokban haladnak, a maga országában örök lényét, Önértékét szabadon kifejtő közösség eszméje felé. (Az egyke vagy a gyermekáldás teljes hiánya nem azért borzasztó, mert a nemzedékek megritkulásával bekövetkezhetik a néphalál, hanem mert a nemzet már meghalt ezekben a családokban és egyesekben, nem hordják a nemzetet magukban, soha nem illetheti meg többé őket a „nemzetes“ cím, — mert nem látják a nemzet értelmét, nincs értelme számukra a létnek, a lét folytatásának, amely előttünk mint nemzeti lét jelenik meg. S mint ahogy az öngyilkosság jobban ráébreszt a múlandóságra, úgy az egyke is épúgy, mint a disszimuláció gyökereiben támadja meg ezt az értékhitet, hogy „van értelme“ a nemzeti létnek.)

S így válik világossá nyelv és irodalom, hagyomány és erkölcs, egyszóval a kultúra jelentősége is. Ennek az eszmének, az eszme által teremtett értékrendnek az élő nemzedékek közötti kifejezője, tudatosítója és propagálója a kultúra, mindennek megőrzője és elkövetkezendő nemzedékeknek átadója. De ezt az eszmét, annak tökéletességét utolérni akaró azonos formáló akarat teremtí az országot és a kultúrát egyaránt, nincsenek ellentétben egymással, kiegészítik és feltételezik egymást.

Ha már most azt kutatjuk, hogy ebben a nemzeti eszmében mi az, ami legalább hangsúlyozottabb voltában más nemzetektől eltérő s így jellemző a magyarságra, úgy a következőkre mutathatunk rá.

A nemzet szabadságáért vívott küzdelmeinek emlékét őrzi, a nemzetélmény s a nemzeti eszme érzelmi telítettsége, az alkotmány értékességébe vetett hittel való kapcsolódása, ami a szabadság mindent megelőző értékprincípiumát képviseli. A nemzet szabad magyarok közössége.

A nemzeti eszmének sajátos színezetet ad az a tény, hogy olyan nemzeti közösséggé, amelynek vezetői a nemzeti balsors élményét állandóan élték a történelem folyamán — s nem volt mind a mai napig a nemzet életében nyomothagyó olyan vezető egyéniségünk, akinek szociális élménye nemzet-élményénél erősebb lett volna. Innen származik a nemzeteszme arisztokratikus jellege, esztétikai színezete s az a vonása, hogy a nép, mint a vezetők gondoskodásának tárgya szerepel benne.

A nemzet eszméje szorosabban függ össze az országgal, mint az állammal. Ezért türelmesebb, közömbösebb, hajlékonyabb az állam területén élő más népekkel szemben. Ezért alkalmas lehet, ha a tartalmában korszerűen gazdagodik, anélkül természetesen, hogy önmaga legsajátabb életelvét feladná, több népet magába foglaló állam vezetésére. Az uralmi igény, az országiás igénye ma is kiérzik belőle.

Sorsközösség jellege is erős. A legszegényebb magyar is magáénak tudja érezni nemzete balsorsát.

S az itt szükségképpen még felmerülő részletkérdések közül ragadjuk ki, csak utalva rájuk, a következőket: hogy ha a népben hiszek, akkor a természet örökkön megújuló erejében s elnyühetetlenségében, — ha a nemzetben, akkor a szellemben, értékben és értékvalósítás lehetőségében és feladatában hiszek, tehát az „emberis-ben; hogy itt látható, milyen lent kell a határt nép és nemzet fogalmi között megvonnunk, mert a közös, átélte anyanyelv maga már a szellemit hordozó gazdag tenger, amelyből minden érték születik s így szükségképpen már bizonyos fokig nemzetet jelent. Mindezeknek részletes kifejtése és bizonyítása sok tanulságot szolgáltatna, mindezt azonban itt mellőzve, mutassunk rá még arra, mint az eddig legjobban elhanyagolt tényre, hogy a nemzetnek a maga értékességébe s örök fennmaradásába vetett hite — fontos és alapvető jellemző vonása. Fűzzük ehhez hozzá azt, hogy ez a hit a nemzeti közösség életességének, aktivitásának, minden irányú tevékenységének és alkotásainak eredményeit kísérő önértékből s a nemzetet alkotó egyesek önértéktudatának, halhatatlansági igényének, a nemzeti

közösség értéktudatával való azonosulása által kiváltott pótolhatatlan egyszerűség tudatából születik.

A NEMZETI KÖZÖSSÉGHEZ, mint értékrendszerhez hittel való tartozásnak két határesetje van. Vannak magyarok, akik beleszületve a magyarságba, azt ajándékképpen kapták, hosszú népi fejlődés eredményeképp, amelyért ép ezért úgy érzik, mintha nem is járna hála és efilenszolgálat, — s vannak olyanok, akik hittel válnak szinte szemünk előtt, meghatározható időben ennék a közösségnek tagjaivá és hittel vállalják a nemzet sorsát, az érte való küzdelmet is.

Az a különös ellenérzés, amit akkor tapasztalunk, amidőn az ilyen idegen származású ember, aki magát maradéktalanul magyarnak érzi, a honfoglaló ősookról őszinte meggyőződéssel, mint saját vérszerinti őseiről beszél, abban leli magyarázatát, hogy a nemzetet mégis valamennyien elsősorban egy emberközösségnek tartjuk s megfelelkezünk arról, hogy története — szellemének története s a szellemősök tényleg az idegen származású magyarok ősei is. De ez egyáltalában nem jelenti azt, mintha ilyen módon könnyűvé lenne a magyarrá válás. Elsősorban itt is ki kell emelnünk azt, hogy épp úgy, mint a hit élménye csak nagyon keveseknek adatik meg a maga őszinteségében s azok, akik a hit palástjába öltözködve járnak előttünk gyakran robusztus és harcra alkalmas lelki termet helyett a maguk önálló életét élni nem tudó, vézna leikecskéket takarnak, — éppúgy a nemzeti hitnek is megvannak a maga farizeusai, vámszedői és bálványimádói. A harcos és kötelező hitet még a nemzedékeken keresztül abban a hitben élt egyes ember is csak egyéni érdemével szerzi meg, — de megvan a lehetősége annak is, hogy ez a hitvallás, ennek a hitnek minden következményével való vállalása egy vérségében idegen származású embernek adatik meg. Az azonban kétségtelen, hogy érdekből nem származhatik ilyen hitvalló magyarság s bár a hit kisebb mértékével rendelkező nemzettagoknak is megvan a maguk értékes funkciója, de vannak olyan hivatások, amelyek nem lehetnék az övéi. Különösen alkalmatlanok arra, amire pedig hajlandóságuk van, hogy a hitvédelemnek szerepét vállalják. Helyesebben magának a szerepnek vállalására alkalmasabbak, mert nekik a magyarság még „szerep“ s mert a szerepet színpadon, görögtűz fényében jobban tudják játszani, hatásuk nagyobbnak látszik, mint azé, aki a szerepet számukra megírja és előírja.

Ennek a hitnek vannak azonban káros megjelenési formái is.

— Forrása lehet annak a tétlen és mozdulatlan tunyaságnak, amely abban bízik, hogy bennünket megóv a sors és ezért kevés az, amit a magunk erejéből elvégeznünk s mint feladatot vállalnunk kell. Érzéketlenné tesz az idő múlása iránt, mert hiszen mi jelentősége lehet napok vagy évek mulasztásának arra nézve, aki az örökkévalóság számára él. Ennek a hitnek állítólagos védelmében, amely csak akkor jelent életet és erőt, hogyha a nemzet igazi, legmélyebb eszméjét szolgálja s nem múló érdekeket, lehet köztetszéstől kísérvé üldözőbe venni a bálványrombolókat és megakadályozni, hogy az arra elhivatottak jelöljék ki újra és újra a korszerű új feladatokat.

Ezt a hitet, amelynek létezését sokan el sem fogják ismerni, mások jelentőségének ilyen beállítását fogják túlzottnak minősítem, akkor tudjuk megérteni valójában, ha azokat a támadásokat vázoljuk fel, amelyek ellene irányulnak. Fontos ez azért is, mert a magyarság létérzését döntően befolyásolja az a körülmény, hogy nincs Európában olyan nemzet, amelynek önérték-hitét egész története folyamán, úgy mint a mienket, belülről is szakadatlanul támadták volna, s ami egészen sajtásággá teszi helyzetünket, az, hogy ez a rombolás és támadás olykor nem is az ellenséges gyűlölet, hanem a fölényes megvetés formájában jelentkezik.

Mi értelme van egy kis államnak, vetette fel már a kérdést Lord Salisbury 1890 körül, annak a véleményének adva kifejezést, hogy a kis államok el fognak tűnni, mert nem lehet funkciójuk a modern korban. Hasonló természetű megnyilatkozásokat kötetlenül lehetne idézni. A kis hatalmak ilyen megítélése, ha nem is jelent önmagában véve veszedelmet, jó ismerni és számolni vele, mint tendenciával. Azt, hogy a nemzetek egyenjogúsága illúzió csupán, élményszerűleg kevés nemzet tudja úgy, mint mi. Ezek az értéktudat ellen irányuló támadások azonban akkor válnak veszedelmessé, amikor ezek a kicsiségi komplexumok belülről találnak hívókra és propagálókra. Kis hatalom vagyunk, mondják, amelynek nem állanak a megfelelő hatalmi tényezők rendelkezésére önnön életének önerejéből való biztosítására; számszerűen kevesen vagyunk, vezető rétegeink kifáradtak;—jaj, szervezni nem tudunk; geográfiaiig túlveszélyes helyzetünk ahhoz, hogy önerőnkől tudnánk helytállani. De illúziók a múlt értékei is, örömmel tépik le a magyar nevet arról, aki vérszerinti származásában valamikor idegen volt és magyarrá válva, munkája a magyar kultúrát gazdagította. Nem a megismerés vágya által hajtva, hanem a leleplezés kárörömével kimutatni intézményeink külföldről való „másolását“, támadni személyeket, akik a magyar élet értékei, nem utolsó eszköze ennek a soha nem szűnő hadjáratnak.

Mit jelent magyarnak lenni? kérdik s ez nem az érdeklődő ember szeretetteljes kérdése, hanem azé, aki értékesebbnek találja önnön-létét. Mi értelme van a magyar létnek? kérdik s ez azt jelenti, hogy nem találják értelmét, mert hiszen nem kérdeznék, ha az magától értetődő volna számukra s ha értéket jelentene, akkor azt felismernék. S a kérdés hangsúlyából még az az aggályuk is kicsendül, hogy nem gátolja-e ez a kisebb értékű létforma magasabb értékek, értsd az „ő érdekeik“ érvényesülését. Hogy ilyen és hasonló kérdésekre választ tudjunk adni, érthető választ, annak első elengedhetetlen előfeltétele az volna, hogy azonos értékrendszeren belül éljünk a kérdezővel. S ez bizony ritkán van így.

Ami a jelen helyzetet e tekintetben minden előzőnél súlyosabbá teszi, az a körülmény, hogy ma már a tömegek hitének megingatása végső célja ezeknek a támadásoknak. Az ezekkel a kérdésekkel egyáltalában nem foglalkozó, mindennapi munkáját végző embert zavarják meg nyugalmaiban azzal a kérdéssel, hogy „mi értelme van“ ennek a magyar életnek. S olyan kérdésekre, amelyekre válaszolni nehéz vagy lehetetlen, kell feleletet adniok olyanoknak, akiknek a

nyugodt hit lenne feladatuk és az a készség, hogy adott pillanatban a mindennapi eredményes munkában rejlő legjózanabb hitvédelmen túl életüket is kockára tegyék azért.

Ismét jellemzővé teszi helyzetünket az, hogy ez a támadás sok ponton folyik. Elsősorban a felvidéki és erdélyi magyarságra kell gondolnunk, akikkel szemben az iskolakényszertől kezdve a belső propaganda legkönyörtelenebb módszerein keresztül mindent elkövetnek, hogy a magyarságba vetett hitüket megingassák. Másfelől a disszimiláns hajlandóságú belső kritika is hasonló munkát végez, bár hasznot is hajt azáltal, hogy ezt a problémát állandóan ébren tartja és mert rajtuk gyakoroljuk magunkat. Feladatot is végeznek talán azzal, hogy elrothasztják a nemzet lelkén belül mindazt, ami rothasztható. A módszer többféle, amelyet e téren követnek, megbűvhatnak a bálványrombolók sorai között s takarhatják magukat a reformlelkület lobogójával.

A védekezés csak az építő munka lehet. Minél gazdagabb egy élet, annál nehezebben válik más eszközévé. Egyetlen út a nemzeti közösség minden tagját ellenállóvá tenni, erővel felruházni itthon és megszállott területen egyaránt. Ennek legfőbb eszköze, élő és ható új értékrend kialakítása, amely választ ad minden új kérdésre és új értelmet ad minden régi magyar igének, azaz a cselekvés olyan normáit tartalmazza, amely irányt szab minden magyarnak itthon és a határokon túl. S amilyen mértékben fontos, hogy ne legyenek idegen isteneink, ép olyan mértékben az is, hogy ne váljunk bálványimádókká. A védelmet, az elhárítás munkáját a csúcson levőknek kell vállalniok, azoknak, akik ezt a problémát látva látják. Akkor, amikor ilyen kérdések merülnek fel, ha átmenetileg is, egy nemzet életében, akkor az egész szellemi életnek éreznie kell, hogy ez a feladat minden mást megelőz, de tudnia kell azt is, hogy azokat nem intézi el. Bármilyen legyen egyesek lekicsinyülő véleménye a magyar tudomány és irodalom önálló eredményeinek értékéről, — az kétségtelen, hogy ezek a kérdések készen találják az írástudókat a maguk őrhelyein. A történettudomány igyekszik elvégezni e téren a maga feladatát s a magyar költő s a magyar író sohasem feledkezett meg erről.

Minden jó igyekezete hatástalan marad azonban ezeknek a hitvédőknek, ha a szociális és politikai viszonyok nem teremtik meg munkájuk hatályosságának előfeltételeit. Az idegenben nagyobb munkabért kapó dolgozó csak akkor őrzi meg a magyarságba vetett hitét, ha adott körülményeink között az összes nemzeti szempontok tekintetbevételével nyújtható legteljesebb ellenszolgáltatását megkapja munkájának s másfelől tagjául fogadja egy olyan szellemi közösség, amelynek legfőbb értéke az ő értéke is, amelyért hajlandó áldozatot hozni. Az összehasonlítás következtében előnytelen külső tényeket a belső értékélmény paralizálhatja csupán.

Az önértéktudat ellen irányuló támadások azonban ennek a kérdésnek csak egyik és pedig jelentéktelen részét alkotják. Mert hiszen a magyar lét jelentését és értelmét illetőleg kérdést intéz az előző nemzedékhez minden újonnan érkező s igyekszik a maga részéről új választ adni a régi problémákra. Másfelől és ez az a forrás, amelyből mindig

leggazdagabban buzgott az e kérdések iránti érdeklődés, nemzeti balsorsunk állandóan arra készítetett, hogy ezeken a kérdéseken keresztül keressük azt a megnyugvást, amit az élet zavartalansága nem biztosított. Mit jelent magyarnak lenni, kérdezzük, azaz milyen a magyar ember, milyen testi, lelki tulajdonságokkal rendelkezik, milyen jellemvonásai vannak, amelyek más nemzet fiaitól megkülönböztetik, mik a hibái és mik az erényei; milyen célokat követ, milyen eszmék szolgálatában áll, mi a földi programja? De azt is kérdezzük, mi a jelentősége, értelme, milyen értéket szolgál, milyen értéket jelent létével és létének eredményeivel együtt? Mi a magyar nemzet legbelsőbb lényeges megkülönböztető vonása más nemzetekkel szemben s mi létének értelme, azaz a múltra vonatkozólag mi a magyar történet értelme s mi az a jövőre vonatkozólag, azaz mi a hivatása? Ezekkel a kérdésekkel nagy érdeklődéssel kísért külön-külön tudományos diszciplínák foglalkoznak, gondoskodni kell arról, hogy azok eredményei éppen a támadásokra való tekintettel a megfelelő formában közkinccsé váljanak. A hivatástudatnak is nagy jelentősége van ebben a tekintetben, mert hatályos eszköz minden olyan törekvés ellen, amely a nemzetet eszközzé akarja süllyeszteni.

Ha a nemzet örökkévalóságában hiszek, akkor a nemzet rendeltetése csak örök eszme és örök érték szolgálata lehet. Lehet történeti konkrét feladatunk az, hogy a dunavölgyi népeknek egy magasabb eszme iránti lojalitás jegyében közös szervezetet teremtünk és ebben a vezetést magunkhoz ragadjuk. Ilyen konkrét történeti feladatok azonban nem meríthetik ki a hivatás tartalmát. Hiszen ez azt is jelentené, hogy a hivatás betöltésével az illető nemzetnek földi rendeltetése befejeződött, vagy várnia kell, amíg évszázadok múlva ismét hivatása lesz. Európával szemben mai formájában semminemű hivatást nem érzünk, nem érezhetünk, mert nem jelenti valamilyen magasabb eszme testté válását. Majd ha igazságával fog meggyőzni és felemelni bennünket 'és nem nyers hatalmával földre tiporva, legyűrve tartani, akkor felmerülhet valamilyen kötelezettség vele szemben, azonban mindig csak mint egy norma megszemélyesítőjével szemben. Hivatást önmagunkkal szemben érzünk csupán s ha a nekünk parancsoló eszmények követése közben életművünk olyan, hogy annak jelentősége, értéke Tan Európa többi nemzetei számára is, annak nagyon tudunk örülni. De nem áldozhatjuk fel önnön-értékeinket azért, hogy „hasznos“ tényező legyünk az európai népek háztartásában. Európa nem adott és nem adhat nekünk értelmet, ami értelme, értéke van a magyar életnek, az csak saját erőnkől lehet,—az alkotás, a magasabb értékek szolgálata által. Ez egyáltalán nem jelent szűk látókörű elzárkózást más nemzetekkel szemben: egyiktől tanulunk dolgozni, másiktól államot alkotni, a harmadiktól embernek lenni, de ezek a megtanult dolgok, ismeretek, élő és ható szellemi tényezőkké csak akkor lesznek, ha magunkévá hasonítottuk, újraéltük őket, magyar értelmet adtunk az európai igéknek.

Az a meghatározás, amely a nemzetet tette központi jelentőségűvé, nyilvánvalóan irányt szab abban az irányban, amelyben a hivatást keresnünk lehet és kell. Ha azt mondom, hogy magyar az, aki nem-

zete örökkévalóságában hisz, akkor hivatása nyilvánvalóan a legjobb nemzet, még pedig a magyar ember számára legjobb nemzet megalkotása lesz, ami azt jelenti, hogy „nemzet“ akar maradni, a nemzet legfőbb szempontja szerint rendezzi az összes többi értékeket egységes renddé, amelyben benne van minden érték, ami más nemzeteknél — csak más sorrendben és más arányokban, hit, művészet, tudomány egyaránt a legjobb és legszebb nemzetet alkotni-akarás vágyától átszínezi. S amikor Dac, Gond és Hit kovácsolta lélekkel ennek a hivatásának él, akkor valóban örök eszméket szolgál. Akkor, amikor az országépítést, a rendteremtést, a közösség formájának megóvását hivatásának érzi, örök értékeket szolgál, mert kiirthatatlan az emberiségben az a törekvés, amely a kialakult formákat széttöri és a formátlan káosz Ősölébe dönti. Tudatában van önnön-értékének és misem csábíthatja másokkal való összehasonlítgatásra. Önnön-értékének óvása közben a lét minden kockázatát vállalja s ilyen módon az önmagához való hűség eszményeit szolgálja, mert megvan a törekvés az emberben ahhoz, hogy hűtlenné váljon lényéhez, — a tiszta elhomályosul, az eredeti jelentés korcs lesz, az egyszeri szín, egyszer való érték a nagy szürkéségbe olvad. S akkor, amikor e két eszmét igyekszik megközelíteni, az önérték fejlesztését, megbecsülését és óvását egyfelől, másfelől annak a közösségnek megteremtését, amely ennek előfeltétele, akkor egyben a szabadság eszméjét is szolgálja, amely a teljessé fejlődő, a személyiséggé gazdagodó ember elengedhetetlen és legelső életfeltétele.

S úgy érezzük, hogy van értelme a magyar létnek, mert bár döntő csatát nem nyertünk, de élünk, újra és újra hittel páncélozzuk magunkat a jövő küzdelemre. Ez mindenkor példa lehet kis és nagy nemzetek előtt egyaránt, mindig készen várni a nagy feladatot. Az örök emberinek talán mi fogjuk az idők folyamán legtökéletesebb megoldását adni.

A magyar lét értelmének ilyen módon való felvetése csak önmagunk előtt bír jelentőséggel. Ha mások, más nemzetek a felelősségrevonás és lekicsinylés hangján a saját maguk érdemeit mutogatva intéznek kérdést hozzánk, arra nincs válaszunk. Hogyan tartozna felelőséggel annak, aki apját szeretni nem tudta, az, aki testvéreiről feledkezett meg? Az értékvalósítás ellenőrzése egyik állam részéről a másik irányában a nemzetközi életnek centrális problémája, azonban mindig csak részértékre irányulhat s magának a létnek egészére soha.

Eljő az az idő is, amidőn arra választ kell majd adnunk. Ha azonban önmagunkhoz híven azt a közösséget, amely önértékünk ápolását lehetővé tette, szabadságában megóvni igyekeztünk, akkor a küzdelem eredményessége nem jöhet számításba. Akkor majd az idők végeztével, amidőn az összes nemzetekkel egy sorban megítéltetésre megjelenünk, midőn minden nemzet sorsa betelt, midőn Hölderlin szavaival élve, minden, ami el volt választva újra egyesül: „így rendeltetett“, e két szóban fogja a magyar nemzet a maga jelenlétét összefoglalni a legfőbb és egyetlen igaz bíró előtt.

A NYELVI ASSZIMILÁCIÓ

KORUNK EGYIK LEGDIVATOSABB és legtöbbet hangoztatott problémája az asszimiláció kérdése. Sajnos nem mondhatnánk, hogy nagyközönség és publicisztika túl nagy óvatosságot tanúsítana e kérdés tárgyalásában. Mutatja a felületességet már maga az a könnyedség is, amellyel magát az asszimiláció szót használjuk: szinte kivétel nélkül így, pusztán, jelző és megszorítás nélkül, minden fogalmi megszűkítés, vagy körülhatárolás elhagyásával. Pedig az asszimiláció sokféle lehet: milyenségére nézve természetes, vagy mesterséges, tudatos (önkéntes) vagy tudattalan, irányára nézve faji (vérségi, biológiai), vallási, társadalmi, nyelvi, nemzeti s mindenek között mint legbonyolultabb és talán mindörökre kifürkészhetetlen: a népiségi asszimiláció.

Az asszimiláció legszélesebb formája, a népiségi asszimiláció, egy egyének, vagy egy társadalmi közösségnek egy másik idegen népiséghez való tökéletes áthasonulása, annyira komplikált jelenség, a testi és szellemi összetevők olyan sokaságának összefonódottságával jár együtt, hogy annak pontos megfigyelése, törvényeinek megállapítása mai ismereteinket messze meghaladja s az emberi ész számára talán Örökre megfejthetetlen marad. Hiszen a népiség maga, statikus állapotában is olyan összetett valami, hogy leírása, meghatározása szinte lehetetlen (pl. mi a magyarságnak vagy németységnek, mint népiségnek a lényege, melyek állandó szellemi s esetleg testi vonásai, mik az egyénben a népi s mik az átöröklés, nevelés és környezet által nyert egyéni vonások?). A népiség szinte kibogozhatatlan rejtély, mert benne nem csupán biológiai, feji, hanem lemérhetetlen és az exakt vizsgálat alól elvont szellemi, lelki összetevők is nagy számban szerepelnek. Ha a népiség a maga statikus állapotában is ilyen komplikált jelenség, mennyivel inkább annak kell lennie a változás, a dinamizmus állapotában, tehát abban, amelyet asszimilációs folyamatnak szoktunk nevezni. Konkrét esetben: hogy hogyan lesz egy szlovákból magyar, hogy milyen szellemi (esetleg testi) elváltozásokon kell keresztülmennie, hogy mikor ér véget az áthasonulás folyamata, hogy egyáltalán lehetséges-e a teljes, 100%-os áthasonulás, az első, vagy egy X-ik generációban, mind e kérdésekre vonatkozólag ma még jóformán a sötétben tapogatózunk. Szinte a végtelenbe nő azonban a probléma beláthatatlansága, ha az egyén asszimilációja helyett tömegek, egész népdarabok asszimilációjáról van szó. Valamivel

közelebb járunk a realitásokhoz, ha a népiségi asszimiláció helyett az asszimilációnak valamelyik másik, a megfigyelés számára inkább hozzáférhető ágát kíséreljük meg vizsgálat alá vonni. Így sokkal konkrétebben foglalkozhatunk az asszimiláció kérdésével anthropológiai téren és ugyancsak érdekes és politikailag is hasznosítható megfigyeléseket tehetünk a tisztán nyelvi asszimiláció terén, bár törvények és szabályok megállapításától még itt is messze vagyunk.¹

Az alábbiakban — elsősorban H. Harmsen egyik cikkének² ösztönzése alatt — megkíséreljük némileg összefoglalni, rendszerezni és példákkal illusztrálni azt a sok részletmegfigyelést, amelyet idegen és magyar kutatók a nyelvi asszimilációra vonatkozólag tettek.

Melyek tehát a nyelvi asszimiláció szempontjából fontos tényezők egy népcsoportnál? Elsősorban is az illető nép szociológiai struktúrája. Itt az első kérdés a település létrejöttének módja. Az asszimiláció szempontjából egyáltalán nem közömbös, hogy valamely népcsoport jelen lakóhelyén Óslakos-e, vagy települő. Az óslakos népcsoportok (Teleki Pál elnevezésével élve: tradicionális kisebbségek) mint nálunk a tótok, rutének, külföldön a baszkok, katalánok, nagy tömegükben alig mutatnak hajlandóságot egy fölébük, vagy melléjük települő néphe való nyelvi áthasonulásra.³

Ebben a jelenségben alighanem szerepe van az évszázados együtt-lakásnak, az ily népcsoport rendszerint tekintélyesebb számának s egyéb esetleges körülményeknek (az újonnan jött néphez viszonyítva erősebb kulturális nivőkülönbség, elűtő vallás stb.). Jóval hajlamosabbak a beolvadásra az önkéntes kisebbségek, amelyek maguktól vándorolnak be egy idegen országba, bár a szászok példája azt mutatja, hogy megfelelő tudatos elzárkózás mellett egy aránylag kisebb számú népcsoport is megőrizheti anyanyelvét és nemzeti lélekállományát hosszú időn keresztül, nagy vonzóereju szomszédnép mellett is, mint aminő a magyar államnép volt. Különösen erős ellenállóképességet mutatnak nagy tömegben bevándorló vallási menekültek az esetben, ha vallásuk erősen elűt a vendéglátó ország népességétől, mint nálunk a Csarnojevics Arzen pátriárka vezetése alatt bejött szerbeké, kik egyházuk autonómiájának védelme alatt saját külön életüket élték. Külföldi például viszont az Európa keletén élő zsidók szolgálhatnak.

¹ Külön is hangsúlyozni szeretnénk, ami eszme-futtatásunkból már eddig is kiláglott, hogy mi a népiséget nem azonosítjuk a nyelvvel. Magyar, német, skót népiségű szerintünk nem az, aki magyarul, németül, vagy angolul (!) beszél, hanem akinek lelki struktúrája, szellemisége tipikusan magyar, német vagy skót. A lelki struktúra és a nyelv igen sok, talán a legtöbb esetben összeesik, de pozitív és negatív irányban egyaránt vannak inkongruenciák. Tipikusan magyar népiségű lehet az is, aki még vagy nem, vagy már nem tud jól magyarul. A „nép“-et a következőképp definiálnám: „a nép egy bizonyos — homogén vagy nem homogén — vérségi köteléken alapuló olyan egylényegű társadalmi közösség, melyben az általa lakott táj természeti adottságai, a tradíciók ereje (esetleg saját államiság), a vallás- és legtöbb esetben a közös nyelv és kultúra egységes szellemi habitust fejlesztettek ki“. Ezek szerint a nyelv csak egy—nem is mindig szükséges — eleme a népiségnek, a népiségi asszimiláció sem azonos tehát a nyelvi asszimilációval, bár többnyire határozott lépés az előbbi felé.

² „Volksbiologische Entfaltungsgesetze“ a „Bevölkerungsfragen. Bericht des Internationalen Kongresses für Bevölkerungswissenschaft 1935. München, 1936. Lehmanns Verl.“ c. kötetben.

³ Más kérdés, hogy népiségben, életformában valószínűleg erős közeledés jön létre mindkét oldalról.

Nem ilyen ellenállóképesek a gazdasági település céljából bevándorló népcsoportok, már csak azért sem, mert ezek rendszerint idegen nyelvű többségi nép közé telepednek, a dolog természete szerint a környező néppel élénk gazdasági és kulturális érintkezésbe kerülnek s még akkor is könnyebben felveszik a környező nép nyelvét, ha nem egyedenként, elszigetelve, hanem nagyobb csoportokban laknak. Az asszimiláció ezen esetére a régi és új Magyarországnak majd minden vidékén tömegesen, találhatunk példákat, természetesen nem csak olyanokat, ahol a magyarság volt a beolvasztó fél. A felvidéki német települések jó részét például a tótság, egyes bácskai francia telepéseket a németség szívott fel maradéktalanul. A tömegasszimiláció szempontjából általában nem számbajövők a politikai menekültek, a bűntények miatt menekülők, valamint a deportáltak, kényszertelepítettek.

A település keletkezésének módja bizonyos fokig már meghatározza a település zárt vagy laza jellegét. Ha egy település zárt, azaz ha a népcsoport társas életmegnyilvánulásainak egy nagyobb körére vonatkozólag sajátos és őt elkülönítő formákat alakít ki, külső hatásokkal szembeni ellenállása felfokozódik, még pedig annál nagyobbra, minél nagyobb a lelki és társadalmi zártságot elért tömeg. A zártság klasszikus példáját az erdélyi szászok szolgáltatták, kik évszázadokon keresztül úgy éltek Magyarországon, magyarok és románok természetes túlerejének állandó nyomása alatt, privilégiumaikba, nyelvükbe, egyházukba és társadalmi szervezeteikbe beburkolózva.

Egy nép települési, lelki és társadalmi zártságát leginkább a modern forgalom — civilizáció, az út, vasút, autó, telefon, rádió — fenyegeti szétvetéssel. A környezetnek ez a behatolása persze a fenyegetett népcsoport egyes társadalmi rétegeit különböző mértékben kapja el. Legkevésbé mozdíthatók meg, legkonzervatívabbak, öröklött életformáikat s így nyelvüket is legnehezebben vetik le a parasztnak, akik kis birtokukkal többé-kevésbé autark életet élnek s érintkezésük az asszimilációt okozható külvilággal aránylag a legkisebb. Egy önvédelemben álló népcsoport számára igen fontos tehát, hogy megfelelő tömegű kisbirtokos parasztság képezze az ellenállás szilárd alapját. A nagybirtok ilyen nemzetpolitikai szempontból nem töltheti be azt a szerepet, mint a kisbirtok, sőt esetleg közvetett úton a nemzeti védelemre hátrányos is lehet, mert kisbirtokok képződését megakadályozván, egykére vezethet. A parasztsághoz képest könnyebb asszimilációs tárgy a városi elem, mely az idegen hatásoknak sokkal erősebben van kitéve. A magasabb kultúra s az ebből logikusan folyó nemzeti tudatosság korántsem biztos védelem az idegen asszimiláció ellen. Sőt! Sok esetben éppen a magasabb kultúrfok kelti fel ezekben a rétegekben a még magasabb idegen kultúra iránti vágyat, a kívánczóságot előkelőbb, „úrabb“ életforma felvétele után. Az ú. n. „társadalmi terror“, a környező nép magasabb társadalmi rétegeinek csendes érintkezési bojkottja a másnyelvűek ellen is rendszerint ezekre a városi rétegekre, főleg az ú. n. intelligenciára szokott „megszelídítő“ és beolvasztó hatást gyakorolni. Ugyancsak itt gyakoribb az opportunizmusból, személyes gazdasági előnyök biztosítására irányuló törekvésből történő nyelvcsere is, különösen, ha a fölfelé

törekvő olyan népiségből származik, mely kis számánál vagy elmaradottságánál fogva nem látszik elég szilárd anyagi alapot biztosítani egy nagybbszabású karrier elérésére. Mindezek a tényezők egyenként vagy többesben oda vezethetnek, hogy egy-egy népcsoportnak teljesen hiányoznak a magasabb osztályai, mert a magasabbra emelkedők automatikusan felveszik a többségi nép nyelvét.¹ így volt ez a régi Magyarországon a magyar nyelvvel, főleg a ruténeknél, sváboknál, a tótoknál, a német és magyar nyelvvel a zsidóknál.

Általában a társadalmi egyenlőség erős asszimilációs tényező. Az egy társadalmi osztályhoz való tartozás huzamos együttélés esetén különböző nyelvű, de azonos érdekeltsgű és műveltségű osztályok között érdekazonosságot teremt, közeledést hoz létre s ugyanekkor eltávolodást idézhet elő az egy nyelvet beszélők különböző osztályai között. Viszont két különböző nyelvű nép között a társadalmi különbség akkor is gátolhatja az áthasonulást, ha ez a társadalmi egyenlőtlenség inkább csak elméleti értékű. Mikó Imre figyelmeztet arra a jelenségre, hogy egyes erdélyi területeken vegyesen élő, román és magyar földművesek közt főleg az akadályozza az asszimilációt, hogy a magyarok többnyire nemes utódok, míg a románok egykori jobbágyok leszármazottai s így elsősorban rang- és osztálykülönbséget látnak egymás között. Az ilyen érzelmi szempontok a különböző nyelvű népek városi népességénél, elsősorban a proletariátusnál, a közös szegénységben már elhalványulnak és a taszítóerők hátrányára már érvényesülnek azok a vonzóerők, melyekről fentebb beszéltünk. Mindazonáltal a népcsoport életében a városi elemeknek igen fontos hivatásuk van; a „városi. -nak nevezhető tulajdonságok (nagyobb mozgékonyosság, magasabb kultúrnívó, nagyobb érintkezési, tárgyalási ügyesség) igen fontos szerepet juttatnak a városi elemnek a kisebbségek életében. Általában megállapíthatjuk, hogy egy népcsoport társadalmi felépítettsége annál szerencsésebb, gazdasági és politikai súlya annál nagyobb s így önvédelmi lehetőségei is annál kecsegtetőbbek, minél teljesebb, minden osztályt magába foglaló és minél harmonikusabb megoszlású a társadalma. A régi Magyarországon a társadalmi teljességet leginkább a szászok közelítették meg, nem volt rossz a helyzete e szempontból a románoknak sem, míg a hiányos társadalom tipikus példáját a rutének és a svábok szolgáltatták, akiknél önálló „népi“ intelligencia nem tudott kifejlődni.

A népcsoport társadalmának teljessége azért is nagyfontosságú, mert megfelelő szolidaritás esetén hathatósan elő tudja mozdítani egész népcsoport gazdasági prosperitását. Hangsúlyozottan ki kell emelnünk az asszimilációs veszély szempontjából egy népcsoport gazdag vagy szegény voltának fontosságát. Ha a népcsoport általánosságban biztosítani tudja fiainak tisztességes megélhetését, egyrészt megmenekül attól a veszedelemtől, hogy a falusi nincstelenek a váro-

¹ Azt a jelenséget, hogy főleg városi elemek a régi nyelvet megtartják ugyan, de szellemiségben eredeti népiségüktől eltávolodva, annak szellemi egységfrontját megbontják (internacionalizmus, a saját népiség lebecsülése stb.) szintén fel kell jegeznünk, mint a nyelvi asszimilációt közvetett úton elősegítő tényezőt.

² „Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés.“ Cluj-Kolozsvár, 1932. Az Erdélyi Fiatalok kiadása c. művében.

sokba tódulva elproletarizálódnak és kiszakadjanak a népi községekből, másrészt sok anyagi és társadalmi csábítástól meg tudja kímélni képzett fiait. De a kisebbségnek, mint kulturális kollektívumnak is óriási előnye a vagyonság. Hazai románjaink, szerbjeink, szászaink például hatalmas autonóm iskolahálózatukat óriási egyházi vagyonaikból tartották fenn. A népcsoport gazdasági jóléte nagyon fontos követelmény: az asszimilálni akaró többségi nép, illetve államhatalom s ezért iparkodik elsősorban az idegennyelvű népcsoportok gazdasági erejét aláásni (földreform, bányák, üzemek, bankok államosítása, részvénytársaságok, vállalatok igazgatósági tagságainak többségi nemzetbeliekkel való betöltése, állami megrendeléseknél mellőzés, az árak alacsonyabb megállapítása azok termelvényeinek átvételénél, a munkanélküliség elleni lanyhább küzdelem a másnyelvű területeken, az adók aránytalan magas kivetése és hasonlók). A fenyegetett népcsoport ezzel szemben csak az önvédelem fegyveréhez nyúlhat, melynek eszközei: a társadalmi szolidaritás tudatosítása, szövetkezeti mozgalom kiépítése stb. Aránylag kevés az olyan népcsoport, amelynek anyaországa gazdaságilag segítségére tud sietni a fenyegetett kisebbségnek. Ennek előfeltétele persze az anyaország olyan külpolitikai súlya, hogy az asszimiláns államhatalom kénytelen legyen elnézni ezt a segítségnyújtást. (Ennek a feltételnek ma a praktikumban az érdekelt európai országok közül jóformán egyedül Németország tud megfelelni.)

Az eddig elsorolt társadalmi tényezőkön felül igen fontosak az asszimiláció szempontjából a veszedelemben forgó népcsoport társadalombiológiai tendenciái, egyszerűbben szólván: a kisebbség egészsége. Természetes, hogy minél nagyobb számú és testileg is minél intaktabb egy népcsoport, ellenállóképessége minden irányban annál nagyobb. Ezért fokozott figyelmet kell szentelni a tömegbetegségeknek (tüdővész, nemi bajok) s főleg a végzetes pusztulást hozható egykének. Ugyancsak harcolni kell az elkorcsosodás ellen, különösen ott, ahol különböző okok miatt divatba jönnek a rokonok közt történő, vagy a kizárólag saját faluból való házasságok. Míg e jelenségek csak közvetve lehetnek előmozdítói a nyelvi beolvadásnak — az ellenállóképesség aláásával —, a vegyes házasságok sok esetben már közvetlenül is megindítói az asszimilációs folyamatnak. Ha az apa idegen népiségű, a házasságból származó gyermekek (esetleg az anyák is) a kisebbség számára szinte elveszettek tekinthetők.

A nyelvi asszimiláció szempontjából a szociológiai struktúra mellett másik főtényező a népcsoport fekvése. A népcsoport helyzete sokkal védettebb, ha az a határon, az anyanéppel összefüggően telepedett, kiváltkép, ha az anyanép nagyszámú és a határontúli népcsoporthoz erős érzelmi szálak kötik. Még előnyösebbé válik e helyzet, ha e település nem hosszan elnyúló, hanem tömör tömb, lehetőleg egy természetes kulturális és politikai gócponttal. (Természetesen a legideálisabb az a helyzet, ha az ily módon telepedett népcsoportot az államalkotó, tehát elsősorban asszimilációveszélyes néptől még egy harmadik, idegen sáv is elválasztja.) Jóval fenyegetettebbek az idegen nyelvű területre beugró félszigetek, amelyeket az idegen ten-

ger árja rendszerint mind vékonyabbra mos, hogy végre eltüntessen. Az ilyen félsziget levágására igen alkalmas módszer a félsziget nyakán egy vékony idegen sáv telepítése, miáltal a félsziget szigetté válik. A szigetek sorsa nagy általánosságban nem kétséges: minden oldalról egyfajta idegen néptől körülzárt sziget — megközelítően egyenlő kultúrfok mellett — biztos asszimilációra van ítélve, csak a tempó, melyben e természetes folyamat végbemegy, függ különböző tényezőktől. Nagyjelentőségű a fekvés szempontjából az is, hogy a népcsoport települési területe népiség szempontjából mennyire zárt, azaz mennyire nyomultak bele idegennyelvű elemek. A felvidéki magyarságnak pl. ma még egyvégtében a határ mentén futó széles sávja három helyen elvékonyodik. A cseh államhatalom telepítéssel és iskolapolitikával — sajnos, szinte máris teljes eredménnyel — azon fáradozik, hogy e három helyen a tót elemet lehozza a politikai határig, miáltal az egységes magyar nyelvterület három összefüggéstelen darabra fog szakadni s egy tömb helyett három részlettömbbé fog szétesni s ezáltal organizálása és védelme sokszorosán megnehezül. E példa is mutatja, hogy a népcsoport geopolitikai helyzete — hasonlóan társadalmi struktúrájához — nem állandó és végleges, hanem folytonos változásoknak van kitéve, azt telepítés, kivándorlás, szaporodás, városba tódulás gyökeresen megváltoztathatják. Mindé változások pedig szükségszerűen visszahatnak magára a népcsoportra: összetartására, szervezettségére, erejére, izolálódására, partikuláris érdekek keletkezésére stb.¹

A társadalmi struktúra és a földrajzi fekvés mellett a harmadik fontos tényezőcsoport a nyelvi asszimiláció szempontjából a népkisebbségnek az államhoz való viszonya. Már eddigi fejtegetésünk több helyéből kitűnt, hogy az államhatalom lényeges mértékben befolyásolhatja az asszimilációt. Történhetik ez tisztán passzív módon, anélkül, hogy az állam cselekvőleg beleavatkoznék az illető népcsoport életébe. Magának az államnak pusztá sorsa, külpolitikája, háborúi, csatavesztései, presztízsnyerése vagy vesztesége vonzó vagy taszító hatást gyakorol másnyelvű lakosaira is. A magyar történelem egy-egy fényes periódusa önkéntes tömegasszimilációt eredményezett; így az 1840-es évek nagy nemzeti mozgalmai, vagy a 67-es kiegyezést követő hatalmas fellendülés az idegen nyelvű polgárok tömegeit bírta önkéntes és tudatos asszimilációra. Asszimilációs diszpozíciót teremt egy kisebbségben az is, ha vendégállama és anyaországa közt hosszú időn keresztül baráti a viszony (németiség a történeti Magyarországon), ellenkezőt a viszony kiéleződése, vagy pláne fajrokonok leigázása. Asszimilációs hajlandóságot ébreszt a központi hatalom történeti folytonossága — s ami ezzel egyet jelent: — az idegennyelvű népcsoport történeti öntudatának hiánya is. Az állam azonban ezen túlmenően pozitív vagy negatív irányban is beleavatkozhatik, még pedig gyökeresen, egy idegennyelvű népcsoport életébe. Pozitíve úgy,

¹ Legnagyobb az asszimiláció veszélye természetesen az ú. n. kevert vidéken, különösen ott, ahol a keveredés biológiailag is folyik. (Érdekes dolog, hogy vannak oly kevert vidékek, ahol idegen népelemek együttélése csak külsőleges: Erdélyben pl. a szász területen szászok és románok nem házasodnak össze. Ezzel szemben pl. a keleti tótságban magyarok és tótok közt gyakori az összeházasodás.)

hogy annak közjogi védeltséget biztosít. Ilyeneket adott nagyszámmal a magyarság középkori kisebbségeinek,¹ privilégiumok alakjában, ilyet kaptak kulturális téren a 67-es kiegyezés után az idegennyelvű egyházak. Ilyenek az újabb békeszerződésekben nagyobb számmal létesített területi autonómiák, amikor is egy idegen népiségű terület egy vendégállamon belül saját területén teljes vagy nagyfokú önkormányzatot kap és ilyen az észtsországi híres kultúraautonómia, hol a német és zsidó kisebbség összes kulturális ügyeit (iskolaügy, tanítók alkalmazása, színház, könyvtárügy, testnevelés) saját maga intézi az állam minden beleavatkozása nélkül.

Az államok jóval nagyobb száma azonban inkább ellenkező irányban avatkozik be a kisebbségek életébe, gazdasági- és kultúrpolitikájával igyekeztvén odahatni, hogy azokat az asszimilációra bírja. Fentebb már rámutattunk egy pár gazdaságpolitikai fegyverre, melyeket az államok a modern asszimilációs harcban alkalmazni szoktak. A gazdaságpolitikai eszközökkel vetekednek az asszimilációs harcban az állam kultúrpolitikai fegyverei (cenzúra, színjátszás megnehezítése, kulturális szervezkedés meggátolása, szellemi határzár az anyaország felé s egy sereg hasonló, de legelsősorban az iskolapolitika: államnyelvű iskolába kényszerítés vagy csalogatás, nemzetiségi elközömbösítési kísérletek, többségi nemzetiségű tanítók, tanárok alkalmazása a kisebbségi iskolákban, megfelelő tanterv és taneszközök és így tovább).

Meg kell azonban állapítanunk, hogy bármily hathatós eszközökkel nyúlhat is bele az állam másnyelvű népcsoportjai életébe, lehetetlenre ő sem képes; az asszimilációt legfeljebb meggyorsíthatja, de kikényszeríteni nem tudja. Az angoloknak az írekkel, a poroszoknak a lengyelekkel, az oroszoknak egy csomó nemzetiséggel folytatott irtó — végeredményben igen mérsékelt sikerrel járó — háborúja azt látszik bizonyítani, hogy egy népet erőszakkal beolvasztani lehetetlen. Az asszimiláció természetes folyamat, melyet lehet mesterséges módokon gyorsítani és előmozdítani, de az erőszakos eszközök használata igen kétélű fegyver. A hangos asszimilációs lárma s terror feltétlenül a veszélyeztetett népcsoport szervezkedését idézi elő gazdasági, kulturális és politikai téren egyaránt, szellemiség tekintetében öntudatosít, politikailag pedig elszakadási tendenciákat, irredentát termel.

S ezzel — a nemzeti tudatosodással — eljutottunk az asszimiláció szempontjából igen fontos negyedik jelenségkomplexumhoz: a kulturális — szellemi erők csoportjához. Mint megtartó- és konzerváló kulturális erő az ethnosközösség (otthon, család, szülőföld, életmód, miliő, viselet) mellett elsősorban az iskola jön számba — persze csak akkor, ha a tanítás és nevelés ugyanolyan nyelvű és érzésű tanerők kezében van letéve, amelyikhez az iskolát látogató gyermekek tartoznak. Viszont igen gyakori az államnyelvi iskolának az asszimiláció érdekében való csatasorba állítása is, pedig véleményünk sze-

¹ Ld. erre vonatkozólag Szekfü Gyula cikkét: A magyarság és kisebbségei a középkorban. (Magyar Szemle. 25. köt. 1. sz.)

rint a népiskola egymagában véve nem képes az asszimilálásra még akkor sem, ha a gyermek csak a vallásban, vagy még abban sem kap anyanyelvi oktatást. Ha az asszimilációs népiskolát nem követi további asszimilációs behatási folyamat, akár természetes úton-módon (idegen környezet stb.), akár az asszimiláló nyelven történő továbbtanulás útján, akkor a népiskola asszimiláló hatása rövid idő múlva újra elhalványul. A népiskola asszimilációs diszpozíciós hatását tehát a magunk részéről nem becsüljük igen nagyra (a közép- és főiskoláét annál inkább!), elismerjük azonban nagy negatív hatását: a nemzeti bizonytalanságerzet felkeltését és a kétnyelvűség jelenségének előidézésével az anyanyelvben való elgyámoltalanodást. A népiskola és középiskola asszimilációs hatásának feltűnő erősségi fokkülönbözése azzal magyarázható, hogy a tudatos népiségválasztás kora a serdülő kor; a legtöbb esetben itt dől el az, hogy az alternatíva elé került egyén melyik nyelvet, kultúrát s népiséget választja. (Persze igen sok esetben ez a választás és döntés, nem tudatosan: nem ésszel, hanem szívvel történik.)

Az iskola mellen az asszimiláció szempontjából a kulturális tényezők közül a vallásnak van elsőrangú fontossága. A más felékeztelt szemben érzett averzió konzerváló erőként hat. Méginkább megnyilvánul azonban ez az idegenkedés akkor, ha nem egy más felekezetiről, hanem egy idegen vallásról (pravoszlavia, izraelita vallás, mohamedánizmus stb.) van szó. Kétségtelen ténynek vehetjük, hogy közös vallás esetén sokkal könnyebben és simábban megy a nyelvi asszimiláció, mint vallási különbség esetében. Viszont megfordítva: sokszor a vallás az egyetlen megtartó erő akkor, mikor minden más tényező az asszimiláción dolgozik; a vallás a maga anyanyelvi pasztorációjával, vagy esetleg anyanyelvi istentiszteletével az eredeti népiségnek s ezzel együtt az anyanyelvnek egyik legerősebb — ha nem a legeslegerősebb — fellegvára marad. (A balkáni keresztény népek népiségét a százados török uralom alatt elsősorban a vallás mentette át.) Réz Mihály azonban érdekes példakkal hívja fel figyelmünket arra,¹ hogy e téren sem szabad általánosítanunk: Nem minden fajnál (=népiségnél) egyforma jelentőségű a vallás s így az egyházi szervezetből adódó bontó és kapcsoló tényezők jelentősége sem lehet egyforma minden fajnál...— Az a körülmény pl., hogy a magyarországi tótság vallásilag két részre van oszolva s mind a két rész ismét egy-egy magyar egyházba beszerelve: még különösebb fontosságot nyer azáltal, hogy a tótság lelki életében a vallásnak elsőrendű jelentősége van. A vallás tehát itt a (tót) nemzetiség szempontjából kiválóképpen bontó, a magyar nemzeti egység szempontjából pedig elsőrangú kapcsoló tényező. Ellenben az erdélyi százszok protestantizmusa — mely külön egyházi szervezet dacára is bizonyos érzelmi közösséget szülhetett volna — még a bécsi politika katolizáló korszakában sem egyesítette őket a protestáns magyarsággal... Lényeges nemzetiségi szempontból annak a megállapítása is, hogy azon egyházak, amelyekhez az egyes nemzetiségek tartoznak, milyen

¹ Ld. Réz Mihály posthumus tanulmányát: „A nemzetiségi kérdés a politikai tudomány szempontjából“. Pécs, 1925. Dunántúl ny.

tendenciájúak. A görögkeleti egyházé pl. határozottan fajpolitikai természetű, míg a katolikusban ez nincs meg. A római katolikus egyház viszont a minden állammal szemben való presztízse és pretenziói által a külállamokhoz való barátságos vagy ellenséges viszony által bíró politikai jelentőséggel...“

A vallás mellett igen nagy jelentőségű a kultúrfok is. Általában az a felfogás alakult ki, hogy beolvadás csak megközelítően azonos kultúrfok mellett történik, hogy azonban milyen irányban: a magasabb kultúra vagy az alacsonyabb felé, erre nem mernék határozott feleletet adni. Inkább azt vélnők, hogy a beolvadásban a többi egyéb — eddig felsorolt — asszimilációs momentumnak van döntő befolyása, a kultúrfok inkább csak mint akadályozó vagy elősegítő tényező esik a latba. Nézetünk szerint a fejlettebb kultúra beolvadástó ereje mellett állástfoglalók csak a városi beolvadásokat tartják szem előtt, ahol az intellektüeleknel (s talán még inkább a félintellektüeleknel) esetleg kizárólagos asszimilációs befolyást gyakorolhat az államnnyelvi fejlettebb kultúra s még inkább a kényelmesebb, csillogóbb „úri“ életforma, viszont megfelelnek a vidéken, a nyelvhatáronkon lefolyó népiség-eltolódásokról, ahol a harcban váltakozó sikerrel marad felül hol egyik, hol másik nemzetiség, tekintet nélkül arra, hogy melyik népnek van fejlettebb kultúrfoka. Ilyenformán a „kultúrfok“ szempontjából csak azt a tételt szabad megállapítottnak vennünk, hogy beolvadás csak megközelítően azonos kultúrfok mellett jön létre. Nem valószínű, hogy pl. a szászok valaha is beolvadjanak a románok közé (legfeljebb kihalhatnak), éppenúgy, mint ahogyan az oroszok sem fogják soha asszimilálni tudni pl. a csuvasokat, vagy egyéb alacsony nívón álló tundra-népet. A kultúrfok még egy vonatkozásban fontos az asszimiláció szempontjából. A fejlettebb kultúrával ugyanis együtt szokott járni a nemzeti tudatosság. Ez utóbbinak pedig elhatározó fontossága van a népcsoport fennmaradására és sorsára. A nemzeti tudatosság a népiségnek öntudatos átérzése és igénylése, az a szilárd elhatározás, hogy mindent megteszünk és minden áldozatot meghozunk nemzetünk boldogulásáért és fennmaradásáért, talán a legfontosabb konzerváló, megtartó erő egy fenyegetett népcsoport védelmében. A sok klasszikus történeti példa közül a legfrissebb és igen tanulságos erre a lengyelségé, amely évszázadokon keresztül három részre szaggatva s a legbrutálisabb elnyomó kísérletek alatt nyögve egy pillanatra sem adta fel nemzeti tudatát és életakarátát, egymásután robbantotta ki lázadásait és felkeléseit, míg a világháború után sikerült szabadságát visszanyernie. A nemzeti tudatosság, ehhez kapcsolódóig az idealista szellem, a népcsoport szellemi magatartásának egységes volta, az élethez való szívós ragaszkodás jelentőségét az asszimiláció szempontjából elsősorú tényezőknek kell elismernünk.

ÁTTEKINTVE ÍGY AZOKAT a momentumokat, melyek a természetes nyelvi asszimilációra gátló vagy elősegítő hatással vannak, magával az asszimilációs folyamat természetével, lefolyásával kellene még foglalkoznunk. Sajnos, itt a megfigyelések még olyannyira

hiányosak, hogy alig lehet belőlük valami pozitívumot leszűrni.¹ A nyelvi asszimilációnak mindenesetre legfeltűnőbb jelensége a két-nyelvűség, mely jelentkezhetik az asszimilálódó egyénnél, családban, sőt egész vidékeken is. Speciális esete a nyelvi asszimilálódásnak az, amikor egyes vidékek lakossága nem kétnyelvű, hanem kevert nyelvű: a két érintkező nyelvből egy harmadik alakul ki (mazur, a Felvidék egyes vidékein tót-lengyel keverékn nyelv), melyben az egyik nyelvnek domináló szerepe van. A nyelvi asszimiláció, különösen a nemzeti-ségi tömbök, félszigetek és szigeteken mindenesetre hosszadalmas folyamat és azt különböző behatások (impériumváltás, nemzeti-ségi tudatosodás) meg is akaszthatják és visszafordíthatják.

Kétségtelen, hogy az asszimiláció kérdése a magyarságra nézve elsősorú jelentőségű. Az volt a múltban is mindig, hiszen egész történelmünk alatt tömegével olvasztottunk be idegen nyelvű népcsoportokat és — töredékeket. Ma e kérdés — sajnos — inkább negatív előjellel érint bennünket: az elszakított magyarság asszimilációs veszélyeztetettsége révén és egyes beolvadásban levő (vagy már beolvadt?) csonkahazai elemeink reasszimilációjának lehetőségével kapcsolatban. Mérhetetlen fontosságú lenne tehát ránk nézve az e kérdéssel való komoly és beható foglalkozás. Elszigetelt egyéni teljesítmények e téren — igen szétágazó és rengeteg adatanyag begyűjtését, vidéki kutatóutakat feltételező munkáról lévén szó — nem sok eredményt hozhatnak. Tudományos intézményeinknek kellene vállalkoznia arra, hogy egy ilyirányú huzamosabb kutatásra az anyagi eszközöket előteremtik, a munkát központilag irányítják és megfelelő szakembereinket (történészek, anthropológusok, biológusok, ethnografusok, szociológusok, pszichológusok, nyelvészek) stb. a munkába céltudatosan beállítják. A várható eredmény — elsősorú nemzetpolitikai fontosságú vállalkozásról lévén szó — megérné a ráfordított pénzt, munkát és fáradságot.

MORAVEK ENDRE

¹ Megfelelő óvatosságra intve, leközelítjük itt K. C. von. Loeschnek az asszimiláció lefolyására megállapított sémáját, annak megjegyzésével, hogy e séma helyességének megállapítása csak a jelenlegi jóval nagyobb megfigyelésanyag birtokában lesz lehetséges. A séma—amely egyébként az Észak-Amerikába kivándorló és beolvadó németekről készült, tehát nem is vindikál magának általános érvényt — a következő:

„1. állapot: A bevándorló gondolkozásában és otthon beszélt nyelvében német marad, az üzletben és nyilvános életben angolul beszél.

2. állapot: Az országban született első generáció már kétnyelvű. A német az első helyről a másodikra szorul vissza; amerikai a felfogási centrum (amelyhez az ember gondolatai, érzelmei és képzeletvilága igazodik), de még a szülők német felfogási centrumának élénk közrehatásával. Németül már csak otthon, a szülőkkel beszélnek, a német még beszédre, de már nem írásra használt nyelv.

3. állapot: A második generáció a németet már mint beszélt nyelvet is elveszti. A képzeletvilág már többé egyáltalán nem német színezetű. A nagyszülők német származására való emlékezés már nem él a mindennapi emlékezetben, de ünnepies alkalmakkor visszatér. Már csak értelmi jellegű.

4. állapot: A harmadik generáció szégyenü a német leszármazást, vagy elfelejti; mindenesetre nem törődik többé vele („macht... von ihr ... keinen Gebrauch mehr“.) Az elnémetietlenedés befejeződött, a „vér“ nem szólal meg többé. Hogy a családi nevet is idegenre változtatják-e, lényegtelen.“ (Idézve Chr. Vasterling: Entdeckungsgefahren im Reifealter. Berlin, 1936. Juncker und Dönhaupt c. műve nyomán.)

AZ OLASZ-ANGOL VISZONY

Az OLASZ-FRANCIA TÁRGYALÁS megszakítása következtében az olasz-angol egyezmény életbelépése is késik s ennek kapcsán sokfelé fölvetik a kérdést, hogy van-e egyáltalában komoly kilátás az olasz-angol kibékülésre?

Ha az ember a június eleji eget vizsgálta s azokat a jeleket boncolta, amelyek a külpolitikai haruspexek rendelkezésére álltak, sehogy sem tudott bizakodó választ adni erre a kérdésre; csak ha a két ország érdekeit mérlegelte, merte állítani, hogy még mindig nyitva áll az út az olasz és az angol politika összeegyeztetése felé.

EZEK AZ ÉRDEKEK két csoportra oszthatók, aszerint, hogy a két országnak a Földközi-tengerhez fűződő alapérdekeit tekintjük-e, vagy pedig csupán azt, hogy mi a várnivalójuk egymástól a legközelebbi időben.

Az olasz-angol kérdést Mussolini a híressé vált „via e vita“ formulával úgy jellemezte, hogy Anglia számára a Földközi-tenger csak útrövidítés, Olaszország számára azonban maga az élet, a levegő, amely nélkül lélekzeni sem tud. Ebből azt a következtetést is levonhatjuk, hogy a Középtengeren az angolok lévén a kevésbé exponált helyzetben, Anglia beleegyezhet a másik fél, tehát Olaszország földközitengeri túlsúlyába. Ezzel szemben azonban az angolok tudvalévőén azt hangoztatják, hogy ők is életbevágó érdekeiket védelmezik a Földközi-tengeren, mert egy más nemzet ottani hegemoniája nemcsak az indiai utat tehetné használhatatlanná, hanem az egész közelkeleti brit hatalmi hálózatot devalválhatná s ugyanakkor Anglia európai hátvédjének, Franciaországnak erejét is túlságosan leköthetné. Ezt az olasz-angol ellentétet azonban remélhetőleg ki lehet egyenlíteni, hiszen a századfordulón csupán hajszálon múlt az angol-francia háború kitörése és utána mégis létrejött a nyugati antant. S ha nem látszik kizártnak a Földközi-tenger egész medencéjére és környékére vonatkozó olasz-angol geopolitikai kérdés feloldása, még inkább lehetségesnek kell tartani Róma és London között az úgynevezett napipolitikai érdekek összeegyeztetését. Ezeket a következőkben lehet összefoglalni:

Olaszország azt várja az angoloktól, hogy ők a Suez körüli pozíciójukkal ne fenyegezzék az új olasz birodalom ütőerét, az egyedüli útvonalat az anyaország és Kelet-Afrika között, Anglia pedig azt akarja elérni, hogy a római külpolitika igyekezzék megakadályozni az európai háború kitörését. Ennek a két célnak állott szolgálatában az április 16-án Rómában aláírt angol-olasz paktum, aminthogy az utóbbi évek olasz és angol külpolitikája is elsősorban, ha ugyan nem kizárólag,

erre irányult. Az abesszíniai győzelem biztosítása után még 1936 nyarának elején olasz részről több ízben is kezdeményezés történt az Angliával való kibékülés felé, mert már akkor kétségtelennek látszott, hogy ha Olaszország biztosítani akarja összeköttetését Abesszíniával, azt csak kétféleképpen érheti el: vagy úgy, hogy az eddigi barátság helyett, amelyben Anglia volt túlsúlyban, egyenrangú szövetséget állítanak fel London és Róma között, vagy pedig úgy, hogy Olaszország fegyverrel meghódítja azokat a levantei brit pozíciókat, amelyekről sakkban lehet tartani az Olaszországból Kelet-Afrikába vezető tengeri, szárazföldi és légi utakat, a Szuezi-csatorna környékét, Egyiptomot, Szudánt. Amikor tehát 1936 júniusában meghiúsult az olasz-angol kézfogás és a július 11. paktumban az Anschluss elindításával megalakult a Berlin—Róma tengely, majd pedig a július 17-én kitört Franco-mozgalmat Olaszország és Németország támogatni kezdte, sokan azt hitték, hogy az olasz kormány máris döntött az olasz-angol ,antant vagy háború. alternatívája között, mégpedig az utóbbi mellett. Nekünk azonban az a benyomásunk, hogy Mussolini akkor is és azóta is mindig a békés elintézésre törekedett s ha a spanyolországi harc gyakran közeljárt is ahhoz, hogy nemzetközi háborúra vezessen, az olasz külpolitikának legfőbb azt a taktikát imputálhatta némely kommentátor, hogy a háborútól irtózó angol közvélemény az európai összeütközés előrevetett árnyékától impresszionálva rákényszeríti majd a londoni kormányt az Olaszországgal minden áron való megegyezésre.

Ez a taktika hatott is most februárban, amikor az olaszok értécsére adták Chamberlainnek, hogy hajlandók Londonnal tárgyalni. Ezt az üzenetet Eden tudvalévőén úgy fogta fel, mintha Mussolini azt akarta volna kifejezni:

— Most vagy soha.

Chamberlain is kijelentette az alsóházban, hogy az angol kormány azért bocsátkozik tárgyalásba az olasz kormánnyal, mert különben háború felé haladna Európa.

Eden azon a véleményen volt, hogy az olasz külpolitika célja vagy a háború, vagy pedig olyan helyzetnek békés úton való kifejlésztése, amely Anglia számára esetleg nem éri meg a békének ilyen nagy áron való megvásárlását, s hogy minden angol engedékenység csak buzdítás Olaszország számára, hogy tovább haladjon ezen az úton. Eden szerint tehát csak úgy lett volna tanácsos Olaszországgal tárgyalásba bocsátkozni, ha a római kormány előzőleg kézzelfogható módon, főleg a spanyolországi olasz légiók visszavonásának megkezdésével bebizonyította volna engedményekre való hajlandóságát. Chamberlain miniszterelnök azonban az ellenkező álláspontot foglalta el. Szerinte Olaszország azért nem mutatott engedékenységet, mert ha Eden szándékos agresszivitással vádolta Mussolinit, a Duce is háborús elszántságot gyanított az Eden-féle külpolitika mögött. Chamberlain tehát örömmel fogadta Eden lemondását s elhatározta, hogy bizalom előlegezésével fog bizalmat ébreszteni maga iránt és így győzi meg Mussolinit arról, hogy Angliában elfelejtették az abesszíniai kudarcot, hogy nem terveznek semilyen bosszút Róma ellen s hogy a szuezi csatorna

szabad használatára is számíthat Olaszország mindaddig, amíg esetleges háborúban nem kerül szembe Angliával. Chamberlain előtt ugyanis valószínűleg olyan elgondolás lebegett, hogy ha Olaszországot vissza akarja tartani angolelles koalíciótól, akkor ennek nem az a módja, hogy ígéretet csereberéjét folytatják Rómával, hanem hogy olyan biztonságérzetet adnak Olaszországnak a Földközi-tengeren, hogy Róma ne lásson szükségesnek semilyen kontinentális hátvédet. Chamberlainnek ez az elgondolása („visszaadni Olaszországot saját magának“) abból a föltevésből indult ki, hogy Olaszország valóban megelégszik a mai középtengeri status quo-val, vagyis azzal, hogy egy baráti Anglia szabad, bár eléggé költséges átjárást enged az olaszoknak a szuezi csatornán. Világos tehát, hogy az olasz-angol kiegyezés egész műve attól függ, hogy helyes-e Chamberlainnek ez a föltevése.

Chamberlain és Halifax mindenesetre annyira bizott ebben a tételben, hogy az Olaszországgal való megegyezés során ők hozták az összehasonlíthatatlanul nagyobb engedményt. Mert ha Olaszország csatlakozott is a montreuxi Dardanella-egyezményhez — nagyhatalom léte utólag! — s ha a líbiai csapatok felerészének visszahívását vállalta és igen messzemenő engedményeket tett is az arab világban, amikor kötelezte magát bizonyos vöröstengeri szigetek demilitarizálására, az angolelles propaganda megszüntetésére és amikor elismerte a délarábiai államoknak brit érdekkörbe való tartozását, s ha másfelől Anglia magának a római paktumnak szövegében ezzel szemben csupán elenyésző s legföljebb kölcsönösségen alapuló áldozatokat hozott is, a legfontosabb engedményt mégis Anglia tette meg, amikor beleegyezett, hogy az olasz légiók esetleg csak a polgárháború befejezése, tehát Franco győzelme után hagyják el Spanyolországot. Bármennyire bízzék ugyanis az angolok egy része — mindenesetre nem nagy része — abban, hogy Franco a háború után hátat fordít fegyveres támogatóinak s majd az angol bankárok karjaiba veti magát, Londonban fölvetik a kérdést, hogy vajjon az olasz légióknak Franco győzelméig való ottmaradása nem könnyítheti-e meg az egységes Spanyolországnak a Berlin—Róma tengelyhez való csatlakozását; más szóval egy olyan spanyol kormány állandósulását, amely némelyek föltevése szerint talán segédkezet nyújthatna ahhoz, hogy esetleges európai háborúban a spanyol partokról és szigetekről a német és olasz tengeni és légi haderők fenyegethessék Anglia útját a Földközi-tengeren és az Atlanti-óceánon, hogy megzavarhassák az Észak-Afrikából Franciaországba irányuló ember- és hadianyagszállítást és hogy a pireneusi határról éppúgy két tűz közé foghassák Franciaországot, mint ahogyan az angol-francia antant is csak azért igyekszik, amennyire lehet, fenntartani a cseh államot, hogy adandó esetben Németország szintén két fronton, nyugaton és keleten legyen kénytelen harcolni.

Az angolok természetesen remélik, hogy az egységes Spanyolország nem lesz majd az eszköze sem Berlinnek, sem Rómának, azt azonban, hogy Franco szakítson a tengellyel, még sem lehet biztosra venni s világos, hogy a győzelem pillanatában még spanyol földön álló olasz légiók jobban tudnák elősegíteni az olasz-spanyol kapcsolatok folyta-

tását, mintha Róma tanácsai egyedül a diplomáciai közlekedődényeken át érkeznének Madridba. Amikor tehát Chamberlain és Halifax az áprilisi szerződés aláírásakor belenyugodott, hogy a fasiszta légióknak nem kell minél előbb elhagyniok Spanyolországot, azért tették meg ezt az Anglia számára stratégiaileg nagyon is előnytelen lépést, hogy az olaszok kénytelenek legyenek elismerni: Anglia még a spanyolországi olasz befolyás intézményesítésének kockázatát is vállalja, olyan eltökélten bízik abban, hogy el lehet kerülni az összeütközést Anglia és Olaszország között.

Chamberlain ugyanis arra épített, hogy ezek után Mussolini nem tételezhet fel semilyen olaszellenes szándékot London részéről és hogy ezzel elhárul minden lélektani akadályt az olasz-angol intimitásnak. Ez az okoskodás hatott is és így történt, hogy az olaszok aláírták az egyezményeket, amelyek akkor lépnek életbe, ha Olaszország ugyanígy megegyezett Franciaországgal, ha az olasz légiók hazaszállítása megindult s ha Anglia jogilag is elismerte majd a kelet-afrikai olasz császárságot.

Ezt a számítást azonban megzavarta Franciaország, amely anyyira veszélyesnek látta Franco győzelmének még ilyen közvetett támogatását is, hogy megint fokozott mértékben engedte át a francia-spanyol határon a részben Oroszországból érkező, részben pedig magából Franciaországból származó hadianyagot a köztársaságiak felé. Ennek a francia ríposztnak láttán viszont Róma érezte magát becsapottnak. Kézenfekvő ugyanis, hogy hasztalan egyezik bele az angol kormány az olasz légióknak Franco győzelméig való ottmaradásába, ha ugyanakkor Anglia szövetségese, Franciaország, a köztársasági front megsegítésével kitolja esetleg nagyon is sokára Franco végső rohamát. Ezért szakították meg az olaszok a Franciaországgal való tárgyalást, ezért hangzott el Mussolini génuai beszéde is, amely már világosan mutatta a spanyol kérdés újabb kiéleződését s ennek másnapján robbant ki a cseh válság, figyelmeztetve Európát, hogy a Berlin—Róma tengely változatlan megbízhatósággal működik.

A FRANCIA MANŐVER egyelőre sikerült is: Anglia, amely az áprilisi római paktumban még hajlandó volt Franco győzelméig elhalasztani az olaszok tokozását, később visszakozott s most már korábbi időpontban, a bizottságok munkájának megkezdésétől számított meghatározott időn belül akarja elérni az olasz légiók visszavonásának megkezdését.

Így került Mussolini az elé a választás elé, hogy vagy belenyugszik a Rómában kialakult feltételeknek angol részről való egyoldalú módosításába Franco hátrányára és még Franco győzelme előtt megkezdji a légiók hazaszállítását, ami azt jelentené, hogy Olaszország lemond az egységes Spanyolország berendezkedésére való közvetlen befolyásról; vagy pedig arra az álláspontra helyezkedik, hogy amiben Perth nagykövet és Ciano külügyminiszter megállapodott, ahhoz továbbra is tartja magát s a római kormány mindaddig életbelépés nélkül heverteti a hűsvéti paktumot, amíg nem látja feltartóztatatlannak a spanyol nemzetiek teljes felülkerekedését.

A jelek szerint Mussolini májusban még az utóbbi utat választotta, aminek kapcsán természetesen fölmerült a kérdés, hogy milyen következményeket hordozhat magában ez az elhatározás. A probléma annál több figyelmet érdemelt, mert — amint azt Chamberlain is hangsúlyozta — az újabb világháborút legkönnyebben az olasz-angol kibéküléssel lehet elkerülni. Erről az oldaláról nézve a dolgot bizonyos felületes látszat alapján talán hinni lehetett, hogy Mussolini még újabb világháború kockázatát is vállalja azért, hogy Franco győzelmét biztosítsa és hogy a győzelem pillanatában spanyol földön legyenek az olasz légiók. A nemzetközi helyzet gondosabb mérlegelése azonban arra enged következtetni, hogy Mussolini inkább azért volt intranszigenz a spanyol kérdésben, mert attól tartott, hogy Olaszország hiába is hívná vissza korábban a légióit, az egész brit közvéleményt ez az olasz engedmény sem elégtételezné ki és továbbra is ott kísértene Chamberlain és Halifax háta mögött az edeni külpolitika, amely elképzelhetetlennek tartja a középeurópai nagyhatalmakkal való megegyezést az eddigi módszerekkel.

Ezzel az olasz-angol viszony májusban voltaképpen visszakanyarodott arra a pontra, ahol a télen is állott: abba a lélektani zsákutcába, ahol nem annyira a tárgyi ellentétek és nem a másik félnek tulajdonítható agressziós érdekek, hanem sokkal inkább a bizalmatlanság szülte a másikban is a bizalmatlanságot. Maguk az olaszok mindenesetre elég óvatosak voltak s már márciusban látóval volt Rómában, hogy ha létrejön is az Angliával való megegyezés, a szerződés életbelépését nemcsak azoktól az eseményektől fogják függővé tenni, amelyeknek előzetes bekövetkezését az olasz és az angol kormány már akkor feltételként ki akarta kötni a maga megnyugtatóására, hanem hogy az egyezmény formális érvényesítésén túl Olaszország csak akkor fogja magát az olasz-brit barátságot is felújítottként tekinteni, ha bizonyos próbaidőnek vetette alá az egyezmény funkcionálását, ha egy-két nemzetközi válság során megfigyelhette az angol kormány és, ami ennél fontosabb, a brit közvéleménynek viselkedését Olaszország irányában és így meggyőződhetett majd arról, hogy Anglia valóban megbékült Rómával.

A helyzet fonáksága pedig június közepéig éppen abban volt, hogy úgy látszott: hiába irányozta elő a meghozandó kölcsönös engedményeket London és Róma, jóidégig még az egyezmény formális életbelépése sem történhetik meg, amelytől pedig még mindig igen messze esik a tulajdonképpeni cél, az olasz-angol bizalomnak és később talán az együttműködésnek is a helyreállítása.

Ezért a visszaesésért — majdnem azt mondtuk, recidiváért — a felelősséget, legalább is a húsvéti paktum óta, kétségkívül az angolok oldalán kell keresni. Chamberlain és Halifax hasonló hibába esett, mint 1935 végén Baldwin és Hoare, akik célszerű engedményre szánták el magukat, de megfelelő előkészítés nélkül, később pedig a vissza-kozással többet ártottak az olasz-angol viszonyoknak, mintha meg sem kísérelték volna a kiegyezést. Baldwin és Hoare ugyanis az angol közvélemény megdolgozásáról felejtkezett meg, Chamberlain és Halifax pedig azt mulasztotta el, hogy a spanyol kérdésben ígért angol engedményt a franciákkal is elfogadtassa. Amikor pedig a francia

hadianyagszállítás elől és talán a brit közvélemény újabb ingerültségi hulláma elől is a londoni kormány meghátrált, az olaszok joggal vetették fel a kérdést, hogy vajjon az egész olasz-angol kiegyezést is nem fogják-e hasonló módon elgáncsolni a franciák és az Eden mögött álló angol erők?

MAJUS ÓTA TEHÁT az olasz-angol viszony ott tartott, hogy mind a ketten úgy tettek, mintha nyílegyenest haladnának a húsvéti paktum életbelépése felé, valójában azonban Róma is, London is ugyanazt a politikát folytatta, mint amelyet a közeledési tárgyalás megindulása előtt követett. Június közepéig pedig a légkör azért sem javulhatott Olaszország és Anglia között, mert a cseh mozgósítás óta úgy látszik, mintha a Chamberlain—Halifax külpolitika — akár belpolitikai kényszerűségből, tehát a közvélemény nyomása alatt, akár pedig taktikából — valamennyi európai kérdésben merevebbé vált volna, ez pedig nem volt alkalmas arra, hogy az olasz külpolitikát hajlékonyabbá tegye.

Ekkor általános volt a föltevés, hogy az olasz-angol kiegyezés holtpontra jutott s hogy ezzel egyelőre megbukott Chamberlain és Halifax elgondolása. A június 21-én a londoni spanyol benemavatózó bizottságban létrejött megegyezés azonban arra vall, hogy az olasz kormány — talán elsősorban az európai feszültség enyhítése kedvéért — döntőnek látszó lépésre szánta el magát: lemondott annak az angol ígéretnek beváltásáról, hogy az olasz légiók a polgárháború végéig Spanyolországban maradhatnak s beleegyezett, hogy a londoni bizottság előbb tegye meg az előkészítő lépéseket az idegenek elszállítására.

Ha e határozat megvalósítása nem fut valamilyen újabb zátonyra, akkor lehetővé válik a húsvéti paktum életbelépése, ami megnyithatja az utat az olasz-angol viszony tartós megjavulása felé is. Így érlelődhet ki a gyümölcse Chamberlain külpolitikájának, amely azon a számításon alapul, hogy az olasz-angol kiegyezés veszi majd ki a világháborús fulánkot a kelet-földközitengeri és a középeurópai kérdésből.

FREY ANDRÁS

A VEZÉR SZUGGESZTÍV HATÁSA

AKAR A HADTÖRTÉNELEM lapjait forgatjuk, akár a közelmúlt feszültségekkel teljes időszakának politikai küzdelmeit vesszük szemügyre, azt tapasztaljuk, hogy bizonyos eseményeknél — közös jellemvonásként — a siker igen nagy mérvben a vezetők személyének szinte delejesen ható szuggesztív hatásából fakadt. Anélkül, hogy a névsor teljességére gondolnánk, elegendő itt Nagy Sándor, Hannibál, Napoleon, Görgey, Foch, Filsudszki vagy akár Kossuth, Mussolini és Hider nevének és sikerének a megemlítése. Ezek az emberek akaratuk kisugárzásával és személyes varázsukkal a tömegeket oly fokozott teljesítményekre készítették, amelyek minden számszerűen következhető, reális várakozást felülmúltak.

Az emberi akarat, szuggesztív hatás megnyilvánulásának oly eseteivel állunk itt szemben, amelyek népek, birodalmak sorsát döntötték el. Ha valamilyen téren különös jelentősége van a vezérét fanatikusan követő tömegnek, ha valahol döntő jelentőségű az egy akarat nyomán haladó erőfeszítés, akkor ez a háború, ahol „a valódi dirigens a halál“ és ahol az emberi ösztönök legerősebbjével, az életösztönnel kell szó szoros értelemben megküzdeni.

A problémát a világháború dobta erőszakosan a felszínre és tette a mai katonai irodalom egyik aktuális kérdésévé.

A világháború ugyanis egész különös helyzetet teremtett a vezetők, helyesebben a parancsnokságok és csapatok viszonyában. A parancsnok „láthatatlan“, a vezetés „személytelen“ és „lélektelen“ lett, a parancsnokságok eltávolodtak az arcvonalban harcolóktól térben és lélekben. A vezér szuggesztív hatásának megnyilvánulásával csak elvétve találkozunk, a hadvezetés egyik óriási erőtényezője — a múlt hadjárataival ellentétben — az öt éves küzdelem folyamán alig érvényesült.

Első pillanatra látható, hogy a probléma az erkölcsi erők szempontjából bír jelentőséggel, mert azok emelésére a vezéri szuggesztív hatás igen alkalmas eszköz. Az erkölcsi erők fontosságát és folyton növekvő jelentőségét külön bizonyítani felesleges, ezt Xenophon „Kyropadia“-jától kezdve Fullerig bezárólag igen sokan megtárgyalták és mindannyian döntő jelentőségűnek minősítették. Napoleon szerint „a háborúban az erkölcs minden“.

A háborús katona erkölcsé abban a lelki erőben jut kifejezésre, amely képessé teszi arra, hogy a saját érdekét a köz érdekének alá-

rendelje, illetőleg végső fokon a létfenntartás ösztönét leküzdve, feláldozza magát fajtája nagy céljainak érdekében.

Vizsgáljuk, hogy ez a „katonai erkölcs. . . miből nyeri alapjait és mi táplálja.

A katona erkölcsi alapjait a békeéletből hozza magával. A hazafias, vallásos és katonai nevelés adják meg azokat az alapvető vonásokat, amelyeket megnyilvánulásukban a kötelességérzet és becsületérzet gyűjtő fogalmaival foglalhatunk össze. A háborús katona erkölcsének hatalmas támasza a küzdelem célját képező eszme. Ez szüli meggyőződését és jórészt lelkesedését is. A siker vagy sikertelenség, mely éppúgy, mint az élet bármely vonatkozásában, itt is bizakodóvá, lelkesedővé és áldozatkésszé vagy ennek fordítottjává teszi az embert. Végül a vezetés módja, a vezető szuggesztív hatása, amelynek megnyilvánulása a tömeg jellemvonásainak morális emelkedésében, *vég-eredményben* a teljesítőképesség fokozásában jut kifejezésre.

Ahhoz, hogy ezek az erkölcsi tényezők érvényesülhessenek, feltétlenül szükséges, hogy az ember fizikai életének elsőrendű szükségletei legalább egy bizonyos fokig ki legyenek elégítve. Ha ez nincs meg, akkor az ösztönök válnak uralkodóvá.

A békenevelés és az eszme adta tényezők állandóak, a háború folyamán nem pótolhatók és így lemorzsolódhatnak, hatásuk nem oly közvetlen és nem oly állandóan megújuló, mint a sikeré és a vezéri hatása. Egy hasonlattal azt mondhatjuk, hogy amíg az első két állandó tényező az erkölcs útját mutatja az embernek, addig a másik kettő közvetlen hatása arra jó, hogy a katona ezen az úton megmaradjon, azaz a kisiklást gátolja meg.

A vezető szuggesztivitása ezek szerint a háborús katona erkölcsére közvetlen és döntő befolyást gyakorolhat. Ez a megállapítás a legelső parancsnoktól kezdve a legmagasabbig mindenkire egyformán érvényes. „A katona nem napi öt garasért vagy holmi szegényes rendjel kedvéért öleti meg magát, csak az az ember bírja ily lelkesedésre, aki megfogja a szívét“ mondja Napoleon, a katonai lélek legkiválóbb ismerője.

AZON KOMPONENSEK KÖZÖTT, amelyek eredőként a háborús katona erkölcsét adják, függvényszerű összefüggés van: az egyik tényező a másik érvényesülését elősegíti, pl. a meglévő erkölcsi nevelés megkönnyíti a vezéri szuggesztív hatás érvényesülését. Ha az egyik vagy a másik komponens hiányzik, akkor a többi vagy a többiek közül valamelyik pótolhatja a meglévő hiányt. A történelem fényesen igazolja ezt az állítást, pl. a forradalmi hadseregeknél, ahol a békenevelés esetleg teljesen hiányzik. Ott érvényesül igazán a vezető szuggesztivitása és ott igen jelentős faktor pl. a küzdelem célját képező eszme, vagy a siker lelkesítő hatása; gondoljunk Napoleon, Rákóczi, Görgey szerepére.

Az egész kérdés lélektani alapokon nyugszik: a tömegelektan problémáján. Valamely célból egyesült embercsoport — amelyet mi tömegnek nevezünk — lelki életét tekintve sajátos eltéréseket mutat azon egyének lelki életével szemben, amelyeknek összegeződése

végeredményképpen alkotja. A tömeg jellemvonása semmiféle konkrét viszonylatba nem hozható az alkotó egyének jellemvonásával, annak sem nem összegeződése, sem nem középárányosa. A „kollektív lélek“ többnyire egész más jellegzetességeket mutat fel, mint az egyén. A tömeget alkotó egyének másként cselekszenek és gondolkoznak tömegben, mint egyedül. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy a tömegben az ösztönös, tudatalatti tulajdonságok jobban felszabadulnak és fokozottabb mértékben érvényesülnek.

A tömegben elvész az egyéniség, a tudatos személyiség és ezzel együtt az egyéni felelősség is, aminek szempontunkból egyik legfontosabb következménye a tömeg szuggerálhatósága. Ez a körülmény képes arra, hogy az alkotó egyént akár egyéniségével ellentétes cselekményre is kényszerítse.

A tömeg jellegzetessége a „lelki ragály“, amelynek hatásaként bizonyos külső behatások következtében az egyént minden érzelem vagy tett oly mértékben támadja meg, hogy képes személyes érdekeit feláldozni az összeségért.

A tömegben a gondolkodásnak kevés szerep jut, ezért külső behatásoknak szinte ellenállás nélkül engedelmessé válik, tehát rendkívül változékony, minek következtében nehezen kormányozható. Miután az ész befolyása ki van kapcsolva, a legnagyobb hiszékenységi lép előtérbe, ami a szuggerálhatóság egyik legfontosabb eszköze.

A tömeg szélsőséges minden érzelmi megnyilvánulásban, a tömeget nem érzelmek, hanem nagyerejű indulatok töltik el. Az indulatok jellemző tulajdonsága, hogy megszükitik a gondolkodás hatáskörét és hatásukat zsarnoki módon érvényesítik minden cselekedetnél. A vezetőnek, aki a tömeget kormányozni akarja, ugyancsak szélsőséges — sokszor képtelenül túlzott — állításokat kell vele szemben alkalmazni és azokat folyton ismételni, erősíteni, hogy hatása állandó legyen.

A tömeg erejének tudatában zsarnok, nem tűr vitát, ellentmondást, de feltétlenül respektálja a nyers erőt, viszont a gyenge vezetővel szemben vérszemet kap.

Hajlamos lesülyedni a benne lévő legalacsonyabb egyén erkölcsi szintjére, így erkölcstelen cselekedetre, büntetése is könnyen kapható. De ezzel szemben sokszor olyan önzetlenségre és önfeláldozásra is képes, mire az elszigetelt egyén nem lenne hajlandó.

Vannak eszmei tényezők, mint pl. dicsőség, becsületérzés és hazafiság, amelyek a tömegre különös mértékben hatnak. Így sokszor az alacsonyrendű egyénekből összetett tömeg morális szempontból magasszínvonalú tettekre képes. A tömeg tehát az egyént magasabb erkölcsi régióba is emelheti.

A tömegelemek megnyilvánulásai attól is függenek, hogy szervezetlen vagy szervezett-e a tömeg. Az alapjellemtulajdonságok megmaradnak ugyan, bármily tömegről van is szó, az organizált tömegnél azonban — aminő pl. a katonaság — a szélsőséges jellemvonások és a túlzásra való hajlandóság lecsiszolódnak.

Szervezett tömeggel való bánásmód határozottan könnyebb, a jellemvonások erkölcsi színvonala jobban emelhető, a moralizáló

képesség is magasabb fokú, mint a szervezetlen tömegnél. Végeredményben a szervezett tömeg latens tulajdonságai itt is azonosak azokkal, melyeket az előzőekben leírtunk s legnagyobbbrészt a vezetőn múlik, hogy azokból mily erkölcsi megnyilvánulásokat képes kicsiholni.

A vezéri szuggesztivitás érvényesülése tehát a tömegek teljesítő-képességének fokozása és azok alkalmazásának könnyebbsége szempontjából óriási lehetőségeket rejt magában.

Azokat a külső körülményeket vizsgálva, amelyek mellett a vezéri szuggesztió érvényesülhet, kutatásunk megkezdése előtt eleve $11\frac{3}{4}$ kell állapítanunk, hogy azokon a külső megnyilvánulásokon kívül, amelyeket érzékeinkkel felfogni képesek vagyunk, van egy közvetlenül nem észlelhető, delejesnek nevezhető hatás, amely az egyes nagy vezetőkből kiárad és amely szinte láthatatlan fluidumként ömlik szét a tömegben. A hipnotikus tömegszuggesztió egy neme ez, amely úgy hat, mint az elektromos kisugárzás, vagy mint a mágneses mező, amely hatalmába kerít mindenkit, aki körzetébe kerül. Az egyéniség szuggesztív varázsa, a kiválasztott emberek mitikus ereje ez, amely vonzza és lenyűgözi a gyengébb akaratot és azt meghajlásra, alárendelésre és engedelmességre készíti. Napóleonnól írja egyik életrajzírója: „Mért nem született négyezer év előtt, akkor már pusztá szuggesztió erején is győzött volna. Napoleon tettejének ... meg veleszületett fölényének köszönheti, hogy milliókon uralkodik.“ Hasonló erős egyéniség a magyar hadtörténelemben Görgey. Fővezérré való kinevezésekor a kortársak szerint „a tábor és a főhadiszállás tüstént érezte egy fölényes és biztos energia villanyos kiáradásait“. A felvidéki hadjárat alatt „a hadsereget csak az ő démoni akarata tartja össze“. Mednyánszky Cézár báró, a feldunai hadtest tábori lelkésze írja róla: „Mi, akik a legszűkebb környezetéhez tartozunk, csodáljuk Őt legjobban. Oly delejes hatást tett ránk, mint másokra Kossuth.“

(A következőkben is főként Napóleonnal és Görgeyvel foglalkozunk részletesebben, mint akik leginkább szolgálhatnak tipikus példaképpen.)

A VEZÉRI SZUGGESZTIÓ érvényesüléséhez legkedvezőbb körülménynt a vezér személyes jelenléte a tömegben teremti meg. Ennek lelki magyarázata igen számos irányba vezet. Az ellenőrzöttség tudatától és a közös sors kihangsúlyozottságától kezdve egészen addig a kissé színpadias, de a tömeg egyénei számára lelki kielégülést hozó tételig, hogy szívesebben cselekszünk és halunk meg az előtt, akinek parancsára tesszük azt —,a lélektani rúgok hosszú skáláját találhatjuk és figyelhetjük meg. A vezér iránt táplált bizalom, az ő képességeibe és mindenhatóságába vetett hit a legnagyobb szorongások idejében is nagy megkönnyebbülést hoz az élet-halál mesgyéjén járóknak. A veszély idején mindenki láthatja, hogy senkitől se követel egyebet, mint amit ő maga is kockáztat. Nyugalma és önbizalma átáramlik a csapatokba még akkor is, ha előzőleg a csüggedés és reménytelenség fogta el őket stb.

Massena-ról írják, hogy „mentő rakétaként ragyog fel veszély idején csapatai előtt“. Napoleon számtalan esetben menti meg a

már-már elveszettek hitt helyzetet személyes megjelenésével. A Berezina-i átkelésnél „a császár, akit állandóan az a veszély fenyeget, hogy elfogják, bevárja, míg az utolsó embere is megmenekült, csak aztán kel át ő maga is a túlsó partra...” Sándor orosz cár mondotta róla, hogy „csodák csak ott történnek, ahol személyesen van jelen”. Napoleon maga is mondja: „A tábornok jelenléte elengedhetetlen; ez a feje, mindene a hadseregnek. Nem a római hadsereg igazta le Galliát, de Cézár. Nem a karthagói hadsereg ejtette remegésbe Rómát — de Hannibál.”

Görgeyről, akinek személyes hatása a magyar hadvezérek sorában leginkább kimagaslik, olvashatjuk, hogy „a legkritikusabb pillanatokban, valamint a legnagyobb megerőltetések között megjelenése felvillanyozó hatással volt”. „Mindig a maga személyes jelenlétének olajával kellett élesztenie a tüzet (t. i. a honvédhadseregben). Kellott, hogy személyes attitűdjének fénye mindig és mindenütt világítsa.” Vagy vegyük szemügyre az isaszegi diadalt, „amelyben a magyar fegyverek döntő győzelmét túlnyomóan Görgey személyes beavatkozásának kell tulajdonítanunk. Ő akadályozta meg a helyszínen Klapka hadtestének megfutamodását, az ő akarata vitte azt elő újból Isaszeg felé, az osztrák lovasrohamok fenyegető áttörését két ízben is meggátolta, ő szabályozta Damjanich hadtestének a magatartását és Aulich hadtestének legcélszerűbb vezetését”. Ha Görgey valahol személyesen nem volt jelen: „a magyar hadsereg minden vitézsége dacára ... sem tudott nagy feladatokat megoldani.” Breszlern századosnak Bayer ezredeshez, Görgey vezérkari főnökéhez intézett leveléből idézzük az alábbi sorokat, melyeket abból az alkalomból írt, amikor a Vág melléki offenzíva alatt Görgey Budapesten volt:

„Most a hadsereg egy valódi gép ... hiányzik a lelke mindennap hallatszák: Görgey megjön” stb. Érdekes, hogy még az ellenfél is hogyan értékeli Görgey személyét. Windischgrätz könyvében gyakran olvasható a Görgey személyes jelenlétéről táplált vélemény; a felderítési jelentések nem teljeseek, ha nincs bennük, hogy Görgey hol tartózkodik.

Mi lehetett volna 1914-ben a marne-i csata vége, ha a kritikus órákban a pesszimizmussal teljes Hentsch alezredes helyett egy önbizalomtól sugárzó német fővezér jelenik meg az 1. és 2. hadsereg csapatai között?

A személyes jelenlét hatása kiegészíthető illetőleg fokozható a vezérnek a tömeghez intézett beszéde révén. A szónoklat a „lelki ragály” előidézése révén a tömegszuggesztió leghathatósabb eszköze, közvetlen lelki kapcsolatot teremt, felvilágosíthat, dicsérhet, feddhet, meggyőzhet, lelkesíthet. Az élő szó csodálatos hatalmát főként a politikai élet hipnotizőrjeinél figyelhetjük meg, de számtalan esetet jegyez fel a hadtörténelem is a hadvezérek szónoklatainak szuggesztív hatásáról.

Amikor Napoleon 1796-ban az alpesi hadsereg felett átveszi a parancsnokságot, a züllött és fegyelmezetlen tömeget először szónoklatával fogja meg: „Katonák!... Én elvezetlek titeket a világ legtermékenyebb síkságára. Viruló tartományok, gazdag országok várnak ránk. Dicsőségen, élvezetben, gazdagságban lesz ott részetek...”

stb. Ugyanezen hadjárat alatt egy kötelességmulasztó hadosztályt gúnyosan leford, „ekkor a katonák ajkán felharsog a kiáltás: hadd legyünk mi holnap az elővéd! S másnapra ezerrel több a lelkes katonája.“ — A jénai ütközet előtt „a császár ... ellovagolt a front előtt, beszédet intézett a gárdához és emlékeztetükbe idézte Austerlitzet.“ — Az 1812-es hadjárat visszavonulása alatt, amikor a fizikai szenvedések hatása alatt a gárda is meginog, Napoleon e pár szóval téríti magukhoz őket: „Látjátok hadseregem züllését... ha ti is követitek alávaló példájukat, akkor vége minden reményünknek. Töletek függ a hadsereg jövője!“ E pár szó helyreállította a fegyelmet.

Görgey „ritkán beszélt, de amit mondott, annak mindig volt keze-lába.“ A Selmecbányái zendüléskor Görgey végiglovagolt a parancsot megtagadó zászlóalj arcvonala előtt és ezt a rövid beszédet mondotta: „Hát katonák vagytok ti? Urfiak és vénasszonyok vagytok! Parancsolni azt mindenki szeretne, de engedelmeskedni egy sem! Éltetni a hazát tudjátok, de engedelmeskedni és meghalni érte nem. Szégyeljétek magatokat! Fél-jobb! Indulj!“ A zendülő zászlóalj némán engedelmeskedett.

Itt meg kell azonban említenünk egy esetet, amely azt bizonyítja, hogy a szónoklat önmagában nem mindig jelent sikert. A schwechati csata után „a futamodók között Kossuth megpróbálta felébreszteni a hazafias lelkesedést és a katonai önértetet: a nyáj egy pillanatra meg is állott, hogy végig hallgassa Kossuthnak feddő és leckéztető ékesszólását, meg is éljeneztek érte, azután tovább futamodtak.“

A vezér személyes jelenléte a tömegben arra is alkalmas, hogy bizonyos „személyes“ kapcsolatot teremtsen a tömeg egyénei és a parancsnok között. Ez a szeretetnek, a ragaszkodásnak, az összetartozandóságnak az érzetét termeli ki — a tömeg túlzásokra hajlamos! — s ezen a réven utat nyit a vezéri befolyás könnyű érvényesülésének. Egyik legegyszerűbb és leghatásosabb eszköze az egyénhez szóló személyes elismerés, amiért a harcoló katona mélységesen hálás tud lenni.

Emlékezzünk pl. Napoleon és a gárda, vagy Damjanich és a vörössipkások viszonyára. Napoleon hadjáratai alatt a gránátosok táborában él, a gárda tábortüzénél melegedve adja ki parancsait. Csoda-e, hogy ez az ember tönkreveri azokat az uralkodókat, akik ezalatt fejedelmi asztalnál ülnek és esznek.

A vezéri szuggesztivitás megnyilvánulásához, illetve érvényesüléséhez igen kívánatos körülmény a „vezéri nimbusz“ létezése. Növeli a csapatok és alárendeltek bizalmát, hitét a vezetőben és ezen a réven megkönnyíti az engedelmességet: a szuggesztivitás hatását támogatja. A „félistennek“, akit mindenki gátlás nélkül maga fölé emel, csak a híre is sokszor csodákat művel. A népnek oly vezetőre van szüksége, akit a dicsőség és a diadal fénye övez (Napoleon).

„A magyar katona pszichéje megkívánja, hogy vezérét a hős glóriájában lássa, aki egy fejjel különb mindenkinél, aki megosztja vele sorsát a golyózáporban is s akinek fölénye sokszor az egyetlen erkölcsi hatalom, mely őt a válságos órákban az ellenségnek viszi,

hogy leölesse magát. — olvassuk a magyar szabadságharc idejéről, de ez a találó megállapítás más korszakokra is vonatkozik.

A vezéri nimbusz alapját: az elért hadisikerek és a vezér magatartásából kifejezésre jutó személyes tulajdonságok — bátorság, erély, puritánság — alkotják.

A siker a legjobb és legmeggyőzőbb szónok. A tények tanúbizonysága a legerősebb úgy az egyénnel, mint a tömeggel szemben, a mindennapi életben is, — hát még ott, ahol ezek a tanúbizonyságok a legnagyobb kérdésekre: a győzelemre és az életre nyújtanak reménységet. A győztes hadvezér renoméja minden korban óriási. Csapatait hittel, önbizalommal és megnyugvással tölti el.

Görgey sikerei nyomán futja meg szédületes karrierjét a századoságtól a fővezérségig nem is egészen egy év alatt és szerzi meg csapatainak azt a hitét, hogy „élistennek“ tartották. Napóleonon attól a naptól kezdve csüggenek katonái, amikor sikerült neki az alpesi hadseregnek tett ígérését 14 nap alatt beváltani, — amikor látták, hogy vezérük szavának áll. Napoleon diadalt diadalra halmoz és sikerének egyik titka épp a sikerben, a legyőzhetetlenség nimbuszában van.

A Személyes tulajdonságok közül a bátorságról emlékezünk meg legelőször. Hatásának alapja az a már általunk tárgyalt tény, hogy a tömeg a külső behatásokat szinte ellenállás nélkül felfokozva veszi fel. A vezér bátorságának dokumentálása főként azt mutatja meg, hogy a halál árnyékában ő is aktív szereplő és ezzel nyeri meg alárendeltjeinek bizalmát, ezzel váltja ki legjobban lelkesedésüket. A vezér bátorsága magával hozza az alárendeltek bátorságát is, de főként nimbuszt ad nevének és működésének.

A magyar hadvezérek soraiból igen sokat említhetünk ezzel kapcsolatban: Szt. László, Hunyadi János, Kinizsi, Mátyás király, a két Zrínyi Miklós, Bottyán János, Pálffy János, Hadik András, Görgey és Damjanich nevei mind kimagasló példák ott, ahol a személyes bátorságról van szó.

Napoleon számtalan esetben teszi kockára életét a csapatok személtárára és nem is egyszer ezzel fordítja meg a csata sorsát. Minél kevésbé jó a hadserege, Napoleon annál jobban exponálja saját személyét. Lützennél és Bautzennél (1814) állandóan élete kockáztatásával veti magát bele a csatába. Az austerlitz csata előtt kiáltványban ígéri meg csapatainak, hogy „ma nem teszi ki magát az ellenség tüzenek.“ Ezt a jutalmat csak az a vezér adhatja csapatainak, akit előzőleg hűs csatában láttak a tömegek bátran harcolni a legnagyobb veszély közepette.

Görgey Schwechatnál egyedül marad állva, amikor csapatai az ágyútűzben megfutamodnak. Vezéri működésének jellemzése szerint Görgeynél „a magasabb hadvezetői művészet olvadt össze a hősi attitűd természetes varázsával. Ez a dupla fölény volt titka sikerének és legendás hírnevének a hadseregben...“

AZON SZEMÉLYES TULAJDONSÁGOK között, amelyek a vezér nimbuszábanak növelésére alkalmasak, igen előkelő helyen találjuk meg a vezető erélyét is. A szuggesztív szempontjából nézve az erély a

parancsnok részéről akarata kierőszakolásában és legtöbbször abban a kíméletlen megtorlásban nyilvánul meg, amely nem talpköve, de kétségtelenül erős támasza a tömeg legjobb fékjének: a fegyelemnek. Szükséges, mert a tömeg feltétlenül respektálja az erélyt, a gyenge vezetővel szemben azonban vérszemet kap.

Az erély megszünteti az egyénben a kötelességteljesítés vagy nemteljesítés feletti habozást, tisztává teszi előtte, hogy nincs más út, csak az, ami az ellenség ellen, illetőleg a kötelesség felé vezet. Sok vitézi cselekedet ebből az alapból született meg. Fontos, hogy az erély igazságos és mindenki felé egyenlő mértékkel mérő legyen, hogy a bűn bűnhődését és ne szeszélyt vagy indulatot jelentsen.

Görgey Zichy Ödön gróftól hazaárulásért, országos megdöbbenés közepette, mint ismeretlen őrnagy főbelöveti és azt kell mondanunk, hogy ez a szomorú ténykedés alapította meg nimbuszát. (Hasonló ehhez a Bourbon Enghien herceg agyonlövetezése Napóleon alatt.) Görgey egyébként emberfeletti szigorával teremtett rendet és fegyelmet, mire „csakhamar veszett híre kelt a táborban ennek a keményfejű, csökönnyös ezredesnek, aki... a tiszteteket is a legudvariatlanabb módon figyelmeztette a háborúcsinálásnak testet-lelket lekötő kötelességeire.“ Monostornál a saját ágyúit fordította a dezertálók ellen. Vasember volt, aki ösztönösen kitűnően ismerte a tömegek lélektanát. „Kérlelhetetlen szigorral torol meg minden fegyelmezetlenséget, még ha mentő körülmények is találhatók.“ Ilyen jellegzetes esete, midőn egy ütközetben rohamból jön vissza a Don Miguel-gyalogság és kevésel azután a csata kedvezőtlen fordulatot vesz. Görgey kiadja a parancsot — élőszóval az arc vonal előtt — „Don Miguel újból előre!“ Ekkor egy hang megszólal: „Mindig csak a Don Miguel...“ Görgey kérdésére jelentkezik a közbeszóló, egy fiatal hadnagy, kit Görgey azonnalmód felkoncol.

A puritánság köztudata a vezér nimbuszának szintén jelentős faktora. Ha kapcsolódik a szociális érzékkel és az alárendeltekéről való gondoskodással: a bizalom és ragaszkodás felkeltésére, valamint a közös sors dokumentálására különösen alkalmas. Görgey állandóan egy régi zubbonyban, köpenyben járt, amely megfelelt a rongyos fel-dunai hadsereg jellegének. Hasonlóképpen Napóleon is igen egyszerűen öltözött s a táborban a legegyszerűbb keretek között élte a katona életét.

Ha most össze akarjuk foglalni a vezéri szuggesztivitás megnyilvánulásának külső jelenségeit, akkor azt kell mondanunk, hogy a vezér személyes jelenléte, illetőleg személyes ténykedése mindenkor az a tényező, amelyen keresztül a szuggesztivitás a legjobban érvényesülhet. Minden egyéb (vezéri nimbusz stb.) inkább csak arra jó, hogy ennek a személyes szuggesztivitásnak az útját egyengesse.

Ha Fuller ma sokat emlegetett „Generalship“-jét végigolvassuk, az egész egy nagy kiáltás a személyes vezetés után. Ha túlzásai ellen helyenként óvást is emelünk, abban teljesen igazat kell adnunk neki, hogy a személyes jelenlét és a személyes vezetés, a csapat és a vezető közötti közvetlen kapcsolat oly óriási előnyöket tartalmaz, amelyekről a katonai vezetés a jövőben sem mondhat le.

RAKOLCAI LÁSZLÓ

A FÖLDBIRTOK SZOCIÁLIS ÉS KULTURÁLIS HIVATÁSÁRÓL

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ EGYHÁZI BIRTOKOKRA

A MAI RENDKÍVÜL SÚLYOS IDŐKBEN boldog, boldogtalan foglalkozik birtokpolitikai és a vele szorosan összefüggő szociális kérdésekkel. Sokan két kézzel osztanának fel minden száz vagy ötszáz holdon felüli birtokot, mint teljesen fölösleges, sőt a nemzeti élet szempontjából egyenesen káros valamit. Igazában ezeknek a kérdéseknek boncolása rendkívül kényes s kiszámíthatatlan következményeik miatt veszélyes is lehet.

A trianoni Magyarországon mindenkinek nehéz az élete. A közelmúlt évek súlyos gazdasági válságai figyelmeztettek arra, hogy mind az egész nemzetnek, mind pedig a nemzetet alkotó egyeseknek anyagi, szociális és kulturális helyzete bizonyos mértékig függvénye mezőgazdasági viszonyaink, illetőleg gazdasági életünk alakulásának; hiszen kimondottan agrár állam vagyunk, mégpedig megcsonkítottságunk következtében kivitelre termelő és biztos felvevő piacok nélküli agrár állam. Mivel pedig az európai államok mezőgazdaságilag is autarchikusan rendezkedtek be, a kiviteli államok igen súlyos helyzetbe jutottak, mert termelvényeik elhelyezési lehetősége bizonytalan és ingatag. A magyar gazdasági elemek ezt a bizonytalanságát csak növelik, illetve még biztos felvevő piacok mellett is állandósítják hazánk szélsőséges éghajlati viszonyai. A nyugati biztosabb és az egész termelési időszakban egyenletesebb éghajlatú agrár államokban a természhozamnál ismeretlenek azok az ugrásszerű kilengések, amelyekkel a magyar mezőgazdasági termelésben azonos minőségben megadott előkészítő- és ápolói munka mellett is csaknem minden évben találkozunk, vagy amelyekre legalább is mindig elkészülve kell lennünk. Hogy csak egy-két ilyen szélsőséget említsek, 1932-ben 2700 ezer kat. holdon termett összesen 17.5 millió métermázsa búza, 1933-ban ugyanolyan nagyságú területen 25.5 millió métermázsa; az ingadozás 50%-os. Másik főterményünkénél, a tengerinél ugyanilyen volt a helyzet 1931-ben és 1936-ban. 1931-ben a közel 2 millió kat. holdon termett összesen 15 millió métermázsa, 1936-ban pedig 26 millió nemes tengeri. A magyar mezőgazdaságnak ez a két legfontosabb terménye szántó területünknek csaknem 50%-át foglalja le, 4.5 millió kat. holdat, tehát országosan is ezek hozamának ingadozása érezteti a legerősebben hatását. De így vagyunk többi terményeinkkel is.

Egy agrár állam egész életének, állami berendezkedésének csakúgy mint iparának, kereskedelmének, szellemi, erkölcsi és szociális életé-

nek alapja a termőföld és a földdel egybeforr, arra ható, azon mint alapanyagon működő ú. n. termelési tényezők. Ezeknek a termelési tényezőknek jelentős kategóriáját az éghajlati viszonyok alkotják. De önmagukban sem a föld, sem a természeti erők nem elégségesek a termeléshez. Szükség van a gondolkodó, szervező és verejtékező emberre is, aki a kultúra kezdetleges fokán csak szánt, vet és arat és pedig azt és annyit, ami és amennyi az ő és családja kezdetleges szükségleteit kielégíti. A nép szaporodása és az ezt nyomon követő társadalmi munkamegosztás, az igények megnövekedése magukkal hozzák a fölösleg termelését, a piacra való termelést, ez pedig a rentabilitási számítás, amivel együtt jár a termőföld értékelése és a földtulajdon elve. Agrár államban a népsűrűséggel ha nem is mindig arányban, de föltétlenül vele összefüggően emelkedik a föld értéke, ami aztán a gazdálkodás rentabilitására gyakorol erős hatást és további következményképpen a belterjes gazdálkodáshoz vezet. A belterjes gazdálkodás egyik célja a területegységen minél nagyobb termés hozam, illetve — az értékesítési viszonyokat is figyelembe véve — azonos viszonyok között a területegységen minél nagyobb jövedelem. A gazdasági üzem belterjes vezetéséhez, legyen az kis-, közép- vagy nagyüzem, már nem elegendő a fizikai munka, ott már előtérbe lép a tőke és a szellemi munka, és pedig mindkettő annál fokozottabb mértékben, minél intenzívebb a gazdasági üzem mindkét síkon.

A béke boldog éveiben hazánkban 1 km² területre 65 lélek esett. A megcsonkított Magyarországon 1 km² területnek 96 lelket kell eltartania. Népsűrűség tekintetében az európai agrár államok közül csak Hollandia és Belgium előz meg bennünket, Franciaország, a kisbirtokok tipikus hazája, nagy tengerpartja, milliós városai és több kétszázézes tengerparti és ipari városa ellenére is csak 76-os népsűrűségével jóval mögöttünk marad. A monarchia feldarabolásával elvesztettük biztos felvevő- és szabad piacunkat. Ezek a tények és terméseink ingadozásai magyarázzák meg jórészt szegénységünket és ezzel azt is, hogy miért oly küzdelmes ma minden magyarnak az élete s hogy megcsonkítottságunk következtében a magyar mezőgazdaság és a magyar birtokos osztály mily súlyos feladatok elé állítatott.

Hazánk összterülete 16 millió kat. hold, a mezőgazdasági jellegű rész 13—14 millió hold. Lakosságunk 52%-a, 4-5 millió közvetlenül őstermeléssel foglalkozik, illetve abból él, 4 millió a másfoglalkozású. Földünk jó, klímánk szeszélyes, így nagyobbrészt gabonatermelésre vagyunk utalva, viszont a gabonatermelés igényel legkevesebb kézimunkát, pedig a magyar földnek 1-5—2 millió munkáskezet kellene foglalkoztatnia. A viszonylagosan több kézimunkát igénylő kapások közül a cukorrépatermelés világgpiacilag korlátozott, a kertgazdasági növények termelése nagy tőkét is igényel s az elhelyezés is bizonytalan. Ugyanez a helyzet a haszonállattartásnál és állathízlalásnál is. Ezeknek a nehézségeknek a magyar gazda tudatában volt és van. A háborús és forradalmi évek lezajlása után oly erős mértékben indult meg a haladás a belterjes gazdálkodás felé, mint azelőtt soha. A belterjes gazdálkodás felé való haladásnak kétségtelenül legerősebb indítéka volt

a rentabilitásra való törekvés, de nem utolsó helyen a magyar birtokos osztály nagy részének az a tiszteletreméltó elgondolása, hogy a közterhek viselésén kívül a magyar föld tulajdonosának vannak az egész magyarsággal, a magyar néppel szemben is kötelezettségei és ezek között első helyen áll a minél több munkaalkalom megteremtése, az arról való gondoskodás. A belterjes gazdálkodáshoz tőkére volt szükség. Az 1925—30. gazdasági évek a külső kereslet folytán jó gazdasági évek voltak. Erre az időre esnek a magyar mezőgazdaság legerősebb beruházásai, ezek az ú. n. traktor-láznak az évei. A nem elég óvatos gazdák közül ezek a jó évek vittek sokakat az adósságba, s az 1930 és 1931-ben váratlanul betört gazdasági válság folytán aztán a védettségre is. Az utolsó két esztendő gazdaságilag kétségtelenül némi javulást mutat. Azonban főbb terményeink árai még mindig világpiacon árok fölött mozognak, tehát erőszakoltak s így magukban hordják a bizonytalanság csiráit is.

Hogy ily nehéz helyzetben, ismerve mezőgazdasági népességünk gazdasági elmaradottságát, a magyar falu kulturális szükségleteinek hiányos voltát és a szociális helyzetben is mutatkozó sok-sok kívánnivalót, a földbirtokpolitikai kérdések és ezzel kapcsolatosan a föld-, illetve a birtokmegosztási kérdések az általános közfigyelem tárgyai lettek, érthető. Az a tény pedig, hogy az 5 holdon aluli törpegazdaságok száma 1,200.000, területe pedig csak 1,630.000 hold, az átlag tehát 1.5 hold alatt marad, az 5—10 holdas kisgazdaságok száma 204.000, területe 1,500.000 hold, az 1000 holdon felüli gazdaságok száma 1200 (az 1935-i összeírás szerint), területe pedig 4,700.000 hold, amelyből szántó azonban már csak 1,900.000 hold, elfeledtetve a közbeső 10—100 holdas kategóriák 235.000-es száma mellett annak 5,200.000 hold területét, a nagybirtokkal szemben nemcsak ellenszenvet váltott ki, hanem sokszor úgy tüntette fel, mint minden baj okozóját. Hogy a magyar birtokmegosztás nem egészséges, vitán felül áll. Tudatában volt és tudatában van ennek maga a birtokos osztály is, amelynek egyre fokozottabb mértékben kell átérezni a kötelezettséget: mindenkinek adni kenyeret és a lehetőség szerint minél jobb és minél több kenyeret, ami egyet jelent a belterjes gazdálkodással.

A NAGYBIRTOKOK KATEGÓRIÁJÁBAN különleges helyet foglalnak el az ú. n. célbirtokok. Ide azok a birtoktestek tartoznak, amelyeknek az állaga az állam felügyelete alatt áll és a kormányzat hozzájárulása nélkül állaguk meg sem változtatható, jövedelmük pedig az alapítólevélben körvonalazott, túlnyomórészt egyházkormányzati, kulturális, közművelődési, hitéleti és karitatív célokra fordítandó. Mivel e birtokok jövedelmei olyan közérdekű intézmények fönntartására, olyan, a közt érintő és terhelő feladatok teljesítésére varrnak rendelve, amely intézmények és feladatok, ha ezek nem volnának, a közösséget terhelnék, a maguk egészében tulajdonképpen a közösség érdekeit szolgálják és amikor azt szolgálják, a közösséget tehermentesítik. Ezek tulajdonosai leghelyesebben úgy foghatók fel, mint akik csak kezelői a birtoknak. Az ilyen célbirtokokkal szemben a nemzet egyeteme is, a rendeltetési cél révén a közelebből érintett társadalmi réteg is jögo-

san állít fel kettős követelményt. Ezek egyike a szociális követelmény. A másik nem kevésbé fontos, hogy a birtokjövedelem teljes egészében a rendeltetési cél szolgálatába állíttassák, ezt nevezhetjük kulturális követelménynek.

A világ szeme az e kategóriába tartozó birtokokat figyeli legélesebben, éppen a közösség céljait és érdekeit szolgáló rendeltetése miatt. Ezeknek a birtokoknak a kétféle szociális és kulturális teljesítménye egymással csak a legritkábban haladhat párhuzamosan. Ha a szociális — nevezzük belső teljesítménynek—intenzívebb, ez rendszeren a kulturális, nevezzük külső teljesítménynek — a rovására megy és fordítva. A szociális teljesítmény — népeltartóképesség, munkaalkalomadás, munkások javadalmazása — bent a birtokon, a gazdasági üzemben folyik le a külvilág által alig észrevehető és értékelhető módon. A külvilág megfigyelési körébe rendszeren és szembetűnően csak a külső teljesítmény esik, ami aztán sokszor helytelen következtetésekre s az igazságnak nem mindig megfelelő megítélésekre vezet. Az igazságos megítélések kialakításához és a helyes következtetésekhez ismerni kell a birtok mindkét irányú teljesítményét. A szociális irányú, a belső teljesítmény megismerése azonban föltételezi a birtok csaknem teljes üzemi berendezésének ismeretét.

Az alábbiakban egy nagyobb terjedelmű célbirtoknak előbb népeltartási, tehát szociális szempontú berendezését és belső teljesítményét, azután pedig külső, kulturális irányú teljesítményét kívánom ismertetni. Számokat, adatokat fogok közölni minden érzelmi vagy vitatkozó megjegyzés nélkül. Beszéljenek a számok és adják meg a legrealisabb képet.

A birtok a magyar ciszterci tanítórend, röviden a zirci apátság előszállás! uradalma. A birtok vezetésében több mint 20 éve veszek aktív részt, 14 éve önálló vezetője vagyok, a közlendőket tehát az életből veszem. A birtok Fejér megye délkeleti, Tolnával határos szélén fekszik. Észak-déli irányban hosszában átszeli a Székesfehérvár—paksi vasútvonal. Az északi határhoz a dunapentelei, a délihez a dunaföldvári hajóállomás 9—10 km távolságra van, tehát ha kissé távol is, de a víziút is rendelkezésre áll. Az uradalom területe 30.000 k. hold, melyből szántó 21.500, homoki legelő 5000 hold, gyöngye rétterület 1500 hold, 1500 hold pedig futóhomokon létesített akácerdő, a többi kert, szőlő, nádas és földadó alá nem eső terület. A talaj a termékeny fejtérmei fekete homoktól a terméketlen futóhomokig váltakozik, összetételében uralkodó a homok, tehát sok esőt kíván. Ezzel szemben éghajlata a Duna-Tisza között jellemző, szárazságra hajló, szélsőséges klíma. Az uradalom 2 község határában fekszik. Az anyaközséget, Hercegfalvát az apátság alapította 1814-ben a birtok közepén részint a Bakonyból való áttelepítéssel, részint a közeli környékből való letelepítéssel. Az első település 100—120 családból állt. Egy-egy család 30—32 holdas telket kapott. Ezek a családok alkotják a mai 6000 lakosú község magvát. Az 1830—40-es években a birtok széléin az apátság négy helyen ú. n. zsellér-munkástelepet létesített, 40—70 családdal. Minden család kapott házhelyet és 1—1 holdas belsőséget. Három ilyen munkástelepből és az uradalom déli feléből alakult meg

1928-ban Előszállás nagyközség. Lakosainak száma 3800. Egyik község sem eszmei község, vezetősége az uradalomtól teljesen független kispapokból áll. Mindkét községben van plébánia, ezeknek nemcsak kegyura, hanem fönntartója is az apátság, plébánosok is, káplánok is rendtagok.

A birtokreform során házhelyekre 780 család részére leadott az apátság 240 kat. holdat. Ennek a területnek közel fele be van építve. Az 1924-es VII. t.-c. ú. n. novella alapján kishaszonbérletekre leadtunk 1600 kat. holdat, 1935-ben pedig teljesen saját kezdeményezésre a fiatal családok számára további 220 holdat. Az összes így leadott terület 2060 kat. hold, nagyjából szántó. A birtok többi része saját kezelésben van, a mezőgazdasági rész területe 26.500 kat. hold, amelyből szántó 20.000 hold. Az uradalom központi vezetése két rendtag kezében van, akik okleveles középiskolai tanárok és okleveles gazdák. Az uradalom önálló gazdasági kerületre oszlik, mindegyik kerület élén egy-egy okleveles civil gazdatiszttal. A gazdatiszti kar a szintén okleveles segédtisztakkal és teljesen uradalmi állatorvossal 21 tagból áll. A gazdatiszti állás nyugdíjas, 35 évi szolgálat után a teljes nyugdíj évi 5400 P. Tiszti fizetés kombinált, készpénz és természetbeniek, de ez utóbbiak tehermentesítés nélkül.

1. A 21 tagból álló tisztikarnak készpénzben kifizettünk 1937-ben 43.627 P-t, a kiadott naturáliák értéke uradalmi folyó áron értékelve 54.215 P, összesen tehát 97.842 P-t. Tizenkét tisztii nyugdíjasnak kifizettünk 22.734 P-t. összesen a tisztii személyzetnek 120.576 pengőt.

2. Az állandó éves alkalmazottak ú. n. konvenciók cselédek száma ma 1243, közöttük 52 iparossal. Az egészségkonvenciók létszáma 965, a többi fél- és háromnegyedkonvenciók. A cselédség létszáma a családtagokkal együtt 4023. A mindennapi iskolaköteles gyermekek száma 545, az ismétlősöké 256. Egy közcseléd évi konvenciója 50 P készpénz, 600 kg búza, 800 kg rozs, 400 kg árpa, 2400 m² tengeriföld és kert, két tehermentesítés, két anyasertés és ennek szaporulatai tartása, 16 kg kőszén, lakás, tüzelő, orvos és gyógyszer. Három gyermek felül minden további gyermekekre kapnak még 100 kg vegyes gabonát és minden gyerek után 20 P szülési segélyt. Harminczéves szolgálat után kapnak kegydíjat, ma a kegydíjasok száma 108. A cselédség tehermentesítésének a száma ma 1522, sertésállományának a száma pedig 4700.

A cselédségre 1937-ben kifizetett az uradalom készpénzben 136.292 pengőt, a természetben kiadottak értéke 895.831 pengő volt; összesen tehát 1.032.123 pengő. Egy cselédre esik 830 P. Egy teljes fizetésű cseléd évi járandóságának uradalmi értéke 923, ebből az általános költség, lakás, tüzelő, orvos, patika 160—200 pengő között mozog, a cseléd kézhez kap 730—770 pengő körüli értéket. Ha az eltartottakra is vonatkoztatjuk a fenti összeget, egy eltartottra 260 pengő esik.

3. A munkásság második csoportját alkotja az aratók, ezek száma 660, mind meglévő családfenntartó, kaszár férfi. Hercegfalva és Előszállás egy-két holdas törpebirtokosaiból kerülnek ki, ők végzik az uradalom egész évi gazdasági gyalogmunkáit. Le vannak szerződve minden munkára. 1937-ben az aratóknak kifizetett az uradalom napszám-és akkordmunkáért, t. i. az őszi munkák nagyobb részét akkordban végzik, 69.500 pengőt. A kiadott naturáliák értéke pedig 270.474 pengő volt, összesen tehát 339.974 pengő értéket. Egy-egy aratómunkás átlagos évi keresete 515 P volt. Itt nincs értékelve a téli részes favágási keresetük, melynek révén megkeresik a szükséges tüzelőt.

4. Ismeretes, hogy a mezőgazdaságban egyes időszakokban munkatorlódás áll elő és az annál nagyobb, minél többféle a kapások termelése. Az uradalom, hogy a munkatorlódás idején is el tudja minden munkát végezni, ilyenkor idegen munkásokat is kénytelen alkalmazni. Ezek kétfélék. Egyik rész hat hónapra szerződik, májustól október végéig, számuk 220, Heves és Borsod megyékből valók. Ezeknek készpénzben kifizettünk

42.933 pengőt, naturáliákban kiadtunk 24.312 pengőt, összesen 67.245 pengőt. Egy-egy ilyen munkás átlagos keresete 310—320 P volt. Ebből haza tudott vinni 160—220 pengőt. Az idegen munkások második csoportját cukorrépa munkásoknak nevezhetnénk. Csaknem kizárólag a cukorrépa tavaszi munkáinak elvégzésére, kapálás, egyelés és az őszi szedési munkára vannak fogadva és szerződve. Számuk tavasszal 500 volt, ősszel 320. Munkaidejük a tavaszi munkáknál 6, esetleg 7 hét, az őszi idényben 5, esetleg 6 hét. Kifizettünk nekik készpénzben 35.500 pengőt, a naturáliák értéke pedig 19.129 pengő volt, összesen tehát 54.629 pengő. Ezek a munkások serdülő fiúkból, 16—19 éves lányokból, vagy gyámoltalanabb idősebbekből kerülnek ki. Egy-egynek keresete volt egy-egy időszakban 60—65 pengő, amiből haza tudott vinni 40—42 pengőt.

A fősorolt összes foglalkoztatottak létszáma 3079. A részint készpénzben kiadottak, részint természetbeniek értéke 1,666.000 P. Teljesség kedvéért megemlíthetjük, bár már inkább a kulturális teljesítményekhez tartozik, hogy 11 gazdasági kerületben az uradalom fönntart államsegély nélkül 12 elemi iskolát. A IV. osztályig az iskolai könyveket is az uradalom adja. Iskolákra 1937-ben kiadtunk 37.954 pengőt. A két plébánia évi fönntartást terhe pedig 15.600 pengő.

A mezőgazdasági munkák természetéhez tartozik, hogy nem nyújt egyenletes foglalkoztatást. Ha azt nyújtana, a mezőgazdasági munkáskérdéssel országosan sem volna semmi baj és nagyon egyszerűen el volna dönthető az a sokat vitatott kérdés, hogy a kis vagy a nagyüzem képes-e több családot eltartani. Így azonban a népeltartóképeség megítélésénél következtetésekre vagyunk utalva. Még a legigazságosabb alapnak tartom részemről az azonos életviszonyúak évi keresetét venni alapul. Egy cseléd és munkáscsalád évi keresete országos átlagban 700—800 pengő között mozog. Ha a 750 pengős átlagot vesszük alapul, az előszállási uradalom mai berendezettsége mellett 2000 gazdasági munkáscsaládnak és 45 tisztviselőcsaládnak ad munkaalkalmat és teljes megélhetési lehetőséget.

Az egyes munkáskategóriáknál általam közölt szám adatok a gazdasági üzemeknek csak a kézi munkaerőire vonatkoztak, úgyhogy nevezhetjük ezeket röviden munkabéreknek. Összegezve a fentieket, az előszállási uradalom egy évben munkabérekre kifizetett 1,666.000 pengőt. A 26.500 kat. hold mezőgazdasági terület egy kat. holdjára esik ebből 63 pengő. Közgazdasági íróink és üzemstatisztikusaink szerint az ország összmezőgazdasági üzemének egy kat. holdjára eső munkabér 36-4 pengő, az 1000 holdnál nagyobb ú. n. nagyüzemek kat. holdjára eső munkabér pedig 51 pengő. Mi tehát az első országos átlagnál 27 pengővel — 75%-kal — a második országos átlagnál 12 pengővel — 23%-kal — magasabb munkabért fizetünk ki holdanként. Darányi Kálmán győri beszédéből értesültünk, hogy az 1936/37. gazdasági évben a magyar mezőgazdaság összbruttó hozama 1450 millió volt. Egy kat. holdra eső bruttó hozam tehát 100 P. Nálunk a kat. holdra eső munkabér 63 P volt, szántóra vonatkoztatva pedig 83 P. Ugyancsak üzemstatisztikusaink és közgazdasági íróink az egy kat. holdra eső egyéb rezsiköltséget közepes intenzitású gazdálkodás mellett azonosnak veszik az 1 holdra eső munkabérrel. Ha ezeket a számokat mint olyanokat fogadjuk el, amelyek legjobban megközelítik a valóságot, következik, hogy nálunk az egy holdra eső összes rezi

126 P körül mozog, tehát maga a rezi 26 pengővel, 26%-kal haladja meg a mezőgazdaság átlagos holdankénti bruttó hozamát. Viszont ha az egy holdra eső rezi már maga nagyobb az országos átlagban vett holdankénti bruttó hozamnál, világos, hogy a bruttó hozamnak is s a nettó hozamnak is még jelentősen nagyobbak kell ennél lennie.

A közölt adatok egyik csoportjához még. egy megjegyzést kell fűznöm. Hoz a cselédkonvenció. Csaknem egyedülálló nagyobb uradalom vagyunk az országban, ahol a közselédnek 2 tehéntartása és 2400 □-Öl földjándósága van. Tudatában vagyunk annak, hogy ezek a belterjes gazdasági üzemvezetéssel nehezen férnek meg, arra súlyos teherként nehezednek, de ennek fönntartásához mégis ragaszkodunk, és pedig nem üzemi, hanem erkölcsi szempontból. Valljuk azt, hogy a gazdasághoz csak a férfi szegődik le cselédnek, a gazdaság számára egyedül ő köti le munkaerejét és idejét, a gazdaságnak tehát csak ezzel van joga rendelkezni s szabadon kell hagynia a családtagoknak, így elsősorban a feleségnek idejét is, munkaerejét is. A gazdaság vezetőjének azonban vigyáznia, illetve gondolnia kell arra is, hogy a cseléd felesége otthonában találjon elegendő elfoglaltságot a gyerekek nevelésére, azokról és a férjéről való gondoskodáson kívül is. És erre a leghelyesebb mód az, ha alkalmat adunk a cselédasszonynak arra, hogy odahaza önmagának és családjának ő is gazdálkodjék. A 2 tehén és 5—6 darab sertés gondozása, a 2 m. hold föld kézi ápolási munkájának elvégzése ad neki elegendő munkát, de emellett még nyugodtan elvégezheti a házi dolgokat is. Igaz, hogy úgy módon a kisgazdasági üzemek egész raja alakul ki egy nagy üzem keretén belül, aminek meglehetnek és meg is vannak a nagy üzemre hátrányos hatásai, viszont nagy előnyei: a cselédcsaládok között az erkölcsi eltévelyedések lehető kiküszöbölése, a cselédcsaládok helyhez kötése, őscselédcsaládtípusok kitermelése, a cseléd megelégedettsége, a munkaadóhoz való erősebb ragaszkodása s saját gazdálkodásuk révén a cselédcsaládok vagyoni megerősödése és így a cselédállapotból átmenetei a törpe-, sőt sokszor a kisbirtokos állapotba. Tény az, hogy az uradalom közelségében eladásra kerülő parcellák 50%-át a mi cselédségünk vásárolja meg, s amikor kegydíjas sorba kerül, mind-egyiknek megvan a saját kis háza kerttel együtt és hozzá még 2—3 hold, olykor-olykor még 10—15 hold föld is.

Térjünk át az előszállást uradalom külső kulturális és közművelődési teljesítményének vázlatos ismertetésére.

A ciszterci rend gazdasági kormányzatának központja Zircen van. A rend minden vagyonára, helyesebben annak minden jövedelmére vonatkozólag az alapítólevél keretén belül a korlátlan rendelkezési jog a zirci apát urat, mint a rend fejét illeti meg. A vagyonállag a kultuskormány felügyelete alatt áll, amely állag a kormány engedélye nélkül nem csökkenthető, tehát folyó kiadásokra nem használható fel.

A rend fönntart 5 gimnáziumot 45 osztállyal. Az ezekben beírt tanulók létszáma 2710. Kegyura a rend 21 plébániának. Ezek közül 15-ön a lelkészi teendőket rendtagok látják el, 6 plébánián világi

papok. A rendi plébániákon a hívek száma 48.343. Fönntart a rend államsegély nélkül 14 elemi iskolát civil tanítókkal, mint kegyúr további 15 elemi iskolánál visel különféle fönntartási terhet. Fönntart egy hittudományi főiskolát Zircen és egy hittudományi főiskolával kapcsolatos tanárképzőintézetet Pesten és egy oblátus intézményt Budán. A rend tagjainak a száma ma 201, illetve az oblátusokkal együtt 215.

A központi gazdasági kormányzatot az évi költségvetés elkészítésénél a következő szempontok vezetik:

a) az egyes birtoktestek, ill. üzemek a rend, ill. a rendi intézmények fönntartásához kötelesek beszolgáltatni annyit, amennyit bérleti alapon ezek után kapna a rend;

b) ezekből elsősorban az iskolák, plébániák és intézmények korszerű fönntartásához szükséges összeg hasíttatik ki;

c) a fönntmaradó rész a rendi kormányzat vitelére, a rendtagok eltartására, szóval a rend fönntartására irányoztatik elő;

d) az esetleg még mindig fennmaradó rész kisebb jelentőségű belső beruházásra megy, esetleg tartalékoltatik rosszabb évekre.

Az egyes gazdasági üzemek a rájuk bérleti alapon kivetett összegben felül esetleg jelentkező jövedelemtöbbletet előzetes bejelentés és elszámolási kötelezettség mellett az üzem belterjessé tételére használhatják föl, szóval beruházásra fordíthatják. Az üzemek élén mindenütt okleveles gazda rendtagok állnak.

Az előszállási uradalmat pénzügyi szempontból a központi kormányzat bérleti alapon holdanként no kg búzabérre értékeli. Ez az értékelés meg is felel a fej érmegyei nagybirtok bérleti viszonyainak. Jelent ez évenként 330 vágón búzát, a mai 20 pengős áron értékelve 660.000 pengőt, 13 pengős búzaalapon 429.000 pengőt jelentett. Ez az évenként beadandó összeg. Az utolsó 10 évben a rend évi fönntartási költségeihez az előszállási uradalom által beszolgáltatott évi összeg tényleg 550.000 és 750.000 pengő között mozgott. A 10 év alatt beszolgáltatott a zirci központba 6,401.000 pengőt, az évi átlag 640.000 pengő. Mivel Előszállás a ciszterci rend legjelentősebb gazdasági üzeme, a rend apát ura abból indulva ki, hogy a rend nagyobb problémái megoldásánál pénzügyi szempontból a döntő szerepe a legnagyobb üzemnek kell hogy legyen, a fönnti szükségleten felül az uradalomban jelentkező összeget mindig az üzemben hagyta, úgyhogy Előszállás mindig elegendő forgótőkével rendelkezett; így egyrészt üzemileg meg tudott erősödni, másrészt amikor Előszállás üzemvezetője látta, hogy a forgótökeből bizonyos részek az üzem menetének veszélyeztetése nélkül kiszakíthatók, ismeretében lévén mindig a megoldandó problémáknak, jelentkezett és megtette az aktuális problémák pénzügyi megoldására vonatkozó javaslatát. Az utolsó 10 év alatt a ciszterci rend által megoldott problémák pénzügyi részét maga az előszállási uradalom vállalta és hiánytalanul teljesítette is.

Ezek a problémák közismertek; pénzügyileg a következő összeget jelentették:

1. 1928/29-ben a budai Szent Imre herceg-úti gimnázium megépítésére Előszállás kifizetett 1,508.620-66 pengőt.

2. 1932-ben a megszállt területen elvesztett hontszántói birtokának pótlására megvette a Wimpfen-féle simontomyai 2000 holdas birtokot 700.000 pengőért, ezt 1933 és 34-ben beinstruálta 296.000 pengővel. Így Simontomya belekerült úgy ahogyan ma áll 996.000 pengőbe.

3. A budai gimnáziumunk tanári karának nem volt rendháza, bérépületben lakott. 1933-ban megvett az Ibrahim-utcában egy szanatóriumot 250.000 pengőért, ez átalakításokkal együtt 313.000 pengőbe került.

4. 1935/36-ban a pécsi gimnázium megépítéséhez járult hozzá 363.000 pengővel. Erre az építkezésre kénytelen volt a rend 600.000 pengős kölcsönt felvenni. Az építés közel 1 millióba került.

5. 1936-ban az uradalom Nagykarácsony pusztáján épített egy 1000 ember befogadására alkalmas templomot 50.000 pengőért.

6. 1937-ben Hercegfalva községben épített 2000—2500 lélek befogadására templomot 166.000 pengőért.

7. A folyó évben a Szent Imre herceg-úti templom építési és felszerelési költségeihez járult hozzá a 10.000 pengővel és az építés alatt lévő székesfehérvári gimnázium építési költségeihez fizetett ki 491.269 pengőt.

Ezek együttes összege 3,977.889.66, kerekén 4 millió pengő. Ha hozzávesszük az ez idő alatt a rend fönntartására beszolgáltatott 6,401.000 pengőt, kitűnik, hogy az előszállást uradalom az utolsó 10 év alatt 10 millió pengővel, évenként tehát kerek egy millió pengővel állt a magyar kultúra, a magyar művelődés és a katolikus hitélet szolgálatába és ebből 6 millióval meglévő intézményeket tartott fenn, 3 millióval új intézményeket létesített, egy millióval pedig hibáján kívül elvesztett birtokállományát pótolta s ezt is a maga teljességében a magyar művelődés szolgálatába tudja állítani.

Hogy az uradalom mint gazdasági üzem ez alatt a 10 év alatt önmagában, tehát belsőleg is fejlődött, a fönti teljesítmények természetessé teszik. Fejlődött üzemileg csakúgy, mint szociális téren. Erre az időszakra esik az uradalom 64 km-es gazdasági vasúthálózata tekintélyes részének megépítése, állatállományának mennyiségi és minőségi fejlesztése, ami istállók, hizlaldák megépítését szükségessé tette, nemkülönben üzemi gépekkel — traktorok, takarmányelőkészítő gépek — intenzívebb ellátása. Gondoskodni kellett természetesen a megnövekedett cselédség számára új lakások megépítéséről és a régiek átalakításáról is.

Az egyházi birtokok kezelési módját illetőleg nagyon komoly oldalról is sokszor vitatott kérdés, vajjon a saját kezelési rendszernél nem volna-e sokkal helyesebb, a közösségre is, a javadalmasra is sokkal előnyösebb a bérleti alapon való kezelés. Anélkül hogy ehhez a kérdéshez érdemben hozzá akarnék szólni, reá kell mutatnom arra, hogy az előszállást uradalom bérleti alapon való kezelése mellett az a 4 millió pengő vagy legalább is azt megközelítő összeg, amit az uradalom az utolsó 10 évben új intézmények létesítésére fordított, a magyar katolikus közösség számára bizonyára elvesztett volna, ha magára a gazdasági üzem belső fejlesztésére fordítottakat figyelmen kívül hagyjuk is és a foglalkoztatott gazdasági cselédség és munkás-ság száma sem lett volna nagyobb és szociális helyzete sem lett volna jobb.

Közenivalóim végére jutottam. Bármennyire szerettem volna a kérdéssel az egész egyházi birtokokat felölelőleg foglalkozni, arra nem vállalkozhattam. Az egyházi nagyjavadalmak összterülete 736.000

kat. hold, ebből szántó 257.000, erdő pedig 261.000 hold. A kérdés csak induktív úton, az egyes javadalmak vagy javadalmi csoportok belső és külső teljesítményének megvizsgálásával volna megközelíthető. 105 javadalmasnál ily benső ügyek feldolgozása és megvizsgálása keresztülvihetetlen. Ezekhez a kérdésekhez kapásból hozzányúlani nem is lehet, nem is szabad. Az egyszerűbb, könnyebben járható, de biztosabb utat választottam, amikor csak egy szinten egyházi kézen lévő nagybirtok viszonyait tártam fel és ennek adataival igyekeztem bemutatni tényleges teljesítményét mind szociális népeltartási téren, tehát magának az üzemnek belső területén, mind az üzem kívül eső területen, vázolva a keresztény magyar kultúra, a magyar ifjúság nevelése, magyar művelődési intézmények létesítése és a katolikus hitélet érdekében kifejtett teljesítményét.

Hogy a belső, szociális irányú teljesítmény minden egyházi javadalomnál közel azonos, közismert, de erre elegendő biztosíték is a mindenkori javadalmak magasabb erkölcsi világa és fejlettebb szociális érzéke, hiszen mindegyik az evangéliumi tanok alapján áll. A külső teljesítménynél is csak kvantitatív, mennyiségi mértékben lehetnek eltérések. Nemzeti kultúránk megépítő je és fenntartója a mohácsi vészig az Egyház volt. A III. Károllyal és Mária Teréziával megindult ország-újraépítésnél ismét az egyháziak jártak az élen, elegendő hivatkoznom a XVIII. és XIX-ik század még mindig fennálló alkotásaira. A legújabb kor alkotásaiban a vezető szerepet a tőke vette át. De megváltozott a modern kor alkotásainak jellege is, előtérbe nyomult az üzleti szempont: templomok helyett szállodák, iskolák és kolostorok helyett áruházak és bárók épülnek. Az egyházi javadalmak, e változások ellenére, továbbra is a közösség érdekeit szolgálják, ha lassúbb tempóban s nem oly szembeszökően, mint a múltban.

Minden fenntartás nélkül tártam fel a ciszterci rend gazdasági és pénzügyi életének legbensőbb adatait. Ma, amikor az egyháziak kezén levő nagy javadalmak sok oldalon oly éles támadási felületet képeznek, a magyar katolicizmusnak is, vallom, az egész magyarságnak is csak javát és előnyét szolgálja az, ha tisztán, világosan látjuk a helyzetet. Az őszinte kép, a tárgyilagos szemlélet talán másokat is meggyőz arról, hogy ami jó és helyes az egész magyarság érdekeit nézve, nem lehet rossz és hibáztatható egyedül azért, mivel egyúttal nagybirtoktól s még hozzá egyházi birtoktól ered.¹

H. KOVÁCS GYULA

¹ A zirci apátság és uradalma a fenti hatalmas teljesítményeket a szerző úr, mint jószághatalmú munkájából, s a jelenlegi apát úr, Wemer Adolf legfőbb vezetése alatt érte el. Ezek a teljesítmények messze kimagasló, legmagasabb fokú eredmények s így belőlük alig vonhatók következtetések, sajnos, sem az egyházi, sem a világi nagybirtok átlagára. Bár elérhető volna, a végre megkezdett telepítések-től függetlenül is, hogy a nagybirtok követné a zirci-előzáró példát.

A szerk.

AZ ORVOSOK SZOCIÁLIS HELYZETE

AZ ORVOSI HIVATÁS MÉLTÓSÁGÁT, felelősségét, tekintélyét és szerepét csak a papéhoz lehet mérni. A papot a lélek orvosának szokták nevezni; az orvos legalább ugyanolyan joggal a test papja. Az ember még önmagához sem olyan őszinte, mint papjához és orvosához. A rendelőszobában az ember önkénytelenül suttog, mint a gyóntatószék rostélyá előtt, teljesen és önkéntesen, egyre könnyebbülő szívvel kiszolgáltatja magát és az orvos kezébe helyezi életét: tegye vele azt, amit jónak lát. A nemes hasonlóság pap és orvos között természetes és közismert, van azonban egy különbség, amit kevesen vesznek tudomásul. Az orvostól éppen olyan emberfeletti, minden percben készenálló, önfeláldozó, tulajdon személyiségét háttérbe helyező önzetlen munkát várnak, sőt várnak el, mint a paptól, azonban arra nem gondolnak, hogy a papok megélhetése biztosítva van, az orvosoké azonban a legnagyobb mértékben bizonytalan. Az orvos vértelenül van kitéve a mai szociális viszonyok minden támadásának és megpróbáltatásának. A magyar orvos ma egy gyűlölt, de sajnos találó és helytálló szóval igen nagy százalékban proletár. Egyre kevesebb és kevesebb azok száma, akik a polgári függetlenség, vagy legalább is a mindennapi vagy minden elsejei gondot feloldó szerény jómód biztonságából és nyugalmból indulhatnak el reggelenként, regényekben annyiszor emlegetett hosszúkás táskájukkal, magánbetegeikhez vagy a kórházba, klinikára. Egyre kevesebb azok száma, akiknek a mindennapi robotban nem kell elfelejteniök, hogy nem egy tudományág napszámosai, vagy darabszám dolgozó iparosai, hanem tudósok és a laboratórium fehér csöndjében vagy a rendelő zárt magányában, szemtől szemben egy-egy embertársukkal: művészek is! Ma a magyar orvosok igen tekintélyes hányada vagy valóban napszámba dolgozik, látástól vakulásig, szériamunkán, a betegség özönétől nem látva az embert és ráfizetvén olykor saját emberségét is, vagy naphosszat ül az üres páciensfotel előtt és egyre mélyebben süllyed nemcsak a szegénységbe, hanem a munkátlanság agyat szárító idegességébe is. Rosszul fizetett, hajszolt munka és kényszerű tétlenség között kallódik el az orvosok ereje és ez sok egyéni szenvedésen, nélkülözésen, lemondáson, nem egyszer tragédián túl pótolhatatlan veszteséget jelent a nemzetre is. Azok, akik eljutottak a jómód és a biztonság bizonyos fokára, azt példázzák, hol kellene állnia az egész, orvosi karnak.

HA A FIATAL ORVOS hat évi tanulás után, frakkban, boldogan, kezében a frissen aláírt diplomával kilép az egyetem kapuján, elhelyezkedés és kereset szempontjából nem áll jobban, mint az érettségizett diák. Ma már az orvosi oklevél egymaga legfeljebb továbbtanulásra képesít. Megvan ugyan a falusi elhelyezkedés lehetősége, ez azonban később részletezendő okokból jóformán nem is kerül számításba. Most csak annyit jegyzünk meg, hogy a fiatal orvosok 90 százaléka, ha bármely okból kénytelen falura költözni, úgy érzi magát, mint a békebeli katonatiszt, akit Trebinjébe helyeztek. Általában szigorú megkülönböztetést lehet és kell is tenni fővárosi és vidéki orvos között.

A pusztá diploma gyakorlati elértéktelenedése elsősorban azért súlyos jelenség, mert megszerzése tetemes pénzbe kerül. Szakemberek számítása szerint élelmezést, lakást, világítást és könyveket is belevéve, több mint tízezer pengőt emészt fel az orvosi stúdium. Valóságos kis vagyon vagy legalább is kamatmentes kölcsön, mely nehezen amortizálódik. Vannak természetesen tandíjmentesek is, azonban teljes ingyenességet és könnyebbséget ez sem jelent. A mai, átlagos középosztálybeli családapa még ezt sem nagyon bírja fizetni, a teljes tandíjról nem is szólva. Alacsonyabb társadalmi rétegek fiai elől pedig a gyakorlatban teljesen elzáródik ez a lényegében és megnyilvánulásaiban oly nemesen demokratikus pálya. A budapesti orvosok közül mindössze 1.5 százalék származik nem értelmiségi családból, ezek közül is legtöbbször apja katonai altiszt volt. A 2697 megvizsgált orvos között egy gyárimunkás-apa akadt, az ország négy milliárdnyi földműves lakosából pedig egyetlenegy sem tudott az orvosi pályáig föl-emelkedni, legalább is Budapesten nem. Vidékről nincs statisztika, azonban számuk itt is elenyésző.

MIT CSINÁL TEHÁT A KÖZÉPOSZTÁLYBELI IFJÚ, ha letette az esküt és neve elé biggyesztheti a dr.-t? Régesrég elmúlt már az az idő, amikor elég volt elegánsan metszett táblát kiszögezni a kapu alá, el-eljárni a társaságba — és már jöttek is a páciensek. Erről ma szó sem lehet, a magánpraxis a fiatal orvos számára távoli álom. Talán, majd, hosszú évek múlva megpróbálhatja. A budapesti orvosok körében végzett kérdőíves kutatás szerint — erről még többször szó lesz a továbbiakban — 2697 orvos közül 542 (20%) nem folytat magángyakorlatot, csak pénztári betegeket kezel a lakásán, 380 (14%) pedig egyáltalán nem rendel. A rendelőórát nem tartó orvosoknak közel fele a fiatalabb korosztályból kerül ki. Az 1—2—3 esztendeje végzett orvosok 28 százaléka nem tart rendelőórát, a 20 éve dolgozóknak viszont csak 12 százaléka. Elképzeléseinkben az orvos még ma is a doktor bácsi, aki otthon ül kényelmes és mégis félelmetes rendelőjében és várja a beteget, — vár minket. A valóság pedig az, hogy már csupán az orvosok 34 százaléka folytat kizárólag magángyakorlatot, a kétharmadrésznél túlnyomó többség belekapcsolódott a szociális biztosítás gyárszerű üzemébe.

A fiatal orvos előtt két út áll. Ha azonnal rá van szorulva a pénzkeresetre, megpróbál állást szerezni közkórházban vagy biztosító intézetben. Ha szülei tehetősek s ő maga bírja még ideggel és önértet-

tel az eltartottságnak férfiember számára annyira megalázó érzését: bennmarad valamelyik klinikán gyakornoknak. Egészen pontosan: díjtalan gyakornoknak. Négy esztendeig dolgozik reggeltől estig és sokszor estétől reggelig teljesen ingyen, még szimbólumának, a fehér köpenynek tisztítását is maga fizeti. Kosztot nem kap. Négy év múlva elnyeri a szakorvosi képesítést és ekkor újra választót előtt áll. Ha egészen kiváltságosan tehetséges és az orvosi pálya tudományos részében is elsőrendű előmenetelt tanúsít, további évek munkája után tanársegéd lehet. Fizetése még mindig nincs, vagy pedig restellnivalóan kevés. Többször láttam társaságban kitűnő klinikai orvosokat elvörösödni, mikor arra fordult a szó: mennyi a fizetésük. Kárpótlásul kilátása van, ha nem is egyetemi katedrára, de magántanári habilitációra is, ami néhol komoly magánpraxist jelenthet.

Ha a tíz teljes esztendei tanulás után a már nem is olyan nagyon fiatal orvos kenyeret akar keresni s meg akarja alapozni jövőjét, vagy jó — anyagilag jó — házasságot kell kötnie, vagy fix állás után kell néznie. Az első csak egyes szerencsefiaknak sikerül, a második sem mindenkinek. Fix állást egy-két szanatórium kivételével a budapesti és vidéki városi közokrházak és a társadalmi biztosító intézetek, elsősorban az OTI és a MABI nyújtanak. A fizetés itt is, ott is alatta marad nemcsak az orvosi tekintély és méltóság megkívánta színvonalnak, nemcsak a végzett munka méltó ellenértékének, gyakran a létminimumnak is. Végzetes hatással lehet a fiatal orvos pályájára, ha anyagi körülményei az egyetemről mindjárt állásba kényszerítik. Nagy protekcióval elérhet ugyan 100—150 pengős fizetést, azonban munkája legtöbb esetben nem orvosi, hanem tisztviselői, adminisztratív, tehát négy év leteltével nem nyerhet szakorvosi képesítést, viszont az intézet kebelén belül a gyakornokoskodás nem mindig jelent előnyt, ha előléptetésre kerül a sor. „Ha a gyakornoki állás lépcsőfok lenne, amelyről meghatározott időn belül bármilyen irányban — akár a gyógyító orvosi tevékenység, akár az adminisztratív orvosi tevékenység irányában — intézményes továbbhaladás lenne biztosítva, akkor kétségtelenül hasznos és egészséges intézményt kellene benne üdvözlőnk. Mai formájában azonban nem egyéb az orvosi munka szegyeinteljes átértékelésénél és prolongált kilátástalan, megszegyenítő proletársorsnál“ — írja a kérdés egyik szakértője, Bakács György dr., az Országos Orvosi Kamara titkára.

SAKORVOSI KÉPESÍTÉS és főként cím nélkül ma már nem boldogul az orvos. Az „egyetemes orvostudorok“ ideje lejárt, a közönség megkívánja, hogy pénzéért vagy levont járulékjáért kevésbé bonyolult baját is szakorvos kezelje. A fővárosi orvosoknak 1930-ban már csak 20 százaléka nem volt szakorvos, azóta az arány bizonyára még csak csökkent. A szakorvosok előtérbe nyomulásának van egy orvosi, tudományos és egy társadalmi oka. Az első természetesen az orvostudomány mérhetetlen fejlődésével függ össze, a második korunk általános tünete: a specializálódás. Manning» írja kitűnő népszerűsítő könyvében,¹ hogy a sebészetnek — és nyilván a többi szaknak

¹ Martinger Vilmos: A sebészet diadalútja. Franklin, 1938.

is — meg kell találnia, illetve meg kell tartania a kapcsolatot „a nagy orvostudománnyal, az élet és a természet titkainak állandó kutatásával“.

Nálunk az általános okokon kívül elősegítette a szakorvosok elterjedését, szinte kötelezővé válását az az intézmény, amely az orvosi rend képét egyébként is teljesen átformálta: a szociális biztosítás. Magyarországon a társadalombiztosító intézetek szoktatták hozzá a betegeket a szakorvosokhoz, részint azért, hogy elősegítették a házi-orvosi rendszernek a háború utáni nyomorban úgyszólván megindult elsorvasztását, részint azért, hogy rendelőkben szigorúan keresztülvitték a szakok szerinti megosztást. Természetes viszont, hogy ilyen óriási diagnosztizáló és gyógyító üzemekben másként el sem képzelhető.

A SZOCIÁLIS BIZTOSÍTÁS KÉRDÉSÉNEK, előnyeinek és hátrányainak, bajainak és reformjának ma már könyvtárra való irodalma van. Lehetetlenség e cikk keretében a tárgyat még csak vázlatosan is feldolgozni, noha tisztában vagyunk azzal, hogy szociológiai szempontból ez ma az orvosi rend legfontosabb problémája. A kérdések óriási tömegéből ragadjunk ki egyet, a központi problémát, azt, amely szerintünk minden további bajnak, panasznak és visszáságnak, sőt az egész mai, áttekinthetetlen, elmérgesedett helyzetnek is forrása: a társadalombiztosítás megváltoztatta az orvos és a beteg ősi viszonyát. Ez a lényeg. A gyógyításnak elengedhetetlen feltétele a bizalom és a társadalombiztosítás, különösen magyarországi formája, ezt a bizalmat alapjában megrendítette, sőt megsemmisítette. A beteg kénytelen azt érezni, hogy az orvos elsősorban nem az ő gyógyítója, segítője, hanem a biztosító intézet alkalmazottja. A biztosító intézetek célja kétségkívül az, hogy minél kevesebb orvossal, minél rövidebb idő alatt, minél kisebb költséggel minél több beteget ellásson. Minden orvos, aki először kerül bele az OTI vagy a MABI valamelyik rendelőjébe, súlyos lelki konfliktusokon megy át. Az egyetemen és a klinikákon azt tanulta, hogy a beteg gondos, alapos és gyengéd kikérdezése, a kortörténet felfektetése után kell megállapítani a bajt és elhatározni a gyógyítás módját és eszközeit. Ezzel szemben statisztikai adat, hogy a rendelőintézetekben egy-egy betegre három-négy percnyi idő jut és ennek is tekintélyes részét elrabolják az adminisztratív teendők. Fáradt, agyonhajszolt, gondokkal küzdő orvos áll szemben ugyancsak fáradt, ugyancsak agyonhajszolt, ugyancsak gondokkal küzdő, bizalmát veszített beteggel, aki mögött hosszú sorban állnak a következők. Hol van már az a helyzet, amit oly megkapóan fejezett ki Schweninger, Bismarck híres házi-orvosa: „Ember vagyok, aki egy másik emberrel egyedül van, mint egy magányos szigeten.“ A történelmi véletlenek furcsa találkozása, hogy ez a mondás éppen Bismarcknak, az első munkáspénztár megalapítójának orvosától származik.

A magyarországi szociális biztosítás másik hibája a kötött orvosrendszer. Ósrégi tapasztalati tény és természetes, hogy a betegnek ahhoz az orvoshoz van bizalma, akit maga választ. A választás létrehozza azt a szuggesztív kapcsolatot, amely már egymagában fél gyógyu-

lás. Már Seneca megmondta: „Semmi sem használ jobban a betegnek, mint ha az gyógyítja, akit ő akar.“ Ezt a szempontot nálunk elhanyagolták s ebből — szerény megítélésünk és tapasztalataink szerint — mind az orvosokra, mind a betegekre sok baj és kár háramlott.

Az ORVOSOK SZÁMA 1937-ben Magyarországon 9976 volt, vagyis az egy esztendei szaporulattal felkerekítve ma a magyar orvosok számát tízezernek kell venni. Ennek a számnak jelentőségét a sokat emlegetett orvosi túlprodukciónak vagy diplomatúltermelés szempontjából csak akkor mérhetjük fel teljes jelentőségében, ha még két számot állítunk melléje: 1930-ban 5850 orvos élt Magyarországon és 1921-ben 4489. Tehát, tizenhét év alatt a magyarországi orvosok száma megkétszereződött. A négy egyetemünk 1929 és 1934 között évenként átlag 440 oklevelet adott ki, a meghalt orvosok száma pedig átlagban évi 100 volt. Ez alatt a hat esztendő alatt tehát évente 340-nel növekedett az orvosok száma, viszont távolról sem növekedett ennyivel a megüresedő állások mennyisége. Budapesten már 1930-ban az orvosoknak 58 százaléka 40 éven aluli volt, ami szembetűnő jele a pálya aránytalan előzőnlésének és agyonzsúfolódásának.

Nem szabad elfelejteni egy másik nagyon fontos adatot som: Magyarország kilencmillió lakosa orvosi ellátás szempontjából úgy oszlik el, hogy Budapest egymillió lakosára 4600 orvos, a nyolcmillió vidékre pedig összesen csak körülbelül 6000 orvos esik. Az orvosoknak tehát csaknem a fele, 44,4 százaléka, Budapesten próbál megélni. Budapest orvosi ellátottság szempontjából rekordhelyet foglal el, ami nemzetközi viszonylatban igen jól festhet, viszont a magyar vidékkel összevetve tragikus. Az ember csodálkozik, ha olvassa: Budapesten minden 220 lélekre jut egy orvos, ezzel szemben Londonban csak 995, Berlinben 700, Párizsban 630, Prágában 533, Bécsben 520, Bukarestben 439 lakosra jut egy-egy orvos. Az orvosok szempontjából a túlszűfolttság gazdasági nyomorúságot, nem egyszer tudományos és etikai romlást és szomorú kenyérharcot eredményez.

A továbbiakban külön-külön foglalkozunk a budapesti és a vidéki orvosok szociális viszonyaival. A budapesti helyzet megismerésében felbecsülhetetlen értéket jelent a már említett kérdőíves kutatás, amelyet 1930-ban hajtott végre Illyefalvy I. Lajos és Melly József. A 70 pontból álló kérdőív anyagát Melly foglalta össze könyvében.¹ Munkája az egész művelt világon egyedülálló, úttörő kísérlet és mind alaposág, mind kidolgozás, mind a megírás finomsága révén elsőrangú teljesítmény. 1930 óta újabb orvosösszeírás nem történt s így legnagyobb részben e nyolc év előtti adatokra vagyunk utalva. Szögezzük le mindjárt, hogy a helyzet azóta az egész vonalon csak rosszabbodott és az akkori egyáltalán nem vigasztaló adatok mára csak súlyosbodtak. A biztosító intézeti orvosokra vonatkozó adatok egy részét Bakács György kitűnő és megrázó orvostikai és tömeglélektani tanulmányából merítettük.²

¹ Dr. Melly József: A budapesti orvosok szociális és gazdasági viszonyai. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1932.

² Dr. Bakács György: Orvos és beteg a szociális biztosítás rendszerében. Athenaeum, 1937.

1930-ban a férfi- és a nőorvosok így oszlottak meg Budapesten: 90.4% orvos, 9.6% orvosnő. Az arány azóta nem sokat változott, legfeljebb egy százalékkal tolódott el a férfiak javára. Az orvosok anyagi helyzetére komoly következtetéseket lehet levonni családi állapotuk ismeretéből: a férfiak 62 százaléka volt nő, a nőknek pedig csupán 54 százaléka férjezett. A gyermekek száma szintén nem kedvező. A házasságban élt orvosok 37 százaléka gyermektelen, 51 százaléknak 1—2 gyermeke, 10 százaléknak 3—4 gyermeke van és 2697 megvizsgált orvos közül csak 29 akadt, akinek 5 vagy több gyermekről kellett gondoskodnia. Az orvosnők házassága 46 százaléknál meddő és mindössze három és fél százaléknál 3 vagy 4 gyermekes. Érdekes a vallás és a gyermekáldás összefüggése. A sokgyermekes orvosok túlnyomó többsége katolikus (59%), az izraelitáké 17%, a protestánsoké pedig csak 10%. Az izraelita orvosok száma — minden bizonnyal a numerus clausus hatása alatt — csökkent. A zsidók aránya az öregebb orvosok között 46—53%, a fiatalok között 31—39% volt 1930-ban. Azóta az arány még jobban eltolódott.

Meglepő Laky Dezső egy adata: 1913 és 1931 között a magyar egyetemeken 5602 orvosi és csak 5192 jogi oklevelet adtak ki annak ellenére, hogy a jogi diploma sokkal több állásra képesít és közmondásosan „jogásznemzet“ vagyunk.

AZ ORVOSOK KERESETI VISZONYAIT azelőtt nagyon nehezen lehetett adatszerűen megfogni, mert a honoráriumok esetenként változtak. Ma az orvosok nagy tömegét tekintve a tiszteletdíj már nem játszik olyan fontos szerepet, helyét a könnyen megtudható fix fizetés foglalta el. Az orvosok keresetéről két úton-módon alkothatunk képet. Egyrészt felkutatjuk a havi fix jövedelmek nagyságát és felbecsüljük a honoráriumokat, másrészt az adóból következtetünk vissza a keresetre.

A fix fizetések megdöbbenően alacsony színvonalon mozognak. Közkórházi orvos kezdő fizetése 80 pengő, hat—nyolc évi gyakorlat után emelkedik 120—150 pengőre, újabb tíz év után 250 pengőre. Az ezen felüli fizetésjavítás már legnagyobb részben egyéni kiválóság és nem kis részben protekció és összeköttetés kérdése. Lakást, ellátást csak a kórházak és szanatóriumok egy része ad, ezt is gyakran pénzért.

A biztosító intézeti orvosok helyzete sem jobb. Intézeti rendelőorvosok és körzeti kezelőorvosok között jövedelem tekintetében alig van különbség. Alacsony fizetés, akkordszerű munka: ez jellemzi a pénztári orvost. 100—150, maximum 300 pengős fizetés mellett, számottevő magángyakorlat hiányában kénytelenek több kisebb fizetéses alkalmazást vállalni, hogy legalább havi 400—500 pengőre szert tegyenek. Családos orvosember városban kevesebből nem élhet meg. Középosztályunk helyzetének tragikuma, hogy a fiatal orvosok ezt „álláshalmozásnak“ minősítik és ádáz harcot folytatnak ellene. Nem csoda: számukra az 500 pengő elérhetetlennek látszó gazdagság.

Esetleg túlzásnak tetsző személyes tapasztalatok vagy betegek panasza helyett idézzük a legnagyobb hivatalos tekintélynek, az

Országos Orvosi Kamara elnökének, Verebély Tibor professzornak egy előadását, amelyben erős és félreérthetetlen szavakkal mutatja be a „szocializált orvos“ helyzetét:

„Az individualizáló, szabad elhatározást, lelki nyugalmat, alapos tudást igénylő gyógyító feladat sablonos, gépies proletármuhkává lett, amely felett mindig ott lebeg a fegyelmi eljárások Damokles-kardja. Legyen szabad ezt az elértéktelenedést néhány rövid számadattal megvilágítani. Egy biztosító rendelés helyettes vezetőjének, aki kilenc éve áll szolgálatban, havi fizetése 209 pengő, napi két és fél órára megszabott munkaidővel. Ez az orvos három és fél, négy órára kinyúló rendelése alatt 250 intravénás salvarsan-, 30 izomba adott bismutbefecskendezést, 3—5 kisebb műtétet kénytelen elvégezni, ami azt jelenti, hogy egy-egy életmentő beavatkozásért nem egészen két fillér díjazást kap, nem számítva azt a bürokratikus túlterhelést, amelyet a biztosítás adminisztratív rendelkezése ír elő számára. Egy körzeti kezelőorvos havi 250 P fizetés mellett napi 25—30 házi látogatáson kívül rendelőjében átlag 20 új és 30 régi betegnek ellátásával van megterhelve, úgyhogy egy-egy beteg gondozásáért 12 fillér megtérítést kap az, aki erre 22 évi tanulással szerezte meg a jogosultságot. Az egyik nőgyógyászati rendelés alorvosa, aki tíz év óta 150 pengő fizetéssel van szolgálatban, napi két órai rendelési ideje alatt átlag 30 beteget köteles megvizsgálni, tanáccsal ellátni; az egy-egy betegre jutó négy—négy percből két és fél percet a hivatalos adminisztratív munka (felvétel, igényjogosultság ellenőrzése) vévén igénybe, a beteg vizsgálatára másfél perc marad. Hogy ez mennyiben elég a körelőzmény kikutatására, a lelet megállapítására, a kezelés előírására s mindenekelőtt a beteg bizalmának megnyerésére, megnyugtatóására, nem kell bővebben vázolni.“

A körzeti kezelőorvos átlagos honorárium 200 pengő. Bakács György szerint 150—250 pengő. Az ember elgondolkozik: hogyan lehet ebből megélni? Megrázó és mély emberi tragédiákat leleplező szavakkal válaszol rá dr. Balla József:

„Adatokat nem sokat mondhatok. Magánpraxis nincs. Ilyen beteganyag elriasztja a fizetőket. Elmennek „privát“ orvoshoz. Ezt meg is értem, mert sehol nem lehet olyan biztosan influenzát, kanyarót és egyéb fertőző betegségeket, no meg élősdit férgeseket összeszedni, mint egy ilyen magamfajta orvos rendelésén. Néha diftériás, meg hámlós skarlátinás is akad közöttük. Ami kevés magánbeteg van, az inkább fekvő. Havonta 20—30 pengő kerül így össze. Mégis a magánrendelés után kivetettek reám 900 pengős adóalapot. Ez ellen nincs fellebbezés, mert az adóhivatal szerint ennyit kell keresnem, hiszen már idősebb orvos vagyok. Mit csináljak? Fizetek, amíg tudok. Előmenetel, fizetésjavítás nincs. Házasságra nem is gondolhatok, hacsak nem benősülésre. Ez az irigylet fixfizetéses orvosi állás.“

Ehhez csak azt kell hozzátenni, hogy a magyarországi orvosoknak mintegy 50 százaléka pénztári orvos. Budapesten ez az arány még magasabb. Csúpan OTI-orvos 2300 van az ország területén!

GALENUS DAT OPES, mondogatták a régiek. Galenus ma már nem vagyont, hanem gondokat ad. Vagyonszerzésről csak abban az időben lehetett szó, amikor az orvosok kizárólag magánygyakorlatot folytattak és nem voltak azok a betegek is beszervezve a társadalmi biztosításba, akiknek esetleg nincsen szükségük rá. A magánygyakorlat jövedelmét meglehetősen nehéz közvetlenül megállapítani, azonban ez ma már úgyis csak néhány nagynevű orvosnál játszik szerepet. A Magyar Országos Orvosszövetség egykori alelnökének, Flesch Nándornak számításai szerint Budapest népességének 82 százaléka tagja különféle biztosítási intézményeknek és egyleteknek. Magánorvoshoz csak 18 százalék jár, meg azok, akik nem bírják a tömegkezelés hercehurcáit. Ez a kevés magánkezelésre járó beteg pedig nehezebben fizet az orvosnak, mint a szabónak. Valóságos szállóige az „addig is köszönöm, doktor úr!” Az „addig is” nem egyszer soha napjánt jelent. Az 1930-as statisztika szerint az orvosok 61 százalékának tartoznak a betegek, és pedig 53%-nak a kinnlevősége 5000 pengőig terjed, 3·5%-nak 10.000-re rúg és 2%-nak az 50.000 pengőt is eléri. Hogy a helyzet az utóbbi nyolc évben ezen a vonalon sem javult, az természetes. A beteg mindig sokallja a honoráriumot, kivált ha meggyógyult. Természetes viszont, hogy nemcsak lelkiismeretlenségből vagy értetlenségből maradnak adósok a páciensek, a középosztály anyagi lerongyolódása egyformán érint orvost és beteget. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a fölöttébb meglepő adat, hogy 1930-ban 353 olyan orvos élt Budapesten, akinek egy hétig nem akadt betege és kényszerű tétlenségre volt kárhozthatva.

A KERESETI ADÓBÓL is vissza lehet következtetni a keresetre, noha a mai adómorál ismeretében ezeket az adatokat bizonyos fenn tartással kell fogadni. Flesch 1929-ben rendkívül fáradságos munkával állított össze orvosi adó táblázatot. Eszerint a megvizsgált orvosok 10 százalékára egyáltalán nem lehetett adót kivetni, nyilván kereset híján. Még ennél is fontosabb a következő adat: az orvosadóalanyok 53 százalékától az adóhivatalok nem követeltek többet, mint évi 20—100 pengő kereseti adót. Ez azt jelenti, hogy az orvosok fele nem keresett többet évi 2000 pengőnél, ami a hivatalosan megalapított évi napszámoskeresetnél, 1880 pengőnél alig magasabb! Évente 3000—5000 pengőt az orvosoknak csupán 8%-a tudott megkeresni és összesen 3% érte el a havi 500 pengőnek megfelelő évi 6000 pengőt.

Fájó pontja az orvosi pályának az előmenetel kérdése. A magánygyakorlat aranykorában az orvosi előmenetel csak az anyagiakban való növekedést jelentette. Ma, amikor az orvosok nagyobbik fele fix-fizetéses tisztviselő, az előmenetel nemcsak fizetésének gyarapodását, hanem munkájának látható megbecsülését és társadalmi súlyának növekedését is jelenti. Sajnos, sem a biztosító intézeteknél, sem a kórházakban az előléptetés nincs szabályozva. A doktorok nagy része ősz fejjel is még csak segédorvos úr vagy alorvos úr marad, ami az anyagi résztől eltekintve, elnevezésnek is szerencsétlen. Még a művelt beteg is valahogy úgy képzelem el, hogy az alorvos, segédorvos fiatal kezdő, még nem teljes értékű orvos. Ajánlatos lenne ezek helyett a

megtévesztő és nem egyszer megalázó elnevezések helyett jobbakat és magyarosabbakat bevezetni. Önmagában való ellentmondásnak érezzük, hogy egy 40—50 éves orvost segéddorvosnak szólítsanak. „Keserű gúnynal mondta nekem a minap — írja Bakács — az egyik 40 éven felüli pénztári segéddorvos, elsőrendű szakember, kinek pénztári szolgálati ideje 13 esztendő körül van: Csak azt szégyenlem, hogy unokám kérdésére is azt kell majd válaszolnom: pénztári segéddorvos vagyok.“

Az orvosok öregsége a legnagyobb mértékben bizonytalan; ezen a téren, csakúgy, mint az előléptetések terén, fontos munka vár még a kamarákra.

A LAKÁSVISZONYOKBÓL rendkívül eredményesen lehet következtetni mind az egyén, mind az egész rend szociális helyzetére. Az orvosok 43%-a nem vezet önálló háztartást, sőt a házasságban élő orvosok 13%-ának sincs önálló háztartása. Ezek között három ötgyermekes családapa van. Az orvosok 77%-a főbérleti lakásban él és csak 8%-a albérlő. Az orvosnak legalább három szobára van szüksége: rendelőre, várószobára és lakószobára. Viszont a nőtlen orvosok 7 százaléka és valamennyi orvos 2 százaléka egy szobában húzódott meg és szintén nem kielégítő kétszobás lakása volt a nőtlen orvosok 34 százaléknak és valamennyi orvos 14 százaléknak.

Megdöböntő, hogy akadt, ha kis számban is (1%) olyan orvos, akinek lakásába nem volt bevezetve a villany, sőt olyan is, ahol még vízvezeték sem volt (0.2%). „Valóságos kultúrbotrány — írja Melly — hogy 105 (6%) olyan orvosfőbérlet nyomorgott Budapesten, akinek lakásába még W. C. sem volt beszerelve.“

Telefon nélkül az orvos ma már béna és mégis 905 orvosnak, 30%-nak lakásában nem volt telefon!

Még két rövid, de nagyon fontos adat: Budapest orvosainak 40%-a, 2697 közül 1089, nem volt szabadságon! Az orvosok 49%-a pedig azt vallotta, ha ő maga betegedik meg, kénytelen, amíg bírja, tovább dolgozni, mégpedig 44 órás munkahét korában gyakran 88 órát is!

A VIDÉKI ORVOSOK helyzetével nem tudunk ilyen bőven foglalkozni. Nem azért, mert viszonyaik jobbak, hanem azért, mert nem állnak rendelkezésünkre részletesen feldolgozott adatok, egyéni kutatással pedig csak eseteket lehet gyűjteni, de a teljes kérdést felölelni lehetetlen; emellett helyzetük részben sanyarúbb, részben kedvezőbb, de mindenesetre áttekinthetőbb. Természetesen erős különbséget kell tenni vidéki, városi és falusi orvosok között. Városaink patriarchálisabb légköre ebben a vonatkozásban nem idejétmúlt szólam. Általános szabály, hogy a kisvárosokban csak odaváló orvos telepedik le. Ez nagyban megkönnyíti pályájának alakulását. Családjával, gyermekkorával benne gyökerezik a városban, összeköttetései vannak, a magánpraxisban nincs a véletlenre utalva és a fix álláshoz is megtalálja az utat. Kereseti viszonyai nem jobbak, de az élet egyszerűbb és olcsóbb.

Nehezebb helyzetben van az az orvos, akit az OTI vagy a MABI idegen vidéki város rendelőjébe helyez. Nagyon súlyos anyagi gondok-

kal küzdenek, amíg a város be nem fogadja őket. Ez azonban nemcsak egyéni értéküktől és szeretetreméltóságuktól, hanem az esetleges konkurenciától is függhet.

Kétségtelen általánosítással így lehetne összefoglalni a vidéki városok orvosainak helyzetét: nem megy jól nekik, de megélnék.

A magyar falusi orvos megérdemelné, hogy modern hőskölteményt írjanak róla. Munka, fáradtság, küzdelem, csodával határos kitartás, aszkétai nélkülözés és lovagi szolgálatkészség jellemzik talán kivétel nélkül a falu orvosait. Ha körorvos lesz, meg tud élni; falusi módra természetesen. Ha nem nevezik ki, ugyanolyan nélkülözésnek van kitéve, mint a falu szegényebbjei. Csak nyomorriport keserű színeivel lehetne megfesteni képét és állapotát egy-egy falusi orvosnak, aki hallgatott a két évtized óta ismételtetett szólamra: falura a magyar ifjúsággal! Nemes orvosi és emberi idealizmusában lemondott a város ezer előnyéről, kényelméről, érvényesülési lehetőségéről és vállalta a falusi magyar orvos sorsát: az úttörők és a hittérítők sorsát, a magukra hagyottak és a kirekesztettek, az elfelejtettek és a lesajnáltak, a tudomány és az emberszeretet modern remetéinek sorsát. Szociográfiai útaimon nem egy ilyen orvost láttam. Földes szobában, rongyos huzatú, sántító bútorok között élnek, sokszor asszonnal, gyerekekkel, erszényük üres s egy rend ruhájuk van, mint azoknak, akiket gyógyítanak. Ingyen kezelik őket többnyire, mert hogyan hajtsák be a nincstelen földmunkáson, a napszámoson, a pénzt soha nem látott törpebirtokoson a „honoráriumot“? Az idézőjel nem ok nélkül való: 50 fillér, 1 pengő a rendelés, 2—3 pengő a látogatás tiszteletdíja. Adós marad vele nem egyszer a módosabb gazda is. Még jó, ha cserekereskedelmi alapon gabonával és zöldséggel, szárnyassal és tojással fizetnek. Az orvosnak — akárcsak ingyen vagy formális fizetésért dolgozó városi kollégáinak — nem jut pénze újságra, könyvre, de még egy-egy pesti vasúti jegyre sem. Étkezésük színvonala leszállt, egyoldalú és hiányos lett. Egy alföldi orvos két évi falusi gyakorlat után 14 kilót fogyott, pedig előtte is szikár ember volt. Egy másik a kisfiát a nagyszülőkhöz adta, mert sem mint apa, sem mint orvos nem bírta nézni a gyerek csenevész-ségét. Szerencse még, hogy a falu népe testvéri szeretettel, megbecsüléssel, emberséggel veszi őket körül; az orvosban megerősödik a hivatástudat és a hit, hogy amit tesz, mégsem hiábavaló. A hatóságok nem mindenütt járnak a kezére. A kiskunsági homokon még csak nem is faluban, hanem tanyák között él egy orvos, túlzás és pátosz nélkül: hős. Kitüntetést érdemelne és országos nevet, de még azt sem tudta elérni, hogy kézipatikát tarthasson. Betegeinek még aszpirinért, kininért, ricinusért is 12—35 kilométert kell gyalogolniuk vagy szekerezniök.

Csodálnivaló-e, ha ilyen körülmények között a fiatal orvosok húzódoznak a falutól? Egyenesen lelkiismeretlenség bárkit is arra biztatni, hogy egyedül, a maga erejére hagyatkozva, falusi gyakorlatba kezdjen. A helyzet viszont kétségkívül tarthatatlan. A fővárosban sok az orvos, a vidéken kevés. Az orvosokat tehát nem egyszerűen küldeni kell a vidékre, hanem a szó legjobb értelmében telepíteni. Azaz felszereléssel ellátni és állami vagy önkormányzati fizetésben vagy támo-

gatasban részesíteni. Ma még természetesen lehetetlenség azt hirdetni: Orvost minden községbe! Arra azonban van mód, hogy a körorvosok számát növeljék és az egészségügyi körzetek nagyságát csökkentsék. A belügyminiszter maga jelentette ki költségvetési beszédében, hogy vannak körorvosok, akik havonta csak egyszer jutnak el körzetük egy-egy falujába. A körzetek megkisebbitése után a régi orvosokat pótlékkal kárpótolni kell, az újak számára pedig eleve biztosítandó az orvosi hivatáshoz méltó létminimum. Fontos, hogy a falusi orvos ne száműzetésnek érezze munkahelyét és ne vágyódjék minden erejével vissza a városba. Véleményünk szerint a falusi orvoskérdés megoldásánál az anyagi szempontoknak háttérbe kellene szorulniok, mert itt nemcsak az orvosok érdeke, hanem elsősorban a magyar nép egészsége forog kockán. Ezen a ponton pedig a takarékoskodás nem helyénvaló.

ÍGY ÉL A MAGYAR ORVOS. AZ „úri“ igény és a proletári szegénység között lebeg, akár az egész középosztály. Válsága, nyomora nem elszigetelt jelenség, de súlyosabb, mint a középosztály bármely más rétegéé. „Nothing is more dangerous than a poor doctor“ — írja Shaw. Valóban: a szegény orvos mind önmaga, mind a közösség szempontjából beláthatatlan veszélyt jelent. Az orvosi kamarák fennállásuk rövid ideje alatt máris erős segítséget nyújtanak az orvosnak szociális küzdelmében. Sajnálatos, hogy a kamarai törvény 39. §-a éppen a társadalombiztosítási intézeti orvosok anyagi ügyeiben nem ad a kamarának szabályozási jogot. Pedig itt volna a legtöbb rendezni való.

A betegellátás szocializálását visszafejlesztetni nem lehet, de nem is szükséges. Ha a magyar társadalombiztosítási törvényt angol vagy francia mintára alakítják át — szabad orvosválasztás bevezetése, házi-orvosi kezelés visszaállítása, szakorvosi ellátás individualizálása — és ha a biztosító intézetek a kamarákkal kollektív szerződéseket kötnek, megszűnik a városi orvosnyomor, ha pedig a falusi orvosokat hatósági támogatásban részesítik, megszűnik a falusi orvoshiány. Szakértők véleménye szerint mindkét kérdés nagyobb nehézség és károsodás nélkül aránylag rövid idő alatt megoldható. Arra kell gondolnunk, hogy az orvos keze mozdulatán, agya gyors forgásán, biztos ítéletén, tétovázás nélküli elhatározásán élet vagy halál kérdése fordul meg. Már pedig hogyan kívánhatjuk meg, hogy munkája minden tizedmásodpercében, magánéletének teljes kikapcsolásával orvos és csak orvos legyen, amikor gondolatainak alján ott kísért a gond, agya esetleg homályos a családi bajoktól és a kifizetetlen házbér előteremtésének erőfeszítései idő előtt kimerítik?! A társadalom önmaga ellen vétkezik, ha nem emeli ki az orvosokat a létbizonytalanságból.

A FRANCIA SZELLEM
ECKHARDT SÁNDOR KÖNYVE

MINDEN TUDÓS VÁGYA, hogy élete pozitivista, adatgyűjtő korszakának fegyelme, erőfeszítése után valami összefoglaló, eredményeket, tapasztalatokat könnyedén, természetesen elrendező művet alkosson, mely egyszerre foglalata a felhalmozódott kincsnek és úttörő vállalkozás mind szélesebb lélekzetű, mind tágabb látképű alkotások felé. A tudós munkája akkor érintkezik a művészével, midőn az aprólékosan kidolgozott részletek és eredmények nem önmagukért, nem egy puritán tudományerkölcs jegyében születnek csupán, hanem egy nagy kompozíció részleteiként, egy mindenén átvilágító elv ábrázolására, olyan mű kedvéért, mely éppúgy az ember és a lét örök képletét bogozza, mint az igazi művészi alkotás. A szellemtörténetnek vagy filozófiába kell torkollania, vagy az elemzés oly sokrétű, oly színes művét kell létrehoznia, mely egy egész kor vagy kultúra képét öleli fel: általános elvek és adatszerű tények szövedékében.

Közismert, hogy a francia irodalomtörténet még pozitivista ágazatában is inkább „szellemtörténet“ volt, mint bármi más: a filológiát mindvégig utalásként használta, távolabbi rendszerek, összefüggések felé. Ugyanezt mondhatjuk Eckhardt Sándor művéről¹ is, azzal a különbséggel, hogy nála e „franciás“ módszer még a stílus szépirodalmi igényét, óriási apparátust művészi formával kendőző többletét is bírja. E könyv gazdagsága, szerkezettel, fegyelemmel ellensúlyozott tömörsége előtt azt a megnyugvást érezzük, mely csak életkorokat, sokáértelt tapasztalatokat sommázó művek előtt fog el. A szövevényes anyag szinte önmagától adódó rendjét, nem egyszer behízalgó színeit talán az a körülmény is meghatározza, hogy a könyv „nagyközönség“ számára készült és igyekezett eltüntetni az eszközök, az apparátus állványait, készakarva lett könnyed és érdekes, igényes stílusérzéssel került minden elijesztő szakszerűséget és az essay legnemesebb törvényeit tartotta mindvégig tiszteletben. Mindez azonban nem lett volna lehetséges olyan anyagnál, mely nem legalanyibb birtoka a tudósnak, melyhez nem fűzik emberibb, néha csaknem lírai szálak. Ahhoz a feladathoz, melyre Eckhardt Sándor vállalkozott, egyszerre kellett a tudós, a filológus, a történész, — a műélvező, az utazó és a moralista érzékeivel bírnia. Ez az anyag egyszerre kíván

¹ Eckhardt Sándor: A francia szellem. Budapest, 1938. A Magyar Szemle Társaság kiadása, 300 lap.

szellemes csevegőt és szenttelen, hideg értekezőt; az írónak egyaránt tiszteletben kell tartania a legridegebb exaktságot és a merően szép-irodalmi hatást.

Eckhardt Sándor műve így „szellemtörténet“ a szó mindkét értelmében és az anyag különös természeténél fogva egyik legszerencsésebb kísérlete e módszernek. Ő maga utal rá elsősorban, hogy a „szellem“ természetrajza bármelyik nép művelődéstörténetéből kielemezhető, de talán sehol sem lesz e fogalomnak oly helyi jelentősége, mint épp a franciáknál. Az „esprit“ jelentésárnyalatai már magukban megvilágítják azt a területet, mely a francia kultúrában a „szellem“ sajátja, önmagunk felett egyszerre vagyunk a legilletékeesebb és leghivatlanabb bírók! Beszélhetünk francia szellemről e kultúra művelőinek tanúságtételei nélkül? És nézhetik-e azok saját szerepüket kellő higgadsággal, részvétlenséggel, tisztasággal? Akkor, midőn Eckhardt szellemes fogással egymás mellé állítja az „önarcképek“ ellentmondó vonásait, egy csapásra gyakorol felettük kommentár nélkül is lesújtó kritikát és használja fel őket hasznos adalékokként egy tárgyilagosabb, távolibb feladathoz. Eckhardt Sándor elsőrendű helyzeti előnye lesz az, hogy idegen. Az, aki intellektuális úton lett a francia szellem részesévé, több szerencsével szabadul meg annak előítéleteitől, mint az, aki örökségként kapta és így kötelességének érzi, hogy őrzője legyen.

Eckhardt szempontjainak különös jelentőséget ad az is, hogy közép-európaiként veti fel azokat és így minden elemző, bíráló szándéka mellett lelkiismeretvizsgálatot is tart egy, a franciától sokban idegen kultúra öneszmélését segítvén elő. E szándékot a könyv egyik legérdekesebb: záró fejezete is elárulja, midőn levonja a „magyar tanulságokat“. A magyar tudós így nem csupán magányos vendég akar lenni egy látszólag könnyen hozzáférhető asztal mellett, hanem a kérdést mindenekelőtt önmaga és saját népe lelkiismerete előtt akarja tisztázni: a francia szellemhez úgy nyúl, mint mindnyájunk legbensőbb magánügyéhez. Ez ad könyvének a tudományos távlat mellett egy közelebbi aktualitást! És ez az, ami elemző, arcképrajzó szándékát vitázó, védő kommentár-szándékkal párosítja: meg kell világítania e szellem természetét (ez a kifelé irányuló) és szét kell oszlatnia a hozzá tapadó babonákat (ez befelé forduló feladat, magánügy és eszmélés). Francia irodalomtörténet és közép-európai, magyar kultúrkép így találkozhatnak egy mozzanatban: a „könnyelmű francia“ babonájában ismét ürügyet kap, hogy lefaragjon valamit tévedéseinkből és ugyanakkor a hamis képet a valódi javára váltsa vissza, kimutatván ez előítélet XVIII. századi gyökereit. Az idegen, a kívülálló kétségtelen előnye, hogy a tévedésből, a visszahatásból is eredményt tud csiholni, hisz ő az, aki legjobban átéli mindezt.

A tudós földrajzi helyzetének azonban nem csupán a módszer látja hasznát ily apró finomságokban! Ismételjük: Eckhardt könyve nem öncélú tudományos alkotás, hanem akarva, akaratlan egy mindnyájunkat közelről érintő kérdés megoldásához járul hozzá. „Közép-európai“ és főként magyar jelentősége e könyvnek elsősorban az, hogy a sokat emlegetett, de soha elég komolyan fel nem fogott germán-latin prob-

léma nála válik, ha közvetett úton is, először igazán hozzáférhetővé. E könyv, melynek egyik alapvető, de nem épp legkönnyebben megvalósítható szándéka a francia szellem leírása, megfejtése, döntően átalakító hatással lehet egy szélesebb szellemiség gondolkodására. Azt végzi el ugyanis helyettük, amit csak a bátrak és szerencsések tudtak saját erejükből elérni: feltöri egy túlságosan arisztokratikus, zárt kultúra titkait, élénk teríti, leleplezi, emberivé, érthetővé teszi azokat. A „germán rétegen“ az első szélesebb kaput e könyv vágja a nagyközönségnek és ha nem is tenne egyebet, mint tágabbra taposná az elit „keskeny ösvényeit“, máris elérte volna célját. Ezt a „középeurópai“ feladatot nem csupán akkor teljesíti, midőn minden alkalommal utal műveltségünk egyoldalú, germán képződményeire, hanem akkor is, mikor kivetkőztet a francia szellemet csalóka, féltékeny burkaiból és megfejd magyar szem számára öröknek bizonyult talányait.

Természetes, hogy e feladatnak csak olyan mű tud megfelelni, mely minél messzebb akarja keresztülrőszakolni tudományos módszerét. Minél exaktabb, minél elemzőbb lesz e módszer, minél inkább megközelíti az „öncélú“ tudományosságot, annál jobban megfelel aktuális feladatának. Ez a téma, mely oly csalogató lehetne egy „esszéista“ számára, szerencsénkre szaktudóst talált, kinél a megfigyelés finomságai szerencsésen egyesülnek a bizonyítás diadalmas szerkezetével.

E könyv, mely első pillanatra a magyarságot érintő problémáktól távolesőnek látszik és egy látkörünktől független pont felé törekednék, talán sohasem jöhetett volna kínosabb, vészesebb aktualitással, mint ma. Mikor legjobbjaink sem tudnak már szabadulni a német kultúra egyoldalú igézetéből — mely különben csak egyoldalúsága miatt veszedelmes ránk — és a francia műveltség felé mind több bizalmatlansággal tekintenek — bizalmatlansággal, mely legtöbbször csak leplezett félszégesség, vagy a nehéz feladatot kerülő szellem tunyasága, — talán e könyv lesz az első ízelítő, az első „vezérlő kalauz“, mely a gyengéket kintartásra ösztönzi és megkíméli őket az első, félrevezető csalódásoktól.

Tisztában vagyunk azzal, hogy egyoldalú francia kultúra éppúgy hamis és káros lehet, mint egyoldalú német (román szomszédunk példa erre), de milyen messze vagyunk még attól, hogy erről panaszkodhassunk! Eckhardt Sándor, ki a magyar középosztály előítéleteivel, ízlésével nagyon is tisztában van, intésként szegezi műve végére a tanulságot: „Az anyaggal küzdő intelligenciánk, gazdáink, technikusaink, katonáink talán kevésbé érzik azt, hogy a német kultúra szomszédosága és mindent beárnyékoló áthajlása milyen fuliasztó légkört teremtett a magyar szellemi életben, míg a szellemiség munkásai, művészeink, íróink, humanista tudósaink, kik nem csupán az alaposság vágy rendszeresség kritériuma után indulnak, hanem az élet mélységeibe látnak, ösztönösen vágytak mindenkor a magyar kultúrát önálló tudatra ébresztő, emberileg elmélyítő francia szellem ellenmérge után, félretéve minden érzelmi tekintetet, mely őket a hivatalos francia világtól elválasztja. Aki csalódottan tér haza Párizsból, annak nincs is ott keresnivalója.“ És így e könyv egyik legnagyobb érdeme az, hogy

nemcsak a mi számunkra, hanem talán egész Európa előtt elsőnek szegezi össze filológiai tárgyilagossággal azt, amit csillogó elméletekből, sziporkázó ötletekből csak fenntartással, esetleg gyanakvással fogadhattunk. Bár nem célja a műnek, talán először teszi mérlegre nálunk — pusztán eredményeivel és megállapításaival — azokat a tanulságokat, melyeket kultúránk számára a francia szellemből levonhatunk.

Íróink, művészeink kétségkívül sokat hoztak haza Párizsból, de poggyászukat néha joggal tekinthették egyoldalúan intellektuálisnak, kevesek számára valónak és így még tudományos közvéleményünk is hajlik arra, hogy dilettáns széplelkűséget keressen mindenben, ami Franciaország felől jön. Eckhardt Sándor könyve sokkal többértű képet tár fel, hogysen ezt az előítéletet fenntarthatjuk. A francia műveltség közmondásos fegyelme, a francia szellem örök klasszicizmusa és könyörtelen tisztánlátása bárcsak ugyanolyan társadalmi közhely lehetne nálunk, mint a „könnyelmű“ és „erkölcstelen“ Párizs! Nem akarjuk védeni a francia hibákat, de van olyan „rend“, mellyel szemben irigykedve áhítjuk fegyelmezett, éber „rendetlenségüket“, van olyan „alaposság“, mely mellett „felületességük“ mélyebbnek, emberibbnek tűnik fel.

Mondanunk sem kell, mi sem áll távolabb Eckhardt Sándortól, mint az a sznob készség, mely fenntartás nélkül „elfogad“ mindent, ami francia talajról származik. Sokkal hidegebb fejű kutató, sokkal irónikusabb szemű megfigyelő, hogysen észre nem venné e szellem hiányait, fonákját. Á kép, mely e lapokról kibontakozik, túlságosan individuális, túlon túl zárt szellemet mutat, gögös autarkiában, kényes, de nem egyszer meddő nárcisszizmusban. A tökéletesség öntudata, mit Eckhardt a korai középkortól kielemez már, néha nyugtalanító és ijesztő. A kisebbségi érzés teljes hiánya éppoly veszedelmes, mint az ellenkező állapot — és ma is gyakran kell felelevenítenünk Montaigne aggodalmát a külföldről üres kézzel, hitetlenül visszatérő franciával szemben. Egyben bízhatunk csupán: a francia féltékenységben, mely nem egyszer felpezsdítette már a veszteglő szellemet, ha veszedelmes vetélytárrsal hozta össze jó sorsa.

Eckhardt Sándor utal a francia „küldetéstudat“ válságára és valószínűleg tapintatból nem feszegeti tovább ezt a kényes pontot, melyre azonban egész Európa érzékeny. Ez a kérdés túlnő azokon a határokon, melyeket a tudós szigorú becsületességgel vont anyaga köré — a múlt itt nem adhat semmiféle útbaigazítást. Mégis, úgy érezzük, itt dől el az európai kultúra végső küzdelme, e válság megoldásától függ egy új kor, mely annyi vajúdas után sem tudott megszületni még. Eckhardt igen helyesen látja, hogy az apostoli lendület megtört, az újító vágy megőrzővé, nem egyszer akadémiakussá szelídült. Ő külső okokból magyarázza e jelenséget, a nacionalizmusok előretörésére, a bolsevizmus csődjére gondol... Annyi biztos, hogy azt a zürzavart, az átalakulás és bizonytalanság azon állapotát, mely Franciaországot ma jellemzi, mi nem követhetjük elég tisztán és világosan. Nemcsak arra a tudatos és becsületesnek éppen nem mondható félrevezetésre gondolok, mely tájékozatlan közvéleményünket Franciaország politikája felől annyira egyoldalúan befolyásolja! Hisz legélesebb

szemű utazóink, esszéistáink is tanácstalanul állanak e boszorkányüst előtt és legfeljebb babonás „időjóslásokat“ mernek kockáztatni! Hogyan várnánk tehát tiszta képet közönségünkötől, melyet egy szerencsétlen propaganda hosszú idő óta igyekszik a francia szellem frissítő hatásától elszigetelni! Mit várhatunk azoktól a politikusoktól, kik a francia szellemet mai vajúdásában is egy „elaggott liberalizmussal“, egy „széplélek-humanizmussal“ azonosítják még?

Becsületesen, tiszta lelkiismerettel nem lehet sommázó véleményt adni ezekről a küzdelmekről, melyek ma Franciaországban dúlnak; Eckhardt Sándor nem is gondol ilyesmire. Mi azonban kevésbé érezzük konzervatívnak a francia küldetéstudat mai jellegét: mindez talán a háború utáni évtizedben lehetett érvényes, a bőség és nemzetköziség aranykorában, mely Briand-nal szállott sírba és melynek megörökítő] e Giraudoux. Franciaország visszavonult magányába, talán legnagyobb harcát vívja ma az angyallal és mindaz, amit mi zűrzavarának, Walpurgis-éjnek érzünk, talán egy nagy lelkiismereti leszámolás erőfeszítése, melynek eredményeként új rend, új világosság születik mindnyájunk számára. Ma sokkal inkább érezzük, mint bármikor, hogy Franciaország Európa lelkiismerete, mely nem tudta még megemészteni azokat az ellentétes eszméket, melyek a megváltozott tájakról sugároznak felé. Pártok és világnézetek harcában kommunizmus és fasizmus sorsa dől el — most látjuk meg, vajjon a forradalmak szülőanyja „európaivá“, „emberivé“ tudja-e vajúdni a két „barbár“ kísérletet, vagy pedig visszaöklendezi, tehetetlenül! Franciaország nem adott fel semmit a keresztes háborúk óta vállalt hivatásból és azok a számunkra oly ijesztő világnézeti „szörnyszülöttek“, melyek katolicizmust és népfrontot, demokráciát és bolsevizmust kovácsolnak egybe, csak a küldetéstudat már-már emberfeletti erőfeszítését tanúsítják. Mindezek felett pedig a francia katolicizmus csodálatos újraéledése, melyet Eckhardt oly kitűnően jellemez (s melynek magyar neohajtása, sajnos, eddig gyakran sznob utánérzésnek bizonyult, utilitarista, irodalmi divatnak, az eredeti őszinte aszkézise, következetes életstílusa nélkül) s mely a „legkatolikusabb“ ország beláthatatlan lelki tartalékára világít: mindez megerősíti Franciaországba vetett, mindinkább időszerűtlen reményünket.

EZEK UTÁN MÉLTÁN ÉRDEKELHET a módszer, mellyel Eckhardt Sándor e szétágazó problémákat együvé fűzte és olyan szintézissé emelte könyvében, melyet a francia szellem egyik leggazdagabb foglalatának tekinthetünk és melynek ismerete a francia tudomány számára felettébb hasznos volna. A történeti és leíró-elemző módszer, mely a nyelvészet mellett a szellemtörténet hasznos eszközének is látszik, Eckhardt Sándor könyvében igen szerencsésen egészíti ki egymást. A kép, melyet meg akar rajzolni, egyrészt teljesen történetinek mondható — a nemzeti öntudat kialakulása diachronikus irányban haladó vizsgálatot kíván: de az így kibontakozott vonások nem mindegyike marandó és az Öntudat csak egy összefoglaló, visszapillantó távlatban válik teljessé. Másrészt egy kialakult, állandó kép vonásait kell szét-elemeznie: a Társas szellem és az Észember két, egymással rokon cso-

portja köré gyűl mindaz a mondanivaló, amit Eckhardt Sándor a francia szellemről közölni akar. Az egyes vonások (Az udvari ember, A könnyelmű francia, Szellemesség és józan ész, Világosság stb.) mögé ismét csak a történeti szemlélet bizonyító apparátusa von háttérbe. Az örök nemzet-arc élesszemű elemzőjének tétéleit így mindig a múlt tényei, adatai támasztják meg: ez a módszeres garancia ad Eckhardt könyvének tudományos biztonságot ott is, ahol legfeljebb megsejtésekről, intuitív meglátásról lehetne beszélni, ő maga figyelemreméltó megkülönböztetéssel elválasztja műve „eszmetörténeti“ részét a „szellemtörténetitől“. Az előbbi a nemzeti öntudat változásait vázolja — ehhez mintegy kiegészítésként járul a nehezebben megfogható kép: a *szellemi* melyet Eckhardt elsősorban az irodalomból fejt elő. A nemzeti öntudat képe szükségszerűen lesz ellentmondó és következtelen, de épp hamisságában kell jellemeznie a kultúrát, mely megszülte. A francia nép katonai ösztönét, valamint intellektuális türelmetlenségét, műveltségi folénytudatát nem nehéz bizonyos népi pszichológiai tulajdonságokhoz fűzni, de alakulásukat, változataikat szigorúan végigkísérni nemcsak fáradságos, hanem izgató feladat is. Eckhardt így mutatja ki a frank győzhetetlenség és a „gloire“ elhajlását a világháború elkeseredett védekezésébe, így állítja egymással szembe az imperialista és pacifista gondolatot, az önigazolás mindig készen álló jelszavait, de szenvtelen tárgyilagosságában tartózkodik attól, hogy ezeket az adalékokat külön is mérlelje: a tények elég ékesszólók! E fejezetek akár a dialektika csődjét hirdethetnék, a tények logikai ellentétei arra ösztönöznek, hogy egy végső relativista tanulást vonjunk le belőlük: eszme és tett csúfos összebékíthetenségéről. Ideális eszmék szülik-e a hódító háborúkat — vagy a mészárlás keres önigazolásul magasztos gondolatot (XIV. Lajos, Napoleon, vagy a világháború esetében)? A tudós kezében azonban ezek az abszurdumok is erkölcsi vonatkozás nélküli adalékokká válnak: tévedés, ámitás éppoly értékes a tétel szempontjából, mint ellenkezője. Közönségünk számára talán a misztikus küldetés eszméje lesz leginkább meglepő, talán ez tartalmazza a legkevesebb ellentmondást, türelmedenséget. (Hacsak Barrés-re nem gondolunk, ki még a katolikus eszmét is egy hazug dialektika szolgálatába tudja állítani!)

A fejezet végső értelme az az idealizmus, mely misztikusokat és szabadkőműveseket, pacifistákat és „gloire“-rajongókat, nacionalistákat és utópistákat egy közös nemzeti tulajdonság hordozóivá tud avatni. Bár fel kell vetnünk szüntelen a kételyt: nem tudnák-e ugyanezt bebizonyítani önmagukról is bármelyik nép fiai, nem önáltatás-e kissé minden népi önismeret, és az adatok szaporításával nem lehetne-e csupa egymást semlegesítő ellentét-párból rakni össze a talányos, változékony népi arcot? Eckhardt maga is tudja ezt, nem törekszik túlmerev eredményekre és vezérfonálként egy konvencionális, régóta kialakult portrét fogad el, melyet hol cáfol, igazít (pl. a „könnyelmű francia“ esetében), hol pedig új vonásokkal told meg. Ez a portré azonban — közérvényű volta miatt — inkább csak a XVII. század folyamán állandósult vonásokat tartalmazza, a franciát túlságosan egy fegyelmezett, intellektuális közösségi oldalról mutatja be, a társas

embert és az észembert látván benne elsősorban. Nem mulasztja el azonban Eckhardt, hogy az érem másik oldalára is fel ne hívja a figyelmet. A hideg, aszkéta-racionalizmus alatt egy ugyancsak aszkéta-miszticizmus rejtezik, „raison“ és irracionalizmus egyaránt jellemzik a franciát, ahogy „francia Beaumarchais és Mauriac, Rabelais és Pascal, Voltaire és Paul Claudel, Ninon de Lenclos és Lisieuxi Szent Teréz“. De mindezen evidens ellentétek mellett is tovább, mélyebbre lehetne vezetni a francia szellem értelmén túli, magányos vonásainak elemzését. Kár, hogy az anyag természeténél fogva ez a másik arc nem kap külön, összefoglaló fejezetet és így a sorok közül kell kiéreznünk a lappangó feszülést, lázadást, mely a közösségi szellem ellen tör és akár gögös remeteségében, akár túlradó romantikájában a társas-racionalista, XVII. századi szellem ellenlábasa igyekszik lenni. Eckhardt Sándor az irodalom anyagából meríti bizonyítékait és így konvencionális nemzetképének elsősorban XVII. századi jelenségek szolgálnak alapul. Közismert, hogy ez a század emeli dogmává a „raison“ és ez merevíti véglegessé az irodalom társasági formáját. A preromantika reakciója és a romantizmus lázadásai ellenére sem tudta levetkezni a francia szellem azokat a közösségi vonásokat, melyek XIV. Lajos korától mindvégig kísérik. Mondanunk sem kell, hogy bár e vonások csirái megtalálhatók a középkor irodalmában is, a XVII. század közepéig inkább az ellenlábás szellem egyeduralmáról beszélhetünk. Akár Rabelais-t, akár a Pléiade hermetizmusát tekintjük, akár a XVII. század regényirodalmát vagy a précieux-k metaforáit, pointe-jait vesszük vizsgálat alá, egyik sem tartalmazza azokat az elemeket, melyeket ma a francia szellem fővonásainak, elengedhetetlen jegyeinek tekintünk. Az „ellenlábás“ szellem igazi megfékezését, a francia lélek nagy diszciplínáját a XVII. század retorikája hozza, a jezsuita barokk örökségként. Eckhardt Sándor egyik legérdekesebb fejezete a retorikáról szól és az irodalom törvényeinek vizsgálói talán meglepetéssel látják azt a viszonylagosságot, mely a spanyol-olasz barokk ihletőjét a francia „világosság“, a XVII. századi klasszicizmus létrehozójaként mutatja, hogy később, Victor Hugo művészetében a romantika egyik legősibb corneille-i jegye legyen.

Igazi elemébe azonban az utolsó fejezeteknél jut a szerző, talán azért, mert a tisztán irodalmi anyagban jobban ki tudja bontani nagyszerű elemző képességét. A Lélekelemzés, valamint az Érzékek és formák című fejezetek a francia irodalomtörténet legkitűnőbb lapjai közé tartoznak és formavizsgálatukban nem egyszer ritka stílusérzékről tesznek tanúságot. A pszichoanalízist és a formaöszönt a francia lélek racionalista hajtásának tekinti Eckhardt, de ugyané fejezeteken belül eljut az ellentételig: Proust, valamint a misztikus irodalom léleklátásában és ugyancsak Proust érzékelésében már egy irracionális szemlélet jelentkezéseit vizsgálja. A francia stílus klasszikus változatát abban az összhangban látja, mely érzékelés és formalítás, valamint a francia ember racionális lelki szerkezete közt kialakul: Stendhal, Mérimée, Musset stb. esetében pedig a romantika egy racionális változatára mutat rá, „amire példát alig nyújt másutt a romantika európai törté-

Nem hisszük, hogy Paul Valéryn kívül akadt volna még valaki, aki az elemzés veszélyeire, belső ellentmondásaira, a szerepjátszás hamis bonyodalmaira oly élesen rá tudott volna mutatni, mint Eckhardt (aki talán itt mutatkozik leginkább a mi Horváth Jánosunk igazi, önálló tanítványának és követőjének) és sajnáljuk, hogy ezek a fejezetek nem bővültek ki, esetleg önálló formában. De az is bizonyos, hogy a dilettantizmusban (mely Eckhardt szerint a szerepjátszás, megfigyelés, valamint intellektuális élvezet összegezéséből alakult ki) a francia irodalom egy ma már időszerűtlen formájára mondja ki az ítéletet; a kortársak kétségbeesett dogmakeresése bizonyítja legjobban az analízis intellektuális játékainak csődjét.

A könyv egyik legfontosabb fejezetében összegezi Eckhardt a magyar tanulságokat, melyek egyrészt művelődéstörténetünk szintén külön könyvbe kívánczoló francia vonatkozásait nyújtják, másrészt a magyar irodalom Franciaország felé forduló arcához csatolnak érdekes megjegyzéseket (mint például a Mikes Kelemenre és a Mikszáth korára vonatkozó ötletek).

Eckhardt Sándor könyve azonban nemcsak az anyag és a szerkezet erényeivel dicsekedhetik. A stílus, a megírás oly könnyed, oly fölényes technikáját csillogtatja, amilyennel tudósaink közül csak kevesen rendelkeznek. Az „írni-tudás“, a formaérzék talán ebben az esetben is a francia szellem fölényét jelenti a bonyolult, homályos germán felett és Eckhardt Sándor könyve bizonyítékul jelentős példa lesz arra, hogy a legelágazóbb, sokrétű filológiai anyagot is lehet művészi formában feldolgozni. Kívánatos volna, hogy a könyvet, melynek elsősorban francia jelentősége van, idegen nyelven is megismertessük Európával — külföldi „propagandánk“, mely nem mindig áll hivatása magaslatán, ezzel a művel, mely a magyar tudomány ritka erényeit egyesíti, a legsebb fényt vetné szellemünkre és kultúránkra.

SÖTÉR ISTVÁN

FIGYELŐ

MAGYARORSZÁG KORMÁNYZÓJÁNAK HETVENEDIK SZÜLETÉSNAPJÁRA

MAGYARORSZÁG NÉPE hódolattal és szeretettel köszöntötte június 18-án, hetvenedik életéve küszöbén vitéz nagybányai Horthy Miklóst. A hetven életév nem kis idő és a kötelességben, folytonos áldozatban eltöltött évek kétszeresen is számítanának talán, ha a bölcs és érlelő ősz nem hatná át egyre újabb és újabb nemzedékek, egy sokat szenvedett ország és nép jövő felé növekvő új történetének és új bizalmának meleg szeretete. Ha Magyarország valaha majd csak az elmúlt rossz idők emlékeként gondol vissza napjainkra, az új országépítés kezdeténél ott találja a magyar történeti tudat Horthy Miklós munkáját és hősi kezdéseit. Hogy Magyarországon 1918 véghetetlen pusztulása után még új munka kezdődhetett, új termés fakadhatott, új nemzedék nőhetett embernek és magyarnak, mindez Horthy Miklós nélkül el sem képzelhető. Magyarország népe tudatában van Horthy Miklós tettei értékének s most, hogy a nemzet első férfiai munkás és tettekben oly gazdag életének ily szép és jelentős fordulójához érkezett, nincs számára méltóbb ünnepeltetés, mint egy sokat szenvedett és vesztett nép hálája és szeretete.

Ha Horthy Miklós férfias és nemes szerénységgel minden ünnepeltetést el is háritott magától, bizonyára érzi azt a meg-megújuló folytonos izzást, amit a magyar nép odaadó szeretete jelent. Horthy Miklósnak nincs is szüksége hangos és tüntető ünnepeltetésekre; sokkal mélyebbről és őszintébben kell éreznie munkája közben a magyar nép érzelmeit. Az államfő és a nemzet viszonya Horthy Miklós esetében nem szertartásos és kényszerű, hanem egyszerű és természetes. Horthy Miklósban a magyar ember ott látja az ország élén a véreből való vért, aki az Alföld közepéből, a termő rögökből, a teremtő és munkás magyar népből, annak egyik értékes és történelmet formáló rétegéből emelkedett az ország élére és saját személyében is megnyugtatóan és iránytmutatóan példázza a földdel elemi kapcsolatban álló gyökeres magyarság, a magyar úr és a magyar katona legszebb erényeit.

Emberi lénye e magyar gyökérsége adja nyitját Horthy Miklós politikai magatartásának is. A nemzet nem felejtheti el soha, mint ragadta erős kezébe a legmélyebb süllyedtség idején a vezetést, mint mentette meg az országot a teljes anarchiától, szétzülléstől, mint szervezett a nagy magyar katonaelődökhöz méltó hadsereget, mely maradék földünkön főnnállásunk, megmaradásunk, fejlődésünk, munkánk elsőrendű biztosítója lett. Mint a nemzeti hadsereg vezére, Horthy Miklós erősnek és rettenthetetlennek bizonyult a tisztogató munkában; kemény és biztos kézzel vezette vissza az országot arra az útra, mely múltjához és lényegéhez egyedül méltó. Ahogy ekkor Horthy Miklósban a nemzet elcsüggedt történeti, politikai és katonai ösztönei új életet és új jegecesedési pontot találtak, úgy a későbbi munkás napokban is, mint Magyarország kormányzója, ő volt a történeti

és nemzeti folytonosság őre és kifejezője. Napjaink zavaros politikai áramai között Horthy Miklós mindvégig maradéktalanul, szilárd hittal és kitarással képviselte a nemzet soha el nem csüggedő jobbik géniuszát; mindig a munka, a tett, az odaadó és önzetlen kötelességteljesítés embere volt s emberi lényé példaadóan hatott másokra is; egy egész társadalom indul az ő nemes példáján, olyan társadalom, mely csüggedésre és kétségbeesésre, széthullásra talán nagyon is hajlamos, de amelyre a jó és igaz példák sosem lehetnek hatástalanok. Ma, amikor annyit beszélünk a nép ügyéről, ilyen példát ad Horthy Miklós társadalmunk elé, mikor minduntalan emlékeztet az egyszerű magyar emberek és a magyar föld felséges nyugalomára, amely nyugalom már maga is történelem s mikor emlékeztet a magyar nép kötelességteljesítésére, áldozatára, békében és háborúban. Az államfő így maga hajol vissza létünk mély kezdetei felé s példát ad a követendő útra társadalmunknak: ez az út egyedül a magyar föld, nép és történelem komoly, nehéz, munkás útja lehet.

Horthy Miklósnak legszebb államférfiúi erénye is szintén ebből a régi magyar népi magatartásból fakadó. Bölcs és tiszta mérséklete, ingathatatlansága a kor áramai, a pártélet ingadozásai között mindig megtalálta a megfelelő utat. Mindenkor igyekezett eligazítani az ellentéteket, mindenkor megmaradt a pártok fölött az egész nemzet vezéréként. Mindennemű hazug, hamis politikai vezérekedés erőtlenül omlik el Horthy Miklós személyének erkölcsisége előtt; a magyar nép számára rajta kívül más vezér nem lehet: még emlékeznek reá az idősebbek s a fiatalabbaknak e kép már szinte legendás és történeti, amint fehér lován, egyetlen vezéréként egy jobb jövő felé vezeti a magyarokat; e kitörölhetetlen legendás emlékezéshez járulnak aztán népünk tudatában a folytonos országépítő munka és országos gond eredményei: mert vezérségre népünk tudatában csak a tiszta erény és a munka jogosíthat tartósan valakit. Horthy Miklós már azért is megnyerte a magyar nép szeretetét, mert mindenben igyekezett kifejezni népünk szükségleteit a kor színvonalán s egyben mindenkor megmaradt bölcs mérséklete, nyugalma határai között; közvetlen és szeretetteljes egyénisége éppen úgy egy jobbik magyar emberség példáját mutatta, mint gondos figyelme az alkotmány iránt. A mai zavart korszakban hűség és igaz őre volt Szent István elárvult koronájának s önzetlenül, üdvét és igazát csak a tiszta kötelességteljesítésben s munkában találó férfiú nyugalomával vezette népét a meg-megújuló veszedelmek között. Politikai és emberi erényei egyszerre tették alkalmassá reá, hogy a magyarság hivatott vezére legyen.

Élete hetvenedik fordulóján ily gondolatokkal ünnepelte csöndes szeretetben és meghittságbn nemzetünk e nagy férfiút, ki már egyre újabb és újabb nemzedékek fölött örökös szeretőn és atyailag; a vezér és katona mellé odatársul lassan már a fiatal nemzedékek tudatában a szerető és gondos atya képe is, kit nagy családjának, a magyar nemzetnek aprajánagyja most áradó s szerető érzelmekkel ölel körül. Ahogy az általa végzett munka is történelmi, sorsszerű volt, úgy növekedik egyre szebb, egyre magasabb méretekig a történet tiszta régióiba Horthy Miklós egyénisége. A történet komoly ítélete nyilván igazolja majd az általa végzett munka, törődés, országépítés értékeit; de addig is egy jobb jövőjében bízó szegény nép szeretete hirdeti, hogy Horthy Miklós élete műve igaz volt, tiszta volt és új jövőt készített elő.

A HÓNAP KÖNYVE

MAI MAGYAR EGYHÁZMŰVÉSZET

AVALLÁST ÉS A MŰVÉSZETET ősi és bensőséges kapcsolatok űzik egymáshoz. A művészetek első szárnypróbálgatásai a kőkori sziklaképeken ugyan nem merítettek kizárólag a vallásosságból, de egy olyan mágikus életérzésből, melyben más lelki tényezőkkel sűrűn összefonódva a primitív ember vallás utáni áhítozásai is helyet foglaltak. Mint ahogy az alsóbbrendű élőlényeknek nincsenek külön szerveik a különböző életfeladatok végzésére, úgy a fejlődés kezdeti fokán a lelki élet jelenségei is egységes szövedéket képeznek, melynek tényezőit: az ösztönöket, érzelmeket, művészi és vallási hajlamot és a környezet által kifejlesztett tulajdonságokat alig lehet egymástól szétválasztani. De vallás és művészet kapcsolata nem értelmezhető egyszerűen ilyen differenciálatlanságnak, mert akkor is fennáll, mikor már a lelki élet számtalan szálra szakadt szét. Az anyagban megtestesül a szellem, ez a művészet lényege és ez már egymagában is valóságfeletti távlatokba utal. A vallásos művészet azonban még nem egyházművészet, csak akkor lesz azzá, ha alárendeli magát az egyház irányításának, ha a művész fantáziájának sodrát a liturgia követelményei szabályozzák. A reformáció súlyos csapást mért az egyházművészetre, de nem egyszersmind a vallásosra is. Rembrandt képei nem oltárokon állottak, hanem holland polgárok csendes szobáinak a falán függtek, előttük nem misét mondtak, hanem a Biblia olvasásában elmerülő szemek pihentek meg rajtuk. Ez lényegesebb különbség, mint első pillanatra látszik.

Az Egyház mikor saját szolgálatába helyezi a művészeteket, akkor meg is szervezi azok között az összhangot. Egységes hatásra és harmóniára való törekvéssel nem engedi, hogy egy-egy szobor vagy oltárkép kilépjen az együttes szelleméből, hanem önmérséklésre és aláatra serkenti a művészeket, kiknek az Egyház kipróbált előírásaihoz, és a templomépület stílusához kell alkalmazkodniuk. Az Egyháznak ilyen ideális beavatkozása a művész tevékenységébe, a művészeteket az építészethez való alkalmazkodásra szorítja és a művészek között a munkaközösség egészséges szellemét valósítja meg. Évszázadokon keresztül ilyen értelemben irányította az Egyház a művészetet, mígnem a XIX. században, a léleknélküli historizmus idején teljesen elvesztette ezt a szerepét. Az utánzás szelleme uralkodott el a művészetek felett, a templomok régletűnt stílusokban épültek, s a bennüklevő műtárgyak áhítat nélküli ipari munkákká süllyedtek. De még ezekben a napokban is fel-felmerült a vágy a bensőségebb vallásos és egyházi művészet után. A németországi Beuronban már dolgoztak a bencés művészek és díszítették Szent Mór kápolnáját. De ők sem tagadhatták meg korukat, a historizmus korát, s így művészetükben ugyan több lett az elmélyülés és áhítat, templomaik egységesebbek lettek, de stílusuk elemeit ők is a múltban, főleg Egyiptom művészetében keresték. A XX. században végre kialakult az új építészet s nemsokára a templomokat is ebben a stílusban kezdtek épülni. A kicsiny lelkek eleinte megbotránkoztak. Nem csoda, hisz egy századon keresztül ahhoz szoktak hozzá, hogy templomaikat valami rég letűnt stílus emeli ki az élet változásai közül. Nagy volt tehát a megdöbbenésük, mikor a templomokon ugyanannak a stílusnak a jegyeit fedezték fel, amelyben a modem nyaralók is épültek. De „az Egyház szorosán beletartozik a mai életbe“ azt vallották az egyházművészet hivatásos irányítói. „Az üres pompa helyett az egyszerűség, őszinteség legyen az uralkodó“ követelte XI. Pius. Az új építészet elnyerte a szentesítést, mert a Vatikán is megértéssel fordult feléje.

Jajczay János újonnan megjelent könyvében,¹ ennek az új egyházművészetnek magyarországi szárnypróbálgatásait és magasba szárnyalásait kíséri együttérző figyelemmel. Dicséretre méltó buzgalommal gyomlálhatja az ezen a téren is elburjánzott ízléstelenségeket és ha a múlt században fellendült émelygős szentképek kereskedelméről, a gipszben sokszorosított kegyzobrocskák iparáról van szó, tolla nem sajnálja a tintát és a megbélyegző kifejezéseket.

Művészeink legjobbjai rendelték alá magukat az Egyház szellemének s jogos büszkeség tölthet el bennünket ennyi európai érték láttán. Jajczay ezeken a műveken sajátos magyar jelleget vél felismerni. Megállapítását, ha kifejtette és megindokolta volna, örömmel könyvelnők el. őszintén valljuk, hogy a magyar művészettörténelem egyik legjelentősebb feladata a magyar jelleg felkutatása és megfogalmazása. De ezt csak részletbemenő elemzések útján érhetjük el. A magyar jellegre való pusztá hivatkozása többet árt a célnak, mint használ. Különben is benyomásunk az, hogy noha a mai magyar művészetnek félreismerhetetlenül sajátos jellege van, az legkevésbé elemezhető ki az egyházművészetből és a Jajczay által közölt képanyagból. Egyetlen ismérvként a magyarság miszticizmusra hajlását említi meg Jajczay, ki még a mezei virágokkal kifestett erdélyi templomokban is különös sejtelmességet érez. Minden templom valamelyest misztikus, ha például az áruházak építészetével hasonlítjuk össze. De ha ebből a magyarság lelkiségére következtetnénk, ez csak úgy lenne helyes, ha a magyar templomok hangulata a megfelelő külföldi templomokénál misztikusabb lenne. Ha ezt az összevetést Jajczay elvégezte volna, aligha beszélhetne templomi építkezésünk sajátos magyar misztikájáról. A vallásosság és a misztika nem azonos fogalom. Az ilyen és hasonló meggondolatlan, be nem bizonyítható kijelentések sokat vonnak le tanulmányának értékéből.

A történelmi stílusok váltakozását is egy odavetett mondattal túlságosan leegyszerűsíti. Szerinte a gótikát és a reneszánszt a materialista világnézet ásta alá. A materializmus elítélendő, különösen az egyházművészet szempontjából, de azért mindenért felelőssé nem lehet megtenni. A reneszánsz önmagától bomlott fel és a következő rövid korszakot, mely a barokkot megelőzi, épp a földfeletti világ után való szenvedélyes vágyakozás jellemzi. Ez az öreg Michelangelo és Tintoretto kora. Legjellemzőbb művésze ennek a stílusnak Greco, ki a hűvös görög hegyek közül a nap lángjától vörösre perzselt kastiliai mezőkre került és a szentek, kiket spanyol fanatizmussal festett meg, valószínűtlenül megnyúlt alakjaikkal maguk is olthatatlan lángoknak tetszenek és az egeket ostromolják. Ezeket a művészeket és ezt a korszakot mégsem lehet materialistának nevezni. De ne legyünk túl akadémuskodóak azzal a bevezetéssel, amit Jajczay a képek elé írt. Tucatnyi oldalon, népszerűsítő formában nem lehet minden igénynek eleget tenni. A fő az, hogy a gazdag képanyagból — melynek kiválogatásához azonban sok szó férhet — az olvasó vázlatos képet alkothat magának a mai magyar egyházművészetéről. Megismerheti templomépítészetünk fejlődését Árkay Aladár Győr-Gyárvaros-i templomától, melyen nálunk először próbálkozott az új stílus, egész Árkay Bertalan és Rimanoczy városmajori, illetőleg pasaréti templomáig, hol már teljes érettségében csodálhatjuk az új művészet tiszta formáit, egyszerű derűjét és nemes arányait. Elgyönyörködhetünk festőink, szobrászaink és iparművészeink oltári műveiben és ha a könyvet betéve, néhány olvasó az új egyházművészet igaz barátaihoz csatlakozik, Jajczay olyan feladatot töltött be, melyért elfeledve tévedéseit, elismeréssel gondolhatunk munkájára.

CSABAI ISTVÁN

¹ Mai Magyar Egyházművészet, Révai kiadás.

EGY KISEBBSÉGI FOLYÓIRAT

TÍZ ESZTENDEJE MÚLT, hogy 1927 októberében megjelent a „Nation und Staat“ első száma. Kisebbségi folyóirat, Uexküll-Güldenband báró szerkesztésében s a német kisebbségek négy korifeusának égisze alatt indult meg. A négy német kisebbségi vezető közül Bleyer Jakab a mi körünkben élt; az erdélyi, még most, a román uralom alatt is, magyarfalónak maradt szász Brandsch Rudolfot is jól ismerjük; Paul Schieman a lettországi németiség vezetője s a kisebbségi kongresszusok egyik kezdeményezője és vezéralakja volt; a negyedik, az öreg luteránus lelkész, Johannes Schmidt-Wodder az észsachscheswigi németiség kipróbált vezére és egyetlen képviselője a dán törvényhozásban, a kisebbségi élet doyenje.

„A nemzetiségi kérdés“ — írta beköszöntőjében a folyóirat — „Európa sorskérdése; az volt a világháború előtt és még döntőbbé azzá vált a világháború után: tisztázni a kérdést, megkeresni előfeltételeit és megtalálni megoldását — ez az a cél, melyet e folyóirat maga elé tűzött.“ S folytatja: „A folyóirat kiadói tisztában vannak, hogy ezt a sorskérdést sem elméletekkel, sem lelkesültséggel megoldani nem lehet. Sokak előtt lehetetlennek tűnik fel az állam uralmi és a nemzet éléhez való akarátának kiegyenlítő-dése. De a kiadóknak egyöntetű véleménye, hogy a kiegyenlítődést meg kell találni, ha Európa, ha Európa államai és népei jövőre akarnak számot tartani.“

A folyóirat nagyszerű munkát végzett, hogy ezt a célt elérje s nem rajta múlt, hogy a kiegyenlítődés nem történt meg, hogy a kérdés ma sorsdöntőbb, mint valaha s Európa éppen a kérdés megoldatlansága miatt távolabb van ma a békétől, mint volt ezelőtt tíz évvel, mikor ezek a sorok megjelentek.

A folyóirat nem zajjal indult útnak. Első számában a beköszöntő után egy cikk van Werner Hasselblatt-tól a szlovének kultúraautonómiájáról; Jakabffy Elemértől pár ma sajtóságosan hangzó sor Mussolini, Mello Franco és a „Times“ kisebbségellenes nyilatkozatairól; Schmidt-Wodder a németiségről, „mint népről“ ír és Schieman megindítja a „népközösség és államközösség gondolatának“ azóta annyifelé elágazott útját. Ismeretlen nevek ezek, de csak azok előtt, akiket nem érdekel a kisebbségek sorsa. Tekintélyük súlyával nyújtották biztosítékát, hogy az új folyóirat komoly lesz és magas színvonalú, melyből mindenki tanulhat.

A folyóirat számaiban első helyen önálló tanulmányokat közöl a nemzetiségi kérdés és kisebbségi sors súlyos problémáiról. Aztán következik a különböző európai kisebbségek „helyzetének“ ismertetése, egy számban nyolc-tíz államból; azután irodalmi rovatok, könyvismertetés és lapszemle és referátum a népszövetség és a különféle kongresszusok üléseiről.

A folyóirat gazdag anyagkörében első helyen áll a nép- és államközösség kérdése. Azzal kezdődött az első szám s azóta alig telik el hónap, hogy e nagy kérdés elő ne kerülne. Hogy milyen nagy fontosságot tulajdonít — méltán — e kérdésnek a folyóirat, bizonyítja, hogy nem is egy külön számot adott ki e kérdésről: 1932-ben az egyik különszám dme „Überstaatliche Volksgemeinschaft“, 1934-ben „Wissenschaft und Volkstum“ volt s 1936-ban az utóbbi cím alatt egy második füzet jelent meg. 1936-ban még egy szám foglalkozott a problémával: „Der Gemeinschaft unserer Volkes: Schicksalsfragen der deutschen Volksgruppen“, melyhez

Henlein irt bevezetést s cikkeit a dániai, az estlandi, lengyel és romániai német kisebbségek vezetői s egy kultúrtörténeti összefoglalást Csáki Richárd irt, aki, ha valaki nem tudná, erdélyrészi szász politikus. Mi jól ismerjük a kérdést saját folyóiratunk hasábjairól s ha a „Magyar Szemle“ felfogása nem is fedi a német folyóiratét, annak cikkei annál nagyobb érdeklődésre tarthatnak számot.

A folyóirat külön száma közölte az összes szerződéseket, melyeket — a kisebbségi szerződések mellett — két-két állam kötött egymással kisebb-

seégeik kölcsönös védelme érdekében. A román-jugoszláv szerződés különösen érdekelhet minket, mely mintául szolgálhatna egy magyar-román kisebbségi szerződés számára. 1935 nyarán külön füzet foglalkozott a „nemzetiségi kérdéssel Szovjetországban.“

Ezek azok a kérdések, melyek csoportosan, több cikkben, több oldalról megvilágítva nyertek tárgyalást. De eltekintve az egyes kisebbségek helyzetének ismertetésétől, a folyóiratban megszámlálhatatlan érdekes probléma tárgyalását kapjuk: a francia nemzetfogalomról, a nemzetiségi küzdelemről mint a jogpusztulás előidézőjéről, a kisebbségek helyzetéről a tekintélyi államokban; a nemzetiség helyzetéről a középkorban, a messiánizmusról. A mai politikai helyzet képét adja az a cikk, melynek címe Benesnek az a kijelentése: „Csehszlovákia a nyugalom és rend szigete Európában“. Az az ellenséges szellem — írta a cikk —, mely Csehszlovákia alkotmányát, törvényhozását, közigazgatását áthatja, az az, ami a cseh népet a kisebbségek ellen uszítja és fogja uszítani a jövőben is, nehogy a cseh tradíciókkal szakítson. „Cseh államférfiak“ — írja tovább —, „a cseh sajtó a német kisebbség egyszerű jelenlétét kihívásnak tekintik az állam ellen. Kern a sors iróniája, hogy egy nép létezése provokációt alkosson egy államban, melybe akarata ellen belékényszerítették?“ „Ezen“ — végzi a cikk — „sem genfi békebeszéd, sem prágai humanitárius nyilatkozatok nem változtatnak mindaddig, míg a cseh államférfiak meg nem változtatják ünnepi szólásformáikat s míg Európa felett a párizsi békeszerződések gyűlölködő szelleme uralkodik.“ Úgy látszik, hogy a változás elkövetkezendően van.

A folyóiratnak reánk nézve legérdekesebb részei természetesen azok, melyek a magyarországi német és a szomszéd államok magyar kisebbségeinek helyzetéről szólnak. Nagy anyag ez, minden számban hol egyik, hol másik államból, oly nagy, hogy alig jellemezhető.

A magyarországi németség politikáját a folyóirat első számában egy magát pár betűvel jelző, de könnyen kitalálható nevű író így precizírozta: „Ha helyes képet akarunk alkotni a magyarországi németség helyzetéről, nem szabad felejtetni, hogy két körülmény van, ami más német kisebbségnél nem fordul elő: 1. a magyarországi német a magyar nemzetben a németség természetes szövetségét látja, melyhez ősidóktól fogva érzelmi közösség fűzte, úgyhogy a német kisebbség nemzeti küzdelme csak a legnagyobb szükség esetén venne fel élesebb formákat; 2. Magyarországon a németségnek nemcsak nemzeti állományának védelméről, hanem elvesztett állások visszaszerzéséről is van szó, ami természetesen nehezebb és bonyolultabb dolog.“ Ebben van igaz is s ami benne nem az, azzal nem vitatkozunk. A Magyar Szemle olvasói a magyarországi németség helyzetét jól ismerik e folyóirat lapjairól Gratz Gusztáv őszinte tollából s megismerhetik még jobban nemrég megjelent könyvéből: „Deutschungarische Probleme.“

Forgatva a „Nation und Staat“ tíz évfolyamának annyi értékes oldalát, egy rövid kommunikére akadtam, mely mellett nem tudok szótlanul maradni. A folyóirat első száma a következő pár sort idézi a németországi „Kulturwehr“ egyik számából:

„Figyelembe kell venni, hogy a legtöbb (Németországgal) szomszédos állam német kisebbségei megközelítőleg sem élvezik azt az állami védelmet, mely Németországban a vendeknek jutott részül s a német kisebbségek súlyos sérelemnek tartanak, ha német tartományok nemzeti kisebbségeiknek olyan előnyöket biztosítanának, melyek a kisebbségvédelem másutt jogosnak elismert mértékét túlhaladják.“

A „Nation und Staat“-ban az „Ausschuss der deutschen Minderheiten“ ehhez azt a megjegyzést fűzi, hogy a „külföldi német kisebbségek azt, hogy a németországi kisebbségek mennyi jogot élveztek, soha magukra nézve nem tartották hátrányosnak. Az Ausschuss a reciprocitás gondolatát összeegyeztethetetlennek tartja a nemzetiségi és kisebbségi jog alapfogalmával.“ Alapvető megállapítás ez, melyet folyton figyelmen kívül hagynak.

Pár hónappal ezelőtt illetékes helyről a következő nyilatkozat történt: „Kisebbségi politikánk alapelve, hogy Magyarország nem-magyar nyelvű kisebbségeit legalább olyan kedvező bánásmódban részesíti, mint amilyent azoktól az államoktól várhat, melyekben magyar kisebbségek élnek.“

Ez lehet opportunistá politika, de nem alapelv és nem jog.

Az alapelv az, hogy a kisebbségi jog és védelem nem alku tárgya. Alapjai és irányítói annak a kisebbségi és a békeszerződések, melyeknek rendelkezéseihez kötelesek magukat az államok — mi is — tartani s amelyet nem alkudhatnak el. Az, hogy egy állam, melynek magyar kisebbségei vannak, azokkal hogyan bánik, nem lehet indoka, hogy mi ugyanolyan védelmet nyújtsunk hazai kisebbségeinknek. Azokat kötik a kisebbségi szerződések, minket a Trianoni szerződés.

A „Nation und Staat“ a kisebbségi irodalom legjobb, legelőkelőbb folyóirata. Vele, szerény keretei között csak Jakabfiy Elemér „Magyar kisebbsége“ és a cseh kormány által fenntartott „Narodnosti Obzor“ versenyezhet. Tíz éves fennállásakor üdvözljük a folyóiratot, melyből mindenki annyit tanulhat s reméljük, hogy a megváltozott osztrák viszonyok között is folytathatni fogja a kisebbségi életre oly fontos munkásságát.

SZÁSZ ZSOMBOR

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Olaszország és a spanyol kérdés; a francia-olasz feszültség és Anglia. — A spanyol helyzet. — Románia: Codreanu elítéltetése; Cristea Miron Varsóban; Tatarescu Londonban. — Lengyelország balti politikája; lengyel tervek a helsinki-bukaresti tengeréről. — A csehszlávok kérdés és Németország. — Sztójadinovics és Ciano találkozása.

MUSSOLINI GENOVAI BESZÉDE május közepén egyszerre véget vetett mindazon reményeknek, melyek a francia-olasz viszony javultát várták, különösképp Franciaország genfi magatartása után, mikor nagymértékben kezére járt Olaszországnak az abesszíniái problémák elintézésében. A Franciaország elleni olasz kifogások főképp azt tették szóvá, hogy Franciaország változatlanul támogatja a spanyol kormánycsapatokat és türi a területén át Barcelona felé folyó fegyverszállítást. Anglia idegesen vett tudomást az új olasz-francia ellentétről, mely oly hosszú munkáját veszélyeztette. Az olasz nézetek hangoztatták azt, hogy Franciaország gesztiójával voltaképpen az Európát fenyegető barbárságot támogatja; a francia vélemények viszont nem érdektelenül utaltak arra, hogy míg Olasz-

ország szóvá teszi a katalán frontnak adott francia rokonszenveket és tetteleges támogatást, addig maga sem szűnik támogatni Franco csapatait. Maga az olasz felfogás — és éppen ez érdekelte annyira Angliát — junktimba akarta hozni az önkéntesek annyit vitatott hazaszállításának ügyét a francia-spanyol határ szigorúbb ellenőrzésével, illetőleg a vélt, vagy tényleges francia támogatás megszüntetésével. Olasz nézetek Franciaország mögött fel vélték fedezni a szovjet befolyását, viszont ugyanekkor megfelelő német vélemények nem minden örvendezés és elégtétel nélkül állapították meg az olasz-francia -viszony rosszabbodását, utalván rá, hogy Franciaország és Olaszország között belátható időn belül nehezen alakulhat ki kedvezőbb atmoszféra. Kétségtelenül e német nézeteknek a helyzete május közepén némi alapot is adott s a dolgok ilyen alakulása nem ok nélkül aggasztotta Angliát. Hiszen az olasz önkéntesek hazaszállítása az angol-olasz meg egyezés elsőrendű feltétele volt és Olaszország erre viszont csak a francia kormány megfelelő rendszabályai után mutatkozott hajlandónak. Az egyre feszültebbé váló külpolitikai helyzet figyelői előtt a francia-olasz viszony hirtelen elmérgesedése felébresztette azt a látszatot is, hogy nem véletlen az összefüggés egyfelől az olasz-francia helyzet, másfelől a középeurópai viszonyok között; valóban, Franciaország akcióképességét a középeurópai kérdésben lényegesen lekötötte a váratlan olasz-spanyol bonyodalom. Nem ismeretlenek azok a német elgondolások, melyek szerint a berlin-római tengely olyanmódon fedezi le Németország középeurópai akcióit, hogy gátolja a déli gyarmataira katonailag ráutalt Franciaországot erői teljes kifejtésében. Az olasz-francia konfliktusnak nem érdektelen tanulsága volt az a diplomáciai művelet, ahogy Olaszország válaszfalat igyekezett vonni Franciaország és Anglia között; e nézet, kapcsolatban Hitler római látogatásának értékelésével, főképpen a baloldali-demokratikus francia politika köreiben uralkodott. Jobboldali körök méltányolják Franciaország nehéz helyzetét a spanyol ügyekben, de aggódnak a szovjetnek a francia külpolitikára gyakorolt nem lényegtelen befolyása miatt. Anglia sikerrel érvényesítette, hosszas munka árán, békéltető befolyását s a francia kormányzat méltányolta is az angol jószándékokat; az olaszok is elégtétellel nyugtázhatták az angol közbenjárást, mely a pireneusi határ elzárására és szigorú ellenőrzésére vezetett. Ha Anglia a spanyol helyzetben megértette is Franco törekvéseit, most teljes eréllyel volt kénytelen mégis fellépni a nemzeti kormánynál a spanyol vizeken lévő angol hajók egyre gyakoribb bombázása miatt; hasonlóképp erélyes rendszabályokra határozta magát a francia kormány: Spanyolország felől ismeretlen repülőgépek jelentek meg Franciaország felett és bombákat dobtak le. Ha az olasz és német értesülések hatalmas cseh és orosz hadianyagszállításokról tudnak s ha a csehszlovák diplomácia a spanyol helyzet elmérgesedésében közrejátszott, hogy ezzel a figyelmet elfordítsa Középeurópa felől, akkor viszont a nemzeti seregek is jelentős sikereket könyvelhetnek el maguknak; nyilvánvalóan Olaszországnak a spanyol kérdésben való aggodalmait visszavezethetők arra az óhajra, mely mielőbb a nemzetiek minél teljesebb győzelmét szeretné látni maga előtt. A spanyol és a középeurópai helyzet Angliát és Franciaországot még szorosabban kovácsolták együvé. Ha Chamberlain kormánya nem szakított a gondolatral, hogy a spanyol és a cseh ügy elintézése után újra fel kell venni egy megbékélt Németországgal a kapcsolatokat az európai újjáépítés érdekében, akkor viszont az adott külpolitikai helyzetben rég nem látott erélyt tanúsított. Ezt az angol erélyt a spanyol és a középeurópai kérdésben a belső gondokkal még elfoglalt, de újra egyre erősödőbb Franciaország nagy elégtétellel vette tudomásul és Anglia is rokonszenvel tekint arra a Franciaországra, melyben Daladier erős kormánya helyreállította a belső nyugalmat

s hol olyan ragyogóan sikerült a nemzetvédelmi kölcsön jegyzése — nem utolsósorban éppen a külpolitikai tanulságok súlya alatt. Az angol közreműködés a spanyol ügy enyhülésében meghozta a maga gyümölcsét; a semlegességi bizottság új határozatai intézkedtek az önkéntesek visszavételének kategóriáiról, valamint a spanyol határok ellenőrzéséről; ha 30 napon belül az önkéntesek visszahívása nem történik meg, a francia kormány visszanyeri cselekvési szabadságát; ugyancsak intézkedés történt a tengeri megfigyelés felől is. Az olasz-francia, illetve az olasz-angol viszonylatoknak kedvező fejlődését mutatja, hogy június közepén az olasz nagykövetnek Londonban már módjában állott jelentetni, hogy a hazaszállításra készen álló csapatok fele már elindult hazafelé Spanyolországból. Nyilvánvalóan az olasz külpolitikai taktika súlyt helyez a jövőben az angol viszonylatok őrzésére; ezzel szemben — s ebben közös a német eljárással — igyekszik elszigetelni Franciaországot; Angliára így a közvetítés nehéz hivatása vár Olasz- és Franciaország között. Mindenesetre Olaszország híven megmarad a berlin-római tengely iránya és módszere mellett; viszont számos ok készteti különálló érdekei ápolására, amint erről az olasz-jugoszláv viszony kiépítése is tanúskodik.

Mielőtt rátérnénk az elmúlt időszak legfontosabb külpolitikai eseményeinek, a csehszlovák-német kérdés körülményeinek vázolására, közbevetőleg néhány kevésbé fontos, de mindenesetre jellemző külpolitikai jelenségről kell megemlékeznünk. Alig méltathatjuk most figyelemre az alexandrettei szandzsák körül újra föléledt török-francia vitát, ugyancsak egészen lokális jellegűek a mexikói forradalom és ellenforradalom eseményei. Viszont nem minden érdekesség nélküliek a Károly király erélyes akciói révén lecsendesített Románia jelenségei, ahol látszólag és az adott helyzet szerint teljesen felszámolták Zelea Codreanu mozgalmát, Codreanut börtönbe küldvén s egyben világosságot derítvén a vasgárda külföldi kapcsolataira, melyek felett azonban a külpolitikai körülményekre is tekintettel lévő bíróság bizonyos diszkrécióval tért napirendre. A vasgárda politikai irányával szemben a román közéletben egy idő óta megfigyelhető bizonyos nyugati, angolbarát irány, mely nyilván a román petróleum körüli érdekeltségekben is bírja eredetét; ezzel egyidejűleg kevesebbet hallhatunk azon német kombinációkról, melyek a román petróleummal, a Duna torkolatával s a Fekete tengerrel kapcsolatosak. Bár Romániában jelenleg bizonyos nyugalom észlelhető és közvetlenül nem érintették a legutóbbi középeurópai események, mégis nyilvánvaló az az erőteljes politikai és gazdasági érdeklődés itt is, melyet az utóbbi időben Anglia tanúsít a középeurópai kérdések iránt. Tatarescu londoni félhivatalos jellegű utazását is ezen politikával magyarázzák, vagyis hogy Anglia korántsem érdektelen többé a középeurópai fejlemények iránt. Közben az ország belpolitikájában tovább folytatódik az az egységesítő tendencia, melynek elsősorban is a kisebbségek adják meg az árát; így különösen figyelemreméltó a régi Erdély közigazgatásának új beosztása, némely jelentős erdélyi területek átosztása regáti közigazgatási egységekbe és viszont. Románia, ha nem is volt közvetlenül érdekelve, a középeurópai ügyeket mégis aggódva figyelte s nem rokonszenvezett azzal a gondolattal, hogy orosz repülőgépeket erresszen át Csehszlovákia segítségére területe felett. Az orosz kérdésben a román külpolitika egyre jobban eltér Titulescu vonalától; a lengyel és román külpolitika közös aggodalommal kezeli az orosz ügyeket. Egyre nyilvánvalóbbá válik Lengyelország és Románia szoros külpolitikai kapcsolata, amit Christea Miron pátriárkaminiszterelnök varsói utazása is megerősített. Ha Oroszországot keleten újra lekötik a japán győzelmek és a kínai viszonylatok és ha belül legutóbb erőteljes ukrán nemzeti-ellenforradalmi mozgalommal is kellett a központi

szovjetnek megküzdnie (amelynek pl. eredménye lett az eddigi ukrán nemzeti jogok megsemmisítése és a nagyorosz irányzat kíméletlen bevezetése), Lengyelország és Románia számára így sem közömbös az orosz veszedelem. Lengyelország számára az orosz helyzetet még komolyabbá teszi a német szomszédság; hiszen Lengyelország életérdeke a két veszedelmes nagyhatalom között, hogy a béke minél tovább megmaradjon s minél messzibb kitolassék az az időpont, mikor Oroszország és Németország szembekerülnek egymással. A lengyel politika bizonyos idő óta ezért törekszik tudatosan az olyan szövetségi és baráti rendszerek kiépítésére, melyek a német és orosz hatalmi irányok kelet-nyugati erővonalával szemben egy észak-déli irányú védelmi és biztosítási rendszert állítanak, szigetelőül az orosz és német tömbök ellentétei közé. Litvánia megnehezíti a maga orosz és csehszlovák érdekeltségével ennek az észak-déli szövetségi blokknak a kibontakozását, de annál inkább méltányolják Beck lengyel külügyminiszter ilyen irányú fáradozásait a balti államok s közvetve a skandináv államok is, melyeknek egyformán kell tartaniok a német és az orosz politika esetleges titanizmusától, mely létüket alapjaiban érinti. Lengyelország Lettországon át kapcsolódik a Baltikum felé s éppen e vékony, de annál fontosabb érintkezési vonal teszi a lengyel politikát olyan lényegessé a Baltikumban; közvetlen hatalmi törekvései nem lehetnek, de annál nagyobb lehet itt Lengyelország védelmi jelentősége. Lengyelország itt olyan észak-déli blokk kialakítására törekszik, nem közönséges eredményekkel, mely Finnországtól Romániáig terjedne s magában foglalná az orosz, illetve német érdekeltségű kisebb államokat. Christea Miron varsói útja éppen úgy ezen elgondolás megmunkálásának jegyében történt, mint Beck lengyel külügyminiszter ismételt gyakori északi utazásai.

Az olasz-francia ellentét után nem sokkal minden figyelmet a közép-európai kérdés foglalt le magának s mögötte háttérbe szorult minden más esemény. Úgy tetszett, hogy Németország tetteleg is részt vállal a szudétánémet probléma megoldásában.» Éppen Németország, illetve a német népi dinamizmus magatartása tette olyan nehéz európai kérdéssé a csehszlovák-szudétánémet ellentétet. A szudétánémetek autonomista mozgalma egyre nyíltabban jelentkezett olyan formában, mely számíthat Németország támogatására is. Az osztrák-német egyesülés pillanatától egyre feljebb emelkedő szudétánémet dinamizmus végül is szétromlasztással fenyegette a csehszlovák történeti és természetes határokat, nem beszélve most távolabbi kihatásairól a nem történeti és nem organikus cseh területeken, ahol a magyar, a szlovák és a rutén autonomizmus újult erővel jelentkezett. A szudétánémeteknek a csehszlovák állam jelen struktúráját érintő igényei nemcsak a teljes területi autonómiát foglalták magukban, de kiterjedtek arra a követelésre is, hogy a szudétánémet területek a nemzeti szocialista elvek szerint legyenek berendezhetők, valamint arra is, hogy a köztársaság revideálja szovjetbarát külpolitikáját, illetve a francia-angol szövetségi irányt és lépjen Németországgal szorosabb kapcsolatba. A csehszlovák-német válság során Anglia vette át azt a szerepet, melyet eddig Franciaország vállalt a csehszlovák kérdésben. Kétségtelen, hogy az angol kormányzat és közvélemény ezt az érdekeltségvállalást nem olyan szellemben tette, mely megfelelt volna mindenben a csehszlovák törekvéseknek. Ellenkezőleg Anglia és véle Franciaország is, el nem mulasztotta tudtára adni többízben a csehszlovák kormánynak, hogy szükségesnek tartja a nemzetiségi kérdés alapos és teljes rendezését, mely a népjogoknak megfelelő; — ugyanakkor azonban élesen állást foglalt az angol külpolitika minden olyan törekvéssel szemben, mely meg akarta volna bontani az európai egyensúlyt; mivel pedig ezek a törekvések most Csehszlovákia felől jelentkeztek, Anglia, bár a csehszlovák hely-

zetet korántsem tartja kielégítőnek, mégsem lehetett érdektelen a csehszlovák status quo német vagy szudétanémet megbontása iránt. A helyzet kiélesedését előmozdította május közepén az a tény, hogy az olasz-francia konfliktus nyugaton lekötötte az érdekelt államok figyelmét és keleten és Közép-Európában így bizonyos akciószabadságot kapott a német népi dinamizmus, melyet az osztrák példa is lelkesített. Hozzájárult a helyzet nehézségeihez az is, hogy a csehszlovák kormányzat az előkészítés alatt álló nemzeti státútum munkálataiból mitsem közölt az érdekeltekkel, akik a legnagyobb bizonytalanságban éltek így jövődő helyzetük felől; ugyanekkor a felizgatott cseh közvélemény is bizonyos „szabadságharcos“ pózban és lelkesültségben nem tanúsította a szükséges mérsékletet; végül pedig nem érdektelen itt megemlíteni azon német nyilatkozatokat sem, melyek már eleve a nemzeti státútumot tárgyalási alapul elégtelennek jelentették ki, — noha a státútum részletei még egyáltalában nem voltak ismeretesek; státútum helyett a birodalmi német nézetek már eleve egy népszavazás szükségességét hangoztatták. A németországi nézetekre a csehszlovák helyzet felől jellemző azon számos kijelentés, melyek szerint a csehszlovák kormány már nem ura a helyzetnek s Csehszlovákiában már anarchikus állapotok uralkodnak. A május közepétől június közepéig lezajlott községi választások eseményei valóban azt a látszatot keltették, hogy Csehszlovákiában megingott a belső fegyelem és állami rend. Nem szolgált a tisztulás javára, hogy a csehszlovák kormány egyre halogatta a státútum közzétételét; már május közepén hírllett, hogy a státútum teljesen elkészült, bár azóta vagy háromszor átdolgozták a szakértők; úgy hírltik, hogy végső formájában július 6-a után kerül a nemzetgyűlés elé és letárgyalódik az augusztus második harmadáig tartó nyári ülésszakon. A szudétanémetek dinamizmusát különösen felfokozták a községi választások, melyek valamennyi nemzetiség számára hatalmas erőpróbát jelentettek, de azt jelentettek a cseh nacionalizmus számára is. Jellemző a hangulatra, hogy Stribny nemzeti ligája, a cseh iparospárt s a Kramar-féle cseh nemzeti egyesülés körében névelemzési és őskutatási törvényjavaslatokról beszéltek, hogy a szudétanémetek közé tévedt renegátok szökésének elejét vegyék (németlakta vidékeken az Anschluss óta sok cseh, köztük állami tisztviselők is, jelentkezett Henlein pártjába), követelték a szláv nevek megvizsgálását, az anyakönyvi vizsgálatot stb. A koalíciós pártszövetséget közben a szlovák kérdés aggasztotta s míg a cseh táborban a szociáldemokrata-nemzeti ellentét kötött le sok figyelmet, addig a koalíció újra kísérletezett a szlovák autonomisták megszelídítésével, közben szlovák nacionalista jelszavakat hangoztatva és a „sovén“ magyarok és németek elleni önvédelemről beszélve. A községi választások Hlinka autonomista pártját régi állományában tartották meg (kb. 30—33%), a magyarok és a szudétanémetek körében óriási sikereket hoztak; Henleinék 90-9%-os győzelmet arattak, a magyarok pedig teljesen felmorzsozták a magyar területeken lévő agrár, kommunista és szociáldemokrata töredékeket és a kormánypártok egyéb exponenseit. A szudétanémet és szlovák mozgalmak hatásaként a magyar nyelvterületeken is nagyarányú magyar egységmozgalom kezdődött, mely lényegesen megerősítette a magyarság helyzetét a készülő nemzetiségi státútum szempontjából. A szlovák kérdés aktualitása különösen azért aggasztotta az intéző köröket, mert a pittsburgi szerződés eredeti példányával nagyszámú amerikai szlovák készült haza s a következmények mutatták, hogy eljöttük nem volt hatástalan. Hodzsa miniszterelnök és Krofta külügyminiszter többször hangoztatták közben nyilatkozataikban azt, hogy Csehszlovákia kezelte volna eddig a nemzetiségi kérdést a legliberalisabb módon; az új nemzetiségi rendezés minden kívánalmat kielégít, de nem érintheti az állam egységét és nem érintheti az állam nemzetközi, külpolitikai

kötelezettségeit és kapcsolatait (ami nyilvánvaló válasz a szudétánémetek külpolitikai és belpolitikai programjára). Krofta utalt arra is, hogy a kérdés kizárólag Csehszlovákia belügye és abba beleavatkozni a német birodalomnak nyilván nincsen is szándékában. Krofta hangoztatta, hogy az autonómia helyett a kormány a szlovák regionalizmust fogja kiépíteni; Hlinka pártja különben is csak a szlovák nép 33%-át képviseli; a többiek a kormánnyal való megegyezés hívei. Hodzsa szerint a nemzetiségi kérdést az önkormányzat és az aránylagosság jegyében kell megoldani. A köztársaság első tizenöt éve nyugodt idill volt; most vége az idillnek, kezdődik a harcok új korszaka. Benes köztársasági elnök május 21-én Táborban beszédet mondott, melyben a köztársaság eddigi korszakát Podjebrád György szép napjaihoz hasonlította; óvott a pártoskodástól; utalt rá, hogy a háború veszélye ugyan fenyeget, de mindenképp törekedni kell a békés megoldásra. Hangoztatta, hogy a köztársaság továbbra is hű marad demokratikus politikájához, belpolitikájában pedig a koalíció jelenlegi rendszeréhez ragaszkodik.

Ilyen körülmények előzték meg a csehszlovák válság kirobbanását. Henderson berlini angol nagykövét több ízben szükségesnek látta közben, hogy Ribbentrop külügyminiszterrel értekezzen. Közben Prágában, Brünnben és egyebütt csehek és németek között heves kilengésekre, összeütközésekre került sor; Egerben többszöri figyelmeztetés után egy cseh rendőr agyonlőtt az éjben a kaszárnya előtt elhaladó két német földművest, akiknek temetése óriási német demonstrációvá magasodott, Henlein és helyettese, Frank mellett a német katonai és légügyi attasék foglalták el a temetésen a díszhelyet s emlékeztetőn ott volt a ravatalon Hitler óriási koszorúja. Közben a német sajtó egyre többet panaszkodott csehszlovák részről történt határsértések miatt s Hodzsa és Henlein tárgyalásaihoz már eleve nem fűzött sok reményt. Az angol nagykövét Berlinben érdeklődött némely, a csehszlovák határ mellett közben lefolyt hadmozdulatok felől, mire megnyugtató választ kapott, hogy e mozdulatok csak a szokásos hadgyakorlatokkal kapcsolatosak. A német közvélemény hangoztatta Németország beavatkozási szükségességét abban az esetben, ha Csehszlovákiában német vér folyna; a csehszlovák kormány tisztában lévén a helyzettel, mindent megtett a nyugalom helyreállítására. De ugyanekkor megtette Párizsban és Londonban is a megfelelő lépéseket és Masaryk londoni s Osusky párizsi követek ez időben nem végeztek jelentéktelen missziót. Az angol kormány szükségesnek látta, hogy május 21-én a rendkívül felizgatott németországi és csehszlovákiai helyzet közepette jegyzéket intézzen a német kormányhoz, mely utalt arra az angol-francia magatartásra, mely egy Csehszlovákiát ért esetleges német lépés esetén következne. Az angol magatartás egyértelmű volt és világos; viszont Anglia mindvégig megmaradt, mint azt Chamberlain ki is jelentette, a tárgyilagos érdeklődő helyzetében s a béke érdekében úgy a cseh, mint a német kormányzatoknál megtette a megfelelő lépéseket. A német közvélemény nem vette jó néven Anglia eljárását; kifogásolták, hogy Anglia úgy állítja be a helyzetet, mintha Hitler háborút akart volna és Chamberlain fellépte mentette volna meg a békét; a német nézetek tiltakoztak azon feltételezések ellen, hogy német hadikészületek történtek volna a csehszlovák határon, valamint az ellen a beállítás ellen is, hogy Németország angol nyomásra hátrált volna meg. A német kormány képviselője is közben szükségesnek látta, hogy Prágában tiltakozzék az atrocitások ügyében. Az angol kormány ezalatt kiküldötte középeurópai szakértőjét, William Stränget, aki ott diszkrétan tájékozódott a helyzet felől, különösen arról, szükséges-e a szudétánémet vidékekre nemzetközi megfigyelő küldése. E tájékozódás, mely aztán Berlinben folytatód-

dott, nyilván kapcsolatos azon Európa-szerte német forrásból elterjedt hírekkel, melyek szerint Csehszlovákia teljességgel bomlásban van s a szudétanémet vidékeken képtelen a rendet fenntartani. Ugyanekkor a csehszlovák kormány két tartalékos korosztályt behívott és a német határra összpontosított, amit úgy a birodalmi német kormánykörök, mint a szudétanémetek igen rossz néven vettek a csehszlovák kormányzattól és követelték a szudétanémet nép szabadsága érdekében a katonai intézkedések visszavonását. Mialatt Csehszlovákia változatlanul kitartott katonai intézkedései és eddigi bel- és külpolitikája mellett, Berchtesgadenben a német intéző körök szakadatlanul tanácskoztak; a helyzet közben, Anglia fellépte nyomán, enyhült és a német sajtó a középeurópai helyzet helyett többet kezdett foglalkozni a német népautó előkészületeivel. A délnémet határról fokozatosan visszavonták a csapatokat; viszont Csehszlovákia csak fokozatosan enyhítette védelmi intézkedéseit és komolyan foglalkozik a hároméves katonai szolgálat bevezetésével. Ezalatt a tanácskozások újra felélénkültek Hodzsa és a szudétanémetek között; később a magyarok is meghívást kaptak. Pütkös vasárnapján az autonomista szlovákok tartottak a pittsburgi szerződés húszéves aláírása jubileumi ünnepére Pozsonyban nagygyűlést, ahol kihirdették autonomista követeléseiket, melyek szerint szinte teljes belső különállást akarnak; pütkös hétfőjén ugyanazon a helyen Hodzsa utasította vissza Hlinkáké igényeit, hangoztatva, hogy a szlovák nép nagy többsége ő mögötte áll. Június 9-én pedig a magyarság tartott nagy autonomista gyűlést Pozsonyban, melyen Szent István szellemét idézték és az évezredes magyar jogokat hangoztatták. Ha közben el is csendesedett némileg a csehszlovák válság és ha Németország, illetve a szudétanémetek jelenleg kevesebb dinamizmussal vesznek részt a csehszlovák helyzet alakításában, mindez még nem bizonyítja, hogy csak egy lépéssel is javult volna a helyzet; ellenkezőleg: újabb kirobbanásokkal fenyeget, habár Anglia egyensúlyozó hivatása és részvétele lényegesen is mérsékeli a szélső ellentéteket. Kétségtelen azonban, hogy Csehszlovákia gyökeres átalakítás előtt áll és maguk a csehszlovák kormányzat nyugati barátai is szükségesnek látják az átalakítást — éppen a béke érdekében, habár a nacionalista cseh közvélemény hevesen ellenez még most is minden változtatást. Németország e pihenő időközben visszatért belső ügyeihez. Így sokat foglalkozik az osztrák helyzet rendezésével; nagy nemzeti erőművek épülnek Ausztriában, az osztrák társadalom átépítése és birodalmi német elemekkel való telítése folyamatban van és felelős német államférfiak ismételten kirohantak a halálraítélt osztrák „Schlamperei“ és „Gemütlichkeit“ ellen, mely egyáltalában nem illik az új német szellemhez; a csehszlovák ügyek után most a népautó, az új erőművek építése, a Kraft durch Freude mozgalom és főleg az új zsidóellenes intézkedései? kötik le a figyelmet, habár a csehszlovák ügyek iránti érdeklődés változatlan. Bizonyos feszültség keletkezett újra Anglia és Németország között Ausztria régi adósságai körül; a német hivatalos körök elismerik az ausztriai magánadósságokat, de tiltakoznak a „politikai“ adósságok követelése ellen, mely összegeket a régi osztrák rendszer vett fel saját helyzetének fönntartása végett; ez utóbbiakat a német kormányzat elismerni kötelezőkül a maga kárára egyáltalán nem hajlandó. Nem volt érdektelen a konfliktus keretében Lengyelország magatartása, mely ugyan megtette a csehszlovák fegyveres intézkedésekre a maga ellenintézkedéseit, de sietett rögtön Angliával való szolidaritását kijelenteni; Párizsban viszont csalódással veszik tudomásul a lengyel magatartást, melyet inkább a német tervekkel párhuzamosnak tekintenek.

A csehszlovák helyzet enyhülése után általános érdeklődést keltett június közepén Sztójadinovics jugoszláv miniszterelnök és Ciano olasz

külgyminiszter velencei találkozása. Habár hangoztatják is e találkozás szelíd jellegét, nem kétséges máris, hogy itt szó volt olyan kérdésekről, melyek Németország középeurópai új helyzetével kapcsolatosak. Az osztrák-német egyesülés a nagynémet birodalmat hozta a régi Ausztria örökébe; a Németországgal baráti Olaszország és Jugoszlávia azonban szükségesnek látták, hogy megbeszéljék az új eshetőségeket, hiszen mindketten egyformán érdekeltek a középeurópai német térfoglalással szemben. Érdekes módon kapcsolódnak e tárgyalások abba az atmoszférába, mely ismét kedvező módon kezd kialakulni olasz-angol viszonylatban a spanyol kérdésben és mely nyilván nem lehet érdektelen a német külpolitika előtt sem.

OBSERVANS

MAGYAR KISEBBSÉG CSEHSZLOVÁKIÁBAN

A köztársaság belső bajai; Bér an nyilatkozata — a kormány új állampolgársági törvénytervezete; a kormány új nyelvjogi rendelete; Honiém karlsbadi pontjai és a „nemzetiségi státútum“ . az Egyesült Magyar Párt álláspontját Szüillő Géza deklarációja a parlamentben; Esterházy és Jaross parlamenti felszólalásai, a magyarság követelése, 12 pont a községi választások eredményeinek ismertetése.

ACSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG fennállása óta alig élt át súlyosabb órákat, mint éppen napjainkban. Minden bizonnal állít—hatjuk, hogy a köztársaságot körülvevő külpolitikai légkör tizenkilenc év óta nem volt ennyire feszült és vészterhes, mint éppen manapság, s az állam belső problémái sohasem fenyegettek oly komolyan kirobbanással, mint az elmúlt tavaszi hónapok alatt. Tagadhatatlan, hogy e belpolitikai krízist a külpolitika veszélyes alakulása idézte elő, így elsősorban a Harmadik Birodalom mind erőteljesebb politikája, Ausztria bekebelezése, és nem utolsósorban azok a nézeteltérések s bomlási tünetek, melyek a kisantant államai között hosszú hónapok óta észrevehetőek. Belpolitikai vonalon a prágai kormányzat még súlyosabb és veszélyesebb problémák előtt áll. A nemzeti kisebbségek mindinkább öntudatos és határozott politikai magatartása azt jelenti, hogy Prágának keresnie kell minden körülmény között a tisztességes kiegyezés lehetőségeit. Ez ma már nemcsak a politikai józanság követelménye, de a történeti és politikai helyzet kényszerítő parancsa is, mely elől kitérni fölötte végzetes lenne. A megoldást sürgető német, magyar, lengyel kérdéshez azonban a hasonlóképpen rendezetlen szlovák és rutén probléma is csatlakozik, úgyhogy joggal állíthatjuk: a köztársaság lakóinak mintegy fele elégedetlen jelenlegi sorsával, azonnali és lényeges változásokat követel. Nagy kérdés azonban: tud-e megoldást vagy kiutat találni a jelenleg uralmon lévő szocialista-agrár kormánykoalíció? E „megoldás“ ára föltétlenül az eddigi imperialista nemzetállamfikció fölládozása, tehát a tizenkilenc év óta folytatott politika leszerelése lehet csupán. Ellenkező esetben csak a föltétien belső bomlás várható.

Hogy mennyire létkérdés a csehszlovák állam számára a kisebbségekkel való megállapodás, ezt komoly és tárgyilagos cseh politikusok is észrevették és a kiegyezés szükségességére többször rámutattak. Beran képviselő, az agrárpárt elnöke, a párt hivatalos lapjának, a Venkov-nak újévi számában hosszabb interjút adott, amelyben a leghatározottabban hangsúlyozza a nemzeti kisebbségekkel, elsősorban pedig a szudétanémetekkel történő

megegyezés szükségét. Beran reálisan mérlegeli a helyzetet és arra a következtetésre jut, hogy a kisebbségekkel való megegyezés a cseh nemzet szempontjából egyenesen életkérdés. „A cseh nemzet idősebb, mint ez az állam. Ez tradícióra kötelez” — mondja nyilatkozatában Beran, ami azt jelenti, hogy a nemzet érdeke előbbrevaló az államénál, tehát a nemzet jövőjét biztosítani kell még akkor is, ha ez az állam presztízsének csorbulását jelentené. Beran nyilatkozatában főleg arra célzott, hogy a jelenlegi belpolitikai válság csak erős, széles alapokra épített új koalícióval vészeltető át. Ő komolyan gondolt a szudétánémetek és szlovák autonómisták bevonására, amivel a mindinkább népfrempolitikára felé tolódó jelenlegi koalíciót akarta ellensúlyozni. A terv, bármennyire is komolynak látszott, a szocialista kormánypártok elutasító magatartása miatt megbukott. A németekkel való tárgyalásra komolyan nem is kerül sor, a szlovák néppártot pedig elriasztotta minden tanácskozástól az elfogadhatatlan durva hang, melyet a szocialisták részéről tapasztaltak. Dérer szociáldemokrata miniszter például a Bohemia január 4-1 számában oly éles és reprodukálhatatlan hangon támadta a szlovák néppárt politikáját, sőt személyesen magát Hlinka pátert és közvetlen munkatársait is, hogy eleve látható volt a terv hasznavehetetlensége, mely az ellenzéki pártok bevonásával akarta a beteg koalíciót új életre támasztani.

Nyilván az elégedetlen kisebbségeket akarta megnyugtatni az év elején nyilvánosságra kerülő állampolgársági törvénytervezet. Elsősorban a magyarságot, hisz a csehszlovákiai magyar kisebbségnek tizenkilenc év óta éppen az állampolgárság rendezetlensége és az ebből előálló áldatlan helyzet volt egyik legnagyobb sérelme, melyet a magyarság képviselői számtalanszor szóvá tettek a prágai törvényhozásban. A Saint Germain en Laye-i kisebbségi szerződés, tudvalévő, hogy az állampolgárság megszerzését a községi illetőségtől tette függővé, minek következtében a leghetlemlőbb állapotok állottak elő. Több tízezer csehszlovákiai magyar vált így hontalanná, noha évtizedek óta felvidéki lakos volt. Az állampolgárság kérdését nem oldotta meg az 1926. évi ú. n. Lex Dérer sem, úgyhogy a magyar hontalanok problémája mindmáig nyitott és sérelmes pont maradt. Annál inkább, mert — mint a statisztika mutatja — az utolsó évek alatt szemléto-mást emelkedett a hontalanok száma. Míg a hontalanok száma Szlovákiában és Kárpátalján 1921-ben 49.108 lelket tett ki, 1930-ban 91.832-re ugrott, ami pontosan 87 százalékos emelkedésnek felel meg. A történelmi országokban éppen fordítva van a helyzet, ott a „hontalanok” száma évről-évre csökken, az állampolgárság rendezetlensége tehát elsősorban a magyar kisebbséget érintő kérdés.

Az új állampolgársági törvénytervezet február végén már részleteiben is nyilvánosságra került, azonban a röviddel később bekövetkező belső válság miatt mindmáig nem került a parlament elé.

Minket most közelebről a tervezetnek csak azok a részei érdekelnek, melyeket éppen a magyar kisebbség szempontjából felette sérelmesnek tartunk. Ilyen része a tervezetnek az egész negyedik paragrafus, mely az állampolgárság adományozását szabályozza. Eszerint

— „a csehszlovák állampolgárság szabad mérlegelés alapján bekövetkezett adományozás útján is megszerezhető. Az állampolgárság csak oly személynek adományozható, aki az államnyelvet bírja, valamely községben ígéretet kapott, hogy az illetőségi jogot megkapja az állampolgárság megszerzése esetén, és ha az állampolgárság megszerzésével elveszti korábbi állampolgárságát”.

— „A csehszlovák állampolgárságra igényük van azoknak a személyeknek, akik a régi osztrák-magyar monarchia polgárai voltak s 1914 augusztus i-én a mai Csehszlovákia területén laktak s azóta is e területen lagnak

megszakítás nélkül és idegen állampolgárságot nem szereztek, ha a törvény hatálybalépésétől számított öt éven belül a csehszlovák állampolgárság elismerése iránt kérvényt adnak be“.

A tizedik paragrafus szerint a csehszlovák állampolgárság megvonható olyan személyektől,

„1. akik az állam, vagy demokratikus köztársasági berendezkedés ellen irányuló tevékenységet fejtenek ki, vagy aktív részt vesznek olyan egyesülésben, mely ily tevékenységet kifejt,

2. akik külföldön tartózkodnak, hogy ott ily tevékenységet fejtsenek ki,

3. akik külföldön tartózkodnak a csehszlovák védkötelezettség alól való mentesülés végett“.

Mint látjuk, — annak ellenére, hogy a tervezet az eddigi tarthatatlan állampolgársági zürzavart óhajtja megoldani —. oly részleteket is tartalmaz, melyek a magyarság szempontjából teljesen elfogadhatatlanok. Így tarthatatlan elsősorban az az intézkedés, mely az állampolgárság megszerzését az államnyelv tudásától teszi függővé, hasonlóképpen elfogadhatatlan a tizedik paragrafus is, mely az „állam szempontjából megbízhatatlan és veszélyes“ egyéneket megfoszthatja a csehszlovák állampolgárságtól. Ily megszorító intézkedésekkel nem lehet a szlovákiai „hontalanok“ ügyét igazságosan elintézni. Az Egyesült Magyar Párt nem egyszer hangsúlyozta, hogy az állampolgárság megadása nem odázható el ennyire átlátszó ürügyekkel, arra joga van minden ittlakó magyarnak, aki az állam megalakulásakor, 1918 október 28-án a köztársaság területén állandó lakhellyel bírt. Említettük már, hogy a kormány közzétette ugyan törvénytervezetét, de mindmáig nem hozta még azt a törvényhozás elé. Nem tudhatjuk, mi a késedelem oka, de vitán felül áll, hogy az állampolgársági törvényjavaslatnak esetleg változtatás nélküli beterjesztése a legélesebb oppozíciót fogja kiváltani magyar és német részről egyaránt.

A csehszlovákiai magyarság érthető várakozással tekintett február 18. elé. Ez az a nevezetes dátum, mely — prágai politikusok állítása szerint — határkövet jelentett a köztársaság kisebbségpolitikájában. Emlékezetes dátumról van csakugyan szó. Múlt év február 18-án vált ismertté a csehszlovák kormány kisebbségi programja, melynek az volt az érdekessége, hogy alig tartalmazott komoly és reális tennivalókat, hanem ehelyett érthetetlen optimizmussal azt a ferde tételt állította fel, hogy a csehszlovákiai kisebbségi kérdés voltaképpen már a törvényhozás útján megoldott, s ami függő kérdés még létezik, az kis jóakarattal, mint az emlékezetes emlékirat mondotta, egy „tollvonással“ megoldható. Nos, ez a „tollvonás“ egy esztendeig késett. Az Egyesült Párt képviselői és szenátorai hiába mutattak rá a törvényhozásban, hogy a magyarság sem politikai, sem kulturális, sem gazdasági téren nem kapta meg azokat a szabadságokat és lehetőségeket, melyeket a kisebbségi szerződés és a csehszlovák törvények papíron biztosítanak számára. Hiába mutattak rá a magyar törvényhozók a konkrét sérelmekre, melyek nyelvjogi, iskolai, kultúrpolitikai viszonylatban tapasztalhatók. A prágai kormányzat részéről egy évig nem jött egyetlen határozott lépés, mely egyik vagy másik kirívó igazságtalanságot orvosolta volna. Úgy látszik, prágai körök is rájöttek időközben, hogy a magyar kérdés sokkal bonyolultabb és sokkal nagyobb mérlegelést érdemel, s „tollvonással“ aligha oldható meg. Március elején vált ismertté a kormány hivatalos közlése, melynek értelmében a kormányzat az 1937 február 18-án hozott kormányhatározatok érvényességét Szlovákia és Kárpátalja azon területeire is kiterjeszti, ahol az állam magyar nemzetiségű polgárai laknak. Ez a kiterjesztés a lakosságnak a postával és vasúttal való érintkezésére vonatkozik. Mint ismeretes, a nyelvtörvény rendelkezései nem vonatkoznak a postának

és vasúti hivataloknak a községekkel való érintkezésére. Az új intézkedések célja — mint a kormány hivatalos közlése jelenti — az, hogy a kormány eleget tegyen a Szlovákiában és Kárpátalján élő magyar nemzeti kisebbség kívánságainak.

A kormány határozata értelmében a posta és vasút nyelvhasználati gyakorlata úgy módosul, hogy azokban a községekben, ahol legalább ötven százaléknyi magyar kisebbség él, s az illető község hasonlóképpen ötven százalék kisebbséget kimutató bírósági járás területén fekszik: a vasúti és postai hivatalok kétnyelvű, szlovák és magyar feliratokat helyeznek el, szlovák-magyar nyelvű tájékoztató feliratokat függesztenek ki és kétnyelvűek lesznek a postai és vasúti nyomtatványok, melyek a közönség kezébe kerülnek. Gyakorlatban ez azt jelenti, hogy 192 postahivatalnál és 121 vasúti állomáson lesznek kétnyelvű feliratok.

Magyar részről mindjárt a hivatalos intézkedés után felmerült az érthető aggodalom és kételkedés a kormányhatározat komolyságában. Az Egyesült Párt úgy látta, hogy a kormány mostani lépése elsősorban taktikai húzás, amivel a feszült kedélyeket akarja lecsendesíteni. De távolról sem komoly megoldást célzó törekvés. Jellemző, hogy egy évig az emlékezetes miniszterelnöki bejelentés után nem került napirendre egyetlen terv sem, mely a magyar kérdés megoldását hangsúlyozta volna. Nem is szólva arról, hogy az új rendelkezés folytán teremtett rendszer, mely a postával és a vasúttal való közlekedés terén az 50 százalékos kisebbség létét teszi feltétellé nemcsak az illető község, hanem a bírósági járás körzetén belül is, ahol a község fekszik: merőben jogellenes és durván sérti a csehszlovák nyelvtörvény szellemét.

Az ausztriai események hatása folytán a csehszlovák kérdés egyszerre európai probléma lett. Külföldi politikusok és a nyugati közvélemény egyformán sürgetni kezdte a kisebbségi kérdés mielőbbi gyökeres megoldását. A prágai kormányzat kénytelen-kelletlen most már csakugyan hozzáfogott a nemzetiségi kérdés törvényes rendezéséhez. Hodzsa miniszterelnök március 28-i emlékezetes rádiószózatában nyíltan bejelentette, hogy a köztársaság kisebbségi politikájának új korszaka kezdődik. De azonnal hozzátette, hogy „tisztában kell lenni azzal, hogy Csehszlovákiában minden kisebbségi rendezés bizonyos biztos előfeltételeken alapszik. Ezek pedig államiságunk, alkotmányunk, semmiféle elnemzetlenítés, és pedig: sem a németek, sem a magyarok, sem a ruszinok, sem a lengyelek és végül sem a csehek és sem a szlovákok elnemzetlenítése. Az összes csehszlovák állampolgárok az állam és a kormány védelme alatt állanak, éljenek akárhol a köztársaságban és a kormány egyetlen esetben sem és semmiféle formában nem engedi meg az elnyomást, legyen az gazdasági, erkölcsi vagy politikai“. A kormányelnök rádióbeszédét nagy visszhang követte és a cseh sajtóban nem egy komoly megjegyzést olvashattunk, mely becsületes és végleges megoldást sürgetett e kérdésben. (Különösen érdekes volt Peroutka Ferdinand cikke a Piitomnostban, ahol efféléket olvashattunk: „A kérdés megoldását nem lehet elütni holmi látszattmegoldással“. „Különösen óvakodnunk kell attól az illúziótól, mintha a felültetés módszerével megnyugvás-hoz és megoldáshoz juthatnánk“.)

Nyilvánvaló lett, hogy a kisebbségi kérdés rendezése csak a nemzeti jog új kodifikálása révén várható. Politikai körökben nyíltan beszéltek „nemzetiségi státútumról“, mely törvényesen rendezné a nemzetiségek politikai, kulturális és gazdasági jogait. Közben, április 24-én Henlein, nevezetes karlsbadi beszédében nyilvánosságra hozta a szudétánémetség követeléseit. A követelések lényege a németiség teljes egyenjogúságának és egyenrangúságának elismerése, a szudétánémet népcsoportnak jogi sze-

mélyként való elismerése, a németlakta terület megállapítása és az önkormányzat bevezetése, végül teljes szabadság ahhoz, hogy bárki szabadon vallhassa a német néphez való tartozását és a német világnézetet. Annak ellenére, hogy a német követeléseket a cseh sajtó mereven elutasította, a kormány nem mondott le eredeti tervéről s a kisebbségi státútum tervezetét állítólag röviddel a községi választások után a törvényhozás elé terjeszti. Kérdés azonban, sikeres lesz-e a kormány ezirányú törekvése. Hisz az összes nemzeti kisebbségek elsődleges követelményként hangoztatják a nemzeti és területi autonómia szükségességét. Már pedig erről Prágában egyelőre hallani sem akarnak. Dérer igazságügyminiszter egyik, június elejéről származó nyilatkozatában kijelentette, hogy területi autonómiáról beszélni sem lehet, mert „ez végeredményben az ország feldarabolását jelentené”. Mint Dérer mondotta, a mai önkormányzati elv fejlesztésével és kiépítésével fogják megoldani a németiség és magyarság problémáját.

Az Egyesült Magyar Párt álláspontja Prága legutóbbi magatartásával szemben az egyetlen józan magyar álláspont. Nem jelent ez merev elutasítást a kormánnyal szemben, hisz a magyar kisebbség hajlandó bármikor tárgyalni Prágával, de a tárgyalásnak elengedhetetlen előfeltétele a korrektség és tiszta jószándék, a mai tarthatatlan kisebbségi másodrendűség azonnali megszüntetése. És a magyar nép fennmaradását, fejlődését biztosító új politikai rendszer, mely lehetetlenné teszi az elnemzetlenítés bármely formáját. Mindaddig azonban, míg a magyarság csak a február 15-ild kormányhatározathoz hasonló látszatzmegoldásokat lát, nem hagyhatja el az ellenzéki magatartást.

Ezt a kétszínű kisebbségpolitikát bírálta február elején, a képviselőház költségvetési bizottságában Esterházy János képviselő és szóvátette a magyarság évek óta orvoslásra váró kulturális és politikai sérelmeit. Szóvátette, hogy a pozsonyi magyar tanszéket évek óta nem töltötték be, hogy a szlovákiai tanfelügyelők között egyetlen magyar sincs. Nincs magyar járási főnök sem, noha Szlovákiában és Kárpátalján 15 olyan járás van, ahol a magyarság abszolút többséget alkot. 69 magyar faluban máig nincs magyar iskola, magyar falvak állomásain, postahivatalain nincs magyar felírás. Kellőszámú magyar iskola hiányában 13 ezer gyermek járt idegen elemi iskolába, 2940 magyar gyermek járt más tannyelvű polgáriba és 1348 magyar diák járt idegen tannyelvű középiskolába. Ugyanakkor azonban lépten-nyomon találkozunk elnemzetlenítő törekvésekkel. A Slovenska Liga 1930-as statisztikája szerint 85 községben volt egytanerős iskola, köztük 51 olyan községben, ahol sem az 1921-es első, sem az 1930-as népszámlálás szerint nincs annyi szlovák lakos, akik igényelhetnék az új iskola felállítását.

Az Egyesült Magyar Párt úgy látja, hogy a magyarság kulturális és politikai sérelmeit csak az autonómia bevezetése orvosolná. Az autonómia követelése régi programpontja az Egyesült Pártnak és e ponton találkozik a Felvidék többi autonomista mozgalomával. Látják ezt jól a szlovák és ruszin autonomists tényezők is. Így érthetjük meg, hogy a szlovák néppárt hivatalos lapja február folyamán érdekes beszélgetést közölt Esterházy Jánossal, aki az interjú során érdekes megállapításokat tett. „Ezeréves együttélésünk, ezeréves közös sorsunk alatt a föld szeretete, gazdasági érdekeink és világnézetünk annyira eggyé vált, hogy ennek természetes folyománya lehet csak az, hogy a mi pártunk és a Hlinka-féle szlovák néppárt, ha nem is teljesen azonos célokért, de nagyon sokban egy és ugyanazért küzd”. „A magyarság pártjai megalakulásuk óta állandóan Szlovákia autonómiájáért harcolnak”.

Az Egyesült Magyar Párt politikai magatartására legjellemzőbb az a deklaráció, melyet Szüllő Géza dr. képviselő olvasott fel a nemzetgyűlés

tavaszi idénynyitó ülésén, március 29-én. A deklaráció ama megállapítással kezdődik, hogy a csehszlovák köztársaságban nemcsak szlovák, német, rutén, lengyel, de magyar kérdés is van s hogy a „magyarság sem kulturális, sem gazdasági, sem közjogi tekintetben nem nyerte el azokat a jogosultságokat, amelyeket garantáltak részére a csehszlovák köztársaságot megalkotó tényezők. A szlovákiai autonómiával kapcsolatban Szüllő a következőket mondotta: „Az autonómia alapját, amit kívánunk, a pittsburgi szerződés teremtette meg, Kárpátalja önkormányzatát maga a békeszerződés írta elő. Egyik feltételnek sem tett eleget a kormány és ez az oka a mostani megrendült helyzetnek. Meg kell hogy értse a kormányzat azt, hogy másként itt boldogulást nem tud elérni, csak ha teljes jogegyenlőség alapján megadja minden itt élő nemzetnek, ami őt isteni és emberi törvények szerint megilleti“.

Ugyancsak az autonómiáról beszélt Esterházy János, az Egyesült Párt ügyvezető elnöke a képviselőház április 5-iki ülésén. Bevezetéképpen leszögezte, hogy a csehszlovák köztársaság nem nemzeti állam, ami azt jelenti, hogy nem folytathat nemzeti, hanem csakis nemzetiségi politikát. A köztársaság vezetőinek tizenkilenc év óta ez a történeti tévedése, ők ugyanis a nemzet-állam elképzelése alapján állnak. Pedig még a legelvakultabb sovinszták sem tagadhatják, hogy „ebben a köztársaságban az egymillió magyar nemzetiségű állampolgáron kívül három és fél millió német, nagyszámú ruszin és lengyel van“ — mondotta Esterházy. — „De ebben az államban van két és fél millió szlovák, akik a csehszlovák köztársaság alapján, de mint külön nemzet akarnak szerepelni. S ha a szlovák néppárt a legerélyesebben követeli Szlovákia autonómiáját, azt annál jogosabban teszi, mert a csehszlovák köztársaság megépítőinek egyik első és legfontosabb ténykedése az a szerződés volt, melyet 1918 május 30-án Pittsburgban önszántukból írtak alá“.

Hodzsza miniszterelnök már említett rádióbeszédével foglalkozott ugyancsak a képviselőházban április 5-én Jaross Andor, az Egyesült Párt országos elnöke. Bírálta a miniszterelnök optimizmusát s kifejtette, hogy szórványos intézkedésekkel ma már nem lehet rendezni a kisebbségi kérdést. „Egy ábrándot már sirba tett a történelem — mondotta —, ez az ábránd a csehszlovák nemzeti államnak a gondolata. Ez az állam nem a csehek és szlovákok állama, hanem az ittlakó összes nemzetek: a cseh, a szlovák, a német, a magyar, a ruszin és lengyel nemzetek és nemzetcsoportok közös állama“. Élesen bírálta a csehszlovák „demokratikus” rendszert, melynek eddig az volt a hivatása, hogy amalgámozni akarta a kisebbségeket. Szóvátette Prága hivatalos szovjetbarát politikáját, a magyarság megbontását célzó „aktivista“ törekvéseket, végül 12 pontban összesűrítve felolvasta a magyar nép követeléseit. A csehszlovákiai magyarság e nagyfontosságú megnyilatkozását teljes egészében ismertetjük. A nyilatkozat a következőképpen szól:

„1. A magyarság tántoríthatatlanul ragaszkodik az Érsekújvárott 1936 jún. 21-én, az alakuló pártkongresszuson elfogadott pártprogramul elvi alapjaihoz és annak minden pontjához. Ennek megvalósíthatása érdekében tökéletes rendszerváltozást követel a köztársaság bel- és külpolitikájában.

2. A köztársaságban minden nemzet részére teljes egyenjogúságot, egyenrangúságot és önkormányzatot követelünk. Ennek érdekében külön törvény hozandó, melynek alapján a magyarságot mindazon jogok megillessék, amely jogot a köztársaság bármely nemzete élvez, vagy a jövőben élvezni fog.

3. Minden eddigi egyenlőtlenség, sérelem és igazságtalanság, amely a közigazgatásban, bíraskodásnál, nyelvtörvény kezelésénél, állampolgárság-

nál, népszámlálásnál, iskolapolitikában és gazdasági téren érte a magyarságot, jóváteendő.

4. Magyarlakta területen a hivatalok, állami üzemek és közintézmények tisztviselői, alkalmazottai és munkásai a magyarság számarányának megfelelő számban magyarok legyenek, ahol pedig a magyarság a többség, ott a hivatalvezetők is kivétel nélkül.

5. Követeljük, hogy az iskolákat és a népművelés minden intézményét a magyarság saját szervei útján, hitvallásos szellemben, maga vezethesse és kezelhesse. Követeljük a hiányzó magyar iskolák sürgős pótlását. Követeljük a magyar nyelvterületen elnemzetlenítést célzó, a Slovenská Liga által létesített csehszlovák népiskolák megszüntetését.

6. A mezőgazdasági termelés megszabadítandó a monopóliumok és álmonopóliumok béklyóitól, annak jövedelmezősége tarifális és vámpolitikai eszközökkel biztosítandó. A magyar nyelvterületen létesített csehszlovák telepek és maradékbirtokok földje a magyar földművelő lakosságnak osztandó ki.

7. Követeljük a magyar munkások fokozott védelmét és ennek szolgálatában a minimális munkabérek kormányrendeleti úton való megállapítását, valamint biztosítását annak, hogy mindaddig, míg magyar nyelvterületen munkanélküliek vannak, más nemzetiségű munkás csakis számarányának megfelelően kaphat alkalmazást.

8. Követeljük a magyar kisiparosság fokozott védelmét és részletését az állami- és közmunkáknál, valamint a magyar nyugdíjasok és elbocsájtott közalkalmazottaknak a köztársaság többi nyugdíjasaival való teljes egyenjogúsítását.

9. Követeljük a nemzeti kataszter törvényes megvalósítását, amely kötelességévé teszi minden állampolgárnak, hogy községe saját nemzeti kataszterébe magát felvétesse. Ez a kataszter képezi alapját a minden vonalon biztosítandó nemzetek közötti teljes jogegyenlőségnek.

10. Követeljük az elnemzetlenítés és ennek kísérletét szigorúan büntető törvény megalkotását.

11. Követeljük Szlovákia és Kárpátalja autonómiáját.

12. Új, minden tekintetben kizárólag békés külpolitika bevezetését követeljük, amely szakít a szovjettel kötött szerződéssel és a szomszéd államokkal való politikai megegyezésre támaszkodik“.

Ezek voltak nagyjában a politikai követelések, melyekkel az Egyesült Párt a tavaszi községi választásokon felvette a küzdelmet. Május 22-re, 29-re és június 12-re írták ki a községi választásokat, melyeket — noha a belpolitikai légkör változatlanul feszült volt — nem lehetett már tovább elodázní. Magyar szempontból a községi választások óriási jelentőséggel bírtak, hisz nemcsak a magyar vidék sorsa dőlt most el, hanem a magyar városok jövője is, hisz Pozsony, Komárom, Losonc, Rozsnyó, Nyitra is most választott.

A községi választások eredményeit a következőkben foglalhatjuk össze: I. Országos viszonylatban megerősödött az Egyesült Magyar Párt. A magyarság hallatlanul szép sikereket ért el nemcsak a színmagyar vidéken és a magyar jellegű városokban, de a kevertnemzetiségű zónában is. 2. A magyar erőket eddig megbontó „aktivista“ szociáldemokrata és agrár kormánypártok teljesen eltűntek a magyar vidéken. Régi állományuknak csak töredékeit tudták megtartani. Hasonlóképpen felmorzsolódott a kommunista párt is. 3. Országos viszonylatban erősödött az autonómista tábor, a magyarok, szlovákok, németek frontja.

Már az első választási napon, május 22-én meglepő eredményeket láttunk. Galántán, Vágsellyén, Losoncon, Nyitrán, Nagyrócén, Beszterce-

bányán, Nagyszombatban, Zólyomban folytak le ekkor a választások. Nos, e városokban az összesen leadott szavazatok 38.44, 46.08, 26.05, 26.05, 25.9, 13, 7.71, 3.86 százalékát kapta meg az Egyesült Párt. Érdekes megemlíteni, hogy az idézett városokban viszont csak 39.63, 27.75, 27.49, 4.59, 7.2, 3.95, 3.69, 2.42 százalék magyar lakost mutat Isi a legutóbbi népszámlálás. Ilyenkor, választások idején látjuk csak, mennyire „megbízhatók” a csehszlovák népszámlálás adatai. Nyitrán az Egyesült Párt három új mandátumot szerzett, Galántán hatot, Vágsellyén négyet, Losoncon kettőt. Az első két választás alkalmával május 22-én és 29-én a magyarság mintegy 35 százalékos szavazategyarapodásról számolhatott be országos viszonylatban.

Június 12-én három város választott: Pozsony, Komárom és Rozsnyó és a legtöbb magyar község. Ez a választási nap is alig várt szép eredményeket hozott. A három város választási adatai a következők:

	Szavazat			Mandátum	
	1938	1931	1935	1938	1931
Pozsony	11.800	9.681	11.788	8	9
Komárom	4.760	2.520	3.625	21	12
Rozsnyó	1.967	1.378	1.366	21	16

Ugyanakkor a magyar vidék is hatalmas győzelemről számolhat be. Gútán az Egyesült Párt mandátumait 10-ről 22-re, Tardoskedden 16-ról 26-ra, Zselizen 5-ről 16-ra, Jolsván 2-ről 17-re, Felsőszelin 12-ről 21-re, Deákin 17-ről 26-ra növelte. Hasonló eredményeket ért el a párt Kelet-szlovákiában, ahol a magyar szavazatok 90 százalékát kapta meg a hivatalos magyar lista. Az agrárpárt, a kommunisták és az iparospárt e vidéken választóinak 40—60 százalékát veszítette el. 160 magyar faluban egyáltalán nem is került sor a választásokra, minthogy az illető községek csak magyarpárti listát nyújtottak be.

A községi választások eredményei kell, hogy komolyan gondolkodóba ejtsék a prágai kormányzatot. A nemzeti kisebbségek az egész vonalon előretörttek, Szlovákiában alig várt módon megerősödött a magyar-szlovák-német autonómista tábor. A magyar és német nemzetkisebbség elégedetlensége óráról-órára nő, a szlovák autonómisták komoly, követelődző fellépése (pozsonyi autonómista tüntetés) mind veszélyesebb, egyszóval: a politikai feszültség utolsó, nagyon súlyos óráit élik Csehszlovákia nemzetiségei. Mint halljuk, a napokban a kormány közli a „nemzetiségi státútum” részleteit a kisebbségek képviselőivel. Hoz-e vájjon megnyugvást a kormánynak ez az elkésztett, kikényszerített lépése? — alig lehet ezt ma tisztán látni. Egy bizonyos: a kisebbségeket ma már nem lehet lecsendesíteni és megnyugtani tessék-lássék engedményekkel és reformokkal; gyökeres rendszerváltozásra van szükség, mely nem az önző politikai cél, hanem az igazság és méltányosság jegyében rendezzi a köztársaság belső problémáit.

ÖLVEDI JANOS

SZÍNHÁZ ES KÖZÖNSÉG

SZÍNHÁZAINK jóformán be sem zárták kapuikat s már megkezdődtek a szabadtéri előadások. Nincs többé nyári szünet.

A szezon időtartamának kiterbélyesedése, a fővárosi színházaknak minden eddigit meghaladó száma és a százas előadászériák olyan jelenségek színházi életünkben, amelyeket csakis egy fellendülő, megnövekedett közönségérdeklődéssel magyarázhatni. Éppen azért, amikor az évad eredményeire visszatekintünk, nem lesz érdektelen elsősorban a közönségről szólnunk, hiszen a színházi sikerekben a közvélemény legáltalánosabb kritikája nyilatkozik meg. A lapok színházi közleményei a darabról, színésről és rendezésről elég kimerítően beszámolnak; a közönség szerepéről, azonban vajmi ritkán hallunk, pedig van olyan jelentős tényező, mint a másik három együttvéve.

A dráma a színpadon csak félig él. Értelmét és jelentőségét a mindenkori környezet adja meg, az a delejes áram, amely az ágáló aktorokat a nézőtérrel összeköti. A közönség velejátsszik a színészekkel. Részesé az elismerésnek, osztozik a felelősségben.

Vállalkozásunk nem veszélytelen. A „nagyérdemű“ közönség természetesnek tartja, hogy a szerzőket és darabokat megbírálják; némi nehezteléssel azt is elviseli, hogy a kritika kedvenc színészeikben is talál kifogást; de, hogy az ő magatartását is megkritizálják, azt már egyenesen magánügyeibe való illetéktelen beavatkozásnak fogja fel. Pedig az igazság az, hogy midőn a zurnalisztika belterjesen műveli a színházi körök kulisszatitkait, a kritika részéről nagyfokú mulasztás volna megfélelkezni arról a legfőbb faktorról, amelynek az író ír, a színész játszik és amelyért a színház egyáltalában létezik.

Érdemes szembenézni a kérdéssel, hogy vájjon minden színháznak olyan közönsége van-e, amilyent megérdemel és viszont? Aligha. Emlékezzünk vissza, hogy jópár évvel ezelőtt színházaink ugyanezen színészekkel és színművekkel nem tudtak közönséget teremteni, míg ma, a föltámadt érdeklődés következtében összehasonlíthatatlanul kedvezőbb a helyzet. A kérdés megfordításával viszont túlbecsülnők a közönséget, mert hiszen annak is tanúi vagyunk, hogy a publikum igen sokszor — táblástalan házak jelzik! — nem érdemli meg azt a jó színházat, amelyben része volna...

És itt lehetetlen nem utalnunk vidéki színházaink valóban válságos helyzetére. A legtöbb vidéki társulat üres nézőtér előtt játszik. Nem állítjuk, hogy mindenik színház és társulat hivatása magaslatán áll; a tapasztalat azt mutatja, hogy még a fővárosi színházakban észlelhető mérsékelt színvonalemelkedést sem követik. Játékrendjükben többnyire nem a minőségi válogatás érvényesül; túlnyomórészt a Pesten tömegsíkert aratott színházi iparcikkeket kolportálják szerte a magyar ugaron. Nem is bánjuk, ha ezeknek nincs sikerük. De ugyanakkor

rá kell mutatnunk arra is, hogy a nagyobb vidéki központokban, a magasabb színházi törekvések hasonló részvétlenséggel küzdenek. Színház és közönség értékviszonya itt a legszomorúbb fordított arányt mutatja a közönség terhére. A helyzet illusztrálásul szolgáljon az a képtelen eset, hogy áprilisban egyik legnagyobb vidéki színházunknak el kellett halasztania előadását, mert mindössze 48 fillér volt az elővétel. Nem firtatjuk az anyagiaktól független okokat, amelyek vidéki közönségünk attitűdjét magyarázzák. A vidéki színházak és társulatok pártjára sem állunk fenntartás nélkül. De amikor a magyar színház, a magyar színjátszás ügyéről van szó, nem mellőzhetjük hallgatással a vidéki színészet terén uralkodó szomorú állapotokat. A helyzet mindenesetre tarthatatlan. Ha másképp nem lehet, az egész vidéki színészet átszervezésével, a rendszer új alapokra fektetésével, de változtatni kell ez állapotokon, mert a vidéki színészet nemcsak huszhuszonkét társulat pusztá létkérdését jelenti; e vállalkozásoknak eszmei tartalmuk is van, hivatás és szolgálat kell hogy meghúzódjék bennük, tengődésük kihat az ország egész művelődésére...

Mintegy tíz évvel ezelőtt a nagy rivális, a hangosfilm alaposan próbára tette a közönség tájékozódó ösztönét. Az emberek négyes sorokban pártoltak át a diadalmas hangosfilm új távlatokat jelző zászlója alá, mígnem az utóbbi években egyre fokozottabb kiábrándulás kezdődött, s egyre határozottabban vált szét a színház és a mozi sajátos külön tábora. Ma már kezd kialakulni az a helyzet, hogy a színházat és a mozit nem ellentétes, hanem párhuzamos síkokban szemléljük. A film a tömegeket és a tömeghajlamokat köti le, míg a színház tudatosan egy-egy válogatottabb, saját közönség megteremtésére, a színházi közönség pedig individuális vágyainak kiélésére törekszik. A fővárosi mozik legújabb dekonjunktúrájában egyébként oroszlánrésze van az egykéz-rendszer kapzsi üzletpolitikájának; egy tucat mozi heteken át verklizi végkimerülésig ugyanazt a filmet, miközben a színházak változatos gazdag műsorral keinek buzgó versenyre.

Végül azt sem volna érdektelen megvizsgálni egyszer, hogyan és honnan szerzi közönségünk színházi orientációját a képes színházi hetilapokon kívül, amelyek — mint köztudomású — a közönség-tájékoztatást nem szigorúan művészeti szempontok szerint végzik. A hivatásos kritika már régen letett arról, hogy a közönségtől a tekintély elve alapján, álláspontjához igazodó magatartást várjon. A közönség eléggé felnőttnek hiszi magát nem ugyan ahhoz, hogy önálló véleményt formáljon, hanem hogy a más ítéletét ne fogadja el. Meggyőződése, hogy a zsöllye harmadik sor hatos számú székének megváltásával az abszolút bírálat jogát s a véleményalkotás képességét is megszerezte.

Jobbik eset, ha saját házihasználatú lapja színházrovatának közleményeiből meríti nézeteit. Konfliktusai nem igen támadnak, mert hiszen mint előfizető többnyire lapjával azonos nézeteket vall; lelki beállítottsága rendszerint egyezik újságja szellemével. Annál nagyobb zavarba jön, ha a kávéházban az aznapi beszámolókat véletlenül egyidejűleg olvassa el s ebből a szimultán képből próbál tájékozódni: „Végre egy mű, amely akar is, mer is, tud is újat mondani“ — olvassa a legfrissebb premierdarabról. „Meséje tartalmas, friss, sőt itt-ott

drámai feszültségű; mentes a banalitástól, az író kitűnően vizsgálk vele.“ Ezzel szemben a másik újság azt állapítja meg ugyanezen színműről, hogy „egészen vérszegény, szirupos, sztereotip sablon, lapos és invenciótlan“. Másnap, a következő újdonságról szóló beszámoló tovább fokozzák zavarát: „A színjátékot főleg az egyszerűség és természetesség emeli művészi magaslatra“ — így az egyik; „a téma fölcicomázása, aprólékos keresettség jellemzi a darabot“ pöröl a másik. Harmadnap aztán megrendül hite s végleg elveszti bizalmát a haruspexek iránt: „A szerző új és magasabbrendű színműírás felé törekszik, amit ad, az a legnemesebb színház, a leghatásosabb játék“ — olvassa, s már-már új klasszikust vél feltűnni a magyar glóbuson. De illúziója csak pillanatig tart, mert a másik lapnak lényegesen más a véleménye: „A darab újságriporthoz hasonlít, amelyben a dráma minden alapot nélkülöz; pongyola; a szavak olyan gondolatokat lepleznek, amelyek egyáltalában nincsenek“. És így tovább. Megérthető, ha szegény pesti polgár utoljára sem az egyik kritikusra nem hallgat, sem a másikra, hanem annak a véleményét nyilvánítja, aki művészeti kérdésekben a legritkábban képes önálló ítéletre: — a sajátmagáét.

A nemrendszeres színházlátogató nem is képzeli, milyen tanulságos és szórakoztató ilorilégiumot lehetne összeállítani a színházi folyosókon, felvonásközökben elhangzó közönségkritikákból is. A legtöbb a szokványos közhelyekben merül ki, a darab lényegét, a mű mondanivalóját nem is érinti. A szépnem megjegyzései elsősorban a kosztümökre, a rendezés külsőségeire s a színészi alakításra szorítkoznak. De hallottunk tízperces áradozást olcsó ötletek és színfalhasogató jelenetek „művészi tökéletességéről“, pillanatig sem kétes fajsúlyú szerzőkről és színészkedvencekről az elragadtatás melodikus indulatszavait, másnap pedig ugyanazon folyosókon ugyanazon szakértőktől, valóban értékes dráma előadása közben megdermedve fogadjuk az érteden kérdést, hogy „ilyesmit egyáltalán minek adnak elő?“ ... Mutatóba talán ennyi is elég. Ne hívjuk magunkra az istenek haragját!

A színházi közönség összetételét és értékelését illetőleg tehát fogalmaink éppen nem egységesek. Közönségünk nem egészen azonos azzal, aminek tartjuk. Részint jobb, részint gyengébb, de mindenesetre eléggé rejtélyes. Szeszélyes és kiismerhetetlen — mondják. Mi azt tartjuk, hogy ki- és megismerése érdekében eddig nem is sokan fárasztották magukat.

AZ IDEI SZEZON ÚGY ALAKULT, mint a kezdő drámaírók művei: biztató start után a második féldőben ellanyhult. A színházak nagy része az utolsó heteket jórészt alkalmi műsorral töltötte ki. De így is, az első félév néhány komoly értékét és a második félév pár kivételét összegezve, megelégedéssel zárhatjuk az évet. A legutóbbi hónapok bőséges terméséből három mű előadása emelkedik ki: Tempetői, Villámfényél, Zivatar. Ezekről később bővebben szólunk.

Az egyes színházak közönségviszonyait a szezon tapasztalatai alapján röviden így vázolhatjuk:

A jubiláló Nemzed Színház az ünnepi évben főleg klasszikus műsorra rendezkedett be. A műsor a közönségnek is értékpróbája

volt. A próba annyira sikerült, hogy most már az intézetnek jövőre is fokozottabb kötelessége állandóan színen tartani a múlt időálló értékeit. A klasszikus esték túlnyomó része a közönségsiker jegyében zajlott le, reális cáfolatául a Nemzeti törzsközönségéről a köztudatban kialakított téves hiedelemnek. E nem éppen hízelgő minősítés szerint az ország első színházának publikuma nem kedveli, nem is bírja sokáig a klasszikusokat, ezért kell minduntalan szirupos pépekkel „táplálni“ fejletlen, gyöngé szervezetét. Nos, a centenáris esztendőben újból kiderült, hogy a Nemzeti Színház igenis számíthat olyan külön közönségre, amilyent megérdemel, hogy továbbörökítse évszázados fejlődése során kialakult nemesebb hagyományait. Az idei szerencsés játékrend megmutatta, hogy az évenként kötelező módon felújítani szokott paradés darabokon kívül jól használható egyéb anyaga is van a százéves darabraktárnak.

Igazi nemzeti színházi élményt hozott az új „Lear király“. A halhatatlan mű alázatos szolgálatával, a shakespearei dráma kötelező mértékével, egyszerű, tiszta, művészi eszközökkel, remek előadásban mutatta be a színház a legnagyobb királytragédiát. Tökéletes munkát végzett: a költőt tolmácsolta. — Az ünnepi év méltó befejezése volt Sophokles „Elektra“-jának felújítása. Mi, akik nem láthattuk Jászai Mari legendás alakítását, talán teljesebben foghattuk fel a „művet“ — ami azonban a „szerepnek“ is dicsérete! Ugyanezen est hátralevő részét az „Úrhatnám polgár“ töltötte ki. A balettkomédia előadása, néhány részletének túljátszása ellenére is, híven képviselte a moliérei derűt és szellemet. — Nem az idő vénít. Ifj. Dumas víg játékaról (A nők barátja) bezzeg az derült ki, hogy halványodik, sápad, avul. — A hazai klasszikusok közül a kedvesen megifjított „Csalódások“, a maga hamvasságában felújított „Liliomfi“ és a népszínmű eredeti stílushagyományai szerint színrehozott „Falu rossza“ arattak megérdemelt sikert. A „Rang és mód“, Szigeti József társadalmi színművének fogadtatása sem maradt mögöttük, de ezenjár feltűnőbben érzett fogantatásának kora ... Magyar újdonságaival kevésbé volt szerencsés a Nemzeti. Zilahy Lajos egyik legelső, tizenöt év előtti drámáját átdolgozva és elmélyítve láttuk viszont. „A hazajáró lélek“ meséjében a sírontúli szerelem olajnyomatának művészi változata, drámai beállításában a lelkiismeret vezeklése. — Dékány András dramatizált életrajzában (Aranysziget) Nagy Péter cárt a divatos eszközökkel próbálta „emberi közelségbe“ hozni; láttuk a papuchóst, a szerelmes medvét, a részeg muszkát, de hol maradt az orosz birodalom megteremtője? — Andai Ernő történelmi melodráma (Harang és kalapács) pontosan úgy hatott a Nemzeti Színház színpadán, mint — teszem — Courths-Mahler összegyűjtött remekművei a M. Tud. Akadémia kiadásában...

A Kamara Színház műsora — egy kis zökkenővel — a kívánatos fejlődés vonalán haladt. A zökkenőt „Nóra leányai“ okozták. A szerző Székely Júlia, az ibseni problémát átértékelve, a női hivatás kérdésével birkózik, több technikai ügyességgel, mint szerencsével. Rekordteljesítményt ért el a Kamara a „Kék róka“ 225 előadásával. Molière „Fösvénye“ is pompásan érvényesült a kis színházban.

Különös, hogy a Vígszínház, amely megindulásakor, négy évtizeddel ezelőtt, a modern irányzat pódiuma volt, ma megcsontosodott vára a konzervativizmusnak. Mereven ragaszkodik örökölt játéktílusához, a közepszerűséget kultiválja, irtózik a legkisebb kilengéstől. „Magyarán“ szólva: sznob. Biztos a dolgában, mert hiszen tetszetős játékkerete, jó színészi együttese minden előadásának meghozza sikerét. De csak átlagos és nem rendkívüli méretű sikert. Kassza-politikát folytat, mondják. Csakhogy a kassza mögött, helyesebben a kassza előtt a közönség áll, mint az efféle színházpolitika legfőbb irányítója. Az ilyen színház nem neveli, hanem elneveli, mert kiszolgálja a közönséget. Alávetve magát „az ezerszemű Cézár“ zsarnokságának, kénytelen mindvégig kurtára fogott pórázát követni. Alapjában véve tehát saját magát bénítja meg, mert a közönség, a tömeg mindig konzervatívabb, mint az individuum, a szellem. A közönség az újban legfeljebb a divatot kedveli. A modernség eszmeibb fogalom; kifejezői az írók, az igazi írók, míg a divatot a színműtermelés nagyiparosai képviselik, akikből tizenkettő pontosan egy tucat és akikből jellemzően éppen a Vígszínháznak van legkiadósabb kollekcója... Második félévi műsorán a következő újdonságok szerepeltek: „Bors István“, Hunyady Sándor egészséges humorú, rokonszenves beállítású tréfája; Csathó Kálmánnak a tisztas polgári tradíciók védelmében írt „Fűszer és csemege“ című vígjátéka; Fodor László olcsóhatású riportszínműve, a „Hajnali vendég“ és Eduard Bourdet franciából fordított mulatságos csibész-drámája, „Fehér és fekete“.

A Vig kamaraszínháza, a Pesti Színház intimebb hatású drámákkal kísérletezik. Változóbb, frissebb közönsége már felkarolt néhány darabot, amely az anyaintézet törzsvendégeinek tetszését talán nem mindig nyerte volna meg. Ilyen volt legutóbb Alfred Gehri párizsi életképe a bajbajutott nyomoréklányról, a szépfiúról s a bérkaszánya jellemző figuráiról ott fenn, a „Hatodik emelet“-en. A finoman érzelmes kis dráma egyik meggyőző példája, hogy nincsenek költői és prózai, új és ócska témák, csak írók és firkászok vannak.

A Magyar Színház — úgy látszik — oly széles körzetekből toborozza publikumát, hogy a legellentétesebb műfajokkal, a vallásos drámától a legsikamlósabb bohózatig megtalálja számításait ugyanazon deszkákon. Míg az első félévben a „III. Richárd“-dal, legutóbb Ben Johnsonnak a pénzről írott halhatatlan komédiája, a „Volpone“ felújításával róttta le a színház a művészetnek kijáró kötelező adóját. Vaszary János borsos vígjátéka (Ketten gyedül) és egy szokványos operett a száműzetésben balkézzől vigasztalódó uralkodópárról (Dinasztia) egészítik ki a Magyar műsorát. — Fiókinézete, az Andrassy Színház a könnyű múzsák otthona. A darabok címe: Különös szerelem, Egyetlen éjszakára, A hölgy hozzám tartozik!, Nem leszek hálátlan, önmagukban jelzik a szórakoztatás célját és nemét.

Ha tényleg van kölcsönhatás színház és közönség között, akkor a Belvárosi Színház közönsége újabban vagy megváltozott, vagy kicserélődött. Másként nem találjuk magyarázatát, miért terpeszkedik el benne annyira az operettel vegyes színházi zsurnalisztika. Meller Rózi „Dr. Barabás Irén“-jét olyanféle komplikációk gyötörték s tet-

ték színpadilag használhatatlanná, mint később „Nóra leányait“. Aszlányi Károly „Amerikai komédiája“, úgyszintén az olasz Aldo de Benedetti „Félperces szerelem“ című víg játéka alapján véve egyetlen ötlet három felvonásban; az ötletek nem újak, de új a lelemény, amely „egész estét betöltő“ darabokként értékesíti őket. Kiemeljük a műsorból Louis Verneuil drámáját, a „Monsieur Lamberthier“-t, amely „Duo“ címen került előadásra, címében jelezve a darabnak azt a technikai bravúráját, hogy mindössze két szereplője van, nem számítva a láthatatlan Monsieur Lamberthiert, aki mint a féltékenységi dráma oka és áldozata, voltaképpen az igazi főszereplő. A technikai bravúr kényszerei ugyan ki-kiütköznek, de a dráma: mint veszi el két ember hazugságon épült boldogságát a boldogság révében, pompás játéklehetőségeivel mindvégig leköti a néző figyelmét. A színház szezonvégi újdonságának (Nincsenek véletlenek) írójában ötletekben bővelkedő, tehetséges routiniert ismertünk meg; Solt Endrének hívják a fiatal szerzőt. A Belvárosi társszínházának, a Művész Színháznak elég vegyes műsora (Vacsora a Ritzben, Tolakodó fráter, stb.) sem művészetet, sem üzletet nem hozott.

Leghomogénabb közönsége mindenesetre a kis- és külvárosi színházaknak volt, vígan tenyészvén bennök a kabaré-tréfa és az operett. Hogy milyen érdeklődés mellett, mutatja az Erzsébetvárosi Színház; egy darabját (Sárgapitykés közlegény) 350-szer játszották.

A szezon eseményeibe külön színfoltként illeszkedett bele az Eucharisztikus Kongresszus hetének ünnepi műsora. Vezető színházaink is ki akarták venni részüket azokból az ünneplésekből, amelyek május második felében a magyar fővárost a keresztény világ figyelmének középpontjává tették. A Nemzeti Színház „A nagy világszínházat“, Calderon XVII. századi látványos barokk-misztériumát, a Kamara Színház T. I. Eliot-nak, a modern angol költészet egyik vezetőegyéniségének „Murder in the Cathedral“ című, B ecket Tamás vértanúhaláláról szóló vallásos drámáját hozta színre. A Magyar Színház „Az Úr katonái“ felújításával, a Pesti Színház Strindberg „Húsvét“ című vértelen modern legendájával, a Belvárosi Színház pedig Orbók Attila „A kapu előtt“ című székely népi legendájával kívánt az áhítatos közönségnek megfelelő színházról gondoskodni. Megértve s méltányolva színházaink törekvését, nem tartjuk szerencsésnek a darabok összeválogatását, főleg pedig azt, hogy vezető színházaink jórésze idegen műveknek kötötte le magát. E felfogásunkat csak megerősítette a Nemzeti Színház Calderon-előadása; ha „Az ember tragédiája“ kerül színre, a külföldiek legalább egy reprezentánsunkat megismerhették volna... Az ünnepi hét folyamán a Művész Színház „Magyar Csupajáték“ címen játéksorozatot iktatott műsorába. Kitűnő alkalom, gondoltuk, vendégeinknek színpadi keretben nyújtani népköltésünk kincseit, az esztendő népszokásait, egy tartalmilag gazdagított, új „gyöngyösbokrétát“. Nem azt kaptuk, amit vártunk. Eredeti népi játékok helyett stilizált népi revüt kilenc képben, amelyekben a zenés, táncos tréfák groteszk pantomimmai változnak.

HÁROM ELŐADÁS részletesebb ismertetést igényel.

A városligeti Erzsébetvárosi Színház nem tartozik Budapest leg-
előkelőbb műintézetei közé. Április végén s május elején azonban e
kopott falak között nem kisebb költő szólalt meg, mint Csokonai
Vitéz Mihály. A Hont Ferenc vezetése mellett Független Színpad
néven működő fiatal színészgárda törekvéseinek köszönhető, hogy
nyilvános színházi előadás keretében elsőzben jelent meg a költő
egyik befejezetlenül hátrahagyott, közel százötvenéves drámai mun-
kája: T empefői. A napilapok, egy-két kivétellel, mindössze pár sor-
ban emlékeztek meg a premierről s közönségünk is csupán azóta szer-
zett közelebbi tudomást a Csokonai-vígjátékról, mióta szabadtéri
előadás lett belőle a Márkus Emilia-parkban. Márcsak e körülmények
is indokolják, hogy jelentőségéhez mérten foglalkozzunk az írója
mostoha sorsában osztozó darabbal.

Miről is szól e keserédes szatírái játék? Tempefői, a méla poéta
reménytelenül csetlik-botlik a tizennyolcadik századvégi hazai társa-
dalomban. Pártfogót keres, aki könyve nyomdaköltségének kifizetésé-
vel a mecénást elvnek megfelelő módon rója le hazafias kötelességét a
nemzeti literatúra iránt. Gróf Fegyvernekihez folyamodik, hiszen az ő
ösét dicsőíti legújabb versezete. De a grófnak s a többi magyar
uraknak fontosabb a politika, kártya és vadászat, mint a tengődő
magyar poézis. Így aztán Betrieger, a jövevény tipográfus, mint nem-
fizető adóst már-már börtönbe juttatja a szegény Tempefőit, midőn
végre Fegyverneki lányától, a széplelkű honleánytól segítség érkezik.
Körülbelül eddig tart Csokonai csonka színdarabja, amelyet a Függet-
len Színpad munkaközössége szerves befejezéshez segített: kiderül,
hogy Tempefői nem is koldusdiák, hanem előkelő grófi sarj, poéta és
kontesz boldogan egybekel.

A rokokó rózsaszín, kék és arany színeiben játszó, látszólag szelíd
szatirikus játék háttérében, a közvetlen élményekből és vágyálmokból
táplálkozó szubjektív mese mélyén fojtott fájdalmak és méltatlan keser-
vek füstje kavargó. Közöny és műveletlenség, nemzeti öntudat hiánya,
külföld majmolása, idegen érdekek térfoglalása, ezek a problémák
feszítik a drámát, szítják a költő hevületét s adják a szavak kísérteties
hangsúlyát. Csokonai nyelvének édes, lágy muzsikája közben időtlen,
bátor kiáltásokat hallunk. „Ez a világ inkább akar a félelemre, mint
az emberségre mozdulni“ — harsog a költő szent haragja. „Hogyne
rázná ki a magyar író kezéből a tollat ama méltó keseredés, mely az ő
megvettetéséből származik?“ — sikoltja Tempefői, s nyomban rá a
refrént: „Az is bolond, aki poétává lesz Magyarorszáiban!“

Költő szól idestova másfél század távolából, méltatlan sorsa jogos
panaszával, legjellemzőbb oldaláról tárva fel korának szellemi visz-
onyait. A darabnak minden szereplője a korkép szerves alkatrésze;
megszemélyesítői egy-egy társadalmi osztálynak, sűrített képletek s
mégis eleven, hamar ismerősünkké váló figurák.

Természetes, hogy a vígjátékot a kiegészítésen kívül a színpad-
hoz is kellett alkalmazni, hiszen szerzője úgy lehet soha nem látott
színházi előadást. De ösztönös érzéke volt a színpad titkaihoz, műve
könnyűszerrel hajlik a rendezői kéz alá. A módosítások: törlések,

összevonások, szerepek kihagyása, Dorottya alakjának beiktatása, stb. nem haladták meg a szokásos mértéket s határozottan a mű javára váltak. Csak azt nem értjük, hogy a premiert követő előadásokon miért kellett az eredeti szövegből kilúgozni néhány olyan kifejezést, amely szervesen a mű koncepciójából folyik s kiválóan szolgálja a darab eszményi célzatát?

Maga a premier ritka élményt nyújtott. A szavak és szerepek delejes árammal kapcsolódtak a terem minden zugába; nemcsak a színészek, a nézők is átélték a költő halhatatlan ígét. A közönség nem színházi habituékból állott, akiknek a színháznál fontosabb a színházi vacsora, de lelkes fiatalokból, akik vacsorapénzüket áldozzák színházra. Öröm volt látni, hogy nemcsak előadások ellen, vezényszóra tüntető ifjúságunk van, hanem olyan is, amelyet kiművelt ízlése, művészi fogékonysága és önálló ítélete képessé tesz arra, hogy az igazi értékek m e 11 e 11 is tudjon tüntetni, ha van rá alkalom... Irodalmunk e remekművű kis ékszere közel másfélszázadon át hevert előadatlanul, hacsak nem számítjuk be azt, hogy valamikor, több mint harminc éve, az egyik budapesti gimnázium önképzőkörében eljátszották. Reméljük, hogy fölfedezése előadását állandósítani fogja s mielőbb méltó keretek között megy át a közönség megismerésébe abból a szerény, de igen dicséretes kezdeményből, amely napfényre hozta.

Németh László, jelentős essay- és regényírói múlttal maga mögött, az idén drámaíróként mutatkozott be a Nemzeti Kamaraszínházában. Míg igényesebb íróink nagy része finnyásan távol tartja magát a színpadtól, mert hát az mai indusztriálódott formájában nem irodalmi fórum, — ő, a még mindig „harmincasok“ egyik reprezentánsa, mellőzve a titkos megegyezést, rászánja tollát, hogy a színháznak az irodaloméval nem túlszorosan érintkező közönségével is kapcsolatot teremtsen. Férfias kiállás ez a magyar író egyik legszebb, már-már bitangjára hagyott pozíciójáért. Drámája, a Villámfénynél, eseményként hatott; élmény az író hívei s a színházi közönség számára egyaránt. Amazokat, akik Németh László fejlődését mintegy tíz esztendő óta figyelemmel kísérik, főleg az lephette meg, hogy tanításai a színpadon hogy kifényesednek, hogy áttüzesednek, retorikájának micsoda zengése van és milyen nagyszerű színjáték a reflektor fényében látni „ember és szerep“ viaskodását. Maga a nemalkuvó írói magatartás, a mondanivaló kíméletlen, fanyar őszintesége, átéltsége, a problémák zsúfolt kavargása már inkább az íróval kevésbé ismerős közönség számára újság, fölfedezés.

Németh László drámájának szerkezeti vonalai nem éppen geometriai pontossággal vezetnek a megoldás felé. A mű legbensőbb jelentése csak lassan bontakozik, helyesebben: későn robban ki. Eleinte úgy tűnik fel, mintha egy szorgalmas Tolsztoj-tanítvány komplexumának lennének meghívott tanúi. A dádi körorvosban önvád támad: igazságtalannak s méltatlannak tartja a társadalom berendezkedését, amely neki és osztályának viszonylagos jó módot biztosít, míg ugyanakkor a parasztság e színvonalat még csak meg sem közelítheti. Faluszociográfiai könyvének kétesértékű sikere, a közigazgatást nyugtalanító ingyenrendelése, felesége vagyonából építendő szegénykórház-terve,

stb. — mindez hangsúlyozottan szociális irányban köti le a közönség figyelmét. Aztán egyszerre érzelmi síkba transzponálja a problémákat. Egy csinos fruska, amint pillanatok alatt asszonnyá érik, hogy lássuk miből lesz a cserebogár, hirtelen új fordulatot ad a drámának, illetőleg tulajdonképpeni medrébe tereli azt. Csak most, a fiatal lány megjelenésekor, midőn a férfi legigazabb énje, az alkotás tiszta erotikuma, a lelki fölemelkedés és kinyújtózkodás vágya támadna föl, s midőn a léleknek ezt a titkos nosztalgiáját rideg valóságok, társadalmi morál és konvenciók, tisztesség-, kötelesség- és hűségfogalmak, hervadó feleség, két gyermek s józan számítások meglepik és megfagyasztják, mint a vetést a dér, — csak most, ennek a jelenésnek „villámfényénél“ eszmél rá elhibázott életére, az élet tragikus törvényeire. Sorsának, végzetének ez a brutális felismerése a mű igazi lényege. Ezen a fordulón nyer értelmet az alkotó embernek a komikumig vaskosan reális ellenpárja, az asszonyfaló főjegyző is, aki a maga másfajta komplikációit nyers hedonizmussal vezeti le. A „villámfényt“ nagy égiháború, kettős családi jelenet követi, minekutána hősnünk, úgysis mint a társadalom támasza és apostola, egy, az ifjúsághoz címzett keserű üzenettel, összetörve hull vissza a gyilkos hétköznapokba...

A „Villámfényénél“ az író első színműve. Egyenetlen és túlsúlyolt. De ezek a kezdetet jellemző hibák nála nem olyan természetűek, hogy rendezői mesterkedéssel lefaraghatók volnának; helyes tehát, hogy nyers eredetiségükben kerültek színre. A bőség zavarában, az árnyalatok gazdagságában a szubjektív élmény közvetlen lecsapódásait érezzük. Mindenik szerep az író monológja s minél élesebb ajkán a szó, annál mélyebb, csontig ható a seb, melyet önmagán hasít...

A Nemzeti Színház nemzetközi csereakciója során ismertük meg az idén a bolgár irodalom egyik klasszikusának, a harminchét éves korában öngyilkossá lett JavorovPejunak Zivatar című drámáját, amely mintegy negyedszázados színpadi pályafutása után jutott el hozzánk.

Frokovics Száva, az előkelő birtokos családjában kipattan egy szörnyű titok s percek alatt feldúlja a boldogság e szigetét. Kiderül a több mint húsz éve lappangó bűn, a szégyenteljes titok, hogy a fiú, a család szemefénye, nem a törvényes apától származik; az igazi apa egy katonatiszt, aki rútul visszaélt „legjobb barátja“ bizalmával s az asszony védtelenségével, midőn a házaspár neki, a forradalmárnak életét mentette meg. Egy zivataros éjszakán pereg le a fordulatokban bővelkedő dráma. A feltámadt bűn árnyéka előbb a fiút bénítja meg, majd a gyermekét elvesztő apát sújtja le s bizonyos analógiák révén még a fiú menyasszonyát is beszennyezi; már-már elsöpri minden áldozatát, midőn a férj lelki nagysága, az illúziók köpenyében, a jámbor hazugság oltalma alatt visszaadja a szerencsétlen asszony békéjét és a fiú megingott lelki egyensúlyát. Prokovics Szávanak, hősiecs erőfeszítésében, maga az egykori jóbarát nyújt segédkezet; az ő hamis esküje simítja el a felkorbácsolt hullámokat. A felzaklatott áldozatok a zivatar után megkönnyebbülten lelnék ismét önmagukra az édes otthon ölén; kisüt a nap, az asszony kerti sétára indul. A férj mosolyogva int utána, hogy mindjárt követi, de reszkető kezében revolvert szorongat — a függöny legördül. A bolgár író drámájának kétség-

telenül legfőbb gyöngéje a befejezésnek egyébként igen bravúrosan kezelt függőben tartása. Ezzel a kibúvóval a megoldást a nézőre hártotta, hogy az, érzelmi diszpozíciójának megfelelően, döntsön hősnak sorsa felől. A néző azonban, ha tényleg társszerző, habozás nélkül tudja, hogy az egyedüli befejezés, az események logikája szerint, csakis annak tragikus vége lehet, akit önnön hazugsága nem ámíthat el... Javorov drámája nem egészen eredeti koncepciójú, sajátos bolgár jellege sem igen van, leszámítva a főhősnek vérbősége mellett is megnyilatkozó szláv lágyságát. Ibsen-, Strindberg-, Bernstein-hatások keresztesződnek benne, de kiváló tehetségű tanítvány.

HIÁNYOS LENNE KRÓNIKÁNK, ha végül meg nem emlékeznénk színháztörténeti irodalmunk egy értékes gyarapodásáról. Hevesi Sándor, a színház életének kitűnő ismerője, igen szép könyvben foglalta össze nemrég színháztudományi tanításait. („Színház“. Budapest, 1938. Singer és Wolfner, 147 lap.) Munkája nem afféle „tudományosan rendszerező“, fontoskodó kézikönyv, teóriák vagy dramaturgiai dogmák gyűjteménye; ellenkezőleg, világos, könnyed áttekintése azoknak a tényezőknek, amelyekből a színház bonyolult szerkezete s tevékenysége előáll. Az egyes fejezetekben sorra veszi a színház és közönség viszonyát, kölcsönhatását, a színészi alakítás problémáit, a játéktílusokat, a drámaírás mesterségbeli titkait; a rendezésről szólva megismerteti az úttörő meiningeniek történelmi pedantériájával, részletesen foglalkozik a modern rendezés atyamestereivel, az orosz Sztaniszlavszkival, a francia André Antoine-nal, a német Otto Brahm-mal, Reinhardt-tal, valamint a modern színpadi térművészet megalkotójával, az angol Gordon Craig-gel; kitér a rokon művészetre: a filmre, beszél a láthatatlan színházról: a rádióelőadásról s befejezésül a színházi cenzúráról tájékoztat. Stílusokkal, törvényekkel és múló divatokkal ismerteti meg, elemzi a színházi közönség mint tömeg lélektanát, a siker és kudarc kifürkészhetetlen titkait bolygatja, hogy minél teljesebben, igazabban álljon az olvasó előtt az örök, a halhatatlan színház... Érdeklődése elsősorban a modern színházhoz vonja, de egyetlen kérdésnél sem mulasztja el a történelmi visszapillantást. Nincsenek leleplezései, de minduntalan jellemző anekdotákkal, szellemes aperszűkkel kedveskedik, rávezet a mesterség apró műhelytitkaira, olyan mozzanatokat érzékeltet, amelyek ismerete mélyen a hivatás gyakorlatában gyökereszik. Hevesi Sándor „Színház“-a szerkezetében, felfogásában és előadásában egyként alkalmas arra, hogy a műélvezés művészetének előiskolája legyen s ránevelje a közönséget a színház emelkedettebb szempontú értékelésére. Sok van ebben a könyvben a memoárok közvetlenségéből és személyességéből, intim, családi jellegéből. Érezni, hogy a szerző egy életen át élt mesterség tapasztalatait, eredményeit takarítja be s hagyományozza tovább. Színház és közönség viszonyának kimélyítését, a színház jobb megismerésének célját szolgálja ez a könyv; egy bensőségebb, fejlettebb színházi kultúra szolgálatában íródott, érdemes rá, hogy minél többen olvassák színházak s könyvek barátai.

MAGYAR SZEMLE

1938 AUGUSZTUS

XXXIII. KÖTET 4. (132.) SZÁM.

SZENT ISTVÁN ÉVE

A SZENT KIRÁLY halálának 900 éves fordulóján éppen megmaradt Jobbja díszes körmenetekben és ékes aranyvonaton járja be az országot. Első útján, az Országháztól a Hősök teréig kísérte káprázatos pompába öltözött a történelmi Magyarország és a Világegyház. Ez az ünnep még az Eucharisztikus Kongresszushoz kapcsolódott; a pápa legátusa bíborosok, érsekek, püspökök, apátok és prelátsok élén követte a Szent Jobbot. Országjárásának kezdetén ott volt a Szent Jobb kíséretében Magyarország Kormányzója az ország főméltóságával, a kormány és az országgyűlés két házának tagjaival, a vármegyék képviselőivel. Az Andrásy-úton százezrek vettek részt ezen a csodálatos triumphuson, melyhez foghatót az antik Kóma Capitoliuma is ritkán látott. A Szent Király diadalútja volt ez kilencszáz évvel halála után; diadalút legyőzött és bilincsbevert rabok nélkül, de hódoló, áhítatba merült, első királyát mindmáig visszasíró népe között.

A Kongresszus külföldi zarándokai közül sokan vettek részt ezen a körmeneten. Díszmagyarok káprázatos gazdagságából, a sokszínű népviselet nemes formáiból, az egész körmenet páratlanul festői szépségéből a magyar történelem évezredet összefogó egysége mutatkozott meg az idegen szemlélőnek. A koronaörök, testőrök egyenruhája úgy hat, mintha a Képes Krónika iniciáléiból léptek volna elő a magyar lovagvilág hősei; keleti mítoszokba, népmesék világába ülő csoportok jelentek meg a színen, hogy zavarba hozzák a szemlélőt: álmot lát-e, vagy valóságot, színpadi varázsnak lett-e áldozata vagy tényleg itt él a történelem jelenében a Duna partján, hol az élet sohasem volt színpad, hanem a létért, megmaradásért, hitért, eszményekért vívott véres küzdelem.

Vannak népek, vannak országok, hol az ünnep és a hétköznap, a jelen és a történelem között olyan szakadék van, mint a színpad és az élet közt. Ezek a népek múltjukat múzeumokban őrzik, régi viseletüket a színházak kelléktárában. Milyen furcsán hatnak felvonulásaik, midőn ódon jelmezekben élőképszerűen ábrázolják múltjukat egy-egy nemzeti ünnepen! A Szent Jobb-körmenet megmutatta, hogy a díszmagyar és a népviselet nem lett jelmezzé, hanem megmaradt a jelenben is ünneplőruhának, mely testet takar, de egyéniséget tár fel, melyben a magyar magyarnak érzi magát, nem pusztán színésznek. A magyar ruha egyik eszköze volt a magyarság védelmének oly időkben, melyek

tudatosan akarták a magyarságot egyéniségéből kivetkőztetni az európai polgári divat erőltetésével. A magyarság a Szent Király jubileumán viseletével is megmutatta, hogy népi egyéniségét, kultúrájának önállóságát külsőségeiben is meg tudta őrizni.

Néhány évtizeddel ezelőtt az iskolai történelemtanítás mozdulni sem tudott a „fejlődés“ eszméje nélkül. Írásbeli dolgozatok, vizsgatételek, érettségi kérdések mind ilyen vagy olyan intézményünk „fejlődését“ kutatták; néha persze komikus volt, hogy a kérdéses intézmény „fejlődésének“ végső állomásán egyszerűen megszűnt. A Szent Jobb-körmenet, a Szent Király jubileumi éve alkalmat ad a magyar történelem fejlődésének nem iskolai, hanem metafizikai megértésére. Ez a metafizika annál mélyebb látású, minél inkább közelít a történelem elindítójához és iránybantartójához, a gondviselő Istenhez.

Egy külföldi főpappal néztük a Kongresszus alatt este a megdicsőülés fényében ragyogó főoltárt a Halászbástyáról. Világot járt embernek ez a látvány tárja fel leghatásosabban Budapest hasonlíthatatlan és felülmúlhatatlan szépségét. Akkor, a Kongresszus alatt, a hajókörmény igézetes emlékével néztünk mindketten a Dunapart, a megvilágított hidak, a csillagképekkel behintett város csodájára. Társam sok kongresszuson vett már részt, de a budapestit mindegyiknél szebben sikerültnek mondotta. Emlékezetébe idéztem a magyarságnak a kereszténységért vívott harcait Szent István korától egész mostanáig, a bolsevizmus leveréséig. Mennyi vért ontott a magyarság Krisztusért Buda bástyáin! Igen, — mondotta társam — Krisztusnak itt kellett megdicsőülnie, ahol a legtöbb áldozatot hozták érte!

A történelembölcselet a históriában, az események egymásutánjában épp ezt a mozzanatot akarja megtalálni: az a priori meghatározottat, a célt, az irányt, a törvényt. Nemcsak azt, ami történt, hanem az okok és célok miérettjét, a tényeket egybekötő szükségszerűséget. Amit az én csodálkozó társam kifejezett a Halászbástyán, azt egy pozitivistá történelemszemlélet, akár az anyagi, akár a szellemi tényezőket hangsúlyozza ki a történés a priori meghatározói közt, alig fogja történelemmagyarázó meglátásnak minősíteni. A szellemtörténész esetleg jóindulatúlag megengedi, hogy ez abból a történelemszemléletből fakadó meglátás, mely az ószövetségi szentkönyvekben találja meg kristályformáját. A keresztény teológia is rávéste a maga szemléletmódját a históriára; középkori krónikásaink párhuzamba állítják az Igéretföldjének elfoglalását a magyar honfoglalással, Álmosban, Árpádban Isten küldötteit látják. A Gesta Dei per Francos-nak eszmeileg megvan a magyar változata: Gesta Dei per Hungaros. Isten ostora a pogány, kalandozó magyarság — Szent István nagyobb legendája szerint — a keresztény népek bűneinek megtorlására. Szent István óta pedig a magyar Krisztus vitéze, országa Mária országa, a kereszténység védőbástyája. Ez a történetnézés benne van krónikáinkban, nemzeti szentjeink breviariumi himnuszaiiban; a nemzet nagy lelki fordulóján, a mohácsi vész után megszólal protestáns pásztorok jeremiádjában, Magyarai sárvári prédikátor vitairatában és Pázmány Feleletében.

A Szent Király jubileumi évének nagy ünnepei mintha ennek a gondolatnak adnák meg szembeszökő igazolását. Csak végig kellett nézni a Szent Jobb-körmenet egyházi és világi méltóságviselőin, ősi magyar tájak színes csoportjain, hogy egyben a magyar történelem egyenesvonalú fejlődését lássuk a személyek által kifejezett nemzeti intézményeken, országunk benső szervezetén. Mily csodálatos állandóságot jelképeznek a Szent Királytól alapított püspökségek, káptalanok, apátságok! Mily történelmi erő nyilatkozik abban a tényben, hogy a magyarság a törökjárás kétszázéves pusztítása után is visszaállítja régi határait, berendezésük szerint is a szentisjváni egyházmegyéket. A királyi tanácsból kinőtt országgyűlés, a nemzetnek hadi és közigazgatási szervezete a vármegyékben alapvonásuk szerint István király gondolatainak alakulásai. Azt mondják, Széchenyi István rövid közlekedésügyi minisztersége alatt berajzolta Magyarország térképébe azt a vasúti hálózatot, melyet a múlt és mai század sem tudott még teljesen kiépíteni; pedig egészében és részleteiben nem lehet alkotni. A lángész nemcsak adottságokat lát, nemcsak a jelent fogja át intuíciójával, hanem a jövőt is. A lángészben a próféták látása villan fel. István király országépítő munkája nemcsak tervet rajzolt a magyar térképébe, hanem úgy beleszántotta, építette a magyar földre a maga országtervét, hogy a térképről egy évezred sem törölte le véglegesen az általa megvalósított egyházi és politikai szervezet központjait, határait. És ha valahol kicsorbult a Szent Király terve, a magyar századok tanúsága szerint a nemzeti élet úgy keresi, ha kell évszázados küzdelmek árán is: a szentisjváni „regnum“ teljességét, mint a lombjavesztett fa a maga tavaszi újulását, mint a megsebzett test a gyógyulást.

Valami lelkesítő erő van abban a felfogásban, mely a történelmi magyar impériumot a Szent Király „örökségének“ tekinti: A „regnum“ örökségként száll az elődökről az utódokra és a „regmim“ anyagi és szellemi birtokállományát minden magyar a maga örökségének tekinti, megőrzésre készen, védelmére edzetten. Ebből az eszméből elkötelező erő sugárzik; ez az, ami minden magyart hozzáfűz a Szent Királyhoz; az ő népe vagyunk, az ő javaiban részesedünk. Az ő korának patrimonialis királysága ugyancsak elváltozott eszmei tartalmában és anyagi birtokállományában; de a magyar gényes a patrimonium gondolatának színe-javát megtartotta és megőrizte módosultán a szentkorona tanában. A koronának és az országnak szimbolikus összetartozása a magyar nemzet egységének, szerves egészének misztikus és reális alapja. Amikor a magyar jogban ez az eszmekör kialakult, akkor még elevenen élt a lelkekben a corona-t és a regnum-ot egy organizmusba összefogó szemléletnek bibliai mintája: a corpus Christi mysticum. Krisztus és az ő hívei a kegyelem életközösségében élő szervezetet alkotnak Szent Pál tanítása szerint. A szentkorona tanában a magyar nemzetnek egymásközt és a koronával való szerves összeforradása nyer kifejezést.

A Szent Jobb országjárása nemcsak diadalút, hanem körültekintés a Szent Király patrimoniumán, örökségén. Ugyan szűkreszorultak határai, de a határokon túl is ott él a lelkekben a Szent Király emléke; ott is sóhajtanak a magyarok tündöklő csillaga, országuk istápa után.

Amikor az aranyvonat az ország trianoni határának egyik részén járt, egy folyó mentén, melyet címerünk sávja is jelképez, a túlsó parton ünneplőbe öltözötten állt sorfalat a Szent Király népe, könnyes szemmel nézett a Szent Jobbra, az aranyvonatra. Énekelnie nem szabad a Szent Király énekét, de a Szent Jobb most is hívja, idevonzza. A Szent Jobbról a magyar történelem hívását érzik a trianoni határon túl élők is. Szent István öröksége ma is eleven valóság, a Szent Király országa benne él a szívekben; elevenebben ott, ahol a sors árvaságra juttatta a Szent Király népét.

A mai Európa három újszülött impériuma legvilágosabban mutatja, hogy impériumok kialakításához nem elég a vér és a vas, oda eszmék kellenek, diadalmas világszemlélet kell. Az egyik ezt a földi paradicsom messzianizmusában, a másik a faj- és a vérközösség mítoszában találja meg. Mind a kettő történelemellenes, a múltat, a hagyományt, az ősök örökségét máról holnapra ki akarja irtani a nép tudatából. A harmadik az antik impériumból veszi jelvényét, a faszces-t; kiforratlan világszemléletét, melynek útjára indult, levetkőzte és a kereszténység egyedülálló népförmáló hatalma előtt meghódolt. Nemzeti öntudatának az antik-római Imperium örökségének eszméjével adott világhódító lendületet. A faszizmusnak nemzeti eszménye Augustus lett.

A magyarság nemzeti eszményeinek változásain a nemzeti sorsnak, küzdelmeknek, életcéloknak fordulatait észlelhetjük. Az első keresztény század végén István király már nemcsak az Egyháznak szentje, hanem honfoglaló hősokeket felváltó nemzeti hős, törvényhozó, jogforrás. A magyar lovagkor virága, Nagy Lajos, Szent Lászlót állítja eszményként maga elé; templomok, kápolnák falai róla beszélnek a népnek. Törökverő őseink Hunyadi alakját magasztosítják fel, a jobbagysors keserűségében Mátyás király lesz a nép csillaga. A vallási és politikai szabadságharcok évszázadokon át Bocskay, Bethlen, Rákóczi zászlaival küzdenek. Míg a XVIII. század első felének felújított Regnum Marianum-eszméje megint a középkor magyar szentjeinek emlékét idézi, a századforduló Árpád apánkat és kacagányos kíséretét állítja az eszményt kereső magyar elé.

Ma nemzeti létünk összes problémáival visszafordult kiindulópontjához. A Szent Király jubileumi évében beteljesült Ausztria sorsa; nemzeti létünk alapkérdése: germánság és szlávtság közti elhelyezkedésünk — egész meztelenül áll előttünk. A szlávtság felé vannak tompító, homályosító mozzanatok; a szovjet benső elfoglaltsága, közvetlen szláv szomszédaink vallási és állami megosztottsága. Létünk kérdése megint Nyugathoz igazodik, mint Géza fejedelem és Szent István idején. Ezért jött ránk gondviselészerűen Szent István jubileumi éve. Nekünk most oly nemzeti eszmény kell, akinek génusza nem a történelem alkalmi elágazásaiban igazít el, hanem a nemzeti lét, jellem, társadalomszervezés, államforma, külpolitika alapvető kérdéseiben. Az a benyomásunk, hogy a nemzet most osztatlanul rátalált az első Szent Királyra mint létproblémáinak megoldójára. Kós és Makkai protestáns szemszögből is eljutnak odáig, hogy róla szóló regényeik a Szent Király életének és művének lelki monumentalit-

tását, örökérvényűségét szemléltessék. Az országgyűlés mindkét házá-
nak megnyilatkozásai is sikeresen hidalták át azt az ellentétet, mely a
„szent“ király tiszteletében a katolikusokat és protestánsokat eddig
elválasztotta. A parlamenti pártok hódolata megkapó volt; mind-
egyik magáénak tekinti a szentistváni örökséget, mindegyik vállalja az
országépítő király szellemének szolgálatát. Hisszük és tudjuk, hogy e
sok oldalról történő nyilatkozatok nem pusztán politikai fogások,
hanem tényleg hitvallásszerű elkötelezések a magyar sorsnak Szent
István szellemében való munkálására.

Szent István alakja így nő a jubileumi évben a magyar nemzeti
egység, az önálló nemzeti állam, a magyar sors irányítója szimbólu-
mává. A régi pedagógiai axióma szerint a példák vonzanak és nekünk
nemzetnevelésünkben oly eszményekre van szükségünk, melyekben a
magyarság a maga eszmei valóját találja meg; eszményekre, melyek
átfogják a tiszaháti és dunántúli, erdélyi és nagymagyar ellentéteket,
melyekben feloldódnak az osztálykülönbségek. Falu és város, tanya
és község egyformán ezen eszményekben élje át magyarságát, ben-
nünk lelje fel életirányát, nemzeti céljait és feladatait.

Senki úgy rá nem véste a maga egyéniségének vonásait a magyar
népre, mint az országépítő István király. A népi gondolat mai nép-
szerűségének idejében érdemes volna felkutatni, részleteiben is iga-
zolni, mit köszön a magyar népesség a Szent Királynak. Mert hogy az
ő közel negyvenéves uralkodása nemcsak a magyar földet formálta át,
hanem a magyar lelket is, ez nem pusztán közhely, ez az etnográfia és
a szellemtörténet által lemérhető, felismerhető valóság. A jubileumi év
nagy történetkiadványai közül Gombos Albin korszakos értékű forrás-
közlése így nyers adathalmazvoltában is bizonyítja, hogy István király
alakja már életében is kimagaslott országa és népe határai fölél; a világ
közvéleménye előtt nőtt naggyá; halála után pedig a kereszténység
legnagyobbibainak társává lett. Az ő híre, kultusza emelte népe becsü-
letét. Azok a külföldi krónikások, akik a X. század végén a barbár
népek ijesztő jelzőivel illetik a magyarságot, István király óta szelídül-
nek meg vele szemben. Érdemes volna összevetni a honfoglalás előtti
és a honfoglaláskori kútfők jellemzését a későbbiekkel, hogy a magyar-
ság népi jellemének változását megismerjük; ebben segítségünkre
lehetne későbbi, pogányságukban tovább megmaradt vendégnépeink-
nek, a bessenyőknek, kunoknak összehasonlítása az akkori magyar-
sággal. Egy tatárjárás utáni német krónika pl. úgy beszél az akkori
magyarokról, hogy félkeresztények, a kunokról viszont, hogy pogá-
nyok. Ezekben az elfogult nyilatkozatokban is észrevehető a külön-
böző etnikumnak hatása az idegen szemlélőre. Ha a Gondviselés meg-
engedte volna, hogy a magyarságnak Julián barát által megtalált keleti
törzse mindmáig megmaradjon a népességátalakító tényezők jelentő-
sebb ráhatása nélkül, akkor ítélnék meg legkönnyebben Szent
Istvánnak művét a magyar etnikum kialakításában.

Nyugodtan mondhatjuk, hogy a mai magyarság jellemképén a
legértékesebb vonásokat István királynak köszönhetjük; hozzáfog-
ható nemzetnevelőt más népek alig ismernek; egyetlen nép sem for-
radt össze úgy történelme valamely kimagasló alakjával, mint István

király népe. Az is jellemző István király nemzetnevelésére, hogy valóban a kegyelmi élet alaptörvényei szerint alakította népét; ahogy a kegyelem nem rontja le a természetet, hanem azt felemeli és megszenteli, úgy őrizte meg a népet megtérítő király a pogány magyarság nemes és értékes etnikai vonásait.

Földi uralma is az isteni kegyelem jegyében folyt le. A Szent Király uralma eddig eléggé nem méltatott fejezete az egyháztörténetnek és a keresztény szellemű országvezetésnek. A koronát akkor kapja, mikor III. Ottó az antik-impérium színpadi felélesztésével kísérletezik; uralkodásának idején az egyházi reform még Európa-szerte kolostori cellákba szorul. A cluny szellem még nem állítja egymással szembe az impériumot és a sacerdotiumot, a pápaság még nem nőtt fölébe a császárságnak. Szent István keresztény uralma majdnem egy századdal előzte meg a nyugati keresztény világot a cluny szellem politikai, társadalmi érvényesítésében; ugyanazt felül is múlta, mert az akkor érvényes kánon jog szellemében elismerve Szent Péter utódjának primátusát (erről Imre herceghez írt sorai tanúskodnak), a két hatalomnak oly összhangját biztosította, mely sohasem kívánta a szembenálló felek valamelyikének kapitulációját.

Szent István királysága a szó nemes és igazi értelmében teokratikus országhiás volt. Nem szükséges idézni törvényeiből, intelmeiből, életrajzából ennek bizonyító adatait. A nagy ember, a lángész zsenijét benne a szent élet kegyelmi fényei világították meg és ezért volt ország-lása Isten országának kormányzása, Isten népének vezetése. Ebből származott hivatás- és köteleességtudata, ebből rendkívüli felelősség-érzete. Hatalom, tekintély, vagyon, hadsereg és hadisiker nála eszköz volt: a regnum Dei megalapítására, a kereszténység zsenge palántájának megnövelésére, népének az Isten útjain való kormányzására. Mivel először az Isten országát kereste, a hegyi beszéd ígérete szerint megkapott minden mást; hosszú uralmat, országa épségét, népe boldogságát, koronája dicsőségét földön és az égben.

Szent István teokratikus uralma annyit jelentett akkor is, hogy Krisztus a királyok királya. Pápa és császár, egyházi és világi hatalom neki szolgál. A két hatalom közti súrlódás csak akkor kerülhető el, ha mindkét földi hatalom megmaradt az Istennel szemben való szolgálat szellemében.

Az Eucharisztikus Kongresszus Krisztus Királyságát hirdette meg népünknek, a Szent Király jubileumi éve pedig a nemzet életének, történelmének, Szent Istvántól megszabott életformájának Krisztus Királyságába való begyökerezettségéről tanúskodik.

KÜHÁR FLÓRIS O. S. B.

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS NEM-TERÜLETI MEGOLDÁSAI

KÖZÉPEURÓPA TERÜLETÉT nem lehet az itt lakó népcsoportok között tisztán felosztani, azért a nemzetiségi kérdésnek területiális jellegű megoldási módján kívül gondoskodni kell a nemzetiségi együttélés szabályozásának oly módjairól is, amelyek többféle népcsoportnak egyazon területen való boldogulását lehetővé teszik és biztosítják. A fejlődés e téren az egyéni jogok és lehetőségek törvényes védelmétől és biztosításától a nemzetiségi csoportok tagjainak összesége által kollektive gyakorolható jogokkal való felruházás felé halad. Mind a személyi jogok egyenlőségének és érvényesülésének biztosítása, mind pedig a nemzetiségi testületek, kollektivitások jogfelruházása igen nehéz és körülményes feladat; messze bonyolultabb elvi és gyakorlati problémák elé állítják a politikust és jogászt, mint a területi autonómián, vagy az erőteljes decentralizáción alapuló megoldások.¹

A területi különállás nélkül megszervezett nemzetiségi életnek eddig elért legfejlettebb formája a személyi autonómia keretén belül képzelhető el. A személyi autonómia egyazon nemzetiséghez tartozó személyek társulását jelenti saját nemzeti érdekeik művelésére és biztosítására. Alapja rendszerint a nemzetiségi kataszter, mely magában foglalja valamely nemzetiségi csoport azon tagjait, akik a közös nemzetiségi érdekek védelmére tömörültek. A személyi nemzetiségi autonómia közbiztonsági intézmény saját alkotmánnyal, törvényhozó, végrehajtó és bírói szervekkel, melyek működése fölött az állam csak felügyeleti jogot gyakorol. Minthogy ez a szervezési forma nem egy bizonyos terület összes lakóit, hanem csak bizonyos nemzetiségű lakóit fogja össze, egy és ugyanazon a területen több nemzetiség is bírhat ilyen önkormányzattal. Ebből a körülményből következik viszont, hogy az ilyen autonómia hatásköre elsősorban kulturális tere szorítkozik.

A nemzetiségi követelések fejlődésükben elég későre jutottak el a személyi autonómiák gondolatáig. Az 1867. évi osztrák alkotmány is a történelmi tartományoknak és nemzeteknek igyekezett alkotmányos egyenlőséget[^] biztosítani; a tartományokon belül viszont a „kisebbségi“, néha éppen többségi, de történelmi jogcímmel nem

¹ Különben igen sok helyen a nemzetiségi viszonyok kielégítő rendezésénél a területi és személyi megoldásokat kombinatív módon kell alkalmazni. A nemzetiségi autonóm területeken élő „kisebbségi“ csoportok boldogulását személyi és területi jogfelruházással kell biztosítani.

bíró nemzetiségek hátrányos helyzetben voltak. E historikus fel-fogás azonban merevségéből mindinkább engedett. A központi osztrák kormányok igen tiszteletreméltó erőfeszítéseket tettek arra, hogy a történelmi tartományokon belül a nem uralkodó nemzetiségek érdekeit is megvédelmezzék. A vegyes területeken a nemzetiségek egymás-közi harca mindinkább szükségessé tette a területi kizárólagosságot nem jelentő s az egyes nemzetiségeknek mégis maximális lehetősé-geket nyújtó megoldásokat. Az 1905. évi német-morva kiegyezésben már megjelenik a nemzetiségi kataszter intézménye s a közigazgatási autonómiának, valamint a törvényhozásban a nemzetiségi kúriák intézményének meghonosításával, melyeket alább ismertetni fogunk, a kiegyezés szerzői már igen közel járnak a modern értelemben vett személyi nemzetiségi autonómia megvalósításához.¹

Ma mindettől igen messze vagyunk. A régi Monarchia annyira jellegzetesen kevert népességű területén sokkal primitívebb kisebbségi jogok vannak érvényben. Egy messzi kis állam, Észtország, valósította meg mindössze a világháború után kisebbségben levő nem-zetiségi részére a személyi alapon álló kultúraautonómiát (1925. év február 12-i törvény).

A nemzetiségi személyi autonómia egyike a nemzetiségi politika egyik leghaladottabb vívmányainak, de — igen helyesen jegyzi meg Theodor Veiter a szudétaállamok nemzetiségi jogának történetéről írt kiváló tanulmányában³ — távolról sem egyedüli és minden nemzeti-ségnél alkalmazható, legjobb megoldási mód. A nemzetiségi kérdés megértését és kezelését éppen az teszi nehezzé, hogy egyes nép-csoportoknál a legkülönbözőbb körülményekkel kell számolni. Sablonos megoldás nincs, a jó és jobb pedig teljesen az adott viszonyoktól függ. így Észtországban is a kultúraautonómiát csak a német és zsidó kisebbség valósította meg eddig, holott az ország legnagyobb nemzeti kisebbsége az orosz, 91.019 fővel és 8.2%-os aránnyal (1922. évi nép-számlálás); a németek száma csak 18.319 fő, azaz 1.7%; a zsidóké 4566 fő, 0.4%; ez utóbbiakat számban a svédek is felülmúlják (7850 fő, 0.7%), akik szintén nem éltek a kultúraautonómia megvalósításának lehetőségével.

Vegyes nemzetiségű területen a nemzetiségi kérdés rendezésének egyik hasznosnak bizonyult módja a törvényhozók testületének, maga-sabb közigazgatási hatóságoknak, bíróságoknak, kulturális és gazdasági szervezeteknek nemzetiségi osztályokra, ú. n. kúriákra való fel-osztása. Első megjelenési formája ennek a megoldásnak az 1881. évi

¹ A nemzetiségi személyi autonómia és a nemzetiségi kataszter intézményének elméleti felépítése és népszerűsítése terén elvitathatatlan érdemet szerzett néhány osztrák szociáldemokrata teoretikus; elsősorban Dr. Karl Renner (Rudolf Springer álnéven is), akinek legfontosabb idevágó munkái:

Der Kampf der österreichischen Nationen um den Staat. Wien—Leipzig, 1902.

Grundlagen und Entwicklungsziele der österreichisch-ungarischen Monarchie. Wien—Leipzig, 1906.

Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen. Wien—Leipzig, 1908.

² Ennek ma már igen bőséges irodalma van; itt nem térhetünk ki rá, de utalunk a magyar irodalomban Csekey István bő forrásismertetést adó tanulmányaira.

³ Hugelmann Gottfried: Das Nationalitätenrecht des alten Österreich (Wien, 1934.) című gyűjteményes munkájában, 289—428. old.

november 8-i 35. számú tartományi törvény volt Tirolban, mely az országos mezőgazdasági tanácsot (Landeskulturrat) két szekcióra: németre és olaszra bontotta Innsbruck és Trient székhellyel. Maga a gondolat már előbb is felvetődött, sőt alkalmyszerűen olykor megvalósításra is talált. Az 1863. évi erdélyi országgyűlésen például a magyar, román és szász nemzetiségű képviselők három kúriába tömörültek, egy további — nem nemzetiségi jellegű — kúriát alkottak a regalisták.¹ A csehek 1887-ben sürgetik a nemzetiségi kúriák behozatalát, egyelőre hiába. Néhány év múlva azonban a cseh-osztrák kiegyezés megszüli a tartományi iskolatanács (Landesschulrat) nemzetiszekciókra való felosztását (1890. évi június 24-i 46. számú törvény). A következő évben az országos mezőgazdasági tanácsot is német és cseh szekcióra osztják, 1894-ben pedig a csehországi orvosi kamara oszlik két részre, míg a mérnöki kamaránál ez a fejlődés csak húsz évvel később következett be.² Csehországi mintára bontják fel 1897-ben Morvaországban is a Landeskulturrat-ot két nemzetiségi szekcióra.

Az 1905. évi „morva kiegyezés“ a nemzetiségi kúriáknak sokkal kiterjedtebb alkalmazását hozza. A tartománygyűlést cseh és német kúriákra osztották, melyek mellé azonban — mint harmadik kúria — a nehezen felejtető múlt emlékének a nagybirtokosok kúriája állítatott. Ez utóbbi kategória képviselőit és a kereskedelmi kamarák által delegáltakat kivéve, a többi választott képviselőt a nemzetiségi alapon megszervezett választótestületek tagjai választották, ahol a választólisták tulajdonképpen nemzeti katasztert jelentettek. Ugyancsak a kiegyezési törvények osztották meg nemzetiségileg az országos iskolatanácsot is és végig az összes kerületi és helyi iskolai szervezetet. A morva orvosi kamarát is két nemzetiségi szekcióba osztják ugyanekkor; az ügyvédi kamaránál viszont a pozíciókat osztották meg anélkül, hogy külön osztályokat állítottak volna fel.³

Bukovinában az 1910. évi nemzetiségi kiegyezés alkalmával (26. és 27. számú törvények) valósították meg a tartománygyűlésben a kúriás beosztást. Igen érdekes ennek a bonyolult beosztásnak a példáján szemlélni, mennyiféle különérdeket igyekeztek a tervezők a tartomány törvényhozó testületének szervezeti felépítésénél megvédeni. Már a morvaországi tartománygyűlésnél is láttuk, hogy a két nemzetiségi kúria mellé belopták a nagybirtokosok külön osztályát, mely egyrészt a történelmi jogok kímélését jelentette, másrészt a németeknek (mert a nagybirtokosok túlnyomó többsége német volt) pozícióját növelte. A nagybirtok mellett a kereskedelmi kamarák, továbbá a városok és iparvidékek is küldtek a morva tartománygyűlésbe képviselőket (ezek azonban nem nemzetiségi megosztással). Tehát a nemzetiségek, foglalkozási ágak, illetve társadalmi osztályok, mint ilyenek, intézményesen érvényesítették befolyásukat a tartományi törvényhozó testületben. Bukovinában ezek mellé még a felekezeti csoportok képvisellete járult. Érdemesnek tartom példának ideiktatni e tartomány törvényhozó testületének szervezetét.

¹ Mester Miklós: Az autonóm Erdély. Budapest, 1936. p. 143.

² Hugelmann: Id. m. p. 728—729.

³ Hugelmann: Id. m. p. 226—232. és 390—396.

A bukovinai tartománygyűlés 6 kúriából állott. Az első kúria a gör. kel. egyház híveit foglalta magában összesen 8 mandátummal, melyek közül 4-et a román és rutén nemzetiségek együttesen kaptak, 4-et pedig a román nagybirtokosok; a második kúria 8 mandátumot ölelt fel a többi (nem román) nagybirtokosból és az általános választótestületek, valamint a községek által választott lengyel képviselőkől, számszerűt 6 lengyel és 2 egyéb, nagyjából német delegátusból; a harmadik kúriának 16 román tagja volt, kiket az általános választótestületek és a községek küldtek be; a negyedik kúria ugyanígy választott 16 rutén képviselőből állott; az ötödik kúriának 8 német tagja volt meghatározott német választókerületekből; a hatodik kúria 7 mandátumból kettőt a kereskedelmi és iparkamara képviselői kaptak, 5 mandátum meghatározott német-zsidó választókerületek delegáltjainak jutott.¹

E rendszer kétségkívül igen bonyolult s nagyon nehéz lenne megállapítani, hogy igazságos-e. Bizonyos azonban az, hogy egyszerűen a népi arányszámoknak megfelelően megállapított nemzetiségi kúriák csak akkor volnának igazságosaknak mondhatók, ha a különböző nemzetiségi csoportok között a települési, foglalkozási és kulturális rétegződés kirívó különbségei eltűnnének s az úgynevezett szociális és kulturális szinkronizáció megvalósulna. Ezen állapottól azonban Közép-Európában igen messze vagyunk s ebből a nemzetiségi kérdés igazságos megoldása körül komoly nehézségek származnak. Alább a nemzetiségi jogok népi arányszámokhoz igazodó rendezésének ismertetése során ezekre a nehézségekre még kitérünk.

Galíciában az 1914. évi július 8-i 65. számú törvény szerint a tartománygyűlés szintén hat kúriára oszlik s nem kevésbé bonyolult összetételű, mint a bukovinai. Érdekesen egyesíti magában a területi és nemzetiségi elemet a községi választók kúriája, ahol a választók 14 területi körzetben egyenként két—két képviselőt választanak, 77 nemzetiségi körzetben pedig további egyet-egyet. A nemzetiségi körzetekben a választók „személyi választótestületet“ alkotnak.

A nemzetiségi kúriák intézménye átmeneti állapotnak tekinthető a nemzeti autonómiák felé, különösen a kulturális viszonyok rendezésének tekintetében. Egészen közeli lépést jelentenének ezek az intézmények a nemzetiségi személyi autonómiához akkor, ha fel lennének ruházva költségvetési, adóztatási és vétőjoggal, amit a régi Ausztriában nélkülöztek, de amelyet a nemzetiségek sürgettek.² Viszont meg kell állapítanunk, hogy egyes hatóságoknak és közérdekű munkát végző testületeknek nemzetiségi szekcióra való bontása hasznos szolgálatot tehet sok olyan vegyes lakosságú vidéken, ahol az autonómia vagy a nemzetiségvédelem más módja az adott körülmények között meg nem valósítható, vagy célhoz nem vezető.

Az EDDIG ISMERTETETT INTÉZMÉNYEK a népcsoportok többféle életmegnyilvánulására nyújtottak lehetőségeket. A területi autonómiák a nemzetiségi csoportok életét minden vonatkozásban biztosítani

¹ Hugelmann: Id. m. p. 728—729.

² Nemcsak a kisebbségi nemzetiségek, hanem olykor a többségi nép képviselői is, hiszen a magasabb gazdasági kultúrájú népcsoportoknak érdeke, hogy a nem egyenlő mértékben adózó nemzetiségek a közvagyonból és jövedelmekből se részesüljenek népi számarányuknak megfelelő módon, hanem saját teljesítőképességükkel arányban. Lásd a „Finanzkurie“-re vonatkozó javaslatot: Wieser Fiedrich: „Die deutsche Steuerleistung und der öffentliche Haushalt in Böhmen“. Leipzig, 1904.

hivatottak; a személyi autonómia mindaddig főként kulturális téren lát-szik jó eredményeket hozónak, e téren azonban igen széleskörű lehetőségeket ad; a nemzetiségi kúriák is többféle viszony szabályozására alkalmasak. Alább áttérünk olyan intézkedések ismertetésére, melyek nem ilyen általánosak, csupán bizonyos viszonyok rendezésére vonatkoznak.

A nemzetiségek közötti súrlódásoknak jelentős része a nyelvhasználatból ered. Vegyes lakosságú államokban e viszonyra vonatkozólag majdnem mindenhol találunk is intézkedéseket. Minthogy azonban a nyelvhasználat kérdése az állami és társadalmi élet ezerféle vonatkozásában fordul elő és e vonatkozásokat a külső körülmények is még igen sokféleképpen variálják, nem csoda, ha a rendelkezések is igen nagy változatosságot mutatnak. Nem lehet célunk itt apró részletkérdésekbe mélyedni, mindössze nagy vonásokban és csoportokba foglalva kívánnánk bemutatni a nyelvjogok legfőbb típusait. Ilyen jogok biztosítására főleg ott van szükség, ahol a nemzetiségek szabad életkifejtésének magasabbrendű biztosítási formái megvalósíthatatlannak, de a közélet bizonyos terein a nyelvi kérdés szabályozására bármily más intézményes megoldás mellett is mindenütt szükség van, különösen ha a nemzetiségek keverten élnek.

A nyelvhasználat kérdése egyfelől nemzetiségi s e vonatkozásban főleg kulturális kérdés, másfelől gyakorlati probléma. Az állami élet terén a törvényhozási, közigazgatási és bíraskodási tevékenység-nél merül fel igen széles körben szabályozásának szükségessége. Ott, ahol két nemzetiség nyelvterülete találkozik s csak e kettőre kell tekintettel lenni, aránylag könnyű a praktikusság szempontjából is elfogadható és mindkét félre méltányos rendezést teremteni. Ott azonban, ahol 3—4—5 nemzetiség is keveredik (és ilyen területek Közép-Európában nagy számmal és terjedelemben vannak), igen nehéz kellő megalkuvást találni a nemzetiségi egyenjogúság és a közélet vitelének racionális követelményei között. Világos, hogy közigazgatni párhuzamosan 4—5 nyelven nem lehet, különösen nem lehet minden fokon. A helyes közigazgatási területbeosztásoknak itt igen nagy jelentőségük van, különösen, ha egészséges önkormányzati berendezkedéssel járnak párhuzamosan. A közigazgatási beosztásoknak nemzetiségi szempontból azért van különös jelentőségük, mert az egyes népcsoportok különböző számbeli ereje, országos, vagy csak helyenkénti elterjedése éppen a közélet racionális igazgatása érdekében megkívánja a nyelvi jogoknak méltányos, de egyúttal a fent említett viszonyokhoz alkalmazkodó biztosítását.

Országos viszonylatban nem számottevő, apróbb népcsoportok nyelvi igényei kielégíthetők azzal, ha az általuk többségben vagy jelentős arányban lakott legalsóbbfokú közigazgatási terület egységeken (község, járás, kerület) belül biztosítjuk a tanácskozó testületekben és hatóságok előtt anyanyelvük szabad használatát. A belső igazgatás nyelve ilyenkor a tartományi vagy országos többség nyelve marad s a különböző apróbb csoportok nyelve csak a külső igazgatásban érvényesül. Ahol viszont valamely tartomány vagy ország területén a különböző nemzetiségi csoportok egymást megközelítő arányban lak-

nak, ott a különböző nyelveknek a külső és belső igazgatásban, bíróságoknál s a tanácskozó testületekben minden fokon érvényesülést kell biztosítani, és pedig tiszta területeken és a saját ügyek intézésénél a saját nyelv kizárólagos használatával, vegyes területeken és a közös ügyek lebonyolításánál az egyenjogú nyelvek párhuzamos alkalmazásával.

Nagy kérdés az, hogyan állapítsuk meg az egyes nemzetiségi csoportok nyelvi jogainak terjedelmét vegyes területeken a helyi ügyek intézésében és milyen fokozatig adjunk nekik szerepet a tartományi és országos ügyek vitelében. Egyik megoldási mód a jogoknak szigorú népi arányszámokhoz való kötése az egyes közigazgatási és bírósági területegységeken belül,¹ a másik — és ez volt alkalmazásban a régi osztrák tartományokban — kevésbé mechanikus, a fennálló szükségletekhez és körülményekhez alkalmazkodva biztosítja esetről-esetre az egyes területeken használatos (landesüblich) nyelvek szerepét. Ez utóbbi rendszer kevésbé precíznek, konzervatívnek és a matematikai igazságot nélkülözőnek látszik, de mindeddig az élethez jobban simulónak mutatkozott és egészséges jogérzékű társadalomban, valamint megfelelő állami berendezés mellett emberibb és igazságosabb megoldást jelent.

A matematikai arányszámokhoz kötött nyelvjogok rendszerének legfőbb hibáit így foglalhatjuk össze: *a)* a népi arányszámok nem fejezik ki a népcsoportok abszolút számerejét. Gyér népességű közigazgatási kerületekben kisszámú nemzetiségi csoport jogokhoz juthat, míg nagy lakosszámú közigazgatási egységekben (városok) többszörösen nagyobb lélekszámú csoport eshetik el, relatíve alacsony számaránya miatt, az őt megillető jogoktól, *b)* A népesség állandó mozgásban van: növekedik, fogy, vándorol; a közigazgatási, bírósági apparátus és egyéb közhatósági szervek működését viszont különösebb károk és súrlódások nélkül nem lehet állandóan változtatgatni. *c)* Az általános népi számarány igen sok esetben nem fejezi ki a népcsoportok kulturális, gazdasági és társadalmi értékének, teljesítőképességének s épp ezért igényeinek arányát, minélfogva a pusztán népi számarányhoz szabott jogok sok esetben méltánytalanságot jelentenek.

Itt érdemes talán egy rövid kitérést tenni a „*numerus proportionalis*“ nemzetiségi téren való általános alkalmazásának kérdésére. Hivatali állások betöltésénél, iskolai igények elbírálásánál, állami és közületi szubvenciók szétosztásánál, legújabbban azonban már a szabadpályák és magángazdasági tevékenység korlátozásánál is találkozunk vegyes nemzetiségi területeken azzal a törekvéssel, hogy az egyes nemzetiségi csoportok igényei e viszonyok tekintetében népi arányszámoknak megfelelően határozottassanak meg. Amennyire kézenfekvő az, hogy a népcsoportok nyers számerejét figyelembe kell venni a nemzetiségi igények megállapításánál s bizonyos továbbá az is, hogy az általános gazdasági és kultúr színvonal emelkedése, valamint a politikai demokratizáció a nagy minőségi különbségeket a népcsoportok között mindinkább tompítja, éppannyira kétségen felül áll viszont,

¹ Ennek a rendszernek ma legkifejlettebb példája a Cseh-Szlovák Köztársaság nyelvjoga.

hogy az életkörülmények nagy változatossága s a ki nem küszöbölhető kvalitási különbségek a teljesen matematikus egyenjogúsítást és a népi aránnyal minden téren egyező szereposztást lehetetlenné teszik.¹

A régi osztrák rendszer lehetővé tette, hogy pl. Dalmáciában a törpe kisebbségben levő olaszok széleskörű nyelvi jogokat élvezzenek s ezáltal a nyelvi viszonyok fejlődésében egészséges átmenet jöjjön létre. E tartományban ugyanis az osztrák uralom meghonosítása előtt olasznyelvű közigazgatás volt, olasz gazdasági és szellemi kultúra hódított. Az osztrák uralom alatt lassan a szerb-horvát nyelv vette át az uralkodó szerepet, ami méltányos volt, hiszen a lakosság nagy többsége ehhez a nemzetiséghez tartozott. Ugyanakkor azonban módot találtak az olasz igények kielégítésére is és nem forgatták fel egyik naptól a másikra a közigazgatás, bíróság és törvényhozó testületek működését. Érdekes volt a nemzetiségi számarány és jogigény viszonyának szempontjából Galicia helyzete, mely tartományban — mint fentebb már említettük — a lengyelek vezették a közügyeket, amit a nagyszámú rutén kisebbség eléggé sérelmezett is. A rutének kedvezőtlenebb helyzetét azonban indokolja gazdasági erejük és kulturális nivójuk elmaradottsága. A tartomány nem egészen 5 millió főt számláló lengyel lakossága ugyanis 1910-ben hatszor annyi egyenesadót fizetett, mint a 3 ½ milliót meghaladó rutén népesség.³ Bármiként is vélekedjünk a nemzetiségi egyenjogúság lényegéről és természetéről, az ilyen különbségek előtt nem lehet szemet hunyni, márcsak azért sem, mert a nemzetiségek közötti gazdasági és kulturális nivódifferenciáknak rendszerint településbeli, foglalkozási és a természeti milieu megváltoztathatatlan sajátosságaiban rejlő okai is vannak; ami más szóval azt jelenti, hogy ezek a különbségek teljesen el nem tüntethetők, sőt fennállásuk bizonyos mértékben természetes rend lehet. A világháború után ugyan föltétlenül megfigyelhető egy ütemes gazdasági és kulturális nivellálódás (sajnos, nem mindig a fejlődés irányában haladva), de a teljes „szinkronizáció“ területünkön a messzi jövő álmoképei közé tartozik.

A nemzetiségi kérdés háború utáni irodalmában rengeteg naiv hibára és tendenciózus megtévesztésre adott alkalmat a népcsoportok

¹ A numerus proportionalis, numerus clausus felszavai ma az utódállamokban s főleg Romániában nagyon divatosak, de hangoztatóik maguk sem rejtik véka alá, hogy e tekintetben semmiféle méltányos arányosítást törekvés nem vezetni őket; egyszerűen a saját nemzetiség — sőt sokszor csak saját párthívek — mindenek felett való érvényesülése, mi több, egyszerűen a más nemzetiségűek deposeddálása a céljuk. Jellemző felületességükre, hogy rendszerint kikerekített országos nemzetiségi arányszámokkal dolgoznak, holott világos, hogy minden hivatalnál, testületnél, intézménynél vagy vállalatnál csak a saját hatáskörbe eső terület, az illető vidék stb. lakosságának nemzetiségi megoszlása lehet irányadó. Vannak azután foglalkozási ágak (had-sereg, hadiipar, sőt köztisztviselői pálya), amelyeket kizárólag a favorizált többségi népelemnek kívánnak fenntartani, míg a többiekben az országos népi arányszám betartását követelik, nem gondolván meg, hogy a kizárólagosan lefoglalt foglalkozási ágak miatt, a többi pályákon matematikai törvényszerűséggel emelkednie kell a kizárt nemzetiségek arányszámának. Semmit nem hallunk e jelszavak hangoztatóitól arra vonatkozólag, miként képzelik követni a nemzetiségi arány időről-időre való eltolódásait (hiszen a népesség állandó mozgásban van s az egyes nemzetiségek szaporodási, valamint vándorlási viszonyainak különbsége eltolódásokat eredményez a népesség nemzetiségi összetételében), s miként gondolják összeegyeztethetőnek e változásokat az egyes hivatalokban, intézményekben, vállalatokban stb. folyó munka folytonosságával s a foglalkoztatottak által szerzett igényekkel.

² Hugelmann G.: Id. m. p. 695.

helyzetének és igényeinek egyszerű számtani alapon való megítélése, a minőségi elemekre és a külső körülmények módosító tényezőire való minden tekintet nélkül. Ámde nemcsak az egyoldalú és sematikus szemlélet vezetett tévedésekre és tévesztésekre; nagymértékben hozzájárult a helyzetkép teljes összezavarodásához az, hogy az egymás ellen hadakozó felek a statisztika legelemibb szabályait sem ismerve vonultak fel „számszerű” érveiket egymás ellen.¹

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS egészen külön fejezetét alkotja fontosságánál és terjedelménél fogva az iskolakérdés, bár ez természetesen kapcsolódik az egyéb kulturális és nyelvi problémákhoz. Ott, ahol területi vagy személyi autonómiával a nemzetiségek kulturális viszonyai nem nyerne rendezést, külön nemzetiségi iskolajog van hivatva a nemzetiségi oktatásügyet szabályozni. Az iskolakérdés a nemzetiségi harcban annyira homloktérben állott és áll ma is, hogy sokan hajlandók ebben a nemzetiségi kérdés lényegét látni, sőt találkozunk olyan véleményekkel, melyek a kettőt egyszerűen azonosítják. A fent előadottak után talán nem kell hangsúlyoznunk, hogy ez a felfogás téves.

Oktatásügyi téren a nemzetiségek egyenjogúságához a következő alapjogok érvényesülése szükséges:

1. Iskolaállítási szabadság; nemzetiségi iskolák teljesjogúsága. Az állam iskolaállítási kötelezettsége.
2. Iskolaállítást és fenntartást szolgáló közvagyonból, jövedelmekből és szubvenciókból való arányos részesedés.
3. Szülők és tanulók szabad iskolaválasztási joga.
4. Tanszabadság. Tannyelv, tantárgyak, tanterv, tankönyvek szabad meghatározása állami felügyelet mellett.
5. Iskolai igazgatási és fegyelmi autonómia.
6. A nemzetiségi iskolák fenntartóinak a közös irányításra, felügyeletre és érdekvédelemre való szabad társulása s az így létrejövő

¹ Egyik jellemző, bár távolról sem legkirívóbb példája az ilyenfajta zavarteltetésnek egyik cseh miniszter ez év eleji „nagyhatású” kijelentése a magyar kisebbséggel szembeni cseh iskolapolitikáról, melyben — mint döntő érvet — előadta, hogy a Felvidék 700 és egynéhány ezer magyarjának több iskolája van, mint Budapest milliós magyarságának; tehát — vonta le a következtetést — panaszra semmi ok sem lehet. Arról, hogy egy nagyváros iskolaszervezetét és ellátottságát nem lehet összehasonlítani ilyen analfabéta egyszerűséggel egy vidék apró településeinek és falvainak iskolastatisztikájával, mitsem látszott tudni a nyilatkozó. Arról, hogy Budapesten egy elemi iskola — mert csak ezekről lehetett szó — átlag 286 gyermek oktatását szolgálja, míg a Felvidéken egy magyar iskola csak 124 gyermeket tud átlag összegyűjteni, ugyancsak nem tudott az illető államférfi. És megfelelőnek tartotta — a budapesti hasonlat mesterfogásával érvelve — a felvidéki magyarság iskolai helyzetét, holott Budapesten minden tanköteles magyar gyermek magyar iskolába járhat, a Felvidéken viszont kerekén 21.000 magyar tanuló kényszerül nem magyar iskolát látogatni. Ezekután természetesen azt sem várhatjuk e magas állású politikustól, hogy ismerje azt a demográfiai szabályt, mely szerint a nagyvárosok népességének szaporodása igen gyenge, viszont a bevándorlás igen nagy, ami a népesség életkorbeli tagozódására azzal a kihatással van, hogy a nagyváros népességében sokkal kevesebb a gyerek és nagy a felnőttkorinak száma. Másszóval ugyanolyan összlakosság mellett jóval több tanköteles gyermek él falusi vidéken, mint nagyvárosban. Ezért sem lehet két ilyen vidék iskolai ellátottságát egyszerűen az összlakosság és az iskolák számának egybevetésével megítélni. Mindez nem fontos; a szellemes hasonlat hangos lármával kapta fel a cseh napisajtó és megjárta a cseh propagandairodáktól hozzáférhető minden nemzetközi fórumon. (E példát az arányszámokkal való mechanikus dobálózás veszedelmének jellemzésére hoztuk fel; látni lehet belőle — bár épen nem merítettük ki az összes módosító körülményeket — mennyire óvatosan és nagy körültekintéssel kell az arányos és méltányos igények számszerű megállapításánál eljárni.)

nemzetiségi oktatásügyi tanácsoknak jogi személyként, vagy közjogi testületekként való kezelése és az országos oktatásügyi szervezetek és hivatalok hierarchiájába való beépítése.

7. Az oktatószemélyzet kiképzésének és választásának szabadsága.

Mindezen jogok tekintetében a világháború utáni helyzet Közép-Európában rosszabb, mint az azt megelőző. Meg kell állapítanunk, hogy a nemzetiségek egyetlen közép-európai államban sem élvezik teljes mértékben a fent felsorolt összes jogokat. Különösen az iskola-fenntartás egyenlő segélyezése, a szabad iskolaválasztás, az igazgatási és fegyelmi autonómia és az oktatószemélyzet kiképzése terén rosszbodtak lényegesen a viszonyok a háború előtti helyzethez képest. A régi Ausztria területén a nemzetiségek a felsorolt iskolajogoknak majdnem teljességét élvezték. Nemcsak az iskolaállítási szabadsága, hanem az állam által való nemzetiségi iskolaállítási kötelezettsége is élő törvény volt; az oktatás szabadsága nagymértékben biztosítva volt; az iskolahatóságok a legtöbb vegyes népességű tartományban nemzetiségi szekciókra oszlottak s így a saját igazgatás és felügyelet megvalósult. A régi Magyarországon a nemzetiségek az egyházak kebelén belül élveztek iskolajogokat. A mai utódállambeli állapotokkal szemben biztosítva volt az iskolaállítási szabadsága, az egyenlő segélyezés, szabad iskolaválasztás, az igazgatási és fegyelmi autonómia és a tanerőképzés.

Hátra volna még arról megemlékeznünk, amikor a nemzetiségek sem területi különállás, sem intézmények, sem speciális jogszabályok által nincsenek védett helyzetben, mindössze az összes állampolgároknak nemzetiségre, fajra, vallásra való tekintet nélküli jogegyenlőségét mondják ki az alkotmányok, illetve alaptörvények. Az ilyen általánosságban biztosított jogegyenlőség — amint azt a mai gyakorlat mutatja — a valóságban alig jelent egyenlőséget és távolról sem biztosít még csak egyenlő elbánást sem; éppen nem egyenlő lehetőségeket és cselekvési szabadságot. Láttuk, hogy ilyen általános egyenjogúság hangoztatása mellett ki lehetett seperni a magyar tisztviselők nagy részét az utódállamok hivatalaiból; be lehetett zárni kisebbségi nemzetiségi iskolák százait; ki lehetett rekeszteni a kisebbségi intézményeket az állami és egyéb közületi segélyekből; a közigazgatásban és bíróságnál, valamint tanácskozási testületekben negligálni lehetett teljesen a nemzetiségek (melyek sokhelyen széles területen többséget képeznek) nyelvét; korlátozni lehetett a nemzetiségi kisebbségek szabad nyelvhasználatát a magánéletben (kereskedelmi könyvvezetés, cégtáblák, feliratok stb.) is; be lehetett nyúlni a szabadpályák szabadságába, a magánvállalatok tisztviselő és munkás megválasztásába; béklyót lehetett tenni a cenzúra útján a nemzetiségi sajtóra; lehetett tisztán nemzetiségi célú agrár-reformot csinálni, lehetett az igénylőlistákról a kisebbségi nemzetiségű igényjogosultakat kizárni és többségi telepéseket közpénzekből pazarló módon segélyezni; lehetett egyes nemzetiségi vidékeket másoknál sokszorosan magasabb adóval sújtani és lehetett „egyenjogú“ polgárok földjét évtizedekig ostromállapot, hadizóna és kultúrzóna alatt tartani. S mindezt nemcsak az illető államhatalmak találták a „nemzetiségi egyenjogúsággal“ összeférőnek, nem talált rajtuk kivetni valót a Nép-

szövetség sem, melynek pedig nemcsak az általános egyenjogúság szempontjából volna kötelessége e viszonyokat bírálni, hanem a védelme alá helyezett ú. n. kisebbségi szerződések speciális rendelkezéseinek szempontjából is.

FELÜLRŐL LEFELÉ HALADVA megpróbáltuk nagy vonásokban ismertetni azokat a módokat és lehetőségeket, melyek révén a többféle nemzetiségi csoportokat magukban foglaló államok nemzetiségeik békés együttélését és összeműködését eddigelé biztosítani igyekeztek. Ez az igyekezet a középeurópai államokban nem volt és ma sem általános. Viszont ott, ahol megvolt, sem kísérte mindig siker. Kényes, nehéz, sokféle elágazó probléma ez, amit államférfiak és kormányok szívesen kerültek meg, mert megoldani nem volt reményük. Ma is szívesen beszélnek egyébről az illetékesek; igyekeznek gazdasági közeledést és együttműködést létrehozni, akkor talán magától eltűnik e baj; spiritualizálni akarják a politikai határokat, hátha a határkövek szürkére festése közben testvéri táncra perdülnek a sokszínű párok; némelyek hajlandók volnának csere-berélni milliós néptömegeket — mintha kecskenyájokról, meg karikán guruló weekendház-alkatrészekről volna szó —; mások bánatosan kijelentik, hogy „nincs megoldás“, mintha bizony nem volna az állami és társadalmi élet minden más vonatkozásában is örök a nemek, fajok, ilyen és olyan csoportok, pártok, a többség és kisebbség harca, néha egészséges, az életet vivő irányban, néha beteg, romboló eredménnyel. Nem lehet e kérdéseknek mellébeszélni, nem lehet mindvégig kikerülni, szembe kell nézni velük komolyan és akarni kell rendezésüket.

Semmiféle „rendezés“ Közép-Európában el nem képzelhető addig, míg a nemzetiségek békés egymásmellettei élése és együttműködése szilárd alapon biztosítást nem nyer. A fent előadottakból bizonyítottnak érezzük azt, hogy a nemzetiségi béke megteremtéséhez az egyszerű jóakarát, vagy néhány nemzetközi diplomáciai tárgyalás, illetve konferencia nem elégséges. Alapos elméleti és gyakorlati ismereteken alapuló hosszas építőmunka tudja csak a kívánt feladatot elvégezni; viszont bizonyos az, hogy ezen építőmunka megindulásához a politikai és érzelmi légkörnek lényeges megenyhülése szükséges. A légkör enyhítése már megkezdődött. Itt is, ott is találkozunk jeleivel s bár túlzott optimizmus nélkül aligha várhatunk közeli eredményeket, időszzerűnek látszik a konkrét rendezés alapjainak legalább elméletben való lefektetése. Az elméleti tudományos munkának kell elvégeznie a gyakorlati megoldások előkészítését; a felvilágosító munka, a publicisztika feladata viszont a gyakorlati megoldásokat elősegítő hangulat megteremtése. A Közép-Európát utazó ember ma még keserűen ütközik bele lépten-nyomon olyan tényekbe és véleményekbe, melyek azt bizonyítják, hogy túlkeveset szenvedtünk még egymástól ahhoz, hogy végre megérthessük egymást. Pedig a szenvedést a maga vállán mindegyikünk éppen elégnek érzi.

RÓNAI ANDRÁS

IPARI TELJESÍTŐKÉPESSÉG ÉS KORSZERŰ HADVISELÉS

A HÁBORÚK minden időben magukon viselték annak a kornak a bélyegét, amelyben lefolytak. Nem szándékozom bővebben kitérni a különböző történelmi korszakok hadviselési formáira és módszereire, az emberi kultúra és civilizáció haladásával együtt a hadviselés módjaiban és eszközeiben szükségszerűen bekövetkezett változásokra, mert ezek amúgy is többé-kevésbbé ismertek mindenki előtt, az általános ismereteken túlmenő részletek pedig nem tarthatnak számot a közérdeklődésre.

Itt most kizárólag a jelenkor hadviselésére szeretnék néhány sugarat vetíteni, melyek arra volnának hivatva, hogy a korszerű eszközökkel megvívott háború néhány olyan problémájára vessenek világot, amelyek talán nem eléggé közismertek még s amelyek a háborút viselő állam ipari teljesítőképességével állanak szoros kapcsolatban.

A technika haladásával mindig párhuzamosan menetelt a haditechnika is, átvette előbbinek vívmányait, hasznosította, illetve felhasználta ezeket a háború sikeresebb megvívásának céljára, mint harci eszközöket, sőt sokszor tökéletesítette is, vagy egészen újszerű formákba öntötte. A tökéletesítést illetően gondoljunk csak a repülőgéptechnika óriási fejlődésére a világháború alatt, amely fejlődésnek majdnem kizárólag a háború volt a szülőanyja, az új formát illetően pedig a harckocsik (tankok) alkalmazására.

A múlt század technikai alkotásai közül a vasút, a távíró és távbeszélő, valamint a gyorstüzelő fegyverek gyakoroltak igen nagy befolyást a hadviselés módjára, előbbieket különösen a hadászati és harcászati vezetést, utóbbiak magának a harcnak megvívását illetően, a jelen században pedig a tökéletesített gyorstüzelő- és automatafegyvereken (lövegeken) kívül a légi erők, páncéljárműves és motorizált csapatok, harcgázok, valamint a rádió alkalmazása azok az eszközök, amelyek a hadviselésnek korszerű jelleget adnak eljárásaiban és eszközeiben, lehetővé téve a múlthoz képest aránytalanul nagyobb megsemmisítő hatást, gyorsabb mozgást és a szükségszerűen hatalmas kiterjedések mellett is összefogott, tervszerű és egységes vezetést.

Az elmondottakból láthatók azoknak a szükségleteknek alapjai és keretei, amelyeknek a hadviselés céljaira történő előállítására, valamint a háború folyamán történő pótlására az ipar feladata.

Ha feltesszük a kérdést, hogy a korszerű hadviselés milyen követelményeket támaszt az iparral szemben, a következő elvi választ

adhatjuk: Az iparnak képesnek kell lennie a haderő béke- és hadifelszerelésének és fegyverzetének előállítására, ezek kellő mennyiségű és kellő időben történő folytatólagos pótlására a háború egész tartama alatt.

Ez az egyszerűen hangzó követelmény azonban óriási, csaknem megoldhatatlan problémákat jelent a gyakorlatban és az egyes részletek közelebbi, behatóbb megvizsgálása alkalmával.

E problémák legelsősorban abból erednek, hogy a békében élő és a háborút viselő ország ipari szükségletei között mélyreható mennyiségi és minőségi különbségek vannak s ezek a különbségek nem fokozatosan, lassú átmenettel, hanem hirtelen, egyik napról a másikra keletkeznek, a háború megkezdésével.

E különbségeket talán a lőszergyártási szükségletek változásával lehet legjobban érzékelhetővé tenni.

Békében csak annyi éles lőszerre van szükség, amennyit a haderő kiképzése követel meg, amennyit az éles lögyakorlatokon elhasználunk. A háborúnak pedig majdnem minden egyes napja éles lögyakorlat, életre-halálra, nemcsak reggeltől-estig, de éjfél-től éjfélig és nemcsak az általában alacsony létszámú békehaderő, hanem az egész mozgósított hadsereg harcos fegyvernemei résztvesznek ebben.

Ez a kétféle — békebeli és háborús — szükséglet egymáshoz viszonyítva annyit jelent, hogy valamely hadsereg évi békefogyasztása átlagosan csak kerek másfél napi háborús fogyasztásának felel meg, azaz a háborús szükséglet a békeszükségletnek átlagosan a kétszázszorosát teszi ki.

Majdnem ugyanígy viszonylanak egymáshoz az egyéb hadianyagok béke- és háborús szükségletei is. A fegyverek elhasználódnak, a gépek tönkremennek, az ellenséges behatások következtében is nagy veszteségek keletkeznek, amelyeket pótolni kell, ha a háborút eredményesen akarjuk folytatni.

Újból csak példaként említem, hogy a háborús tapasztalatok alapján a repülőgépek havi 25%-os átlagos veszteségével kell számolni, mely nagyobb részben ellenséges behatás, kisebb részben pedig abból keletkezik, hogy nem a nagyszerűen elkészített és megszokott béke-repülőtereket használjuk, nem az állandóan gyakorlatban levő békepilóták vezetik a gépeket s ezért természetesen több a baleset következtében előálló gépvesztés is.

A hadianyag béke- és háborús szükségletének szembeállítása, mennyiségi különbsége elegendőnek látszik ahhoz, hogy ezt a kérdést kellő megvilágításba helyezze. A békeipar a szükségletek kielégítésére, a gazdaságosság elve alapján rendezkedik be a termelésre.

Nyilvánvaló, hogy kétszázszoros lőszer mennyiség előállításához sokkal több munkagép, munkaerő és kétszázszoros mennyiségű nyersanyag szükséges. Vagy ha már békében olyan repülőgépgyártási kapacitásra volna az ipar berendezkedve, hogy a háborús veszteségeket pótolhassa, akkor eme berendezkedés gazdaságosan csak abban az esetben volna kihasználható, ha havonta a háborús repülőgép-állomány negyedrésze gyártásra kerülne, azaz az állam megrendelné és így háborús légi erejét évente megháromszorozná. Ez pedig olyan

államnál, amely már megfelelő nagyságú légierevel rendelkezik, már első pillantásra is képtelenségnek látszik.

A békeipart tehát a haditermelésre, a háborús szükségletek előállítására a háború kitörésétől kezdve át kell állítani s ezt az átállítást már békében részletesen elő kell készíteni, nemcsak elméletben, de nagy anyagi áldozatok árán bizonyos gyakorlati előfeltételek megvalósításával is.

Legelsősorban meg kell állapítani az elméleti háborús fogyasztást és az ennek megfelelő termelési szükségletet. Ezt a béketermelési kapacitással szembeállítva, megkapjuk azt a különbséget, amelyet a hadiipar többtermelésének kell előállítania.

A különbség, mint láttuk, óriási s ezt nem lehet egyik napról a másikra áthidalni, még a legjobb előkészítés mellett sem. Technikailag ugyan lehetséges volna, de pénzügyileg kivihetetlen. Az átállítás többkevesebb időt igényel és ennek az időnek tartama igen nagy részben az ipari fejlettség, a békeipari termelőképeség függvénye.

Nyilvánvaló, hogy például az a fegyver- és lőszergyártási ipar, amely már békében külföldi szükségletek kielégítésére is termel, sokkal rövidebb idő alatt tudja elérni azt a termelési kapacitást, amelyet a saját hadseregének háborús ellátása megkövetel tőle, mint az, amely békében csak a saját haderő kiképzési szükségleteinek gyártására van berendezkedve. Hogy az áttérés milyen nehéz, az ilyen aránytalanul nagyobb termelési kapacitásra még igen fejlett ipar mellett is, annak legkirívóbb példáját mutatja a gyors angol fegyverkezési programm keresztülvitele kapcsán közismertté vált ama tény, hogy Anglia, miután repülőgépgyárai nem voltak képesek az előirányzott gépmennyiség gyártását az előírt határidőre biztosítani, kénytelen volt a gépek egy részét Amerikában megrendelni.

Nagy előnyhöz jut a háborús ipari szükségletek kielégítése terén az az állam, amelyet a háború kitörése valamely nagyobbarányú haderőfejlesztési és felszerelési terv végső stádiumában ér, abban az esetben, ha a fejlesztési terv kapcsán felmerülő többszükségletet honi gyártással állíthatja elő. Ebben az esetben a hadiipari termelési ágak a normális békeszükségleteket messze túlhaladó nagy megrendelések kapcsán felfokozott kapacitással is gazdaságosan termelhetnek, lendületbe jönnek, szakmunkásokat képezhetnek ki és foglalkoztathatnak, valamint nagyobb mennyiségű nyersanyagot szerezhetnek be anélkül, hogy a befektetett tőkék hosszú ideig kihasználatlanul hevernének.

Miután a modern harci gépek zöme — a legegyszerűbb lőfegyvertől a legkorszerűbb harckocsikig és lövegekig — hatásukat lőszer útján fejtik ki, a háborús lőszerellátás az egyéb háborús ipari anyagellátás kérdései közül messze kimagaslik.

Ha a szükséges mennyiségű lőszer nem tudjuk idejében előállítani, a legkorszerűbb felszerelés is hasznavehetetlenné válik. Miután pedig egy csapásra, máról holnapra a szükséges lőszergyártási kapacitást teljes mértékben egyetlen állam sem tudja elérni, elengedhetetlen, hogy arra az időtartamra, amely alatt a háborús termelésre való áttérés végbemehet, már békében meg kell rendelni, le kell gyártatni és tárolni kell a szükséges lőszer mennyiséget, éspedig annál többet, minél lassab-

ban és nehezebben történhetik meg az átmenet. Ha az átmenet egy hónap alatt történhetik meg, egy havi, ha két hónap alatt, úgy két havi szükségletet kell tárolni. Hogy ez pénzben mit jelent, annak megvilágítására elég annyit mondanom, hogy 1 millió fő erejű, korszerűen felfegyverzett hadsereg átlagos havi lőszerfogyasztása a mai viszonyok között kerek 350 millió pengőbe kerül.

Itt már számokban is láthatjuk, hogy mit jelent az ipari fejlettség és ezzel kapcsolatban a hadiiparra való átállítás időtartama, pedig csak a lőszerrel volt szó, habár ez a legfontosabb tételt jelenti.

Így szab határt az ipari teljesítőképesség pénzügyi szempontból a hadseregszervezésnek is, amennyiben, ha az állam nem bírja az átállítás időtartamára szükséges hadianyag — főleg lőszer — mennyiségét, valamint a további mennyiségek előállításához szükséges és háborúban külföldről be nem szerezhető nyersanyagot pénzügyüeg biztosítani, akkor a már békében a szervezésbe beállított lőfegyverek a lőszer elfogytával hasznavehetetlenekké válnak. Ezt a szervezésnél is mindig tekintetbe kell venni, mert másként a legkorszerűbben felszerelt haderő is csak olyan, mint egy óriási erőfeszítéssel túlságosan felfújtt léggömb, amely elindul ugyan, de összezsugorodik, mielőtt még nagyobb magasságokba feljutna.

A háborús ipari termelésnek alapvető problémái a nyersanyagkérdés, szakmunkáskérdés, energiakérdés és a biztonság. Bármilyen jól történik a három első kérdés megoldása, az utolsó hiányában csak homokra építhetünk. Itt nem csupán a szükséges légvédelem megteremtéséről van szó, hanem még ennél is fontosabb minden államnál a hadműveletek olykénti tervezése és irányítása, hogy a fontos hadiipari területek ne kerüljenek ellenséges kézre. Mind a légi, mind pedig a földi veszélyeztetettség szempontjából célszerű az ipari decentralizálás olymódon, hogy ha bármely üzem esik is légi támadás áldozatául, vagy kerül ellenséges kézre, ez ne jelentse valamely szükségleti cikk teljes kiesését. Ilyen decentralizációt sok államban lehet megfigyelni s itt csak Angliát, Olaszországot és Németországot említem, viszont földi veszélyeztetés előli áttelepítéseket Csehszlovákia végez, amennyiben a német határon levő hadiipari üzemeit a Morva-Vág völgyébe telepíti át.

Egész Európa lázasan igyekszik megóvni a békét s egyben lázasan fegyverkezik, valószínűleg abban a biztos tudatban, hogy a békét a legnagyobb igyekezet mellett sem sikerül majd megóvni s így közel van a háború, amely Magyarország szempontjából is a lét, vagy nemlét kérdését fogja eldönteni. Mi külföldi ipari segítségre nem nagyon számíthatunk s ne felejtjük el, hogy a háború esetén nyújtott segítséget mindig igen drágán kell mind politikaiüag, mind pedig gazdaságiilag megfizetni. E téren is igyekeznünk kell tehát, hogy nagy céljainkat minél inkább, minél eredményesebben és minél kevesebb véráldozattal a saját erőnkéből érhesük el.

SZÉKELY LÁSZLÓ

A KIIRTOTT SZOVJETELLENZÁK

SZOVJETOROSZORSZÁG néhány év óta példátlan tisztogatási hadjárat színhelye. Az új terrorhullám vetekszik a bolsevizmus uralomraj utasának véres korszakával, azzal a különbséggel, hogy most a forradalom — ősi szokás szerint — saját gyermekeit falja fel. A „tisztogatási akciónak“ nevezett irtóhadjárat során százezrek kerültek már börtönbe és vesztőhelyre, számtalanszor megtizedelték a szovjetunió katonai és polgári vezető rétegét s szinte teljesen megsemmisítették Sztálin ellenzékét.

Az újabb tömegvérengzésre a vörös diktátor titkárának és kedvencének, Kirovnak meggyilkolása szolgáltatott közvetlenül okot, de a tulajdonképpeni ok Sztálin és Trockij évtizedes vetélkedésében s engesztelhetetlen párharcában jelölhető meg, amely az orosz kommunista pártot is szétszakította s végetnemérő harcokat indított útjára a párt különböző csoportjai, illetve a hatalmon levők és az egyesült ellenzék között. Sztálin és Trockij ellentéte már nagyon régi. Különösen élessé vált azonban Lenin halála után. A küzdelemben akkor Sztálin győzött, aki versenytársát megfosztotta minden tisztségétől és száműzette, majd többi ellenlábásától is megszabadulva a szovjetbirodalom egyeduralmódója lett. Trockijnak a száműzetésből sikerült elmenekülnie. Külföldre szökött s onnan indította meg széleskörű akcióját Sztálin rendszerének megbuktatására. Megkönnyítette terveit az elégedetlenség, mely a szovjetvezér gazdasági munkaterve és politikai intézkedései nyomán birodalomszerte támadt. A pjetiletka, az ötéves terv súlyos válságba vitte a szovjetköztársaságot. A parasztság és a munkásság forrongott. Az ellenzék ezt természetesen nem hagyta kiaknázatlanul. Különböző főbenjáró követelésekkel álltak elő egyes csoportjai. A leghatalmasabb csoport, az ú. n. balszárny, Trockij élcsapata az eredeti bolsevik célkitűzésekhez való visszatérést sürgette; azt követelte, fokozzák a bolsevizálás ütemét, ne tegyenek engedményeket egyik termelő rétegnek sem s ragaszkodjanak a világforradalmasító tervekhez. A kommunista párt másik jelentős szárnya, az ú. n. jobboldali csoport viszont ezeket a követeléseket hevesen ellenezte s további engedményeket sürgetett. Sztálin és környezete egyideig a különböző csoportokat egymás ellen játszotta ki, de végül is a teljes leszámolásra kényszerült, hogy uralmát megmentse.

Az ellenzék két szárnya közt idő haladtával közeledés jött létre s ezt természetesen megtudták a Kremlben is. Trockij nagyarányú

összeesküvési tervet dolgozott ki, amit a baloldali csoport hajtott volna végre. Hír szerint ehhez megnyerték a jobbszárny közreműködését, vagy legalább is hallgatólagos támogatását. Az általános zendülés keretében elsőnek Sztálint és környezetét: Vorosilov hadügyi népbiztost, Jagodát, a GPU főnökét, Kaganovics Lázár nehézipari népbiztost, Sztálin apósát, és Kirovót, a diktátor titkárát, egyben legbizalmasabb emberét kellett volna eltenni láb alól a kiszemelteknek. Úgy látszik azonban, hogy az, akire az utóbbi elintézését bízták, elsiette a dolgot s ezzel maga az ellenzék adott alkalmat a leszámolásra. Kirovot 1934 december 2-án gyilkolták meg s már másnap az egész szovjetköztársaságban megindult a trockijisták, vagy ahogy kissé kétélű humorral a GPU nevezte őket, a terroristák összefogdosása. A börtönök csakhamar zsúfolásig megteltek Moszkvában is, a vidéken is. Legelsőnek fogták le Zinovjevet és Kamenevet, a balszárny vezetőit, akik a titkosrendőrség szerint Trockij megbízásából vezették az elégedetlenek mozgalmát s a lázadást megszervezték. Mindkettő a szovjetnek úgyszólván alapító tagja volt. Zinovjev is, Kamenev is vezető szerepet töltött be hosszú időn keresztül a szovjet közéletben. Az előbbi sokáig a Komintern elnöke volt, az utóbbi pedig a moszkvai szovjet elnöki tisztét viselte s annakidején Lenin képviselője volt a népbiztosok tanácsában. A szovjetvezér halála után tagjai voltak annak a végrehajtóbizottságnak, amelyet Sztálin és Trockij részvételével alakítottak az előbbi javaslatára az ügyek vitelére. Sztálin segítségével szorította ki vetélytársát a hatalomból, azután őket tolta félre. Kamenevet már háromszor küldte számkivetésbe, de végül mindig megkegyelmezett neki kényszerítő politikai szükségszerűségből.

A tisztogatási akció során igen sok népbiztost és vezető szovjet-tisztviselőt is letartóztattak. Így például börtönbe került Pjatakov nehézipari és Szmimov földművelésügyi népbiztos, továbbá Javdokimov, az északkaukázusi szovjet vezető-főtítkára. Ügyük elintézését közel két esztendeig húzták-halasztották. Már azt hitték, hogy szovjet-módszer szerint a GPU minden feltűnés nélkül eltette őket láb alól, mikor 1936 augusztus 18-án nyílt tárgyalásra került az első moszkvai tömegper. A főtárgyalás, akárcsak a többi soron következő, nem volt egyéb tragikomikus, visszataszító színjátéknál. A vádlottak nemcsak hogy sorra bevallották valamennyi bűnüket, amivel a vádirat vádolta őket, hanem még számtalan más bűncselekményt is magukra vállaltak. Közben egymással versenyezve gyalázták, szidták magukat s dicsérték Sztálint. Zinovjev és Kamenev például, a két fővádlóit, szinte szóról-szóra felmondta a vádiratot s sírva emlékezett meg a diktátor türelméről és irgalmasságáról. Minél tovább tartott a tárgyalás, annál érthetlenebb lett a vádlottak magatartása. Az európai kommunistákat és szalonbolszevistákat egyenesen elképesztette ez a túlzásba vitt perrendszerű szovjettárgyalás s a kiérdemesült, kellő nevelésen és tapasztalaton átment ortodox bolszevikik megfoghatatlan viselkedése. Már ennél a pernél feltámadt a gyanú, hogy a GPU a vádlottakat talán ismeretlen szerrel készíti elő a tárgyalásra s azért vallanak azok olyan engedelmesen, mintha olvasnák, s azért fogadnak oly hévvel hűséget Sztálinnak, akiről pedig tudhatták, hogy nem irgalmaz életüknek.

A szovjethadbíróság néhánynapos kihallgatás után meghozta ítéletét. Az ítélet tizenhat vádlottnál halálbüntetésre szült. A halálra-ítélteket, köztük Zinovjevét és Kamenevet is, már másnap hajnalban kivégezték. A visszahatás a szovjetunióban nem maradt el. Már hónapokkal előbb nyílt lázadások törtek ki; a munkásságnak az a része, amely Trockijhoz és társaihoz húzott, több helyen megtagadta a munka folytatását és összerombolta a gépeket. A zendülés most még nagyobb méretekben terjedt tovább. Annyira, hogy Sztálinnak még aznap, augusztus 25-én rádióbeszédben kellett megnyugtatnia és lecsillapítania a lakosságot. Ez persze nem volt elég, mozgósítani kellett az egész titkos rendőrséget. Többezren kerültek ismét letartóztatásba és a vesztőhelyre. A GPU emberei minden különösebb lelkifurdalás nélkül százával küldték a zendülőket a másvilágra. (Aszerbeidzsánban például egy napon 227 embert végeztek ki minden ítélet vagy tárgyalás nélkül.) Közben már folyt azoknak a letartóztatása, akiket az előző perben elhangzott vallomások kevertek gyanúba. Kamenev nevezetesen a többi között azt vallotta, hogy a kommunista párt jobbszárnyának vezetői tudtak terveikről s azokat támogatták is. A vallomások alapján most sorra letartóztatják a jobbszárny vezetőit, Rikov postaügyi népbiztost és Bucharint, a Komintern elnökét a csoport számos tagjával együtt. Börtönbe kerültek a baloldal még szabaddalomban lévő irányító tényezői is, a többi között Radek, a hírhedt szovjetpublicista, az Izvesztija főszerkesztője. A népbiztosok, valamint az egyes tartományok vezetői körében újabb, még az eddigieknél is „körültekintőbb“ tisztogatást végeztek. A moszkvai szovjetkormány szinte teljesen újjalakult.

A MÁSODIK TÖMEGPERRÉ 1937 január 24-én került sor. Az ügyet most is hadbíróság tárgyalta s a vádat ugyanaz a Visinszkij főállamügyész képviselte, aki már az előző perben is elismerést aratott a rendszer irányítóinál vádjainak sokszínűsége és kiméretlensége miatt. Ezúttal harminc vádlott állott a bíróság elé, köztük Serebrjakov, a közlekedésügyek, Szokolnyikov, a faipar, Sztroilov, a könnyűipar és Pjatakov, a nehézipar volt népbiztos, továbbá Radek, azonkívül Muralov helyettes népbiztos, aki annakidején a moszkvai forradalom vezetője volt, később pedig a párt központi bizottságában viselt fontos tisztséget, Drobnis, a Don-medence volt diktátora és Arnold, a kommunista párt volt titkára.

A vád ellenük is az volt, hogy összejátszottak Trockijjal s a szovjet ellenségeivel, kémkedtek idegen államok javára, szabotálásra biztatták alantasaikat s végül — ez volt a fővádpont — meg akarták ölni Sztálint, az orosz nép „atyját“. A vádlottak valamennyien most is teljes beismerésben voltak. Versengve hangoztatták bűnös voltukat — Radek főszerkesztő kivételével, aki ugyan szintén mindent bevallott, de erőlyesen hivatkozott mentőtanúira. A főtárgyalás látványa most talán még siralmasabb volt, mint az előző pernél: a vádlottak padján csupa összetört, meghajszolt, fáradt ember ült, sorsába beletörődve, készen várva a végzet beteljesedését, amely alól már nincsen mentség és szabaddulás. Az utolsó szó jogán mondott beszédeikben ugyan még föl-

csillant bennük az élet halvány reménye, mert a szokott befejező dalamat mondták föl: szidalmazták önmagukat és felbujtójukat, Trockijt s ódákat zengtek Sztálin kegyelmességéről. A főtárgyalás január 29-én fejeződött be. Másnap hirdették ki az ítéletet, amely tizenhét vádlottat, az összes volt népbiztos-vádlottat halállal, tizenháromat pedig száműzetéssel sújtott. Eredetileg Radeket is halálra ítélte a bíróság, de azután mégis tízévi fegyházra változtatták az ítéletet, minthogy Radek értékes vallomásokat szolgáltatott bizonyos nem sejtett ügyek tekintetében, azonkívül pedig csak így volt hajlandó elárulni több, Sztálinra súlyosan terhelő iratok hollétét. A többi halálraíteltet már másnap kivégezték. A tömeges kivégzésnek újból megett a maga utójátéka. Nagyarányú parasztlázadás tört ki s újabb, Sztalin-ellenes merényletnek jöttek a nyomára. A parasztlázadást a GPU-nak csak nagy nehézségek árán sikerült elfojtania. A lázadással kapcsolatban tízezer embert börtönöztek be, majd nagy részüket sommás elintézésrel kivégezték.

A perek sorozatában most tizenhárom hónapi szünet állott be. A nagytakarítás természetesen továbbtartott. E „szünetben“ folyt le a szovjethadsereg tábornoki karának elképesztő méretű megtizedelése az ismeretes Tuchacsevszkij-féle rögtönítelő perrel kapcsolatosan. A baloldali ellenzék megsemmisítése s a jobbszámy vezéreinek bebörtönzése után esetleg szó lehetett a hadsereg állásfoglalásáról. Akik ezt lehetővé tették vagy talán részt is vettek az összeesküvésben, azoknak természetesen szintén pusztulniok kellett. A vörös haderő megtisztítása különböző menetrend szerint ment végbe. Kezdetben itt-ott, majd egyszerre több helyen is leváltották a parancsnokokat. Másutt minden előzetes bejelentés nélkül tűntek el s a hadtest új parancsnokot kapott. Ismét másutt megtörtént az a furcsa eset is, hogy a leváltó vezetőtszövet néhány nap múlva szintén leváltották s rövidesen nyoma veszett, elődjével egyetemben. Mindezek az esetek élénk feltűnést és mély megdöbbenést keltettek a hadsereg kebelében. Az első nagyobb felzúdulást Gamarnik tábornok „eltűnése“ keltette. A tábornok fontos tisztet töltött be: a hadsereg politikai osztályának főnöke volt s sokáig egyik kedvence Vorosilov hadügyi népbiztosnak, aki azonban később valami miatt megneheztelt rá. Nemsokára suttozni kezdték, hogy Gamarnik öngyilkos lett. Azután jöttek sorra a meglepőbbnél meglepőbb esetek. Elmozdították állásától és letartóztatták Uborevics, Jakir, Primakov és Eidemann tábornagyokat, a fehér orosz, a kievi, a leningradi és a moszkvai katonai kerület parancsnokait, Feldmann tábornagyot, a vezérkar főnökét és Kork tábornagyot, a legfelső katonai akadémia parancsnokát. Ekkor már a börtönben ült Putna tábornok, a volt berlini, majd londoni katonai attasé s felmentették állásától Tuchacsevszkij marsallt, a haderő helyettes népbiztosát. Hogy őt és társait mikor tartóztatták le, nem tudni. A rögtönítelő tárgyalásról is csak akkor értesült már az orosz közvélemény, mikor a marsallt és társait kivégezték.

Hogy mi volt a tábornagyok bűne, igazi bűne, amiért halállal büntették őket, azóta sem jutott nyilvánosságra. A statáriális tárgyalás titkos volt s még a tárgyalás helyére vonatkozóan is csak következtetni lehetett. A tábornokok a nyilvánosságra hozott vádirat szerint meg-

szegték katonai esküjüket, elárulták a Szovjetuniót és a hadsereget olyan külföldi államok érdekében, amelyek „nem követnek barátságos politikát a szovjet irányában“. A lefolytatott vizsgálat állítólag azt igazolta, hogy a vádlottak és az időközben öngyilkossá lett Gamarnik tábornok államellenes kapcsolatot tartottak fenn német katonai körökkel és rendszeres bizalmas jelentéseket küldöztek a szovjethaderő helyzetéről. A német kormány természetesen azonnal nyomatékosan megcáfolta ezt a vádat. Trockij maga egyik nyilatkozatában kijelentette, hogy a külföldi összeköttetés vádjá ürügy csupán Sztálin és Vorosilov számára, hogy félretolhassák útjukból a haderő vezető személyiségeit. A tábornagyok nagyrésze — hangzott a trockiji nyilatkozat — személyes bosszú áldozata, különösen Tuchacsevszkij marsall, aki Vorosiloval való összetűzése miatt került a vádlottak padjára és a vesztőhelyre. Mindenesetre az a körülmény, hogy a szovjet vezetői ez alkalommal eltekintettek a nyilvános tárgyalástól, a vád alapos gyengeségére mutat. Azt is bizonyítja egyúttal, hogy a hadbírósnak a tábornagyokkal nem volt oly könnyű dolga, mint a polgári perek vádlottaival, akik, mint említettem, szóról-szóra felmondták a vádiratot. Európában a szovjettisztek páratlan legyilkolása mérhetetlen undort és felháborodást váltott ki. A szovjetbarát köröket különösképp leverte a tömegvérengzés. Senki sem értette, hogyan lehetnek a szovjetügy árulói azok, akik néhány nappal előbb még úgy álltak a nyilvánosság előtt, mint a rendszer legfőbb támaszai és ékességei. 1937 elején még különös elismerésképpen megbízták őket a Sztalin-féle alkotmánynak a hadseregbe való bevezetésével s megkapták a Lenin-rendjelet is. Június elején, a kivégzés másnapján már mint „fasiszta árulókról“ és „rühös kutyákról“ emlékezett meg róluk a szovjethaderő hivatalos lapja, a Vörös csillag...

Maga az orosz nép is a legnagyobb megdöbbenéssel fogadta a kivégzések híret s tanácstalanul állt az újabb fordulat előtt. A kommunista párt új vezetői, hogy némiképp elhalványítsák az események kelte rossz és kínos benyomást, egymásra rendeztették a nagygyűléseket, a tüntető felvonulásokat és a népünnepélyeket, üdvözlő táviratokat rendeltek meg Sztálin számára, ezek közül különösképpen „kiemelkedett“ a szovjetorosz tudományos akadémia sürgönye, amely a tábornagyokról, a tegnap még istenített hadvezérekről, mint az emberiség szegényéről és legaljáról emlékezett meg. Vorosilov hadügyi népbiztos hadparancsában hangoztatta, hogy a vörös haderő „megkönynyebbülten lélezkzik fel az igazságos ítélet hallatára, mert most tudta csak meg, hogy a kivégzettek kémek, gyilkosok, betörők és trockijisták voltak“. Az ünnepségek, a hódoló táviratok és az örvendező hadparancsok mégsem tudták elterelni a figyelmet Moszkva legújabb botrányáról. A vidéken újabb lázadások törtek ki s a laktanyákban mindenütt zendülés támadt. A megindult bosszuló hadjárat során közel négyszáz tisztet és altisztet tartóztattak le. A világsajtóban ezidőtájt komoly forrásból eredő hírek jelentek meg arról, hogy Szovjetországban felbomlott a rend, mindenütt heves tüntetések zajlanak le, a hadsereg lázong és a Kreml már nem ura többé a helyzetnek. Ezekben a napokban úgy látszott, mintha a szovjetszínjáték elérkezett

volna utolsó felvonásához. Az erélyes megtorló lépések azonban újból célhoz vezettek. Sztálin rendszere még egyszer túlélte a válságot.

TUCHACSEVSKIJÉK kivégzése után a temető csendje borult Szovjetországra. Minden ellenzéki hangot — mégoly gyengét is — elnyomott a félelem és a rettegés: hátha esetleg most reá kerül a sor s a GPU listáján már ott szerepel az ő neve is? Vakrémület lett úrrá a polgári lakosságon, de a katonaságon is. Közben a politikai titkos rendőrség már újból működésbe lépett s készült a következő leszámolásra. Sztálinék a baloldal gyökeres kipusztítása után most a kommunista jobbszárnyat akarták felszámolni, amely a radikalizálódás helyett a lagymatag és engedményes „menseviki“ álláspontot vallotta, de mégis csak a sztálini rendszerrel szemben állott. A GPU új főnöke, a vérszomjas Jezsov, akit Sztálin kíméletlensége miatt állított Jagoda helyébe, — Jagodát elcsapták, mert a jobboldallal konspirált — most sorra letartóztatja az azóta szabadon engedett Rikovot és Bucharint s nagyarányú tisztogatást hajtott végre — ezúttal először s meglepő eredménnyel! — az ellenzékhez húzó szovjetdiplomata sorában is. Rikov annakidején előkelő szerepet töltött be a szovjetközéletben: a népbiztosok tanácsának elnöke volt, majd a belügyi népbiztosság vezetését bízták rá. Később a posta- majd a közlekedésügyeket intézte. Parasztszülők gyermeke volt s így sohasem tagadta rokonszenvét osztálya iránt. Mindannyiszor felemelte szavát, valahányszor a parasztságot sérelmek érték az új rezsimben. Bucharin tán még nevesebb szereplője volt a bolsevista Oroszországnak. A háború végén, a kommunista forradalom győzelmével az ő irányítása alatt történt Oroszország bolsevizálása s Ő szabta meg az államosítás menetét is. Egyébként a párt hivatalos elméleti szaktekintélye volt, írásai a kommunizmus evangéliumához tartoztak. Egyidőben a Komintern elnöke volt, majd az Izvesztija szerkesztője lett. Velük együtt igen sok szovjetdiplomata került a Ljubljanka-börtönbe. Jezsov ötlete nem várt eredményt hozott. A titkosrendőrség ügynökei, akiket a gyanúba vett követek mellé osztottak, súlyosan terhelő adatokkal álltak elő, mire az illetőket hazarendelték jelentéstételre s letartóztatták őket. Börtönbe került Rakovszki londoni nagykövet, azután Kresztinszki berlini követ. Az utóbbi Sztálin uralomrajutása előtt a párt főtitkára volt, de azután, Trockijjal való kapcsolatai miatt, egyszerű követté fokozták le. Litvinov közbenjárására később a külügyi népbiztossághoz osztották be, rövidesen helyettes népbiztos lett s így került ki Berlinbe. A letartóztatottak közt volt Karachan volt igazságügyi népbiztos, volt ankarai nagykövet, továbbá Mironov külügyi sajtófőnök, Rosenberg madridi és Bekszadián budapesti követ, valamint Csjerov, a párizsi követség első tanácsosa.

Litvinov külügyi népbiztos maga is több ízben közelállt ahhoz, hogy letartóztatják. Angol származású felesége miatt, aki nem egyszer hangot adott a vérengző rémuralommal szemben táplált ellenszenvének, rossz szemmel néztek reá, pedig Sztálin bizalmas hívei közé tartozott. Külügyi balsikerei is hozzájárultak ahhoz, hogy egyre nagyobb hidegség fogadta a Kremlben s Sztálin az utóbbi időben már-

csak Kaganovics útján juttatta el hozzá utasításait. Elejtésére azonban mindmáig nem gondolhattak a Szovjetunió nehéz külpolitikai viszonyaiba való tekintettel. Azonkívül sokat tud a bizalmas dolgokról s ezzel kedvére zsarolhatja a diktátort. Állítólag nagy pártfogója Kaganovics, Sztálin apósa, aki, mint Litvinov, maga is zsidó származású. Ám ha Litvinov ideig-óráig elkerülhette is sorsát, környezetében változatlan azonban különböző aggályok merültek fel. Kérdéses volt, vajjon viheti-e nyílt perre a szovjetkormány az állítólag igen kínos és bizalmas anyagot s nem csappantja-e meg még jobban azt a kevés rokonszenvet is, amelyet némely külföldi körökben még Őriztek Moszkva iránt? A belpolitikai szempontokat nem vették figyelembe, pedig ezek sem voltak éppen elhanyagolandók. 1938 februárjában több helyen ismét tüntettek Sztálin ellen. Véres utcai zavargások játszódtak le: a külvárosokban a munkások, a belvárosban a diákok követelték tüntető menetben a diktátor pusztulását. Jezsov a GPU gépesített osztagaival, tankokkal és lángszórókkal tudta csak elfojtani a zendülést. A Kremlben az a vélemény lett úrrá, hogy a tömegek megfélemlítésére való tekintettel mielőbb le kell tárgyalatni az újabb tömegpert. Február közepére tüzték ki a tárgyalást, de azután mégis elhalasztották, mert a GPU kazamataiban még nem készültek el a vádlottak „preparálásával.“ Végre március elején, miután központi jeladásra a szovjetlapok már hetekkel előbb megkezdték a közvélemény befolyásolását, összeülhetett a hadbíróóság.

A fővádlott Bucharin, Rikov, Kresztinszki és Rakovszki volt. Azzal vádolták őket, hogy „a jobboldaliak és a trockijisták megbízásából“ ellenséges államok javára kémkedtek és összeesküdtek Sztálin és kormánya ellen. A vádirat szerint az összeesküvők nagy része már évek óta ügynöke volt a német, illetve az angol kémvizsgálóknak. A főtárgyalás a szokásos alaphanggal indult, valamennyi vádlott beismerte a terhére rótt bűncselekményeket, egyedül Kresztinszki, a volt berlini követ — az egyedüli a huszonegy vádlott között — vonta vissza vallomását s tagadott körömszakadtáig. Ez érthetőleg igen kellemetlenül érintette az ügyészt és a bíróságot is, hiszen a vádirat jelentékeny része a volt nagykövet vallomásán alapult. A tárgyalást félbeszakították s másnap folytatták, amikor Kresztinszki már vallott, mint a csap. A GPU rejtélyes eszközökkel reggelre tökéletesen átalakította. Egyik napról a másikra ugyanolyan összetört és akaratnélküli báb lett belőle, mint amilyenek vádlottársai voltak. Az ítélet Rakovszki kivételével a tizennyolc fontosabb vádlottnál golyóáltali halálra szólt. A hadbíróóság természetesen bebizonyítottak vette, hogy a nagykövetek a különböző vezérkaroknak kémkedtek s azt is, hogy Rikov és Bucharin elősegítette működésüket. A kivégzés ugyanolyan kísérelő körülmények közt ment végbe, mint az előzőeknél. A kormány ünnepeket és hódoló felvonulásokat tartatott, a gyárakban és a hivatalokban „a kommunizmus árulói kipusztításának emlékére“ munkaszünetet engedélyeztek s özőnlöttek a megrendelt táviratok a Kremlbe „a fasiszta kutyák és pártos kígyók“ eltiprásáért. De a másíkfajta kísérelő jelenségek sem hiányoztak. Zendülések törtek ki, hangos tünte-

tések játszódtak le s az üzemekben megszorodtak a rombolások. Megtorlásképpen a munkások százait gyilkolták le s ezeket zsúfolták össze a börtönökben.

A külföldi sajtó a perrel kapcsolatban ismét több ízben hangot adott annak a meggyőződésének, hogy a moszkvai perek nem egyebek pusztá színjátéknál, ahol minden csupa külsőség, egyedül az ítélet és végrehajtása a lényeges. A lapok átlátszó ürügynek mondották azt a vádat, mintha a különböző államok kémkedésre szövetkeztek volna a vádlottakkal. A vádat nemcsak az érintett államok, hanem maga Trockij, a moszkvai rémperek e sötét és állandó fővádlottja is a legkerekebben tagadta. A világlapok a vádakkal kapcsolatban egyébként újból felvetették azt a kérdést, amely az eddigi perek után is fejtő feladat maradt, hogy t. i. mi bírhatta rá a vádlottakat arra, hogy — emberileg teljesen érthetetlenül — minden elképzelhető és elképzelhetetlen dologgal vádolják magukat s ugyanakkor a legelragadottabb szavakkal emlékezzenek meg ellenfelükről, Sztálinról. Csak két eshetőségre lehetett gondolni: vagy olyan állapotba hozták a vádlottakat, a kultúrvilág előtt eddig ismeretlen eszközökkel, hogy mindent bevállaltak, vagy pedig a per szereplői — kitűnően álcázott színészek voltak.

NÉHANYHÓNAPOS SZÉLCSEND után, a tavasz végén a nagytakarításban újabb s még hevesebb hullámverés indult meg, amely egyenlő erővel ostromolta a szovjetélet valamennyi területét. Egyik napról a másikra lefoglalták az állami bank egész vezérkarát, elmozdították állásától Csubar, a népbiztosok tanácsának helyettes elnökét, Kissziort, a szovjet ellenőrzőbizottság elnökét, Zimin közlekedésügyi, Rukimovics hadfelszerelési és Eiche földművelésügyi népbiztost, valamint helyetteseiket, továbbá Stetskyt, a Komintern propagandafőnökét, aki Sztálin beszédeit fogalmazta éveken keresztül. Moszkvába újabb diplomataikat csaltak vissza, bebörtönöztek sok katonai biztost, azokívül igen sok magasrangú tisztet. Tuchacevszkij és társai kivégzése óta a vörös hadsereg 385 tábornokát illetve vezető tisztjét mozdították el állásától és vetették börtönbe. Az újabb nagytakarítás nem kímélte a haditengerészetet sem, amely pedig eddig mentes volt Sztálin tisztogató dühétől. Már régebben letartóztatták a balti flotta parancsnokát, Siskovot, majd sorban bebörtönözték Orlov tengerészeti népbiztost, Viktorov admirálist, a helyettesét, továbbá Kozanovot, a fekete-tengeri, Dusenovot, az északitengeri és Mirejevet, a csendesóceáni hajóhad parancsnokát. Valamennyit hosszabb-rövidebb fogság után rögtönítélő bíróság elé állították és kivégezték. Bűnük mindössze az volt, hogy nem engedelmeskedtek Vorosilovnak és nem hajtották végre tisztogatási parancsait. Hosszú jegyzéket töltene meg azoknak a tengerésztiszteknek a névsora, akiket Vorosilov irtó hadjárata szintén törölt az élők sorából. Könnyörtelenül megtizedelték a légihaderő tisztikarát is. Hír szerint Alknis légimarsall sincs már az élők sorában. A pontos adatok természetesen hiányoznak s beszerzésük szinte áthághatatlan akadályba ütközik. Az bizonyos, hogy mind az öt fegyvernem tisztikarában több ezerre rúg az áldozatok száma. Elképzelhető, milyen helyzet állt elő a hadseregben a tisztikar e példátlan

arányú megtizedelésével s a vezetők tömeges kicserélésével és kiirtásával. A vörös haderő tökéletesen demoralizálódott. Átütőereje teljesen megszűnt. Kétségkívül ezért hátrált meg a szovjetkormány az utóbbi időben mindannyiszor, valahányszor kardjára kellett volna csapnia s meg kellett volna mutatnia erejét. S bizonyára erre vezethető vissza az is, hogy az utolsó pillanatban lefűjták a nyárra, a nyugati és a távolkeleti orosz határ mentén tervezett nagyszabású tüntető hadgyakorlatokat. A vezérkar hivatkozott hír szerint arra, hogy nincs elegendő számú kiképzett tisztje. A hadgyakorlatok lebonyolítására közel 18.000 tisztre lett volna szükség, ennyi pedig jelenleg egyáltalában nem állt rendelkezésre.

Egyebütt, az ipari, kereskedelmi és a mezőgazdasági életben végzett nagytakarítás méreteiről még megközelítőleg sem lehet pontos képet adni. Nagy tisztogatás folyt a tudományos világban is. A tudósokat számtalanszor vetették alá különböző vizsgálatoknak és igen sokat, köztük a tudomány nevezetességeit, bebörtönöztek. Nagyarányú irtóhadjáratot indítottak a művészek és az újságírók körében is. Az egyház elleni hadjárat tárgyalása e beszámoló keretén kívül esik. Annál is inkább, mivel az egyházak ellen nem most indult meg az első roham, hanem már a kommunista rendszer diadalrajutásakor. Az utóbbi években a teljes megsemmisítésre törekvő roham némileg mérséklődött, éppen külpolitikai szempontokra való tekintettel, de azután új erővel lángolt fel. Ez alkalommal különösen a görögkeleti egyház főbb vezetői ellen fordult a bolsevista düh: igen sok érsek és püspök került újból börtönbe és vesztőhelyre. Többezer lelkészt is összefogdostak és minden bírói ítélet nélkül kivégezték őket. A GPU feltehetőleg azért nem merte bíróság elé állítani őket, mivel előreláthatólag nem lettek volna olyan „kezes“ vádlottak, mint az öreg bolsevikik és mensevikik gárdája.

Moszkvában egyébként most készülnek az ötödik tömegperre. A vádlottak ezúttal csaknem kizárólag szovjetdiplomáták lesznek. A fővádlott Jakubovics volt oslói, Jurenev volt berlini, Szurics volt párizsi, Ovszienko volt varsói és Rosenberg volt madridi nagykövet lesz, azaz a szovjetdiplomácia elitje. Valamennyit ugyanazzal vádolja az államügyészség: Trockij izmussal, összeesküvéssel, külföldi fasisztákkal való cimborálással és szabotálásra való felbujtással. A diplomáták nagy része már hónapok óta vizsgálati fogságban ül, Szurics nagykövet kivételével, akit alig néhány hete rendelték haza a francia fővárosból s természetesen azonnal őrizetbe vették. A szokványos vádakon kívül azzal vádolják még, hogy olyan politikát követett Párizsban, amely keresztezte a moszkvai kormány terveit. A nagykövetet annakidején azzal az utasítással küldték Párizsba, hogy keverje bele Franciaországot a spanyol polgárháborúba. Ezt a feladatot azonban nem tudta teljesíteni: ezért most lakolnia kell. A vádlottak közt lesz a szovjet több katonai és sajtóattaséja, azonkívül Stem, a külügyi népbiztosság sajtóosztályának vezetője, továbbá Decker ezredes, a népbiztosság katonai osztályának vezetője. Nem lehetetlen, hogy mire ez a per főtárgyalásra kerül, már Litvinov külügyi népbiztos is a vádlottak padján ül majd. A szovjetben a dolgok kiszámíthatatlanok.

Nem nagyon kétséges, hogy mi lesz ennek a pernek is a kimenetele. Szovjetországban az emberélet olcsó s ezek az emberek is eltűnnek majd a süllyesztőben, hogy helyükre új vádlottak s új áldozatok kerüljenek. Kérdés azonban, meddig tart még ez a szégyenletes és visszataszító tömegvérengzés, amely még Robespierre legsötétebb rémuralmát is messze maga mögött hagyja? Sztálin rendszere nagy nehézségekkel küzd s kínos zökkenőkkel működik. De azok, akik abban reménykedtek, hogy az esztelen terror és a fokozódó tömegelégedetlenség végül is a vörös diktátor rendszerének gyors kimúlásához vezet, csalódtak. Tisztában kell lenni azzal, hogy Sztálin nem egykönnyen buktatható meg. Legalább is nem az eddigi módszerekkel és a megsemmisített bolszevistákhoz hasonló emberekkel. Ezt az eltelt négy esztendő eléggé szemléltetően bizonyítja. A kivégzett szovjetvezetők számottevő tömegekkel rendelkeztek; befolyásuk nagy volt; mindenmel megpróbálkoztak, hogy eltávolíthassák Sztálint: s nem sikerült, még nekik sem, akik pedig igazán értettek a forradalmi eszközökhöz, a lázításhoz, az összeesküvéshez és a terrorhoz. Sztálin hatalma még ma is nagy s nagy főleg azért, mert még mindig támaszkodhat a vörös haderőre. A „vörös cár“ ügyes taktikus és a veszedelmeket, amelyek uralmát fenyegetik, eddig hallatlan ravaszsággal és ügyességgel ki tudta kerülni és le tudta győzni. Megbuktatására csak egyetlen ember alkalmas: Vorosilov hadügyi népbiztos, a vörös hadsereg főparancsnoka. Kisebb ellenfeleit és versenytársait már mindegyik eltávolította tkjából. Most előbb vagy utóbb kettejük nyílt küzdelmére kerül a sor. Ez lesz majd a szovjetszínháték legizgalmasabb zárójelenete.

Addig azonban a tisztogatási akció, mint egy befejezhetetlen perpetuum mobile, továbbgyűrűzik, sorra falja fel azokat is, akik útjára indították s az orosz történelem lapjait végnélküli tömegvérengzésekkel zsúfolja tele, olyanokkal, amelyeknél visszataszítóbbak és gyakoribbak még az emberiség legvéresebb forradalmainál sem fordultak eddig elő.

CSISZÁR BÉLA

TELEPÍTÉSI KÍSÉRLET ANGLIÁBAN

MONMOUTHSHIRE angol nyomorvidék, a Bristol-öböl partjain, kelta lakosságát a háború előtt és alatt túlnyomó nagyrészen a hajóépítőipar és szénbányászat foglalkoztatta. A háborútáni évek, az 1926. évi nyolchónapos bányászsztrájk és a gazdasági élet ismert tényei folytán a hajóépítés és a szénbányászat hajdani jelentőségének töredékére esett vissza, így lett Monmouthshire egyikévé azoknak a területeknek, amelyeket az angol törvényhozás előbb „ínségvidékeknek“, azután jóval szemérmesebben „különleges vidékeknek“ (Special Areas) nevezett el.

Ezek a körzetek az ipari monokultúra székhelyei, melyek a nemzetközi munkamegosztás elvét angol következetességgel testesítik meg. A szénbánya jellegzetes aknalejáratai és tornyai régen kiszorították a falvakból a mezőgazdaságot, itt minden a bányáért és a bányán keresztül él. A lakosság jó néhány kilométeres sugarú körökön belül bányász mellett csak egynéhány boltost, s az intelligencia vékony, a munkástól alig megkülönböztethető rétegét öleli fel. Több napos járőföldön át a vidék változatlanul ugyanazt a képet vetíti, szűk völgyekbe ékelt normann és dán várromok között párásszürke földszintes falvak, amelyeknek határában nem az élözőld angol legelő s nem a földig érő hasú yorkshire-i malacok képe fogad, hanem a felszaggatott vörösayagos talaj kiaknázott és elhagyott tárnái. Az élet szűkrezártult meg” nyilvánulásainak egészét a továbbvonult bánya füstje valamelyik távoli sarokból képviseli. A bánya sem nagyvállalat, hanem patriarchálisán kopott földszintes irodájú cég, alapító levele és viharvert termelési berendezése egyaránt a dicsőséges ipari forradalom korából maradt fenn. Léte Anglia szénkivitelén és az idegen országok felé és felől szállító angol hajók fogyasztásán múlik, rentabilitása rendszerint roskadozik a földbirtokosnak fizetendő úrbér terhe alatt.

A válságot megelőző első enyhe szellő elég volt arra, hogy a bányavidékek állandó fogyasztásra beállított kisvállalatai tízesével szűnjenek meg, a munkanélküliek tízezreit hagyva maguk után. Az angol szénkivitel 1925-től 1932-ig 36%-kal csökkent, évi 20 millió tonnával kevesebbet vásárolt a külföld.

A szünetelő bányavállalatok vidékén a válság mélypontján voltak falvak, ahol nem lehetett dolgozó embert találni. Ezeken a területeken a munka elvesztése nem egyéni tragédiát jelentett, hanem az egyetlen életforrásra beállított település létalapjának megszűntét. A bányá-

vidék (de nemkülönben a lancashire-i pamutfonók vagy a tynesidei-, teesvölgyi, wearvidéki kohók) falvainak népe munkáját egyszerre vesztette el, vegetálásukat a csütörtökönként felvett munkanélküli segély hetenként 4—5 napra biztosította, keddtől csütörtökig — éheztek. Ezek a munkások mezőgazdaságot, állattenyésztést soha közvetlenül nem ismertek, elődeik a korai Edwardok ideje óta csak bányászattal foglalkoztak. A munkanélküliség idejére folytatható házkörűli falusi gazdálkodás menedéke számukra nem volt adva; szénvájárok ők, akik a velükszületett hajlamba ojtott készségnél, a tradicionál, a beléjükgyökerezett gondolatvilágnál fogva csak egy munkára tartják magukat alkalmasnak.

Letargikus, kivezető út nélküli évek következtek az inségvidékekre. Az aknabéjáratokat betemette az agyag, a kazánok füstje eltűnt s a falvakról készített felvételek a gazdaságtörténelem közelmúltjának szösz szerint élettelen képét mutatták, teremtetten ember vagy állat nem volt az utcákon látható. A XVI. századbeli jobbágyházak mélyén pedig a kifejezéstelen fakó elkeseredés és az angol önfegyelem várta a jövő fordulatát és a jelen egyetlen pozitívumát, a segélyes csütörtököt.

A DÉLKELETEN FELÉPÜLT új gyárak prosperitásának világa itt idegen maradt, a gazdasági élet javuló számainak ingadozása az inségvidékek kővémeredt világát elkerülte. A sokhelyütt 85%-os munkanélküliség makacsul állta az éveket, s a javakorbéli munkások lassan, de félreismerhetetlenül fonnyadni, gyengülni kezdtek. Londonban a munkanélkülieknek csak 9%-a tengődik több mint egy éve a munkanélküli segélyből, de ez a szám is állandóan csökken. Walesben az egy éven túli munkanélküliek az összes segélyezettettek közel 40%-át teszik ki. A walesi bányavidékek krónikus munkanélküliségére nem hozott segítséget a gazdaság nagy konjunktúrája sem, — állapította meg Sir William Beveridge, az angol munkanélküliség változásait elemző értekezésében. (Lásd *Economica* 1937 febr. Vol. V. No. 13. 10 p.)

Új generáció lépett a munkáskorba, fiatalok, akik még nem ismerkedtek meg a munkával, csak emlékezetből tudták a gyárak füstjét felidézni.

Ezalatt London és a Midland fokozatosan felszívta saját munkaerőtartalékait, s a 20 évesek északról és nyugatról eleinte szórványosan, azután csoportosan, végül pedig a kormány támogatásával megszervezett kivándorlásban hagyták el a némán égnek meredő bányaállványok falvait. Utaztak a déli műselyem, autó- és vegyi iparok virágzó központjai felé, ahol a gyárak már legfeljebb elektromosság formájában használtak szén, de még sokkal inkább nyersolajra tértek át.

Az öregek kitarították a walesi elődök és az elhagyott szénbányák falvaiban a reménytelenség értetlen konok ragaszkodásával s a munkaügyi minisztérium statisztikáiban a 45 éven felüli munkanélküliek állástalanságának tartama lassan megháromszorozódott.

A változások, a gazdasági életnek Angliában komoly konjunktúraszámába menő javulása a kérdést lokalizálták. A munkanélküliek száma

a statisztika beszédesen száraz adatai szerint a biztosított népesség 11 %-ára csökkent, ebből azonban csak a „speciális vidékek“ munkanélkülisége volt aggasztó, az ország többi részében általában inkább a munkát változtatók vagy kerülők szerepelnek a jegyzékeken. Utóbb azonban már az ínségvidékeken is beáll a fordulat és a kormány fegyverkezési programja lassan elindítja a bányaliftek berozsdásodott kerekeit is, a munkanélküliek száma lassan csökken — és ez a válság nívója —, de az idősebb korosztályok még mindig a termelésen kívül maradnak.

S ekkor lesz nyilvánvalóvá a maga pöre egyszerűségében az a tény, amivel eddig nem számoltak; hogy ugyanis a hosszú válság folyamán az idősebb évjáratok a munkától végzetesen elidegenedtek, — annyira, hogy bekapcsolódásuk a termelésbe már alig vagy egyáltalában nem remélhető. A vállalatok sem szívesen alkalmaznak sok éven át munkanélkül állott idősebb férfiakat, akik maguk is idegenül állanak a fellendüléssel, a racionalizált üzemmel, az újabb technikai berendezéssel szemben. Az évek teltek, s a szürke északi falvak lassanként újból füstölő bányakéményei körül a házakban 40—50 éves férfiak tízezrei kényszerű tétlenségükben eszméltek rá, hogy a javulás őket már nem érinti, generációjuk elvesztette az élethez fűző kapcsolásokat.

Egyre félremagyarázhatatlanabban, tisztábban és egyértelműbben kellett tudatára ébredni annak, hogy ha a helyzet nem változik, akkor 350.000 negyven-ötven éves munkaképes férfi lelkibetegségbe hajló apáthiával fog továbbra is a munkanélküliségi segély aszkétai életnívóján élni — most már az átvándorolt fiataloktól elhagyottan, a végleges elszigetelődés, az erkölcsi süllyedés és a társadalmi dezintegráció jegyében.

Az idősebb munkásnemzedék kérdése nem újkeletű, de talán soha olyan tisztán s olyan ijesztő körvonalakban nem mutatkozott, mint a válság utáni javulás Angliájában, ahol a munkanélküliek több mint kétötöde 45 éven felüli, akik a régi iparokból (pamutfonásból, szénbányászatból, vaskohászatból) szorultak ki — elsősorban az ínségvidékekre esnek.

A legnagyobb visszaesés a szénbányaiparra esik. 1924-ben 1.280.000 bányászt tartottak számon, 1935-ben már nem érte el számuk a 850.000-et sem. Több mint 430.000 embernyi csökkenés, ezek közül a fiatalabbja délre vándorolt, s az új iparokban helyezkedett el, az idősebb korosztály pedig túlnyomó nagy részben kikapcsolódott a termelésből, 1924 és 1935 között az északi és délnyugati vidékeken a dolgozó lakosság száma 700.000-rel csökkent. S a legjobban sújtott szénbányaipar a legnagyobb veszteséget a kelta vidékeken szenvedte, ahol 1924-ben még 250.000 munkás szállt le az aknába, 1935-ben már csak 130.000.

A munkanélküliség tartamának az életkorral való összefüggése a számok tükrében tisztán jelentkezik. A biztosított férfiak közül a 45—64 éves férfiak arányszáma 28%-ot tesz ki, az 1—2 éve munkanélkül állók között az a korosztály azonban 40.3%-ot, a 2—3 éve munkanélküliek között 45.9%-ot, a 3—4 évre vonatkoztatva 49.2%, 4—5 évre 54.3%, 5 éven felül 63.9%-ot képvisel.

A számok az angol statisztika adatai, de kérdéses, hogy más országokban (ha ez az adatsoportosítás rendelkezésre állana) más volna-e az eredmény?

ÍGY ALAKUL KI A KÉPE annak, hogy vált ki a dolgozó társadalom életéből az a több százezer család, amelynek a termelésbe való visszavezetése a mai Anglia egyik legégetőbb kérdésévé lett.

Az angol felfogás a szociális kérdések megoldását szívesen bízta magára a társadalomra, a félmillió munkáskezet jelentő idősebb generáció megmentésének módját is elsősorban a társadalomnak kellett megtalálni.

Az inségvidékek anyagi eszközökkel nem túlbőven ellátott kormánybiztosa segélykiáltásokkal, olcsó telkekkel és adókedvezményekkel igyekezett a tömeges új ipari alapítás egy részét a délwalesi területekre vonzani, minden hiába volt, az új konjunktúra lázas lüktetésére az új vállalatok London köré tódultak, senki nem akart a versenyben lemaradni, az inségvidékek adókedvezményei szemérmes, el nem fogadott ajándékká lettek, s minden a régiben maradt.

Végül a számtalan angol filantrópintézmény egyike, a „Barátok Rendje“, (amely magát olyan nők és férfiak közösségének nevezi, akik a jelenlegi társadalmi berendezkedés eredendő hibáival tisztában vannak, s ezért szabadabb, egyénibb és együttműködőbb új társadalomra vágnak) először egészen szerény keretek között kezdett kísérletezni egy a 45 éven felüli munkanélküliek foglalkoztatását célzó tervvel. Úgyszólván társadalmi laboratóriumot tartottak fenn. Munkájukat egy szűkkörű „önfenntartó termelési társaság“ létesítésével kezdték. Itt behatóan figyelték a különféle volt foglalkozású egyének magatartását és munkáját. Eleinte olyan tagokkal kísérleteztek, akik valamilyen okból nem részesültek munkanélküli segélyben,— s így nem kellett állandóan a segélyfolyósító munkaközvetítő hivatalok rendelkezésére államok. Ezeket elvonhatták a többi munkanélkülivel való érintkezés szellemi befolyása alól, s egész munkaerejüket a „társaság“ javára fordíthatták,— majd a közös erővel folytatott termelés eredményét egymás között a Barátok Rendje felügyelete alatt szétosztották. Az eredmény eleinte természetesen édeskevés volt s így a Barátok Rendje a bevételeket annyival pótolta, amennyi a tagok munkanélküli segélyének összege lett vagy lehetett volna. Az első kísérletek igen jól váltak be. A mezőgazdasági napszámos és a munkanélküli szabósegéd egymás iránti sorstársi megértéssel és odaadással dolgoztak a kis közösség javáért: a kísérlet kereteit fokozatosan tágítani lehetett. A nagyobb és természetesen differenciáltabb csoportoknál azonban mutatkoztak már olyan tünetek, amelyek minden társadalmi képződésben a súrlódás és erjedés elemeit jelentik: a bizalmatlanság, az önérdeknek a többiek rovására való érvényesítése, az amerikázás nehezítették meg a filantrópok célkitűzéseinek elérését. Emellett természetesen szerepet játszott az is, hogy a nagyobb létszámú társaságok tagjait már nem lehetett annyira gondosan kiválogatni s munkájukat olyan mikroszkopikus figyelemmel kísérni, mint a kezdet kis sejtjeit. A nehézségek az ipari és mezőgazdasági vonatkozású kísérleteknél

egyaránt mutatkoztak. A munkáscsoportok elkülönülése, a termelés és szétosztás komplikálódása, a specializálódás, a személyes érintkezés csökkenése megannyi súlyosbító tényező volt, amely már ennél a víz-cseptársadalomnál is visszatükrözte az emberi symbiosis bajainak és egyenlenségeinek eredetét.

Hozzájárult ehhez még az is, hogy e tagoknak — más anyagi forrás híján — a munkanélküli segílyt továbbra is fel kellett venniük, vagyis bele kellett vegyülniük a munkára reménytelenül várók soraiba, ami beállítottságukat és gondolatvilágukat környezetileg súlyosan befolyásolta.

S így a nagyobb kísérlet már szembeállította a filantrópokat az adódó nehézségek egész sorával, de éppen ezért sikeréből vagy bukásából már továbbra is lehetett következtetni, hogy vajjon mennyire foglalható az idősebb ipari generáció átlagos munkája ilyen „közérdekű munkaközösségbe“?

A filantrópok tehát nem adták fel a reményt, hanem javítani igyekeztek a társaságok felépítésén, a felügyeletet türelmes, értelmes emberekre bízták, a munkaviszonyokat megjavították, saját, érdektelenségüket a hitetlenkedő tagoknak bebizonyították s a végkép be nem illeszkedő elemeket eltávolították.

Három kemény év türelmes munkája után a monmouthshire-i „önfenntartó Termelési Társaság“ most jelenti, hogy munkája eddigi eredményeire való tekintettel újabb továbbmenő, merészebb kísérlethez kezd: ez alkalommal már az eddigi laza társaságot fizikai közösséggé tömöríti és a külvilágtól elszigetelt próbatelepülésbe foglalja egybe.

E telepítési kísérlet alapjai a következők volnának: Kiválasztanak 50 családfőt, mindannyi 45 évnél idősebb munkanélküli, kijelölnek számukra egy területet, ahol házaikat megépíthetik. A terület kívül esnék az inségvidékek nyomasztó területén, de közvetlenül azok határán feküdne, úgy hogy a szülőföldjükhöz ragaszkodók — az új iparvidékekre való átvándorlás ellenségei is kielégíthessék honvágyukat s mégis elszakadjanak a számukra lélektanilag ártalmas környezettől.

A település első kísérlete a walesi Llandegveth falunak egyik tehénfarmján kezdődik, ez alkalommal 50 olyan család részvételével, amelynek fenntartója a 45—50 éves „reménytelenek“ közül kerül ki. A költségek pontosabb megállapítása és normalizálódása után azonban a telepeket 250 családonként tervezik felállítani.

A házakat a családfők mindig önerejükéből és munkájukkal építenék fel, a gazdálkodás a későbbi telepeken kb. 1000 acre területen folyana. Minden telepre a fundus instructuson kívül egy élelmiszerfeldolgozó, szabóműhely, fonó- és szövőépület kerülne. A szükséges kisegítő személyzet 250 családos telepenként a következőkből állana: egy földműves, két tehenész, egy kertész, egy baromfikezelő, egy pék, egy élelmiszerszétosztó (bár az étkezések közös teremben folynának), két kőműves, két kövező, két asztalos, egy könyvelő, egy titkár, egy-két gondozó, végül az egészségvédelmi és oktatószemélyzet.

Egy ilyen telepítés családonkénti költségei 450 fontot tennének ki, amiből több mint 250 font esnék a ház megépítésére.

A tervezők azt kérik, hogy az ilyen „önfenntartó közösségek“ tagjainak az állam továbbra is a teljes munkanélküli segélyt folyósítsa. Ennek a kérésnek a teljesítése esetén remélhető, hogy az anyagi eszközök — ha egyelőre részben 2.5%-os annuitásos kölcsön formájában is — előteremthetők lesznek.

Ezzel adva volna a munkanélküli segélyt húzók számára az, hogy élemedett napjaikat egy dolgozó közösség tagjaként, kiegyensúlyozott, harmonikus érzésben, zavartalan, egészséges és békés környezetben éljék le — írják a filantrópok, s a kísérleti telep megalapítását márciusra jelentik be.

A llandegvethi telepítés idilli és első hallásra naivnak tetsző kísérlet a „reményteleneknek“ jelenlegi környezetükből való kiemelésére, s egy önellátó, önkormányzó, békés „szigetre“ való áttelepítésére. Ez az önellátó-telep a környezet gazdasági nehézségeit, az ingadozások fel-lemenő vonalát nem ismerné, de mégis fenntartaná a külvilághoz fűző kapcsolatait, hogy annak társadalmi előnyeit és szolgáltatásait élvezhesse.

Az elgondolás régi idealisták elfeledett kísérletezéseit, mester-séges, falanszter! társadalmi próbálkozások eszméinek emlékeit idézi fel. Ezek némelyikében sok hasonlóságot találunk a llandegvethi új telep felállítását motiváló eszmékhez.

Az angol kooperativista szellem már a korai kapitalizmus idején termelt ki (gyakran vallási szektákkal egybekötött) települési szövetkezetek formájában élő termelési közösségeket.

Rendszerint német vagy angol kivándorlóktól eredt egy-egy ilyen kísérlet kezdeményezése. A gondolatok javarészt a szimbolizmus számára is megfelelőbb új világban kerültek kivitelre, ahol a falanszter élet számtalan aszkétikus vagy hedonista válfaját próbálták ki, ezek közül egyik-másiknak még a múlt század végéig állottak fenn maradványai. Az oneidai (New-York állam) vagyonszövetségben élő településszövetkezet utódjaként alakult részvénytársaság a csődöt mondott kommunista kísérlet jól prosperáló örököse, több iparvállalat és farm tulajdonosa s egyszersmind kezelője is fennáll, részvényesei a hajdani falansztertagok egyenes leszármazol (I. Pierepont Noyes: My fathers's house. John Murray). A legnagyobb angol kollektív telepítési kísérlet Founder hatása alatt álló Robert Owen sikertelenségében is zseniális, romantikus közössége volt. A newlamarki 2400 munkással dolgozó textilgyárak munka- és vagyonfelosztási rendszere ma már a fantazmagóriák gazdaságtörténelmét gazdagítja, de fennállása korában mégis minden bevett gazdasági felfogás sikeres tagadását testesítette meg. A dán király és az orosz cár személyesen csodálták meg, az érdeklődők tízezrei tanulmányozták az akkori mérték szerint elképesztő szociális berendezéseket, amelyeket az angol kormány külön bizottsággal vizsgáltatott meg.

Az üzem minden nyereségét a munkások között osztotta szét, s ez a nyereség nem volt megvetendő, mert 4 év alatt 160.000 fontot tett ki. S az első vállalkozás sikere után Owen tovább tervezett elgondolása szerint a „központokba zsúfolás helyett a munkásságot ipari, mezőgazdasági közösségekbe kell letelepíteni, 3400 családos egységek-

kint szétosztva, de a nagyipari termelés előnyeinek élvezetében“. S ahogy Owen egyéni zsenialitása a vezetésből elmaradt, egymásután következtek be a balsikerek; az angliai New-Harmony és a n amerikai telep sorra rövid idő alatt omlottak össze, magukkal rántva Owen teljes vagyonát, teljesen az amerikai „aurorista, szeparatista, amanista és zoarita“ szekták sorsára jutottak, — élő bizonyosságául annak, hogy anyagi célokat szolgáló termelést a társadalom jelenlegi felépítésében csak az egyéni érdek lankadatlan ösztönzése tud fenntartani, aminek híján vagy a lustaság és káosz, vagy a despotizmus és monotónia úrrá-levése vet véget minden hasonló kísérletnek. A llandegvethi farm fennállásának anyagi előfeltételeit és lakóinak létalapját az állam által fizetett munkanélküli segély biztosítja, s így sikere nem annyira anyagi tényezőkön múlik, mint inkább lélektaniakon, amelyeket azonban elég súlyos próbára tesz a közös termelés, közös haszon rendszerébe való beilleszkedés.

A llandegvethi termelési közösség elsősorban méreteinél fogva sem teszi lehetővé, hogy majdan elbírálható sikere, félsikere vagy bukása esetén belőle messzemenő következtetéseket lehessen levonni az angol vagy más ipari termelésből — valószínűleg végérvényesen — kikapcsolódott 40—50 éves családos „reménytelenek“ kérdésének megoldására.

Ami a termelés eredményének felosztását, tehát a llandegvethi „társadalom“ jövedelemeloszlását illeti, ebben (bármennyire is a közösség és egyenlőség fog dominálni) elsősorban a környezet értékítélete érvényesül, minthogy a termékeik feleslegét a kapitalista berendezkedés jövedelemosztó médiumának, a piacnak segítségével értékesítik és a kapitalista értékmérő pénz felhasználásával osztják fel. Jövedelemosztási szempontból a kísérlet organikus újítást nem hoz, mechanikus felosztási módszere egyszerűen a külvilágba való beilleszkedést jelent.

tia tehát a telep fennállását az állam jóindulata és a körülmények szerencsés találkozása biztosítani fogják, ez nem jelenti a kollektivista termelési vagy jövedelemosztási dogmák beigazolódását. Jelenthet azonban a munkalélektan eddig meg sem közelített kérdéseinek tapasztalati úton való tisztázását, s jelenthet egy szerény kezdetleges útmutatást arra, hogy miként lehet ipari népfeleslegként mutakozó idősebb osztályoknak a társadalomba való beilleszkedését elképzelni.

S ennek a kérdésnek a háttérében egy előregedő társadalom növekvő arányú idősebb népessége mentális épségének, egészséges világvilágának, értékítéletének megmentése áll.

Lehetséges, hogy a birodalmakra terjedő végtelen kísérletek korában a llandegvethi laboratórium kis körei felett el fog siklani a történelem. Ha azonban az országos nagy kísérletezéseket a Barátok Rendjének miniatűr próbatelepülésével fantázia, merészség és főként felelősség dolgában szembe kell állítani, a mérleg serpenyője mégis Llandegveth felé billenne el.

AZ ISMERETLEN KÖLCSEY

Centenáriumban gazdag korunk augusztus 24-én föleleveníti a Hymnus írójának emlékezetét is, a Költőt, aki szavakat talált tizenegymilliós nemzete közös imádságához. Kell, hogy valami kabalisztikus összefüggést lássunk a számok véletlen találkozásában, amely egy évben, sőt egy hónapban idézi emlékezetünkbe az országépítő szent király és a nemzetét közös imádságban egybeforrasztó költő példaképét. A Kölcsey-ünnepségek szükségszerűen ki keü emelkednie a kegyelet szokásos megnyilatkozásai sorából. Nem zajos ünneplésre gondolunk. Úgy hisszük, legméltybb áldozatot akkor mutatunk be, ha elővesszük halhatatlan halottunk testamentumát: tulajdon műveit, s örökké aktuális tanításait alázattal szívünkbe fogadjuk, azon munkálkodva, hogy e tanítások minden magyar ember lelki kenyerévé, eleven hatóerővé váljanak. Éppen ezért a Magyar Szemle, Kölcsey halálának századik évfordulóján, alkalmi méltatás helyett a Költő örök ígét rója lapjaira. Verset és prózát; verset most először, mióta folyóiratunk áll, — most sem mint „szépirodalmat“, hanem mint egy fájdalmasan szép örökség részeit.

Lehetetlen ezeket a lapokat anélkül forgatni, hogy az olvasóban meg ne szólaljon a lelkiismeret vádja. Micsoda gazdagság, az érzéseknek, gondolatoknak, tette késztető, akaratot formáló szuggesztiónak micsoda energiaforrásai ezek a reflexiók! És milyen ismeretlenek ... Annyit beszélünk magyar írói sorsról, magyar fák sorsáról, anélkül, hogy elsősorban éppen Kölcseyre gondolnánk, akit pedig legtragikusabban fojtogat az ismeretlenség és méltatlan feledés ...

Magányos, külön úton járó lélek volt, igazi szellemalak; korának legműveltebb elméje, nagy európai kultúrát, eszményi humánomot teljes nemzeti öntudattal egyesítő „büszke magyar“. Költő, aki mesterkezekkel játszott a legétheribb, túlfinomult érzések húrjain s a szent harag és kétségbeesés révületében feltépett idegeken egyaránt. Kritikus volt, aki klasszikus eszményeken kiművelt ízléssel, szigorúan és pártatlanul ítélkezett a forrongó irodalmi élet pártjai fölött. Szónok, akinek tompa, ércetlen hangja a szívekbe markolt, amikor mint Szatmár megye követe a magyar nyelv, a magyar nép, a kifosztott magyar élet jogaiért sikraszállt. Politikus, a szó legnemesebb értelmében, nemzetnevelő, magyar fajának jövőjéért aggódó, javáért önzetlenül munkálkodó hazafi, Széchenyinek — vele sokban kongeniális — előfutára. Filozófus, a lét egyetemes értékelője, aki tudatosan kiépített egységes elvi rendszerbe foglalta a maga határozott világnézetét..

Mégis milyen kevés mindaz, amit sokoldalú, összetett tehetségéből máig ismerünk! Pedig alig van író, akinek valódi értékeléséhez szükségesebb volna az oeuvre, a teljes életmű ismerete, mint éppen Kölcsey. Műveinek kincsesbányái mindmáig kiaknázatlanok. Kölcsey bevonult a magyar klasszikusok sorába, de könyvei nincsenek ott a magyar olvasóközönség asztalán. Ő, aki egyik leghivatottabb vezetőnk lehetne a nemzeti önismeret útjain, csupán iskolai remiszenciákon keresztül él a magyar köztudatban . . . De hogyan is ismernők azt az író, akinek szellemi hagyatéka évtizedek óta szemelvényes kiadásokba rostáltatott; kevesen tudják, hogy ez a hagyatéék tíz kötetben több mint háromezer lapra terjed, hogy műveinek teljes kiadása utoljára több mint fél századdal ezelőtt jelent meg és azóta sem fogyott el. . .

Ebből a méltatlanul kallódó Örökségből, az életében és halála után száz esztendővel is magányos magyar géniusznek műveiből nyújtunk itt töredékes kincseket. A centenáris ünnepen az ismeretlen Kölcseynek szenteljük e lapokat. „Itt az írás, forgassátok.“

BISZTRAY GYULA

ELFOJTÓDÁS

Oh sírni, sírni, sírni,
Mint nem sirt senki még
Az elsülyedt boldogság után;
Mint nem sirt senki még
Legfelső pontján fájdalomnak,
Ki tud? ki tud?

Ah, fájdalom —
Lángoló mint az enyém, csapongó, s mély,
Nincsen több, nincs sehol!
S mért nem forr könnyü szememben?
S mért, hogy szívem nem reped meg
Vérözönnel keblemen?
1814

CSOLNAKON

Ültem csolnakomban	Lelnék én tanyácskát,
Habzó vizen,	És szép eget,
Hallék zúgni darvat	Hol telet ne látnék
Röptébe fenn.	S búfelleget;
Röpülsz égi vándor,	Hol teljes reménnyel,
Föld s víz felett,	Mint szívárvány,
Yajha szállni tudnék	Tünne fel minden nap
Én is veled I	Más nap után.
Indultál keresni	S ott, hol esti szél leng,
Más jobb határt,	Zöld fák közül,
Langy tavaszt, virítót,	Forrás ömledezne
§ tenyésző nyárt.	Kunyhóm körül.
Én is, hajh, keresnék,	Isten hozzád csolnak,
Szállván veled,	S te vészes part,
Más boldog határon	Hű kegyes nyit ott rám
Hű fedelet!	Remegő kart.

Ölök csolnakomban
Habzó vizen,
Hallok zúgni darvat
Röptébe fenn;
Röpülj, égi vándor,
Föld s víz felett,
Sorsom, ah, nem adta
Szállnom veled!
1822

HERVADSZ...

Hervadsz, hervadsz,	Parton a hab,
Szerelem rózsája,	Bút mos könnyhullásod;
Isten hozzád	Enyh a szellő,
Keblem hű lánykája!	S enyhül sóhajtásod;
Omlik a hab,	Hagyd hervadjon
Omlik könnyhullásom;	Szerelem rózsája,
Kél a szellő,	Nyíl hajnalkor
S költi sóhajtásom.	Remény violája.

Hervadsz, hervadsz
Szerelem rózsája!
Nem kell nékem
Remény violája;
Újjaim csak
Nefejejtset szednek
Bús estvénjén
Bús emlékezetnek.
1828

ZRÍNYI DALA

Hol van a hon, melynek Árpád vére
Győzelemben csorga szent földére.
Mely nevével hév szerelmet gyújt;
S messze képét bujdosó magzatja,
Még Kalypso keblén is siratja,
S kart feléje búsan vágyva nyújt?

Itt van a hon, ah nem mint a régi,
Pusztaságban nyúlnak el vidéki,
Többé nem győzelmek honja már;
Elhamvadt a magzat hő szerelme,
Nincs magasra vívó szenvedelme,
Jégkebelben fásult szívet zár.

Hol van a bérc, és a vár felette,
Szondi melynek sáncait védiette,
Tékozolva híven életét;
Honnan a hír felszáll, s arculatja
Lángsugarit távol ragyogtatja,
S fényt a késő századokra vét?

Itt van a bérc, s omladék felette,
Mely a hőst és hírét eltemette,
Bús feledség hamván, s néma hant;
Völgyben ül a gyáva kor, s határa
Szűk köréből őse saslakára
Szédeleg ha néha felpillant.

És hol a nép, mely pályát izzadni,
S izzadás közt hősi bért aratni
ősz atyáknak nyomdokin tanult;
S szenvedett bár, s bajról bajra hága,
Hervadatlan volt szép ifjúsága,
A jelenben múlt s jövő virult?

Vándor állj meg! korcs volt anyja vére,
Más faj állott a kihúnyt helyére,
Gyöngé fővel, romlott, szívtelen;
A dicső nép, mely tanult izzadni,
S izzadás közt hősi bért aratni,
Névben él csak, többé nincs jelen.

1830

HUSZT

Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállók!
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sír szele kél; s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.
És mond: Honfi! mit ér epedő kebel e romok ormán?
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövővel komolyan vess össze jelenkort:
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!

1831

VERSENYEMLÉKEK

Messze tekints. A pálya kicsiny; túl rajta nagyobb vár.

Minden pálya dicső, ha belőle hazádra derűi fény,

Nemzeti fény a cél. Hogy elérd, forj egybe, magyar nép.

1833

ZRÍNYI MÁSODIK ÉNEKE

Te lásd meg, ó sors, szenvedő hazámat,
 Vérkönnyel ázva nyög feléd!
 Mert kánya, kígyó, féreg egyre támad,
 És marja, rágja kebelét.
 A méreg ég, és ömlik mély sebére,
 S ő védtelen küzd egyedül,
 Hatalmas, ó légy gyámja, légy vezére,
 Vagy itt az óra s végveszélybe dül.

Áldást adék, sok magzatot honodnak,
 Mellén kiket táplál vala;
 S másokra vársz, hogy érte vívni fognak?
 Onnépe nem lesz védiala?
 Szív, lélek el van vesztegetve rátok;
 Szent harcra nyitva várt az út,
 S ti védfalat körüle nem vonátok;
 ő gyáva fajt szült, s érte sirba jut.

De szánjad, ó sors, szenvedő hazámat!
 Te rendelél áldást neki:
 S a vad csoport, mely rá dühödve támad,
 Kiket nevelt, öngyermeki.
 Taposd el a fajt, rút szennyét nememnek;
 S míg hamvukon majd átok ül,
 Ah tartsd meg őt, a hűv anyát, teremnek
 Tán jobb fiák, s védvén állják körüi.

Törvényem él. Hazád örcsillagzatja
 Szülőtti bűnein leszáll;
 Szelíd sugárit többé nem nyugtatja
 Az ősz apák sírhalminál.
 És más hon áll a négy folyam partjára,
 Más szózat és más keblű nép;
 S szebb arcot ölt e föld kies határa,
 Hogy kedvre gyűl, ki bájkörébe lép.

1838

SZÉP ERDÉLY

Szép Erdély barna fürtű
 Leánya, hű anyám,
 Tekints az égi laktól
 Még egyszer vissza rám.

Ím elhagyott hazádon
 Pusztulat átka leng;
 Erdély ledőlt s fölőtte
 Fiad keserve zeng.

1838

KAZINCZY FERENC FELETT TARTOTT EMLÉKBESZÉDÉBŐL (1832)

Féljek-e ha kínos érzelmeket rezzentek fel; s a visszaemlékezés szelíd óhajtásai helyett könnycseppeket fakasztok? És bár fakaszthatnék szívből forró vérkönnyeket! bár szózatom villámerővel hatná keresztül a hazát, s e nemzetet! mely saját jeleseit századok óta könnyezetlen látá sirba szállani; s nem tudá, hogy neki áldozának fel minden szerencsét; maradékaikra nem hagyhatván egyebet, a meg nem ismert, meg nem jutalmazott, sokszor épen eltaposott érdem keserű dicsőségénél...

Epések lesznek talán szavaim; de keserű, kínos emlékezetek támadnak lelkemben. Mert gondolkodom a népről, mely Zrínyit, az író, el tudta feledni; mely Faludít, míg élt, nem ismeré, mely Révai-ról hallani nem akart; mely Baróti Szabót és Virágot meg nem

síratta; s melynek kebelében az ötvenhat évet szakadatlan munka közt eltöltött Kazinczy nyomorúsággal élt és holt. Ő szép reményekre születve, sokat ígérő ifjúságot élve, hirtelen a sors által leveretett; s midőn előtte minden pálya a literátorin kívül bezáródék, az egyetlenegy pályán közönségünk elvoná kezét a magát neki áldozó elől; hogy tévelyegjen elhagyatva, küzdjön nem segítve, s arca izzadását és szeme vérkönnyeit hagyja jelül kéziratain, s árva gyermekein ínségét. Két rendbeli folyóírásai, részvétlenség miatt, mindjárt kezdetben elakadtanak; nyomtatott számos művei tizenegy millió népesség közt vevőt nem leltenek; legnagyobb becsű kéziratainak nyomtatót nem talált; s halálig tartott fáradozásai jutalmát nem arathatta az országban, hol annyi idegen gazdag táplálást nyer magának...

ORSZÁGGYŰLÉSI NAPLÓ-JÁBÓL (1832—1833)

Pozsony... A dunaparti lombtalan fák mellett szekerem a töltésre felkanyarodék. Kocsisom megállott, s a kárpiton bizonyos szőke fej tolá be magát, s németül kérdé nevemet. Vélitek talán, hogy megütköztem? Nem, édes barátim! Mikor életemben először magyar ruhát szabattam, németül alkudtam a szabóval; mikor először magyar versecskét nyomattam, németül írt kötelezést íratott alá nyomtatóm; mikor először magyar lányba szerelmes valék, németül kellett hozzá édes szavakat firkálnom: s mind ezek után mi különös van benne, ha a magyar vármegyei követ, az országgyűlés küszöbén németül kérdeztetik ki? És hogyan is volna okunk panaszra, hiszen az emberek mindent tesznek, a mi városukat a magyar képviselői testnek kedvessé tegye. Való, hogy a quarterium diaetale céduláján minden nyelv van, csak magyar nincs; való, hogy úton útfélen arc, termet, és hang idegen országi; való, hogy magyarságod Törökországból jött tünénynek nézetik, s több efféle; de még sem tagadhatod, hogy sváb forspontosod kék mentéje egészen magyar, s a pozsonyi utcák nevei magyarul is írva vannak; s nem elég haladás-e ez egy századra? ...

Nem, én a ceremóniák embere nem vagyok. Hosszú mentét Ölteni, és aranyos övét és sárga kardot kötni fel, sarkantyús csizmában lépegetni, kimérve tenni meghajlást, tiszteletről beszélni, s az ég tudja, miről gondolkozni: mind oly dolgok, a miket oly talált fel, kinek szív és fej soha dolgot nem adtak; ki előtt ismeretlen a lélek-szükség, mely az érzést és gondolatot magányban érlelni és papirosra önteni ellenállhatatlan erővel kényszerít...

Uraim, isten bizonyságom, rosszul őrzitek a hazát. Tapsért szolotok, nem a magyar nemzetért; s míg nyelv és ajakmozgás után hírt arattok, semmi tette nem hevültök fel ott, hol való szükség volna reátok...

Estvelgett, s Wesselényi jött hozzám, s Erdélyről tön szót. A lelkes férfi forrón óhajtja a kis haza visszakapcsolását... Szegény szép kis Erdély, a te gyermekeid idegen parton hamvadnak; ki fog onnan egy maroknyi port hozni? hogy ha talán egy könyv fakadna még látására, egy forró szent könyű, mely a szíveken fekvő jeget felolvaszthatná!...

Én fél erdélyi vagyok, s valahányszor e földről gondolkodom, poétái hév ömlik el keblemen. Eszembe jut a hős, ki mindenét elvesztette a népért, mely őt csábító szavakra elhagyá; eszembe jut a barna szép hölgyecske, ki engem ott szerelme zálogául mutatott be férjének — az én anyám! Oh ha ti csak egy szikrát, csak egyetlen egyet kapnátok a lángból, mely keblemben ég! Akkor mienk lenne Erdély, a szép haza; váltatatlan örök kapcsolattal a miénk. Mit nem adnék érte, s mily örömmel adnám a nyert tapsokat, s a mondott köszönetét érte, csak egyszer vethetném le magamat a földre, hol születtem, s rebeghetném: visszanyertelek ...

Sokan szólának az adózó népről olyforma hangon, a melyet csak egy Nábóbtól lehetne várnunk; s az ilyenek tapsokat nyerének. Tehát az ifjúság is Nábób, mert Nábóbtól származott. Mit lehet a jövőben remélni, ha a jelenben elszórt mag már hibás? Ez tehát a hazafiság? Örökre külön korlátoljuk-e magunkat? Kaszthoz ragadt lélekkel magasból alá nézünk-e mindig? Soha sem fog-e lelkünkben felvirradni a gondolat, hogy a választó falakat végre döntsük el, s különválás helyett egyesületben keressünk erőt? ...

Korszellem, ez a szó mágiás erővel bír, s gyakran mindent kipótol, a mit csak az ékesszólás megkíván. Miért való, a mit állítok? mert a korszellem javallja. — Miért kell tenni a mit kívánok? mert a korszellem parancsolja. — Mivel értesítsem a hinni nem akarókat? Korszellemmel. — Mi által indíthatom szánakozásra a kemény szivót? Korszellem által. Túlságokat mondok? Korszellem. — Időre, helyre, körülményre nem vigyázok? Korszellem. — Óhajtom, hogy minden legyen, de munkám s költségem nélkül? Korszellem. — Tanítok, de tanulni nem akarok? Szólok, csak hogy a napkönyvben álljon? Más beszédét elvárom, hogy egészen különbözőről tegyek szót? Tisztádon tiszta korszellem!...

A főrendek magyarul fognak válaszolni; ezt tegnap végzék. Ma pedig a magyar felírás és törvénycikkelyek felől szóló izenetet visszavetették. S ezt a magyar főrendek tevék? Magyaroknak tehát magyar királyhoz magyarul szólni, s magyar népnek magyar törvényt hozni nem szabad? S ez alkotványi szabadság? Ez törvényhozó nemzet? Midőn az 1825-diki diaeta a nyelv miatt küzdött, egy Pozsonyban keresztüljött angol Pesten, az Aranysasnál így szóla: A ti szabadságtok, uraim, nevétség. Hiszen azért küzdetek, hogy saját szavaitokon szólhassatok! S melyik vad népnek nem ad erre jogot maga a természet?

Mit szoktunk tenni? tartunk szónoklatokat! S mik ezen szónoklatok? A mi véleményeink cifrán előadva. Mit fogdák tenni, ha tanácskozunk? Tartunk cifra beszédet. S ha szavazunk? Hasonló cifrát. És a nyereség? A nyereség uraim az, ha a sok cifrában a tárgy örökösen el nem vész...

Édes barátim, non tagadhatjátok, hogy napi béreinkért híven megszolgáltunk. Mert ebédig ülni, lármát hallgatni, beszédre sort várni s végre torokszakadtig siketeknek beszélni — semmi esetre nem kis munka. S néhányunknak a mátyrkoronához már nem is messze az út; confessorok sorába már is mehetünk ...

Hát az íróknak, azaz a magyar íróknak nem lehet máskép, mint mindig gyámatyaság alatt lenni? Országunk, az igaz, aristokratái lábön áll; de az írók világa mindenütt demokrátiát kíván ...

Nehezteltek, talán, hogy napkönyvemben sok szárazságot, és szárazság mellett sok aprólékosságot leltetek? Ha azt teszitek, mondom nektek: csudálatos emberek vagytok! mert nem kellett volna-e meggondolnotok: miképen én csak magam számára írtam e lapokat, korántsem a tietekre? ... Elég az, én írok, mert épen kedvem tartja; és úgy írok, a mint épen kedvem tartja; s ha valaha valaki e mázolás, más idő és körülmény közt, közrebocsátandja—ám lássa! Én ezennel protestálok; s minden kritika nélküli kemény ítéletet előre nyakába háritok. Jól értsétek! kemény ítéletet mondtam; mert a kedvezőt minden esetre magamnak tartom fenn...

Hasztalan, kegyelmes úr! Az idő eljárt; a gonoszúl nevelt generatio őszhajakat és rangot félénk tisztelettel szemlélni nem tanult; s megyéken az öreg táblabíró, s országgyűlésen az öreg dignitárius kénytelen nem csak hallatni magát, de hallgatni is mást. Isten tudja mi lesz a világból, ha már az alig harminc éves embernek is esze van!...

[X és Y uraktól] megtanulhatjátok, hogy a magyarországi paraszt a világ minden parasztnál szerencsésebb. Uraim, egy szót! Mit ér a boldogság, miről az ember semmit sem tud? Nem volnátok-e oly kegyesek, hogy a paraszt szerencsés voltát ne demonstrálni, hanem vele megéreztetni igyekeztek? ...

Mert, uraim, az ember gyarló állatocska, s igen sokan hasonlítanak a torony vitorlájához, mit minden szelecske arra fordít, amerre fű. Vajmi erős szelek szoktak pedig itt, a Kárpát alján fűdogni!...

Maradjatok béketűrésben; ti úgy is Európa legbéketűrőbb népe vagytok!...

Mi nem a közügyet, de saját véleményeinket szeretjük; s ugyanazért azt ezeknek feláldozni soha sem irtóztunk...

Uraim, Isten segéljen benneteket minden szándékaitokban. A legegyszerűs úton vagytok magatokat és társaitokat, s az egész hazát a legelsőnek, ki utatokba akadt, áruba bocsátni...

Híven szolgálni fejedelmét: dicséretes dolog; de szolgálat, mely az alkotmány sérelmével történik, sem a fejedelemnek nem hoz nyugalmat, sem a szolgálattelvőnek hazafi nevet...

Nektek a lengyel nép feltámadásához még reménységtek van? Akkor igen, a mi ügyünk is érhet feltámadást...

El! Vissza! Pihenést és vigasztalást keresni az elhagyott háznép körében; pihenést és vigasztalást, annyi fájdalom, annyi sikertelen küzdés után. Mert tudnotok kell: a mi kinézéseink el vágnak homályosítva, a mi reményeink feldúlva, s keblünkben minden gond, minden aggodalom az ország jövődjé miatt felriasztva...

A PARAINESIS-BŐL

Isten a szenvedőnek engedé a vigasztalást az egész természetből, az emberi tettekből és tanításokból szívben élő tudományt szívhatni. Hála neki, hogy életmet sem hagyá szenvedések nélkül

folynia! keserűek valának azok; és mégis általok tanultam az emberiség becsét érteni, való nagyságot hiú ragyogványtól megválasztani, balszerencse tekintetét nyugodtan tűrni, kevés híveimhez kölcsönös hűséggel csatlódnai, s mindenek felett érezni: miképen szenvedés és kebelszaggató áldozat tulajdon örömet hoz leikeinknek, és sorsunkon felülemelkedni megtanít.

£ gondolat egyike azoknak, miket életemben legtöbbször, s legörömeztöbb írtam le. Lesz szenvedő, úgy hívém, kinek vizasztalást nyujtand ezt általam is olvasni...

Szeretni az emberiséget: ez, minden nemes szívnek elengedhetetlen feltétele. Az emberiség egésze nem egyéb számtalan háznépekre oszlott nagy nemzetségnél, melynek mindegyik tagja rokunk, s szeretetünkre és szolgálatainkra egyformán számot tart. Azonban jól megértsd! az ember véges állat, hatása csak bizonyos meghatározott körben munkálhat. Azért ne hidd, mintha Isten bennünket arra alkotott volna, hogy a föld minden gyermekeinek egyforma testvérök, s a föld minden tartományainak egyforma polgárunk legyünk. A nap temérdek égíteteket bevilágít, de a világegyetem minden részeire mégsem hat ki... Sohasem tudtam megérteni: kik azok, kik magokat világpolgároknak nevezik?

Minden erény önáldozattal jár, feláldozásával pillantatnyi kényünknek, megtagadásával önhasznunknak, s nem ritkán hajlandóságunk vagy gyűlölségünk elnémitásával: azonban minden áldozat kicsiny azokhoz képest, miket a hazának kívánni joga van. Mindent, a mit élted folyta alatt arcod izzadásában gyűjtöttél; mindent, a mit lángoló szerelemmel fűztél magadhoz, javaidat, kincseidet, házadnépét és saját éltedet naponként és pillanatonként érette fel kell szentelned. Mert tudd meg: e szóban: haza, foglaltatik az emberi szeretet és óhajtság tárgyainak egész öszvessége. Oltár, atyáid által istennek építve; ház, hol az élet első örömeit ízleled; föld, melynek gyümölcse feltáplált; szülőid, hitvesed, gyermekeid, barátid, rokonaid s polgártársaid: egyről *egyig* csak egészítő részei annak...

Most a földkerekség legnagyobb részét erős rendűiét járja keresztül; korunk új szükségeket s formákat vön magára; minden pálya, minden láthatár szélesedni kezd; egész néptömegek kezdenek gondolkozni; s egy hatalmas egyetemi ország talpkövei tétettek le: az ismeretek országáé...

Korunk sok ismeretet kíván, s ez jó oldalai közé tartozik; de sok ismeret után kapkodás könnyen oda viszen, hogy címmel és színnel elégedjünk meg; s e hibára hajlás a kor rossz oldalai közt talán legrosszabb. Ki csak társasági multságokban óhajt ragyogni, vagy épen tudatlanok által akarja magát bámultatni, az könnyű módon elérheti célját, de értelmeseiktől megvettetik. Hogy a dologhoz érték előtt méltólag felléphess, hogy ismereteid mind magadra, mind másokra jóltevőleg hassanak: hosszú, fáradalmas munkára kell elszánva lenned. Mert alapos s egyszersmind sok oldalú tudományt szerezni, felette nehéz. Sok olvasás, még több gondolkozás, sok egybe-hasonlítás, még több gyakorlás, s fogyhatatlan béketűrés és állandóság az, a mi itt megkívántatik...

Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! Mert haza, nemzet, és nyelv, három egymástól válhatatlan dolog; s ki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog. Tiszteld s tanuld más miveit népek nyelvét is ... de soha ne feledd, miképen idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetőségig művelni kötelesség ...

Könyvet írni: ez is egyike korunk betegségeinek. Ki kenyérért irogat, az méltóbb szénásra, mint a ki napszámért kapál. Kit hajlandóság vonz írásra, jusson eszébe: miképen hajlandóság és tehetség két különböző dolog; s ki a hajlandóságot tehetségnek veszi: az mindég csalatkozik. Több kívántatik az írótól, mint a beszélőtől. Ennek szavai elhangzanak, az író pedig maradandó bötükbe önti gondolatait, s messze vidéken s jövődében is óhajt olvastatni. Azért ha valaha könyvírásra kedved leend, vizsgáld meg jól magadat; gyűjtöttél-e elég erőt, tapasztalást és tudományt? Mert oly ember is, ki a maga életkorét híven betöltvén, jámborsága és szorgalma által tiszteletet érdemel, nevetséges leend, mihelyt azon pályára lép, mire természet őtet nem szánta. Kinek a közönségesen, a mindennapin felülemelkedni erő nem jutott: az kitetsző helyre ne álljon. S ez intés itt az írónak adva, minden más helyzetben embernek szól...

Jegyezd meg: azt, a mi legegyszerűbben, s legtermészetesben vezet célra, kitalálni kevés ember dolga. Az emberek legnagyobb része saját fejével nem gondolkozik; s régi állásából annál kevésbbé mozdul ki saját akaratánál fogva. A sokaságot szokás és előítéletek tartják fogva; s azoktól megszabadulni a lélek restsége nehezen engedi...

Mindég és mindenütt vágnak, bár kevesen, kik a jót és szépet szeretni s az arra törekvő tetteit méltányolni tudják. E kevesekhez csatold magadat, s mennél szorosabban. Egyesült erejük célrajutásod könnyíteni, részvételök bukásodat vigasztalni fogja. A sokaságért híven munkálj, de ítéletével ne törődjél. Ha küzdéseidet szerencse koronázandja, úgy is melletted leszen az. Fáradalmaid jutalmát önérzéseden kívül a kevesek jóváhagyásában keresd; csak ezek körében alapul meg a maradandó hír, s a nem csak maradandó, de megérdemlett hír...

Sok embert ezer meg ezer körülmény összeütközése szinte észrevehetetlenül magasra tol; s ők azt hiszik, mintha felsőbb erők állának szolgálatukra; s mintha a ragyogást bámuló, vagy kegyelmet váró sokaság minden nagyra és nemesre alkalmatlan lenne. Nem tudják, hogy a körülök tolongó emberek lealacsonyulása egyedül az ő művek. Egy intésre készek lennének nagyot s nemest művelni, éltöket szépért és jóért feláldozni, kik most porban másznak; mert tőlük úgy kívántatik ...

Hírt és dicsőséget vadászni hiúság. A való nagyságnak épen úgy következése a dicsőség; mint jámbor életnek a becsület; kereset nélkül jön mindegyik ... De ha van ál nagyság, van ál dicsőség is ...

Színlett nagyság mutogatója az oroszlánbörbe öltözött számárhoz hasonlít...

Sok ember olyan, mint a chamaeleon: tetszéseként válthat színt. Sok olyan mint a vitorla: magában mozdulatlan áll; de minden támadó

szélnek enged, s annak változásaként változtatja irányait, most éjszak, majd dél felé. Sok ember eszközzé tétetik, mert egyébre nem való. Sok eszközzé teszi magát, hogy saját céljait érje el. Ez gonosz, amaz együgyű; s reájok támaszkodván, mindenikben kárt vallhatsz...

Nemzet és sokaság egymástól különböznek. Amaz együvé állott egész, ez több egyesek most ilyen majd olyan számban és alakban történt összecsoportozása. Amannak van állandó pályaköre, melyen a vele összeköttetésben levő nemzetek sorában lassabban vagy gyorsabban, de bizonyos egyetemi rendszerrel mozog; emennek kimért útai nincsenek...

Vágynak emberek, mint az állóvíz, mely bizonyos határokon áll, de tesped s haladásra nem való. Mások, mint a csendes folyam, mely akadályra nem lévén, szokott útját egyformán járja. Amazoknak hasznát nem vehetni; ezeken pedig próba nélkül nem építhetsz. Vess útközbe akadályt, vagy várd, míg mások vetni fognak; s ha akkor az akadályval meg nem küzdve másfelé folynak, csak gyengéiket használhatod; ha pedig megküzdének, s küzdenek lankadatlan, fűzd őket kebledhez. Ily küzdők egyesülete bölcsesség által vezetve a legszebb társaság...

Higy nekem, e szó: boldogság, egyike a legbizonytalanabb, s legszűkebb értelmű kifejezéseknek; s ki boldogságot vadász, árnyékot vadász. Teljesített kötelesség s nemes törekvések önérzése küzdés s bánat közt is nyugalmat tenyészt; s ha e nyugalommal, boldogság cím alatt, megelégszel: annak megnyerése szép, jó s erős léleknek keresés nélkül, csupán tettei következtében, bizonyos

EGYÉB MŰVEIBŐL

A mi a nemzeti búsongó char aktért illeti: annyira bizonyos-e, hogy búsongásra hajlás, és a szabadságnak magas érzelve nem férhetnek meg egymással? Búsongás nem csak szolgáliságnak, de az érzés mélységének következtése is lehet. Azonban ki fogja megbizonyítani, hogy e többektől észrevételbe hozott nemzeti búsongás eredeti érzés a magyarban, nem pedig később az általunk ismert balesetek hosszú sorában mázolt fel? ... Az időkről, melyeket közelebb érünk, jól tudjuk, minő körülmények között maradt reánk a vissza- és előérzés bánatja, s az ezt tökéletesen kizengő szegény bújdosó magyar nevezet. De nem ajkainkon forog-e a dicső nemzet cím is? Tedd a kettőt egymásnak ellenébe, repülj végig a hír és balszerencse váltótag következt századain lelkedben, s látni fogod, mi fény és homály az, melyek nemzeti érzésünkben fájdalmas vegyülettel ölelkeznek . . .

(Nemzeti hagyományok)

Kérdem, nézheti-e a magyarországi törvényhozó test hidegen azon rendelkezést, minélfogva bizonyos nagy terjedékű szerzemények birtokosai azokat nemzetségek egyetlenege tagjához időről időre kirekesztőleg kötik; s örökösei közüi egyet boldogítván, a többit szeretetlenül magokra hagyják; s a hazának számos birtokos polgár helyett csak *egy* ajándékoznak?

Mi lenne az országból, mely csak néhány nagy birtokos sajátjává fogna válni? Nem holt birtokra, de a birtokot gyümölcsötető kezekre van a hazának szüksége. Ugyanazon jószág több birtokos által művelve, hasonlatlanul több jövedelmet ad; következőleg több szorgalmat fejt ki, a nemzeti gazdálkodást, a népességet s köz virágzást emeli: az alatt míg nagy tömegekre halmozott javak a hazának nagyobb részben elveszve vágnak ...

Mind ezekből következik, hogy a törvényhozásnak lehet is, kell is a szerzeményről szabad rendelkezésnek korlátot szabnia...

Jaj lenne a hazának, melynek fenntartása csak bizonyos nevekhez volna köttetve!... Jó hazafi, hasznos köz-jóra dolgozó polgár parányi nevek között is található; s a köz-jó csak jó polgárokat kíván, de mennél többet, kik között a birtok eloszoljon... Mert birtok tartja fenn a polgárt, és sok olyan polgár, ki birtokkal bír, tartja fenn a hazát ...

(Beszéd az első-szülöttségi jószágok tárgyában)

Mind azon gondolatok közül, melyeket phantasiám igéző szépséggel szokott meggazdagítani, engemet egy sem enyhít úgy, mint az elszakadozott religiói secták egyesüléséről való gondolat. Mennyi sérelmei az emberiségnek, mennyi gyűlölség, útálat, csúfolás és üldözések lennének semmivé! Az emberiség egyik igen nehéz terhét levette állana elő, s az út a közönséges művelődésnek megtisztítatnék; félszázad alatt talán többet haladnánk, mint azon idő óta, midőn a reformatio Európát megrázkodtatá. De hol kezdeni a collossalis munkát? de kivel? de miként? ...

(Töredékek)

A vallásügyet a mi illeti, én azt soha sem nézem úgy mint Calvin fia, de mindig úgy mint polgár. Három millió ember csak fél polgártársa a többinek; s mi veszély ez az egészre nézve? Lassankint levetni a köztük levő közfalat; eltörölni az ingerlések eszközeit, s ez által az actió és reactió veszélyes következtéseit: erre törekedném. Mert mi lehet rettenetesb, mint mikor tiszt- és követválasztáskor azt kérjük: mi vallású az ember? nem pedig: mi hazafiságú és érdemű? S így egyebekben is . . .

(Kende Zsigmondhoz irt leveléből)

Az ég bőven osztogat mindennek mindent, örömet és bánatot; de szívet, mely így gyötörje magát, mint ez az enyím, talán még senkinek nem adott. Érzem, ez engem megemészt előbb-utóbb. Hadd emésszen. Oly időket értünk, melyekben sokáig lenni nem óhajtunk.

Csak mégis szép, mégis jó ez a világ. Ha minden becsületes ember kettőt vagy hármat talál, kiben nem csalatkozik, úgy nincs okunk panaszra. Az a nagy sereg ... hadd azt a maga útján. Térjünk ki előle; s elvonulásunk megadja nyugalmunkat... *(Önpanaszok)*

EGY KORSZAK FELFEDEZÉSE
AZ ÚJ FELFOGÁS ZSIGMOND KIRÁLYRÓL ÉS KORÁRÓL

ATÖRTÉNELEM LAPJAIT csak a be nem avatott olvasó látja egyformán telteknek, az egyes korszakok rajzát másokhoz viszonyítva arányosnak és kiegyenlítettnek. Ez a kiegyenlítettség azonban legtöbbször látszat csupán, eredménye a történetíró tiszteletreméltó erőfeszítésének, mely arra irányul, hogy a múlt megértése érdekében egyformán tisztázottnak láttassa olvasójával a lényegükben felderített epochák mellett azokat, melyekről jómaga is aránytalanul kevesebbet tud, mint a többiekéről. Ez a kevesebb tudás az esetek jelentékeny részében nem az időbeli távolság nagyságában és a rendelkezésre álló kútforrás ezzel összefüggő fogyatékoságában, hanem abban a körülményben leli magyarázatát, hogy az a történetírói részletmunka, melyen végső fokon minden lelkiismeretes összefoglalás alapul, nem egyenlő mértékben áll a szintézis rendelkezésére. Mi magyarázza már most viszonylag közeli, kútforrásban aránylag gazdag korszakoknak ezt a gyakran megfigyelhető kidolgozatlanságát, azt a szinte csökönyös irtózást, mellyel a történetírás bizonyos időkben éppen bizonyos korokat és jelenségeket következetesen elkerül? Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a kutatásnak e látszatra szeszélyes magatartása mögött a múltnak és a jelennek egymáshoz való örök viszonylata rejtőzik. Bármennyire vallja is a történetírás a nil humánium a me alienum elvét, mégis a humánium sokféle megnyilatkozásai közül elsősorban azok felé fordul, melyeket magához közelinek, rokonnak érez. Nem véletlen, hogy a humanizmus korát az antik világ s nem a „sötét“ középkor foglalkoztatta s hogy a romantika historizmusát viszont éppen a középkor tanulmányozása ihlette rendkívüli alkotásokra. Szűkebb nemzeti viszonylatban ezeket után azon sem csodálkozhatunk, hogy a millennium optimista derűje a magyar múltból is elsősorban az Anjouk és a Hunyadiak korát emelte ki, viszont nyilvánvalóan érdektelen, sőt igazságtalan maradt történetünk más korszakaival szemben. E példák is azt bizonyítják, hogy az embernek és a nemzetnek változó megnyilvánulási formái szükségképpen vonzó, illetőleg taszító hatást gyakorolnak a történeti érdeklődés és megítélés irányaira: innen a kutatásnak látszatra szeszélyesen kanyargó vonala, mely sokáig következetesen elkerül kiaknázásra váró gazdag munkaterületeket, hogy az időknek fordulásával annál szenvedélyesebb lendülettel forduljon feléjük. A természettudományokat az emberrel foglalkozó tudományoktól éppen a humánumnak ez a következetes

közrejátszása különbözteti meg: a munka menetét nem belső, heurisztikus lehetőségek logikája, hanem embermivoltunk természetes kisugárzásaként szimpátiák és antipátiák irányítják. A történetírás éppen ezért valósággal „elfelejti“ és újra „felfedezi“ a korokat, de ez a látszatra szubjektív kanyargás végeredményben mégis ismereteink gazdagodására, a koroknak éppen abban az időpontban való megragadására vezet, amikor szellemünk a megismerés legtöbb előfeltételével rendelkezik.

Ilyen terra incognita volt a háborúelőtti magyar történetírás számára az a körülbelül félszázados időszak, mely Nagy Lajos halálát, a dicsőséges Anjou-kor e zárókövét Hunyadi János országos szereplésének kezdetétől, mint az új nemzeti felemelkedés szimptomatikus tényétől elválasztotta. Ez a félszázad javarészában Luxemburgi Zsigmondnak, Nagy Lajos leánya férjének hosszú országosával, annak a férfiúnak történetalakító szerepével esett egybe, kinek egyéniségét és tetteit a magyar romantika és a liberalizmus történetírása s ennek nyomán költészete is a nemzetellenes zsarnoki reakció sötét színeivel jellemezte. Ezt a világnézeti ellenszenvet romantiko-liberális elődjétől a háborúelőtti idők pozitivistá történetírása is teljes mértékben örökölte. Noha a forrásanyag egyre gyarapodott, ez csak azzal a következménnyel járt, hogy a lelkiismeretes adatgyűjtők még több részletet gyömöszöltek Horváth Mihály, Szalay László és gróf Teleki József dogmatikus megítélésének kész kereteibe. Történetíróink lehetőleg el is kerültek ezt az Anjou- és a Hunyadi-korszak árnyékába eső félszázadot s néhány exakt eseménytörténeti tanulmánytól eltekintve, nem is igen törődtek felderítésével. A háborúutáni időszak nagy világnézeti változásának, a múltperspektíva és a történetírói módszer ezzel összefüggő átalakulásának kellett jönnie, hogy a megkövesedett ítéletek újabbaknak, elasztikusabbaknak és igazabbaknak adjanak helyet. Valósággal egy új felfedező korszakba léptünk, melynek egy számunkra rendkívül vonzó, valósággal izgalmas időszak megismerését köszönhetjük. „A késői középkor életproblémáival foglalkozó irodalom hatalmas megnövekedése — írja Horváth Henrik — amellet szól, hogy az egyéniség és a közösség szellemi, vallási, politikai, gazdasági vagy szociális kötöttsége korunk érdeklődésének központi kérdésévé vált. Ez a késői középkor iránti érdeklődés... különösen megfelel korunk hangulatának. A sarkából kifordult világ vágyódása tükröződik ebben egy elveszett szellemi és lelki egység iránt“.

A MAGYAR TÖRTÉNETNEK erre a régebben elhanyagolt, kevésbé vonzó, sőt egyenesen ellenszenvesnek ítélt korszakára néhány esztendővel ezelőtt a szereplő embereket, intézményeket és magát az időt megelevenítő fény esett. Éppen tíz éve annak, hogy Hóman Bálint és Szekfű Gyula Magyar Történetének első kötetei napvilágot láttak s e decennium távlatából ma már lemérhetjük annak a hatásnak arányait, melyet ez a munka nem csupán laikus olvasóinak hatalmas táborára, hanem a közvéleményformáláson túl magára a magyar tudományos történetírásra gyakorolt. Az utolsó tíz év látszólag sokfelé ágazó teljesítményei e nagy munka problematikájának háttéréből nyerne terv-

szerűséget és egységes értelmet. A Magyar Történetből kiáramló inspiráció jellemzésére elég oly látszólag különböző jelenségekre utalni, mint aminő a már „lezártnak“ vélt Árpád-kor iránti érdeklődés megújulása, vagy a nálunk addig teljesen elhanyagolt népiség- és nemzetiség-történeti kutatások fellendülése.

E nyilvánvaló hatás magyarázata meglehetősen egyszerű: a Magyar Történet szerzői nem óvatos eklektikusok, hanem problémákat látó és azokkal szemben minden esetben állást foglaló historikusok voltak, akik az addigi eredmények gondos felhasználásával oly összképet rajzoltak történetünkről, mely éppen egészében a szakember számára is meglepő és új volt. A magyar történet egyes korszakainak és problémáinak aránytalan kidolgozottsága mellett ennek az egységes értelmet kereső ábrázolásmódnak a követése egyértelmű volt annak vállalásával, hogy a munka egyes részeinek megállapításai és eredményei az újabb kutatások világánál esetleg módosulni fognak. Csak a problémák elől tervszerűen kitérő eklekticizmus, vagy az örökérvényű megállapítást lehetségesnek gondoló csalhatatlansági hit ringathatja magát a történeti kérdések végleges elintézésének naiv reményében. Az életnek és a történetnek egymáshoz való viszonya, a távlatok változása, új módszerek és adatok felbukkanása azonban illuzóriussá tesz minden ilyen jámbor törekvést s az igazi történetíró nem tehet mást, mint hogy világosan lerögzítse azt, amit műve megírásakor a múltból látott és látnia megadatott. A tudományt elsősorban véleményünk határozott megfogalmazásával visszük előre: világos és határozott vonalakkal kell összekötnünk ismereteink szilárdnak mondható pontjait, még akkor is, ha eközben ismeretlen és bizonytalan szférákat érintünk. Ez az eljárás a sokat vitatott „átértékelésnek“ az alapja, mely a magyar történettudományra gyakorolt problémaébresztő hatásában máris megtalálta a maga igazolását.

Ilyen bátor és lendületes vonásokkal rajzolta meg Hóman Bálint is Zsigmond király addig elhanyagolt korszakának arculatát. Pedig ez a feladat éppen az ő számára különös nehézségeket rejtett magában. Történetírói munkásságának ismerői számára aligha titok az a léptenyomon megnyilvánuló szeretetteljes érdeklődés, mellyel történetünknek jellegzetesen monarchikus korszakai s azoknak egy tömbből vésett nagy alakjai, Szent István, III. Béla és Nagy Lajos iránt viseltetik, kiknek uralkodásában a nemzeti lét csúcspontjait pillantotta meg. Ez az erősen racionális látású, világos és áttekinthető képekben komponáló történetíró, aki műveiben oly plasztikusan ábrázolta az időnek a korszerűtlen emberi törekvéseken való átgázolását, meleg, szinte lírai hangot talált az ifjú IV. Béla anakronisztikus birtokpolitikai törekvéseinek jellemzésére. Az a nem titkolt meggyőződése, hogy a nemzet sorsát mindenkor elsősorban az erőskezü fejedelmi vezetés biztosította, mégsem tette elfogulttá történetünknek ezen ellenkező pólusai iránt sem, melyekben a társadalmi erők sokszor káoszt és anarchiát jelentő szerephez jutottak. Szent István és III. Béla korának történetírója tárta elénk a maga igazi valóságában II. András és Kun László erjedt korszakát, a központi hatalom atomizálódásának, a társadalmi széthullásnak és világnézeti átalakulásnak a folyamatát is, mely az

Anjouk trónralépésével jutott befejezéshez. A fény és árny iránti érzék arányos eloszlása magyarázza azt is, hogy éppen ő, Nagy Lajos aranykorának, „egyénisége ezernyi szép vonásának“ csodálója vált egyúttal Zsigmond annyira ellentétes korszakának és egyéniségének felfedezőjévé a jelen és az elkövetkező idők történetírása számára. E „felfedezés“ elsősorban abban a negatívumban nyilvánul, hogy Hóman függetlenítette magát a régi történetírásnak attól az alapszemléletétől, mely a XV. század első felében nem látott egyebet, mint a hanyatlásnak az Anjouk és Hunyadiak hullámhegyei között tátongó völgyét. Éppen ellenkezőleg a középkori fejlődés egyik leglényegesebb állomásának tartja Zsigmond korát, melyhez jelentőségben csak Szent István és II. András korszaka mérhető: „Szent István félszázada a nyugati keresztény kultúrközösségbe vezette be a magyar nemzetet. II. András korszaka átmenet a keresztény középkorból a lovagkorba, Zsigmond uralkodása a lovagkor és a renaissance határmesgyéje volt.“ Ennek a megállapításnak úttörő jelentőségét és belső igazságát talán semmi sem világítja meg jobban, mint hogy e korra vonatkozó legújabb művészet- és kultúrtörténeti vizsgálódások, melyek célkitűzésüknek megfelelően egészen más előfeltevésekből indultak ki, ugyanerre az eredményre vezettek.

A középkori magyar történet monarchikus és társadalmi tényezőiről vallott felfogásának megfelelően Hóman Bálint szemléletében e nagy világtörténeti korszakok, a lovagvilág és a renaissance ellentéte abban a viszonyban ölt testet, ahogy királyság és rendek, fejedelmi és feudális erők egymás mellett elhelyezkednek és érvényesülnek. Míg az Anjouk lovagkora a királyság és a nagybirtok egyensúlyának és összhangzó működésének jegyében áll, addig a diadalmasan betörő praerenaisance életszemlélet a nagybirtok felülkerekedésének folyamatában érvényesül a magyar történet sajátos kereteiben. Hóman tehát nem elvont eszmetörténeti kategóriákból vonja le megállapításait, hanem a valóság talaján állva konkrét társadalmi-politikai folyamatokban ismer rá a szellem megváltozásának tüneteire s ennyiben az igazi szellemtörténeti látás és ábrázolás példáját adja.

Az átalakulás gyökereihez nyúl, midőn arra mutat rá, hogy a központi hatalom szavának érvényesítését már az Anjouk korában sem tényleges hatalmi garanciák, hanem a királyhoz és házához való ragaszkodásból, tehát a lovagi ethoszból adódó erkölcsi és érzelmi biztosítékok támasztották alá. A társadalom vezető rétege már Nagy Lajos idejében is a monarchiát sokszorosan felülmúló anyagi és hatalmi erőforrásokkal rendelkezett s így az erkölcsi garanciákon kívül az erők egyensúlyozásának magasrendű államművészete kellett ahhoz, hogy a közigazgatásnak és hadszervezetnek tízegynéhány famüia kezébe való helyezése az ország erőskezü kormányzását, ne pedig az utolsó Árpádok korához hasonló tartományurасágra törő magánhatalmak kialakulását eredményezze. A konszolidáció alapjait felismerve az sem kerüli el Hóman figyelmét, hogy Nagy Lajos uralkodásának utolsó esztendeiben ennek az egyensúlyozásnak ébersége alábbhagy s ez elegendő azoknak a pártoknak a kialakulásához, melyek azután néhány év múlva szenvedélyeik és ellentéteik tüzevel lángbaborítják az országot. Miként

az egyensúly biztosítékai, úgy felbomlásának indokai is személyi természetűek. Ahogy a nagy király rejtélyes betegségének súlya alatt fokozatosan visszahúzódik a belkormányzat aprólékos ügyeitől s maradék erőit háza életbevágó dinasztikus érdekeinek szenteli, akként keres az udvari főnemesség is egyrészt a király nagyravágó feleségének, Erzsébetnek, másrészt a jövő emberének vélt Durazzói Károly herceg — a későbbi Kis Károlynak — környezetében új centrumokat. Szervezkedésük éle a hatalmat évtizedekig kezükben tartó és a király feltétlen bizalmát élvező katonafőurak, a Lackfyak, Szécsiek és Czudarok ellen irányul. Ezek az ellentétek Nagy Lajos özvegyének, Erzsébetnek és lányának, Máriának országlása és Zsigmond királynak első éveit robbantják ki, Kis Károly felkoncolásának, Erzsébet királyné kivégzésének és a Horváthi-párt kiirtásának véres eseményeiben. A Horvátinak bukása után a hatalomért mérkőző Lackfy-és Garai-pártok küzdelmében sűrűsödik össze Hóman számára a praerenaisance és a lovagkor ellentétes erőinek összecsapása, melynek kimenetele, a nagy király legbelsőbb híveinek gyászos vége szimptomatikus kifejezője a lovagkor alkonyának és az új idők derengésének. Ennek az új világnak gyermeke maga Zsigmond király is, vallásosságának és érzékiségének, nagy elvi célkitűzéseinek és skrupulusnélküli politikai cselekedeteinek rikító ellentéteivel. Amint legodaadóbb hívei, köztük különösen Garai Miklós, elsősorban saját karrierjüket és egyéni céljaikat néző szenvedélyes pártemberek voltak, ellentétben Nagy Lajosnak az új korszakban is a régi eszményeket képviselő, a közjót és az ország békéjét szem előtt tartó lovagfőuraival, ugyanúgy uruk, Zsigmond király is pártkirály csupán, aki még a választás legitimizáló jogcímétől is megfosztotta önmagát, amidőn ismételtén megszegte a rendekkel trónralépése előtt kötött választási szerződését. Uralmának ezt az egyoldalú pártjellegét a fogságának ideje alatt leghatalmasabb alattvalóival kötött siklói liga s még ennél is frappánsabban az 1408-ban alapított ú. n. Sárkányrend célkitűzései mutatják, melyek alig egyebek a királynak az öt tüzön-vízen át követő nagy oligarchacsaládokkal mint egyenrangú feléssel kötött véd- és dacszövetségeinél. E pártszervezéssel vezeti be Zsigmond a nagybirtok túlsúlyának korszakát s adja át a múltnak azt a régi monarchikus rendszert, mely egyenlő súllyal nyugodott a különböző társadalmi rétegek bizalmán és támogatásán. E felfogásának megtámasztására Hóman Bálint a kor birtokviszonyainak megismerése szempontjából alapvető jelentőségű számításokat végzett, melyek valóban igazolják a nagybirtok szerepének aránytalan megnövekedéséről vallott nézeteit. Míg a királyi birtok Zsigmond és Albert korában az Anjou-korhoz viszonyítva állományának egyharmadára csökken, addig a harminc leggazdagabb főnemesi család vagyona megkétszereződik. Míg a legnagyobb Anjou-kori birtok 260 helységet foglal magában, addig a XV. század első felében két nagybirtokoscsalád összesen 1400 helységet tart földesúri hatalma alatt. Ezek a számadatok nem csupán a nagybirtok javára végbement eltolódást helyezik minden magyaráztatnál többet mondó világításba, hanem egyúttal a vagyonok azon összesűrűsödési folyamatára is felhívják figyelmünket, mely szoros összefüggésben áll a régi, szélesebb meg-

alapozású arisztokrácia bukásával s javainak Zsigmond párthívei között történt felosztásával.

Hóman Bálint a politikai tényezők általa vallott értékelésének megfelelően egy pillanatra sem titkolja azt a meggyőződését, hogy a praerenaisance diadalmas betörésének félszázadában Nagy Lajos aranykorához viszonyítva erkölcsileg alacsonyabbrendű és a vitális nemzeti érdekek szempontjából hátrányosabb kort lát. E szigorú ítélet azonban mégsem teszi igazságtalanná a korszak hősei, Zsigmond király és nagybirtokos oligarchiája iránt. Készséggel elismeri róluk, hogy „hatalomra kapva vagyonukat mégsem tekintették a nyugalmas, fényűző élet és a munka nélküli biztos jövedelem bázisának. A királyi vagyomból birtokukba jutott uradalmakkal együtt habozás nélkül vállalták a közfunkciók ellátásának és a közterhek viselésének súlyos kötelezettségeit, a törökveszedelem és a cseh támadások elhárításának egyre súlyosabbá váló honvédelmi feladatát s az 1412 után országától többnyire távollévő király helyett az uralkodás, kormányzat és közigazgatás minden gondját, a kor nemesi életstílusából folyó összes katonai és politikai kötelezéseket. Zsigmond német királyválasztása után az államhatalom teljesen az oligarchia kezébe került s evvel kezdődik hazánkban a nagybirtok politikai túlsúlyának korszaka.“

A Zsigmond-kor új ábrázolásában tehát a lovagkor és a praerenaisance találkozásán, az új arisztokrácia uralomrajutásának és domináló közszereplésének rajzán van a hangsúly. A szempontok újdonságát és termékenységét semmi sem mutatja jobban, minthogy ma, a Magyar Történet III. kötetének megjelenése után öt esztendővel, a részletkérdéseket vizsgáló tanulmányok egész soráról számolhatunk be, melyek hovatovább befejezéshez juttatják Zsigmond korának Hóman Bálint összefoglalása által megindított felfedezését.

Jórészt a legfiatalabb történetíró nemzedék képviselői azok, akiknek e korszak rendszeres vizsgálatát elsősorban köszönhetjük. A részletkérdéseket tisztázó tanulmányok sorában elég itt Sinkovits Istvánnak a XV. századeleji nagybirtokról, ifjabb Szentpétery Imrének a tárnoki ítélőszék keretében a várospolitika irányairól, Bartha Istvánnak az egyház és állam későközépkori kapcsolatáról, Szilágyi Lorándnak a magyar királyság és a németbirodalom úniójáról szóló szép értekezéseire utalnunk, melyek meglepően teljes anyaggyűjtésükkel, a modern történetírás színvonalán álló szempontjaikkal oly problémákat tisztáztak, melyek néhány év előtt még fel sem merültek történeti irodalmunkban.

Nagybirtok és monarchia, polgárság, arisztokrácia és köznemesség, állam és egyház, magyar királyság és birodalom egymáshoz való viszonyának felderítése azonban csak a szükséges vastraverzeket szolgáltatják a történeti rekonstrukció épületéhez. Teljessé ez csak akkor válik, ha ezeken az alapvető viszonylatokon túl a korszaknak dekoratív elemeit, azaz egyéni életérzését, mindennapi életének formáit, a művészeti kifejezőmódjait is megismertük. „A műveltség története — mondja Huizinga — éppen úgy foglalkozni köteles a szépség álmaival és a nemes élet ábrándjaival, akárcsak a népesedésre és az adózásra vonatkozó számadatokkal. Az az eljövendő kutató, aki majd a mai

társadalmat fogja tanulmányozni, a bankok és a közlekedés gyarapodása láttára, a katonai és politikai konfliktusok lefolyásának ismeretében kutatásai végén könnyen azt mondhatja majd: zenéről vajmi keveset olvastam, nyilvánvalóan nem volt nagyobb jelentősége a kultúra szempontjából ebben az időszakban.“

A magyar Zsigmond-kutatás nagyarányú fellendülésére semmi sem jellemzőbb már most, mint hogy a politika-, egyház-, jog- és társadalomtörténeti kutatások betetőzésekként, Zsigmond király halálának (1437 december 9.) 500. évfordulója alkalmából egy oly munka látott napvilágot, mely minden vonatkozásában eléri mintaképeinek, Huizinga híres „Középkor őszének“ a színvonalát. A magyar történetírás fejlődése szempontjából talán a legörvendetesebb jelensége az utóbbi évek munkásságának, hogy oly tudósok szóltak hozzá kardinális történeti kérdésekhez, akik eredetileg a történelem egyik-másik résztudományának szakemberei voltak, akiket azonban vérbeli historikus-látásmódjuk a történeti megismerés szélesebb mezőjé felé terelt. A numizmata Alföldi András mellett a művészettörténész Horváth Henrik az, aki éppen szűkebb tudományának problematikáját tette meggyőző hatású új szintézis alapjává.

Horváth Henrik művét¹ már azért is megilletné a szintézis jelzője, mivel adatgyűjtése rendkívül széleskörű kutatásokon alapul. A jegyzetek futólagos áttekintése is meggyőzheti az olvasót arról a mindenre kiterjedő figyelemről, melyet a szerző oly források és irodalmi feldolgozások tanulmányozásának szentelt, melyekben őt sajátosan érdeklő adatokra és szempontokra alig számíthatott. Az összefoglalásra való törekvés azonban korántsem oldódik fel nála az egyes adatoknak és résztudományi szempontoknak eklektikus összefoltozásában. Zsigmond király korának monografusa rendelkezik azzal a vérbeli történetíróttal mindenkor jellemző módszertani merészséggel, hogy egyetlen életterületet s annak korunkra jutott emlékeit tekintse a korszak egészére elsősorban jellemzőknek, az életmagatartás igazi tanúinak. Ahogy a német gazdaságtörténész, H. Bechtel a későközépkori városgazdaság dokumentumain, Huizinga pedig a francia krónikairódalom színes jellemzéseinek építette fel szintézisét, úgy Horváth Henriktől sem áll semmi sem távolabb, mint hogy művészettörténész mivoltát egy pillanatra is megtagadja: „Ha a kor kifejezési formáinak tárgyalásánál a művészeti problémák kissé túlságosan előretörtek, ez a szerző személyi hajlamain kívül annak rovására írható, hogy a kérdéses személyek, események, életformák vizuális szemléltetősége a képzőművészetben jobban, kézzelfoghatóbban rajzolódik meg, mint az egykorú költészetben vagy a krónikákban, ahol a tartalom, a lényeg erősen elhomályosodott az átvett frázisok és az elhasznált metaforák sokaságában.“ A művészeti megnyilatkozások részletező tárgyalása és ezek központi szerepe ennek ellenére sem teszi a munkát a történetírás területére illetéktelenül áttérpeszkedő művészettörténelem példájává, hiszen Horváth Henrik ezekben az emlékekben is csak kifejezést lát, és pedig kifejezését a korszaknak mint jellegzetes emberi életmagatartásnak. E sorok írója éppen az ő művében látja egyik megnyugtató bizony-

¹ Zsigmond király és kora. Budapest Székesfőváros jubiláns kiadása, 1938.

ságát annak, hogy az ú. n. szellemtörténeti látásmód, mely a huszas évek óta áthatotta történetíróink legjobbjainak munkamétódusát, minden ellentétes ú. n. szociológiai stb. célkitűzések ellenére még ma is a történetírás grande art-jának töretlen fényű planétája maradt. Ez a művészettörténet eszközeivel dolgozó szellemtörténeti módszer és a könyv minden sorát átvilágító mély kultúra emeli Horváth Henrik Zsigmond-monografiáját a tárgy tekintetében látszólag rokon hazai „művelődéstörténeti“ előzmények fölé s különbözteti meg egyben Huizinga híres munkájától is, mely minden stílusfinomsága és ábrázoló ereje ellenére is a történész számára túlságosan „széplelkű“ s a valóságtól elvonatkoztatató előadást nyújt. Bármily paradoxnak hangzik is: éppen a művészettörténeti anyagnak szellemtörténeti kezelése az, ami Horváth Henrik munkáját a valóság és az illúziók egymásmelletti érzékeltetésének nehézségein átsegíti, azt hús-vér történelemmé teszi.

Csak ennek a szellemtörténeti célkitűzésnek, a korszellem megragadásának a szempontjából nyernek a könyvnek heterogén tárgyakat felölelő fejezetei eszmei egységet. Zsigmond egyéniségének rajza, a középkori Buda gazdasági, szociális és művészi életének keresztmetszete, a későközépkori udvartartás és lovagvilág ábrázolása, a művészetek, az építészet és iparművesség részletező elemzése első pillantásra egy atomizáló művelődéstörténeti szemlélet eredményének látszanak s csak alapos elolvasás után világosodik meg az egymásmellé helyezés igazi értelme. Minden egyes fejezet megújuló lendületű roham a különböző köntösben jelentkező, a valóságot átvilágító szellem megismerésére és rögzítésére.

Ez a program aligha volna eredményesen megvalósítható, ha a szerző hősét és korát a magyar glóbusz szemszögéből vizsgálná. Horváth Henrik joggal hangsúlyozza, hogy „a politikai, jogi, gazdasági és kulturális nézőpontokból történő egyoldalú beállítások éppen úgy csődöt mondanak, mint a kizárólagosan nemzeti (magyar, cseh, német) álláspontok“. Zsigmond király csak annak a világnak értékeszméi alapján ítélni és érthető meg, amelyben élt, ez a világ pedig kozmopolita és internacionális volt a szónak középkori és keresztény értelmében. A könyv legfőbb erőssége, hogy ezt a nemzetközi légkört érzékeltetni tudja, és pedig anélkül hogy ezáltal magyar szempontból nézve veszítene érdekességéből. „Ne féljünk idegen hatások feszegetésétől, ilyeneknek csak akkor van logikai értelme és gyakorlati jelentősége, ha a talaj alkalmas befogadásukra.“ Ennek a magyar „talajnak“, mint a nyugati népekével egyértékű kultúrtelevénynek a megismeréséhez Horváth Henrik könyve az adatok és bizonyítékok imponáló tömegével járul hozzá. Éppen az internacionális vonatkozások kidomborítása segítette őt annak a középkori műveltségünk arányait és színvonalát érzékeltető ténynek a felismeréséhez, hogy a magyarság belső fejlődése ennek a korszaknak a végére már kitermelte magából azt a vezető elitet, mely a XIV. és XV. század nemzetközi lehetőségei közepett franciákkal, angolokkal, olaszokkal és németekkel egyenlő mértékben alkalmasnak bizonyult a nagy európai feladatok korszerű kielégítésére. Az Anjouknak, de még inkább Zsigmondnak a keresztény nyugati világban kivívott pozíciója egyszeriben az európai politikai és művelt-

ségi élet első arcvonalába hozta azt a magyar vezetőréteget, mely oly politikussokkal és diplomatókkal rendelkezett mint ifjabb Garai Miklós, hadvezérekkel mint Hunyadi János, teológusokkal és bölcselekkel mint Magyar Mihály vagy Makrai Benedek, művészekkel mint a Kolozsvári testvérek és a budai szobrásziskola névtelen mesterei, kik összeségükben a legkülönbözőbb életterületeken váltak ennek az internacionális, de ugyanakkor egyéni színekben csillogó korszaknak jellegzetes képviselőivé.

Az újabb Zsigmond-kutatások spontán egybeolvadó irányára jellemző, hogy Horváth Henriknek a korszak kozmopolitizmusára, de ugyanakkor magyarságára vonatkozó megállapításai más oldalról is megerősítést és kiegészítést nyertek. Amit ő a Sárkányrend jelvényeinek európai elterjedéséből, vagy a budai szobrásziskola alkotásainak az európai ábrázolásmód nemzetközi feszültségét tükröző vonásaiból a művészettörténet eszközeivel kiolvasott, ugyanazt állapíthatta meg a modern oklevéltudomány és kormányzattörténet módszereivel dolgozó Szilágyi Loránd is a magyar királyság és a németbirodalom viszonyát taglaló fejtegetéseiben. Ahogy szobrokon, képeken, épületeken és dísz tárgyakon kimutathatók a nemzetközi inspirációk nyomai, ugyanígy mosódnak el ebben a kozmopolita világban a merev államjogi határvonalak, magyar és német intézmények, magyar és német személyi kompetenciák körei. Magyar ügyek intézésére birodalmi kormánysszervek nyernek befolyást, ezek élén azonban hosszú ideig kizárólag magyarok állanak. Páratlan látvány ez nekünk, mai magyaroknak, akik a közvetlen múlt négyszáz esztendejének lehangoló távlatából magunk is hajlandók vagyunk európai létünk provinciális vonásait hangsúlyozni, magunkat legjobb esetben is e kultúra másodszülött gyermekeinek tekinteni. Ebből a szempontból kiszámíthatatlan nemzeti jelentősége van középkori kultúránk szélesebbkörű megismertetésének, mely elsősorban van hivatva a nemzeti Önismeret keretein belül kiépített nemzeti önbizalom megalapozására. Emlékezzünk erre a korszakra s rajta keresztül jobbik énünkre úgy, ahogy visszaemlékezett reá a török idők reménytelenségében Szkhárosi Horváth András: „Királyi nemzet vagy, noha te kicsin vagy az Atya Istennek bizony te kedves vagy.“

DEÉR JÓZSEF

GEOPOLITIKA

AZ UTÓBBI IDŐBEN nagyon megsaporodott a geopolitikai könyveknek, tanulmányoknak és újságcikkeknek a száma.

Különösen Németországban, ahol először vert mélyebb gyökeret ez az új tudomány. Megmagyarázza ezt az az érdeklődés, amelyet a német nép, a békediktátumok tanulságán okulva, külpolitikai kérdéseknek szentelt. Ezért is részesítették általános elismerésben ezt az új tant, amely úgy vélte, hogy a föld arculatáról olvashatja le azokat az irányelveket, melyek a helyes határmeghúzásnál alkalmazandók. Ez a szempont tehette továbbá indokolttá azt, hogy a német közönség mindent, amit „geopolitikai“-nak neveztek, egyenlő lelkesedéssel fogadott. Pedig a kisebb számú komoly politikai-földrajzi szak tanulmányok mellett főleg hírlapi vezércikkek beillő értekezések terjesztették ezt az újdonságot.

A geopolitika országszerte tudományhoz nem illő gyorsasággal vált közismertté. Híveinek tábora egyre nőtt s ma már valóságos mozgalomról beszélhetünk, melynek alapját Haushofer Károlynak, a müncheni akadémia volt elnökének tanai alkotják. Az ebben az új irányban dolgozó földleírók a Zeitschrift für Geopolitik című folyóirat köré csoportosultak, Később lazább munkaközösséggé tömörültek. Végre az elmúlt év decemberében, e tanok állam és párt által való elismerése után, ezt a munkaközösséget, amely a német népi gondolatokat és igényeket tértudományi szemszögből is megtámasztotta, bejegyzett egyesületté nyilvánították. Neve ezentúl Arbeitsgemeinschaft für Geopolitik — AfG.

Amit róla megtudni érdemes, azt többek között a német egyetemi kiadó tömören foglalja egybe jelentésében.

„A geopolitikusok egyesítése és a geopolitikai munka művelése a Geopolitikai Munkaközösség keretén belül történik ezentúl. Vezetését egy tanács intézi, melybe a birodalmi hatóságok kirendelt képviselői hivatottak. Haushofer Károly mellett ott vannak a nemzeti-szocialista párt irodalomvizsgáló bizottságának tagjai, a NSDAP külügyi osztályának, a birodalmi ifjúság vezetésének, a munkaszolgálatnak, a birodalmi hadügyminisztériumnak kiküldöttei, valamint a német pedagógia központi intézetének vezetősége stb. Ez a kör felügyel arra, hogy a geopolitikának mindenütt, a nevelés, terjesztés stb. ágaiban a megfelelő hely biztosíttassék. A geopolitikai munkaközösséget bejegyzett egyesületté alakították át és hatályosságát a birodalom egész területére terjesztették ki. A szervezés tartományi és helyi csoportok szerint történt. Szónokok vagy publicisták csak abban az esetben hivatkozhatnak a megnevezett munkaközösségre, ha előbb a megkívánt tudá-

sukról bizonyítékot tudtak adni, továbbá ha személyükre nézve alkalmasnak tűnnek fel.“

A geopolitikai munkaközösség alapszabályainak 2. §-a az AfG céljairól és feladatairól szól:

„A geopolitikai munkaközösség célja: a geopolitika terén való tanítás, kutatás és terjesztés. A geopolitika a népek és államok fejlődésében jelentkező tér- és fajmegnátározta jelenségekről, vonásokról szól. A geopolitikai munkaközösség tagjait a nemzetiszocialista világlátásra és államfelfogásra kötelezi/.

A geopolitikai munkaközösség tagjai csak német állampolgárok lehetnek. Belső elnökéül Haushofer Károlyt, volt tokiói katonaaattaché, egyetemi tanárt választották. Vezetője ennek a munkaközösségnek jelenleg Landesbauernfuhrer Wagner Adolf, bajor miniszter. Az AfG-re elsősorban a szervezői feladatot rótták. A tudományos geopolitikai kutatással a heidelbergi egyetemen felállított első geopolitikai tanszéket bízták meg. E tanszék igazgatója Nesor egyetemi tanár.

A tudományos munkák közzétételére az 1924-ben alapított Zeitschrift für Geopolitik című folyóirat hivatott. Ez képezi a geopolitikai publicisztika legelső fórumát. De ma már minden földrajzi és politikai folyóiratban találunk állandóan vezetett geopolitikai rovatot.

A tudományos szaklapok mellett a napi események ez újszerű interpretációjával és általában az aktuális politikai kérdésekkel a „geopolitischer Pressedienst“ foglalkozik.

A propaganda és a terjesztés eszközei közül az érdemel figyelmet, mely az ifjúság meghódítására irányul. Ezt a célt szolgálja elsősorban az úgynevezett „geopolitisches Schulungslager“. Ez az intézmény a birodalom egész területét behálózza. A táborozási helyek felállításánál, tehát térbeli elosztásuknál már geopolitikai tájszemponthozat érvényesítenek.

1937 januárjában az újjáalakult geopolitikai munkaközösség Heidelbergben bemutatkozott a német közönségnek. Ezzel az alkalommal az ott megjelent Bundesleitung des Bundes Deutscher Osten, BDO, szövetséget kötött az AfG-vel, hogy egymást nemzeti munkájukban mennél jobban támogassák. Az utóbb megnevezett egyesület tudományos és módszertani munkák elvégzésére vállalkozott, míg a BDO magát gyakorlati geopolitikai munkaközösségnek nyilvánítja. A német kelet népiséggarca felől való hírszolgálatlalt foglalkozik és esetleges gyakorlati útmutatásokkal vesz részt ugyanebben a harcban.

A geopolitikai mozgalomnak a birodalmi rádió mellett még hatékonyabb eszközök is rendelkezésére állanak. Folyó év májusában a munkaközösségnek önként jelentkező tagjai tanulmányútra indulhattak Jugoszláviába, ahol a Jugoszláv Idegenforgalmi Hivatal vendégeiként helyszíni geopolitikai tanulmányokat — Dunamedence—Karst—Adria — folytathattak. Ez az út egy sorozat kezdetét nyitotta meg.

A geopolitikai munkaközösséggel karöltve jár a Reichsarbeitsgemeinschaft für Raumordnung. Célja és feladata: a szűk és sok esetben célszerűtlenül berendezett német élettérnek újjáalakítása. Racionális gazdasági és honvédelmi szempontok irányozzák ezt a nagyvonalú, évszázadokra tervezett berendezkedést. E munkánál vala-

mennyi német egyetemi tanár segédkezik. Orgánuma a „Zeitschrift für Raumordnung und Raumforschung“. Ennek a munkaközösségnek utolsó birodalmi gyűlése folyó év májusában tartott meg. Ezek után nem maradhat érdektelen, megtudni azt, mit tartalmaz az új politika, mik a céljai és milyen módszerrel dolgozik? Azonban mindjárt az elején nehézségekkel találkozunk. Azok, akik a geopolitika fogalmi meghatározására hivatottak, a politikai földrajztudósok, még nem tudták végleg eldönteni, hogy minek nevezzék el kutatásuk tárgyát. Tudománynak-e,¹ népszerű tudománynak-e,² vagy csupán módszernek,³ politikára alkalmazandó irányelvnek-e vagy újszerű „meglátásnak“⁴? Sőt, volt olyan ajánlat is, mely nemzetiszocialista világnézetnek mondta!⁵

A geopolitikát jelenlegi fogalomzavara miatt teljesen elvetni, sem tudományos, sem politikai szempontból nem lenne helyes. Mert annyi bizonyos, hogy mögötte van a nemzetiszocialista párt és valószínű, hogy az új tudomány egyik célja, hogy az illetékes helyek politikai célkitűzéseit tudományos kutatás eredményeként, azaz objektívan a közvélemény elé bocsáthassa s ezzel azt, mint elkerülhetetlen történelmi eseményt elfogadtassa.

RÁMUTATTUNK az AfG alapszabályainak 2. §-ára, amely szerint a geop. munkaközösségnek feladata a geopolitikai téren való kutatás, tanítás és propaganda. A geopolitika az a tan, amely a népek és államok fejlődésében a tér- és fejmeghatározta jelenségekkel, „vonásokkal“ foglalkozik. Ennél a meghatározásnál a faj fogalma is szerepel, ami tudománypolitikai harcnak az eredménye. Erről később. Eredetileg a geopolitika megteremtőinél a „vérség“ fogalma nem szerepelt. Kizárólag földrajzi szempontok voltak mértékadók.

A geopolitika szó értelmezésénél a „geo-“ alatt azt a földrajzi keretet értjük, amelyen belül az állam elhelyezkedik és életmegnyilvánulása: a politika lejátszódik. Az államterület nem jogi értelmezésben veendő, hanem élettérrként, földrajzi térségként. Azért elsősorban a földfelszíni formáknak, éghajlati adottságoknak és természeti kincseknek az emberi kultúrára vonatkozó értékeivel felruházott tájra kell gondolnunk. A kultúrák megint különböznek egymástól fokok és korok szerint, úgyhogy egy bizonyos meghatározott időpontban a tájkeretből csak a „megfelelő“ jelenségek léphetnek életbe. A többi adottság, adottság marad és tovább szunnyad, amíg nem szolgálhat eszközként a kultúrépítményen. Mily óriási változásokon ment keresztül az emberiség tájszemlélete a prehistóriai időktől kezdve az első nagyhatalmi alakulatokig! Mily térérzéke lehetett egy Campagnában székelő rómainak, kinek latifundiumai Észak-Afrikában, szőlőkertjei Spanyolországban voltak és kereskedelmi hajói talán Alexandriában horgonyoztak — az antik Róma virágkorában. Mily hanyatlás következett be a középkor zárt világa által! És a jelenben: milyen különbözően tájéko-

¹ Kjellen Rud.: Der Staat als Lebensform, 1924. 4. kiad.

² Passarge S.: Politische Geographie und Geopolitik. Peterm. Mit. 1935/185.

³ Grabowsky A.: Raum als Schicksal, Das Problem der Geopolitik, 1933.

⁴ Haushofer K., j Obst E., j Maull O.; Lautensack H.: Bausteine zur Geopolitik, 1928.

⁵ Baumann M.: I. Hamburger Lehrerzeitung XIII/10. 1934. III. 10. 154. old.

zódott egy londoni nagykereskedő és egy földet túró alföldi paraszt — a világtörténelmi eseményekről!¹

De nemcsak a szemlélet változik, hanem maga a táj arculata is. És ez az új kultúrgeográfiának legnagyobb megismerése, hogy a tér és az idő kategóriái elválaszthatatlanok. Aki ez ellen a megismerés ellen vét, mint ahogy majdnem valamennyi geopolitikus, szükségszerűen a materializmus útjára terelődik. Azért, mert kénytelen az embert egy „természettudományi“ tájjal, a tájjal szembeállítani. Ilyen általános környezet azonban nem létezik, mint fent bemutattuk.

A „politika“ szóinak magyarázatához ki kell térnünk a geopolitikusok által követett államelméletre: ez az organikus államelmélet. Alapját a politikai földrajzban Ratzel Frigyes² fektette le, ki a gondolat szerint az első geopolitikus és akinél az állam — ő kedvelte a képletes beszédet — „egy darab földnek és egy darab emberiségnek szerves szintézise“.

E gondolatokat azután Kjellen Rudolf, svéd államtudós, fejlesztette ki rendszeres államelméletévé, ő alkotta a geopolitika szót is.

Nála és az őt máig követő valamennyi iskolánál, az állam valóságos szervezet, organizmus. Életforma, amely ugyanolyan „személyiséggel“ rendelkezik, mint az ember. Tulajdon akarattal bír és gondolkodik, csak hogy sokkal hatalmasabb megjelenésében, akarata keresztülvitelében. Megszületéséhez alkalmas térségre van szüksége. A vándorló, törzsszervezetben élő nép még nem alkot államot, hacsak egy bizonyos helyen meg nem telepszik. Nem minden térség alkalmas a „fészekrakásra“. Maull O., a neves politikai földleíró, az államalapításnál a csírázás példáját alkalmazza. Szerinte erre csak bizonyos, de a geopolitikai tudomány által felismerhető, térségsejtek alkalmasak.³ Ezek az úgynevezett „aktív“ vagy „jellem“-tájak,⁴ amelyek „tájinger“ és „tájkényszer“⁵ erői által alakítják lakosaiknak történelmét. Meglehet, hogy egy nép térérzék hiányában vagy más történelmi hatalmak által gátolva, nem foglalhatja el teljes egészében ezt a predesztinált államterületet. A hiányzó részért szükségszerűen mindig harcolnak. Ez tehát a geopolitikai államelmélet egyik alaptétele: „A történelmi küzdelmek belső oldala nem más, mint harc a szerves (geopolitikai) állam-, illetve létért!“ Az állam életmegnyilvánulását határainak ebben az értelemben vett kiterjesztésében látják. Ifjúságának és növekedésének jelét térbeli gyarapodása adja, amely a fa égvyűrűhez hasonlóan, a törzsország köré helyezkedik. A helyesen irányított politika „geopolitikán“ alapszik, de ezt az alapot nélkülözheti is. Egy közkedvelt példán mutatjuk: a csehszlovák államot geopolitikai belátás ellenére alkották. Minden megjelenési alakja, a földrajzától kezdve, fennállása ellen szól. Helyesen cselekedve, tájegységeire kellene felbontani ezeket: amennyiben önállóak, úgy hagyni, amennyiben pedig kiegészítésre szorulnak, a nagyobb egységhez csatolni. A geopolitikai „politika“ minősége itt domborodik ki; a geopolitikai adottságok felismerésén nyugszik az értelmes politika. Ami ezek ellenére mégis fennáll, rossznak az eredménye. De nemcsak ez, hanem múlandó is, ideiglenes jellegű. Előbb-utóbb a természet erői érvényesülni fognak. Nagy birodalmak is alá vannak vetve e törvényszerűségnek. A régi osztrák-magyar monarchia darabokra hullása nem volt önkényszerű. Hennig mértékadónak ismerte fel a folyórendszerek irányát. Hat ilyen volt a monarchia területén, ugyanannyi irányba esett is szét az. A geopolitika csúcspontját, legvégsőbb célját ebben az előre való meglátásban, a prognózisban találja

¹L. A. Haushofer: Zur Problematik des Raumbegriffs, Z. f. Geop. IX/12,1932.

²Ratzel Fr.: Politische Geographie. 1906. 3. kiad., Anthropogeographie 2. köt. 1889/1901. 2. kiad.

³Maull O.: Politische Geographie, 1925. in. old.; Anthropogeographie 1932; Geogr. d. Kulturlandschaft 1932. Vom Wesen der Geopolitik, 1936.

⁴Vogel W.: Politische Geographie 1922.

⁵Passarge S., pld. Das Judentum als landschaftlich-ethnologisches Problem 1929; és néprajzi munkái.

meg. Ezt a prognózislehetőséget Sieger indítványozására a geopolitika ismervéül fogadták el, szemben az alaptudományát képező politikai földrajzzal. Ez utóbbi statikus jellegű és prognózis felállítására nem képesít.

ELŐNYÖSNEK MUTATKOZIK, először a geotudományok sorát vizsgálni meg, s azután a specifikusan geopolitikai mozzanatra kitérnünk.

Az antropogeográfia, amely széles keretéből már régen elbocsátotta a külön tudományá vált népesedési, gazdasági, közlekedési, stb. földrajzot, saját munkaköréként tartotta fenn magának az élettér számos viszonylatában való vizsgálatát. Ez a tudomány szervesen bekapcsolódhatott a Kjellén államelméletbe, mert élettér és életforma együvé tartozik. Az élettér és a népesség alkotják az állam természeti oldalát, tartós és csak lassan változó alapját. Velük a geopolitika és demopolitika foglalkozik Kjellén szerint. Rájuk épül fel az állam uralmi, társadalmi és gazdasági egységét célzó rendszer: krato-, szocio- és ökopolitika formájában. Látnivaló, hogy jelen államelméletnél még öt irányban érvényesülnek az egységre irányuló törekvések. A mai geopolitikai tanban egyoldalúan az egyik iránynak adnak kizárólagos előjogot.

Hogy hegy és völgy, folyó, tenger és partvidék, sziget, szárazulati medence, felföld és alföld, szoros meg hágó nemzetek történelmében mily sorsdöntő hatalmak, azzal minden geopolitikusnak tisztában kell lennie. De nem elégít ki e tényezők egyenkint gyakorolt hatásának ismerete, mert valóságban ezek összejátszanak, egymásbafonódnak. Továbbá hatásuk átszűrődik más síkokra s így válik a földrajzi adottság gazdasági, politikai és kulturális téren felbukkanó jelenséggé. Ez adja meg az emberföldrajzi kutatások érdekesítő voltát s eredményüknek sorsszerűségükben rejlő mélységét.

Képzelnünk el egy hegységvonulatot, amelynek lábánál termékeny tájak terülnek el. Ez gyakori eset a földgömbünkön. A hegység népességének élettére szűk. A természet más, külterjesebb gazdaság művelésére kényszeríti, mint a völgy lakóit. Inkább ki van téve a természet elemi csapásainak — ellenben éppen ezek az adottságok edzettebbé és harcosabbá, egy különleges kultúra hordozójává teszik. Az inség nyomása elől menekülve, sokszor a gazdag alföldről csalogatva, a völgyek mentén betörnek, a síkság népét leigázzák és kezükbe kerítik a hatalmat, ők valójában a „világtörténelem csinálói“ (W. Schmidt). A kultúrtörténelemben el nem kerülhető a természeti adottságoknak alapos vizsgálata. Ha körülbelül ugyanazt a tájat, de európai légkörben tekintjük, s meghagyjuk, hogy a hegységet és medencét különböző nemzetiségű lakosság foglalja el, de a természeti hatások ugyanazok maradnak, nem fog-e harc kitörni a nemzetiségek között, ha az egyikének talpa alól kifogy az élettér?

A cseh medence, amely századok óta színhelye ennek az elkésredett nemzetiségi harcnak, ezt természeténél fogva mindig újból feléleszti. Hassinger H. mutatott erre rá, hangsúlyozván, hogy enyhítésére meglettek volna az eszközök, pl. iparosítás, kivándorlás stb.¹ — mint minálunk a Felvidéken. — De a természet könyörtelen, „előbb-utóbb érvényesülni fog a geopolitikai földhőzkötöttség...“

Ennyit a geopolitika emberföldrajzi alapjáról.

A politikai földrajz elsősorban az államok külpolitikai kérdéseivel foglalkozik, mert az államok egymásközött kézzel foghatóan a határoknál érintkeznek. A határ jó, ha viszonylagosan könnyen átjárható és emellett mégis erősen megvédhető. A sziget az ideális államforma. A tenger, mely összeköt, még fokozza a „helyzetelőnyt“

¹ Hassinger H.: Die Tschechoslowakei. 1924. 154. old.

(Lagegunst). (A tenger iránt a geopolitikusok körében rajongás észlelhető,¹ melynek előidézője Ratzel nagyhatású könyve — *Das Meer als Quelle der Völkergrösse*, 1900 — volt.)

A párkányos helyzet szintén elszigetelő. Ellentéte a bekerítés, pl. Németország európai helyzete, amelyet — a maiaktól eltérően — Bismarck kedvezőnek mondott, mert sokoldalúságra és éberségre készítette népét. Ütközőhelyzetben nevezünk egy államot, ha az két vagy több hatalom érdekerületében fekszik. Ez a helyzet gyengébb országok „életbiztosítása“, mert a Pufferstaat „függetlenségét“ az érdekelt hatalmak biztosítják. Supan A.⁸ az ebből a helyzetből eredő oldalnyomásnak számbeli kifejezőjét vélte feltalálni, elosztván a szomszéd lakosság összességét a préselt állam népességének számával. „Monarchiánk belepusztult a szomszédság szertefeszítő nyomásának 5.1 hányadosába“ olvashatjuk egy magyar nyelvű geopolitikában.³ A védelmi szempontból a határok hosszúsága esik latba. Mennél inkább kör alakú egy állam kerülete, annál kedvezőbb az. Példák a történelemből: Nagy-Magyarország és Csehszlovákia. A határok minősítésénél az állam „történelmi oldalának“ felismerése nagy fontosságú. Szimbolikusan a főváros fekvésében látják ezt megjelölve.

Az állam védelmi oldaláról szól és a hadvezetésnek a terrainre, tájra vonatkozó ágával foglalkozik a geostratégia. Egyrészt általános elveinek magátólértéktelődése, másrészt példáinak egyszerűsége miatt közelebbi kifejtésétől eltekintünk.⁴

A pánideák geopolitikája azokra a földségeket átfogó mozgalmakra (Pánamerika, Páneurópa) vagy nemzeti és vallási alapon nyugvó politikai törekvésekre (pánarab, pánizlám) és faji szemszögből eredő egyesülési vágyakra épül fel, melyek mind elég hatékonyan mutatják a kis tájrendszerek fölött megnyilvánuló erők törvényszerűségét. Igaz, hogy nagyvonalúságukban sokszor eleve a korai szétesés veszélyét rejtik magukban.⁵

Az állam belső, jogi berendezésében is kifejezésre jut az a viszony, amelyet a felsorolt tudományágaknál eddig láttunk. Finom szájak fűződnek az állam területétől az állam formájához. A centralizmusnak (pl. Franciaország) csakúgy, mint a föderalizmusnak (Németország) megvannak a földrajzi alapjai. A geojogtudománynak® ez a jelenség képezi tárgyát. A kisantant például nem más, mint geopolitikai adottságokból levont jogi (és katonai) következtetés. S ugyancsak geojogi elgondolás eredménye a csehszlovákiai és romániai határ-, illetve kultúr-zónák. Az ökopolitika az állam gazdasági egységét szolgálja. Célja az autarkia megteremtése.

Az emberföldrajz keretéből már kinőtt két további geotudományt kell megemlíteni, ámbar azok nem fűződnek szorosan a fenti felsoroláshoz.

A geopszichológia, geoléktan az időjárás, éghajlat, földtértség és táj hatása alatt álló emberi lelket vizsgálja. Valamennyi hatás közül csupán az utolsóra térünk ki. Táj és lélek képezik a geolélektannak központi problémáját. A táj színei, fényjátéka, alakja és

¹ Haushofer K.: *Weltmeere und Weltmächte*, 1937; März I.: *Ozeane in der Politik und Staatenbildung*, 1933.

² Supan A.: *Leitlinien der allgem. polit. Geogr.* 1922. 2. kiad.

³ Czirbusz G.: *Geopolitika*, 1919. 16. old.

⁴ Haushofer K.: *Wehrgeopolitik*; 1930 stb.

⁵ Haushofer K.: *Geopolitik der Panideen*. 1930.

⁶ Langhaus-Ratzburg, Fr.: *Begriff u. Aufgaben der geogr. Rechtswissenschaft* 1928; *Die Grossmächte geojuristisch betrachtet* 1931, Haushofer K.: *Geopolitik und Geojurisprudenz. Z. f. Völkerrecht Bd. XIV.*

arányossága, hangjai, zajai, illata, melegsége és zordsága s végül az a pszichológiai mozzanat, mely „szülőföld“ kimondásával jelentkezik, ezek mind hatékonyan benyomódnak lelkünkbe.

A különböző tájak más és más lehetőségeket, hajlamokat váltanak valóságga a népek lelkében. Hellpach szerint a síkság indifferensebb minden hegyvidéknél, úgyhogy az alföldön a „vérség“ a sorsdöntőbb tényező, míg a hegységen a „tértség“. A földkerekség valamennyi hegylakó népe szellemiségben gazdagabb, sokszínűbb és határozottabb, mint a síkságé, mely amorfabb. Az alföld népe realiztikus, józan és meggondolt. Ma újabb tájtípusok keletkeznek: a városi tájé, az ipartelepé.¹

Érdekes, hogy a magyar irodalmi problémák között hasonló tájhatásokat fedezhetett fel Babits Mihály, minden geotudományi igény nélkül. A legjellegzetesebb magyar hangulat, az alföldi, végtelen határait, szegény berendezésével, amellyel figyelmünket leköthetné, alkalmasnak tűnik arra, hogy szemeinket befelé fordítsa és minket spekulációra ingereljen. A tapasztalat azonban az ellenkezőjét mutatja; inkább a hegyes vidék alkalmas arra, hogy figyelmünket koncentráljuk és hogy gondolataink mélyére járjunk. A síkság számtalan apró benyomásra ad alkalmat. Időnként a környezet szemléletére fordítjuk s nem érzéseink kimélyítésére. „Így a magyar líra tipikus műformája a dal, a csapongó, könnyű, nem nagyon mély, de annál változób kedélyállapotok röpké kifejezője.“

A betegségek elterjedését az orvosi földrajz írja le;² általa a betegségek statikus helyzetképét kapjuk. Mást nyújt azonban a geoorvostudomány, mely a betegségek, főleg járványok dinamikus oldalát kutatja. Ezeknél is elsősorban a keletkezésnek, terjedésnek útirányával foglalkozik, hogy így a földkapcsolatokat kihámozhassa. Ebből a georvosi előrelátásból következik a tudomány jelentősége, t. i. az, hogy óvintézkedések megtételére képesít s így a betegség hullámok nagy részét elháríthatóvá teszi. Ez a rokonvonása a geopolitikával, mely ugyanezt a célt politikai téren iparkodik elérni.

A geoorvostudomány megindítója, Zeiss H., merész perspektívákra ragadtatta el magát. Egy a mai náthához hasonló, XVI. századbeli járványon, amely Angliából kiindulva a kontinens keleti részéig terjedt, kimutatta annak földhözköttöttségét és más történelmi jelenségekkel való kapcsolatát is. Ez a járvány Greenwichől keletre fekvő 25. és 30. fok között elterülő zónánál megállott, ott, ahol a párás oceáxukus, a száraz kontinentális légtömegekkel megütközik. Ezt a zónát már a geopolitikában régóta politikai rengésövnék nevezik, s nemzetiségi harcokból is ismeretes. Zeiss levonja a következtetést: ezen a téren biológiai, népi és geopolitikai feszültségeket váltanak ki a természeti adottságok.³

Amit eddig geo-vallástanról, -művészetről, -nyelvtanról stb. írtak, még nem érett a vizsgálódásra.

A sajátosan geopolitikai mozzanatot egy bizonyos törvényszerűség érvényesülésében látják. A valóságban a geopolitikus tevékenysége úgy fest, mint a gyakorlati közgazdászé. Míg ez csupán a gazdasági javak, kapcsolatok stb. legcélszerűbb kihasználására törekszik, addig a geopolitikus az államélet egész körét felöleli (a geotudományokra támaszkodik) és a kultúrtájban megjelenő államberendezés tárgyait (ipartelepek, közlekedési gócpontok, hídfők, városok) állítja a legcélszerűbben politikai célkitűzésébe. Mind a két esetben a lehetőségek megtalálása, szimatolása áll az előtérben. A geopolitika gyakori egyoldalúsága onnan származik, hogy elsősorban a politika alkalmazkodására, földhözköttöttségére gondol és nem az államszervek tájalakító hatására is. A geopolitika könnyenérthetőségét — gondoljunk a szuggesztív geopolitikai térképekre! — és az ebből folyó népszerűségét azáltal

¹ Hellpach W.: Geopsyche. 1935. 4. kiad.

² Oberhummer E.: Medizinische Geogr. 1935. Pét. Mit. 329. old.

³ Zeiss H.: Die Notwendigkeit einer dt. Geomedizin. Z. f. Geop. 1932. 474. old.

nyeri, hogy a bonyolult történelmi folyamatot egyszerűsíti, földrajzivá teszi. Az előadása¹ plasztikus, könnyen megjegyezhető s a problémákat elég a térképről leolvasni. Megfigyelhető még a földség fogalmát gyakran övező misztikus homály és együtt vannak a propagandához szükséges elemek is.

A „Blut und Boden“ hivatalos jelszavából a vérség fogalma a geopolitika erős propagandája következtében háttérbe szorult. Névtelen támadást intéztek tehát a „vérség“ képviselői ellen, mégpedig a Reichsbauernführer W. Darré „Odal“ című folyóiratában.² A rövid vita eredménye hivatalos kibékülés volt. Azóta a vérség fogalma is ott szerepel a geopolitika definíciójánál.

A bírálatok, melyek először a geopolitikát érték, a szomszédos államok földleíróitól származtak. Valamennyien állást foglaltak ellene, hangsúlyozván, hogy a geopolitikának elsősorban nem tudományos célkitűzésesei vannak. Demangeon a mozgalomban már a régi hatalmas német birodalom visszaállítását látja. J. Ancel hasonlóan ítél.³

A történészek mindig, részben alap nélkül is, elutasító álláspontot foglaltak el a tértudománnyal szemben. Srbik, bécsi egyetemi tanár, a német történészek berlini kongresszusán éles támadásban részesítette a geopolitikát a történelemben való kontárkodása miatt. Spann pedig materializmusa miatt fordult ellene; szerinte az, amit a geopolitika tárgyal, csak előfeltételét képezi a történelmi eseményeknek. A marxista oldalon benne a gazdasági materializmus elbagatelizálását ismerték fel; mert a termelési processzusba nem folyik be és így nem vehet részt a dialektikában stb.

A geotudományok jövőjét illetőleg feltehető, hogy a mai szellemi átalakulás folyamán be fognak olvadni az anyatudományokba, melyeknek módszerét átveszik és munkakörét a jelzett irányban kitágítják. Az fog bekövetkezni, ami a társadalomtudományok terén, ahol a szocialista mozgalom a tudományokat „szodologizálta“, vallás-, tudomány-, művészet-, jog- és kultúrszodológiát eredményezett. Ezek ma önálló ágai a szociológiának.

GARZULY JÓZSEF

¹ Lásd ehhez a geop. bibliát: Macht und Erde, 3. köt. Kiadja Haushofer (1932—“ 1934); ugyanattól: Weltpolitik von heute, 1935.

² . . . Bauerntum und Geopolitik, „Odal“ 1935. 11. füzet.

³ Demangeon: Annales de Géographie, 1932; J. Ancel: Géopolitique, 1936.

FIGYELŐ

AZ IMRÉDY-KORMÁNY PROGRAMMJA

MÁJUS FOLYAMÁN kormányváltást hozott belpolitikai viszonyaink alakulása. Darányi Kálmán kormányára, mely számos nagy feladatot készített elő, Imrédy Béla kormánya következett, mely újra munkálja és új kötelességekkel tetézi ezen előkészületeket. A külső és belső erőtenyezők már eleve meghatározzák az új kormányzat politikáját, mely az elődök útjához lényegében hű marad, ahogy azt Imrédy Béla hangoztatta is. Viszont azok az egyéni és szellemi különbségek, melyek Imrédy Bélát megkülönböztetik, nyilvánvalóan nem lehetnek hatástalanok.

Az ország közvéleménye, melyen az utóbbi időben bizonyos ideges hangulat uralkodott el, megnyugodva tekintett Imrédy Béla kormányalakítása felé. Az új kormány igyekezett összefogni a legarravalóbb férfiakat az előtte álló nagy feladatok megoldására. Az új kormány vissza akarta hozni az ország társadalma számára a nyugalom, a munka, a biztonság érzetét, mely az elmúlt időszakban bizonyos mértékben megzavartatott. Imrédy Béla kormánya erős kormánynak ígérkezett; ereje nem csupán anyagi jellegű, nem csupán egy szükségessé vált újabb konszolidáció érélyes munkálása keretében jelentkezik, de a pozitív alkotások, a szükségessé vált korszerű reformok és társadalmi átalakítások területén is. Imrédy Béla egyénisége eddig főképpen gazdasági életünkben érvényesült; mint a magyar gazdasági élet legfőbb és nagyon hivatott vezetője nyugalmat biztosított pénzügyi politikánkknak, s mint a győri program előkészítője, majd a Darányi-kormány gazdasági minisztere tettekkel is munkálta a szükségessé vált nagy átalakításokat. Átvette az előző kormány javaslatait és előkészített munkálatait; folytatta a társadalom egyensúlyáról szóló és a szesz-törvény munkálatait és olyan módon igyekezett azokat képviselni s az életbe átvinni, hogy azok javára váljanak gazdasági életünknek és a keresztény magyar társadalomnak. Mindezt a nyugalom és a biztonság fölényes és szolid érzetével tette. A szóbanforgó új törvények hatalmas kezdeményezést jelentenek és bizonyos mértékben szakítást az előző korszakok jogi és társadalmi formalizmusával. Újító jellegüknél fogva nyilvánvalóan alkalmasak bizonyos nyugtalanságok szítására, szenvedélyek felkeltésére. De Imrédy Béla kormányzata módját ejti, hogy a nagy változtatások, újítások, átépítések nyugodtan, szinte eseménytelen, szentelen hidegséggel, de annál munkásabban és alaposabban történjenek és ne ingassák meg a bizalom és a nyugalom, a folyamatos munka nálunk olyan gyakran kicsinyhitűségbe sorvadó érzületét.

Imrédy Béla egyénisége, emberi mivolta, nagy magyar és európai műveltsége, valamint kormányának szelleme és programja biztosítja, hogy Magyarország továbbra is méltó és teljesértékű európai ország marad. Ha sok újító szándékkal is lépett elő az Imrédy-kormány, nem kétséges, hogy biztonságosan és erősen fogózik gyökereivel nagy magyar hagyományaink talajába. Ami korszerű és szükséges változtatást végrehajt vagy előkészít, azt igyekszik belső szükségleteink szerint alakítani. Ami Imrédy

Béla programjában és egyéniségében már első pillantásra szembetűnő, az ennek a gazdasági rideg körülmények között felfejlett államférfinak nagy szellemi hite és lendülete. Programjában és egyéniségében benne van, hogy Imrédy Béla hangsúlyozottan jobboldali építő politikus. A jobboldali politikát a múlt és a jelen történeti folytonossága alapján fogja fel. Szeme előtt egy szervezett, hierarchikus társadalom felépítése lebeg, amely társadalom végeredményben soha el nem múló keresztény eszmény és ahol az erkölcsi értékek és a végzett munka szabja meg az egyén helyzetét. Imrédy Béla nem individualista az elmúlt korszakok be nem vált tanításai szerint; tiszteli az egyén szabadságát és értékeit, tiszteli és szereti a nemzet szabadságát, melyért annyi vér folyt magyar földön, tudatosan vallja is a magyar szabadságeszmények nagy hitét és vállalja kötelező örökségüket; de ugyanakkor hangoztatja a közösség nagy szempontjait is, hangoztatja, hogy a nemzet egyetemes érdeke az egyén fölött való, hangoztatja, hogy az egyénnek organikus bele kell épülnie a nagy nemzeti közösség erkölcsi és munkás értelmű egyetemességébe, organikus kapcsolataiba. Éppen ez az organikus, egyetemes, keresztény társadalomszemlélet az, mely Imrédy Béla programjának olyan szellemi jelleget ad és amely külön feltételezi, hogy a nemzet jövőjének munkálatában ne csak az anyagi szempontokat tekintsük, de a lelkieket, a szellemieket is. Ha Imrédy Béla természet-szerűen mélységes hittel fordul a magyar vérközösség kapcsolatainak ereje felé, ugyanakkor kiemeli a magyar nemzettestnek erkölcsi, szellemi jelentőségét és összetartó erejét is, mely magyarrá tudta teremteni ennek a földnek egyéb lakosait is. A valóságismeret mellett a szellemi szempontok így kapnak minden eddiginél nagyobb helyet Imrédy Béla programjában; érdekes és szokatlan típus ez az eddigi magyar államférfiak között, aki meg nem szűnik folyton hivatkozni szellemi és erkölcsi tényezőkre és nemcsak a napi politikában kíván a nemzet vezetője lenni, de mintegy szellemileg is utat kíván mutatni a mindnyájunkat egyesítő nagy nemzeti munka magasztos eszményei felé. Nyilvánvaló, hogy erre a szociálisan, keresztényien nevelt és amellet valóságismereten felnőtt államférfiú-típusra sivár közéleti viszonyaink között nagyon nagy szükség van; hiszen politikai életünkben eddig sokat hiányzott a szellemi mélység, az ideális hevület, a nagy eszmények kultusza, amely pedig annyira jellemezte a régibb politikus magyarokat. Az újabb kor új szükségletei és újabb szellemisége most Imrédy Bélában nyert magyar földön ilyen ideális hevületű és amellet a valóságokat ismerő munkást és hirdetőt.

Imrédy Béla kormánya kitar Magyarországon eddigi külpolitikai kapcsolatai mellett, melyekre középeurópai helyzetünkben változatlanul szükségünk van, illetve amelyek bizonyos fokig feltételezik a velük való együttműködést. De ugyanakkor az eddiginél fokozottabban fordul figyelmé Anglia felé is, bár mindenkor a középeurópai valóságok talaján marad. Ha a kialakult külpolitikai kapcsolatokat tovább ápolja és fejleszti, igazi tevékenységi területe mégis a belső politikában nyílik meg. Két nagy program vár Imrédy Béla kormányára és mindkettő a miniszterelnök közreműködésével létrejött győri programúiból következik. Az egyik a honvédelem nagy kérdése, mely egyben külpolitikai helyzetünknek is egyik lényeges előfeltétele. A másik a szociális gondolat munkálása, mely viszont belülről erősíti meg országunkat.

A népi és a szociális gondolat Imrédy Béla kormányprogramjában és már tett intézkedéseiben ölt olyan formát először politikai életünkben, mely nem a politikai divatok fráziskészletéből és szóvirágaiból meríti kellékeit, hanem a magyar valóságok munkálásán és ismeretén, fejlesztésén alapul. A népi gondolat értelmében közös szellemnek, közös gondolatnak

kell áthatnia az organikus közösségbe összeforrott magyarságot; a szociális gondolat értelmében pedig ennek az összeforrott, organikusan megszerződött magyar népnek joga van rá, hogy munkája után megkapja a megfelelő erkölcsi és anyagi ellenértéket. Az embertársak iránti kötelesség és erkölcsi felelősségtudat egyetemesen emberi, keresztény és magyar megfogalmazását mindenki csak örömmel üdvözölheti Imrédy Béla programjában.

Ha a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyáról és a szeszről szóló törvények máris előkészítették egy új gazdasági népi politika útját, úgy az Imrédy-kormány programja még további kötelességeket, célkitűzéseket is foglal magában. Így az ár- és a hitelpolitika, az ipari, a hitelélet bizonnal megnyugtatóan érzik a miniszterelnök avatott terveit, éppen úgy, ahogy a tőke védelméről és biztonságáról szóló szavai is bizalmat ébreszthetnek elgondolásai iránt, ugyanakkor mikor, a kötelességét teljesítő tőke védelmének hangoztatása mellett szólott a tőke emberi és nemzeti kötelezettségeiről is, melynek fontosságát ma már a tőke sem tagadja. Különös figyelemre tarthatnak igényt a miniszterelnöknek a birtokpolitikáról szóló kijelentései. Az ország közvéleménye, mely tudatában van annak, hogy a földkérdés a magyarság számára élet és halál kérdése és semmiképpen el nem odázható, el nem alkudható, kíváncsian és várakozással várja a miniszterelnök erre vonatkozó tetteit. Programjának szavai feljogosítanak erre a bizalomteljes várakozásra, amely különben természetesen veszi körül Imrédy Béla keresztény és magyar humanitással, sorskérdéseink mélyesleges megérzésével teli személyét. A miniszterelnök hangoztatta, hogy meg kell gyorsítanunk a birtokpolitika ütemét; hangoztatta, hogy különös súlyt kell helyezni a kisbirtok termelésére és a földbirtokszövetkezetek létesítésére. A földbirtokpolitika érdekében áldozatokat kell hoznunk; földhöz kell juttatnunk a nemzet egyetemes érdekeinek sérelme nélkül népünket; vezetnünk és mezőgazdaságilag képeznünk kell a földhözjuttatottakat; foglalkoznunk kell a házhelyakcióval stb. Általában megfigyelhető volt a miniszterelnök egyéb megnyilatkozásai során, mekkora gonddal és valóságismerettel foglalkozik a kisemberek problémáival.

Ha az Imrédy-kormány arca a további szociális alkotások során bontakozik majd csak ki nyilvánvalóan az ország közvéleménye előtt, már eddig is megfigyelhetők az új kormányzat kedvező hatásai. Maga a miniszterelnök is többször szólt a biztonság és a nyugalmas munka elkerülhetetlen szükségességéről; élesen fordult szembe a ködös programúttal, a gyökértelen és magyartalan kísérletezések elburjánzó szellemtelenségével, a földalatti összeesküvések magyartalan módszereivel. Ismételten utalt rá, hogy Magyarországnak meg kell maradnia a gentleman-ek országának és ismételten hirdette egy mindenkit átható politikai és emberi idealizmus, tiszta erkölcsiség szükségességét. Az elmúlt időszak nyugtalan eseményei, kísérletezései után az ország népe örömmel fogadta Imrédy Béla nemes hevületét, idealista célkitűzéseit, tisztult és művelt szellemét, keresztényien munkás alázatát. Az elmúlt időszak bizonyos mértékben aláaknáztta a polgári és nemzeti munka nyugalmát; ezt Imrédy Bélának kell helyreállítania és hisszük, hogy ez minden tekintetben sikerül is neki. Egy új konszolidáció indul most meg nehéz útjára és Imrédy Béla kormányzata, programja, tervei, már eddig is megvalósított munkái alapján nyilvánvalóan nem lesz méltatlan mindazoknak a szelleméhez és munkájához, akik eddig Magyarország javáért, igazáért, nyugalmaért, belső és külső biztonságáért annyit fáradoztak.

A KIVÁNDORLÓ SORS LÍRÁJA

A BOKROS GONDOK KÖZEPETT élő hazai ember talán meglepődik azon, hogy a kivándorló sors lírájában sok a szomorúság. A lírát nem mint költői fogalmat használom, hanem mint a mindennapi élet lélektani kísérőjét. A hazai polgár töméntelen bajával szembehelyezi azt a feltevést, hogy a dollárok világában a lírának szuszognia sem volna szabad, mert ez a cselekvés és a siker megvertségét jelentené. Ugyanakkor elfelejti, hogy a zsíros halandóba is belebújik a halál félelme, azaz a jóllakottság sem zárja ki azt az alanyiságot, amely egyértelmű a lírával. Ha valakire ráöntik az aranyat, abból korántsem következik, hogy megszűnik szomjas lenni, s bizony csakis akasztófahumorról lehetne azt mondani, hogy minden amerikai magyar aranyban dúslakodik. Isten legruganyosabb teremtménye is, a magát mindenbe beetaláló ember, időről-időre rádül az érzékenységre, vagy megengedi az érzékenységnek, hogy átölelje, s ilyenkor az életösztön igazolására a fásult fölény nem elegendő. Viszont olyan hazai szemponttal is találkoztam, amely lélekben a közöny fagyosságával búcsúzott el a kivándorlótól, s eszébe sem jut, hogy megértésével takargassa be azt a bánatot, amelynek oka a magyar élet elszigeteltsége idegen keretekben. Mikor Petőfi azt írta, hogy ha nem született volna magyarnak, akkor is e néphez állana, mert a legárvább, természetesen nem gondolhatott a külföldön élő magyarokra. De az „árva“ jelző, mint a lélektani tényező kifejezője, nagyon is alkalmazható hazulról elkerült véreinkre. S azért érthetetlen előttem, hogy miért akarjanak magyarokat telepíteni Dél-Amerikába; ez a felfogás és terv hóhérnagylelkűség s nem a szegénységre irányuló könyörület. S akadnak odahaza olyanok is, akik nem Paracelsus homunculus-pszichológiájával nézik a külföldön gyökeret eresztő vagy gyökeret eresztetni akaró honfitársat, szóval nem a mesterkéeltség fölényeskedésével szemlélik azt, aminek nagyon is sok köze van az igazi élet vérkeringéséhez, hanem intuícióval és képzelettel megsejtik, hogy a „néma forradalom“, az igazságtalanságból eredő egyéni és kollektív sors lírája szerves része a kivándorló végzetének.

Félreértések elkerülése végett azonnal megjegyzem, hogy az amerikai élet melegítő gazdasági tüze mellől nem akar a kivándorlók többsége hazavándorolni. S a demokrácia politikai és társadalmi szabadságát sem vetik meg azok, akik az emberi méltóság bizonyos feltételeinek alkalmazásával Amerikában ismerkedtek meg. Minden emberi élet paradox, s a hazája talajából kiszakadt halandóé fokozottan az. Lírája, amely a lélek üdvösségét és az érdek összhangját kereső tevékenységének bánatos mellékszöveje, ahogy is megtagadása mindannak, amit megszorított élményeiből eredményképpen kihámozhat. De ha Mikes Kelemen módján nem is ír leveleket elképzelt kedves néjének, aki honi földön él, sőt ha az a helyzet, hogy a romantika sípjának és furulyájának hangjára nem ügyel többé, a líra színe, egy bizonyos fajtájú magány sárga levele, amely a sors láthatatlan fájának őszi ágairól hullott rá, úgy tapad hozzá, hogy akkor sem tudna megszabadulni tőle, ha akarna. A lírai érzés előkelő bosszú a tudatos kivándorlás struccpolitikáján. Ennek alig van köze ahhoz, hogy rimánkodó-e amerikai sorsa vagy hozzá rimánkodnak-e. Ez a lélekállapot független attól, hogy virágok helyett papírdollárokat tűzhet-e kalapja mellé, vagy pedig a végzet viharja elfűjt-e tőle minden siker-lehetőséget. Teljesen mellékes jelenség, hogy az amerikai élet játékos szelleme megperzselte-e jellemét, hogy maga is a gépcivilizáció vadonjának rókájává változott, vagy azzal az amerikai étellel halad karban, amely nem vadássza le a tisztességet s a múltból kifordult életében is alkalmat lel arra, hogy megbízható és egyensúlyozott

gazdája legyen értékmeletének. Az átlagkivándorló naphosszat nem töprenghet azon, hogy odahaza mi történt volna vele, ha rásugárzott volna a fény; sokkal józanabb, sokkal edzettebb és tapasztaltabb, semhogy a hiányzó föld miatt, amely kiűzte Amerikába (a szellemi munkás esetében más volt az ok), vándorbotjával üssön a múlton. A valószínűség az, hogyha elment volna hetedhétországon túlra, messze, messze, a mese országába s ott is emberi értelemmel és érzéssel kellene berendeznie életét, a líra, ez az esküdt ellensége a szürkítő józanságnak és alkalmazkodásnak, ráparancsolta volna a nyugtalanságot, a magány szókincsét. A kivándorló sors elsősorban lírai s csak azután drámai.

Ez a líra naivság, mondják az okoskodók, voltaképpen az életnek fűzfaköltészetté való lezüllesztése. Nem úgy van. Hónapokkal azelőtt Henri Rousseau-nak, a XIX. századbeli francia „naiv“ festőművésznak néhány meggyőzően lírai festményét láttam egy ravaszkodó, sőt programmszerűen korrump ismerősöm társaságában. Ez az ismerősöm bántóan nevetett a francia művész alkotó közvetlenségén. Ha Rousseaut exotikusnak nevezte volna, hagyján! Nem hitt őszinteségében, mint ahogy tizennyolcadik századbeli francia rokokóhercegnők az érzelmi nyíltságot a vérmérséklet képmutatásának nevezték. Akik így gondolkodnak, akik olyan örömmel fürödnek meg a fortélyos félértelem piszkában, mint ez az ismerősöm, azoktól hiába várjuk el, hogy megértsék a kivándorló sors líráját; azokhoz annyira beszegődött romboló szolgának a lelki csúfság, hogy a tisztaság egyszerűségét képtelenek észrevenni, akár a művészi egyszerűség lírájáról van szó, akár az élet lírájáról. A tagadással cimboráskodnak, hogy az igenlést ne kelljen elviselniök. Számbaveszik az emberi önzést, hogy az önzetlenséget ne kelljen megismerniök. A naivság enyhébb kifejezésük a butaságra, az együgyűsége, az életképtelensége, elfeledvén, hogy korántsem urbánus kultúra jele a szeplőtlenességgel szembeni érzéketlenség. Sohasem voltak ártatlanok, tehát lomha jóakarattal sem tudják megérteni az ártatlanságot. A kivándorló esetében pedig a „lírai naivságot“ összetéveszteni az életképtelenséggel egyenesen az ítélőképességnek ellentmondó botorság, mert hiszen a kivándorlók túlnyomó többsége bebizonyította, hogy az idegen rengetegben kisebb-nagyobb sikerrel megtalálta a maga tisztasát. Ehhez erő kellett, szorgalom, judicium, szóval olyan tulajdonságok, amelyeket szerettek volna érvényesíteni a hazai életben, de nem volt módjuk rá; ha útközben el is fáradtak, s ha éppen a kivándorló sors törvényszerű lírájának bánata fársztotta el őket, azt igazán nem lehet mondani, hogy szellemi színvonalukkal arányban az értelmi alacsonyrendűség és érzelmi túltengés áldozatai. Akik a kivándorló sors lírájából a hazulról elszakadtak gyógyíthatatlan (rosszul értelmezett) naivságára következtetnek, azok olyan malomban örölnek, amelyet nem ismernek vagy nem akarnak ismerni. Ez a líra az élet mágikus költészete a gyakorlati lét prózájában. Ha magát a szót, mint a mindennapi élet lélektani kísérőjét használok is, ezzel nem lököm el a kivándorló sors lírájának Önkénytelen költői tényét.

A bonyolult kannibalizmus korszakában élünk, „dögvész étvágyú, bombát evő korban“. Ilyen időkben ugyan mit jelent a kivándorló „Welt-schmerz“; lírája micsoda következtetésekre indíthatja el a gondolkodót; a végzet börtönében a kulcsokat csörgető fegyőr e lírán át a kivándorló milyen titkát rejtegeti az otthonmaradottak előtt? Állítólag Shawtól ered az a megjegyzés, hogy semmiféle állattól nem fél, csak az embertől; jómagam pedig ismételen megfigyeltem, hogy sok ember csak akkor tud humánus lenni, amikor kedvenc kutyájával cseveg. Az élet véres tragikomédiájában azonban néha végszóra jelentkezik a lélek, s ez a kivándorló esetében a líra. Mi a természete? Mi a lényege? Mennyiben megokolt, hogy foglalkozunk

vele? Végül is szerzte a földkerekségen a nyersség úgy handabandázik, a kétszínűség úgy mókázik, a gyanakvás úgy tombol, hogy a komiszul erősek a lírát a lélek vagy idegrendszer „gyenge pillanatának” nevezhetik, s ha a kivándorló sors lírája gyengeség, akkor minek szóvá tenni? Gyengeség-e? A leghatározottabban állítani merem, hogy erő jele, még pedig azé az erőé, amelyet a metafizikai hajlamú ember jelképesen értelmezhet s a racionális halandó pszichológiai jelenségként. E líra nélkül a kivándorló előtt minden magyar vonatkozású fájdalom és öröm nevetségesnek tünnék. E líra nélkül, a gyakorlati szempontok ellenére, nem lennének az amerikai magyarságnak szervezett intézményei, mert hiszen a múlt, amelyből származtak, irracionális tényező az amerikai angol nyelvű életben, s mégis ragaszkodnak hozzá. E líra nélkül a világháború idején nem segítettek volna a szibériai hadifoglyokon, Kossuth Lajosnak nem emeltek volna szobrot New-Yorkban és Clevelandben, Petőfinék nem emeltek volna mellszobrot a clevelandi városi könyvtárban s nem örülnének Szent-Györgyi szegedi egyetemi tanár Nobel-díj kitüntetésének. E líra nélkül nem volnának amerikai magyar műkedvelő előadások (nem esztétikai szempontból utalok rájuk, hanem mint a kivándorló sors lírájának dramatizált tüneteire), nem lenne amerikai magyar sajtó, általában nem lenne magyar szín az amerikai életben. Aki a tudományos szavakat szereti, az örökölt élettani adottság lírájának nevezhetné a kivándorló sors alanyiségát; de aki tisztán emberi fogalmak szerint közeledik ehhez a kérdéshez, annak azt a megállapítást kell tennie, hogy a magyar érzés, bármilyen a múlt élménye, olyan mély, hogy életösztonére hallgat, amikor lírai valóság lesz.

Hogy ez a líra benne marad a kivándorló életében, egyáltalában nem boszorkányos titok. Sokkal különösebb és képtelenebb jelenség, hogy az amerikai életben is akadnak olyan magyarok, akik ezt a lírát vagy letagadják, vagy pedig élehetlenségnek minősítik. Úgy érzik, hogy kötöttséget jelent, megakadályozza a siker útját, elgáncsolja az amerikai értelemben vett boldogulást, sőt lappangó hűtlenség a fogadott hazával szemben. Akik a kivándorló sors lírájával szembehelyezkednek, rendszerint két szemszögletből ítélik meg a kérdést. Az egyik gyakorlati, a másik erkölcsi. A gyakorlati szempont a beolvadás szükségességét hangoztatja azzal az érveléssel, hogy a ketté eső lélek nem tudja erejét kellőképpen kiaknázni, túlságosan kimerítő az állandó lelki ellentét s a józan ész megkövetelné, hogy a múlt árnyait elseperje háza tájáról. Az erkölcsi felfogás, amely természeténél fogva emelkedettebb, azt kívánja, hogy amerikai vonatkozásban a háládatlanság árnyéka se kísérje a kivándorlót, s eszerint ha lírájának szavára hallgat, akkor hűsége csupán élőködés s nem őszinte élete a megváltozott sorsú léleknek. Ezek a kritikusok vagy nem ismerik Henri Bergson véleményét az irracionális szükségességéről, vagy pedig elfelejtettek rá emlékezni. Vézna tartalmú az az élet, amely akár a gyakorlati érdek önzésével, akár az erkölcs komorságával lekaszálja a múltat. Hiszen igaz, hogy a múlt a legtöbb kivándorlót nem igen cirógatta; nem igen törődött azzal, hogy jól érzi-e magát vagy sem; az is igaz, hogy sokszor csak egy rend ruhát adott a kivándorlónak s azért is alaposan meg kellett dolgoznia. Az az érv is elfogadható, hogy könnyebb összegyűjteni az erőt a gyakorlati elhelyezkedés terén, ha az ágaskodó nehézségeket a lírai érzések gátlásának kikerülésével toljuk el. Azt az érvet sem szabad mellőzni, hogy Amerika joggal elvárja külföldi származású polgáraitól, hogy lelkiismeretük és hasznavehetőségük minden erejét erre az országra összpontosítsák. De a kivándorló sors lírája, éppen lélektani alkatánál fogva, immunis a fenti gyakorlati és erkölcsi követelésekkel szemben. Nem szegi meg őket, közben azonban a maga életösztonét sem tudja elhanyagolni. Nem vak szolgálja az örökölt érzéseknek, ám nem is

kivégzője. Ha nincs is hangsúlyozott művészi szépség ebben a végzetlírában (túlgyakran kirívóan formátlan), ugyanakkor álmjáró gyöngédségével és szertelenségével lélekké varázsolja az élettani, gazdasági, társadalmi és politikai harcok folyamatát.

Azelőtt azt írtam, hogy ez a líra erő. Tisztázzuk ezt a fogalmat. Erőn azt is értem, hogy nincs érdemleges élet megfelelő lelki talizmán nélkül. Akármennyire racionalizálja a modem pszichológia az embert olyannyira, hogy az emberi test rothadó fazéknak tetszik, amelyben megkozmásodik a lélek; a józanság forгатagában bármennyire kegyvesztett az érzés költői és emberi igazsága, a tény mégis az, hogy a tisztaság látnoki jelentőségű rejtélye mégsem halálosan elavult emlék. Feslett és festett arcokon néha úgy ragyog a szem, mintha atlantisi valóság volna. Még ha az önzés és érdek akarata meg is akadályozza a megbetegedett tisztaság lábbadozását, az emberi sors lírája — s ez a kivándorlóra is vonatkozik — kiköveteli a maga jogait. Romlott korban is vannak írásjelek, amelyekkel nem lehet betűzni ezt a kort. Ha a hazai költőnek utcaseprőnek kell lennie (mint ahogy azt egy jőnevű költővel kapcsolatban olvastam), az utca porából is rászikrázik a fény. A képzelet teremt, amikor a por szürkít. S a kivándorlóra vonatkoztatva ezt a képet, azt lehet mondani, hogy a sejtelem nélküli életben lírája megsejteti vele az érdektelen szépségek lehetőségét, s ilymód győzelmet arat a dőzsölő közönyön s a felelőségek becsületes és mégis terhes súlyán. Azért erő ez a líra, mert az idegek világában arra emlékezteti, hogy esetleg lelke is van. Azért erő ez a líra, mert tájékoztató láng a gyakorlati tájékozottságot kívánó útvesztőben. Nem ad végső választ semmiféle kérdésre, de nem öli meg azokat a kérdéseket, amelyekre a válasz reménye nemesen megnyugtató lehet. Szomorúsága nem gyengeség, hanem az érettség lelkiismerete olyan keretekben, amelyekben az emberi érettség hajlandó megfelelni a lelkiismeretről. Csakugyan; a pusztán létezőnek megszinesítése a lélek eleven életével.

(Cleveland. Ohio.)

REMÉNYI JÓZSEF

KÖNYV A SZEPESSÉG MŰVÉSZETÉRŐL

OSKAR SCHÜRER (München) és Erich Wiese (Breslau) egyetemi „Zips“ címen, amely felöleli a Szepesség építészetét, festészetét, szobrászatát és iparművészetét.¹

A könyv kitűnő, művészi képeivel megragadja a magyar olvasót, aki első pillanatban csak örvendeni tud. Egyre, újra és újra átlapozzuk a nemcsak kitűnő, hanem részben egészen új képsorozatot. Régi emlékeink kísértenek abból az időből, amikor még senkinek sem jutott eszébe, hogy ez a föld kieshetik Szent István birodalmából. És ezért megindultsággal nézzük a városképek gazdag sorát, a festett és faragott oltárok kitűnő fényképeit. Csak a legnagyobb elismeréssel szólhatunk a szerzők és munkatársaik teljesítményéről. De első örömnökből keserű csöppek hullanak, amint a könyvet olvasni kezdjük, ha elolvassuk a szerzők bevezető szavait, amelyekben elmondják, hogy egy 1934-ben a táj németiségének keresésére tett tanulmányút „Örvendetes meglepetéséből“ fogant a könyv. A közeli Szilézia

¹ Verlag R. M. Rohrer Brünn—Wien—Leipzig, 1938. 272 lap szöveg, 1 térkép, 60 szövegábra és 480 kép 240 lapon — a könyvet Brünnben nyomták.

művészettörténészei tehát 1934-ig mitsem tudtak arról, hogy intézetüktől néhány órai gyorsvonat utazásra egy németlakta területen a régi művészetnek ilyen gazdagságára akadhatnak. A továbbiakban elmondják, hogy a régi magyar művészet-történet, mint újabban a szlovák és cseh művészet-történet is, foglalkozott és foglalkozik e számukra ismeretlen kincsekkel, de „a német művészettudomány, amelynek feladata lenne ezzel a németek számára németek alkotta művészettel foglalkozni“, alig vett tudomást e műkincsekről s épp ezért kötelességüknek tartották annak feltárását, miért is három nyáron át igen nagy felkészültségű kutatócsoporttal végezték azt a munkát, melynek eredményeit a kötet hivatott bemutatni, mert a közreadott anyag „a régi német művészet állagát legszerencsésebben egészíti ki, azt népünk megértő tudatába visszahozni volt fáradozásainknak szép célja.“

Továbblapozva olvashatjuk, hogy a végek magyar őrzői fokozatosan szállták meg egykor e földet s azt művelhetővé tették „s ekkor a németiség baltával s ekével kezdette tömi a földet“, melyet persze már sokkal régebben is uralmuk alá hajtottak „a germán markomannok és quadok“. E megállapításuk jellemzi Schürer és Wiese felfogását, mely az egész könyvön végigvonul! A cél nemcsak tudatossá tenni a németiségben azt, amiről 1934-ig tudomást sem vett a német tudomány, hanem legalább szellemileg mindenáron visszahódítani azt a kultúrát, amely a Pax Hungarica verőfényében létrejött. S így ez a könyv is azok közé tartozik, amelyekről Hoffmann Edith a legutóbb azt írta: „Újabban a külföldi irodalomban az a tévhit kezd terjedni, mintha a régi magyar művészet tisztára német volna.“ El kell ismemi, hogy Schürer és Wiese, akik igen nagy segítséget kaptak a magyar művészettudomány részéről is, bizonyos tapintattal kezelik az általuk is kényesnek érzett kérdést, de mégsem tudnak ellenállni annak a ma divatozó irányzatnak, mely a „Deutsche Ostbewegung“ tisztázását és értékelését tűzte ki feladatul maga elé, viszont a szerzők soha egyetlen szóval sem mutatnak arra a talán mégis igen lényeges körülményre, hogy a Szepességbe magyar királyok által telepített, a legkülönbözőbb német nyelvterületekről jött és így összekeveredett németiség 700 éven át élt, virágzott és ilyen gazdag művészeti kincseket hagyott napjainkra, aminek az oka csak az lehet, hogy a magyarság életüket mindig segítette és támogatta. Ahol a szerzők a magyarság kultúráteremtő erőivel találkoznak, ott hirtelen tovább-siklanak, így Thököly késmárki vára felett, a Stansithok, a Pálóci Horváthok alkotásai felett, s Korvin Mátyás királyt, annak mecénást hajlamait alig egy félmondattal említik. Hasonló az álláspontjuk a jelennel szemben: hosszú névsorban emlékeznek meg cseh, tót és német segítőkről, de szóval sem említik a Magyar Történeti Múzeum, a Szépművészeti Múzeum és az Országos Műemlék Bizottság tudósainak támogatását — mindössze 7 fényképről ismerik el azok magyar eredetét, bár a képek felületes összehasonlítása nyomán is több ilyen képet sejtünk a gazdag sorozatban.

Mindez különösen és furcsán hat akkor, amikor a mai németiség politikai vezető személyiségei egyetlen alkalmat sem mulasztanak el arra, hogy a német és a magyar népnek barátságát, évezredek sorsközösségét s egymásrataltságát a szláv tengerben hangsúlyozzák. Vájjon a német tudományoság nem követné-e politikai vezetői útját inkább, hogyha munkáiban e sorsközösségnek áldásos kulturális hatásait a németiségre — a múltban és jelenben — domborítaná ki, ha a tények alapján arra mutatna rá, hogy a Pax Hungarica verőfényében mennyit teremtett a németiség a Kárpátok medencéjében, hogy viragoztathatta fel itt is saját kultúráját, hogy a magyarság ebben mennyire segítette megértésével és kultúrvágyódásával ezt a német életet! Miért nem domborítja ki a német tudomány azt, hogy a magyarság egészében minő mecénásai voltak a német művészetnek, hogy a magyar

művészet mennyire tudott és akart tanulni a német művészettől és azt is a maga sajátos módján miképpen fejlesztette tovább?

Ha belemélyedünk a könyvbe, akkor ahhoz a megállapításhoz kell jutnunk, hogy annak, amit lényegében fájdalmasan kifogásolunk, igazi oka mélyebben fekszik, hogy ez a nagy fáradsággal összehordott mű más, módszertani okoknál fogva lett igen egyoldalúvá. A Schürer—Wiese-könyv jellegzetes példája az orthodox művészettörténeti módszerek alkalmazásának és annak a meddőségnek, amelyhez ez a munkamódszer kényszerűen elvezet. Ha ugyanis belemélyedünk akár a kötet értékelő, akár az egyes emlékeket tárgyaló fejezeteibe, úgy azt látjuk, hogy a szerzőket úgyszólván csak a mesterkérdések érdekelték, meg a stíláriis összefüggések; pl. az építészeti emlékeknél, hogy ez vagy az a templom melyik másik sziléziai esetleg westfáliai épülettel hozható formai összefüggésbe, hogy minő hatások alatt alakultak ki stíláriis sajátosságai. Szerzők művészettörténeti orthodoxiájának fényében a művészeti alkotás egy elvont térben lejátszódó folyamatnak tűnik fel, amely úgyszólván semmiféle összefüggésben nem áll az étellel, azzal az étellel, amely ezt a művészetet táplálta, mert igényelte. Egyetlen pont van, ahol abból a légüres térből a valóságba kapcsolódnak: a német népiség keresése. Azonban itt is megelégszenek a feltehető német szerzőségek kiderítésével. Véleményünk szerint ezt a felfogást a művészettudomány már messze túlhaladta, egyszerűen azért, mert tudatára ébredt annak, hogy minden művészet a való életből fakad, abból az életből, amely a maga kifejeződését szomjazza, azt várja a művésztől és azért élteti a művészt. A művelődéstörténelemtől, a társadalomtudománytól elszakadt orthodox művészettörténet ma már sokaknak csak meddőségre kárhóztatott disciplinának tűnik fel! Különösen csodálatos az, hogy éppen a mai német tudomány ragad meg ebben a meddőségben, amely talán indokolt volt a Tart pour l'art felfogásának korszakában, de a mai életiátástól, nevezetesen a Harmadik Birodalomtól élesen elütő természetű. S különösen ellentmond e könyv hangsúlyozott célkitűzéseinek. Meglehet, hogy a szakmabeli, a mester- és stílusösszefüggéseket szívósan nyomozó művészettörténész számára e könyvnek szövegrésze is értékes lesz — de a művelt közönség széles rétegei számára bizonyára érdektelen marad, mert az emlékek leírásánál felhalmozott adatokat és hivatkozásokat meg sem fogja érteni, követni sem tudja. Minő egészen más lett volna ez a könyv akkor, hogyha a táj és nép egészének — magyar és német polgári világának — hitének és meggyőződéseinek fényébe állította volna az emlékek gazdag sorát és így megvilágította volna azok mélyebb emberi értelmét. Az olvasóközönség teljes félreismerésére mutat, ha a szerzők csak olyan fogalmakkal dolgoznak, mint bazilikális vagy csarnoktemplom, koldulászerzeti avagy prédikátorrendi templom, és nem fejtik ki, hogy ezek a fogalmak mit is jelentenek, minő belső szellemi igényeket testesítenek meg. Ha a szerzők könyvüket a másik módon építették volna fel, elérték volna céljukat: tudatosítani egy nagy művelődési kincset. Ahogy a könyv elkészült, szemináriumok polcaira fog kerülni és legfeljebb azok fogják szorgosan forgatni, akik e könyvből további könyveket izzadnak, szorgalmas betűhangyák, doktori értekezéseket faragcsáló diákok. Lehet, hogy ez is tudomány, de jellegzetesen halott tudomány — a tudni nem érdemesnek tudománya.

Különösen szomorú az, hogy egy legalaposabb munkára alkalmat találó kutatócsoport, melynek anyagiak és áldozatkész kiadók álltak rendelkezésére, használta fel így az alkalmat. Hogy minő lehetőségek előtt állottak, arról képet kapunk, ha művészettudományunk egyes kitűnő művelőire gondolunk, pl. Horváth Henrikre, aki roppant kitartással, nagy tényismerettel és összefoglaló látásával apró adatokból, parányi leletekből nemcsak az analógiái összefüggést tudja kimutatni, hanem a kornak egész lelkét képes

feleleveníteni: néhány XII. századi magyar faragványból ez időnek művelődési képét képes elénk állítani. S e képben nemcsak az egykori magyar élet műveltsége elevenedik meg, hanem a pillanat európai kultúrájának visszfényei ragyognak fel előttünk. Úgy tetszik, hogy ez igazabb és főként humánusabb tudomány, mint az, amelyet Schürer és Wiese nyújtanak.

Elgondolkozván ezen az eseten — amely sajnos napjainkban nem is ritka —, átérezzük azt is, hogy ha a szerzők és munkatársaik ilyen szélesebb látással dolgoztak volna s a Szepesség művészetét elfogulatlanul felépített történelmi és művelődési keretbe állították volna, akkor egyszerre színesen és pompásan domborodott volna ki az az összetett élet, amely a művészetet életre keltette és életben tartotta: magyarok és németek harmonikus együttélése, egymássegítése, megértése hétszáz hosszú éven át. Láttuk volna e tájnak a jóra és szépre törekvő, egymásba ölekezett népét, amint Európa ez északkeleti végvárában európai művészetet alkotott: követvén a gótika nagy, a középkori lélek alakulását kifejező fejlődését, köszöntve az olasz művészet újjászületéséből fakadt gondolatokat s azokat a maga képére alakítván át. Schürer és Wiese nem tértek erre az útra és jellemző, hogy épp ezért a táj polgári és főúri építészete alig is érdekelte őket: a lőcsei városháznak ezért mindössze 15 rövid sort szenteltek, a késmárki Thököly-kastélynak 10 sort, a lőcsei polgárháznak csak a címét sorolják fel és azok alaprajzi formáját nem a városi telkek szűk méretéből, hanem a falusi házakból vezetik le. A Szepesség remek főúri kastélyainak ismét csak néhány sort juttatnak, e sajátos épületek előtt, melyeket valóban csak a táji kultúrából és annak Európával való találkozásából lehet megérteni és megmagyarázni, az orthodox művészettörténeti analógiák keresésében, mesterek megállapításában kielégülő módszerük felmondta a szolgálatot, itt a mai érdeklődésnek megfelelő tárgyalás elől a szerzők elzárkóztak. Hasonlóképpen alig szólnak a Szepesség régebbi falfestményeiről: Zsegra templomának remek biblikus kompozícióiról és főként a Szent László képsorozatról, a szepesi székesegyház Nagy Lajost ábrázoló faliképéről. Hasonló a helyzet, amikor kétségtelenül olasz hatásokkal találják magukat szembe: igyekeznek hallgatással elkerülni az olasz hatás kimutatását, sőt egyszerű, tömör rövidséggel kijelentik: „a nép e hatásokkal szembefordult, mert azokat csak az urak szeszélyének érezte.“ Persze ez ellen szól a felsőmagyarországi renaissance emlékek nagy száma! Ekkor bonyolult és furfangos okoskodások következnek a „hogyan“-ról és „miért“-ről: az olasz formák szerintük csak akkor váltak népszerűkké, amikor már nem közvetlenül érkeztek, hanem a Verona—brenneri úton áthaladva, a formaképzés német tájain, keletbajor és dél-cseh tájakon megfelelő átalakításon estek keresztül. Azonban mivel eltagadhatatlan, hogy Szepesben és Sárosban a gótika és a német renaissance oromzatos házai elő nem fordulnak s itt az oromzatokat a vízszintes záródású attikákkal helyettesítették, ezt a formát lehetőség szerint leértékelik, durva keleti elfajulásról beszélve, nehézkes horizontalizmust emlegetve.

E megfigyelések után szinte azt lehetne kérdezni, hogy vajjon a megszokott orthodox művészettörténeti módszerekhez való ragaszkodásuk okozta-e mindezt, vagy pedig talán — amit nem szeretnénk feltételezni! — inkább az, hogy szélesebb művelődéstörténeti alapra állított tárgyalás esetén nem lehetett volna elhallgatni azt a tényt, hogy ez a kultúra a magyarság, a sajátosan humánus magyar nemzeti élet és a szívesen látott német vendég-nép együttes alkotásaként született meg és él. Ha ugyanis ilyen célzatosságot feltételezünk, akkor ennek többféle következménye lenne. Mindenekelőtt különös színben tünnék fel helyzetük a totális német államban, melynek vezérei, igen helyesen, a német-magyar sorsközösséget hangoztatják. S ha mégis így volna, akkor pedig elfogadhatatlanná válnék a bevezetésnek egy

kritikai mondata, amely szerint a magyar tudományosság „nem mindig előítélet nélkül“ foglalkozott a szepesi művészettel, mert az elfogultság, a tényekről való tudatos tudomásnemvételnek vádjával illethetnők a szerzőket.

De tekintsünk el mindettől. A német kutatók és egy brünni kiadó jóvoltából jutottunk egy páratlanul gazdag 240 oldalas képsorozathoz, amely ismét közelünkbe hozza a békediktátum folytán Magyarországtól elcsatolt Szepességnek ma számunkra megközelíthetetlen művészetét. A könyv mutatós mivolta — az elmondottakon túl is — elszomorít. Miért nem tudtunk mi a Szepességről ilyen szép összefoglaló munkát a magyarságnak kezébe adni? S ha a német kutatók ma is elérhetik ezt a tájat és annak kincseit így feldolgozhatják, a magyar művészettudomány erre miért nem képes? Csak a szegénységünkön múlik ez? A meglepően gazdag magyar könyvtermelés kereteiben, gyakran felesleges és nem egyszer gyatrán készült könyveink sorozatában a Felvidék, Erdély magyar földjének művészetét miért nem tárhatjuk magunk fel?

Azonban magyar hiba volna azt gondolni, mintha Schürer és Wiese joggal írták volna bevezetésükben, hogy nem foglalkoztunk a Szepesség művészetével! A valóság az, hogy e pompás kötetnek láttára könnyen megfedelkedünk azokról a munkákról, melyek évtizedek előtt együttvéve talán még nagyobb terjedelemben és az akkori tipográfiához mérten kitűnően tárták fel a Felvidéknek művészetét. Hogy csak a legfontosabbakat említsük, reámutatunk Díváid Kornél egymást követő gazdag írásaira,¹ Lechner Jenő tanulmányaira a felsőmagyarországi renaissance-ról², a Budapesti Felsőépítő Ipariskola Fölk Ernő vezetése alatt készült felméréseire,³ Szőnyi Ottónak a régi magyar templomokról és Rados Jenőnek a magyar kastélyokról írott könyvére, amelyek a Szepességről is igen nagy számú képet közöltek, Genthon István könyvére a régi magyar festészetről, Hoffmann Edith és Csánky Dénes nagyszabású dolgozataira, végül pedig Rados Jenőnek a magyar oltárokról kiadott könyvére. Mindezek a kötetek tárgyilagosabbak, átfogóbbak, mint Schürer és Wiese írása, mert elénk terítik a Szepesség művészeti kincseit, megmutatván, hogy azokat miként alkotta meg e vidéknek összetett népi közössége: magyarság és németiség. E munkákról talán azért fedelkedünk meg könnyen, mert ezek nem jelentek meg vagy nem jelenhettek meg abban a kellemes, megnyerő formában, mint Schürer és Wiese könyve, amelynek a szerzők olyan ügyes és hatásos dmet adtak: „Német művészet a Szepességben.“ Dacára hogy a nagyon nehezen olvasható szöveget csak kevesen fogják végigtanulmányozni — azok a sokak, akik a könyvet csak egyszer is átlapozták, vagy csak egy könyvkereskedés kirakatában látták, hinni fognak a címnek: a Szepesség művészete német művészet! Hiszen ilyen hírneves tudósok ihren felkészültséggel, ilyen nagy munkával alkották meg ezt a könyvet! Úgy látszik a tudományos tömegszuggesztiónak, a tudományos bűvészkedésnek ezeket a módszereit kell megtanulnunk és alkalmaznunk, hogy a világ a magyarnak is higgyen.

BIERBAUER VIRGIL

¹ Divald Kornél: Szepes vármegye művészeti emlékei I—III. köt., 356 lap, 227 képpel, ugyané szerzőtől: Magyarország csúcsíveskori szárnysoltárai I—II. sorozat, 88 lap, 104 ábra, valamint Díváid remek közleménye: Felsőmagyarországi renaissance építészet. Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye, 1899 évf. 40 lap 38 ábrával.

² Megjelent Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye 1913. évf. 48 oldal 100 képpel és 1915. évf. 16 old. 34 képpel.

³ Márkusfalvai kastély 43 táblával, Szepességi műemlékek 50 táblával.

A MEGÚJHODÓ TÁNC

ALIG LÁBOLTUNK KI egy művészi szempontból erőten, tespedő korszakból, amikor a mesterkéeltség és álművészet valósággal elburjánzott: nem csoda, hogy a táncművészet csak az ingyenceket, különcöket, finomkodó kultúrsznobokat érdekelte, de általános érdekű, közérthető kifejezési képességét elvesztette. A mozgás az élet jele s minden új kor hajnalán a kezdeményezés, az irány, az eszme a tánctól származik. Hiszen a tánc az ősművészet és csak az olyan művészet él, amelyekben a mozgáselemek szabadok, csiraképesek. Nem véletlen, hogy korunkban válik legkifejezőbb és legjellemzőbb művészetté a tánc.

Fogékonyak lettünk ismét a teremtés misztériuma iránt. A halál és a közöny, a lelki tompultság kitombolhatta magát, az élet pompázására, a szertelen bőségre vágyódunk. Türelmetlenül, hitelen akarjuk a kifejezést, a teljességet, az élet kitárulásának, megsokszorozásának az örömét, -vágyódunk a káprázatra, mely a bennünk feszülő erőnek alakot ad.

Ez a káprázat a tánc.

Utóléri és megformázza csapongó képzeletünket. Kicsiráztat és megérel gondolatokat, érzéseket, meglátásokat. A tánc ma a legérthetőbb művészet. Érzékelteti a belőle fakadó költészet és zene, festészet, szobrászat, építészet megújulni készülő életét. Egyszerre fejezi ki valamennyi jelentését, hatását, szépségét. Az élet forrásvizéhez vezet, ahol megtanuljuk a mozgás ősi, titkos jelbeszédét. Megértjük, hogy az emberi test a pusztá mozgásával lehet kifejezése drámának, lírának, elbeszélésnek. A test kimeríthetetlen hullámvázú vonalai sugározzák felénk az ezerarcú lélek tükörképét.

Mit várunk a tánctól?

Új eszmék, érzések és gondolatok kifejezését. A természetes, belső igazságtól izzó megnyilatkozás hódítja meg a mai közönséget. A tánc az új korszellem hírnöke. Ma még gyakran áruhában jő, talán csak szippantásnyi lehellettel jelenti magát, de befészkelődik mindenüvé; hat szellemünkre, lelkünkre, idegeinkre. Nem enged tespedni, elúzi a kongó ürességet, fénnel áraszt, elszórakoztat, az el nem sikkadó percek változatoságával.

A mozgás káprázata átértékelte, új tartalommal telíti régi megfakult formáit. Mert a lelkünkben érik meg ékesszólása, régi korok táncnyelve is megoldódik számunkra, érthetővé, széppé, kedvessé válik. Milyen elragadó finomságok rejlenek a kényeskedő, nem egyszer pipiskedő lábtechnika kötött formavilágában! Ma, ezekben a megmerevedett, kiszámított lépésekben is megérezzük a lelket, mert beszédessé válik számunkra annak a kornak raffinált virágnyelve.

Gyagilev, az orosz balett újjászervezője, kiszabadította a balettet a barokk- és rokokó-hagyaték merev stílusából. Az orosz balett: csodálatos, érett kivirágzás: a táncnak, mint rímelő versnek legszebb példája.

A vers azonban a megtalált, boldog kifejezés luxusa. A nyugtalan keresés, a felfedezés elfulladás felkiáltása: a próza szabad, kötetlen nyelvével él. A tánc ma: felszabadult próza, a kényes szabályok jármát el nem szenvedő, meglepetésekkel dolgozó, új kifejezési forma.

Ez a próza túlfűtött és szárguló. Nem ismer akadályt, mindent mer. Felöleli a kifogyhatatlan gazdagságú élet egész vadászterületét. Minden perc megannyi új, szertelen és csapongó eshetőségek mozgóképe. A mai szem hozzászokott a változatossághoz, a szokatlan és gyors képzettársítás-

hoz. A tánc azonnal kapcsol és harmóniát teremt a szétzilált várakozás és a percenként adagoló valóság között.

Amikor Uday Shan Kar, a világhírű hindu táncos először járt nálunk, mozdulatművészete sokak szemében megfajthetetlen, érthetetlen maradt. Azóta a korszellem látóvá tette a szemeket és a hinduk táncából, mint nyitott könyvből, tárult fel a figyelmes szemlélő előtt India elmélyült lelki élete.

Uday Shan Kar táncművészete jelenti számunkra a civilizáció túlkapásaitól, a kendőzésektől és hazugságoktól mentes, őstisztaságú lélek megnyilatkozását. Milyen hangos és erőtlen a mi kultúránk, milyen keveset foglalkozunk a lényeggel, mennyire nem ismerjük az élet értelmét — erre az igazságra döbbenünk, ha elmerülünk metafizikai titkokat kifejező mozgásában. Az is, aki soha se hallott a hindukról, az ő lelki életükről, e tánc alapján jobban megismeri mivoltukat, mint kötetnyi tanulmányból.

Természetes szépséggel kelnek itt életre a mozdulatok, mintha szemünk láttára nyitná ki kelyhét a virág és ájuldozna szirmaival a zsongító szellőben. Minden taglejtésnek, az ujjperecek hajlásúnak is megvan a maga külön világos jelentése. Ez a tánc nem érzelemhullámzásoknak, gondolatfoszlányoknak és hangulatszeszélyeknek röpké kifejezése, hanem valamilyen mély és állandó lelkiségnek a jelzése. A hindu táncban — látszólagos ellenmondásként — a mozdulatlan, a határtalan, az örök megközelíthetetlen kerül hozzánk emberi közelségbe.

A hindu tánc úgy hat, mint halk kíséret egy izgalmasan sokoldalú, belső mozgáshoz. Monoton, de ritmusban változatos zenéjük összeforr minden mozdulatukkal. Mi európaiak egy életet szentelünk arra, hogy művészetünkkel mindazt, amit érzünk és megfoghatatlannak tartunk, kifejezzük. A hindu művészet talán csak hangindítás a lélek elmélyüléséhez, csupán jelzés és nem beteljesülés. Ezek a jelzések táncművészetükben is azt a célt szolgálják, hogy behangolják magukat belső szemlélődésükbe. A hindu tánc voltaképpen a magánynak, hallgatásnak, elkülönülésnek a dicsőítése.

Az európai művészet, mint szivacsot, kifacsarja a lelket, a hindu művészet az el nem múló életet ajándékozza a léleknek.

A Himalája szédítő arányaival, elérhetetlen magasságával emelkedik a hindu lélek fölé. Elzárja a terjeszkedés, kifeléáramlás szükségletétől. Ránehezedik rengeteg súlyával s kényszeríti, hogy belső ellenállást fejtsen ki: fölépítse a lélek Himalájáját.

Az európai léleknél hiányzik az egyensúlyozásnak ez a kényszere. Végletek, szeszélyes szellemi légáramlatok irányítják.

Tanúi és részben áldozatai vagyunk korunk motorizált lelkiségének. A művészet lázas, kereső munkával közelíti meg a lélek igazi belső képességét.

Isidora Duncan még a háború előtt megindította a szabadstílu tánc mozgalmát. Hadat üzent a balettiskola évszázados hagyományainak. Akadtak tehetséges követői, akik leleménnyel, finomsággal, nemes egyszerűséggel fejeztek ki a megszokottól eltérő lelki átéléseket. Azonban adósak maradtak a táncművészet magasabb igényű kultúrájával. Ella libák, Niddy Impekoven őszinte, egyéni mozdulatközléseikkel általános érdekű vallási, szociális, erkölcsi, esztétikai kérdéseket vetettek fel. De a technika csodáitól elkényeztetett mai közönséget nem elégitik ki.

Milyen táncos ragadná el a mai közönséget?

Az, aki a Nizsinszkijek, Karsavinák, Anna Pavlovák tüneményes táncművészetétől aláveti sugárzó lelkiségének. A legritkábban találkozunk ma még olyan táncossal, akiben a technika és a lelkiség szerencsésen egyesülne.

Az ideális táncművész testetlen, de mozdulataiból az élet táncol felénk. Csak az a táncművészet lesz ma hatásos, amely magába olvasztja a klasszikus balett eredményeit a szabadstílusú mozgásművészet törekvéseivel.

A Budapesten járt lengyel baletársulat szólótáncosnője: Ziuta Bucinszka közelíti meg ezt az eszményt.

Korunk táncművészetének kialakulásáról fürge táncriporterek adnak helyzetjelentéseket; A Jooss-balett gyors világhírnevének az a titka, hogy élesszemű tudósító. Kényes, nagy témákat érint könnyedén, színesen, de kissé felületesen.

A Jooss-balett merész, technikájában úttörő. A mozgás képsorozatával mesél el történeteket, hangsúlyozva a cselekmény mögött rejlő szellemiséget s érzékeltetve egy-egy helyzetkép lényegét. Elleste a zenétől a kontrapunktika titkait. A fő- és melléktéma, a variációs ékítmények, a szóló és kórus összejátszása, a belépő és kísérő hangcsoportok kiaknázása — mindazzal a hatáskeltéssel, amivel a hangok kísértik meg a fület, a szemet igyekszik lenyűgözni.

A forma megújulásával együtt jár a lehetőségek, a tárgykör nagyobbodása, az igények fokozása. Olyan táncköltőre van szükség, aki a kor ütőerén tartja a kezét. Egyszemélyben táncos, rendező, színész, író és szuggesztív erejű sugalmazó. A táncszerzemény felölelheti a drámát, vígjátékot, színművet, kifejezhet dalt, szimfóniát, verset, operát. Ezek a formák keveredhetnek, alakulhatnak s ha kitisztulnak: új műfajt hozhatnak létre.

Minket, magyarokat elsősorban a magunk táncművészetének sorsa érdekel. Bizonyos, hogy miként megújuló zeneművészetünket megtermékenyítette a régi magyar népdal, úgy fogja életrekelteni a magyar balettet a népi tánc és játékos hagyomány.

A „Gyöngyösbokréta“ tisztaeredetű táncai ráeszméltettek bennünket fajtánk hívó szavára. Visszaérzünk ősi szokásainkra, a tudattalanunk gazdag világára. Mozdulatötletekben, lelkiállapotokat érzékeltető finomságokban dűskálkodik a magyar népi tánc. Minden taglejtés, arcjáték, szünet jelző megállás, egy-egy fodor, sallang libbenése: beszédes árulója a bátor kezdeményezés, a mesélő kedv, az erő és pompa, a szertelen bánat és a szertelen vígság csodálatosan összetartozó magyar tulajdonságainak. Kiviláglik e táncokból is, hogy a magyar individualista. Alaptermészete a különbözőséget kívánja. A csoport: egyúttal alkalom a versengésre, kitűnésre, az egyéni lelemény megsokszorozására. A szláv lélek társulékony, jól érzi magát, ha rész lehet az egészben. Ezért a szláv kitűnő komponáló, rendező, a tért céltudatosan kihasználó tehetség. Előre tudja, mit akar. A magyar nem. Rábizza magát a pillanat és termékeny képzelete sugallatára. Számára a tér nem zárt egység, amely irányít és fékez, hanem szabadság és ösztönzés, hogy azt ellepje, benépesítse, kitöltse kiáradó lényének meglepetéseivel. A magyar mesemondó. Valahány hímzés, megannyi elbeszélés. Tánca is úgy hat, mintha a magyar lélek titkos írását, a levegőbe rögzített illanó jeleket: az idő s a tér ollója vágta volna hirtelen el.

A „Gyöngyösbokréta“ nyomán a széthulló, töredékekben felvillanó, ezer fényben, színben sziporkázó magyar lelkeséget a jövő táncművészetének tömören, sűrítve, egybefoglalóan kell tükröznie. Az eljövendő koreográfusnak, miként a népdalgyűjtőnek, ki kell szállnia a helyszínére \$ lopva, mert a paraszt szemérmes, kell ellesnie az ősi tánc és hagyomány titkát, s mint ahogyan a méh, virágról-virágra szállva termi a mézet, a magyar táncköltőnek is fokozatosan, lépésről-lépésre lehet majd megmunkálnia az ősmintákat és megalkotni a legkisebb szellemi hulladékokban is megnyilvánuló faji jelleg öntudatos, határozott, el nem orozható képességét.

Sürget az idő, mert az érintetlen magyar érték kiveszőben. A faluból kiválasztott s önállósított „Gyöngyösbokréta“ is figyelmeztetője a veszedelemnek. Máris magára vett idegen vonásokat, hiszen a színpadon el elveszti ösztönző, a lelkét kicsaló talaj biztonságát. Erőtlen, csinált, hamis mellékízt kap a szűzi rejtekéből kilóditott népi tánc s ha a gondos, szakszerű helyszíni gyűjtést idejében végre nem hajtjuk: el is alhatik friss érzékelésünk a tiszta, keveretlen magyar zamat iránt.

Két út áll a koreográfus előtt. Vagy a népi táncot dolgozza fel, tovább módosítva, fejlesztve, átértékelve azt, az építőművészet ugrásokat nem tűrő rendszerességével, vagy önálló, abszolút táncművészetet hoz létre, valóra váltva a teremtő géniusz ihletett, magasfeszültségű álmát.

A tánc luxusművészet. A cári Oroszországban százával képeztek ki táncra leányokat és fiúkat, jóllehet tudták, hogy közülük talán egy se váltja be a hozzájuk fűzött reményeket. Korlátlan anyagi eszközök állottak a balett-együttesek rendelkezésére. A legkiválóbb zeneszerzők, koreográfusok, díszlettervezők adták művészetük javát a táncnak. Pedig a híres orosz balett bölcsője nem is Oroszországban ringott, hanem Itáliában, nemes, klasszikus formáit Franciaországtól kapta s a német Hilferding révén honosodott meg orosz földön.

A magyar balett világszenzáció lehetne, ha a klasszikus balett-technika birtokában népi táncának ősi erejéből táplálkoznék s így a legigényesebb formát a legmélyebb, vagyis a lelkét tükröző tartalommal egyesítené. Szegény ország vagyunk, de tehetségekben gazdagok. És ki tudja, hány kis Nizsinszkij és Pavlova rejtőzik egy-egy tanyai házikóban, nádfödélű kunyhóban — egyelőre a közöny hamuja alatt.

HAITS GÉZA

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A csehszlovák-szudétanémet válság elsimulta — Lengyelország balti politikája — Az orosz belső zavarok — Japán és Kína — A francia-török megegyezés; kihatásai a Földközi-tenger keleti medencéjére; Anglia és Törökország — Ciano és Sztjaczinovics megbeszélései — Svájc semlegességét Olaszország és Németország — A spanyol kérdés — A német belviszonyok — A csehszlovák kérdés — Az angol király párizsi útja — A magyar államférfiak Rómában

NYÁR ELSŐ SZAKÁBAN mintha elsimultak volna azok a nagy ellentétek, melyek májusban annyi izgalommal töltötték el az európai politikát. Ez a nyugalom azonban korántsem jelenti a problémák bárminemű megoldását; ellenkezőleg minden vonatkozásban inkább a vihar előtti szélcsendre emlékeztetett. Németország egyidőre félretenni látszott a szudétanémet-csehszlovák kérdés iránti érdeklődését; közben azonban nem szűnt meg a nyugati demokráciák érdeklődése a csehszlovák dolgok iránt. Jelen szemlénk zártakor a csehszlovák-szudétanémet kérdés újra akut és a csehszlovák-német ellentét újra kiújulni látszik; de eddig mégis inkább az egyezkedések, tárgyalások, időhúzások és előkészületek gondoljai foglalták el úgy a csehszlovák, mint a szudétanémet köröket. Ha a csehszlovák kérdés közben nem is vesztett semmit fenyegető és veszedelmes jellegéből, a közvetlen veszedelem egyidőre elvonult, hogy aztán talán majd újabb rengések következzenek. A kelet-középeurópai problematika e vihar előtti megnyugovása visszafordította a külpolitikai érdek-

lődést ismét nyugat felé. A földközítengeri és a spanyol kérdések újra elővételtek, anélkül azonban, hogy itt is valamilyen végleges és megnyugtató megoldás következett volna. Mostani beszámolónk is e két kérdéskör köré csoportosul; egyfelől a spanyol-földközítengeri kérdésekkel foglalkozunk elsősorban, de másfelől meg nem mulaszthatjuk el a csehszlovák kérdések figyelemmel kísérését sem. Az olasz illetőleg a német külpolitika é kérdések körül forgott továbbra is. De mielőtt részletesen beszámolnánk e két kérdés-komplexusról, néhány kisebb eseményt kell előrebocsátanunk, melyek kapcsolata az olasz és német külpolitika problematikájával, továbbá az angol és francia külpolitika erőfeszítésével félreismerhetetlen és világosan látható. Ezek a kisebb események töltik be nagyjából az elmúlt nyári időszakot.

Mialatt Németország a csehszlovák-szudétánémet kérdéssel volt elfoglalva, Lengyelország változatlan eréllyel folytatta tovább balti külpolitikai akcióját, melynek célja: a német és orosz nyugat-keleti dinamizmus és ellentét közé odaállítani védekező és elválasztó szándékkal, mintegy éjszak-déli irányban Kelet-Középeurópa kisebb nemzeteinek társaságát. A lengyel külpolitika e szándékai megértésre találtak Romániában éppen úgy, mint Finnországban és a skandináv államokban; legújabban Beck lengyel külügyminiszter tevékenységének sikerült elhárítania azokat az akadályokat és aggodalmakat is, melyek ész és lett oldalról állottak némileg a terv útjába. Litvánia, melyet a Szovjethez éppen olyan kötelék csatol, mint Csehszlovákiát, természetesen nem lehet e megegyezés részese, bár a lengyel-litván ellentét az utóbbi időben lényegesen enyhült, nem utolsósorban a litván kérdésben nem érdektelen ész és lett közrehatás folytán. Lengyelországnak tekintettel kell lennie a keleti tendenciájú német külpolitikára, valamint arra is, hogy geopolitikai helyzete parancsolóan írja elő számára, hogy a Baltikum felé kell kiutat keresnie; hiszen a Kárpátokra, az egyetlen szilárd természetes határra nem támaszkodhatik nyugodtan Csehszlovákia miatt; hiszen a legutóbbi német-csehszlovák ellentét során újra teljes fontosságában jelent meg a Kárpátok stratégiai jelentősége mint Csehszlovákia hídja Oroszország felé. Egyidejűleg Lengyelország tudatában van minden szívélyes német-lengyel viszony mellett is a danzigi kérdés nehézségeinek; a balti lengyel külpolitika és a litván kérdés így életbevágó jelentőségű Lengyelország számára, nemcsak német-lengyel, de lengyel-csehszlovák-orosz vonatkozásokban is. Ha a német-lengyel viszony semmit sem vesztett hivatalos szívélyességéből, némely lengyel és német sajtónyilatkozatok arra engednek következtetni, hogy a csehszlovák és délkeleteurópai dolgokkal foglalkozó német külpolitika nem tekinti feltétlenül a saját szándékaival mindenben azonos és egybevágó érdekűnek ezen lengyel akciókat; nem mindenben elmellőzésre érdemes érdekességű itt az a tény, hogy hosszú idő után, éppen a balti lengyel külpolitikai akciók legfontosabb stádiumában újra felemelte a soká hallgatott lengyelországi német kisebbség panaszos szavát a lengyel szenátusban.

Ha a lengyel külpolitika balti törekvései jelenleg mégsem sértenek semilyen érdeket, félreismerhetetlen mégis előkészületi jellegük, mely előkészület során a Kárpátoktól délre eső kérdések — a magyar-csehszlovák, továbbá a jugoszláv vonatkozások — sem közömbösek a lengyel tervek előtt. A német külpolitikát teljesen leköti most a csehszlovák kérdés óvatos figyelése; a lengyeleket érdeklő másik határos birodalom, az orosz szovjet pedig felismerhetetlen, áttekinthetetlen belső zavarok, földalatti szervezetek és a nyomukban jövő megtorlások, kivégzések sokaságától fertőzött némileg visszaszorult Európától, bár a spanyol kérdésben való aktivitása nyilvánvaló. A lengyel külpolitika tehát éppen helyes időpontban ragadta magához a Baltikumnak az orosz és német kérdésben oly érdekelt orszá-

gaiban a vezetést és kezdeményezést. Lengyelországot különben is közelről kell hogy érintsék a szomszédságában lejátszódó események. A moszkvai központi irányzat, mint az orosz történetben annyiszor, most is győzött az ukrán szeparatizmus felett; az ukrán nyelv az ukrainai szeparatista és autonomista, eretnek szociális és nemzetien színezett mozgalmakra való tekintettel újra háttérbe szorítottatott, az ukrán szovjet számos vezetője lelte végét e tisztogatások során. Mivel pedig ezen ukrán megmozdulásoknak a lengyelországi ukrán mozgalmakkal való kapcsolatai eléggé ismeretesek és figyelemreméltóak, a lengyel politika — melynek a román politikával közösek a szempontjai az ukrán ügyek fékezése tárgyában — nyilvánvalóan nem nézhette minden érdeklődés nélkül ezen eseményeket. Oroszországot különben keleti gondjai most is éppen eléggé lekötötték; nem oktanul keres a távolkeleti fejlemények miatt a szovjet Angliával közelebbi védelmi jellegű kapcsolatokat. A japán-kínai küzdelem változó szerencsével tovább folyik; Japán egyre nagyobb erőfeszítéseket tesz a kínai kérdés felszámolására; viszont ezen erőfeszítéseivel párhuzamos az a figyelem is, melyet Anglia, Amerika és Oroszország a kínai ügyek iránt változatlanul tanúsít; s ha Anglia meg is tagadta a kölcsönt Kínának — amit az angol ellenzék rendkívül rossz néven vett a kormánytól —, mégsem állítható, hogy az angol külpolitika nyugodtan nézné a távolkeleti fejleményeket. Anglia a kölcsön megtagadásában hangulati elemekre hivatkozik; nem akarja a kielezett angolelles hangulatot tovább fokozni; de ugyanakkor viszont nem történhetett angol jóindulat nélkül az, hogy Franciaország némely fontos szigeteket birtokába vett. Németország mértékadó köreinek véleménye szerint e lépés francia légi támpont szerzésére volt szükséges, továbbá aktív beavatkozást jelent Moszkva és kínai barátai oldalán a japán-kínai viszályba. Nem mindenben elmellőzendő itt az a tény sem, hogy Olaszország újólag tanújelét adta Japán iránti rokonszenves érdeklődésének; olasz megnyilatkozások bíznak Japán győzelmében; nemrég tért vissza egy előkelő hivatalos olasz delegáció Japánból; kiemelik az olasz megnyilatkozások azt is, hogy a japáni és az olasz nép életkörülményei és érdekei nagyjából hasonlatosak: túl kis területen kell élniök nagy számuk mellett is és e történeti igazságtalanság jóvátételére még erővel is terjeszteniök kell életterüket; újra fel-feltűnnek olyan nézetek is, melyek a kínai-japáni ellentétet hajlamosak párhuzamba állítani az olasz-abesszín problémával. Kína védekező állása rendíthetetlen, bár ugyanakkor veszteségei is lényegesek; de a kínai védelem és visszavonulás még mindig jelentős hátvédekre támaszkodhatik; viszont Japán egyre jobban érzi a háború súlyát; minden erejét ide kell összpontosítania, különösen a fenyegető nyersanyaghiány miatt; a háború okán el is tekintett Japán az 1940-es olimpiász megrendezésétől; közben a japán sereg, mint a kínai lakosság, borzalmas veszteségeket szenved a pusztító kínai árvizek miatt is.

Ha Németország és Olaszország némely európai nehézségek között éppen azáltal, hogy távolkeletre nyúlnak át, igyekeznek maguknak bizonyos olyan pozíciókat szerezni, melyeket európai viszonylatokban is használhatnak adott esetben, akkor viszont Anglia és Franciaország újólag teljes figyelemmel fordulnak a Földközi-tenger kérdesei felé. Anglia és Franciaország, mint ez például kitűnt Daladier levelezéséből Chamberlainnel, nagyon is tudatában vannak annak, hogy földközitengeri hajóútjaikat, távoli és közeli gyarmataikat a dinamikus nagyhatalmak részéről komoly veszedelemek fenyegetik. Ha Olaszország e vonatkozásban számos politikai és anyagi okból hajlamos arra, hogy Angliával végtére is végleges megegyezést teremtsen, annál kényesebben figyelni Anglia és Franciaország szoros és ma már szinte elválaszthatatlannak tetsző kapcsolatát. Hiszen az olasz

külpolitika szívesen venné, ha a francia és angol politika között nem állna fenn olyan közeli viszony, mint amilyen fönnáll. Angliának földközítengeri és közel keleti vonatkozásban jelenleg komoly gondokat okoznak a palesztinai zavarok, a zsidó és arab ellentétek; ezért itt tartózkodásra kényszerül. Anglia ma már föladni látszik a zsidó nemzeti állam iránti előszeretetét; a folytonos palesztinai arab és zsidó nacionalista-terrorista kilengések veszélyeztetik az angol-arab viszonyt, melynek fönntartására pedig Angliának ma nagy szüksége van, különös tekintettel az olaszok nagy érdeklődésére a közelkeleti és főleg az arab dolgok iránt, továbbá arra az angolelles hangulatra, mely olasz hatásoktól nem éppen idegenül terjedett el az arabok között. A kétoldali terrorista kilengésektől sokat szenvedő lakosok védelmére Anglia Palesztinában komoly és erélyes rendszabályokra kényszerült és többek közt nem riad vissza zsidó terroristák kivégzésétől sem; egyben pedig gátat vet annak a készülődött zsidó bevándorlásnak, mely némely középeurópai államokból indulni szándékozott Palesztina felé. De ha Angik tartózkodásra is kényszerül a közel-keleten és ha Palesztinában katonai rendszabályokat foganatosít, annál több tere nyíltott itt Franciaországnak; és Franciaország tényei itt korántsem idegenek az angol külpolitikai koncepcióktól. Az alexandrettei szandzsák oly hosszú ideig tartó vitás helyzetében végre megegyezés történt július elején Törökország és Franciaország között — a megegyezéssel török-francia vezérkari megbeszélések is együtt jártak —; a szandzsák töröklakta részére török katonaság vonul be, mivel a török népesség a lakosság 48%-át alkotja, egyébként a rendőrhatalóság francia kézben marad. A megegyezés során a két állam kötelezte magát, hogy ne lép semmiféle olyan politikai vagy gazdasági szövetségbe, mely valamelyikük ellen irányul; ha valamelyiküket megtámadják, a másik a támadót semilyen közvetlen vagy közvetett támogatásban nem részesíti; külön szól a megegyezés Franciaország és Törökország békés szándékáról a Földközi-tenger keleti felén; külön rész beszél a népszövetségi alapokmány tiszteletbentartásáról is. Olaszországban kellemetlen feltűnést keltett ez a megegyezés; még inkább az a tény, hogy Anglia hosszú tartamú fegyverkezési hitelt nyújtott Törökországnak, mintegy hat millió fontot, amit Törökország Angliában történő fegyvervásárlásokra köteles fordítani. Ismeretesek azok az ellentétek, melyek hosszan szembeállították egymással Törökországot és Olaszországot; Törökország idegesen figyelte Olaszország földközítengeri politikáját és ebben az aggodalomban találkozott Angliával, melynek szintén nagy érdekei fűződnek a Földközi-tenger keleti medencéjét érintő olasz szempontok egyensúlyozásához; így a régebbi török-angol ellentét enyhült, illetve érdekközösségre változott. Ha a francia-török ellentét itt kissé kellemetlenül hatott, most ennek kiküszöbölésével, a török-francia-angol érdekközösségnek a Földközi-tenger keleti felén való egyhangú szabályozásával Törökország is beillesztetett abba a láncolatba, mely ellensúlyozni hivatott a berlin-római tengely államainak dinamikus politikáját. Az angol-francia-török közelkeleti érdekközösség érdekes megvilágítást kap akkor, ha tekintetbe vesszük a spanyol kérdés miatt úgy kiéleződött orosz-olasz rossz viszony, továbbá az orosz-török jó viszony körülményeit. Mikor tehát nyugaton, Spanyolország felől és középpütt, Szicília felől a francia és angol földközítengeri érdekek veszélyeztetettek, altkor viszont ez a veszélyeztettség nem mindenben figyelmen kívül hagyandó ellensúlyt nyert keleten; bár közben tudjuk azt is, milyen jelentős érdeklődést tanúsított újra a német diplomácia Törökország iránt, ami kifejezést nyert Papén ankarai követi küldetésében is.

Ha Olaszországot a spanyol helyzetre, az angol-olasz, illetőleg az angol-francia viszonyra való tekintettel a Földközi-tenger keleti felén történt

diplomáciai fordulat aggasztotta is és békés szándékaiban némileg kellemtelenül érintette, el nem szabad felejtetni azt sem, hogy Franciaország részéről ez válasz lehet azon olasz állítólagos törekvésekre, melyek el óhajtanák egymástól különíteni az angol és a francia külpolitikát. Viszont annál nagyobb elégtétellel veheti Olaszország Jugoszláviával való szíves viszonya kedvező fejlődését, mely a soká szembenállón két szomszédot a kölcsönös biztonság érzetével töltheti el. A jugoszláv-olasz viszony kedvező alakulása kihatással van a magyar-jugoszláv kapcsolatok örvendetes és békés fejlődésére is és Közép-Európa nyugtalan légkörében való hatása csak örvendetes. Ciano olasz külügyminiszter és Sztójadinovics jugoszláv miniszterelnök június második felében következően velencei találkozása mindenben igazolta ezt a kedvező atmoszférát. Mindkét államot őszinte baráti kapcsolat fűzi a megnőtt Németországhoz. De szükségesnek tartották mégis leszögezni a maguk középeurópai érdekelttségét is, különös tekintettel az Ausznia örökébe lépő Németország középeurópai és balkáni érdekelttségeire és érdeklődésére. A megnövekedett Németország középeurópai és adriai kigugárása természetszerűleg rendkívül érdekli Olaszországot és Jugoszláviát. Jugoszlávia sajátos és nehéz földrajzi helyzete miatt a Lengyelországhoz hasonlatos „egyensúlyi“ politikára kényszerül az európai hatalmak között és folyton kénytelen utalni saját külön életérdekeire; Olaszország pedig újólag súlyt akar helyezni a maga középeurópai érdekelttségére, melytől pedig — némely nézetek szerint éppen a német középeurópai érdekelttségre való tekintettel, mely Olaszországnak szívesen tulajdonított kizárólagos és az Alpok által Közép-Európától elhatárolt földközi tengeri szempontokat — az utóbbi időben kissé tágitani látszott. Hírlett, hogy Sztójadinovics Velencében arra is utalt, hogy Jugoszlávia minden „egyensúlyi“ politikája mellett mégis csak a kisantant tagja és így Olaszországot bizonyos tartózkodásra, avagy netán Németországban való közbenjárásra akarta volna reábími a csehszlovák kérdés kezelésének enyhítése érdekében. Mindez azonban találgatásnak bizonyult; egyfelől Olaszország nyilvánvaló szilárdsággal tart ki a berlin-római tengely sokat hangoztatott egysége mellett, másfelől meg éppen az utóbbi időben hallatszanak olyan olasz hangok, melyek a csehszlovák kérdésnek megértéséről, a nemzetiségek küzdelmének méltánylatáról tanúskodnak; e nézetek megfelelnek Olaszország középeurópai politikájának, mely a békeszerződések okozta igazságtalanságok jóvátételére és egy igazabb rend és egyensúly létrehozására törekedett. Ha Chvalkovsky római csehszlovák követ járt is Ciano külügyminiszternél, e megbeszéléseknek nyilvánvalóan nem lehetett olyan jelentősége, mint amilyent nekik imputáltak; ma már nem állhat fenn az a bizonyos látszólagos közös figyelmezés, melyet a független Ausztria ügyében Csehszlovákia és Olaszország tanúsított. Itt kell megemlítenünk azt a jelentős gesztust, melyet Olasz- és Németország tett Svájc felé, mely viszont teljes semlegességét tudatta a két szomszédos nagyhatalommal a szankciós politikától való teljes elállásával egyetemben. Olaszország és Németország a maguk részéről elismerték Svájc semlegességét és érintetlenségét; szükség volt e lépésre, mert a svájci hazafiak utóbbi időben igen aggódtak hazájuk jövője fölött, melyet a Svájcba is eljutó nemzeti szocialista német népességi-államegységi tanok nem érintenek közömbösen.

Mіндеzen események háttérében szüntelenül ott volt a megnyugodni nem tudó földközítengeri kérdés, Anglia fegyverkezése a zavaros világhelyzetre való tekintettel csak fokozódott; különösen a légügy fejlesztése okoz sok gondot és ad okot heves parlamenti küzdelmekre, melyekben az angol imperiális gondolat nagy képviselője, Churchill vádolja hanyagsággal a kormányzatot (Sandys-ügy és fejleményei). Elsősorban is az angol-olasz

megegyezés megvalósítása érdekelte a külpolitika vezető köreit. Olaszország mindenképp az egyezmény életbeléptetését óhajtotta, még az önkéntesek visszahívása előtt. Viszont az egyezmény életbeléptetésének — melyhez nincsen szükség az angol parlament jóváhagyására — éppen az önkéntesek előzetes visszahívása az alapfeltétele. Közben azonban Franco tábornok nem aratott akkorra és oly győzelmet, mintahogy ezt az olasz külpolitikai számítások várták és közben az angol és a francia baloldal magatartása is nehézségeket okozott. A benemavatózási bizottság június 21-éről kiadott hivatalos jelentése kiemeli, hogy az angol tervet fogadták el, mely szerint haladéktalanul összeírják a mindkét oldalon harcoló külföldi önkénteseket, majd megkezdik az elszállítást, mindkét félhez nemzetközi bizottságot küldenek ki stb. Franciaország abban a pillanatban, ahogy a bizottságok spanyol földre értek, elzárja a pireneusi határt; így nyilvánvalóan nehézségekbe ütközik a szovjetnek Bordeaux-n át történő fegyverszállítása. A határzár harminc napig marad érvényben és sikertelenség esetén még tíz nappal meghosszabbítható. Az önkéntesek elszállításának költségeit a bizottság mintegy 2,000.000 fontban állapította meg. A megegyezés hangulati jelentősége igen nagy volt s olasz és angol részről is sok reményt fűztek hozzá; szóba kerül újra a Párizs és Róma közti kibékülés reménye is Ciano londoni látogatásával egyetemben. A hangulat javulásának eredménye volt az is, hogy most már Olaszország vetette latba a béke érdekében befolyását Franco tábornoknál, aki közben győztesen vezette előre csapatait, anélkül hogy végső győzelmet tudott volna kierőszakolni a szovjet által támogatott barcelonai kormánnyal szemben. Bizonyos nehézséget okozott a kérdés: beleegyeznek-e Franco az olasz önkéntesek távozásába és vajjon ezek tényleg távozni akarnak-e? — amely szempontokat Róma el nem mulasztott hangsúlyozni. Burgos és Barcelona egyformán nem örültek túlságosan az angol tervnek; Franco azt hangoztatta, hogy gyakorlatilag az önkéntesek visszahívása elképzelhetetlen; Negrin, a köztársasági miniszterelnök pedig arra utalt, hogy előbb az idegen repülőket szállítsák el; szerinte a köztársasági kormány csapatai 114 német és olasz repülő fogtak el. A légi bombázások megtorlásául a köztársasági spanyol kormány bejelentette, hogy a jövőben nemcsak a nemzetiek támaszait fogja bombáztatni, de mindazon államok célpontjait is, melyek támogatják a nemzetieket. Ezt az elkeseredett tervet a baloldali spanyol kormánnyal nem ellenszenvező francia kormány is a leghatározottabban elítélte, akárcsak az angol kormány. Ez a június végén történt bejelentés érthető feltűnést keltett német és olasz körökben; különösen Olaszország figyelt fel erre a válaszra, melyet a Majorcaszigetén lévő olasz önkéntes légi bázis miatt érdekelt az ügy; a baloldali spanyol kormány nyilvánvalóan erre gondolt, — hiszen olasz és német városok bombázása, amennyiben lehető lett volna is, beláthatatlan hatásokat hozott volna magával. Az angol és francia közbenlépés eredményes is volt; a baloldali kormány mérsékelte fenyegetéseit. Közben Del Vayo baloldali spanyol külügyminiszter Párizsban járt Bonnet francia külügyminiszternél; Párizsban volt D'Olwer, a spanyol bank elnöke is; nem csupán a külpolitikai helyzet került szóba, de a Párizsban letett spanyol aranyletét sorsa is, melynek kiadását a nemzetiek mindenképpen ellenezték. Fokozott mértékben bonyolította a spanyol helyzetet az is, hogy a nemzetiek repülői egyre gyakrabban bombázták a köztársasági kikötők felé haladó némely angol gőzösöket, még nyílt tengeren is. A spanyol baloldaliak és az angol baloldaliak azt hangoztatták, hogy ezek olasz repülőgépek; Francóék viszont kiemelték, hogy a spanyol partok felé haladó állítólagos angol gőzösök illegális szállításokat teljesítenek a köztársaságiaknak. Az angol parlament ismételtlen foglalkozott e jelenségekkel s Chamberlain miniszterelnök-

nek sok gondot okozott az angol-olasz megegyezés megvédése. Így alakult odáig a helyzet, hogy Párizs Moszkvában járt el mérséklőleg, Mussolini pedig Francénál. Ha az olasz-angol viszony mindenkép megjavult az előző időhöz képest — pl. nemrég olasz hadihajók tettek Máltában látogatást —, mégis még sok nehézségen kell áthaladni a teljes megbékélésig. Olasz körökben ismételten utalnak a francia és angol baloldal rossz hatására, a megegyezést gátló intrikáira; másfelől meg e részről állandóan a légi bombázások és az idegen repülők, viszont pedig az önkéntesek kérdését emlegetik. A Chamberlain-kormány mindenkép az olasz-angol megegyezéssel áll vagy bukik s békepolitikája érdekében mindenfelé nagy nehézségekkel küzd állandóan.

Míg Anglia és Olaszország a földközítengeri bonyodalmakat igyekeztek megoldás felé segíteni, Németország a közelmúlt időszakban aránylag kevésbé szerepelt a világpolitikában. A német politika idegesen figyelte Franciaországnak és főleg Angliának azon törekvéseit, hogy a közép-európai államokat gazdasági segélyben részesítve mintegy ellensúlyozzák a német törekvéseket. Németország Közép-Európát a maga életterének tekinti és így minden idegen — nyugati — gazdasági és politikai törekvést háta mögött nem szívesen fogad, mert ez mintegy biztonságát látszik veszélyeztetni. A német politikát ez időszakban sokat foglalkoztatták Ausztria kérdései s különféle külföldi tendenciózus hírekkel szemben ismételten utaltak arra, hogy Ausztriában nincsen szociális és politikai elégedetlenség, nincsen „porosz elnyomás“ és az osztrák nemzeti szocialisták nem elégedetlenkednek Bürckel körzetvezető magatartásával; ellenkezőleg Ausztria nagyot haladt a konszolidáció és a jólét területén. Július x-én végre létrejött a megegyezés az Ausztriát és Angliát érdeklő régi osztrák adósságok tekintetében Németország és Anglia között és Németország nagyjából, bár mérsékelt formában elismerte fizetési kötelezettségét. Közben sokat foglalkozott a német belpolitika újra a zsidókérdéssel; utaltak a zsidók szerepére a cseh kérdés elmérgesedése terén és a német közönség nem egyszer felháborodásában a zsidó kereskedőkön vett elégtételt. Az új zsidóellenes társadalmi kampány során rámutattak, hogy a berlini zsidók száma xo.ooo-rel nőtt, hogy a bécsi zsidók nagy tömegben menekültek a biztos Berlinbe, hogy némely berlini helyiségben a zsidók inzultálták az árja vendégeket stb. A kampány élén Goebbels miniszter áll a régi lendülettel. Figyelemreméltó továbbá az új német házassági törvény, mely a házasság intézményét teljesen állami és faji szempontból fogván fel, azt kiszabadítani akarja az „egyházak hatóköréből“. Az új német hitbizományi törvény folytatja a földnek a nép rendelkezésére való állítását és eltörli a hitbizomány intézményét, visszaadván a földet kártalanítás nélkül szabad forgalomnak és a jelen tulajdonosok rendelkezési jogának; e törvény különösen az osztrák viszonylatokban érezteti majd hatását. Nem minden idegesség nélkül figyelte Németország az Amerikában folyó németellenes társadalmi mozgalmat; ezenkívül a Federal Grand Jury elé New-Yorkban kémkedés vádjá miatt vád alá állított németek ügye keltett kínos feltűnést; 18 személyt vádoltak kémkedéssel Németország javára Amerika ellen, köztük két német katonatisztet is; ebből német matrózok segítségével 14-en megszöktek; de így is folyton fokozódik a hangulati ellentét az amerikai és a német közvélemény között, amit német részről zsidó és szabadkőműves befolyásra vezetnek vissza, Amerikában viszont általános emberi és politikai okokkal magyarázzák az ideges elidegenedést. Változatlanul megmaradt a német külpolitika dogmájaként a keleti és nyugati európai szférák elkülönítésének gondolata és ez az elv különösen a kissé megnyugodott cseh-szlovák ügyekre is vonatkozik; újabb jogos idegességgel töltötte el Német-

országot a francia baloldal részéről a csehszlovák ügyekkel kapcsolatban hangoztatott „preventív“ háború gondolatának felmerülte, amely különben Párizs-Prága-Moszkva nem szűnő tevékenységére utal.

A német-csehszlovák ellentétben a májusi krízis után megnyugvás következett; Németország élénken figyelte a csehszlovák belpolitika fejleményeit továbbra is; a csehszlovák vezető politikai körök pedig az időt a nemzetiségekkel való tárgyalgatásokkal igyekeztek kihúzni minél tovább. A sokat emlegetett nemzetiségi státútum nyilvánosságra hozatala egyre késett. Nyilvánvaló lett, hogy a csehszlovák politika semmiképpen sem hajlandó Csehszlovákia belső megosztására népcsoportok autonómiája szerint; ehelyett a régi osztrák rendszer alapján hajlandó a tartományi és járási önkormányzatra kiterjedtebb nyelvi jogok alapján. A nagy prágai Sokol-ünnepségek újra megerősítették a cseh önbizalmat s a cseh pártok egyre élesebben fordultak a német követelések ellen. A csehek mindenképp hangoztatják készségüket „integritásuk“ védelmére; nem hajlandók tűrni, hogy határaikon belül külön kisebb nemzeti szocialista német állam legyen; nem hajlandók tárgyalni se már Henlein karlsbadi pontjai alapján; nem tűrik, hogy a németek beleszóljanak külpolitikájukba és annak irányába mellett változatlanul is kitaranak; nem hajlandók elismerni a nemzetiségek kollektív személyiségi tanát és annak politikai következményeit. Legutóbb a német határon újra csehszlovák hadmozdulatok voltak tapasztalhatók; a német sajtó újra idegesen figyelt fel a cseh provokációkra, melyek nem egészen összefüggéstelenek a spanyol helyzet alakulásával s a nyugati demokráciák baloldali pártjainak harcias hangulatával. Újra általános az aggodalom egy veszedelmesebb csehszlovák-német konfliktus lehetősége miatt. Ma már kevesebb szó van a csehszlovák állam és a szudétánémetek belső ügyéről, de annál több a közvetlen csehszlovák-német ellentétről, melyet megindokol az a tény, hogy Csehszlovákia igen veszélyezteti Németország biztonságát a nyugati demokráciákkal való kapcsolata miatt.

Ilyen események keretében indult az angol király Párizsba, ahol ragyogó fogadtatás várja és ahol, ha új kötelezettségekről nem is lesz talán szó, a francia-angol barátság még szorosabbra fűzése és a teljes érdekegyezőség tudatosítása következik; s Amerika is rokonszenvvel veszi a két nagy nyugati demokrácia belső kapcsolatát. Imrédy Béla magyar miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter pedig Rómába utaztak; utazásuk újabb bizonyossága a szoros magyar olasz barátságnak és érdekegyezőségnek, valamint Olaszország nem szűnő dunavölgyi és délkelet-európai érdeklődésének. Mindkét utazásról és külpolitikai hatásaikról következő szemlének hoz beszámolót.

OBSERVANS

MAGYAR KISEBBSÉG ROMÁNIÁBAN

Új Románia felé — Codreanu útja a hatalom küszöbétől a sóbányáig — A magyarság ügye az autoritativ államban — Vaida Sándor és a kisebbségek — ígéreték és cselekedetek — Két bástya leomlik — Mit hoz a jövő?

AZ UTÓBBI HÓNAPOK olyan gyökeres és lényegbevágó változásokat hoztak magukkal Románia életében, hogy azt a munkát, amely a változások végrehajtására irányul, méltán nevezhetjük az ország átépítésének. A holnap Romániája kétségkívül merőben más lesz, mint volt a tegnapi. Nemcsak új alkotmányt, új életberendezkedést, hanem a régítől lényegében különböző új szellemet és erkölcsiséget hirdet a mozgalom, amelynek legfőbb irányítója és sok tekintetben Spiritus rectora, maga az uralkodó. Hogy a tervek és kívánságok mennyiben valósulnak meg és mennyiben lesznek megvalósíthatók, azt a közeljövő fogja megmutatni, de ha bármilyen csekély mértékű lesz is a megvalósulás, bizonyos, hogy új és a régítől különböző élet alapjait rakják most le Románia vezetői.

Az új alkotmány a liberál-demokrata-parlamentáris Romániából rendi államot csinált, amely esetleg küszöbe lehet egy fasiszta Romániának is. A pártok feloszlatása és így a pártpolitika megszüntetése alapvető energiáitól és e hagyományos politikai formák hordozóitól fosztotta meg az államéletet, hogy azokat rendi képvisellel és autoritativ kormányzattal kísérelje meg helyettesíteni. A pártpolitika és a régiók eddig minden vonatkozásban érvényesülő hatóerőit az új rend radikálisan meg akarja semmisíteni és a párttevékenység megszüntetése mellett megszüntette az eddigi történelmi határokat is, — mintha azzal a régiók szellemét is meg lehetne szüntetni — hogy tíz közigazgatási kerületre osztva, megeremtse a véglegesen unifikált Nagyromániát. A történelmi határok és nevek jórészt eltűntek és az új rend ezzel is kifejezésre kívánja juttatni, hogy Nagyrománia „osztatlan nemzetállam“.

A változás kisebbségi vonatkozásban részben még teljesen homályos, részben pedig túlságosan is kategórikus. A százság zökkenő nélkül tudott belekapcsolódni az új államéletbe, a magyar kisebbség ügyének rendezése azonban még mindig nem történt meg és a rendezés kezdeteit is sűrű homály fedi, úgy, hogy az államnak a magyarokkal szembeni igazi célkitűzéseit nem lehet megállapítani. A helyzet változatlan: szép szavakat mondanak és pusztító cselekedeteket hajtanak végre és ami még komplikáltabbá teszi a helyzetet, az az, hogy míg bizonyos vonatkozásokban a románok változatlanul, sőt talán fokozottan ellenséges magatartást tanúsítanak a magyarokkal szemben, addig bizonyos területeken eddig nem tapasztalt előzékenységgel és jóindulattal kezelik azok ügyeit. Állandóan hangoztatják a két ország közötti viszony rendezésének szükségét is, de eddig részükről nem történt pozitív lépés ebben az irányban. Sok jót semmi esetre sem lehet várni az új Romániától, amelyben a túlzó nacionalizmus szelleme kérlelhetetlenebből lobog mint valaha. Ez a szellem, amelyben az antiszemitizmus mindig vezető szerepet játszott, igen súlyos megpróbáltatások elé állítja a kisebbségek közül elsősorban a zsidóságot, amely — ha nem sikerül eddig győzelmes harc eszközeit eredményesen sorompóba állítania — helótasorba fog kerülni Nagyromániában.

Ismétlem, csak a jövő döntheti el, hogy az uralkodó és kormánya milyen mértékben és milyen módon lesz képes megvalósítani terveit. Bizonyos azonban, hogy az új román élet óriási tehertételekkel indul útnak és kérdés, hogy a terhek nem nyomják-e el a megvalósulás lehetőségeit. A változást olyan ellentétek és a jelenlegi rezsim célkitűzéseit messze meghaladó

kívánságokat hangoztató erők parancsolták, amely ellentéteket mindeddig nem sikerült kikapcsolni és amely erőket nem sikerült a közös munkába beállítani. A decemberi választások, amelyek a Románia történetében példa nélkül álló kormánypárti bukást eredményezték, igen súlyos helyzetet teremtettek. A kormányzás a nemzeti parasztpártot illette volna meg, azonban annak elnöke, Maniu Gyula olyan természetű ellentétben állott az alkotmányos tényezővel, hogy kormányalakítására nem kerülhetett sor. Az utána következő legnagyobb párt, a Zelea Codreanu vezetése alatt álló „Mindent a Hazáért” nevű alakulat, amely a Vasgárda utóda volt, részben a korona és Codreanu közötti ellentétek, részben pedig a választások során nyíltan hangoztatott franciaellenes külpolitikai tervei miatt szintén nem volt lehetséges. Ilyen körülmények között az uralkodó a nemcsak tömegeknek, hanem híveknek és vezetői garnitúrának is híjával lévő Gogát bízta meg kormányalakítással, akinek 44 napos antiszemita rezsimje után elkerülhetlenné vált a gyökeres változás végrehajtása az anarchiától fenyegetett országban. Az uralkodó igen szerencsés kézzel Miron Christea pátriárkát bízta meg kormányalakítással és a szakminiszterek mellé, tekintélyi alapon államminisztereket nevezett ki, volt miniszterelnökei sorából. Maniu és a Bratianuk távortartották magukat az új kormánytól és Maniu visszautasította az államminiszteri székbe történt meghívását, Codreanu viszont nem kapott meghívást. Az új kormányt ilyen körülmények között csak a liberális pártnak Tatarescu vezetése alatt álló jobboldali frakciója, az úgynevezett H-csoport támogatta, míg az ország második és harmadik nagy pártja, a nemzeti parasztpárt és a Vasgárda a liberális párt zömével együtt várakozó álláspontra helyezkedett, illetve ellenzékbe vonult.

A márciusi kormányrekonstrukció „megfiatalította” a kormányt és az államminiszterek az újonnan felállított koronatanács tagjai lettek, amely mint véleményező szerv működik a király mellett. Az első Miron Christea-kormány célkitűzéseit és kezdeményezéseit most ez a második kabinet van hivatva végrehajtani, miután a nemzet — egy meglehetősen különös körülmények között megtartott népszavazás során — hozzájárulását adta az új rend megteremtéséhez.

A második Miron Christea-kormány első feladatának tartotta, hogy az állam rendjét és belső békéjét veszélyeztető Vasgárdával teljesen felszámoljon. Zelea Codreanut a Vasgárda valamennyi vezérével együtt lefotgták és hadbíróóság elé állították. A helyzet ezekben a napokban a pattanásig feszült volt, hiszen senki sem tudta, hogy a Vasgárda ténylegesen milyen erők felett rendelkezik és hogyan fog válaszolni a vele szemben megnyilvánuló erőszakra. Merényletektől, forradalom kitörésétől tartottak az országban. Mindez azonban nem következett be. A hadbíróóságok minden teketóriázás nélkül hozzák meg ítéleteiket. A sajtó a tárgyalásokról úgyszólván semmit sem írhat és terjedelmesebben csak az ügyész vádbeszédét és az ítélet indoklását közölheti. Így Zelea Codreanu három órás védőbeszédéből alig néhány sor jelenhetett meg a román lapokban. Elvágták a lehetőségét is annak, hogy a gárda tagjai a bíróságok előtti felszólalásaikat propaganda célokra használhassák fel. A tömegek mindössze annyit látnak, hogy a félelmes Vasgárda vezetőit egymásután sújtják fegyházzal és kényszermunkával és azok tehetetlenül hajolnak meg a törvény ereje előtt. Maga Zelea Codreanu már megkezdte tízéves kényszermunkáját a targul-ocnai sóbányában, ahol a rabok övig vízben állva, a legembertelenebb bánásmód mellett dolgoznak és hallatlanul erős fizikum felett kell rendelkezék közülük az, aki a sóbányát két-három évnél tovább kibírja.

A bolsevizmus, a fasizmus, a nemzeti szocializmus és a rendi Ausztria történetének tanulságai alapján azonban úgy véljük közkeletű igazságot

szögezzünk le, ha megállapítjuk, hogy az autoritativ és diktatórikus hatalom birtokosai sohasem voltak képesek ellenfeleiket erőszakkal legyőzni, hanem igazi győzelemhez csak akkor jutottak, ha képesek voltak az ellenfelek által politikai, erkölcsi, gazdasági és szociális téren felállított követelményeket megvalósítani és így rántani ki a gyékényt alóluk. Amíg a mai román kormányzat ezt a munkát el nem végezte, addig minden drákói intézkedés ellenére a Vaszgárda, illetve annak szelleme, élő valóság és el nem hanyagolható tényezője marad a román életnek. A jelek szerint a kormány teljes mértékben tisztában van ezzel a körülménnyel és ezért igen gyors ütemben végzi azt a munkát, amely hivatott arra, hogy a román életet teljesen átformálja.

A magyar népkisebbség helyzete az új viszonyok között zavaros és bizonytalan. Egyrésztől mindmáig teljesen ismeretlenek azok a tervek és elgondolások, amelyek alapján a most épülőfélben lévő rendi Románia vezetői akarják kezelni a kisebbségi kérdést. Másrésztől a régi *morbus hungaricus*: az egyenlenség, ismét felütötte a fejét Erdélyben és a kulisszák mögött javarészt személyi természetű és kevés örömet okozó harcok zajlanak le. A zavart és bizonytalanságot fokozza az, hogy a kormány a többivel együtt a Magyar Pártot is feloszlatta és így a népképviselőlet illetékesége körül vitás kérdések merültek fel. A párt, *de facto* a romániai magyar népkisebbség univerzitása és szuverénitásának letéteményese volt, *de jure* azonban, csak mint politikai párt szerepelt. A román felfogás szerint pedig feloszlata után többé semmiféle szerepet nem tölthet be és így a volt párt vezetői a párt megszűnése után nem képviselői többé a magyar népkisebbségnek, tehát annak nevében és érdekében tárgyalásokat sem folytathatnak, így a volt párt vezetőinek nem marad más hátra, mint hogy személyi kapcsolataik révén igyekezzenek munkájukat folytatni... ahogy lehet. Tekintettel arra, hogy az új államrend terve még nem ismeretes minden részletében, — és így nem tudni, hogy az új alkotmány minden vonatkozásban keresztülviszi-e az osztatlan nemzetállam követelményeit, vagy pedig hajlandó a kisebbségek számára bizonyos nemzetiségi autonómiát megadni — egyetlen lépésnyire sem lehet a jövőbe látni. Annyi bizonyos, hogy a pártot, mint olyat nem fogják feleleveníteni, már csak azért sem, mert nem akarnak ezzel a román pártok felé precedenst teremteni. Hogy pedig valamilyen magyar kisebbségi csúcsszervezetet engedélyezzenek — például a régen tervezett és részükről a demokratikus időkben sem engedélyezett Magyar Szövetség formájában — az is igen kétséges.

Bizonyos, hogy az uralkodónak komoly és feltett szándéka, hogy a kisebbségek ügyét jogos panaszai és kívánságai figyelembevételével rendezze. Erre vonatkozóan lépések is történtek, amennyiben az uralkodó megbízta Vaida-Voivod Sándor volt miniszterelnök, királyi tanácsost, hogy a kisebbségekkel keresse az érintkezést. Ez meg is történt. Vaida ugyan negligálta a volt párt vezetőit, de a magyar kisebbség egyházi, gazdasági és kulturális főembereit felkérte, hogy terjesszék elé memorandum formájában panaszait és kívánságait. Hír szerint Vaida kedvezően fogadta a memorandumokat és kijelentette, hogy az azokban foglalt kívánságok és követelések nagyrészt teljesíthetőek. A legújabb bukaresti jelentések szerint a minisztertanács Vaida Sándor előterjesztése alapján megkezdte a nemzetiségi kérdés tárgyalását. Az első lépés előreláthatóan egy kisebbségi kormány szerv felállítása lesz, amely azonban csak abban az esetben végezhet eredményes munkát, ha vagy közvetlenül a miniszterelnök alá rendelik, vagy pedig vezetőjét olyan hatáskörrel látják el, ami megfelel a miniszterelnöki fegyelmi hatalomnak. Ellenkező esetben ugyanis a szervezet és annak vezetője nem élhet szankciókkal azokkal az alárendelt szervekkel szemben, amelyek —

és ez Romániában napirenden van — nem veszik figyelembe intézkedéseit és utasításait. Amíg ugyanis ilyen szerv nem létesül, addig fennáll az a meglehetősen különös helyzet, hogy az általános és sorsdöntő kérdésekről tulajdonképpen nincsen kinek és kivel tárgyalnia. Maga a miniszterelnök eddig csupán általánosságban emlékezett meg a kisebbségekről és a jogok megadásának sztereotip hangoztatásán nem ment túl. A külügyi kormányzat több ízben is kifejezésre juttatta békés szándékát Magyarországgal szemben és azt a kívánságát, hogy a két ország közötti viszonyt normalizálja, illetve igyekezzék a jó viszonyt megteremteni. Ennek természetes előfeltétele és sine qua non-ja a romániai magyar népkisebbség ügyének becsületes rendezése és ezzel a román külügyi kormányzatnak is tisztában kell és kellett lennie akkor is, amikor barátságosabb hírokat pengetett Magyarország felé.

Két évtized keserves tapasztalatai és csalódási után azonban nehéz bizalommal lenni ígéretek és kijelentések iránt, különösen akkor, amikor számos cselekedet szöges ellentétben áll a kijelentésekkel és ígérésekkel és azzal a szellemmel, amelyből azoknak fakadniok kellene, vagy amelyből azok talán fakadnak is. Igaz, hogy a pátriárka kormánya a kongruával kapcsolatban jelentősen segítette a magyar egyházakon és elsősorban a nyomorgó alsópapságon. Az is igaz, hogy egyes miniszterek tárcáik hatáskörén belül szívesen állottak a magyarság rendelkezésére egyes konkrét panaszok elintézésénél és nem riadtak vissza attól sem, hogy az atrocitásokat elkövető hivatalnokokkal szemben a legerélyesebben lépjenek fel. A romániai magyarság egyik legfájóbb sérelmét: az érettségi vizsgák nyaktilóját sem hozták ezúttal működésbe és a magyar tanulóknak csupán normálisnak mondható hányada bukott meg. Az is igaz, hogy a romániai magyarság egyik legfontosabb szerve az Erdélyi Gazdasági Egyesület mindezekig meglehetősen szabadon és zavartalanul működhetett. Ugyanakkor azonban a magyar népkisebbségek másik nagyfontosságú gazdasági szervezetét, a szövetkezeteket a kormány legújabb rendeletével teljesen kikapcsolta a magyar nemzetpolitikai életből. A vezetőségbe túlnyomó többségben románokat ültetett, az eddigi csúciszervezeteket feloszlatta és a helyi szövetkezeteket állami ellenőrzés, vezetés, kezdeményezés és irányítás alá helyezte. Tekintettel arra, hogy a szövetkezetek munkássága tudvalévően és szükségképpen nemcsak gazdasági jellegű, hanem lényegénél fogva összetartásra és kollektív önállóságra neveli a tömegeket és a termelőket bevezeti a gazdasági élet magasabb fokozataiba, nem hanyagolva el egyúttal a kultúra ápolását sem, a kormány rendelete következtében megsemmisült egyik legalkalmasabb eszköze annak, hogy a romániai magyarság a kisebbségi életre tovább neveltesék és arra be is rendezkedjék.

A pátriárka kormánya alatt tehát a romániai magyarság két legerősebb bástyáját: a pártot és a szövetkezeteket lerombolták, úgyhogy azok megszűntek a magyar nemzetpolitikai élet tényezői lenni. Míg a kormány tagjai egyfelől jóakaratot hirdetnek a kisebbségekkel szemben, addig az alantas közegek részéről napirenden vannak az atrocitások, amelyek orvoslására csak igen kevés esetben adódik lehetőség és mód. A magyar kisebbség négy gazdasági iskolája közül legutóbb kettőt bezártak. A magyar sajtó munkáját a cenzúra és azon túlmenően a központi sajtószerv teljesen megbénítja. A lapok kötelesek a fentről készen kapott cikkeket minden változtatás nélkül közölni és semilyen formában nem tehetik az olvasó előtt felismerhetővé azt, hogy a cikk „sugalmazott”. A készülő sajtótörvény alkalmat ad arra a kormánynak, hogy bármelyik lapot bármely pillanatban beszüntethesse. A tervezet szerint a lapok nem vehetnek külföldről tudósítást és kénytelenek a Rador Iroda irányított híreit közölni. Az újságírók országos szervezete olyan feltételekhez köti a tagságot, amelynek a magyar újságírók 80%-a

nem felelhet meg. Egyrészt megköveteli a román nyelv tökéletes ismeretét, amely ismerettel az idősebb újságírónemzedék nem rendelkezik, másrészt megköveteli a büntetlen előéletet. Romániában pedig alig van magyar újságíró, aki többé-kevésbé súlyos büntetésben ne részesült volna. A magyarság kulturális életének megnyilvánulását majdnem teljesen lehetetlenné teszi a gyűléstilalmi rendelet és ami csekély lehetőség maradna kulturális tevékenységre, azt helyi potentátok akadályozzák meg. A román nyelv használatának követelése sohasem ért még el ilyen méreteket mint most. A piaci árusok csak román nyelven árulhatják a portékát és csak románul alkudhatnak vevőikkel, akkor is, ha úgy a vevő, mint az eladó magyar. Ide tartozik a cégtáblák teljes románosítása, a hadsereg egyre ellenségesebb magatartása a kisebbségekkel szemben, akiket fegyveres kiképzésben már egyáltalán nem részesítenek. A katona-prefektusok kaszárnyahangon és stílusban intézik javarészt a közigazgatás ügyeit és egyesek közülük nem riadnak vissza a legbrutálisabb magatartástól sem. Az ország határain belül minden hang el van fojtva, a magyarság nem is panaszkodhat és törvény mondotta ki, hogy ha román állampolgár külföldhöz (Népszövetség) fordul segítségért, úgy felségárulást követ el. A szövetkezetek sorsát úgy látszik osztani fogja a magyar banktőke is, mert a közel jövőben napvilágot látó új bankrendelet teljesen megbénítja a magyar bankok működését és ha azoknak nem sikerül fuzionálni, úgy újabb bankbukások állanak küszöbön.

Ilyen körülmények között valóban erős hitre és erős idegekre van szükség ahhoz, hogy jobbat várjunk a jövőtől. De talán még soha ilyen világosan nem bizonyosodott be, hogy a romániai magyar népkisebbség sorsa csak akkor fordulhat jobbra, ha a kormányzat valóban jóakarattal és bölcseséggel nyúlva a kérdéshez, a kisebbség jogos követeléseinek és panaszainak teljes figyelembevételével megteremti számukra jogaiknak és kötelességeiknek ama státusát, amelyen belül és amelyekkel a nemzetkisebbség léte, fennmaradása és jövője biztosítva van. De szükséges, hogy e jogi kerethez megadja a kormány a végrehajtás lehetőségét is, azaz végetvet az alárendelt közegek gyakran törvény- és jogellenes működésének? Az új autoritativ Romániában a kormányzatnak talán meglesz a módja ahhoz, hogy akaratát a legkisebb fórumnál is érvényesítse és ha van mit reménylenünk, úgy csak ebben az akaratban és lehetőségben reménykedhetünk. A most megindult minisztertanácsi tárgyalások eredménye minden bizonnyal fényt fog vetni arra, hogy a valóságban mi a román kormányzat szándéka és akarata a magyar kisebbséggel szemben. Ha pedig, mint azt előttem illetékes román helyen legutóbb hangoztatták, a békeszándék tényleg megvan és tényleg becsületes, aminek keresztülvitelét — mint mondták — mi is késleltetjük és akadályozzuk románellenes támadásainkkal, úgy megvan adva a mód és lehetőség arra, hogy a tárgyalások kibontakozásáig a román kormányzat „stillhaltet“ teremtsen ezen a téren. Ehhez csupán annyi szükséges, hogy egyrészt kategorikusan nyilvánítsa ki az eddig többnyire homályos mellékmondatokban szét-szórt jószándékát, vessen véget a magyar kisebbség indokolatlan üldözésének és hívja meg a zöldasztalhoz a romániai magyar népkisebbség hivatott vezetőit. A magyarság részéről sem Romániában, sem Magyarországon ez elé akadályt nem gördítenek, hiszen a romániai magyar népkisebbség vezetői két évtizeden keresztül kérték a tárgyalások megindítását és Magyarország külügyminisztere a legutóbb is félreérthetetlenül kinyilvánította tárgyalási készségét. Magyar részről ma sem mondható más, mint amit mondunk szakadatlanul húsz év óta: Uraim! Önökön a sor!

SZÉCHENYI, AZ ÍRÓ

SZÉCHENYI ISTVÁNNAK, a Hitel, Világ, Stádium, A Kelet Népe és a Blick szerzőjének, irodalomtörténet-írásunk különös sorsot juttatott osztályrészül. Emberi egyéniségének rendkívüli vonásait éppúgy mint korszakos történelmi hatását, gondolatainak történetalakító munkáját tanulmányok egész sora ismerteti, Széchenyi, az író azonban kiesett irodalomtörténetünkől, írói egyéniségének csak halvány körvonalai bontakoztak ki, a jellegzetes, Széchenyire valló írásmódot csak összefüggéstelen színfoltok jellemzik s mindmáig nyitva a kérdés, hogyan függnek össze s miféle rendszerben kapják meg magyarázatukat, teljes értelmüket e jelek s a maguk összeségében hogyan zománcozzák Széchenyi alkotásait. Hogy mint író is rendkívüli, egyedülálló jelenség, már kortársai is hangoztatják s könyvei különös, utánozhatatlan szinképükkel ma is elbűvölik a fogékony olvasót; sőt az sem kétséges, hogy nagyszerű történelmi szerepéhez Széchenyi írói készségével is hozzájárult. Mégis, mintha emberi egyéniségének regényessége, életének tragikumja mellett vagy éppen működésének történelmi jelentőségéhez képest lényegtelennek tetszenék a kérdés, hogyan írt Széchenyi, aki a forma problémáját maga sem tartotta életbevágónak. Pedig a kérdés kétségtelen figyelemreméltóbb, mint az irodalomtörténet átlagos formai kérdései. A fegyverzetet, melynek szerkezetét kutatjuk, múltunk ragyogó génusza hordozta, halhatatlan szellemeink egyike, aki hatásaival egy évszázada ostromolja történelmünket s harcainak diadalaiban s kudarcaiban fegyverzete is részes. A mai kutató, aki e megfontolással Széchenyi felé közeledik, sok tekintetben kedvezőbb helyzetben is van, mint azok, akik a XIX. században hasonló kísérleteket tettek. Széchenyi naplójának feltárással kiderült, mennyire modern, forrongó, sokrétű lélek áll nagyszerű életműve mögött, mennyire tévedtünk, amíg „hideg“ arisztokratának, józan, számító észembernek láttuk s lelkialkatának e mélyebb ismeretében kulcsot kaptunk Széchenyi írásművészetének megértéséhez. A romantikus formanyelv, amelyen Széchenyi szólt, szintén érthetőbbé vált előttünk, mint amit a XIX. század klasszikus elveket valló esztétikájának mondhatott, amely a műgond és összhang, a tárgyilagosság és befejezettség, a zárt, kikerekített formák s a rendszer kategóriáival nem mérhette meg Széchenyi másféle kifejezőkészségét: a formák mai forrongása idején, amikor műfajok épülnek és roskadnak össze, a lélektan színei ömlenek el a próza és a költészet egész biro-

dalmán, szerkesztőkészségünk gyökerében alakul át s egy új expresszív stílus van kialakulóban — valóban eljött az ideje, hogy Széchenyivel szemben erőnkhez mérten lerőjük a régi tartozást.

Induljunk ki a tényből, hogy Széchenyi olyan fesztelen őszinteséggel, annyira tartózkodás nélkül tárul fel írásaiban olvasói előtt s olyan otthonos meghittséggel mozog betűinek világában, mint kevesen kortársai közül. Hasonló közvetlenséggel még az egykorú magyar lírában is ritkán találkozunk, gyakorlati irányú gazdasági-nemzetpedagógiai iratokban pedig e modor ma is forradalmi újítás. „Ennyit írni magáról, nem tudom, hogy lehet nem restelleni!” zsörtölődik Wesselényi A Kelet Népe fölött s e szemrehányó szavak meglepően egyeznek — még fogalmazásukban is — a kornak a „mindig magáról beszélő” Petőfire szórt kifogásaival. Széchenyi idején írónk részben személytelen tárgyilagossággal bújnak meg a mondanivalók sánca mögött, részben önmaguknak kifinomult, eszményi mását, az ideális író mutogatják olvasóik előtt. Széchenyi a maga izgatott, ugráló gondolatfűzésével már nemcsak a maga tárgyát ismerteti, hanem megtölti könyvét érzelmi életének fantasztikus színeivel s költői módon tesz vallomást legszemélyesebb ügyeiről. Hogy csak találmra kikapott néhány példát idézzünk, láthatjuk a Hitelben, amint „tisztá keble imádja éjféli csendben térdreborulva irgalmas Istenét, hogy a bűnös szerelem súlya gyenge szívét ne repesse el”, vagy amint elgyengül „az éjféli csend magányában a temető halvány emlékei közt”; bevallja fájdalmát a Világban, hogy „oly pillanatiban, melynek komolyabb vonási az embert magasbra emelik, azon hölgyet, mely lelkének ideálja s melytül a sors örökre elválasztá”, nem tudja megszólítani; míg A Kelet Népe szerint „azon szerencsétlenek egyike, kik fejből nem verhetik ki néha az eleven eltemtetési felette aggasztó prognostikont” s retteg, hogy „hármás koporsóba szorítva befalazzák úgy, mikép még csak a sírbolt ajtajához se hurcolhassa magát és egy felső, kínzó hatalom elég erőt ad neki, ily szűk körben napokig, tán évekig, a kárhozatnak emberi erővel el nem bírható kínai közt létezhetni”. Hasonló sorokat bőségesen idézhetnénk. S kell-e bizonyítanunk, hogy a nyilvánosságnak szánt iratokban egy-egy ilyen megnyilatkozás mennyire szokatlan, ismeretlen színfoltot jelent? Egyik könyve ajánlásában Széchenyi maga kér bocsánatot az olvasóktól, hogy „az egész könyven keresztül szinte minden lapon csekély személyével találkozandnak!”

Széchenyi jelenléte irataiban azonban sokkal többet jelent merő egyéni stílusnál, többet lírai betéteknél, amelyek az író és a téma meleg kapcsolataira utalnak. Voltaképen minden tárgy, amelyet megbeszél, legszemélyesebb magánügye, ha mégannyira közérdekű is. Figyelmes olvasója nem szabadulhat meg attól az érzésétől, hogy nem is a gondolatokon van Széchenyiné a hangsúly, hanem az önkényesen összegyűrt s munkáiba gyömöszölt eszmék elképesztő tömegénél fontosabb és előbbrevaló az író személye, magatartása, démonikus munkakészsége, erkölcsi tökéletesség és halhatatlan lélekhez méltó életmód után sóvárgó életstílusa. Széchenyi valódi mondanivalóját nem kereshetjük pusztán az értelem, a logika síkján, eszméi

bármilyen fontosak, sokszor mégis merő kulisszáknak tetszenek az előtérben álló életérzéssel, magatartással szemben, amely az író vezet s melyet közkinccsé akar tenni kortársai között. Hogy előadása nem rendszeres s itt-ott talán ellentmondó is, hogy túloz és gondolatainak menete néha nyugtalanítóan szaggatott — semmit sem jelent: a könyv mindig világosan utal egy teendő, egy erkölcsi eszmény, egy sajátos, keresztény magatartás felé, amely az író szerint minden kérdésre az egyedül helyes feleletet adja meg s amely egészen szembe-tűnő módon azonos Széchenyivel. Innen van az, hogy vitáiban türelmetlen, telve személyeskedéssel és indulattal: Széchenyit bántja, aki hozzájuk nyúl; s innen az is, hogy minden művében fontosabb az egész a részeknél. „Te legdrágább Taglalom“, írja maga Széchenyi Dessewffynek, aki egyes gondolatait kifogásolja sorba, „nem munkám filozófiáját, nem annak egész szellemét vevéd fel, hanem csak részei szerint ítélsz így éppen egy bírálati szempontba jutái azon utazóval, ki a sz. Péter-templomi kisdéd angyalok orrait magányosan, közlül s nem az egész roppant építményhez idomozva tekintvén, azokat idomtalan s óriási nagyságnak ítélte“. A munka „filozófiája“, „szelleme“ tehát a fő, nem egyes kikapott részek igazsága! Mint A Kelet Népe vallja, Széchenyinek Kossuthal való ellentétei sem elvi okokból eredtek, hanem elsősorban az eszméket sugalló érzelem és erkölcs, a „modor“, az „ildom“, a „tapintat“ (Széchenyi kedvenc szavai) volt kettőjükénél különböző.

§ vájjon honnan ez a sajátos szubjektív írásmód, az írói lélek e szokatlan előtérbe nyomulása, amelyhez hasonló t régebbi irodalmunkban valóban nem tapasztalhatunk? Kétségtelen, hogy Széchenyi alanyiséga különböző forrásokból ered s különböző árnyalatú, kivált első írói korszakában, egyazon mű lapjain is. Alapjait alighanem Széchenyi páratlan könyvszeretetében kell keresnünk, amely kora ifjúságától kezdve jellemzi. Ha igaz az elmélet, amely szerint a romantika lényege „abból a magatartásból adódik, amely ismertető jele a szépirodalom által nevelődött sokat olvasó embernek: hogy az ember gondolkodási és szemléletmódján elhatalmasodik a regény, az olvasmány, az irodalom s az irodalom szemüvegén át szemléli önmagát és a világot“ — úgy a fiatal Széchenyi a romantika iskolapéldáját nyújtja. Ifjúsága idején szinte életeleme az olvasás: vitatkozás a könyvekkel, saját felfogásának felkutatása, különös, türelmetlenül feszült lelkiállapot, amelyben problémák megoldásai villannak fel, gondolatok születnek, ötletek öltének alakot. Vannak napjai, amikor csak olvasni szokott s mint írja, nincs könyv, amelytől ne kapna valamit. 1815-ben mondja: „Én eddig itt csak könyvekben éltem, amelyeket azonban mint jól tálalt ebédet, hogy úgy mondjam, ugyanúgy fogásokra osztottam, mint az ügyes szakács szokta, hogy amíg csak lehet, elkerüljem az unalmat és undort, amelyre oly könnyen vezet az egyformaság, ezért az újságokon elindulva, regényeken, technikai találmányok magyarázatán és vígjátékokon át haladok a költészet angol temploma — Shakespeare felé“. Széchenyi esetében áll a szókép, hogy a könyv „lelki táplálék“, a szellem eledele. Olvasmányai vérévé válnak, beleolvadnak egyéniségébe, mozgatói lesznek

tetteinek. Kétségtelen, hogy általuk lesz meghitt ismerőssé Széchenyi előtt a könyvek világa s a velük való foglalkozás készíti elő azt a fesztelenséget, amellyel később saját irataiban mozog. Adatok özöne igazolja azt is, hogy Rousseau, Shakespeare, Byron, Goethe, Schiller, az egykorú balladák, végzetdrámák és kísértetregények nemcsak szórakoztatják, hanem hőseikben Széchenyi önmagát keresi, megbűjnek azok a legnagyobb magyar lelkében s felbukkannak és életre kelnek benne élete regényes pillanataiban. S ki tagadhatná, hogy az a regényes lendület, amellyel Széchenyi a nemzetépítés munkáját könyveiben körvonalazza, részben szintén irodalmi mintákhoz igazodik s személye romantikájában frigyét kötött az élet és az irodalom.

Olvasmányainak emlékei mellett azonban része van Széchenyi szubjektív írói modorának kialakításában Széchenyi társasági életének is. Mozgalmas élete emberek sokaságával hozza kapcsolatba, rangja és műveltsége előtt minden ajtó megnyílik s a társaság Széchenyinek éppúgy feltárlási módot, megnyilatkozási alkalmat jelent, mint később a könyvírás. Gondolkodására jellemző, hogy nem annyira magának állítja össze egy-egy tétele bizonyítékait, mint inkább ellenérvekkel viaskodik, gondolatai vitába szállnak egymással s addig küzdenek, amíg egy-egy elv győzelmesen ki nem alakult. A gondolatfűzésnek e drámaisága részben egyéni sajátsága, de részben ott fejlődött ki a társaságok társalgásaiban, amelyeknek Széchenyi részese volt. Kifejezésének könnyed folyása, amely természetszerűen az egyenlenségek egész sorát is magával hozza, valósággal az élőszó frissességét árasztja s első könyveinek ötletgazdagsága, az egykorú angol írókat idéző humora, gazdagon buzgó szellemessége egytől-egyig a társalgó művelt embert jellemzik. A Stádiumban, e „tizenkét-táblás“ törvénytervezetben lapokra menő párbeszédet hallunk az angol Irwing, a hollandus Van-Peng, a magyar Józani, Simaházy közt, beszél a Tisztartó, az Ismerős, a Farmer, szóhoz jutnak a jobbágyok, vitába kezd „A vén systéma“, mint külön személy s feleselésükben résztvesz maga Széchenyi is, az elsőszemélyben írt könyv szerzője: „Én“. Dinasztia-hűségének és fajszeretetének összeütközésében döblingi éveiben valóságos könyvdrámát írt „Nagy Magyar Szatíra“ címen, amelynek epés csúfolódásában a Császár, Bach és Szekírházi, a „mérgező szája által eléggé ismeretes“ magyar gróf tárják föl az abszolutizmus egész szomorú komédiáját. De ahol nem is csattan ki vitákban és párbeszédekben az eszmék küzdelme, Széchenyi csevegő, társalkodó modora mindvégig uralkodó marad s biztosítja a kapcsolatot a fölvetett tárgy s a nyugtalan szellemű író között.

De legnagyobb része van Széchenyi szubjektív írásmodorának kialakításában önmaga számára készült feljegyzéseinek, egész kis könyvtárt kitevő naplójának, amely közel ötven éven át napról-napra végigkíséri életét. Széchenyinek, a befeléfordult, önmagával vesződő embernek segítségére jött e legszabadabb és legalanyibb műformával a kor, amelyben élt. A napló, a memoár, az önéletrajz s az önéletrajz egyéb műfajai valósággal felburjánzanak ez időben, divatot teremtenek s nemcsak egy érdekes szellemtörténeti korszak emlékeit nyújtják, hanem egyben a modern lélek fölfedezésének nagyértékű doku-

mentumait is. Széchenyi naplóját kizárólag önmagának szánja s így e műforma szinte csábítja élményeinek szabad és tartózkodás nélküli feltárására s az évtizedes gyakorlat, amely a naplóírással sajátja lesz, él később tovább nyomtatott munkáiban. Hogy írásai mögött, amelyeket a nagy nemzeti célok szolgálatába állít, mennyire személyes indítékok lappanganak, legvilágosabban a naplóírás elméletéről szóló megjegyzései mutatják. Naplója elsősorban a romantika nagy középponti élményéből táplálkozik: „Zeitrechnungsbuch“, számadás a tűnő időről, mint Béla fiához írja Döblingben. Nemcsak végigelemzi, de meg is örökíti benne életét, megköti a tovasuhanó perceket s menedékvárra lel a tudatán átvonuló halálfellegek elől. Nagy tanulmány nyomtatott irataira vonatkozólag is, hogy a legnagyobb magyar nyugtalan írásosztónében végeredményben életosztóne dolgozik! De része van a naplóírásban kiirthatatlan lobogásának az önismeret és Önnevelés, az erkölcsi tökéletesedés iránt is: naplója gyónás, önvizsgálat, a lelkiismeret támasza és élesztője, az erkölcsi emelkedés eszköze. Ilyen szempontból, mint írja, „egyértékű Ferenc József naplója a szabóinaséval.“ Hogy e hajlamait könyveiben a nemzet egyetemével szemben érvényesíti, ismeretes. Vegyük hozzá mindezekhez egyik kitűnő ismerőjének megállapítását, aki szerint naplójában oldja fel lelki feszültségeit s vezeti le érzelmi életének gondjait, egyben művészi becsvágyát is kielégítve s magyarázatát találjuk: miért hatalmasodott el Széchenyi élete fölött a betű!

Hogy a naplóírás indítékai Széchenyinek nyilvánosságra bocsátott munkáiban is benne élnek, könnyű bizonyítanunk. Tervei, céljai, gondolatai ott érlelődnek naplójegyzeteiben, tolla kora ifjúságától kezdve valóságos kis essayk között kanyarog, nyomon követhetjük, hogyan ébred rá a legnagyobb magyar írói teendőire, különböző könyveinek mondanivalójára s számos naplórészlete előtanulmány egy-egy későbbi iratához. De a napló nemcsak Széchenyi könyveinek geneziséét tükrözi, könyveit eredetileg nemcsak hogy a naplóiban megbeszélte gondolatok tömegéből állítja össze, hanem valósággal a naplójában írja meg őket. Végeredményben Széchenyi minden műve egy hatalmas napló tagja, melyben a maga gazdag élményvilágát nyilatkoztatja ki; legföljebb a vezető gondolat más, nyomtatott műveiben a nemzeti érdek nyomul előtérbe s a személyes vonatkozások a naplókban húzódnak meg. De a közérdekű mondanivaló mellett ott kísért szinte minden lapján Széchenyi rejtett egyénisége is, egy-egy csepp érzelmi életének hullámveréséből, egy-egy szín képzeletének romantikus kilengéseiből; hiszen minden közügy egyben legszemélyesebb magánügye is. A napló sajátos törvénye változatlanul él és hat a könyvein dolgozó Széchenyiben: nem tud elszakadni tárgyától, nem adja fel a közvetlen megnyilatkozás jogát s bármiről szól, nemcsak első személyben, de egyenesen saját magáról beszél, a tárgyahoz való lírai viszonyát tisztázza. Kéziratain mindig ott árulkodik a kelet, amikor egyes részeit írta, jeléül a sorok naplószerű fogantatásának, sok esetben a dátum az egyetlen tagoló a gondolatok szakadatlan ömlő árájában s mintha az időjelzés törlesztésével szakítaná meg Széchenyi a kapcsolatot — legalább külsőleg —

naplója és könyvei között. E külső elkülönülés mit sem változtat a tényen, hogy a könyv könyvvé a naplóíró technikájával alakult.

A regényhős, a csevegő s a naplóíró Széchenyi birkózik tehát minden könyvében önmagával és témáival s e tényben munkáinak jellegzetes műformája már adva is. Túlfűtött, nyugtalan lelke nem tudott belesimulni alázattal a hagyományos, szigorúan kimért formai keretekbe — szétfeszíti hát a műfaji tradíciók ősi törvényeit s egy egyéniségének megfelelő, új, szabad műformát teremt, óriás, minden ízében rugalmas és semmiféle mintához nem idomuló tömbbé formálja mondanivalóját. Nem célja, hogy a tárgyára vonatkozó gondolatsort logikusan tagolja s rendszert vígyen bele élményeinek és tapasztalatainak zürzavarába. Széchenyi kiindulópontja önmaga — minden műve különönc módon kapcsolódó képzeteinek sorozatát adja, hogy úgy mondjuk a mondanivalók lélektani rendszerét. Egy-egy eszméjének nincs is munkáiban objektíven meghatározott helye, hol itt, hol ott vetődik felszínre könyveinek lapjain, amint a gondolatfűzés mágnese magához vonzza s így saját munkáin belül is egy állandó motívum-vándorlás tanúi vagyunk, egész eszmekészlete szakadatlanul hullámzik s állandó bizonytalanságban marad minden művében a kompozíció. Tagadhatatlan, hogy a gondolatok szövevényes járásának megvannak a maga logikus központjai, de a rendszer, a szerkezet inkább mint távoli ideál irányítja az eszmék menetét, mintsem a mű-szervezetek reális alkatrésze, támasztógerince volna. Képzletével körülszáguldja a tárgyat, szemügyre veszi ezer oldalról, keresi helyét tapasztalatai sorában, hozzáméri a maga erkölcsi felfogásához, egy-egy érdekes képen, szellemes ötleten, vagy éppen kifejezésen megbotlik s azokhoz kapcsolja a továbbiakat, magatartását állandóan változtatva sír és nevet, korhol és lelkesít s egyetlen időszerű kérdésről, a lótenyésztésről vagy a magyar nyelvről, az adózásról vagy a pantheonról szólva úgyszólván az időszerű magyar kérdések egész szövevénye feltárul előttünk. Dessewffy szerint „gyakran szökevényhez hasonlít, kinek szokéseit oly nehéz agári szaladással is utolérni, vagy annak útját elállani, mint a nagy s gyakori ugrások közt futó nyúlét, mert úgy eltér olykor tárgyátul, mintha egészen máshová akarna érní, mint ahova indult.“

Maga Széchenyi úgy tünteti fel, mintha a különös, vibráló, egyetlenlen eszmeszövés, a szubjektív, „valló“ írásmód s a magatartás állandó változtatása tudatosan alkalmazott eszközök lennének kezében az olvasók meghódítására. „Istenért, csak unalmas könyvet ne, habár Európa minden tudós társasága a classicitás biliegét sütné is homlokára, ne írjak, mert olyakon nehéz, feloldhatatlan anathéma fekszik, s hasznok nem nagyobb, mint azon aranyé, melly tán Mátránk alatt rejtezik.“ E gondolat nevében valóságos kis védőiratot szerkeszt stílusáról a Világ lapjain. Hogy hasonló törekvésekkel Nyugat egykori íróinál is találkozhatott, és pedig nemcsak Byronnál s az angol humoristáknál, akikre Gyulai Pál hivatkozik, hanem a német és francia romantika számos képviselőjénél is, kétségtelen. De e különös műfaj mégis elsősorban Széchenyi egyéniségében gyökerezik! Egy végtelen irodalmi program megvalósításán dolgozik, amelynek

pontjai egy mindig azonos témának, Széchenyi sajátos életérzésének a változó kor szükségletei szerint való variációi. Gondolatainak végtelen árjából egyes műveit csak erőszakkal metszheti ki s így munkája soha sem lehet befejezett. Maga mondja írói pályája elején: a Hitelben „szinte csak a témákat jegyzettem ki“, „hézagokat szám nélkül, s mondhatom készakarva hagytam, mellyeket ha élek, s Olvasóimat nem untatja, és számátul el nem ijednek, tán 20—30 kis kötettenel iparkodni fogok lassankint betölteni“ s „évenként szándékozom Olvasóimat mind közelebbre vezetni az előttem fekvő s tán erőmet felmúló óriási munka egész véghatáráig.“ Minden élményét, minden gondolatát belesűríténé munkáiba, mondanivalóiból soha sem fogyna ki, de szinte megsemmisíténé az olvasót, ha egyetlen özönben zúdítaná rá a maga egész világát — ezért kell hatalmasra dagadó könyveit erőszakkal megszakítania. Könyvei így is átnyúlnak egymásba, a Világ a Hitelt magyarázza, a Stádiumnak folytatása a Hunnia, önismeret című műve szinte átmenet nélkül kapcsolódik a Nagy Magyar Szatírához és sokat emlegetett nagyobb munkáit 1832 és 1848 között még így is nem kevesebb, mint 14 kisebb önálló műve kíséri. Valóságos irodalmi Bábel-tomyot rak így előttünk, amelyben egész lelkiéletének története kifejeződik s lehet-e hasonló vállalkozás eredménye más, mint töredék? Német kortársai Chamfort nyomán hasonló ösztönök sugallatára avatják önálló műfajjává „Fragmentjeiket“, Széchenyi a maga útját járva jut el azonos következtetésekhez, maga is szívesen tűzdeli meg írásait „felvilágosító töredékekkel“, „ön- és körülményismereti töredékekkel“, „levéltöredékekkel“, s van könyve, amelyet már címe is „eszmetöredékeknek“ vagy „programmtöredékeknek“ jellemez.

De e sajátos írásmodorban a változás, az egyensúlytalanság és töredékszerű szaggatottság élve nemcsak a magatartás s a műformák meghatározója: Széchenyi stílusára, nyelvi kifejezésmódjára is rá súti bélyegét. Szavainak egészen jellegzetes, diszharmonikus színárnyalata van. Aránylag későn tanulja meg alaposabban nyelvünket s szeretne mégis ízes, népies magyarsággal írni; szereti az elevenen folyó csevegő modort, de barátja az irodalmi nyelv fellengzésének is; szélsőséges eredményeivel elegyedik irataiban a kor két ellentétes stíluseszménye, az ortológia és neológia; az otromba valóság és a magas eszmény, amelyeknek végletei közt lebeg, eleve magával hozza a darabos köznyelv és kifinomult költőiség együttesét; s bizalmas baráti kezek is belelöknek egy-egy árnyalatot Széchenyi másfajta nyelvezetébe a magukéból, amikor a fogalmazványát végigsimítják. Ez a keverék, ellentétes elemekből összeálló nyelvezet magában is tükre egy rapszodikus, ellentmondásokkal tele egyéniségnek. E heterogén nyelvanyagnak feszült neki Széchenyi lázas, türelmetlen kifejezésösztönével s a beszédtempó szenvedélyessége, amely a „philologia kéregaprólékat“ a „szálfás napi aprólékosságot“ megveti, lesz stílusának második jellemző jegyév. A mondatok sodra mindenkor rohanó és türelmetlen, a szerkezetek az eszméssel együtt egymásba kapcsolódnak, hosszú, véget nem érő kacskaringók, barokkos mondatindák vezetnek az olvasót, aki érzi, hogy az író mondanivalója kifogy-

hatatlan s miként művei végére, mondatai közé is erőszakkal kell pontot tennie. Ez a démonikus száguldás, szökdelő, ugráló, nyugtalan asszociálás, örökös vita és harc az eszmék körül, magyarázza elsősorban Széchenyi könyveinek varázslatos hatását, amellyel olvasóit elkábítja és lenyűgözi. Csodálatos, hogy e megállás nélkül ömlő mondatfolyamban azután micsoda pompás szigetek merülnek fel, az eszmék őserdejében milyen remek tisztásokra bukkanhatunk: szabatos fogalmazású, szellemes és szemléletes sorok alakulnak ki a szemünk láttára, szinte a közmondás megingathatatlanul szilárd szerkezetével, szimmetriájával és csattanójával! Mintha csak élményeinek súlya alatt egyszerre kristályalakokat öltene az eddig alakatlan káosz. Ha néhol úgy érezzük, Széchenyi nem fogékony a szavak hangulata iránt, máshol sorainak meleg lírájával bájol el, s míg olykor száraz és szintelen lapok fásasztanak, máskor szikrázó szelleme egyszerre világítja meg a problémák körül ásító éjszakát.

Dilettáns! — foglalhatná össze fejtegetésünk eredményeit, aki nem érezte még a legnagyobb magyar könyvlabirintusainak csodálatos varázsát. Valójában Széchenyi írásmódjára a formák különös átmeneti állapota jellemző, az ős-alaktalanság és a legmagasabb rendű művészet furcsa keveredése. Riedl Frigyes egy elejtett megjegyzésével Széchenyi szenvedélyes lelkiéletét Shakespeare hőseivel állítja párhuzamba: „kínos tépelődéseiben, lelkiismerete gyötrelmeiben mintegy in statu nascendi szemlélhetünk shakespearei tragikus küzdelmeket.“ Az írói egyéniség e rendkívülisége valóban benne tükröződik Széchenyi minden munkájában; de benne azok a gátlások, szembeötlő különbségek is, amelyek mint író a formák nagyszerű mestereitől elválasztják. Ha a világirodalom igazi nagyságai munkáikban lázas töprengéseiknek, titáni formateremtő munkájuknak elrejtésével a nagyszerű végeredményeket közvetlenül nyújtják, Széchenyi a gondolatok és formák, sőt egész könyvek geneziséét is állandóan elénk tárja; nemcsak eszméit mutatja be, hanem azt is, hogyan alakulnak ki az élmények hevében, az ihlet lázában; s nemcsak a szerkesztő, alakító, fegyelmező műgond végleg leszűrődött formai értékeit, hanem az utat is, amelyen e formák formává lettek vagy lehetnének. Napjainkban, a határműfajok virágkorában, amikor oly jellegzetes módon olvadnak össze a próza és líra műfajai, Széchenyi nem egyszer formai szempontból is egészen mainak és korszerűnek tetszik. Bizonyos azonban, hogy munkáit nem esztétikai, hanem magasabb erkölcsi szándék hozza létre s Széchenyi hajsolt, nyugtalan lelke igazi kiforrott művészetet legföljebb egyes részletekben s nem az alkotások egészében mutathat. Széchenyi, az író, bármilyen vonzó is, egy kissé mindig kiforratlan, befejezetlen marad. Romantikus! Könyvei fölé saját ifjúkori mondata kínálkozik mottónak, melyre a Hitelt előkészítő jegyzetek közt akadunk: „Ha el is van törve a Szív — mit árt? — S a törött harang nem seregli össze a Jámbor községet az Isten házába?“

SÁNDOR ISTVÁN